T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1999) ÂŞIK ŞİİRİNDE DİNÎ VE TASAVVUFÎ UNSURLAR

HAKAN TİKDEMİR

Danışman : Doç. Dr. Gülten KÜÇÜKBASMACI
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Eyüp AKMAN
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Abdullah AYDIN
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR

KASTAMONU-2024

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Hakan TİKDEMİR

ÖZET

DOKTORA TEZI

CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1999) ÂŞIK ŞİİRİNDE DİNÎ VE TASAVVUFÎ UNSURLAR

HAKAN TİKDEMİR

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN: DOÇ. DR. GÜLTEN KÜÇÜKBASMACI

Bu çalışmada, Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde dinî ve tasavvufî unsurlar ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde dinî ve tasavvufî unsurların sistematik bir şekilde tespit edilmesidir. Ayrıca çalışmamızın diğer amaçları arasında Cumhuriyet Dönemi âşık şiirlerinin dinî ve tasavvufî anlam boyutunu irdelemek, tarihsel bağlamı içerisinde işlevlerini belirlemek bulunmaktadır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve teknikleri kullanılarak yirmi dört âşığın şiirlerindeki dinî ve tasavvufî unsurlar incelenmiştir. Çalışma, "Giriş" ile birlikte "Cumhuriyet Dönemi Âşık Şiirinde Dinî Unsurlar" ve "Cumhuriyet Dönemi Âşık Şiirinde Tasavvufî Unsurlar" isimli iki ana bölümden oluşmaktadır. "Giriş" bölümünde âşık edebiyatının Türk edebiyatındaki yeri, kaynakları, kökeni, âşık edebiyatının oluşum ve gelişiminde din ve tasavvufun rolü, Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanılan kültürel değişimler ve Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri ele alınmıştır. Birinci bölümde, tespit ettiğimiz dinî unsurlar, ikinci bölümde ise tespit ettiğimiz tasavvufî unsurlar dinî-tasavvufî literatürden yararlanılarak açıklanmış, şiirler alıntı veya atıf yöntemiyle gösterilerek yorumlanmıştır. Her bölümde unsurların şiirlerde kullanımına dair oranlar belirlenmiş ve işlevleri üzerinde durulmuştur. Cumhuriyet Dönemi âşık şiirindeki dinî ve tasavvufî unsurlar bir bütün halinde değerlendirilerek şiirlerin din ve tasavvuf ile ilişkisi ortaya konulmuştur. Dinî-tasavvufî unsurların, toplumda görülen kültürel değişmelerle beraber Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğinde yaşatıldığı belirlenmiştir. Âşıkların, dinî-tasavvufî düşüncelerini modernleşme süreci ile bir araya getirerek kendi dönemlerinin ruhunu yansıtan şiirler söylediği, geleneksel kültürle modernleşme arasında bir denge kurarak toplumsal değişimlere karşı duyarlı bir tutum sergilediği ve kendine özgün şiirlerle sanatlarını icra ettiği görülmüştür. Bunun yanında dinî ve tasavvufî unsurların kullanımının âşıklar için inançtan çok şiir geleneğine dönüşebildiği tespit edilmiştir. Âşıkların kültürel bellekte yer alan inanç unsurlarını kullanarak âşıklık geleneğinin dinî-tasavvufî kaynağını devam ettirdikleri sonucuna varılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Cumhuriyet Dönemi, Âşık Şiiri, Din, Tasavvuf

Temmuz 2024, 596 Sayfa

ABSTRACT

PH.D THESIS

RELIGIOUS AND SÛFÎSTIC ELEMENTS IN MINSTREL POETRY OF THE REPUBLICAN PERIOD (1923-1999)

HAKAN TİKDEMİR

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
SUPERVISOR: ASSOC. PROF. DR. GÜLTEN KÜÇÜKBASMACI

In this study, religious and mystical elements in minstrel poetry of the Republican Era were discussed. The main purpose of the study is to systematically identify religious and mystical elements in minstrel poetry of the Republican Period. In addition, other aims of our study include examining the religious and mystical meaning of minstrel poems of the Republican Period and determining their functions within their historical context. In the study, religious and mystical elements in the poems of twenty-four minstrels were examined by using document analysis and techniques from qualitative research methods. The study consists of "Introduction" and two main sections named "Religious Elements in Minstrel Poetry of the Republican Period" and "Sufi Elements in Minstrel Poetry of the Republican Period". In the "Introduction" section, the place of minstrel literature in Turkish literature, its sources, its origins, the role of religion and Sufism in the formation and development of minstrel literature, the cultural changes experienced in the Republican Period, and the minstrel poetry of the Republican Period are discussed. In the first part, the religious elements we identified, and in the second part, the mystical elements we identified were explained using the religious-sufistic literature, and the poems were interpreted by showing them by quotation or attribution method. In each chapter, the proportions of the use of elements in poems are determined and their functions are emphasized. Religious and Sufi elements in the minstrel poetry of the Republican Period were evaluated as a whole and the relationship between the poems and religion and Sufism was revealed. It has been determined that religious-mystical elements were kept alive in the minstrelsy tradition of the Republican Period along with the cultural changes seen in society. It has been observed that the minstrels sang poems that reflected the spirit of their period by combining their religious-mystical thoughts with the modernization process, displayed a sensitive attitude towards social changes by establishing a balance between traditional culture and modernization, and practiced their art with their own unique poems. In addition, it has been determined that the use of religious and mystical elements can turn into a poetry tradition rather than a belief for minstrels. It has been concluded that minstrels continue the religious-mystical source of the minstrelsy tradition by using the belief elements in the cultural memory.

KEYWORDS: Minstrel Poetry, Religion, Sûfîsm

July 2024, 596 Page

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans ve doktora öğrenimim boyunca, yenilikçi ve üretim odaklı anlayışıyla bana destek olan, yönlendirmeleriyle rehberlik eden, 2021'de fikrî altyapısı şekillenmeye başlayan tez konusunun belirlenmesinde ve onaylanmasında yardımcı olan ve uzun soluklu bu süreçte tezin bu aşamaya gelmesinde büyük emek ve sabır gösteren danışmanım Doç. Dr. Gülten KÜÇÜKBASMACI'ya teşekkür ederim. Tez izleme komitesi üyelerinden yüksek lisans ve doktora derslerinde halk edebiyatı alanına farklı açılardan bakmamı sağlayan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Eyüp AKMAN'a ve tez sürecinde telefonla ve yüz yüze görüşmelerle bilgilerine başvurduğum, yönlendirmeleriyle tezin somutlaşmasını sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN'e teşekkür ederim. Ayrıca, tezimi değerlendiren ve katkıda bulunan jüri üyeleri hocalarım Prof. Dr. Abdullah AYDIN'a ve Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR'e teşekkür ederim.

Hakan TİKDEMİR
Kastamonu, 2024

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

TEŞEKKÜR ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vi**

ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ ..... **xii**

TABLOLAR DİZİNİ ..... **xiii**

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **xiv**

1. GİRİŞ **1**

1.1 Kavramsal ve Tarihsel Çerçeve 1

1.1.1 Âşık Edebiyatının Türk Edebiyatındaki Yeri, Kaynakları ve Kökeni 1

1.1.2 Âşık Edebiyatının Oluşum ve Gelişiminde Din ve Tasavvufun Etkisi 5

1.1.3 Cumhuriyet Dönemi Kültürel Değişimler ve Âşık Şiiri 19

1.2 Tezin Amacı, Önemi, Sınırlılıkları ve Yöntemi 33

2. CUMHURİYET DÖNEMİ ÂŞIK ŞİİRİNDE DİNÎ UNSURLAR **40**

2.1 İman 40

2.1.1 Allah 42

2.1.1.1 Allah'ın sıfatları 43

2.1.1.1.1 Zâtî sıfatlar 43

2.1.1.1.2 Zâtî sıfatlarının oranı ve işlevleri 55

2.1.1.1.3 Subûtî sıfatlar 56

2.1.1.1.4 Subûtî sıfatların oranı ve işlevleri 71

2.1.1.2 Allah'ın isimleri 72

2.1.1.3 Allah'ın isimlerinin oranı ve işlevleri 78

2.1.1.4 Allah'ın sıfat ve isimlerine yönelik değerlendirme 81

2.1.2 Melekler 81

2.1.2.1 Dört büyük melek 84

2.1.2.1.1 Cebrâil 84

2.1.2.1.2 Azrâil 86

2.1.2.1.3 İsrâfil 89

2.1.2.1.4 Mîkâil 90

2.1.2.2 Diğer melekler 91

2.1.2.2.1 Hûri 91

2.1.2.2.2 Gılman 92

2.1.2.2.3 Münker-Nekir 93

2.1.2.2.4 Kirâmen Kâtibin 95

2.1.2.2.5 Zebâni 96

2.1.2.1.1 Meleklerin oranı, işlevleri ve değerlendirme 97

2.1.3 Kitaplar 99

2.1.3.1 Dört kitap: İncil, Tevrat, Zebûr ve Kur'an-ı Kerim 100
2.1.3.1.1 Kur'an-ı Kerim 104
2.1.3.2 Yüz dört kitap 110
2.1.3.3 Kutsal kitapların oranı, işlevleri ve değerlendirme 111
2.1.4 Peygamberler 112
2.1.4.1 Hz. Âdem 114
2.1.4.2 Hz. İdrîs 120
2.1.4.3 Hz. Nûh 123
2.1.4.4 Hz. Hûd 127
2.1.4.5 Hz. Sâlih 127
2.1.4.6 Hz. İbrâhim 128
2.1.4.7 Hz. İsmâil 132
2.1.4.8 Hz. Lût 136
2.1.4.9 Hz. Ya'kûb 137
2.1.4.10 Hz. Yûsuf 139
2.1.4.11 Hz. Eyyûb 144
2.1.4.12 Hz. Mûsâ 148
2.1.4.13 Hz. Dâvûd 153
2.1.4.14 Hz. Süleyman 154
2.1.4.15 Hz. Yûnus 159
2.1.4.16 Hz. Zekeriyyâ 160
2.1.4.17 Hz. Yahyâ 161
2.1.4.18 Hz. Îsa 161
2.1.4.19 Hz. Muhammed 165
2.1.4.20 Peygamberlerin oranı, işlevleri ve değerlendirme 183
2.1.5 Ahiret ve İlgili Unsurlar 186
2.1.5.1 Kabir hayatı 189
2.1.5.2 Kıyamet 192
2.1.5.3 Mahşer 195
2.1.5.4 Amel defteri 198
2.1.5.5 Hesap vakti 199
2.1.5.6 Mizan 201
2.1.5.7 Sırat köprüsü 203
2.1.5.8 Cennet 204
2.1.5.9 Cehennem 213
2.1.5.10 Ahiret ile ilgili unsurların oranı, işlevleri ve değerlendirme 216
2.1.6 Kader 217
2.1.6.1 Kader ile ilgili şiirlerin oranı, işlevleri ve değerlendirme 225
2.2 İbadet 226
2.2.1 Namaz 228
2.2.2 Oruç 233
2.2.3 Hac 235
2.2.4 Zekât 239
2.2.5 Kurban 239
2.2.6 İbadetlerin oranı, işlevleri ve değerlendirme 241
2.3 Ayet ve Hadisler 242
2.3.1 Ayetler 242
2.3.2 Ayetlerin Oranı ve İşlevleri 250

2.3.3 Hadisler 251
2.3.4 Hadislerin oranı ve işlevleri 261
2.3.5 Ayet ve hadislere yönelik değerlendirme 262
2.4 Dinî Şahsiyetler 263
2.4.1 Dört Halife (Çâryâr) 263
2.4.1.1 Hz. Ebû Bekir 264
2.4.1.2 Hz. Ömer 265
2.4.1.3 Hz. Osman 266
2.4.1.4 Hz. Ali 267
2.4.1.5 Dört Halifenin oranı ve işlevleri 274
2.4.2 Ehl-i Beyt (Âlî Abâ) 275
2.4.2.1 Hz. Fâtıma 276
2.4.2.2 Hz. Hasan 277
2.4.2.3 Hz. Hüseyin 278
2.4.2.4 Ehli beytin oranı ve işlevleri 283
2.4.3 Ashab (Sahâbeler) 284
2.4.3.1 Hz. Hamza 284
2.4.3.2 Hz. Hâlid b. Velîd 285
2.4.3.3 Hz. Ebû Eyyûb el-Ensârî 285
2.4.3.4 Ebû Süfyân 286
2.4.3.5 Selmân-ı Fârisî 286
2.4.3.6 Ashabın oranı ve işlevleri 287
2.4.4 İmamlar 288
2.4.4.1 Mezhep imamları 288
2.4.4.2 On iki imam 288
2.4.5 Bazı Diğer Dinî Şahsiyetler 290
2.4.5.1 Hz. Havvâ 290
2.4.5.2 Hâbil-Kâbil 292
2.4.5.3 Hz. Meryem 293
2.4.5.4 Dini şahsiyetlere yönelik değerlendirme 294
2.5 Diğer Dinî Unsurlar 294
2.5.1 Ölüm 294
2.5.2 Şeytan 306
2.5.3 Dua 311
2.5.4 Mümin 319
2.5.5 Münafık 321
2.5.6 Kâfir- Münkir 321
3. CUMHURİYET DÖNEMİ ÂŞIK ŞİİRİNDE TASAVVUFÎ UNSURLAR 323
3.1 Vahdet-i Vücut-Tevhit 324
3.1.1 Vahdet-Kesret 329
3.1.2 Mâsivâ 330
3.1.3 Tecelli 332
3.1.4 Cemâl 334
3.1.5 Nişan-Binişan 338
3.1.6 Pinhan 339
3.1.7 Sır (esrar) 340

3.1.8 Kün Emri ve Anâsır-ı Erbaa 346
3.1.9 Bezm-i Elest 348
3.1.10 Gönül 351
3.1.11 Kendini Bilmek 357
3.1.12 Vücut-Beden 364
3.1.13 Akıl 367
3.1.14 Nefs 368
3.1.15 Ruh 374
3.1.16 Vahdet-i vücut-tevhit dairesi unsurlarının oranı, işlevleri ve değerlendirme 377
3.2 Tasavvufî Mertebe ve Kavramlar 379
3.2.1 Dört Kapı – Kırk Makam 379
3.2.1.1 Şeriat 381
3.2.1.2 Tarikat 383
3.2.1.3 Mârifet 385
3.2.1.4 Hakikat 385
3.2.2 Yakîn 387
3.2.3 Terk 388
3.2.4 Sabır 391
3.2.5 Sıdk 396
3.2.6 İhsan 397
3.2.7 Velâyet 400
3.2.8 Kanaat 402
3.2.9 Şükür 405
3.2.10 Selâmet 411
3.2.11 Hicâp (Nikâb) 413
3.2.12 Rıza 414
3.2.13 Himmet 416
3.2.14 Aşk 419
3.2.15 Tövbe 431
3.2.16 Halvet 433
3.2.17 Hâl 434
3.2.18 Can Gözü/Can Kulağı 436
3.2.19 Havf u Recâ 438
3.2.20 Melâmet 439
3.2.21 Tevekkül 440
3.2.22 Enelhak 441
3.2.23 İhlas 443
3.2.24 Firâk, Vuslat 445
3.2.25 Sohbet 446
3.2.26 Dünya 450
3.2.27 İrşad 460
3.2.28 Zikir 461
3.2.29 Hırka, Taç, Aba, Şal 466
3.2.30 Tasavvufî mertebe ve kavramların oranı, işlevleri ve değerlendirme 469
3.3 İnsan Tipleri 471
3.3.1 İnsan-ı kâmil 472

3.3.2 Evliya-Veli-Eren 473
3.3.3 Ârif-Âlim 478
3.3.4 Âşık 483
3.3.5 Mürşit-Pîr 488
3.3.6 Derviş 495
3.3.7 Tâlip-Sâlik 498
3.3.8 Zâkir 501
3.3.9 Garîb 502
3.3.10 Hoca 502
3.3.11 Softa- Sofu (Sofi) 505
3.3.12 Gâfil 507
3.3.13 Zâhit 509
3.3.14 Ağyâr 511
3.3.15 İnsan tiplerinin oranı, işlevleri ve değerlendirme 513
3.4 Bazı Ahlakî Unsurlar 514
3.4.1 Edep-Erkan 515
3.4.2 Fitne 518
3.4.3 Helal-Haram 520
3.4.4 Rüşvet 524
3.4.5 Zina 526
3.4.6 Kibir 527
3.4.7 Dedikodu 529
3.4.8 Cimrilik 530
3.4.9 Riya 531
3.4.10 Ahlakî unsurların oranı, işlevleri ve değerlendirme 533
3.5 Mutasavvıflar 535
3.5.1 Veysel Karanî 535
3.5.2 İbrâhim b. Edhem 536
3.5.3 Hallâc-ı Mansûr 537
3.5.4 Abdulkâdir Geylânî 539
3.5.5 Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî 540
3.5.6 Hacı Bektâş-ı Velî 543
3.5.7 Yûnus Emre 548
3.5.8 Nesîmî 553
3.5.9 Hacı Bayram-ı Velî 554
3.5.10 Akşemseddin 555
3.5.11 Diğer Mutasavvıflar 556
3.5.12 Mutasavvıfların oranı, işlevleri ve değerlendirme 557
4. SONUÇ 559
KAYNAKLAR 565
EKLER 580
EK A Şiirleri İncelenen Âşıkların Hayatlarına Dair Bilgiler 581
A.1. Mustafa Gedik (Âşık Bardızlı Nihânî) 581
A.2. Veysel Şatıroğlu (Âşık Veysel) 581
A.3. Hacı Bektaş Coşkun (Âşık Talibî Coşkun) 582
A.4 Âdem Şentürk (Ardanuçlu Âşık Efkârî) 583
A.5 Mevlüt Şafak (Âşık Mevlüt İhsanî) 584

A.6 Ali İzzet Özkan (Âşık İzzetî/Nefretî) 584
A.7 Sâbit Ataman (Âşık Müdâmî) 585
A.8 Habib Karaaslan (Âşık Habib) 586
A.9 Davut Akbaba (Âşık Davut Sularî) 586
A.10 Halil Karabulut (Âşık Halil) 587
A.11 Dursun Ali Erdoğan (Âşık Deryamî) 587
A.12 Zülfikar Akgün (Âşık Divanî) 587
A.13. Sadi Değer (Âşık Hasretî) 588
A.14 İsmail Aydın (Âşık Daimî) 588
A.15 Ahmet Günbulut (Âşık Sefil Selimî) 589
A.16 Yaşar Yılmaz (Âşık Reyhanî) 589
A.17 Abdulvahap Kocaman (Âşık Vahap) 590
A.18 Hasan Salman (Âşık Selmanî) 591
A.19 Şeref Taşlıova (Âşık Şeref) 591
A.20 Şerif Cırık (Âşık Mahzunî Şerif) 592
A.21 Murat Çobanoğlu (Âşık Devranî/Âşık Yananî/Âşık Çobanoğlu) 593
A.22 Mehmet Kargı (Âşık Gülhanî) 594
A.23 Sabri Orak (Âşık Hüdaî) 595
A.24 Eyüp Todil (Âşık Eyyübî) 595

ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 2.1 Allah'ın zâtî sıfatlarının birbirine oranı 55
Şekil 2.2 Allah'ın subûtî sıfatlarının birbirine oranı 71
Şekil 2.3 Allah'ın isimlerini kullanma oranı 78
Şekil 2.4 Allah'a hitap için kullanılan diğer isimlerin oranı 80
Şekil 2.5 Meleklerin oranı 97
Şekil 2.6 Kutsal kitapların oranı 111
Şekil 2.7 Hz. Âdem'in ele alınan yönlerinin oranı 120
Şekil 2.8 Hz. İdrîs'in ele alınan yönlerinin oranı 122
Şekil 2.9 Hz. Nûh'un ele alınan yönlerinin oranı 127
Şekil 2.10 Hz. İbrâhim'in ele alınan yönlerinin oranı 132
Şekil 2.11 Hz. İsmâil'in ele alınan yönlerinin oranı 136
Şekil 2.12 Hz. Ya'kûb'un ele alınan yönlerinin oranı 139
Şekil 2.13 Hz. Yûsuf'un ele alınan yönlerinin oranı 144
Şekil 2.14 Hz. Eyyûb'ün ele alınan yönlerinin oranı 147
Şekil 2.15 Hz. Mûsâ'nın ele alınan yönlerinin oranı 152
Şekil 2.16 Hz. Dâvûd'un ele alınan yönlerinin oranı 154
Şekil 2.17 Hz. Süleyman'ın ele alınan yönlerinin oranı 158
Şekil 2.18 Hz. Yûnus'un ele alınan yönlerinin oranı 160
Şekil 2.19 Hz. Îsa'nın ele alınan yönlerinin oranı 164
Şekil 2.20 Hz. Muhammed'in ele alınan yönlerinin oranı 181
Şekil 2.21 Peygamberlerin oranı 183
Şekil 2.22 Ahirete dair unsurların oranı 216
Şekil 2.23 Kadere değinilen şiirlerin konularının oranı 225
Şekil 2.24 İbadet çeşitlerinin oranları 241
Şekil 2.25 Ayetlerin oranı 250
Şekil 2.26 Hadislerin oranı 261
Şekil 2.27 Dört halifenin oranı 274
Şekil 2.28 Ehl-i beytin (Âlî abâ) oranı 283
Şekil 2.29 Ashabın (Sahâbeler) oranı 287
Şekil 3.30 Vahdet-i vücut- tevhit dairesi içindeki unsurların oranı 377
Şekil 3.31 Tasavvufî mertebe ve kavramların oranı 469
Şekil 3.32 İnsan tiplerinin oranı 513
Şekil 3.33 Ahlakî unsurların oranı 533
Şekil 3.34 Mutasavvıfların oranı 557

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1.1 Çalışmanın örneklemini oluşturan âşıklar 36

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

akt. **:** Aktaran

bkz. **:** Bakınız

C. **:** Cilt

Çev. **:** Çeviren

Hzl. **:** Hazırlayan

Ed. : Editör

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

M.S. : Milattan sonra

vb. **:** ve benzeri

vd. : ve diğerleri

1. GİRİŞ

1.1 Kavramsal ve Tarihsel Çerçeve

1.1.1 Âşık Edebiyatının Türk Edebiyatındaki Yeri, Kaynakları ve Kökeni

Türkler, tarih sahnesine çıktıkları dönemden beri farklı coğrafyalara yerleşerek çok geniş alanda hâkimiyet kazanmışlar, bunun sonucunda pek çok medeniyetten etkilenmişlerdir. Dâhil olunan medeniyetlere bağlı olarak değişen ve gelişen edebiyatlar vücuda getirmişlerdir. Edebiyat tarihçileri Türk edebiyatını İslamiyet öncesi Türk edebiyatı, İslamiyet etkisindeki Türk edebiyatı ve Batı ektisinde gelişen Türk edebiyatı olarak üç ana bölüme ayırmış; İslam etkisindeki Türk edebiyatını, Arap ve İran edebiyatının tesiriyle meydana gelen divan edebiyatı ve Türklerin ilk milli edebiyat ananelerine bağlı kalarak gelişen ve yeni unsurları bünyesinde barındırıp zenginleşen halk edebiyatı şeklinde tasnif etme konusunda ortak bir anlayış sergilemişlerdir.

Anonim edebiyat, tekke edebiyatı ve âşık edebiyatı olarak üç farklı tarzdan oluşan ve tazminat döneminden beri "Halk Edebiyatı" olarak adı geçen edebiyat geleneği, Türklerin ilk ana yurtları olan Orta Asya edebiyat geleneklerinin İslamiyet, yerleşik medeniyet, Arap-Fars medeniyeti dairesi içinde yeni ihtiyaç, talep ve zevklere göre gelişmiş ve şekillenmiştir (Günay, 2021: 34-39). Bu edebiyat geleneği geniş halk kitlelerinin ve tarikat zümrelerinin edebî zevklerini, düşünce dünyalarını ve inançlarını genellikle sade bir dil kullanarak yansıtan anonim veya bireysel eserlerden oluşmuştur (Elçin, 2004: 5).

Halk edebiyatı içinde müstakil bir edebiyat olarak değerlendirilen âşık edebiyatının durumu konusunda araştırmacıların çeşitli görüşleri mevcuttur. Fuad Köprülü'ye göre âşık edebiyatı;

> Büyük şehir ve kasabalardan uzak köylere ve aşiretler arasına, büyüklerin ve zenginlerin saray ve konaklarından tekkelere, kahvelere, asker kışlalarına, sınır kal'alarına kadar çeşitli içtimai çevrelere yayılan ve kendisine dinletici zümreleri bulan Âşık edebiyatı ve

> mûsikîsi, yaptığı bu içtimai vazifenin muhtelif cepheli olmasından da anlaşılmaktadır ki, türlü menşelerden gelme yalnız edebi değil, aynı zamanda müzikal-muhtelif sanat unsurlarını birleştirip kaynaşmasından vücuda gelmiş, kendine mahsus yeni karaktere malik yeni bir terkiptir (1986: 179-182).

Pertev Naili Boratav, âşık edebiyatının halkın rahatlıkla anlayabileceği bir dil kullanarak eserlerini ifade eden, genellikle hece ölçüsünü tercih eden, saz çalma geleneğini benimseyen ve çeşitli coğrafyalarda dolaşarak âşık adıyla anılan şairler tarafından oluşturulduğunu belirtir (1982: 28). Saim Sakaoğlu âşık edebiyatını, âşık olarak anılan sanatkarların geliştirdiği bağımsız bir edebiyat biçimi olarak tanımlar (2014: 15, 16). Umay Günay ise bu edebiyat biçiminin âşık tarzı şiirler ve halk hikâyeleri olmak üzere iki ana bölümden meydana gelip incelendiğini ifade eder (2021: 54).

Âşık edebiyatı, Orta Asya gelenekleri ve İslam uygarlığı etrafında büyük ölçüde divan edebiyatının kaynaklarından yararlanılarak şekillenmiştir. Yazılı kaynakları arasında büyük ölçüde Kur'an-ı Kerim, hadisler, peygamberler ve evliya menkâbeleri, tasavvuf ve tarikatlarla ilgili kaynak ve kabuller, İran ve Arap edebiyatından tercüme edilen eserler, yerli ve milli sözlü kültür içinde derlenip yazıya geçirilen destanlar, atasözleri, deyimler, bilmeceler, masallar, fıkralar, maniler, türküler gibi manzum eserler, tarihi hatıralar yanında divan edebiyatı başta olmak üzere dinî ve diğer yazılı kaynaklar yer almaktadır (Günay, 2021: 39).

Âşık edebiyatı ile ilgili asıl bilgilerin ve örneklerin sonraki dönemlere aktarılmasını sağlayan kaynaklar ise hem sözlü hem de yazılıdır. Sözlü kaynaklar, âşıkların halk hikâyelerini anlatmaları ve önceki âşıkların şiirlerini "usta malı" olarak adlandırılan gelenek çerçevesinde söyleyerek yeni kuşaklara iletmeleriyle ortaya çıkar (Yardımcı, 1998: 98). Yazılı kaynaklar arasında kabul edilen cönkler ise bu edebiyat türüyle özdeşleşmiş defterlerdir. Cönkler, birçok âşığın şiirlerini içinde barındırırken nadiren de olsa sadece bir âşığa ayrılmış olanları da bulunur (Sakaoğlu, 2014: 46). Ayrıca tarih kitapları, seyahatnameler, mektuplar, surnameler, gazavatnameler, Hızırnameler, şairnameler, mesneviler, mecmualar, divanlar vb. de yazılı kaynaklar arasında yer alır (Artun, 2001: 56).

Edebiyat eserleri ortaya çıktığı toplumun dünya görüşüne, kültürel hayatına ve değerler sistemine göre ortaya çıkıp gelişir. Toplumların kültürel yapısını oluşturan her türlü inançlar ve uygulamalar beraberinde belli bir bilgiyi ve birikimi getirir. Bu bilgi ve birikim edebî geleneklerin oluşmasına ve şekillenmesine katkı sağlar. Âşık edebiyatı geleneği de Türk toplumunun belirli bilgi ve birikim doğrultusunda şekillenmiş, özü milli bir kaynağa ve köklü bir geleneğe dayanan önemli bir edebiyat geleneğini temsil eder.

Âşık edebiyatı; nazım biriminin dörtlük olması, hece vezninin ağırlıklı olarak kullanılması, yarım kafiye tercihi, genel olarak aşk, tabiat, inanç, ölüm gibi hayatın içinden konuların işlenmesi ve rüya motifi gibi unsurları içermesi açısından İslam öncesi halk edebiyatı içinde değerlendirilen ozan-baksı geleneğiyle yakından ilişkilidir. Ozan-baksı geleneği, âşık edebiyatının temelini atan milli ve köklü bir gelenek olarak karşımıza çıkar. Bu geleneğin kökenleri, İslamiyet öncesinde Türkler arasında "ozan" adı verilen kişiler tarafından şekillendirilmiştir (Artun, 2001: 17). Âşıklık geleneğinin temelini oluşturan ozanlar hakkındaki ilk tarihi bilgiler, Hun Devleti'nin hükümdarı olan Atilla'nın dönemine, miladi V. yüzyılın başına dayanmaktadır. Köprülü, Batı kaynaklarından elde ettiği bilgilere göre, Hun hükümdarı Atilla'nın ordusunda şairlerin, müzisyenlerin bulunduğunu ve düzenlenen ziyafet meclislerinde bu şairlerin Hun dilinde Atilla'nın kahramanlıklarını ve zaferlerini anlatan şiirler söylediklerini ifade etmiştir (1986: 157).

Oğuzların “Ozan” olarak adlandırdıkları halk şairleri, Tonguzlarda “Şaman”, Moğol ve Boryatlarda “Bo”, Yakutlarda “Oyun”, Altaylarda “Kam”, Kırgızlarda “Baksı-Bakşı” olarak adlandırılmıştır. Şiirin etkisini arttırmak için sazın ilk şekli olan "kopuz"u kullanarak destanlar ve türküler söyleyen bu şairler, halk arasında büyük bir öneme ve değere sahip olan kişiler olmuştur. Sihirbazlık, rakkaslık, mûsıkînaslık, hekimlik gibi birçok özelliği bünyelerinde toplayan bu şairlerin, çeşitli zaman ve mekânlarda görevleri arasında semadaki tanrılara kurban sunmak, ölülerin ruhunu yerin altına göndermek, kötü cinler tarafından gelen felaketleri önlemek, hastaları tedavi etmek gibi çeşitli vazifeleri vardır (Köprülü, 1986: 57-58). Ozanlara yüklenen yarı kutsal özellikler, onları hayatın her aşamasında önemli kişiler haline getirmiş, bu nedenle Türk hükümdarları, ozanları seferlerine dahi katılmaları için yanlarında

bulundurmuşlardır. Ordu-şair sıfatıyla var olan bu ozanlar, cenklere katılarak yiğitlik göstermiş, halka inip ellerindeki kopuzları çalarak tarihi olayları şiirlerle dile getirmişlerdir. Bu şiirler Türk şiirinin en eski şeklini temsil etmektedir.

Dede Korkut boyları, ozanın toplum içindeki konumuna ve önemine dair pek çok bilgi sunmaktadır. Bu boylar, ozanlık geleneğinin âşıklık geleneğine geçişinin takip edilebildiği temel kaynakların başında gelmektedir. Dede Korkut, ozanların pîri olup bilge ozan, baş ozandır. Metinlerde yer alan "Ozan" adlı kahramanın dışında pek çok kahraman, manzum atışmalar yapabilecek kadar ozanlık yeteneğine sahiptir. Hikâyelerde "alp-ozan"ların, "gezici ozan"ların ve "kadın ozan"ların önemli bir yeri vardır (Yakıcı, 2007: 42-44). Boylarda ozanlık, boy boylayıp soy soylayarak irticalen topluluk önünde şiir söyleme, kopuz çalma dışında sağlam karakterli olma şeklinde karşımıza çıkar (Atnur, 2023: 100). Dede Korkut'tan hareketle ozanların Oğuz boyları arasında özel bir yer teşkil ettikleri, ellerinde kopuzları ile ilden ile obadan obaya gezdikleri, düğünden düğüne ziyafetlerde bulundukları, Oğuz destanları ve Dede Korkut hikâyeleri anlattıkları, yeni hadiseler hakkında yeni şiirler tanzim ettikleri görülmektedir (Köprülü, 1986: 139).

Ozanlar, İslamiyet öncesi Türk kültüründe çeşitli mekân ve etkinliklerde önemli roller üstlenmişlerdir. "Sığır" adı verilen av törenlerinden "şölen" adı verilen kurban törenlerine, "yuğ" adı verilen cenaze törenlerinden askeri alaylara, ordulara hatta saraylara kadar birçok ortamda önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır (Yücel Çetin, 2023a: 15). Âşık edebiyatının kökleri, bu etkinliklerde yer alan ozanların eserleri etkisiyle derinleşmiş ve genişlemiştir. Edebiyat tarihinde bilinen ilk ozan-şairler, mani metinlerinde adları geçen Aprınçur Tigin, Kül Tarkan, Sıngku Seli Tutung, Ki-ki, Pratyaya-Şiri, Asıg Tutung, Çısuya Tutung, Kalım Keyşi, Çuçu gibi isimlerdir (Arat, 1991: 20-22). Bu sanatkârlar, Türk dünyasında âşık, bahşi, akın, yırcı, jırşı, yırcı, jırav, halk şairi gibi adlarla isimlendirilen şairlerin ilk örnekleri, prototipleridir (Çetin, 2019: 133).

İslamiyet'in kabulünden önce ve sonrasında Türkler arasında yetişen ozanların varlığı, Selçuklu döneminden itibaren Anadolu'da belirgin bir şekilde sürmüştür. Aynı zamanda Gazneliler, Hazermşahlar, Selçuklular, Memlüklüler ve Osmanlılar gibi

farklı dönemlerde, ozanların kültürel hayatta önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir (Köprülü, 1986: 158-161). Bu dönemlerde ozanlar, toplumun değerlerini ve kültürünü şekillendiren önemli kişiler olarak öne çıkmışlardır.

Türklerin İslam'ı benimsemeleri, yeni bir medeniyetle tanışmalarına ve kültürel-sosyal yapılarında önemli değişikliklere yol açarak ödünç kültür unsurları edinmelerine neden olmuştur. Bu değişikliklerden biri, ozanlık kavramının yerine âşık kavramını kullanmalarıdır. Arap kültüründen alınan âşık kavramı, anlamının değişmesiyle birlikte yeni bir profesyonel-icracı müzisyen-şair tipinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Çetin, 2019: 136). Bu tip, âşık edebiyatının özgün bir ifade biçimi olarak ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Âşık edebiyatı, köklü geçmişi, zengin kültür birikimi ile beraber yeni bir kimlik kazanmasıyla Türk edebiyatının önemli bir geleneği olmuştur. Tüm bu faktörler göz önüne alındığında, âşık edebiyatının sadece bir edebiyat geleneği olmanın ötesinde eski gelenekleri sürdüren bir kültür mirası olduğunu söylemek mümkündür. Bu geleneğin geçmişini, değişimini ve dönüşümünü öğrenmek âşık edebiyatını anlamak adına önem teşkil etmektedir.

Sonuç olarak âşık edebiyatı, geçmiş ile bağını koruyarak Türk kültürünün mirasını farklı şekillerde devam ettirmiştir. Bu edebiyatı anlamak, sadece bir edebiyat geleneğini değil, aynı zamanda Türk halkının duygu dünyasını, kültürel değerlerini ve tarihini anlamak anlamına gelmektedir. Âşık edebiyatı, geçmişten günümüze kadar uzanan bu uzun yolculuğunda Türk milletinin ruhunu yansıtan önemli bir ayna konumunda olmuştur.

1.1.2 Âşık Edebiyatının Oluşum ve Gelişiminde Din ve Tasavvufun Etkisi

Türkler, tarih boyunca Budizm, Maniheizm, Şamanizm gibi pek çok farklı inanca sahip olmuştur. Bu inançlar, onların hayatını şekillendiren en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kabul edilen din ne kadar etkili ve güçlü olursa olsun bir önceki dinin etkisi tamamen silinmemiştir. Sahip olunan eski inançlar ve gelenekler, zaman içinde biçim ve öz değiştirmiştir. Sözgelimi İslam öncesi farklı din ve inanç sistemlerini bünyelerinde taşıyan Türkler, eski inançlarında olan bir kısım yapılarını İslamiyet çatısı altına taşıyıp onun kalıplarına uydurmuşlardır. İslamiyet içinde var

olan dervişlerin çoğu kamların, ozanların, baksıların ya da şamanların devamı niteliğindedir. Dervişler, eski Türk inançları ile İslamiyet'i uzlaştırmıştır (Artun, 2001: 26-27). Bu bağlamda âşık edebiyatının ozan-baksı şair tipi ve geleneğinin Anadolu'da tasavvuf akımları ve edebiyatlarının da etkisi altında kalarak İslamî kurallara uygun bir sentez olduğu hemen hemen bütün araştırmacılarca kabul edilmektedir (Günay, 2021: 42). Bu yaygın kabulden hareketle, ozan-baksı geleneğinin kaynağının din olduğu düşünüldüğünde, adlandırma farklı olsa da âşık tarzı edebiyat geleneğinin de din merkezli bir temel üzerine oturduğu kabul edilmelidir (Çetin, 2019: 141).

İslam öncesi ve sonrası Türk kültürünü bir araya getiren âşık edebiyatı, dinî yaşam tarzının farklılaşmasından doğan bir edebî geleneği temsil etmektedir. Geleneğin oluşum sürecinin odak noktası ise İslam dini ve tasavvuftur. Bu bağlamda Erman Artun, ozan-baksı edebiyat geleneğinin dinî-tasavvufî etkilerle âşık edebiyatı geleneğine dönüşüm sürecini şu sözlerle açıklamaktadır:

> Âşık edebiyatı, ozan-baksı edebiyatı geleneğinin İslamîyetten sonra tasavvufî düşünce ve Osmanlı yaşama biçimi ve kabulleriyle birleşmesinden doğmuştur. Önceleri dinî-tasavvufî halk edebiyatı olarak gelişen millî Türk edebiyatı 15. yüzyılın sonlarından sonra ve siyasî nedenlerden dolayı yeni bir oluşum içine girerek âşık edebiyatı olarak şekillenmeye başlamıştır. Bunda üç süreç etkin olmuştur. Bunlar: kutsallıktan arınma, kültürel farklılaşma ve halkın yeni coğrafyada yerleşik düzenle bireyselleşmesidir *(*2001: 29).

Günay ise din ve tasavvufun âşık şiirindeki etkisine dair fikirlerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

> Âşık tarzı edebiyat, ozan-baksı edebiyat geleneğinin Osmanlı kültür ve üslubu içinde şekillenmiş, gelişmiş yeni bir terkiptir. Osmanlı döneminin en belirgin ve en tesirli unsuru İslamiyet ve tasavvuftur. İslamiyet içinden mistisizm diğer dinlerde olduğu gibi doktrin olarak kalmamış, Allah'a erişmek ve onu bulmak için bir yol ve sanat haline gelirken, düşünme ve davranış tarzları da teşekkül etmiştir (2021: 222).

Âşık edebiyatı sahasında çalışan araştırmacıların çoğu yazılı kaynaklara bakarak bu edebiyatın XVI. yüzyılda ortaya çıktığını söylemektedir. Türklerin kitleler halinde X. yüzyılda İslamiyet'i kabul etmesi ile varlığının yitirildiği düşünülen ozan-baksı geleneğinin, beş yüzyıl sonra aniden İslamî şekilde teşekkül etmesi mümkün görülmemektedir. Beş yüzyıllık geçiş döneminde ozan-baksı geleneği bir yandan yok olmama çabası gösterirken bir yandan da tekke edebiyatında bir ölçüde etkili olmuş ve kendi kurallarını yeni şartlara uyarlamıştır. Bu aşamada halk şairleri ozan-baksı

geleneğinin özelliklerinden olan büyücülük, hekimlik, din adamlığı gibi nitelikleri İslam dininin kabulü ile terk etmiş, eğitimciliği ve sanat temsilciğini üstlenmiştir (Günay, 2021: 53).

Tasavvuf, İslam dininin esaslarını temel alan tarikat ve tekkeler aracılığıyla yayılan yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüş bir düşünme ve yaşama biçimidir (Artun, 2013: 1). XII. yüzyılda Ahmet Yesevî etrafında kurulmuş olan ilk Türk tarikatı ile tasavvuf cereyanı geniş halk kitlelerine ulaşmıştır. Yesevî'nin ortaya koyduğu tasavvufî ıstılahlar, onun halife ve dervişleri ile beraber Anadolu'ya taşınmış ve tasavvuf anlayışının Anadolu'da cereyan edip yayılmasını sağlamıştır. Anadolu'ya gelen dervişler, Mevlânâ, Hacı Bektâş-ı Velî, Sultan Veled, Yûnus Emre, Kaygusuz Abdal gibi tasavvuf telakkisi ile şiir söyleyen şairlerin yetişmesini sağlamıştır (Güzel, 2021: 47). Köprülü, Orta Asya'da yüzyıllardan beri hatırası yaşatılan Ahmet Yesevî'nin ve Anadolu'da etkileri hâlâ süren Yûnus Emre'nin, İslamiyet'ten önceki eski Türk şairlerin (ozan-baksı) İslamlaşmış şekli olduğunu ifade eder. Ona göre Türkler arasında İslam kabul edildikten sonra oluşan tasavvufî şiir, halka mahsus bir özellikte milli şekil ve tarzında olmuştur ve bu nedenle sûfîleri eski ozan-baksıların devamı olarak düşünmek yanlış olmaz (Köprülü,1986: 67). Yarı şair, yarı derviş olan Türk sûfîleri şamanist kültürlerini Anadolu'ya getirmişlerdir. Türk ve Moğol şamanlarının başlangıç rüyaları ile sihirli-dinî hayatlarını saran unsurlar sûfîlerin mistik tesiri ile Anadolu'da hayli şekle dönüşmüştür. Putperest kabul edilen bu kültürlerini İslamiyet içinde mistisizm vasıtası ile batın/gizli kurallarla yaşatmışlardır (Günay, 2021: 48).

İslamiyet'ten önce şaman kültürü ve geleneğine bağlı bir edebiyata sahip olan Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra eski inanç sistemlerini bazı tarikatlar içinde sürdürmüşlerdir. Yapılan araştırmalarda Alevî ve Bektaşî geleneğinde eski Türk inanç ve pratiklerinin diğer tarikatlara oranla daha büyük yer tuttuğu görülmüştür. Eski Türk edebiyat geleneğinin bir uzantısı olan âşık edebiyatının, Bektaşî tarikatı mensupları arasında yayılıp yerleşmesi, yeni kültür ve dinin tesiri altında bir ölçüde değişerek yeniden şekillenmesi ve gelişmesi bu açıdan çok doğal görülmektedir (Günay, 2021: 52). Eski inanç sistemleri ve kültürlerinin ayin ve törenlerine ait pratikleri Anadolu'da Bektaşîlik altında yeni bir sentezle İslâmî şekil ve ruha dönüşmüştür. Bu sentez bir

yaşam ve değerler bütünü meydana getirmiş, âşık şiirini oluşturmuştur.[1] Birçok âşık edebiyatı araştırmacısı, âşık şiiri geleneğinin Bektaşî edebiyatından doğduğu konusunda birleşmiştir (Artun, 2001: 29).

Köprülü'ye göre Bektaşî edebiyatı, âşık edebiyatının oluşması bakımından oldukça mühimdir. XV. yüzyılın ilk yarısından sonra Hurufiliğin Bektaşî tekkelerine ve ardından yeniçeri ocağına girmesiyle, yeniçeri ocağındaki şairlerin tasavvuf rengi altında daha özgür bir tarzla mey, şarap ve sevgili temalarını işlemeye başladıklarını belirtir. Böylece, Bektaşî edebiyatı, tekke edebiyatından ayrılarak bağımsız bir özellik kazanmış ve âşık edebiyatının doğuşuna katkıda bulunmuştur. Bektaşî fikir ve eğilimleri, ruhu ve edası âşık edebiyatını şekillendirmiştir. Âşıkların büyük kısmının Bektaşî olan yeniçeriler arasında yetişmeleri bu hususta çok etkili olmuştur (1914).

Artun da Köprülü'nün bu görüşüne katılarak âşık edebiyatının İslamî kültür dairesine girdikten sonra din dışı karakter kazanan ozan-baksı geleneği ve yeniçeri ocaklarının kurulmasından sonra ordu şairi olarak ortaya çıkan Bektaşî tarikatı mensuplarının ve diğer tekke mensuplarının şiirleriyle şekillenmiş ve bağımsız bir edebiyat olduğunu savunur (2001: 34).

Günay'a göre Anadolu'da âşıklık geleneğinde rastlanan rüya motifinde, şamanlığa ait pek çok unsurun Alevî-Bektaşî tarikatlarının ve bazı diğer tarikatların kabul törenlerinin rolü büyüktür. Ona göre bu durum XVI. yüzyılda gerçekleşmiş olmalıdır. Çünkü bu devirde Osmanlı merkezi Sünnî hükümeti, Bâtını tarikatların dinî pratiklerine daha az hoşgörü göstermeye başlamıştır. Özellikle Alevî Bektaşî tarikatlarının üzerinde durulmuştur. İran'daki Safevi Türkmen Devleti'nin, Anadolu şiîleri üzerindeki tesirleri ve Yavuz Sultan Selim'in bunlara uyguladığı büyük baskı, dinî pratiklerini açık olarak yapmalarını büyük ölçüde güçleştirmiştir. Bu baskı, dinî pratiklerin hayali motiflere dönmesine yardım etmiştir. Âşık şiiri denilen yeni bir şiir tipinin görünmeye başlaması da bu devirde olmuştur (2021: 50).

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan Çapraz. *"Ozanların Âşıktan Babaya Dönüşüm Serüveni: Âşık Tarzı Şiir Geleneğinin Teşekkülünde Bektaşîliğin Rolü",* **Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi,** Cilt: V, Sayı 12, 2019; Caner Işık, *"Âşıklık Geleneğinin Oluşumunda Bâtını Tekkelerin Önemi",* **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi,** Sayı: 91, 2021.

Tekkeler, İslam öncesi edebiyat geleneğinin izlerini içinde barındırarak Müslümanların ibadetlerinin yanı sıra eğlenme ve kültürel faaliyetlerde bulunma imkânı sağlayan sosyal kurumlar olarak kabul edilir (Çobanoğlu, 2007: 33). Türk kültüründe genellikle tarikatlara mensup dervişlerin bir araya gelip barındığı yerler olarak kabul edilen tekkeler, dervişlerin aşkla dolu bir yolculuğa çıkarak sevgiye (Allah'a) ulaşmak için çeşitli şiirler ve ritüellerle kendilerini ifade ettikleri yerlerdir (Gölpınarlı, 2020: 25).

Anadolu'da hızla yayılan dergâh, tekke ve zaviye kültürü, toplum üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Âşık tarzını oluşturan unsurların bir kısmı, XIII.-XVI. yüzyıllar arasında Türk yurtlarının çeşitli bölgelerinde gelişim gösteren tarikatlar etrafında icra edilen tekke edebiyatından geçmiş unsurlardır. Âşıkların tekke edebiyatlarından aldığı unsurlar en çok, tasavvuf felsefesine ve ahlakına ait birtakım genel fikirlerle düşünceleriyle derin izler bırakmış büyük velilere ait menkıbelerdir (Köprülü, 1986: 186; Başgöz, 1986: 28).

Âşık şiirine dinî ve tasavvufî yönleri ile etki eden mutasavvıf şairlerin başında Yûnus Emre gelmektedir. Yûnus Emre'nin şiirleri, sadece âşık edebiyatını değil, aynı zamanda Türk toplumunun kültür ve geleneklerini yansıtan tüm Türk edebiyatına derin bir etki bırakmıştır. Şiirleri, Türk halkının manevi hayatına katkıda bulunmuş ve toplumsal değerleri koruma konusunda önemli bir role sahip olmuştur. Yûnus Emre'nin ilahi aşka dair söylediği şiirleri, âşıklar üzerinde izler bırakmış ve dinî-tasavvufî duygular, onun şiirleri aracılığıyla ifade edilmeye çalışılmıştır. Onun âşıklık geleneğine uygun sade Türkçe anlayışı ve halka seslenişi, âşıkların kendisine daha da yaklaşmasına yol açmıştır. Onun şiirleri, âşıkların ulvi duygularını ifade etmelerinde kılavuz görevi görmüştür.

Köprülü'ye göre, Yûnus Emre'nin âşık edebiyatı üzerindeki tesiri doğrudan değil dolaylı olarak karşımıza çıkmaktadır. Âşık edebiyatında genellikle tarikat çevrisinde olan âşıkların, özellikle yeniçeriler içinde yetişen Bektaşî şairlerin etkisi büyüktür. Bektaşî şiirinde ise öz ve tavır itibarıyla Yûnus Emre'nin geniş ölçüde tesiri vardır. Bu tesir, Bektaşîlerden âşık edebiyatına geçerek kendisini göstermiştir. Usta âşıkların her biri kendi kabiliyet ve derecelerine göre Yûnus Emre'den etkilenmiştir. Bu nedenle

âşık incelemelerinde şiiri oluşturan unsurlar arasında Yûnus etkisini aramak gerekmektedir (1991: 355).

Âşıkların tekke edebiyatından aldığı unsurlar arasında en belirgin olanı, Oğuz Türklerinin halk şairlerine verilen eski ozan ünvanının yerini İslamî bir ifade olan "âşık" sözcüğünün almasıdır (Köprülü, 1986: 184-186). Tasavvuf, tarikatlar vasıtasıyla halk arasında yayıldıktan sonra, ozanların çoğu, birer pîre bağlanıp eserlerine tasavvufî motifler ekleyerek bu duruma uyum sağlamıştır. Bu süreçte, Dede Korkut'un mirası ve Oğuzname ananeleri gibi eski unsurlar, ozan ismi yerine mutasavvıf-şair anlamına gelen "âşık" ismi ile birleşmiştir (Köprülü, 1991: 354). Oğuz çalgıcılarına verilen ozan adının değişen değerlerle aşağılayıcı bir anlam taşımasıyla mutasavvıf şairler XIII. yüzyıldan itibaren kendilerini diğer şairlerden ayırmak ve ilham kaynaklarının kutsallığını göstermek için âşık adını kullanmışlardır. XIII. yüzyılda dinî-tasavvufî halk edebiyatında ilahi aşk, tasavvuf, tarikat ilke ve töreleri konularında şiirler söyleyen şairler için kullanılan Türkçede ışık, Arapçada seven ve gönül anlamına gelen "âşık" terimi dinî konular dışında şiir söyleyen saz şairleri için de kullanılmaya başlanmış hem âşık edebiyatına hem de sanatçısına verilen ad olmuştur (Artun, 2001: 56-60).

Tasavvuf diğer edebiyatlarda olduğu gibi âşık edebiyatını biçimlendiren bir yol, bir yaşama şekli olmuştur. Anadolu'da ozan-baksı geleneği yerini tasavvuf kültürüyle oluşan şair tipine ve bu kültürün beğenisini karşılayacak "âşık şiiri" olarak adlandırılan bir geleneğe bırakmıştır. Ozan-baksı geleneğinin, İslamiyet'ten sonra tasavvufî düşünce ve yaşayış tarzı ile bir birleşmesinden doğan belirli bir tip, âşık-şair tipi olarak benimsenmiştir (Günay, 2021: 42). Tasavvuf kaynaklı ortaya çıkan âşık tipi Osmanlı Dönemi'nde âşıklık geleneğini oluşturmuştur. [2]

Ozan-baksı geleneğinden âşıklık geleneğine geçişte, âşıkların kimlik arayışları ve geleneklerle uyum sağlama çabaları âşık tavrını ortaya çıkarmıştır. Bu tavrın bir boyutu, âşıkların ozandan ayrışma ve ozana karşı tavır alma eğilimidir. Tasavvufî eğilim, âşıkların kendilerini ozandan farklı bir konumda görmelerine ve bu duruma

[2] Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Nuri Karadayı, "Osmanlı Dönemi Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Tasavvuf", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, 2015

belirgin bir tavır sergilemelerine yol açmıştır. Âşıkların diğer bir tavrı ise zahid tipine karşıdır. Zahid tipinin katı şeriatçı ve şekilci tutumlarına karşı sergilenen bu tavır, âşıkların kendilerini tasavvuf tarihi içinde zühd ve takva geleneği ile aşk ve cezbe geleneği arasında konumlandırmalarına dayanır. Bu tavır, tasavvuftaki anlamıyla terk-i masivâ eden kişiye değil aşkın hâllerinden anlamayan kişiye sergilenen tavırdır. Osmanlı Dönemi Anadolu aşk felsefesinin etkisiyle âşıklar, eserlerini aşk üzerine inşa etmiş ve bu şekilde melâmî meşrebi çizgisine ulaşmışlardır. Âşık edebiyatının yeni bir terkip olarak çıkmasında bu iki tavrın büyük etkisi vardır (Karadayı, 2017: 61).

Anadolu sahasında XVI. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan âşık tarzı edebiyat geleneğinin temsilcisi âşıklar olmuştur. Zaman zaman çeşitli adlarla karşımıza çıkan bu sanatçılar tarihsel seyri içinde Türk sözlü geleneğinin temsilcileri sayılmıştır (Yücel Çetin, 2016: 35). Âşıklar, bir yönüyle eski destan (epopee) geleneğini sürdüren, ama başka bir yönüyle, adının da belirttiği gibi lirik türden şiirler söyleyen sanatçılardır (Boratav, 1969: 22). Âşık, sazı ve sözü ile kötüyü eleştirirken iyiyi öven, adaleti savunan, haksızlıklara karşı duran, seyahat ederek gözlemlerini yansıtan, toplumun sorunlarına vakıf, milli duyguları, acıları ve hedefleri dile getiren kişilerdir (Yardımcı, 1998: 84).

Âşık, halk arasında genellikle saz şairlerine verilen ad olup halk içinde yayılan birçok menkıbede âşıkların maddi aşktan manevi aşk mertebesine yükseldiklerini, saz çalarak şiirler söylemeyi de ilahi araçlarla, bir mürşidin bir pîrin veya Hz. Hızır'ın rüya veya hakikatte tecellisi ile öğrendikleri anlatılmıştır. Buradan anlaşılıyor ki âşıklar halkın anlayışına göre Hak âşıklarıdır ve ilham kaynakları ise her zaman ilahidir (Köprülü, 1986: 168).

Âşıklar maddi ve manevi bir sıkıntı sonucunda çoğunlukla kutsal sayılan bir yerde uyku ile uyanıklık arasında görülen rüyada pîr elinden içilen bade ile şiir söyleme ve saz çalma kabiliyeti kazanırlar. Pîr elinden bade içilmesi tasavvuftan kaynaklanır (Erdener, 2017: 67). "Âşık badesi, her zaman bir çeşit içecek olmayıp çeşitli yiyecekler, yutulan bir şey, eline verilecek bir saz, okutulan bir ayet vb. de olabilmektedir" (Yardımcı, 1998: 136). Bunlardan üç defa sunulan bu badenin ilki Allah aşkına, ikincisi pîrler aşkına üçüncüsü ise sevdiği aşkına sunulur. Dinî bilgiler

öğrenildikten sonra "buta gösterme" adı verilen dünya ahiret sevilecek bir sevgili ile karşılaşırlar. Halk şairleri gördükleri bu rüya ile olgun kişiliğe kavuşurlar. Rüya sonunca hem Allah aşkı hem de sevgilinin aşkı ile yanarlar; bunun yanında derin bir din bilgisine sahip olurlar. Uyandıkları anda birçok kere başka âşık tarafından sorguya çekilirler. Bu sorulara saz eşliğinde kusursuz nazımla ve doğru cevaplar vererek, başlarından geçenleri de anlatarak "âşık" olduklarını ispatlarlar ve çevrelerinden saygı görmeye başlarlar. Bu âşıklar irticalen/doğmaca söylediği şiirlerinin kusursuzluğu yanında geleneğe bağlı icra töresindeki teknik bilgileri yerli yerinde kullanmak ve dinî konularda bilgi sahibi olmak zorundadır (Günay, 2021: 54). Böyle olağanüstü olaylarla âşıklık özelliği kazanmış şairleri diğer şairlerden ayır etmek isteyenler onları badeli âşık, hak aşığı sözleri ile nitelemişlerdir (Boratav, 1969: 21). Hak şairi veya Hak aşığı; dinî konularda şiir söyleyen âşıktır (Sakaoğlu, 2014: 101). Hak âşıkları badeli âşık olup, rüya motifi sonucunda âşık olmuşlar, dinî-tasavvufî konuların ağırlıkta olduğu şiirler söylemişlerdir. Badeli âşıklar, rüya sonrasında âşık olması nedeniyle "Hakk'ın emri ile dile geldiklerini ifade ederek" şiirlerde kullanılan deyişlerin ilahi kaynaklı olduğuna inanmışlardır (Özdemir, 2011a: 133). Kendilerine "âşık" diyen saz şairleri hem tasavvufla fazla ilgisi olmayan ve sadece dünyevi konularda şiirler yazan kalem şairlerinden hem de köy ve aşiret çevresinde yetişen ozanlardan da uzak dururlar. Kendilerine âşık deyince diğer saz çalan kişilerden kendilerini ayırırlar (Erdener, 2017: 67).

Âşıklığa geçişte belirleyici bir rol oynayan rüya motifinde, dinî ve tasavvufî inançlar ile din büyükleri öne çıkmaktadır. "Pîr Dolusu", "Er Dolusu", "Yâr Dolusu" içen âşıklara "Hak âşığı" denilmesi ve "Pîr Dolusu" içtiği söylenen âşıkların genellikle dinî-tasavvufî konulara yönelmeleri, âşık tarzı edebiyat temsilcileri ile derviş tarzı edebiyat temsilcilerini birbirine yaklaştırmaktadır (Durbilmez, 2019: 33).

Âşıklığın oluşumu karmaşık bir süreçtir. Yalnız rüya âşık olmak için yeterli bir sebep değildir. Sosyal çevre, görme kaybı, yoksulluk ve ekonomik zorluklar, öksüz olmak gibi nedenlerle de âşık olunmaktadır.[3] Âşıklar çıraklıktan başlayarak âşık oluncaya kadar belli bir eğitimden geçerler, fasıllara katılırlar, ustalarından mahlas aldıktan

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Başgöz, **Türkülü Âşık Hikâyeleri (Bir Gösterim Olarak)**, Pan Yayınları, İstanbul 2012, s. 53-69; Mehmet Yardımcı, **Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri Âşık Şiiri Tekke Şiiri**, Ürün Yayınları, Ankara 1998, s. 110.

sonra âşık olurlar. Şehir hayatının kültür havası içinde klasik şiire ve musikiye, tasavvuf düşüncesine, İslam tarihine evliya menkıbelerine, İran ve Türk edebiyatında görülen motiflere ait birçok bilgi edinirler (Artun, 2001: 35).

Din ve tasavvuf, âşık edebiyatında çırak yetiştirme geleneği sürecinin en önemli unsurlarından biridir. Bir usta âşık, saz ve sözde yetenekli bir genç çırağı yanına alır, onunla birlikte dolaşır, saz ve söz meclislerine katılır ve zamanı geldiğinde ona bir mahlas verir. Usta ile geçirdiği yıllar boyunca çırak, âşıklığın inceliklerini öğrenir ve ustasının tavır, üslup, icraat, kültür ve diline olan bağlılığından etkilenir. Ustanın eserlerindeki derin anlamlar, üslup ve fikirler de çırağın âşıklık yolculuğunu etkiler. Sonunda, çırak da kendi şiirlerini ustasının izniyle söylemeye başlar ve zamanla geleneğin bir parçası haline gelir. Bu süreç, âşık edebiyatında yeni kolların oluşmasına ve geleneğin devam etmesine katkı sağlar. Âşık kolları, pek çok faktörün etkisi altında şekillenirken, işlenen konuların da önemli bir rol oynadığı açıktır (Kaya, 1997: 1-3). Özellikle, ustanın eserlerinde işlediği din ve tasavvuf temaları, çırağında da derin etkiler bırakır. Usta, kendi şiirinde Allah'a olan aşkı, insanın iç dünyasındaki manevi yolculuğu, tasavvufî düşünceleri ve yaşamın anlamını işlediğinde, bu temalar çırağa da sirayet eder. Çırağın ruhani gelişimi, ustanın derinlikli eserlerinden aldığı ilhamla şekillenir ve zamanla kendi yolunu bulur. Dolayısıyla, âşık edebiyatında kolların oluşmasında din ve tasavvuf konularının işlenmesi, usta çırak ilişkisinin ve geleneğin temel taşlarından birini oluşturur.

Âşıklar, eserlerinde dinî değerleri ve tasavvufî düşünceleri işlerken, genellikle dönemin siyasi otoriteleri veya yöneticileri tarafından desteklenmişlerdir. Âşıklar özellikle Osmanlı Döneminde hükümdarlar, beyler ve ağalar gibi kişiler tarafından himaye edilmiş (Durmuş, 2021: 96), koruyup kollayarak toplumsal dengeler sağlanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde, âşık edebiyatı hem dinî ve tasavvufî değerleri korumayı hem de toplumsal düzeni desteklemeyi amaçlamış, patronaj ilişkileri de bu bağlamda önemli bir rol oynamıştır.

Âşık edebiyatı temsilcileri için kullanılan terimler arasında “ozan”, “dede”, “ata”, “ağsakkal”, “pîr”, “abdal”, “varsag”, “yanşag”, “varsağı-gû, “saz şairi”, “çöğür şairi”, “ozancı”, “kopuzcu”, “halk şairi”, âşık” vb. yer almaktadır. XVI. yüzyılda “Dede”,

"Ozan", "Bahşi", "Abdal", "Baba", "Lele", "Pîr" gibi mahlaslara da rastlanması bu yüzyılda tam bir terim birliğinin sağlanamadığını göstermektedir (Durbilmez, 2016: 22). Dikkat edilirse âşıkların seçtiği bazı mahlaslar dinî-tasavvufî nitelik sunmaktadır. Bu da din ve tasavvufun âşıklar üzerinde etkisinin güçlü olduğunun mühim delilleri arasındadır.

Bilinen en eski âşık XIV. yüzyılda yaşamış Baykan (Bıkan) adlı âşıktır. En eski âşık şiiri ise onun Timur'un Kars'ı işgali üzerine söylediği "Dâsıtân-ı Sukût-ı Kars" adlı şiiridir (Alptekin ve Sakaoğlu, 2014: 18). Bu yüzyıldan başlayarak günümüze kadar pek çok âşık yetişmiştir. Yetişen âşıkların yaşadıkları yüzyıllara göre sınıflandırıldığı ve seçilmiş şiirlerin verildiği pek çok antoloji bulunmaktadır.[4]

Köprülü, âşıkları iki kısma ayırır:

a) Kâlem Şâirleri: Yüksek sınıf için şiirler yazan klasik şairler.

b) Meydan Şairleri: Halk toplantılarında irticalen şiirler tertip eden ve şiirlerini sazları ile çalıp terennüm eden saz şairleri (1986: 179).

Boratav ise âşıkları yetiştikleri çevrelere göre beş kısma ayırır:

a) Din ve tasavvuf âşıkları

b) Köylü âşıklar

c) Kasaba ve şehir âşıkları

d) Yeniçeri âşıkları

e) Göçebe âşıklar (1942: 171).

[4] Ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Tikdemir, "Türk Halk Şiiri Antolojileri Bibliyografyası", **Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Bu sınıflandırılmalara bakacak olursak çalışmamızın konusuna uygun düşen Boratav'ın tasnifi dikkat çeker. Âşıkların hepsi olmasa da bazıları tarikat çevresinde yetişmiş ve tarikat kültürünü yansıtan şiirler söylemiştir. XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Bektaşîlik ve Mevlevilik gibi tarikatlar âşıklar üzerinde belirgin bir etki yaratmış, şiirler tarikat öğretileri ile şekillenmiştir.

Anadolu'da âşıkların tekke dışında etkili biçimde din dışı şiir söyleme imkânı bulmalarının yarattığı ortamda XVI. yüzyılda âşık kahvelerinin tekkeler karşısında alternatif sosyal eğlence kurumunu olarak belirmesiyle âşık edebiyatı yeni bir karakterle ortaya çıkmıştır. Tekkelerde yapılan dinî içerikli toplantılar, kahvehanelerde tamamen din dışı bir özellik kazanmıştır. Âşık edebiyatının meydana gelmesinde ve yayılmasında âşık kahveleri bir çeşit iletişim aracı haline gelmiştir (Yardımcı, 2003: 11-12). Bu bağlamda Özkul Çobanoğlu, İstanbul kahvelerinin âşık edebiyatı tarzının temellerini oluşturduğunu belirterek âşık tarzı icra töresinin tamamen kahvehanelere göre şekillendiğini söyler. Ona göre kahvehaneler, tekkeler karşısında din dışı karakterde faaliyet gösteren sosyal kurumlar olsa bile tekkenin tavrı olan nasihat kapısını hiçbir zaman kapatmamış, daima aralık tutarak gerek fert gerekse tarz olarak tekke ile ilişkisini devam ettirmiştir (2000: 129; 2007: 24-49).

Âşıklık geleneği, içinde bulunduğu toplumun dinî inançlarından beslenir. Çünkü din toplumların yaşam tarzlarını, değer sistemlerini ve edebiyatlarını şekillendiren temel unsurlardan biridir. Dolayısıyla, âşıklık geleneği dinî unsurlardan bağımsız değildir. Âşıklık geleneği hakkında bilgi veren bazı kaynaklarda bu geleneğin "lâdinî" bir karakter gösterdiğinin söylenmesi hususunda Umay Günay'ın beyanları şu şekildedir:

> Türklerin İslâmiyeti kabul ettikleri IX. asırdan XIX. asrın sonlarına, Tanzimata kadar süren ve Türk İslâm Medeniyeti dâiresi içinde ortaya konulan eserlerin müşterek vasfını dinî muhtevâ taşımaları teşkil eder. İslâmiyetten sonra gelişen bütün edebiyat tarzlarında İslâmî dünyâ görüşü hâkimdir. Âşık tarzı edebiyatın klâsik şekliyle örnekler verdiği XVI. asır, bu asrın öncesinde ve sonrasında dayandığı kültür birikimi düşünülürse bu edebiyat tarzının bütünüyle lâdinî karakter taşımasının mümkün olmadığı kolaylıkla anlaşılır. Ortak coğrafyada yaşayan insanların duygu ve tasaları, değer yargıları bir birikim sonucu oluşur (2021: 221).

Âşık tarzı şiir geleneğinin adlandırılması bakımından dahi "lâdinî" değil "dinî" hatta "tasavvufî" bir özellik gösterdiğini ifade edebiliriz. Bu özelliğin bir etkisi olarak âşıklar mahlas seçerken tasavvufî manaları olan sözcüklere dikkat edip, rüyalarında

gördükleri pîrlerin veya ustalarının verdikleri mahlasları almışlardır. Hatta bununla da kendini sınırlamayan âşıklar bilhassa tarikat etraflarında yetişmelerinin de etkisi ile isim ve mahlaslarına ek olarak "baba, kul, geda, derviş, fedayî" gibi yaşam ve düşünce şekillerini en iyi yansıtan sözcükleri eklemişlerdir.

Din ve tasavvuf diğer edebî türlerde olduğu gibi âşık şiirinin de başlıca inanç, görüş ve fikir kaynağıdır. Âşıklar Allah'a ve peygamberlere çok saygılı olup iman ve ibadet konularına düşkündür. Münacat, naat gibi türleri olmasa da Allah'a, peygamberlere ve diğer din büyüklerine karşı övgülerini kendi edebiyat türleri içinde dile getirmişlerdir (Kabaklı, 2016: 31). Âşık edebiyatında dinî tasavvufî unsurların yer alması, bu edebiyatın İslam dini ile olan sıkı ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Dinî ve tasavvufî motiflerin âşık şiiri yoluyla aktarımı, dinin bu edebiyat üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir (Özdemir, 2020: 209).

Tasavvuf telakkisinde görülen Yûnus Emre'nin "yaratılanı severiz Yaratan'dan ötürü" deyişi ile ifade edebileceğimiz Allah ve insan tasavvuru, âşıklar tarafından toplumun tüm kesimlerinde dile getirilmiştir. Âşıkların hepsi dinî-tasavvufî tarzda şiirler söylemeseler de tasavvufun etkisiyle özellikle ilahî aşka yönelik terennümlerde bulunmuşlardır. Köprülü'nün bu konuda görüşleri oldukça mühimdir:

> Halk arasında dolaşan birçok menkîbeler, bunların maddî ve cismanî aşktan ve ruhanî aşk derecesine yükseldiklerini, saz çalıp şiir söylemeyi de ilahi vasıtalarla -yani bir mürşidin, pirin, yahut Hızır peygamberin rüyada, veya hakikatte tecellisi ile- öğrendiklerini anlatır. Görülüyor ki bunlar, halkın telâkkisine göre Hak Âşıkları'dır ve ilham kaynakları daima ilahidir. Çok serseri ve sefih bir hayat geçiren ve bundan dolayı medrese alimlerinin şiddetli hücumlarına uğrayan birtakım âşıklar bile, ölümlerinden sonra -hatta hayatlarında- bu türlü halk menkîbelerinin teşekkül ettiğini, tarihî şahsiyetlerinin bir kutsiyet halesiyle çevrelediğini biliyoruz. Bütün bunlar, âşıkların tasavvuf tarikatleriyle -ve bilhassa Bektaşîlikle sıkı alâkalarından dolayı vücuda gelmiş telâkkilerdir ki, onların halk nazarındaki içtimâi mevkilerini göstermek bakımından çok dikkate değer (2004: 26).

Âşıklar pek çok şiirinde İslam ahlakının temeli olan Allah'ın emirlerine saygı, Allah'ın kullarına sevgi ilkesini işler. İtikat, melekler, peygamberler, ahiret, kader, ibadetler, şükür, sabır, vb. dinî-tasavvufî konuları şiirlerde sıkça ele alır. Bu konulardaki şiirlerini anlatmak istediklerini halkın anlayabileceği sade bir dil ile ifade eder. Allah'ın varlığını ve birliğini anlatıp, insanı iyiye, doğruya ve güzele götürme yolu olan "Hak yolu" için şiirler söyler. Onlar kalpleri ile bağlı bir Allah sevgisi ile şiirler terennüm eder. Dünyayı İslamî inanca göre kavrayıp anlamlandıran âşıklar, şiirlerini

mistik ve metafizik bir temele dayayıp dünyayı ve evrenin sırlarını, yaradılışı araştırır. Varlığın özünü ve ötesine ait düşünceleri dile getirip mutlak hakikate yani Allah'a ulaşmayı hedefler. Onların dinî-tasavvufî şiirlerinde dünya, Allah'ın tecellisinin belirtisi olup gelip geçici bir mekândır. Onların idealize ettikleri tip ise "insan-ı kâmil" tipidir (Artun, 2001: 166).

Âşıklar, mutasavvıf olmasalar da tekke âşıkları ile aynı motifleri kullanarak mecazi aşkla, gerçek aşk arasında bir bağ kurmuşlardır. Âşık tarzı şiir geleneğini anlayabilmek ve tahlil edebilmek için şiirlerin tasavvufî anlam boyutlarına dikkat etmek gerekmektedir. Âşık edebiyatında tasavvufî anlam şiir sanatı içinde eritilmiş ve ilk görünen anlamın altına gizlenmiştir. Bu şiirleri değerlendirebilmek için dönemin sosyal hayatı, halkın yaşam biçimi, din ve tasavvuf konularında bilgiler öğrenilmelidir (Artun, 2013: 47). Âşık edebiyatı içindeki şiirlerin tasavvufî anlam taşımaları âşıkların, dinî-tasavvufî fikirlerin ve hareketlerin etkisinde kaldıklarını gösterir. Bu şiirler, genellikle gelenek unsurlarından saz ile ifade edilmiştir.

Âşığın en büyük iletişim aracı sazıdır. Saz; kopuz, tambura, bozuk, divan, cura, çöğür, şeştar, yunkar, damura, gilbut gibi adlarla hep aynı işlevi görmüş, sesi ile toplumları etkileyip gelenek içinde bir çeşit iletişim aracı olmuştur (Yardımcı, 2003: 12). Âşıklar ellerinde sazlarıyla diyar diyar dolaşmış, halkı aydınlatmış ve onların sorunlarını sazları ve sözleriyle dile getirmişlerdir (Akman, 2018: 274). Bir taraftan da zaman zaman saz çalmayı günah olarak kabul eden çevrelerde saz çalmayan âşıklara da rastlanılmıştır. İslamiyet'in sazı yasakladığına dair görüşün etkisinde kalarak günaha girmemek için saz çalmamışlardır. Yaşı ilerlemiş veya hacca gidip gelmiş bazı âşıkların sazı bir kenara bırakmaları bu nedenden dolayıdır (Sakaoğlu, 2014: 265).

Toplum içinde imam, müezzin vb. gibi din adamı kimliğine sahip bazı âşıklar bulunmaktadır. Bu nedenle kimi âşıklara dinî bir rol yüklenmiştir. Bu âşıklardan, şiirlerinde dinî-tasavvufî temaları işlemeleri ve bu konularda nasihat vererek toplumu yönlendirmeleri beklenilmiştir. Bu bağlamda dinî bilgi ve rehberlik yetenekleriyle öne çıkan din adamı âşıklar, dinî-tasavvufî şiirler söyleyerek toplumun manevi hayatına katkıda bulunmuşlardır.

Âşıkların yaşadıkları toplumun sosyo-kültürel hayatı ile güçlü bir bağı bulunmaktadır. Şiirlerde sosyal hayatın çeşitli unsurlarına yer vermişler, toplumla iç içe yaşamışlardır (Özdemir, 2011b: 529). Bu bağlamda âşıkların, toplumun dinî değerlerini ve manevi hayatını yansıtmada önemli rol oynayan sanatçılar olduğu görülür. Âşıklar, eserlerinde sadece kendi manevi deneyimlerini paylaşmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun ortak dinî değerlerini de işler. Özellikle âşık şiiri türü, toplumun dinî inançlarını ve manevi hassasiyetlerini ifade etmede özel bir konuma sahiptir. Bu tür şiirler, bireysel içsel yolculukların yanı sıra toplumun kolektif manevi deneyimlerini de yansıtma amacı güder. Bu şekilde âşık şiiri, toplumun dinî hayatını ve manevi değerlerini yansıtarak, insanların ortak manevi bilincini güçlendirir ve kültürel mirasın koruyucusu olarak rol oynar (Tikdemir, 2023a: 246-247).

Âşıkların ürünlerinin sergilendiği ortamlar arasında kahvehaneler başta olmak üzere; kervansaraylar, hanlar, konaklar, kışlalar, düğünler ve dernekler gibi çeşitli eğlencelerin yapıldığı ortamları saymak gerekir (Durbilmez, 2016: 24). Âşıklar gösterim olarak kendilerine en uygun ortamda sahip oldukları dinî-tasavvufî bilgi ve becerilerini sergilerler. Özellikle karşılıklı deyişmeler dinî-tasavvufî bilgi ve beceri göstermek için önemli bir yer tutar. Âşık fasılları diye anılan bu deyişmeler belli bir topluluğun önünde belli bir düzen içinde bir âşık adayının denenmesi ve başarılı olup olmadığına karar vermek için yapılır. Âşık tarzı şiir geleneği içinde önemli bir yer tutan sistemli deyişmeler bugün Anadolu'da özellikle Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan âşıklar arasında devam etmektedir. Âşık fasıllarındaki "tekellüm" bölümü âşıkların dinî ve tasavvufî bilgi ve becerilerini göstermek için en uygun bölümdür. Çünkü bu bölüm, âşık fasıllarının en geniş ve en çok hüner gösterilen bölümüdür. Bu bölümün giriş kısmında İslam tarihi ile ilgili menkıbelere dayanarak sohbet yer almaktadır. Âşık fasıllarının diğer önemli bölümünü ise "Bağlama-Muamma" oluşturur. Âşık karşılaşmalarının önem derecesi yüksek olan bu bölümünde iki âşık birbirlerini din konusunda imtihan ederler. Âşık fasıllarının diğer bölümlerinde de zaman zaman İslamî olaylara, başta Hz. Muhammed olmak üzere İslam büyüklerine daima telmihte bulunulmaktadır. Serbest deyişlerde ise İslamiyet, tasavvuf ve tarikatlarla ilgili prensipler, motifler, telmihler yer aldığında zaman zaman araştırmacılar bazı âşıkların tekke şairi olup olmadığı konusunda kararsız kalmışlardır. Âşıkların büyük bir çoğunluğu belli bir tarikatın temsilcisi olmakla beraber,

Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Osmanlı hayatı içinde büyük rol oynayan tarikatlardan etkilenmişlerdir (Günay, 2021: 66, 90, 223).

Tüm bu verilen bilgiler özetlenirse âşık tarzı geleneği, XIV. yüzyılda ilk örneklerini veren ve XVI. yüzyılda daha sistemli bir şekilde gelişip faaliyet gösteren edebiyat geleneğidir. Bu geleneğin kökenleri, Türklerin İslam dinini kabul etmeden önceki toplumsal yaşamlarında önemli derecede rol oynamış olan ozan-baksı geleneğine dayanmaktadır. İslamiyet'in kabul edilmesi, XII. yüzyıldan itibaren tarikatların kurulması ve tasavvuf düşüncesinin bu tarikatlar aracılığıyla yayılması gibi tarihi ve toplumsal değişimlerin etkisiyle ozan-baksı geleneği yerini âşık tarzı şiir geleneğine bırakmıştır. Bu geleneğin temsilcileri olan âşıklar, dinî-tasavvufî bir kültürel çevre içinde yaşayarak halkın duygu ve düşüncelerini ifade etmişlerdir. Âşıklar, Türk kültürünün korunmasında önemli bir rol oynamış ve yaşadıkları toplumun dinî hayatı ile bütünleşmiştir. Yüzyıllar boyunca sözün etkileyici gücünden yararlanarak duygu ve düşüncelerini dile getiren âşıklar, yaşadıkları dönemlerin dinî-tasavvufî hayatlarına ilişkin pek çok unsuruna şiirlerinde yer vermişlerdir.

Sonuç olarak din ve tasavvuf, âşık edebiyatının oluşmasında ve şekillenmesinde karşımıza çıkan önemli kaynaklardan biri olmuştur. Âşık edebiyatının gerek rüya, bade, mahlas alma gibi gelenek unsurları bakımından gerekse ilahi aşk, varlık, yaratılış gibi konuları bakımından din ve tasavvufa yönelik bazı hususiyetlere sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda dinin ve tasavvufun öğretilerinin, âşık edebiyatının bir parçası haline geldiği anlaşılmaktadır. Âşıklar dinî ve tasavvufî unsurları kullanarak kendi özgün ifadelerini bulmuş, geleneği zenginleştirmişlerdir.

1.1.3 Cumhuriyet Dönemi Kültürel Değişimler ve Âşık Şiiri

Kültür, geniş perspektif içinde ele alınan bir kavramdır. Bu kapsamda kültür; "tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğin ölçüsünü gösteren araçların bütünü" (Akalın, 2011: 1558), "insanların fiziksel ve toplumsal çevrelerine uyum yapabilmeleri için yarattıkları maddî ve manevî eserlerin tümü ve bir toplumun yaşayış biçiminin tümü" (Tezcan, 1997: 4), "inançlar,

bilgiler, his ve heyecanlar bütünü" (Güngör, 1996: 15), "bir cemiyetin sahip olduğu maddî ve manevî kıymetlerinden teşekkül eden bütün" (Turhan, 1987: 48), "belli bir toplumun kendisi, bir dizi sosyal süreçlerin ilişkisi, insan ve toplum teorisi" (Güvenç, 1979: 95), "kişilerin davranışları hakkında bize bilgi veren ve bu davranışlarda yansımasını bulan, soyut görüşler, değerler ve dünyaya dönük algılar" (Haviland, vd., 2008: 102) şeklinde tanımlanıp açıklanmaktadır. Bu tanımlar, kültürün geniş bir yelpazede değerlendirildiğini ve farklı boyutlarda incelendiğini göstermektedir.

Bronislaw Malinowski'ye göre kültür; "âletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasal belgelerden, insana özgü düşün ve becerilerden, inanç ve törelerden oluşan bütünsel bir toplam"'dır (1990a: 39). İnsanların karşılaştığı problemlerin çözümünde en iyi araçtır ve nesneler, eylemler, zihniyet sistemidir. İnsanların ihtiyaçlarının giderilmesindeki fikir ve düşünceleri yansıtan nesnelerden, eylemlerden ve zihniyetten oluşmaktadır. Nesneler ve görülen eylemler, kültürün maddi yönünü teşkil ederken; zihniyetler, kültürün manevi yönünü teşkil etmektedir (1992: 21). Kültürün tüm yönleri ile sıkı bir ilişkisi bulunan en temel unsur ise dindir. Malinowski'ye göre ne kadar ilkel olursa olsun dinsiz bir halk yoktur (1990b: 1) ve dinler bütün kültürlerin çekirdeğini oluşturmaktadır. İnsanın bilgiyi örgütleme ihtiyacından doğrudan doğruya din ihtiyacı doğmaktadır. Bu nedenle de din toplumsal açıdan bütün örgütlenme biçimleri ile sıkı münasebet halindedir (1992: 163-164).

Kültürü "bir toplumun dininin vücut bulmuş şekli" olarak tanımlayan Thomas Stearns Eliot ise dinin ve kültürün bir bakıma aynı olduğu görüşündedir (1987: 20). Dinin toplumlardaki önemini vurgulayan Eliot ve onun izinden giden araştırmacılar, herhangi bir kültürün meydana gelişinin nedeninin yalnızca din olabileceğini savunur. Bu araştırmacılara göre tek bir dinden birkaç kültür de oluşabilir. Aynı zamanda dışarıya kapalı olan toplumlarda din ve kültürel gelişimler birbirinden ayrılamaz (Tezcan, 1997: 138; Turan, 2014:109). Din, bir toplumun hayat biçiminin şekillenmesini sağlayan kültürel sisteminin üst yapısını oluşturan faktörlerden biridir. Manevi hayatın veya metafizik ile ilgili görüşlerin örgütlenmiş bir sistemi olan din, bütün kültürlerin en önemli parçası halindedir. Toplumsal kuralları pekiştirip ferdi

davranışları denetleyecek ahlakî yaptırımlar sağlar, toplumu bir arada tutan ortak değer ve amaçların temelini sağlayan kültürü oluşturur (Haviland, vd., 2008: 642-645).

Kültür ve din karşılıklı ilişkiler halinde olup her ikisi de birbirinden beslenmektedir. Bir taraftan din, içinde olduğu kültürün temel unsurlarından etkilenirken bir yandan da kültürü etkilemeye devam eder (Kılıç, 2015: 14). Bunu Eliot (1987: 25), "kültür, dinin özünü, din de kültürün getirdiklerinden kabullenmek mecburiyetindedir" sözleri ile destekler. Din, kültür ağacının yalnızca bir dalı değil aksine kültür dalları tutup dik durmasını sağlayan bir gövde görevi görür. Öte yandan dünya üzerindeki bütün kültürler her ne kadar ayrımlaşmış ve farklılaşmış olsa da bazı şekiller altında dinî bir karakter göstermektedir (Günay, 2012: 415). Her iki olgu da insan hayatının ayrılmaz parçası haline gelmiş ve birbirleri ile devamlı etkileşim halinde olmuştur. İkisi de hayatı anlamlandırmayı sağlayan, karşılaşılan problemleri çözmeye yardımcı olan, temel ihtiyaçların giderilmesine olanak sağlayan, toplumun düzenini ve düşünce hayatını şekillendiren rehberlerdir.

Türkiye'de sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen Ziya Gökalp (2018: 34) kültürü (hars) "bir milletin dini, ahlaki, hukuki, muakalevî, bedii, lisani, iktisadi ve fenni hayatlarının ahenkdar bir mecmuası" olarak açıklar. Ona göre din hem bir medeniyet hem de Türk milletinin kültürünü oluşturan kurumlardan biridir (Güngör, 1996: 13). Bununla beraber din ile bilimi birbirlerinden ayrı düşünülmesi mümkün olmayan, aklın eksiksiz ve kalbin dayanıklı olması için insanoğlunun sahip olması gereken önemli rehberlerden biri olarak görür (Yenen, 2017: 76-77).

Kültür, dinamik olduğu için, sürekli bir değişim içindedir. Herhangi bir toplumun sahip olduğu kültür tipinin başka bir tipe dönüşmesi kültürel değişme olarak kabul edilir (Tezcan, 1991: 205). Malinowski, kültür değişmesini şu şekilde târif eder:

> Kültür değişmesi, bir cemiyetin mevcut nizamını, yani ictimaî maddî ve manevî medeniyetini bir tipten başka bir tipe kalben bir prosestir. Böylece kültür değişmesi, bir cemiyetin siyasi yapısında, idarî müesseselerinde ve toprağa yerleşme ve iskân tarzında, iman ve kanaatlerinde, bilgi sisteminde, terbiye cihazında, kanunlarda, maddî alet ve vasıtalarda, bunların kullanılmasında, ictimaî iktisadının dayandığı istihlâk maddelerinin sarfında az çok husule gelen tahavvülleri ihtiva eder (Malinowski, 1945 akt. Turhan, 1987: 49).

Ülkemizdeki kültür değişmesinin dönüm noktalarından biri cumhuriyet ve beraberinde yapılan devrimlerdir. Bu devrimler; yenilikçi, seçici ayıklama, toplumsal kabullenme ve bütünleşme olarak kültür değişmesi aşamalarını kullanılarak hayata geçirilmiştir (Tezcan, 1997: 205). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı, 29 Ekim 1923 tarihinde gerçekleşmiş ve bu tarih Türk milletinin kendi kaderini tayin etme ve toplumsal yapıyı oluşturma sürecinde bir dönüm noktası olmuştur.[5] Cumhuriyet, sadece siyasi bir değişimi ifade etmekle kalmamış aynı zamanda Türk kültürünü de değiştirip dönüştürerek yeni bir toplum yapısı oluşturmuştur.

Cumhuriyet sonrası Türkiye'de Atatürk'ün cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik, inkılapçılık ilkeleri doğrultusunda pek çok alanda yenilikler yapılmıştır. Halifeliğin kaldırılması (3 Mart 1924), şapka ve kıyafet devrimi (25 Kasım 1925), tekke zâviye ve türbelerin kapatılması (30 Kasım 1925), soyadı kanunu (21 Haziran 1934), lâkap ve ünvanların kaldırılması (26 Kasım 1934), mecellenin kaldırılması (1924-1937), Türk Medeni Kanunu ve diğer kanunların çıkarılarak laik hukuk düzenine geçilmesi (1924-1937), öğretimin birleştirilmesi (3 Mart 1924), Yeni Türk harflerinin kabulü (1 Kasım 1928), Türk Dil ve Tarih Kurumlarının kurulması (1931-1932), üniversite öğreniminin düzenlenmesi (31 Mayıs 1933) gibi hayatın her alanlarında yapılan devrimler, toplumun kültürel dokusunu derinden etkilemiştir. [6]

Cumhuriyet inkılâpları hem bir medeniyet hem de kültür değişmesidir. İnkılâplar esas itibari ile laiklik ve pozitivist düşünce ile hayata geçirilmiştir (Güngör, 1996: 40). Bu inkılâplar radikal bir sistem değişikliği ile beraber radikal bir kültür değişimini getirmiştir. Kararlı bir inkılâp programıyla gerçekleşen bu dönüşümler Türk milletinin hayatını derinden etkilemiştir (Ocak, 2021: 117). Kültürel değişimin kapsamlı bir analizini yapmak için kuşkusuz Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan inkılapların ayrıntılı şekilde irdelenmesi gerekmektedir.

Cumhuriyet devrimleri ve devamındaki olaylar, Türkiye'nin sosyal ve siyasi dokusuna derin izler bırakmıştır. Bu izler, toplumun çeşitli katmanlarında kültürel değişimlere

[5] Türkiye'nin toplumsal yapısı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı Cilt 1-2**, Remzi Kitapevi, Ankara 1995; Orhan Türkdoğan, **Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı**, Timaş Yayınları, İstanbul 2008.
[6] Ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Sıtkı Yalçın ve İsmet Gönül, **Âtatürk İnkılâbı Kanunlar-Kararlar-Tamimler-Bildiriler-Belgeler -Gerekçe ve Tutanaklarıyla**-, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1984.

öncülük etmiş ve toplumsal dinamiklerde önemli bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda toplumsal hayatta yaşanan değişiklikler, toplumun kültürünü ve edebiyatını etkileyip şekillendirmiştir. Ayşe Yücel Çetin'in belirtiği gibi "Türk toplumunun medeniyet alanındaki değişiklik iddiası, buna bağlı olarak kültürel değişme edebi alanda da kendini hissettirmiştir. Türk kültür alanının her yönünde görülen bu değişiklik toplumun sosyolojik değişimine paralellik göstermiştir. Dolayısıyla edebî alanda da varlığını göstermiştir" (2016: 24). Türk edebiyatının halk edebiyatı dairesinde incelenen âşık edebiyatı, kültürel değişimin edebî sahadaki etkilerini yansıtan en önemli örneklerinden biridir.

Tanzimat'tan beri Batı'ya yönelen Türk milleti, yeni kurulan Cumhuriyet ile birlikte Batı ile ilişkilerini önemli bir derecede arttırmıştır. İnkılaplar, teknolojinin hızla yayılması, ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi, iç ve dış göçler, eğitim gibi birçok faktör toplumsal değişimi hızlandırmıştır. Bu değişimlerin sonucunda ortaya çıkan maddi ve sosyal hareketlilik, âşık edebiyatının geliştiği ortamını ve geleneksel yapıyı değiştirmiştir (Çelikten, 2019: 33). Aynı dönemde yaşanan toplumsal çalkantılar, otorite zayıflığı ve savaşlar gibi zorluklar, geleneği etkilemiş ve bunun sonucunda cumhuriyet öncesinde toplumun her kesiminde icra edilen âşıklık geleneği, cumhuriyet ile birlikte görülen kültürel değişimler nedeniyle zayıflayamaya başlamıştır. Kahvehane, düğün, panayır gibi çeşitli toplantıların yapıldığı yerlerde sıkça rastlanan âşıklar, zamanla değişen sosyokültürel hayat koşulları nedeniyle toplumun ihtiyaçlarına cevap vermekte zorlanmıştır.

Cumhuriyet rejimi ile maddi ve manevi alanlarda yapılan inkılaplar, âşıklık geleneğini yaratan ve yaşatan toplumsal hayat şartlarını değişikliğe uğratmıştır. Merkezden yayılmaya başlayan yeni ideolojiler; okul, gazete, radyo televizyon gibi pek çok kuvvetli ve tesirli vasıtalarla yayılmaya başlamış toplumun sosyokültürel hayatını değiştirmiştir. Toplum içinde hususi bir sınıf teşkil eden ve kendine özel ideolojik ve edebî anlayışı olan âşıklar zümresi, cumhuriyet ile birlikte değişen toplum yapısı nedeniyle güç kaybetmiştir. Daha XX. yüzyılın başlarında mesleki teşkilatları bozulmaya yüz tutmuş olan âşıklar, yeni ortamlara uyum sağlayarak varlığını devam ettirmiştir.

Âşıklık geleneğini besleyen ve devamlılığını sağlayan kurumların başında medreseler ve tekkeler gelmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde medreselerin ve tekkelerin kapatılması âşıkların geleneksel koruyucularını kaybetmelerine yol açmıştır. Bu durum, âşık edebiyatının bu dönemde gerileme sürecine girmesine sebep olmuştur (Artun, 2001: 45). Fuat Köprülü, medrese ve tekkelerin kapatılması ile âşıklık geleneğinin zayıflamaya başlaması arasındaki ilişkiyi şu sözleri ile ifade eder:

> Medrese ve tekkenin devam ettirdiği İslâm kültürü, XIX. asırdan kalan Âşıklar'ın yaşatılmağa çalıştığı edebî an'ane, bu zümrenin büsbütün ortadan kalkmasına mâni' oluyordu; lâkin Cumhuriyet devrinin büyük inkılâplarından sonra, bu yeni hayat şartları içinde, Ortaçağ yâdigarı olan bu zümrenin ve Âşık tarzı dediğimiz -belli kâidelere ve mefhumlara bağlanmış, kendi nev'i içinde âdeta klâsik bir mâhiyet almış – şiir nev'inin o şekilde devamına artık imkân kalmamıştır (Köprülü,1986: 166).

Köprülü, ayrıca tekke ve zaviyelerin kaldırılmasının sonucunda eskisi gibi güçlü âşıkların yetişmesinin zorlaştığını "O kültürün birer ocağı olan tekke ve medresenin yıkılması, artık bundan sonra Seyrânî, Dertli, Emrah tarzında âşıklar yetişmesine imkân bırakmamaktadır" (1940: 710) sözleri ile dile getirmiştir.

Cumhuriyet ile birlikte yapılan inkılaplar toplumsal hayatta yüzyıllardır yaşatılan geleneksel yapıyı değiştirmeye başlamıştır. Yapılan yenilikler karşısında ortaya çıkan yaşama biçimine halkın uyum göstermemesi halk arasında ikilemlerinin ortaya çıkmasına ve eski yeni çatışmasına yol açmıştır. Bu ikilem ve eski yeni çatışması âşıklık geleneğine de konu olmuştur. Âşıklara göre yeniliği içselleştirmeden kabul eden insanların ahlakî değeri aşınmıştır. Bu bağlamda âşıklar, ahlakî değerlerden ödün vermeyip net bir ahlakçı tavır sergilemiştir. Âşıkların tavrı kendine göre belirlediği ahlaktan yana olmuş ve taklitçi kişileri eleştirmiştir (Artun, 2001: 45- 46). Âşıkların kendine göre belirlediği ahlakın özünü ise din oluşturmaktadır. Dinî değer ve kurallar doğrultusunda toplumun dengesizliklerinin, bozukluklarının eleştirildiği görülmektedir. Öte yandan âşıkların nasihat verici şiirlerde yine dinî değer ve kurallar merkeze alarak halkı bilinçlendirmeyi, aydınlatmayı ve bilgilendirmeyi ilke edinen bir tavır ve çaba vardır.

Cumhuriyetten sonra maddi ve sosyal hayattaki değişmeler âşıklar zümresini oluşturan ve besleyen toplumsal şartları etkilemiştir. Yeni kitle iletişim araçlarının üretilmesi, sanayileşme, tekke ve medreselerin kapatılması ve sistemin değişmesi ile âşıklar

zümresi yavaş yavaş yok olmaya başlayarak büyük şehirlerden küçük şehirlere gelişmenin az olduğu eski geleneklerin sürdürüldüğü yerlere doğru girmeye başlamıştır (Artun, 2001: 44). Sözlü geleneğin zayıflaması, usta-çırak ilişkisinin bitmesi, yeni âşıkların denetlememesi âşıklık geleneğinin güç kaybetmesine neden olmuştur (Artun, 2008: 81).

Cumhuriyet Dönemi'nde âşıklık geleneğinin zayıflamaya başlaması üzerine bu geleneği yaşatmak için çeşitli faaliyetlerle bulunulmuştur. Cumhuriyet ile birlikte âşık edebiyatı ile ilgili bilimsel araştırmalar ve yayınlar yapılmaya başlamış, araştırmacılar arasında tanınırlığı artmıştır. Batıda öteden beri yürütülen milli kültürün temelini oluşturduğuna dair görüşlerle biçimlenen kültür politikaları ortaya konulmuş, böylece yeniden istikrarlı bir sosyal hayata kavuşan Türkiye'de âşık edebiyatı tekrar canlanmaya başlamıştır (Oğuz vd., 2008: 248). Özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde yazılı medyanın gelişmesi, âşıklık geleneğinin korunması ve yaşatılması için önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde âşıklık geleneğinin sözlü belleği, basılı kültüre aktarılmaya çalışılmıştır (Özdemir, 2017: 577).

Cumhuriyet Dönemi'nde milli bir edebiyatın halkın lisanı ve edebiyatına yönelerek yapılabileceği fikri hâkimiyet kazanmış, halkın kendi içinde yarattığı edebî ürünlerden faydalanılmıştır. Bu bağlamda Türk edebiyatı içinde âşıklık geleneği halk bilimi ürünü (folklor ürünü) olarak değerlendirilmiş, gelenekten yararlanma fikri nedeniyle yeni ürünler desteklenmiştir.

1927 yılına gelindiğinde "Türk Halk Bilgisi Derneği" kurulmuş, derneğin yaptığı çeşitli faaliyetler ile âşık şiiri geleneğinin tanınması ve desteklenmesinin önü açılmıştır. Diğer yandan 1932 yılında Halkevlerinin kuruluşu ile Anadolu'daki halk edebiyatı derleme çalışmalarının başlaması âşıkların bilinmesine olanak sağlamıştır. Bu konudaki en önemli gelişme Ahmet Kutsi Tecer'in Veysel Şatıroğlu (Âşık Veysel) ile tanışması olmuştur. Ahmet Kutsi Tecer tarafından 1931 yılında Sivas'ta düzenlenen "Âşıklar Bayramı" Âşık Veysel'in geniş halk kitlelerine tanıtımında etkili olmuştur (Oğuz vd. 2008: 248). Böylelikle âşıklık geleneği, 1931 yılından itibaren yeniden canlanmış ve bu dönemde özellikle Veysel Şatıroğlu gibi isimlerle halk arasında büyük bir coşku ve ilgi uyandırılmıştır.

1931 yılında Ahmet Kutsi Tecer tarafından, 1964 yılında İbrahim Aslanoğlu tarafından Sivas'ta düzenlenen "Âşıklar Bayramı" geleneğinin devamlılığını sağlama açısından önem arz etmektedir. 1966 yılında âşıklar bayramı Konya'da yapılıp düzenli hale gelmesiyle âşıklar birbirini tanımış ve gelenek sürdürülmeye çalışılmıştır (Artun, 2001: 44-45). Bu toplantılardan sonra yıllarca sırasıyla âşıkların katıldığı "Âşıklar Bayramı", "Âşıklar Şenliği", "Âşıklar Şöleni" gibi adlarla pek çok faaliyet olmuş, fasıllar, şölenler, festivaller ve bayramlar bu faaliyetler arasında yer almıştır. Yapılan organizasyonlar âşıklık geleneğinin önceki dönemleri kadar görkemli olmasa da Cumhuriyet Dönemi'nde tüm canlılığı ile devam ettirilmeye çalışıldığını belgeler niteliktedir.

Bu dönemde âşıklık geleneğinin simgesi haline gelen Âşık Veysel'in Köy Enstitüsünde saz dersleri vermesi ve TRT'de radyo programlarına çıkması, Ali İzzet Özkan'ın Köy Enstitülerinde hocalık yapması, şiirlerini Ülkü Mecmuası'nda yayımlaması, Behçet Kemâl Çağlar'ın Ankaralı Âşık Ömer mahlası ile âşık tarzı şiirler yazması gibi olaylar, cumhuriyet sonrası yönetici ve aydınlarının halk kültürüne bakışını yansıtması bakımından dikkate değerdir (Oğuz vd., 2008: 248).

Yüzyıllardan beri Türk halkının duygu ve düşünce dünyasını dile getiren âşıklar, Cumhuriyet Dönemi tarihi olayların yansıtılmasından sosyal olayların gündeme getirilmesine kadar pek çok konuda şiir söylemiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde söylenen şiirler bizlere adeta bir belge gibi sunulmakta ve geçmişe ışık tutmaktadır. Türkiye'nin geçirdiği büyük tarihi hadiseler, inkılaplar âşıklar tarafından destanlarla dile getirilmiştir. Cumhuriyetin ilanı ve Atatürk onlar için ilham kaynağı olmuştur (Köprülü, 1940: 809).

Cumhuriyet Dönemi'nde âşık toplantılarının denetlenmeye tabi tutulduğu görülür. "Özellikle cumhuriyetin kurulmasından 1950 yıllarına kadar âşıkların kahvehanelerinde fasıl yaparken söyleyecekleriyle ilgili olarak çok sıkı takibata alınmaları söz konusudur. Gerek âşıklar gerekse kahvehanelerinde hikâye anlattırmak isteyen kahvehaneciler valilikten veya emniyetten izin almadan herhangi bir şekilde bir faaliyet yapamaz durumda idiler" (Özarslan, 2011: 82).

1950 yılından sonra köy, kasaba gibi küçük yerlerden İstanbul, Ankara, Bursa gibi büyük şehirlere doğru göçlerin başlaması Türkiye Cumhuriyet'inde yapısal değişikliklere yol açmıştır. Büyük şehirlere yapılan bu göç; işsizlik, elektrik, su, yol, gecekondulaşma gibi büyük sosyoekonomik sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Nüfus akımı ile küçük şehirlerde yaşayan âşıklar da büyük şehirlere göç etmiş, şehir-köy çatışmasını derinden hissetmişlerdir. Büyük şehirlerde yaşama tutunma savaşı âşıkları etkilemiş bu durum şiirlerde yankı bulmuştur. Bunun sonucunda yeni bir tip olarak şehirli âşık tipi ortaya çıkmış, şehirli âşıklar kentleşme sürecinde olan çevreler içinde duygularını şiir vasıtası ile saz çalarak ifade etmişlerdir.

1950 yıllarından önce âşıkların küçük köyden büyük şehre göçü çok sık değildir**.** Fakat 1950'lerde çok sayıda âşık Türkiye'nin şehir merkezlerine, 1960'tan sonra da Almanya'ya "göçmen işçi" olarak gitmiştir. Şehirlerden köye geri dönüş hareketi ise belgelenememiştir (Başgöz, 2012: 49). Şehre ve yurt dışına göç âşıklık geleneğini dönüştüren bir faktördür. Kentlerde veya yurt dışında karşılaşılan sorunlar âşıkların yeniden kurguladıkları yurt imgesiyle aşılmaya çalışılmıştır (Özdemir, 2017: 556-557)

Küçük şehirlerden büyük şehirlere doğru oluşan göç dalgası, âşıkların icra ortamlarını da değiştirmiştir. Şehir hayatının kendine has kültürel yapısından etkilenen âşıklar zorunlu olarak bu hayata ayak uydurmak zorunda kalmışlardır. Köyden şehre göç edip şehir hayatının zorlukları ile mücadele etmeye çalışan insanların duygu ve düşüncelerini şiirleri ile ifade etmeleri nedeniyle toplum içinde saygı ve sevgi kazanmışlardır. Bu durum âşıklar için bir gelir kapısı olmuştur. Bir dönem ellerine sazlarını alarak diyar diyar gezip geleneği icra ederek verilen bahşiş ve hediyelerle hayatlarını idare eden âşıklar, şehir hayatı ile yazılı kültür ortamının tüm imkanlarından istifade etmiştir. Böylece âşıkların gelenek içinde icra ettiği şiirler basılarak oluşturulan müstakil eserler belli bir ücret karşılığında okuyucular ile buluşturulmuştur. Âşık Talibî Coşkun, Âşık Ali İzzet Özkan, Âşık Mahir Yüksel, Âşık Emin Düştü ve diğer bazı âşıklar eserlerini tek sayfa ya da kitap olarak yayımlayıp pazar yerlerinde, okul kapılarında ve sokaklarda seyyar satıcılar gibi satmışlar, bir yandan da kendi türkülerini söyleyerek eserlerinin tanıtımını yapmışlardır (Başgöz, 2012: 52; Çobanoğlu, 2000: 213-215). Özellikle, 1950-1975 yılları arasında yazılı kültür ortamında oluşturulan dinî muhtevalı destanlar, cami önlerinde öğle, ikindi ve

bilhassa cuma namazı vakitlerinde destancı âşıklarca satılmıştır (Çobanoğlu, 2000: 235).

Bir taraftan seyahat olanaklarının artması da âşıkların icra sahasını genişletmiştir. Âşıklara yurt içinde ve yurt dışında sağlanan ulaşım imkânları gösterimin çeşitli yerlerde yapılmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda birçok âşık birbirlerini tanıma ve kaynaşma imkânı bulmuş farklı icra şekilleri görme şansı yakalamış, dinleyiciler ise farklı muhitteki âşıkların performansını görme imkânını elde etmişlerdir. Örnek olarak Erman Artun'a göre, Adana bölgesi âşıklık geleneği kendi içinde dışa kapalıdır. Doğulu âşıklarda olduğu gibi usta-çırak ilişkisi ve gezici âşıklık geleneği olmaması nedeniyle âşıklar dar çevrede tanınmıştır. Bu bölgede yetişen âşıklar genellikle Karacaoğlan çığırarak geleneği devam ettirmişlerdir. Ulaşım imkânlarının artması ile bölgedeki âşıklar diğer bölgelere giderek diğer âşıklarla tanışma fırsatı bulmuş, başka bölgelerden de bu bölgeye âşıklar gelerek geleneğin beslenip yaşatılmasına vesile olmuştur (2008: 418).

Âşıklık geleneği kapsamında âşıkların dolayısıyla da geleneğin seyahatinden söz edilebilir. Bu seyahatler sırasında âşıklar hem geleneği öğrenir hem de kendi yaratılarını, kimliklerini ve belleklerini şekillendirirler. Âşıkların seyahatleri, yerel kültürel etkileşim bağlamında değerlendirilir ve âşıklar yereldeki kültürel değişimlerin önemli aktörleri olarak görülür. Bu seyahatler, yerel ile yerel, yerel ile kent ve yerel ile yabancı kültür arasında etkileşimi sağlayarak yerel kültürün oluşum ve değişim sürecine etki eder (Özdemir, 2017: 563-564).

Âşıklık geleneği 1960'lı yıllara kadar gelindiğinde eski toplum düzenin bütün şartlarına bağlı ve ona uygun bir yaşam süren çevrelerde ayakta kalabilmiştir. Daha çok Doğu ve Kuzey-doğu illerinde, Orta Anadolu'nun doğusu ve Alevî nüfusunun yoğun olduğu çevrelerde, Güney-doğu ile Torosların "Türkmen" yerleşmesi olan iki yakasındaki topraklarda ve daha çok köy ve küçük kasabalarında bu gelenek icra edilmeye çalışılmıştır. 1960'lardan sonra ülkede oluşan ve gelişen düşünce özgürlüğü ve onun sonucu olarak halkta politik bir bilincin uyanması, okuma yazma oranının artması, köy nüfusunun şehre akması, köy-şehir ilişkilerinin artması, ekonomi ve

kültür alanlardaki değişmeler sebebiyle âşıklık geleneği yeni bir güçlenme dönemine girmiş, âşıklar dernekler kurarak siyasi partilere katılmışlardır (Boratav, 1969: 35).

1960-1970 yılları arasında âşıklık geleneği büyük bir gelişme göstermiştir. Toplumsal sorunların şiire girdiği ve şiirlerde evrensel barış teminin hâkim olduğu görülmüştür (Artun, 2001: 47). Âşıklar toplumsal sorunlarla ilgili düşüncelerini şiirleri sayesinde özgürlüğe kavuşturmuş ve halkta yankı bulmasını sağlamıştır. Âşıkların barış temi ile oluşturdukları şiirlerde dinî-tasavvufî renk görülmüştür. İnsan sevgisi, birlik beraberlik, kardeşlik gibi fikirler genellikle din ve tasavvuf çatısı altında işlenmiştir.

1961 Anayasası'ndan sonraki özgürlük ortamında âşıklar, "Âşıklar Derneği" adı altında bir araya gelmişlerdir. Küçük şehirlerden büyük şehirlere kadar turneler düzenlemişlerdir. Bazı partilerin siyasi ve örgütsel desteği sayesinde dernek etkin bir protesto hareketi haline gelmiş, sonrasında da Anayasadaki konuşma ve kamu özgürlüklerini garanti eden yasaları değiştiren 1971 yılındaki askeri darbenin ardından kapatılmış, üye âşıklardan bazıları hapis ile yargılanmıştır. Protestocu âşık hareketinin başarısını gördükten sonra siyasi partiler ve aydınlar yeni bir Âşıklar Derneği kurmuştur. Feyzi Halıcı tarafından kurulan Konya Âşıklar Derneği adını alan bu dernek, pek çok şiir yarışması düzenlemiştir (Başgöz, 2012: 53). Bu yıllardan sonra günümüze kadar âşıklık geleneği ile ilgili pek çok dernek kurulmuştur.

Bu dönemde âşıklık geleneğinin icrasında sözlü ve yazılı kültür ortamlarının yanında elektronik kültür ortamlarından da büyük ölçüde yararlanılmıştır.[7] İkincil sözlü kültür ortamı olarak da ifade edilen elektronik ortam, kimi araştırmacılara göre âşık tarzı şiir geleneğinin yok olmasını sağlayan bir etken olarak görülmektedir. Kitle iletişim araçlarının hızla yayılıp artması, âşıklık geleneğini derinden sarstığı dile getirilse de bu gelişmelerin bir yandan geleneğin yaşatılması için sağladığı yararlar da vardır. Örnek olarak Ankara'daki bir pazar yerinde görülen bir âşık, pazarlama tekniği olarak eserlerini teyp bandına kaydetmiş, teybi çalıştırarak eserlerini satmıştır (Başgöz, 2012: 52).

[7] Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Fidan, "Âşıklık Geleneği ve Medya Endüstrisi İlişkisi Üzerine Bir Araştırması", **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Doktora Tezi, 2016.

Âşıkların elektronik çağda en çok kullandıkları iletişim aracı kasetler olmuştur. Hem pratik oluşu hem de yurdun her tarafında temin edilebilirliği âşıkların tanınmasına ve şiirlerinin yayılmasına olanak sağlamıştır. Adını duyurmaya imkânı olmayan âşıklar kasetlerle duyulmuş, sevilmiş ve seslerini halk kitlelerine ulaştırmıştır (Yardımcı, 2003: 14).

Radyo yayıncılığının yaygınlaşması ile beraber işitsel medya-âşık edebiyatı ilişkisi daha da derinleşmiştir. TRT kapsamında yapılan derleme çalışmaları radyo yayınlarında değerlendirilmek üzere radyo repertuarına dâhil edilmiştir. Yerel bir âşığın ilk kez kitle iletişim aracılığıyla ulusal olma şansını elde ettiği program "Yurttan Sesler" adlı radyo programı olmuştur. Bu program sayesinde yurdun her yöresinden âşıklar davet edilerek onlara daha geniş kitlelere seslenmeleri olanağı tanınmıştır (Özdemir, 2015: 331). Böylece, kamusal yayıncılık anlayışının gereği olarak âşıklık geleneği elektronik bir arşive, belleğe ve yayın imkanına kavuşturulmuş, geleneğin yaşatılması adına önemli katkılar sağlanmıştır (Özdemir, 2017: 154).

1980 sonrası sonrasında yaşanan teknolojik gelişmeler âşıklık geleneğini doğrudan etkilemiştir. Âşıklar değişen ve gelişen yeni teknolojik şartlara uyum sağlamıştır. Âşıklar teknolojiye uyum göstererek gelenek dışı ögelerden beslenmeye başlamıştır. Sözlü ve yazılı kültür ortamlarının yanında elektronik kültür ortamlarının artmasının etkisi ile âşık şiiri geniş halk kitlelerine ulaşmıştır. Âşıkların, radyo ve televizyon programlarına çıkmış, internet ile birlikte çeşitli sahalarda boy göstermiştir. Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova gibi pek çok âşık plak, kaset çıkarmış; tv ve radyo programlarına çıkarak gösterimde bulunmuştur. Âşıkların icra anında çekilen videoları internet ortamına yüklenmiş daha kolay erişim imkânı sağlanmıştır. Radyo, televizyon ve internet yolu ile âşıkların söyledikleri şiirler geniş kitlelere yayılmıştır. Bununla birlikte âşıklar bizzat kendi isim ve mahlasları ile kurdukları internet sayfaları ile dinleyicisi ve hayranları ile buluşmuş, programlarını yine bu sayfalardan duyurmuş faaliyetlerini sürdürmüştür.

İlk olarak radyo programları ile sonra plak ve kasetlerle, daha sonra televizyon ile son olarak bilgisayar, telefon ve internet ile âşıklık geleneği kent merkezlerinden en kırsal yerlere kadar her çeşit insanın beğenisine sunulmuştur. Lakin âşık tarzının önceki

asırlardaki gibi tüm kesimlerce kabul görmemesinin nedenlerini, geleneğin geçirdiği hızlı değişim ve Cumhuriyet Dönemi'nde yetişen âşıkların geleneği temsil gücünün ve yeteneğinin zayıflığında aramak gerekmektedir. Bu tümüyle toplumun hayat şekli ve müzik telakkisi ile ilgilidir (Oğuz vd., 2008: 249).

Toplumda görülen değişim ve dönüşümler, âşıkların yetişme biçimlerini de değişikliğe uğratmıştır. Önceki dönemlerde âşıkların yetişmesinde etkili olan geleneksel yapıdaki usta-çırak ilişkisinin yerini büyük merkezlerde sunulan saz ve bağlama kursları almıştır. Kurslara gidemeyenler ise elektronik ortamlarda sunulan eserleri dinleyerek, videoları izleyerek âşıkları ve onların usta malı şiirlerini taklit ederek yapay bir çıraklık dönemi geçirmiştir. Usta çırak ilişkisinden ve doğal icra ortamdan uzak, yazılı ve elektronik kültür ortam çerçevesinde âşıklık geleneğini öğrenmeye çalışan Türk kültürüne ve geleneğine bağlı hevesli ve meraklı âşıklar, teknolojinin sunduğu imkânları kullanarak geniş halk kitlelerine seslenmeye çalışmışlardır. Teknolojinin hızla gelişmesi, âşıklık geleneğini yeni bir şekle dönüştürmüştür.

Nebi Özdemir'e göre bu dönemde ustaya bağlanma, usta malı söyleme, âşık karşılaşmasına katılma, muamma çözme gibi gelenek kurallarının ötesine geçilmiş; plak, kastet, radyo, tv vb. gibi elektronik ürünler ile daha geniş kitlelere ulaşılmıştır. Rüya görerek âşık olma, aşk badesi içme gibi aşk ritüellerinin yerini, kaset çıkarma, televizyon programına çıkma gibi ekonomik uygulamalar almıştır. Âşıklık geleneği kapsamında, geleneksel kuralların yerini kentin kültür piyasasının ilkeleri almıştır (2005: 186).

Medya, âşıklık geleneğinin temelini oluşturan âşık tipini değiştirmiştir. Geleneksel âşık tipinin yerini, saz kurslarında veya dijital ürünler aracılıyla yetişen, çıkardığı kaset, plak, cd'lerle, dağıttığı kartvizitlerle, katıldığı radyo ve televizyon programlarıyla, açtığı internet sitesiyle sanatlarını icra eden, kalıp konular yerine güncel konuları dile getiren, bütün bunlara karşılık saz, hece ölçüsü ve nazım şekillerine sadık kalan âşık tipi almıştır (Özdemir, 2017: 161).

Cumhuriyet Dönemi'nde âşıklık geleneği; kahvehane, dernek, konak, cem evi, belediye, vakıf gibi icra ortamlarında toplumsal ve kültürel hayatta yer edinmiştir. Bu

ortamların yanında âşıklar, kendi adlarına düzenledikleri sanat gecelerinde dinleyicileriyle buluşurken, askerî ortamlar ve asker uğurlama programları gibi millî duyguların yoğun yaşandığı alanlarda da icralarını sürdürmüşlerdir. Düğünlerde, ramazan çadırları ve eğlencelerinde, toplumun farklı kesimlerine hitap eden âşıklar, siyasi faaliyetlerde de sanatlarını icra ederek geniş kitlelere ulaşmışlardır. Eğitim kurumlarında düzenlenen programlarda genç nesillere bu geleneği aktarma fırsatı bulan âşıklar, ayrıca özel ortamlar ve kadın âşıkların katıldığı özel meclislerde de sanatlarını sergilemişlerdir. Teknolojik gelişmelerin etkisiyle plak, kaset, radyo ve televizyon gibi elektronik kültür ortamlarında da yer bulan âşıklık geleneği, internet ve sosyal medya platformları olan facebook gibi mecralarda da icra edilmeye devam etmektedir. Bu sayede âşıklık geleneği, modern dünyada da varlığını sürdürerek dinleyici kitlesine ulaşmıştır (Çığlık, 2014: 7-8).

Âşık edebiyatı geleneği hâlâ Erzurum, Kars, Sivas gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşatılmaya devam etmektedir (Yücel Çetin, 2016: 37). Bu bağlamda âşıklık geleneğini yaşatan unsurlar arasında âşıklar kahvesi, âşıklar kıraathanesi, âşıklar derneği gibi oluşumlar dikkate değerdir. Cumhuriyet Dönemi'nin muhtelif zamanlarında açılmış faaliyetlerini sürdüren Kars'ta Murat Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi, Sivas'ta Sivas Fasıl Heyeti Halk Oyunları Âşıklar Derneği, İstanbul'da Âşık Veli Cenanî ve Azatlı Âşık Erzade'nin Âşıklar Kahvesi, Bursa'da Âşıklar Kahvesi, Kayseri'de Âşık Meydanî'nin Âşıklar Kahvesi, Artvin'de Âşıklar Kıraathanesi gibi oluşumlar âşıklık geleneğini yaşatmasına katkı sağlamıştır.

2008 yılında âşıklık geleneğinin SOKÜM (Somut Olmayan Kültürel Miras) listesine girmesi geleneğin korunması bakımdan önem arz etmektedir. Sözleşmeye göre "dil ve dille oluşturulan sözlü gelenekler ve sözlü anlatımlar" âşıklık geleneğini içine almaktadır. Bu bağlamda Türkiye'deki SOKÜM Ulusal Envanteri'nin ilk oluşturulma aşamasında, envantere eklenen başlıca ögelerden biri âşıklık geleneği olarak kayda geçmiştir. Böylelikle âşıklık geleneği bir dünya mirası haline gelmiş, geleneğin yaşatılarak korunacağına dair söz verilmiştir (Ekici, 2023: 176-177).

Âşıklık geleneği hem bireysel hem de tarihi toplumsal olayların, duyguların, kabullerin, tecrübelerin ve kültürün bütün kodlarını taşıdığı hafızadır. Bu hafıza, Türk

kültüründe medeniyet değişimlerine rağmen korunmuştur. 21. yüzyılda da farklı bir isim kazanarak geleneksel fonksiyonlarını muhafaza ederek yeni bir şekle bürünecektir (Günay, 2021: 12).

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğini icra eden pek çok âşık olmuştur. Bu âşıkların isimlerinin hepsini saymak mümkün olmayıp sadece örnekler verilebilir. Bu bağlamda Âşık Veysel Şatıroğlu, Âşık Yorgansız Hakkı Çavuş, Ardanuçlu Âşık Efkârî, Âşık Emsalî, Âşık Ali İzzet Özkan, Âşık Talibî Coşkun, Âşık Hicranî, Âşık Posoflu Müdami, Âşık Halil Karabulut, Âşık Habip Karaaslan, Duvut Sulari, Âşık Zülfikar Divanî, Âşık Mevlüt İhsanî, Âşık Hasretî, Âşık Hüseyin Çırakman, Âşık Kul Semaî, Âşık Yaşar Reyhanî, Aşıl Selmanî, Âşık İlhamî, Âşık Abdulvahap Kocaman, Âşık Mihmanî, Âşık Şeref Taşlıova, Âşık Rüstem Alyansoğlu, Âşık Musa Merdanoğlu, Âşık Murat Çobanoğlu, Âşık Hüdaî, Âşık Mahsunî Şerif, Âşık Ahmet Poyrazoğlu, Âşık İmamî gibi isimler, Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğinin önemli temsilcileri arasında yer almaktadır. Her biri, kendi yöresine özgü repertuarları ve anlatım tarzlarıyla âşıklık geleneğini sürdürerek bu edebiyatın zenginliğine katkıda bulunmuşlardır.

Sonuç olarak, 1923 sonrası dönemde âşıklık geleneği, toplumun yaşadığı sosyal ve kültürel değişimlere paralel olarak değişimler geçirmiş, geleneği yaşatma çabaları ve uyum süreçleri ile varlığını sürdürmüştür. Âşık derlemeleri, bayramları yapılarak âşık kahvehaneleri açılarak geleneksel şeklinin korunması için çalışmalarda bulunulmuştur. Öte yandan özellikle dijital medyanın yükselişiyle birlikte âşıklık geleneği, radyo-tv, sosyal medya platformları, video paylaşım siteleri ve diğer çevrimiçi mecralar aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşma imkânı bulmuştur. Bu sayede, âşıklık geleneği sadece yerel bir olgu olmaktan çıkarak ulusal ve uluslararası düzeyde tanınan bir kültürel ifade biçimi haline gelmiştir.

1.2 Tezin Amacı, Önemi, Sınırlılıkları ve Yöntemi

Çalışmamızın amacı, Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri geleneğindeki dinî ve tasavvufî unsurların sistematik bir şekilde tespiti ve bu unsurların tarihî bağlamda işlevlerini belirlemektir. Âşık edebiyatı gerek rüya, bâde, mahlas alma gibi gelenek unsurları

bakımından gerekse ilahî aşk, varlık, yaratılış gibi konuları bakımından din ve tasavvufa yönelik bazı hususiyetlere sahiptir. Umay Günay'ın "âşık edebiyatı örneklerini değerlendirirken İslamiyet ve tasavvufu daima göz önünde tutmak gerekir" (Günay, 2021: 222) sözü tezimizin konusunu belirlerken bize yol gösterici olmuştur. Bu bağlamda âşık şiirinde her zaman hissedilen dinî ve tasavvufî unsurların açığa çıkarılması geleneği anlamak için büyük önem taşımaktadır.

Âşık edebiyatı üzerine yapılan daha önceki çalışmalarda âşık tarzı şiir geleneğinin oluşum sürecinde ve bâde, mahlas alma ve çıraklık gibi gelenek unsurlarında dinin ve tasavvufun belirgin bir şekilde rol oynadığı görülmüştür. Bununla birlikte, dinî ve tasavvufî unsurların ele alındığı çalışmalar genellikle cumhuriyet öncesi âşık şiirleri üzerinden yapılmıştır.[8] Cumhuriyet Dönemi âşık şiirlerindeki dinî ve tasavvufî unsurlar ise yer yer çeşitli âşıklar üzerinde yapılan çalışmalardan öteye geçememiş, genellikle sınırlı kapsamda tek âşığın şiirleri üzerinden çalışılmıştır.[9] Bu çalışmalar Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde dinî-tasavvufî unsurların tespiti, dönemin yansıtılması ve şiirlerin işlevlerinin belirlenmesi açısından yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda bu konuya "Cumhuriyet Dönemi (1923-1999) Âşık Şiirinde Dinî ve Tasavvufî Unsurlar" adlı çalışma ile daha geniş perspektiften ele alınması ve kapsamlı bir şekilde yaklaşılması önem arz etmektedir.

Çalışmada, Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğini icra eden Anadolu sahası âşıkları ve 1923-1999 yılları arasında söyledikleri şiirleri incelenmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde âşıklık geleneğini icra eden tüm âşıkları ele almak mümkün olmadığı için

[8] Cumhuriyet Dönemi öncesi âşık şiirinde dinî ve tasavvufî unsurların ele alındığı çalışmalar şunlardır: Osman Nuri Karadayı, "Osmanlı Dönemi Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Tasavvuf", **Atatürk Üniversitesi**, Doktora Tezi, 2015; Erdinç Bal, "Âşık Sümmânî'nin şiirlerinde Dinî ve Tasavvufî Motifler." **Yozgat Bozok Üniversitesi**, Yüksek Lisans Tezi, 2019; Hacer Tutkun, "Kastamonulu Âşıkların Şiirlerinde Tasavvufî Motifler", **Atatürk Üniversitesi**, Yüksek Lisans Tezi, 2021; Muhammet Sümer, "Âşık Tarzı Şiir Geleneğindeki Elifnâmelerde Tasavvufî Motifler", **Atatürk Üniversitesi**, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

[9] Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde dinî ve tasavvufî unsurların ele alındığı çalışmalar şunlardır: Halil Eren Yıldırım, "Âşık Yoksul Derviş'inde Dinî-Tasavvufî Unsurlar", **Süleyman Demirel Üniversitesi**, Yüksek Lisans Tezi, 2007; Esra Çerkezoğlu, "Âşık Veysel Şatıroğlu'nun Şiirlerinde Din ve Dindarlık", **Çukurova Üniversitesi**, Yüksek Lisans Tezi, 2015; Fatma Göçer Ertürk, "Günümüz Âşık Edebiyatında Tasavvuf" **Süleyman Demirel Üniversitesi**, Yüksek Lisans Tezi, 2018; Aslı Seda Gökdaş Yangın, "Erzurum'lu Âşık Nihânî'nin Eserlerinde Dini-Tasavvufi Öğeler", **Kafkas Üniversitesi**, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

çalışmamız 24 âşık ve şiirleri ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlama, detaylı bir araştırma sonucunda çeşitli kriterler kullanılarak dikkatlice yapılmıştır.

Âşıklar şu esaslara göre seçilmiştir:

a) Kaynak: Çalışmamıza hakkında çalışma yapılıp şiirleri derli toplu ortaya çıkarılan âşıklar dâhil edilmiştir. Bu bakımdan şiirleri hakkında yeterli kaynak bulunan âşıklar tercih edilmiştir.

b) Çalışmanın odaklanma alanı: Çalışma, Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinin dinî ve tasavvufî unsurlarını ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmamıza şiirlerinin dinî ve tasavvufî yönü ağır basan âşıklar daha fazla seçilirken bu yönü belirgin olmayanlar daha az seçilmiştir.

c) Temsil etme kaygısı: Çalışma, 1923-1999 yılları ile sınırlandırıldığından bu yıllar aralığında eser veren âşıklar seçilmiş, seçilen âşıkların Türkiye'nin farklı bölgelerini temsil etmeleri dikkate alınmıştır.

Çalışmamızın örneklemini oluşturacak âşıklar şunlardır: Mustafa Gedik (Bardızlı Âşık Nihânî), Veysel Şatıroğlu (Âşık Veysel), Hacı Bektaş (Âşık Talibî Coşkun), Âdem Şentürk (Âşık Efkârî), Ali İzzet Özkan (Âşık İzzetî/Nefretî), Sâbit Ataman (Âşık Müdâmî), Habib Karaarslan (Âşık Habib), Davut Akbaba (Âşık Davut Sularî), Halil Karabulut (Âşık Halil), Dursun Ali Erdoğan (Âşık Deryamî), Mevlüt Şafak (Âşık Mevlüt İhsanî), Zülfikar Akgün (Âşık Divanî), Sadi Değer (Âşık Hasretî), İsmail Aydın (Âşık Daimî), Ahmet Günbulut (Âşık Sefil Selimî), Yaşar Yılmaz (Âşık Reyhanî), Abdulvahap Kocaman (Âşık Vahap), Hasan Selman (Âşık Selmanî), Şeref Taşlıova (Âşık Şeref), Şerif Cırık (Âşık Mahzunî Şerif), Murat Çobanoğlu (Âşık Devranî/Âşık Yananî/Âşık Çobanoğlu), Mehmet Kargı (Âşık Gülhanî), Sabri Orak (Âşık Hüdaî), Eyüp Todil (Âşık Eyyübî).

Tablo 1.1 Çalışmanın örneklemini oluşturan âşıklar

No	**Âşık**	**Mahlası**	**Yaşadığı Yıllar**	**Memleketi**
1	Mustafa Gedik	Bardızlı Bardızlı Âşık Nihânî	1885-1977	Erzurum
2	Veysel Şatıroğlu	Âşık Veysel	1894-1973	Sivas
3	Hacı Bektaş	Âşık Talibî Coşkun	1898-1976	Sivas
4	Âdem Şentürk	Âşık Efkârî	1900-1975	Kars
5	Ali İzzet Özkan	Âşık İzzetî/Nefretî	1902-1981	Sivas
6	Sâbit Ataman	Âşık Müdâmî	1918-1968	Ardahan
7	Habib Karaaslan	Âşık Habib	1921-1973	Kayseri
8	Davut Akbaba	Âşık Davut Sularî	1925-1985	Erzincan
9	Halil Karabulut	Âşık Halil	1926-2010	Adana

Tablo 1.1'in devamı

10	Dursun Ali Erdoğan	Âşık Deryamî	1927-1987	Artvin
11	Mevlüt Şafak	Âşık Mevlüt İhsanî	1928-2010	Erzurum
12	Zülfikar Akgün	Âşık Divanî	1928-2010	Tekirdağ
13	Sadi Değer	Âşık Hasretî	1929-2000	Kars
14	İsmail Aydın	Âşık Daimî	1932-1983	Erzincan
15	Ahmet Günbulut	Âşık Sefil Selimî	1933-2003	Sivas
16	Yaşar Yılmaz	Âşık Reyhanî	1934-2006	Erzurum
17	Abdulvahap Kocaman	Âşık Vahap	1934-2005	Osmaniye
18	Hasan Salman	Âşık Selmanî	1934-	Tokat
19	Şeref Taşlıova	Âşık Şeref	1938-2014	Kars

Tablo 1.1'in devamı

20	Şerif Cırık	Âşık Mahsunî Şerif	1939-2002	Kahramanmaraş
21	Murat Çobanoğlu	Âşık Devranî/Âşık Yananî/Âşık Çobanoğlu	1940-2005	Kars
22	Mehmet Kargı	Âşık Gülhanî	1940-2014	Sivas
23	Sabri Orak	Âşık Hüdaî	1940-2001	Kahramanmaraş
24	Eyüp Todil	Âşık Eyyübî	1955	Adana

Çalışmada âşıkların yayımlanmış şiirleri ele alındığından nitel araştırma modeli esas alınmış ve doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman analizi, yazılı belgelerin sistematik bir şekilde incelenerek içeriklerinin analiz edilmesini sağlayan bir nitel araştırma yöntemidir. İlgili konu hakkında tüm belgeleri incelemek, değerlendirmek, anlam çıkarmak için kullanılır (Kıral, 2020: 173). Bu yöntemde, bireyin kişisel dokümanlarından hareketle o kişi hakkında sonuçlar elde etme (Peker, 2011: 66) ve dönemin soyo-kültürel, siyasi, dinî ve ahlakî anlayışına dair bilgiler sunması beklenir (Yavuz, 1990: 12).

Öncelikle çalışmanın örneklemini oluşturan âşıklar hakkında kitap, tez, makale vb. çalışmalar belirlenmiştir. Literatür taraması ile veriler toplandıktan sonra, fişleme yöntemiyle dinî ve tasavvufî unsurlar tespit edilmiştir. Tespit edilen unsurlar, Mustafa Tatcı'nın "Yûnus Emre Dîvânı İnceleme-Metin" (1990) ve Ayşe Yücel'in "Akşemseddin'in Eserlerinin Dinî-Tasavvufî Açıdan Tahlili" (1994) adlı doktora

tezlerindeki dinî ve tasavvufî çözümlemeler temel alınarak belli bir düzen ve sıra içinde sınıflandırılmıştır. Dinî ve tasavvufî unsular sözlük, ansiklopedi veya ilmihallerden faydalanılarak açıklanmış, âşıklık geleneği içinde nasıl yer edindiği belirtilmiş daha sonra da Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde ele alınış şekilleri gösterilmiştir. Şiirler kaynakların imlasına bağlı kalınarak alıntı veya atıf yöntemi ile verilmiştir. Ardından unsurların âşık şiirinde yer verilme sıklığı grafikler üzerinde gösterilerek işlevlerine dair tespitlerde bulunulmuştur.

2. CUMHURİYET DÖNEMİ ÂŞIK ŞİİRİNDE DİNÎ UNSURLAR

Din ve edebiyat, insanın düşünsel ve duygusal dünyasını besleyen iki önemli kaynaktır. Bu iki alan arasındaki etkileşim, insanın derinliklerine uzanan bir köprü oluşturur. Türk edebiyatının özgün bir parçası olan âşık şiiri ise bu etkileşimin en canlı örneklerinden birini sunar. Âşık şiirindeki dinî unsurlar, hem sanatsal bir ifade biçimini yansıtırken hem de insanın manevi arayışını yansıtır. Bu bakımdan âşık şiiri, estetik bir deneyim sunarak insanın içsel yolculuğunu şekillendiren bir edebî geleneği temsil etmektedir.

Din, sözlükte "Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet; bu birlikteki inançları kurallar, kurumlar, törenler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen; inanılıp bağlanılan düşünce, inanç veya ülkü kült" (Akalın vd., 2011: 668-669) olarak tanımlanır. Edebiyat ise "İnsanları duygu, düşünce ve hayal bakımından yükselten, ondaki estetik duyguyu heyecana/harekete getirecek değerde şiir, roman, hikaye, tiyatro vd. gibi nazım ve nesir halindeki sanat eserlerinin tümüne; bu eserleri inceleyen bilime; bu bilimi konu olarak ele alan kitaplar manzumesi" (Karataş, 2001: 120) olarak açıklanır. Bu iki tarif, din ve edebiyatın insan hayatındaki önemini ve işlevini ortaya koyar. Din, insanın manevi dünyasını beslerken, edebiyat ise estetik ve duygusal ihtiyaçlarını karşılar. Âşık şiiri, bu iki alanın kesişim noktasında yer alarak, dinî unsurları sanatsal bir formda işler.

2.1 İman

Din duygusunun temelini oluşturan iman kavramı sözlük ve lügatte "yürekten inanmak" (Akalın, 2011: 1181), "inanma, gönülden tasdik ederek inanma" (Devellioğlu, 2013: 562) gibi anlamlara gelmektedir. Bunun yanında itikat sözcüğü de bir şeye inanmak ve gönülden bağlanmak manasına gelip iman sözcüğü yerine kullanılmaktadır. İman kavramının bu manalarının dışında İslam literatürde Hz. Muhammed'in "Allah tarafından haber verdiği kesin olarak bilinen şeylerin doğruluğuna içten ve yürekten inanmak" (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 25) şeklinde İslamiyet'i kabul etme ve içselleştirme gibi bir anlamı bulunur.

İslamiyet'e göre imanın değişmez birtakım esasları vardır. Bu esaslar "inandım" anlamına gelen "amentü" kavramı etrafında toplanmıştır. Bunlar; Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır. Bunları bilip öğrenmek ve tasdik etmek dinin ilkesidir. Bu ilkelere inanma zorunluluğu bulunmakla beraber herhangi birini doğrulamadıkça tam iman gerçekleşmez (Bilmen, 2003: 27). Bu temel ilkeler sadece İslam itikadını oluşturan esaslar değil tüm semavi dinlerde yer alan esaslardır (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 14).

Ali Özek vd. (1992) tarafından yapılan meale göre Kur'an-ı Kerim'de iman ile ilgili pek çok ayet bulunmaktadır.[10] "Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler" (Bakara, 2/285) ayeti imanın temel prensiplerini belirleyecek nitelikte karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan insanoğlunun izah etmekte zorluk çektiği çeşitli inançlar da itikadın sınırlarını çizmektedir.

İnsan, belirli bir dine mensup olduğunda ve inandığında, o dinin ilkelerine ve kurallarına karşı içten bir bağlılık gösterir ve kendini teslim eder. Bu teslimiyet, körü körüne inanma ve belirli davranış şekillerini taklit etme şeklinde değil, bilinçli bir biçimde olmalıdır. Taklit yoluyla ve bilinçsizce benimsenen inanç ve davranışlar, güçlü bir iman şuuruna sahip olmayı engeller. İslam'da iman konusu, Müslüman olmanın bir gerekliliğidir ve tüm Müslümanların bu koşulu sağlaması beklenir. İtikadın esasları bir bütünü oluşturmakla beraber itikadın kaidelerini içeren esasların bazı kısımlarına inanıp diğerlerini reddetmek, bu bütünlüğü bozacak fikir ve davranışlar olarak kabul edilir.

İmanda asıl olan kalp ile tasdiktir. Bir kişi Allah'ı ve peygamberi aracılığı ile gönderilmiş olduğu şeyleri kalbi ile tasdik edip yürekten doğru olduğuna inanırsa o kişi mümin olur. Kişinin imanını dil ile anlatması yani dil ile ikrar etmesi ise zorunlu bir davranıştır. "İman, dil ile ikrar, kalp ile tasdiktir" sözü bu nedenle söylenmiştir

[10] Çalışmamızda ele aldığımız ayetlerin hepsi Ali Özek vd. **Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli,** Hâdimü'l-harameyni'ş-şerîfeyn Kral Fehd Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu, Medine-i Münevvere, 1992 künyeli Kur'an-ı Kerim'in meâlinden alınmıştır.

(Şentürk ve Yazıcı, 2005: 25). Müminler, kalplerindeki imanın dil ile ikrarını kelime-i tevhit ve kelime-i şehadet ile dile getirmektedir. Dil ile ikrarı en güzel şekilde sağlayacak edebî sanat dalı ise kuşkusuz edebiyattır. Duygu ve düşüncelerin en iyi şekilde ifade edilmesine olanak sağlayan şiir biçimi ise iman duygusunun ikrarını sağlayan en önemli araçtır. Bu bağlamda âşık şiiri geleneği içinde, imanın dil ile ikrar edilmesini ve dine bağlılığın ifade edilmesini amaçlayan şiirler yer alır. Bu tür şiirler, âşığın imanını açıkça ifade etmek, toplum içinde dine olan bağlılığını dile getirmek ve kendini dine adamak isteğini ifade etmek için söylenir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde yer alan dinî ve tasavvufî konuların özünü iman teşkil etmektedir. Âşıklar içlerindeki iman duygusunun sevincini ve coşkunluğunu genellikle saz çalarak söyledikleri şiirler ile ifade etmişlerdir. Âşıkların şiirlerindeki tam teslimiyet, dua, yalvarış gibi hususlar Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, ahiret gününe, kaza ve kadere iman gibi inanç teması etrafında işlendiği görülmektedir. Âşıkların dünya görüşleri, dinî yaşamları ve inanç şekilleri iman duygusu ile söyledikleri şiirler ile karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet Dönemi âşık şiirlerinde işlenen iman unsurları bir taraftan âşıkların inanç algısını yansıtırken bir taraftan döneminin dinî hayatını yansıtır.

2.1.1 Allah

İmanın altı şartının başında "Allah'a iman" gelir. Allah'a iman, imanın diğer şartları için ön koşul niteliğindedir. Öncelikle insan; mâsivâdaki her şeyi bilen ve gören, mekân ve zamandan münezzeh, kudret sahibi yüce bir ilahın varlığını kabul edip O'na inanır ve O'nun istek ve arzularına göre hareket eder. Allah'a olan inancı ve bağlılığı ne kadar güçlü ve kuvvetli ise imanın diğer şartlarına olan inancı ve bağlılığı o kadar güçlü ve kuvvetlidir. İslamiyet'te imanın asli konusunu, türlü sıfatları ve yeryüzündeki tecellisi ile Allah'ın varlığına ve birliğine inanıp kabul etmek oluşturur. İslam, Allah'ın var olduğunu ve bir olduğunu, O'na ortak koşulmamasını öğütleyip, emir ve yasaklara uyulmasının gerekliliğini bildirir. Allah'ın varlığı ve birliği yalnız yaratılış ve varlık yönünden değil, tüm isim ve sıfatlar yönünden ele alınır. Kur'an-ı Kerim'de "Müminler için göklerde ve yerde Allah'ın birliğini ve kudretini gösteren nice deliller

vardır" (Casiye, 45/3) ayeti gibi Allah'ın varlığı, birliği ve kudreti ile ilgili pek çok ayet bulunmaktadır.

Âşık şiiri geleneğinde söylenen dinî şiirlerin temelini Allah'a iman konusu oluşturur. Şiirlerde Allah'a yöneliş, O'na olan sevgi ve bağlılık dile getirir. Doğadaki güzelliklere, evrendeki düzene ve mucizelere değinilerek Allah'ın varlığı ve kudreti tasvir edilir. Allah'ın kudretine karşı hayranlık ve O'nun büyüklüğü karşısında insanların acizliği ifade edilir. O'nun rahmeti, bağışlayıcılığı ve merhameti vurgulanır. İnsanlara verdiği nimetler, lütuflar hatırlatılarak O'na olan minnettarlık dile getirilir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri toplumun dinî değerlerine bağlılığını ve Allah'a olan inancını yansıtan önemli bir edebî gelenek olmuştur. Âşıklar, Allah'a olan imanın insan hayatında merkezi bir rol aldığını ifade etmek için çeşitli şiirler söylemiştir. Allah'a iman konulu bu şiirlerde Allah'ın varlığı ve birliği, Allah'ın sıfat ve esmaları etrafında işlenmiştir.

2.1.1.1 Allah'ın sıfatları

Sıfat, Allah'ın insanlar tarafından bilinebilmesi için zatına nisbet edilen anlamlar ve kavramlar manasında kullanılan bir terimdir (Çelebi, 2005: 37/100). Âşıklar, Allah'ın sonsuz merhameti, bilgeliği ve güzellikleriyle örülü olan sıfatlarını, saz ve yankı uyandıran veciz ifadelerle dile getirmişlerdir. Şiirlerde Allah'ın zâtî ve subûtî sıfatlarına değinerek, O'nun kutsal niteliklerini insanın kalbine derin bir anlamla işleyip, tezahür ettirmişlerdir.

2.1.1.1.1 Zâtî sıfatlar

Zâtî sıfatlar içinde ilk olarak "vücut" sıfatı karşımıza çıkar. Vücut ise "Allah Tealâ'nın varlığı demektir" (Bilmen, 2003: 26). Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri geleneğini icra eden âşıklar Allah'ın varlığını ilk olarak kâinatı ele alarak ispat etmek istemişlerdir. Âşıklara göre Allah'ın varlığının en güzel kanıtı kâinatın içinde saklıdır. Kâinatın yaratılışını, ihtişamını, düzenini söyledikleri şiirlere yansıtarak Allah'ın varlığı hakkındaki iman duygularını dile getirmişlerdir. Âşıkların kâinat hakkında söyledikleri şiirlerde temel amaç insana kâinatın yaratıcısının kim olduğu sorusunu

sordurup kâinatı temaşa ettirerek Allah'ın varlığını idrak etmesini sağlamaktır. Bu konuda yer ve gök en çok zikredilen kavram olmuştur. Zira Allah'ın varlığının kâinattaki tecellisi bu ikisi arasında meydana gelmektedir.

Tabiat, Allah'ın varlığının delillerini barındıran en önemli kaynaktır. Tabiat, düzen ve uyumla doludur; bu da bir yaratıcının varlığını ve bilgisini gösterir. İnsanlar, tabiattaki ahengi inceledikçe, her bir detayın arkasında bir anlam ve düzen olduğunu görebilir. Bu bağlamda Halil Karabulut, tabiatta neye bakarsa baksın onda Allah'ın hikmetinin saklı olduğunu söyler. Bu hikmetlerin adeta bir bilmece gibi olduğunu belirtir. Bazı bilmecelerinin cevabının akılla bulunacağını bazılarının ise bulunamayacağını dile getirir. Çünkü Allah'ın bazı hikmetlerini anlamakta akıl bir dereceye kadar insanlara yol gösterici olabilir:

Tabiatta neye baksam
Hikmeti Hüda saklıdır
Akıl yetmez, akıl döksem
Müşkül, muamma saklıdır (Karabulut, 1988: 24).

Halil Karabulut, şiirin diğer dörtlüklerinde ise yeryüzünde ve gök yüzünde olan her şeyin içinde bir mana olduğuna ve bir sır saklı olduğuna dikkat çeker. Güneşin dünyaya ışık vermesi, dünyanın kendi etrafında dönüp gecenin gündüzün oluşması, insanın yaşamı için gerekli olan oksijenin orman ve okyanuslar tarafından karşılanması, arının çiçeklerden topladığı nektar ile bal yapması gibi hususların Allah'ın varlığının bir neticesi olduğunu söyler.

Zülfikar Akgün (Âşık Zülfikar Divani), insanın gökyüzündeki yıldızlara bakarak evrenin büyüklüğünü ve nizamını görmesi gerektiğini, bu evren içinde beş kıtadan oluşan dünyanın aslında bir avuç toprak olduğunu belirtir. Çünkü "Mü'minler için göklerde ve yerde Allah'ın birliğini kudretini gösteren nice deliller vardır" (Casiye 45/3). Allah'ın yarattığı bu eşsiz kâinat O'nun varlığının en önemli delilidir. Allah yarattığı hiçbir şeyi boşuna yaratmadığı gibi yarattığı her şeyin belli bir görevi vardır. Zülfikar Akgün, bunu da damla örneğini vererek açıklar. "O Allah ki, gökten su indirir" (Nahl 16/10). Bir damla suyun Allah'tan geldiğini ve o damlanın tabiata uygun

olarak nizam çevresinde selleri, nehirleri, deryaları ve denizleri oluşturduğunu ve her şeyin sahibinin O olduğunu söyler:

Beş kıta parçası bir avuç toprak
Başını kaldırıp yıldızlara bak
Damlaları tabiata uyarak
Derya deniz nehir Seller de onun (Akgün, 1971: 66).

İnsanın aklı, evrenin ve içinde bulunduğumuz dünyanın tek başına herhangi bir yaratıcı olmadan var olamayacağını anlamak için güçlü bir araçtır. İnsan, aklını kullanarak çevresindeki varlıkların düzenini uyumunu gözlemleyebilir. Bu akli gözlem ile Allah'ın varlığını idrak edebilir. Bu bağlamda Sadi Değer (Âşık Hasretî), yaratılan varlıklardaki ilahi sırrı anlamak için insanın aklını kullanması gerektiğine dikkat çeker. İnsanlara Allah'ın hünerini ve ustalığını düşünmek için yerin ve göklerin nasıl yaratıldığını sorar:

Aklın varsa bakma geri ileri
Kayadan dağ yapmış bir gör hüneri
Nasıl yaraştırmış gökleri yeri
Usta onun toprak onun Taş onun (Hasretî, 1989: 44).

Şeref Taşlıova, Allah'ı aramak isteyen insanlara Allah'ın toprakta da taşta da doluda da boşta da olduğunu söyler. Öncelikle toprak imgesini kullanır. Başta insan olmak üzere diğer varlıkların (taş, dağ, ova vb.) özünü oluşturan maddelerden biri topraktır. Toprak ve topraktan yaratılan diğer varlıklar Mevla'yı bulmak için ilk bakılacak yerdir. Çünkü toprak, Allah'ın varlığını ve kudretini bize gösterecek en önemli varlıktır. Şeref Taşlıova, nefes kelimesini ise tıpkı İbnü'l-Arabî gibi Allah'ın Rahman ismine nispet ederek evrenin yaratılışı ve varlıklarla ilgili bir kavram olarak ele alır. İnsanın nefesi sesin, sözün meydana gelmesini ve birçok dilin doğmasını sağlar. Bütün kelimeler insan nefesinden meydana gelen seslerden oluştuğu gibi kâinattaki bütün varlıklar da Allah'ın kelimeleridir. Bütün varlıkları "kün" (ol) emri ile yaratmıştır. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de "Biz bir şeyin olmasını dilediğimiz zaman, ona sadece "Ol" deriz, o da hemen oluverir (Nahl 16/40), "Bir işin olmasına hükmederse ona ancak

“ol” der, o da olur” (Meryem 19/35) ayetleri ile bildirilmiştir. Şeref Taşlıova, bu bağlamda Allah’ın nefesinin dünyaya değer olduğunu dile getirir. Onun bir nefesinin boşu doldurtup, doluyu boşaltmaya yettiğini bizlere gösterir:

Mevla varlığını ararsan eğer
Toprakta da vardır taşta da vardır
Bir nefes alması dünyaya değer
Doluda da vardır boşta da vardır (Taşlıova, 2012: 848).

Allah, yarattığı her zerrede kendisini gösterir. Bitkilerin büyümesi, hayvanların doğal davranışları, gökyüzündeki yıldızların hareketi ve hava olayları gibi olaylar, Allah'ın varlığını yansıtır. Bunun yanında insanlar gibi, diğer varlıklar da doğal düzenin bir parçası olarak Allah'ın varlığını tanır ve O'na yönelirler. Bu nedenle, evrende Allah'ın varlığını kabul etmek ve ona iman etmek sadece insanların değil, tüm varlıkların içgüdüsel bir tepkisidir. Bu bağlamda, Abdülvahap Kocaman bizlere şu dizeleri aktarır:

Kocaman her şeyi Allah yaratır
Her zerrede kendisini gösterir
Gerekirse cansız şeye can verir
Toprak inanır çöl tasdik eder (Kayırhan, 2007: 2010).

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğini icra eden âşıkların Allah’ın varlığını ispatında kâinattan sonra en çok ele aldığı konu insandır. Âşıklar, Türk İslam düşünce sistemine uygun olarak kâinatı makro kozmik (büyük âlem), insanı ise mikro kozmik (küçük âlem) olarak işlemişlerdir. İnsanı kâinatın bir parçası değil sanki doğrudan bir kâinatmış gibi terennüm etmişlerdir. Sözgelimi âşıklarda “kâinata bakarsan insanı, insana bakarsan kâinatı, her ikisine de bakarsan Allah’ı anlarsın” düşüncesi hakimdir. Bu bağlamda şiirlerde insanın kim olduğu sorgulanmıştır. Çünkü insan ancak kim olduğunu bilirse Allah’ı bilir. Âşıklar insanın kim olduğunun cevabını ise insan yaratılışında ve mükemmelliğinde aramıştır.

Allah, insanı eşref-i mahlukat olarak yaratmıştır. Bu durum Kur’an-ı Kerim’de “Doğrusu, biz insanı en güzel bir biçimde yarattık” (Tin, 95/4) ayeti ile ifade edilmiştir.

İnsanın mükemmel yaratılışı, Allah'ın varlığını anlamak ve O'na yaklaşmak için bir yol ve vesiledir. Bu bağlamda Mehmet Kargı (Âşık Gülhanî), Allah'ın varlığını insanın mükemmelliğinde arar. Buna bağlı olarak insanı Allah'ın bütün tecelli mertebelerini kendinde toplayan son ve en kusursuz tecelligâh olduğunu belirtir. Ona göre insandaki bu özellikler tek başına bile Allah'ın varlığına ispat niteliğindedir:

İnsan vücudunu incele hele
Allah varlığını isbat eylemiş
Tecelli eylemiş yaradan kula
Allah varlığını isbat etmiş (Âşık Gülhanî, 1990: 64).

"O Allah ki yarattığı her şeyi en güzel bir şekilde yarattı" (Secde 32/7) ayetinde yaratılan her şeyin kusursuz yaratıldığı bildirilir. Âşık Gühanî, bu bağlamda şiirinin diğer dörtlüklerinde Allah'ın varlığını ispat etmek için insanın yanında yaratılan diğer kusursuz varlıklardan örnekler verir. Gökyüzündeki yıldızlardan, güneşten ve aydan başlayarak yeryüzündeki çiçeklerden, kuşlardan, çalıdan, çimenden varlığın en küçük zerresine, hücrelerine ve atom parçacıklarına kadar nizamı âlemdeki bütün varlıklarda Allah'ın varlığının görüldüğünü dile getirir.

Allah insanı kendi varlığı ile yokluktan çıkarılıp varlık deryasına kavuşturmuştur. "Karmâşık bir damla sudan" (İnsan, 29/2) insan eylemiştir. İnsanı sadece var etmekle kalmayıp onu koruyup kollamış, rahmeti ile bütün kullarını kuşatmıştır. Bu durum Hasan Salman'ın (Âşık Selmanî) dizelerine şu şekilde yansımıştır:

Bir katreden bizi insan eyleyip
Bize bu varlığı veren Allah'tır
Mimar olup lütfü ihsan eyleyip
Gözlemeden bakıp gören Allah'tır (Avşar, 2010: 514).

Âşık Selmanî, şiirin diğer dörtlüklerinde ise Allah'ın gizli olduğunu, sevenlerince çok arandığını, kulun gönlüne girdiğini, iyi kullarına cenneti bahşettiğini söyler.

"Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır ve dönüş yalnızca Allah'adır" (Nur 24/42). Gökyüzünde parlayan yıldızlar, yerde yeşeren bitkiler, denizlerde yüzen canlılar ve

her bir nefes alan varlık, O'nun varlığını ilan eder. Dünya hayatının yanında ahiret hayatının da sahibi yalnızca Allah'tır. Bu bağlamda Mustafa Gedik (Bardızlı Âşık Nihânî), tüm mülkün yalnızca Allah'a ait olduğunu şu dizelerle ifade eder:

Benim neyim var âlem'de cesed içre cân senindir
Cümle mevcûdâtın cemî mevcûd-i yeksân senindir
Yedi tamu, sekiz cennet, Hûrî vü Gılmân senindir
Yedi zemin, yedi semâ, arş ile Rahmân senindir (Gedik, 1995: 166).

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın varlığının büyük delillerinden biridir. Allah, Kur'an-ı Kerim aracılığıyla insanlara kendisini açıkça ifade etmiş ve onların hidayetine yönelik rehberlik etmiştir.

Allah, Kur'an-ı Kerim ile kendi varlığını açıkça gösteren, mülküne mülk katan bir mimardır. Allah'ın yarattığı bu mülk o kadar çeşitlidir ki karşısında hayran olmamak elde değildir. Bu mülkün içinde insanın kendisi de vardır. Bu nedenle insan kendisini yaratan yüce varlığa kavuşmayı dört gözle bekler. Yaratıcısından ayrı kalmak insanda gam ve efkârı ortaya çıkarır. Gam ve efkâr Allah'a giden yolda yürüyüp O'nun varlığını bilmek ile ortadan kalkar. Allah'ı bilmek için önce insanın kendisini O'na teslim etmesi gerekmektedir. Davut Akbaba (Âşık Davut Sularî), bu durumu şu şekilde dile getirir:

Ayetin benleri ile etsen kendini aşikar
Ey dildarem şu sineme saldın gam ile efkar
Bu mülkünü hoş donattın ne çeşit yapan mimar
Teslim edip can cana vermeyen bilmez seni (Yalsızuçanlar, 2018: 121).

Davut Sularî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise Allah'ın gül cemâlini Kâbe gibi görmek, Allah'ı gönlün tahtına oturtmak, el bağlayıp divanına çıkmak, O'ndan ayrıldığı için üzülüp kavuşmayı istemek gibi hususların Allah'ın varlığını bilmek için önemli bir adım olduğunu vurgulamaktadır.

Allah, fiziksel bir varlık değildir; O, isimlerin ve sıfatların ötesinde sınırları olmayan bir varlıktır. İnsanlar, akılları sayesinde Allah'ın varlığını kavrayabilirler çünkü Allah,

insanı kendi varlığını anlayabileceği şekilde yaratmıştır. Dolayısıyla, Allah'ın varlığını, insanların anlayabilecekleri bir gerçektir ve bu gerçeği kavramak, insanların en temel amaçlarından biridir. Bu bağlamda Şerif Cırık (Âşık Mahzunî Şerif), kendisinin Allah'ın varlığına tam teslimiyet gösterişini şu dizelerle dile getirir:

Cismi olmayanın ismi olur mu?
Hava'dan Cıva'dan medet gelir mi?
İnsan olmayanlar hakk'ı bilir mi?
Ben hayvan olmadım işte o kadar Şerif (Zaman, 1999: 113).

Âşık Mahzunî Şerif, bir başka şiirinde ise yerdeki karıncaların Allah'ı bildiğini söyleyerek (Zaman, 1999: 132) yaratılan diğer varlıkların Allah'ın varlığını kabul ettiğine dair örnek verir.

Allah'ın zâtî sıfatlarından bir diğeri "vahdâniyet"tir. Vahdâniyet, "Birlik, yalnız başına olmak, benzeri olmamak; çoğalmaktan, parçalara ayırmaktan ve eksilmekten berî bulunmak gibi mânaları ifade eden bir sıfattır" (Bilmen, 2003: 32). Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıklar Allah'ın bir olduğunu, eşinin benzerinin olmadığını, yaratılan varlıklarda bu birliğin yansımalarının görüldüğünü ifade eden şiirler söylemişlerdir.

Kâinat, Allah'ın hikmetlerini içeren bir bahçedir. İçinde, ilahi bilgilerin saklandığı, gizlendiği bir bohça bulunur. Bu muhteşem bahçeyi gezenler ve hikmet bohçasını çözenler, vadet görmektedir. Gökyüzündeki yıldızların, yerin altındaki madenlerin, denizlerde yüzen canlıların her biri Allah'ın birliğini yansıtan parçalardır. İnsanlar, kudret ve hikmet dolu kâinatı gözlemledikçe, Allah'ın birliği hakkında daha derin bir anlayışa ulaşırlar. Bahçe ve bohça metaforlarını kullanarak Allah'ın birliğini orijinal söyleyişlerle vurgulamaya çalışan Halil Karabulut, evrenin ve ilahi bilgilerin derinliklerine inenlerin Allah'ın birliğini keşfedeceğini ifade eder:

Şu kâinât bahçesini
Gezenler vahdet gördüler
Hakk'ın hikmet bohçasını
Çözenler vahdet gördüler (Karabulut, 1988: 22).

Halil Karabulut, şiirinin devamında ise kâinat bahçesinde gerçekleşen her olayın ve durumun Allah'ın birliğini yansıttığına dikkat çeker.

Ali İzzet Özkan, Allah'ın birliğini açıkça belirtip gökyüzünün, yeryüzünün, dünya ve ahiretin tek sahibinin Allah olduğunu, Allah'ın birliğine dair bir şüphenin asla yer verilemeyeceğini buna dair bir sözün de söylenemeyeceğini vurgular:

Yâ Rab senin makamında gözüm yok
Gökler senin yerler senin il senin
Hâşâ senin birliğinde sözüm yok
Dünyâ senin ahret senin hal senin (Başgöz, 1979: 141).

Ali İzzet Özkan, şiirin diğer dörtlüklerinde ise Allah'ın yaratıcılığını, varlık ve yokluğun O'ndan geldiğini, peygamberlere mucizeler bahşettiğini, hikmetinin insan aklı sınırlı olduğu için tam olarak idrak edilemeyeceğini, görenin de gösterenin de O olduğunu, bütün yolların O'na ait olduğunu, mülkün ve kulun tek sahibinin O olduğunu dile getirmektedir.

Din, insanlara doğruluk getirip kötülükleri ortadan kaldırır. Dinin temellerini oluşturan en temel prensip, Allah'ın birliğidir. Bu birlik, tüm yaratılmışları içine alır ve her varlıkta yansımalarını gösterir. İnsanlar, bu gerçeği kavradıkça Allah'ın birliğinin önemi ve etkisi üzerine düşünmelidir. Herkes dinin temelinde yatan bu gerçeği bilmeli ve ona uygun hareket etmelidir. Bu bağlamda Zülfikar Akgün (Âşık Divanî), Allah'ın birliğinin bilinmesi gerektiğini şu dizelerle ifade eder:

Din odurki insanlarda doğruluk
Kalksın kuldan kötülkle uğruluk
Bunu bilin suhali var soruluk
Tanrı birsin Tanrı birsin Allahım (Akgün, 1962: 69).

Allah'ın zâtî sıfatlarından bir diğeri "Kıdem" sıfatıdır. Kıdem, "Ezelliyet, evveli olmamaktır (Bilmen, 2003: 30). Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğini icra eden âşıklar, Allah'ın başlangıcının olmadığını, hiçbir şey yokken bile yine var olduğunu ifade eden şiirler söylemiştir.

Âşık Davut Sularî, Allah'ın başlangıcının ve sonunun olmadığını, yaratılmış olan varlıkların öncesinde de sonrasında da Allah'ın hep var olduğunu ve var olacağını ifade ederek Allah'a olan imanını dile getirir:

Evvel Allah Ahir Allah
Dönemem estağfirullah
Bendeyem Allah eyvallah
İmanım amentübillah (Yalsızuçanlar, 2018:138).

Allah'ın zaman ve mekândan münezzeh oluşu da Kıdem sıfatının bir neticesi sonucu karşımıza çıkar.

İnsanlara verilen gözler, zahiri âlemi görmek için Allah tarafından bahşedilen bir organdır. Bu gözler ile Allah'ı görmek mümkün değildir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Gözler O'nu idrak edemez (göremez)" (En'am, 7/10) ayeti ile Allah'ın gözler ile görülemeyeceği açıkça bildirilmiştir. Bunun yanında Allah mekândan münezzeh olduğu için O'nu hiçbir şekilde yer ve yurt ile ilişkilendirmek mümkün değildir. Çünkü yer ve yurt yani mekân sonradan yaratılmış olandır Allah ise kıdem sıfatına halis olan bir yaratıcıdır. Bu bağlamda Ahmet Günbulut (Âşık Sefil Selimî), Allah'ın gizli olup kimsenin göremediğini, mekândan münezzeh olduğunu şu şekilde ifade eder:

Hiç kimse görmemiş çok gizli imiş
Cihanı var etmiş yeri yurdu yok
Peygamber dilinden ayetler demiş
İnsanı yâr tutmuş, yeri yurdu yok (Özdemir, 2003: 303).

Sefil Selimî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise Allah'ın yeri, yurdu olmayışı ve görülmeyişinin var olmadığı anlamına gelmediğini belirterek O'nun, baktığı her yerde, kâinatın seyrinde, çeşitli renklerde, varlıkların bedeninde, insanın gönlünde yer aldığını ifade eder.

Veysel Şatıroğlu (Âşık Veysel), Allah'ın evrenin her yerinde var olduğunu, sınırlı mekânlara bağlı olmayıp mekândan münezzeh oluşunu şu şekilde dile getirir:

Zâhir bâtın her irenkten görünür
Gâhi doğar amma gâhi dulunur
Nerde baksan orda hazır bulunur
Kim demiş hakkında lâmekân oldu (Kaya, 2004: 295).

Bardızlı Âşık Nihânî, "Öyle bir yâr sevdim 'lâ mekânda'dır" (Gedik, 1995: 198), "Âlemin Rabbisi lâmekânda'dır" (Gedik, 1995: 206) sözleri ile Allah'ın mekândan münezzeh olduğunu ifade eder.

Allah'ın varlığı, mekânla sınırlı değildir; O, her zaman ve her yerde hazır ve nazırdır. Bu nedenle, Allah'ın kullarına olan yakınlığı, fiziksel uzaklık veya mekânsal kısıtlamalardan etkilenmez. İnsanlar, dualarını yükselttiklerinde, içtenlikle O'na yönelip O'ndan yardım dilediklerinde, Allah onların en yakınındadır. O, gönüllerin derinliklerindeki duaları işitir, dertleri bilir ve kullarına yakın olmanın en özel yollarıyla kendini gösterir. Bu bağlamda Âşık Mahzunî Şerif, "Benden yakın Allah bana" (Zaman, 199: 164), "Bizden gayri değil cenab-ı Hüda" (Zaman, 1999: 229) diyerek mekânsız olan Allah'ın kuluna olan yakınlığına dikkat çeker.

Allah'ın zâtî sıfatlarından bir diğeri "Bekâ" sıfatıdır. Bekâ, "sonu bulunmamak demektir" (Bilmen, 2003: 31). Allah, fani olmayıp baki olan bir yaratıcıdır. Cumhuriyet Dönemi geleneği icra eden âşıklar yaratılan her şeyin fani olduğunu ve bir gün yok olacağını tek baki olanın yaratıcının kendisi olduğunu dile getiren şiirler söylemişlerdir.

Allah, bakidir; yani O, ebedi ve sonsuzdur. İnsanlar ise bu sonsuzluğun bir parçası olmaktan çok, geçici ve sınırlı bir varlıktır. İnsanlar, Allah'ın yaratmış olduğu fani varlıklardır. İnsanın varlığı, Allah'ın sonsuzluğu karşısında bir zerrenin bile değerine ulaşamayıp yok hükmündedir. İnsanlar, kendi sınırlılıklarını kabul ederek, Allah'ın büyüklüğü ve sonsuzluğu karşısında saygı ve sevgi ile yaşamalıdır. Bu durum Zülfikar Akgün'ün (Âşık Divanî) dizelerinde şu şekilde ifade edilir:

Bende senin bir zerrene aşıkım
Divaniyim Zülfikarım maşukum
Sen bakisin bu alemde ben yokum

Bir zerrenim kullarına sen nesin (Divani, 1962: 68).

Sâbit Ataman (Âşık Müdâmî), "O'nun zatından başka her şey yok olacaktır" (Kasas 28/88) ayeti bağlamında en sonunda Allah'tan başka her şeyin yok olup tek baki kalacak olanın yüce Mevla olduğunu söyler. Bunu inkâr eden varsa da Kur'an-ı Kerim'i açıp okumasını ister. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in bizzat kendisi bile Allah'ın bakiliğine delil oluşturacak mahiyettedir:

Gör ne irade buyurmuş takdir-i sübhâna bak
Kün emriyle var olunan bu kevn-ü mekâna bak
"Külli şeyin halikün"dur baki bir Mevla kalır
Ani inkar eden varsa mübarek Kur'an'a bak (Aydın, 2012: 673).

Şerif Cırık (Âşık Mazunî Şerif), ise "Der Mahzuni Allah baki" (Zaman, 1999: 416) diyerek Allah'ın baki oluşunu net bir tavırla dile getirir.

Allah'ın zâtî sıfatlarından bir diğeri "Muhâlefetün li'l-havâdis" sıfatıdır. Muhâlefetün li'l-havâdis "Sonradan olanlara benzememek demektir" (Şentürk; Yazıcı, 2005: 31). Allah'ın yarattıklarına benzememesi sıfatı diğer yarattığı varlıklarda bulunan hacimlik, ağırlık, cinsiyet, fanilik vb. gibi özelliklerden de uzak olduğunu bize göstermektedir. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıklar Allah'ın hiçbir şeye benzemediğini, hiçbir şeyin de Allah'a benzemediğini vurgulayan şiirler söylemişlerdir.

Allah gibi her şeyi bilecek, hayatta baki olacak, onunla eşit olacak, onunla benzer olacak hiçbir fani yoktur. Hiçbir şey, Allah'ın kudretine, hikmetine veya gücüne erişemez. Bu nedenle, Allah hiçbir şeye benzemediği gibi, hiçbir şey de Allah'a benzemez. Allah'ın bu özelliği Ahmet Günbulut'un (Âşık Sefil Selimî) şu dörtlüğünde yer bulur:

Ya bu kimdir kim bilecek
Hayatta baki olacak
Onunla eşit olacak
Bir benzeri fani yoktur (Özdemir, 2003: 158).

Allah'ın cinsiyeti yoktur, dolayısıyla, Allah hiçbir şekilde erkek veya dişi olarak nitelendirilemez. O, sadece kendine özgü sıfatları ve yüceliğiyle var olan benzersiz bir varlıktır. Ali İzzet Özkan, Allah'ın cinsiyetsizliğine değinerek O'nun her türlü sınırlamadan uzak, eşsiz ve yüce bir varlık olduğunu vurgular:

Yüzlerin azdırmış zülfü siyahım
Cilve desem değil naz desem değil
Bir kimseye benzemezsin Allah'ım
Gelin desem değil kız desem değil (Başgöz, 1979: 109).

Allah'ın zâtî sıfatlarından bir diğeri "Kıyâm bi-nefsihî" sıfatıdır. Kıyâm bi-nefsihî "Varlığı ve durması kendi zatıyla olmak manasında bir sıfattır" (Bilmen, 2003: 32). Yaratılan tüm varlıklar kendisi dışında bir yaratıcıya muhtaç olduğu halde Allah, kendisini yaratacak bir yaratıcıya muhtaç olmamıştır. Bu bağlamda incelenen âşık şiirlerinde bu sıfatla ilgili bir söyleyişe rastlanmamıştır.

2.1.1.1.2 Zâtî sıfatlarının oranı ve işlevleri

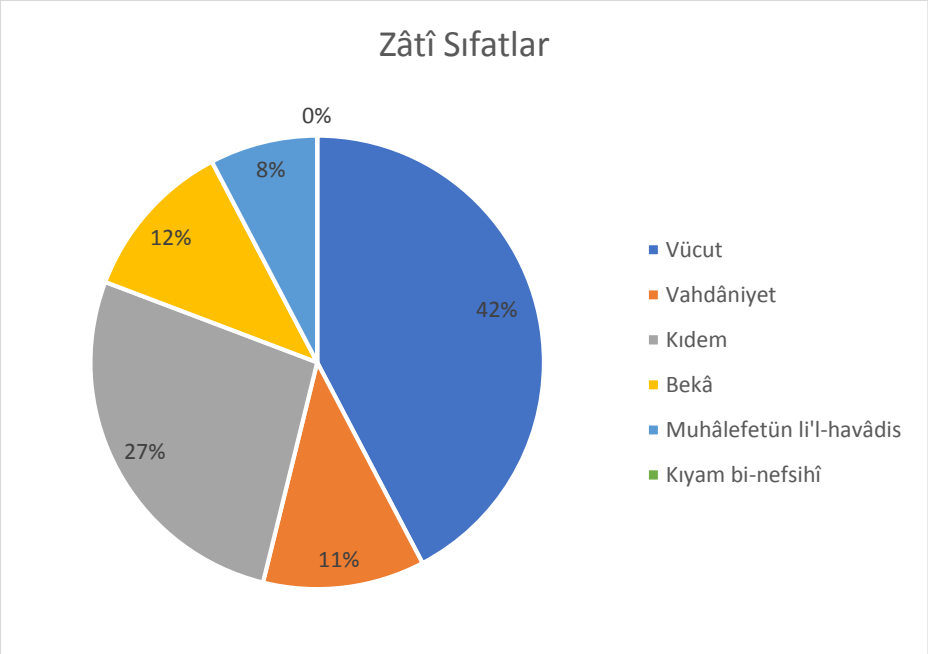

Şekil 2.1 Allah'ın zâtî sıfatlarının birbirine oranı

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Allah'ın zâtî sıfatlarına dair ortaya konan bu grafik, âşıkların Allah'a olan derin bağlılıklarını ve inançlarını yansıtmaktadır. Grafik, Allah'ın zâtî sıfatlarının değinildiği tespit edilen 26 şiir üzerinden yapılmıştır. Vücut sıfatının %42'lik yüksek oranı, âşıkların Allah'ın varlığının kanıtlama ve mevcudiyetinin vurgulama amacı gösterirken, Kıdem sıfatı (%27) Allah'ın ebedi ve başlangıçsız varlığına odaklanan şiirlerin önemini yansıtır. Âşıklar, Bekâ sıfatını (%12) konu edindiği şiirlerde Allah'ın sürekli varlığını ifade ederken, Vahdaniyet sıfatını (%11) ele aldığı şiirlerde Allah'ın birliği ve benzersizliğine vurgu yapar. Muhâlefetü'n li'l-havâdis sıfatını (%8) konu aldığı şiirlerde ise Allah'ın yaratılmış varlıklardan üstünlüğünü dile getirir.

Âşıkların Allah'ın zâtî sıfatlarına değindiği şiirleri, bireysel ve toplumsal işlevler taşır. Âşıklar bu şiirler ile Allah'ın zâtî sıfatlarını derinlemesine anlamak ve içselleştirmek ister. Allah'a olan imanlarını ve bağlılıklarını pekiştirir. Şiirlerde birtakım benzetmeler ve semboller kullanarak Allah'ın varlığı, birliği, sonsuzluğu, benzersizliği gibi teolojik kavramları daha anlaşılır hale getirir. Topluma, İslam düşüncesini ve teolojisini öğretir. İslam'ın dinî öğretilerini günlük yaşamla bağlantılı hale getirir ve böylece

toplumun Allah bilincini artır. Allah'ın zâtî sıfatlarını hatırlatarak dinleyicilerin Allah ile duygusal bir bağ kurmalarına ve kendilerini O'na daha yakın hissetmelerine yardımcı olur. Ayrıca, tüm insanların aynı kaynaktan (Allah'tan) geldiğini belirterek toplumsal birliği ve dayanışmayı teşvik eder. Toplumun kültürel kimliğinin ve dinî değerlerinin korunmasına katkıda bulunur. Bu nedenle, âşıkların Allah'ın zâtî sıfatlarına odaklanan şiirleri hem bireysel hem de toplumsal ihtiyaçlara hitap etmiş olur.

2.1.1.1.3 Subûtî sıfatlar

Allah'ın subûtî sıfatlarından ilki "hayat" sıfatıdır. "Hayat dirlik demektir" (Bilmen, 2003: 33). Bu sıfat Allah'ın diri olduğunu beyan eder. Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıklar söyledikleri şiirlerde Allah'ın diri olduğunu, kâinata ve insanlara hayat bahşedişi ile açıklar.

Allah'tan başka asli diri yoktur. Diğer varlıklar, Allah'ın izin verdiği ölçüde geçici ve maddi dirlik sahibidir. Ölüm, varlıkların eksiklik sıfatıdır. Allah ise eksiklerden münezzehtir. Âşık Sefil Selimî, âlemi gezerken yaratılan varlıkların hepsinin ölümlü olduğunu fark eder. Hayat bahşedilen varlıkların canlı olma hüviyetinin elinden alındığını ve alınmaya devam edeceğini görüp hayretler içinde kalır. Sonradan yaratılan varlıkların fani olduğunu ve Allah'tan başka asli dirinin olmadığını anlayıp hissesini aldığını ifade eder:

Anladım, dinledim, ben ikna oldum
Sefil Selimî'yem hissemi aldım
Alemi gezerken hayrette kaldım
Herkes ölmüş Hakk'tan başka diri yok (Özdemir, 2003: 298).

Allah, Rezzâk'tır, yani rızık veren ve besleyen O'dur. Hayat denilen ağacın kökü, dalı, bedeni Allah'ın lütfu ve rahmetiyle var olur. O, yeryüzündeki her canlının ihtiyaç duyduğu hayatı sağlayandır. Allah'ın lütfu ve ihsanı, tüm varlıkları besler ve yaşatır. Halil Karabulut bu konuda şu dörtlüğü söyler:

Razzaksın tok'un ac'ın

Sığınağı her muhtacın
Hayat denilen ağacın
Kökü, dalı, bedenisin (Karabulut, 1988: 21).

Allah'ın hayat sıfatı bağlamında Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıklardan Âşık Gülhanî (Nasrattınoğlu, 1976, 54), Âşık Mahzunî Şerif (Zaman, 1999: 337, 367) ve Âşık Hasretî (Hasretî, 1989: 32) Allah'ın cansıza can verdiğini; Âşık Talibî Coşkun (Kaya, 2013: 242), Allah'ın hayat vererek karanlık dünyayı aydınlattığını belirtir.

Allah'ın subûtî sıfatlarından bir diğeri "ilim" sıfatıdır. İlim "idrak etmek sıfatıdır" (Bilmen, 2003: 33). Bu sıfat, Allah'ın her şeyi bilen bir yaratıcı olduğunu ifade eder. Allah geçmişi, geleceği, gizliyi, açığı bilir. Onun ilmi sonradan öğrenilen değil kendisinde var olan sonsuz bir ilimdir. Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıklar Allah'ın hikmet sahibi oluşunu, O'nun hikmetine insanın akıl erdiremeyeceğini, bazı hikmetlerin içinde sır olduğunu ifade eden şiirler söylemiştir.

Allah en büyük hikmet sahibidir. Allah'ın hikmetinden asla sual sorulmaz; çünkü O'nun hikmeti sınırsız olup ve insan aklının kavrayabileceği ölçüde değildir. Allah'ın hikmeti, insanın algılamasının ötesinde derin bir muamma olarak kalır. Ancak O'nun hikmeti, bazı ölçülerde insanlara gösterilebilir ve idrak edilebilir. Ali İzzet Özkan bu durumu şu dörtlüğünde ifade eder:

Hikmetinden asla sual sorulmaz
Derin bir muamma akıl erilmez
İsmin çoktur ama cismin görülmez
Gösteren sen gören sen yol senin (Başgöz, 1979: 141).

Allah'ın hikmeti bir sırdır. Bu sır, akıl ve mantık ile sadece bir noktaya kadar çözülebilir. İnsanların, Allah'ın hikmetini düşünme ve anlama çabaları sınırlıdır. Bu çaba, bazı noktalarda Allah'ın hikmetinin ışığını gösterse de O'nun sınırsız hikmetinin tamamını kavramak mümkün değildir. Bu bağlamda Âşık Gülhanî kendisine şöyle telkinde bulunur:

Gülhanî'yim daha öte gidemem

Bu bir sırdır fazlasını güdemem
Akıl mantık durur isbat edemem
Hikmet-i Hüdâ'ya akıl ermiyor (Gülhani, 1990: 59).

Âşık Gülhanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise kâinatın nizamına, gecenin gündüzün oluşumuna, çiçeğin kışın solup yazın açışına, insanın yaratılışına ve çeşitli özelliklerde olmasına, kuşun uçmasına, yılanın sürünmesine, baykuşun viranelerde kışlamasına, suların akışına, tabiatın güzel süsüne bakıp Allah'ın hikmetini idrak etmeye çalıştığını dile getirir.

Doğum, Allah'ın bir hikmetidir. Annelerin erkek veya dişi doğurması bu hikmetin bir yansımasıdır. Bu hikmet, bir muamma olup cevabı çok gizlidir. Her doğum, Allah'ın yaratma sanatının, kudretinin, hikmetinin bir ifadesidir ve bu hikmetin tam anlamıyla kavranması insan aklının sınırlarını aşar. Bu durum Halil Karabulut'un dizelerinde şöyle yansır:

Anlamaz Halik'ın kudretin kişi
Çözülmez muamma onun her işi
Kâh erkek doğurur ana, kâh dişi
Olunmaz bu hikmet beyan, gizlidir (Karabulut, 1988: 76).

Yer ve gök, on sekiz bin âlem ve fahr-i kâinat Allah'ın hikmeti neticesinde vardır. Her bir yıldızın parıltısı, her bir bitkinin yeşermesi ve her bir canlının yaşaması, Allah'ın hikmetinin yansımalarıdır. Onun hikmeti, kâinattaki her bir detayı kusursuz bir düzen içinde var etmiş ve şekillendirmiştir. Murat Çobanoğlu, bu durumu şöyle beyan eder:

Hikmetinden oldu zemin semâvât
On sekiz bin âlem Fahr-i kâinat
Hışmından cehennem, cemaldan cennet
Bizlere nasib et cinan Allah'ım (Kafkasyalı, 1998: 224).

Kalem, Allah'ın hikmetini ve yaratıcı gücünü sembolize eder. Nokta ise tasavvufta "Hakiki birlik, tüm çokluğun aslı" (Uludağ, 2005: 279) olarak açıklanır. Mevlüt Şafak (Âşık Mevlüt İhsanî), Allah'ın kalem ile noktaya vurarak hikmetiyle eşyayı kurduğunu

söyler. Noktaya vurulan kalemle, hakiki birliğin tezahürü sonucunda Allah'ın hikmetine bağlı olarak güneş, volkan, demir diğer varlıkların yaratıldığını dile getirir:

Tanrı kalemini noktaya vurmuş
Onun hikmetinden ayrılmış eşyayı kurmuş
Güneş ki ayrılmış volkan ki durmuş
Demir olmuş geçilmeyen dağ tava (Düzgün, 2015: 14).

Allah, hikmetiyle her derde derman verebilir. Her hastalığın bir çaresi vardır; ancak bazı hastalıkların dermanı, insan bilgisinin ve çabalarının ötesindedir. Ne kadar çok hekim çaba sarf ederse sarf etsin, bazı hastalıkların tedavisi mümkün olmayabilir. Asıl şifa dağıtıcı olan Allah'tır. Bardızlı Âşık Nihânî, bu durumu şu şekilde özetler:

Sorulmaz hikmetin ey ganî- Yezdân
Devâsız şifâda bu nasıl çıban
Bin cerrâh yağılsa bilmez dermân
O ki, yâre Senin çâre kimindir (Gedik, 1995: 197).

Allah'ın subûtî sıfatlarından bir diğeri "Basar" sıfatıdır. "Basar görme kuvveti demektir" (Bilmen, 2003: 35). Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Allah'ın bir araç olmaksızın her şeyi gördüğünü, kullarını görüp gözettiği belirtilir.

En gizli işlerin şahidi Allah'tır. İnsan ne yaparsa yapsın, her davranışı ve niyeti Allah tarafından görülür. Dolayısıyla, insanlar, her hareketlerinde Allah'ın huzurunu gözetmeli ve O'nun rızasını gözeterek yaşamalıdır. Bu bağlamda Âşık Gülhanî, insanların her an Allah'ın huzurunda olduklarını ve her davranışlarının hesaba katılacağını hatırlatır:

Yoldan saparsan
Puta taparsan
Her ne yaparsan
Gören Allah'tır (Nasrattınoğlu, 1976: 55).

Hiçbir şey gizli saklı kalmaz. Allah tüm gizli sırları görür. Her düşünce, her eylem ve her duygu, Allah'ın huzurunda açıktır. Bunun idrakinde olan Âşık Hasretî, Allah'a sığınır:

Şanına yaraşır sitretü'l-zemin
Levh-i mahfuzunda nazarın emin
Senden saklı gizli neyim var benim
Gizli sırrı gören sana sığımdım (Hasretî, 1989: 32).

Şerif Cırık (Âşık Mazunî Şerif), "Beni de gören seni de gören Allah'tır" (Zaman, 1999: 121) sözüyle Allah'ın kullarını gördüğünü ifade eder.

Allah'ın subûtî sıfatlarından bir diğeri "İrade" sıfatıdır. "İrade dileyebilmek, ihtiyar edebilmek sıfatıdır" (Bilmen, 2003: 34). Allah bu sıfatının neticesinde istediğini diler ve dilediğini yapar. Dilediği her bir şeyi yapmakta güçlük çekmeyeceği gibi bir aracıya da ihtiyacı olmaz (Şentürk; Yazıcı, 2005: 32). Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıklar Allah'ın irade sıfatını konu edinen şiirler söylemiştir.

İlahi iradenin üstünde hiçbir güç yoktur. İnsanlar istedikleri şeylere ulaşmak için ne kadar çaba gösterirse göstersin, son karar ve sonuç Allah'a aittir ve Allah'ın onayı olmadan gerçekleşmez. Dolayısıyla, insanlar çabalarını Allah'ın rızası doğrultusunda sarf etmeli ve her işte Allah'ın takdirini ve onayını aramalıdırlar. Bu bağlamda Murat Çobanoğlu insanlara şu nasihatte bulunur:

Çok da sen yukarı bakma
Allah'ın dediği olur
Kendini ateşe yakma
Allah'ın dediği olur (Kafkasyalı, 1998: 180).

Murat Çobanoğlu, Allah'ın iradesini konu aldığı bir başka şiirinde ise (Kafkasyalı, 1998: 284), Allah'ın istese gökteki güneşin her zerresi ile dünyayı yakabileceğini, hayatın sürdürülmesini sağlayan olay ve durumların dengesini bozabileceğini, yağmurlar yağdırmayıp ekinlerin oluşumunu engelleyebileceğini, deryaları kurutabileceğini ifade eder.

Allah'ın iradesi ezeli ve mutlaktır. O'nun takdiri, her şeyin üstünde olan kudret ve hikmetle şekillenir. Her bir varlık, her bir olay ve her bir an, Allah'ın iradesi ve takdiriyle belirlenir. Sâbit Ataman'a (Âşık Müdâmî) göre "Kün" emri ile yaratılan kâinat, ilahi takdirin bir parçasıdır:

Gör ne irade buyurmuş takdir-i sübhâna bak
Kün emri ile var olan bu kevn-ü mekâna bak
"Külli şeyin halikün"dur baki bir Mevla kalır
Ani inkar eden varsa mübarek Kur'an'a bak (Aydın, 2012: 673).

Allah, istediği bir şey üzerinde karar kılıp çeşitli kılıklarda emir vererek onu yapmaya azmedebilir. Karar verdiği işlerde hürdür. Kâinatta olmuş ve olacak ne varsa hepsi Allah'ın dilemesi ve iradesi sayesindedir. Âşık Sefil Selimî, bu durumu şu şekilde dizelerinde yer verir:

Çeşitli kılıkta o verir emir
Kendi düzeninde fikri hür amir
Yaptığını eder, eliyle tamir
Gâhi binâ gâhi saçak gözüme (Özdemir, 2003: 213).

Abdulvahap Kocaman, Allah'ın iradesi sayesinde istediği her şeyi yapmaya kadir olduğunu anlatır. Bu irade ile isterse zamandan zaman isterse topraktan insan yaratabileceğini söyler. Çünkü iradesi ile neyi taktir ederse o olur:

Neye kadir değil Cenabı Allah
İsterse zamandan zaman yaratır
Ne eylerse takdirine eyvallah
İsterse topraktan insan yaratır (Kayırhan, 2007: 187).

Allah'ın subûtî sıfatlarından bir diğeri "Kudret" sıfatıdır. Kudret, güç ve kuvvet anlamında kullanılan bir sıfat olup Allah'ın yarattığı her varlık üzerinde istediğini yapmaya ve gerçekleştirmeye kadir olduğunu belirtir. Sonsuz ve ebedi değer üzerine bir kudret ancak Allah'a özgü bir durumdur (Bilmen, 2003: 34). Kur'an-ı Kerim'de "Allah, her şeye kadirdir" (Âl-i İmran 3/189) ayeti gibi Allah'ın gücünü ve kudretini

açıkça ifade eden ve gösteren pek çok ayet bulunmaktadır. Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde bütün varlıkların kudret ile yaratıldığını, kâinat üzerinde gerçekleşen her bir olay ve durumda Allah'ın kudreti bulunduğu söylenir. Yüce Allah'ın büyük kudretini iyice idrak eden âşıklar, O'nun kudreti önünde eğilir.

Allah, kudret kapısının sahibidir. O, kudretiyle her kula lütuf ve ihsanla yaklaşır. Günahları gizler, affeder ve sonsuz merhametiyle kucaklar. Murat Çobanoğlu, Allah'ın kadirliğini şu dizleriyle aktarır:

Kudret kapısının sensin sahibi
Senden olur lütf u ihsan Allah'ım
Ehli Müslümanlar hep sana tâbi
Settarsın, Gaffarsın, Rahman Allah'ım (Kakasyalı, 1998: 224).

Kâinattaki bütün canlılar, Allah'ın kudreti sayesinde çeşitli özelliklerle donatılmıştır. Kimisi insan gibi yeryüzünde gezerken, kimisi kuş gibi gök yüzünde kanat çırpar kimisi ise balık gibi sularda yüzer. Her varlık, Allah'ın bahşettiği özelliklerle kâinatta farklı roller üstlenir ve O'nun kudretini yansıtır. Âşık Hasretî, bu durumu şu şekilde anlatır:

Kimisini yer yüzünde gezdirir
Kimisini gök yüzünde süzdürür
Kimisini deryalarda yüzdürür
Ceylan onun balık onun kuş onun (Hasretî, 1989: 44)

Abdulvahap Kocaman, Allah'ın isterse baharı kışa çevirebileceğini, isterse canlıyı taşa çevirebileceğini, isterse insanı kuşa çevirebileceğini, isterse meleği kula getirebileceğini ifade ederek O'nun gücünün ve kuvvetinin her şeye kadir olacağını dile getirir:

İsterse baharı kışa çevirir
İsterse canlıyı taşa çevirir
İsterse insanı kuşa çevirir
İsterse meleği kula getirir (Kayırhan, 2007: 199).

Peygamberler tarihi, Allah'ın kudretine dair örneklerle doludur. Hz. Yûnus'un kendisini suya atıp büyük bir balık tarafından yutulduktan sonra Allah'a olan tövbesi ile balıktan kurtulması, Hz. İbrâhim'in Babil halkı tarafından yakılan büyük bir ateş içine atıp ateşin onu yakmaması, Hz. Eyyûb'ün Allah tarafından imtihan olarak bütün mallarının elinden alınması, çocuklarının ölmesi ve kendisinin de ağır bir hastalığa yakalanması sonucunda sabır göstererek Allah'ın ona şifa vermesi Allah'ın kudreti sayesinde oluşan mucizelerdir. Murat Çobanoğlu, Allah'ın kudretine bağlı olarak bu mucizeleri şu şekilde dile getirir (Tikdemir, 2023a: 267):

Yunus'u deryadan attın kenara
Halil İbrahim'i yakmadın nâra
Eyyub'a dert verdin düşürdün dara
Yine senden oldu derman Allah'ım (Kafkasyalı, 1998: 224).

Ali İzzet Özkan, Allah'ın kudreti karşısında kendi acizliğini ifade eder. Var ve yok etme gücünün tek sahibinin Allah olduğunu vurgular. Peygamberler tarihindeki Hz. Yûnus kıssasına atıfta bulunarak Hz. Yûnus'un suya atılmasının arkasındaki kudretin Allah olduğunu belirtir. Bunun yanında Yûnus'un atıldığı suyun da suyun içinde yaşayan balığın da suyu oluşturan gölün de denizin de Allah'ın olduğunu ve Allah'ın kudreti sayesinde var olduğunu söyler:

Bu âlemi ben değil sen yarattın
Bazı var eyledin bazı yok ettin
Yunus Nebi'yi de sen suya attın
Derya senin balık senin göl senin (Başgöz, 1979: 141).

Ali İzzet Özkan, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise Allah'ın kudretinden, hikmetinden sual sorulamayacağını, onun kudretini aklın bir dereceye kadar anlayabileceğini ifade edip kudreti sayesinde Allah'ın sahip olduğu varlıklardan bahseder.

Şeref Taşlıova, kâinattaki olayların ve insanın yaratılışındaki durumların Allah'ın kudret eline bağlı olarak cereyan ettiğine değinir. Allah'ın kudretini anlamak için önce tabiata, sonra kendine bakar. Tabiattaki ve insanın kendisindeki sistem ve nizamın Allah'ın kudreti sayesinde olduğunu idrak eder. Allah'ın her varlığı ayrı ayrı yaratması

ve yaratılan bu varlıklar arasındaki ilişkiye dikkat çekip Allah'ın kudretini gözler önüne sermeye çalışır:

Yaz sıcağa soğuk kışa bağlıdır
Su denize toprak taşa bağlıdır
Kol bedene vücut başa bağlıdır
Dudak ayrı damak ayrı dil ayrı (Taşlıova, 2012: 410).

Âşık Veysel, Allah'ın mevcut olan her şeyde kudreti olduğunu, her canlıya hayat verdiğini ve sonsuz olduğunu belirterek mutlak bir varlık olarak Allah inancını net bir şekilde ifade eder:

Mevcudatta olan kudret ü kuvvet
Senden hâsıl oldu sen verdin hayat
Yoktur senden başka ilâ-nihayet
İnanıp kalmışım sen varsın orda (Kaya, 2004: 104).

Allah'ın subûtî sıfatlarından bir diğeri "kelam" sıfatıdır. Kelam, söylemek manasına gelir. Kur'an-ı Kerim ve diğer semavi kitaplar bu sıfat neticesinde meydana gelmiştir (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 32). Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Allah'ın kelam sıfatını konu alan dörtlükler görülmektedir.

"Allah göklerin ve yerin nurudur" (Nur 24/35). Bu nur sayesinde yoklar var olmuş ve aynı nur sayesinde Kur'an-ı Kerim ile kullarına ikrar ederek kendi varlığını bildirmiştir. Allah'ın nurunun karanlıkları aydınlattığını belirten Âdem Şentürk (Âşık Efkârî), O'nun izzetine nail olmak için çabalar:

Karanlıkları nur eden
Nice yokları var eden
Kullarına ikrar eden
İzzetine geliyorum (Rayman, 1998, 169).

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın kelam sıfatının neticesidir. Her bir ayeti, Allah'ın sonsuz hikmetiyle ve kudretiyle bildirilmiştir ve insanlara rehberlik etmek, doğru yolu göstermek amacıyla indirilmiştir. Bu bağlamda Murat Çobanoğlu Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelamı olduğunu, Hz. Muhammed aracılığı ile bildirilip Allah'ın emri ile yazıya geçirildiğini dile getirir:

Hidayetin boldur ne güzel âlem
Senin emrin ile yazmıştır kalem
Habibin aşkına verildi selâm
Senin kelâmındır Kur'an Allah'ım (Kafkasyalı, 1998: 224).

Âşık Selmanî, Allah'ın kelamı ile kudret ilmini okuyup faydalandığını Allah'a bildirdiği kelamlarından nasiplendirdiğinden dolayı şükrettiğini söyler:

Kudret iliminden okuduk ayet
Çok şükür kelama, söze alıştık (Avşar, 2010: 182).

Allah'ın subûtî sıfatlarından bir diğeri tekvin sıfatıdır. Tekvin, var etmek yaratmak anlamına gelip, Allah'ın dilediği herhangi bir şeyi yoktan var edebileceğini belirtir (Bilmen, 2003: 36). Kâinatın yaratılışı konusu Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde en çok üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. Âşıklar şiirlerinde dünya ve evrenin sırlarını, yaratılışın kaynağını araştırmışlardır. Varlığın özü ve ötesine ait düşüncelerini dile getirmişlerdir. Âşıklar kâinatın nasıl yaratıldığına dair sorulara Kur'an-ı Kerim'in Yasin Suresinde yer alan "Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak 'Ol' demektir. O da hemen oluverir" (Yasin 36/82) ayeti ışığında cevap aramışlar, Allah'ın "Kün" emri ile kâinatı yaratmasını şiirlerinde dile getirmişlerdir. Bu bağlamda Âşık Sefil Selimî, Allah'ın bu büyük âlemi "kün" emri ile var ettiğini, bu emir ile de yaratılan her varlığın önce Allah'ı gördüğünü söyler:

Var ettin âlemi kün söyleyince
Şu koca âlemi var eyleyince
Seni gördü her şey mutlak ilk önce
Zamanın güneşli anın güneşli (Özdemir, 2003: 266).

Şeref Taşlıova, Allah'ın "Kün" emri ile âlemi yarattığını, bu yaratılış ile kendi mutlak varlığını apaçık gösterdiğini, yaratılan beşerî dünyanın ne zaman yok olup son bulacağını, Allah'tan başka kimsenin bilemeyecek kadar gizli bir sır olduğunu, Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyden aziz olduğunu dile getirir:

Şeref der ki "kün" emriyle âlemi var eyledi
Varlıkta varlık yarattı kendin izhar etti,
Mahşeri meçhul bıraktı gizledi sır eyledi
Küllü her şeye kadirdir o Rahman her şeyden aziz (Taşlıova, 2012: 950).

Âşıklar, şiirlerinde "kün" kelimesinin Türkçe karşılığı "ol" kelimesini de kullanmışlardır. Abdulvahap Kocaman, bütün kâinatın Allah'ın "ol" lafzı ile yaratıldığını, yaratılan bütün canlı cansız varlıkların Allah'ın emrinde olduğunu ve bu varlıkların Allah'ı zikrettiğini, tabiatta kurulan sistemin ise Allah'a bağlı olduğunu ifade eder:

O "ol" dedi oldu büyün kâinat
Hep emrinde canlı cansız mahlükat
Ona bağlı boyun eğmiş tabiat
Ovalar zikreder çöller zikreder (Kayırhan, 2007: 212).

"Kün", Arapça ol anlamına gelir (Ayyıldız, 2012: 142). Feyekün ise olur anlamına gelen bir kalıptır. Allah, "kün" emri ile yoktan yarattığı cihanı "feyekün" etmeye kadirdir. Bunu Bardızlı Âşık Nihânî; Âşık Şenlik, Âşık Sümmani gibi âşık dostların yok oluşu ile dile getirir. Bir gün âşık dostları gibi kendisinin de bu emir ile yok olacağını söyler:

"Kün" deyüp halk eden birdir cihânı
"Feyekün" etmeye kadirdir anı
Hanîdir Şenliği, hani Sümmanî
Birgün derler kul Nihân'ı yedi yer (Gedik, 1995: 214).

Yaratılan her şey, dengi denginedir. Mevla, her bir varlığı özenle yaratmıştır. Renkli çiçeklerin sırrına akıl erilemeyeceği gibi diğer varlıkların yaratılış sırrına da akıl erilemez. Her bir detay, Allah'ın sonsuz ilmini ve sanatını yansıtır. Aynı şekilde, suların akarak denizleri oluşturması gibi olaylar, evrenin nizam ve ahenginin bir parçasıdır. Her biri, Allah'ın yaratma gücünün ve evrenin muazzam bir uyum içinde var olduğunun bir göstergesidir. Şeref Taşlıova, yaratılışın bu düzenini şu şekilde ifade eder:

Yaratılan her şey dengi dengine
Akıl ermez çiçeklerin rengine
Sular akar gider hoş ahengine
Son durağı derya umman içinde (Taşlıova, 2012: 376).

Evrende yer alan hiçbir varlık kendi kendine var olamaz. Her varlık O'nun sonsuz yaratma gücüyle varlığını sürdürür. Bu bağlamda Âşık Mahzunî Şerif, kendisini Allah'ın yarattığını belirterek tüm varlıkların kaynağının Allah olduğunu ifade eder:

Benim de canımı Allah yarattı
Yaradanı inkar etsem olmuyor
Hiçbir varlık kendi kendin yaratmaz
Yaradanımı unutsam olmuyor (Zaman, 1999: 151)

Yaratılış sürecini ele alan âşıklardan Bardızlı Âşık Nihânî, Allah'ın önce nur yaratıp daha sonra varlıkları yarattığını (Gedik, 1995: 42), öncelikle "Can Kavmi"nin kâinata geldiğini (Gedik, 1995: 43); Âşık Mevlüt İhsanî, Allah'ın Can Kavmi'nin yanında Dem Kavmi, Cin Kavmi, gibi pek çok kavmi yarattığını (Düzgün, 2015: 20), ifade etmektedir. Bunun yanında Bardızlı Âşık Nihânî (Gedik, 1995: 157) ve Şeref Taşlıova (Taşlıova, 2012: 947) on sekiz bin âlemin yaratıldığını, Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı, 1998: 224) ve Âşık Efkârî (Rayman, 1998: 284) dünyanın altı günde yaratıldığını söylemektedir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde yaratılışın temeli ve amacı sorgulanır. Âşıklar şiirlerinde Allah'ın kâinatı niçin yarattığına dair görüşler bildirir. Bazı âşıklar kâinatın

yaratılışın sebebini, Allah'ın bilinmek istemesine, Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine, insana ve sevgiye bağlar.

Bir hadise göre Hak'tan başka hiçbir şeyin olmadığı zamanda Allah, bilinmeyi istemiş, böylece ilk olarak sevgiyle tecelli etmiştir. Bu sevginin amacıysa bilinmektir. Bu durum "Bilinmeyen gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye halkı (kâinat) yarattım" (kenz-i mahfî) şeklinde rivayet edilmiştir (Aydın, 2022: 25/258-259). İsmail Aydın (Âşık Daimî), bu hadise atıfta bulunarak yaratılışın sırrını Allah'ın gizli bir hazine olup bilinmek istemesine bağlar:

Zümrei maadır bizim aslımız
Muhammet Ali'den gelir neslimiz
Arşullah üstünde sırdır faslımız
Küntü kenzullahın derbanıyız biz (Zaman, 2008: 57).

Başka bir hadise göre ise Allah kâinatı Hz. Muhammed'in hürmetine yaratmıştır. Bu "Levlâke levlâke lemâ halaktü'l-eflâke" hadis-i kudsîsidir. Yani "sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" şeklinde rivayet edilmiştir (Yıldırım, 218: 156). Âşık Mevlüt İhsanî bu hadise değinerek Allah'ın kâinatı Hz. Muhammed'in hürmetine yarattığını söyler. Bu yaratılış neticesinde de İslam dini ve kitabı bahşedildiğini belirtir. Yaratılış bir sır olduğu için kâinatın içinde esrar barındığını bu esrarın da her şeyi bilen olduğu için Allah'tan geçtiğini ifade eder:

Levlake levlak buyurdu Habib'inin methine
Kâinatı var eyledi Muhammed hürmetine
Nur-ı Kur'an İslam dini bahşetti hürmetine
Kâinatın her esrarı rahm ü Rahman'dan geçer (Düzgün, 2015: 52).

Âşık Müdâmî, Allah'ın bütün âlemi habibi hürmetine yani Hz. Muhammed'in hürmetine kün emri ile yarattığını söyler:

İşbu âlem kün emrinden bir nişana bağlıdır
Hilkat-ı Adem ve Havva zer nişana bağlıdır
Yaratmasaydı habibi yaratmazdı âlemi

Demek ki bugünkü varlık âlişâna bağlıdır (Aydın, 2012: 704)

Kâinatın Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine yaratıldığını ifade eden âşıklar arasında Bardızlı Âşık Nihânî (Gedik, 1995: 135) ve Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı, 1998: 291) da bulunmaktadır.

Yaratılışının temelinde sevgi vardır. Her bir varlığın Allah'ın sonsuz sevgisiyle var edildiği her şeyde açıkça görülür. Bu sevgi, kâinatın her bir parçasında yankılanır. Renkli çiçeklerden, kuşların ötüşüne; yıldızların ışıltısından, denizlerin dalgalarına kadar her şey, Allah'ın sevgisinin bir yansımasıdır. Bu bağlamda Âşık Sefil Selimî, kâinatın yaratılışının temelinde sevgi olduğunu belirtip sevgi olmasaydı cihanın ve canlı hayatının var olmayacağını dile getirir:

Sevgi olmasaydı, cihân olmazdı
Kainata bir tek canlı gelmezdi
Yer ve gökyüzünde hayat kalmazdı
Yere göğe direk vuran sevgidir (Özdemir, 2003: 474).

Kâinatın yaratılış esrarı insanın kendisinde saklıdır. İnsan tek başına tüm yaratılış sırlarını içinde barındırır. Önemli olan şey bu sırrı keşfetmektir. Bu bakımdan Âşık Divanî, Allah'ın yaratılış ilmini, yerin ve göğün nasıl oluştuğunu soran kişilere kendilerini tanıması gerektiğini önerir:

Yaratıcı ilim yolu ararsan
Sende sensin seni Sende görene
Yeri göğü oluşumu sorarsan
Önde sensin seni önde görene (Divani ,1971: 36).

Hasan Salman (Âşık Selmanî) ise "Hak Teâlâ kâinatı Âdem için halk etti/İşte bu hazinetullah ikrarda duran içre" Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 53) dizeleri ile Allah'ın kâinatı insanoğlu için yarattığını söyler.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğini icra eden âşıkların söyledikleri şiirlerde insanoğlunun yaratılışı hakkında bilgiler görülür. Âşıklar, Allah'ın yaratma eylemini nasıl gerçekleştirdiği, insanın neden yaratıldığı, insanın yaratılışında hangi maddelerin kullanıldığı, ilk insanın kim olduğu hakkında şiirler söylemiştir.

İnsanın yaratılışındaki ince detaylar, Allah'ın varlığının ve ilminin birer işaretidir. İnsanın akıl, ruh ve beden gibi karmaşık yapısı, O'nun yaratma sanatının birer örneğidir. O'nun yaratma gücü, insanın var olmasının ve hayat bulmasının ardındaki gerçektir. Bu bağlamda Âşık Gülhanî, insanları tabiatın yarattığı düşüncesine sahip panteist görüşe karşı çıkar. Çünkü gündüzü gece geceyi gündüz yapan tek bir yaratıcı olduğunu, onun da Allah olduğunu savunur. Yaratılan bir varlığa yaratıcılık vasfı yüklemenin doğru olmadığını anlatır. Bütün insanların yaratılan ilk insan olan Hz. Âdem'in oğlu ve kızı olduğunu söyler. İnsanoğlunun gaflette olduğunu ve bu gafletten uyandırılmasının zor bir süreç olduğunu ifade eder:

Kim demiş tabiat yarattı bizi
Hepimiz Âdem'in oğlu ve kızı
Karanlık geceler nurlu gündüzü
Boğmayınca insanoğlu uyanmaz (Gülhani, 1990: 67).

Âşık Selmanî, Allah'ın insanı bir katre sudan yaratıp var olma kabiliyeti kazandırmasının yanında lütfu ile ihsan ettiğini, herkese eşit şekilde koruyup kolladığını dile getirir:

Bir katreden bizi insan eyleyip
Bize bu varlığı veren Allah'tır
Mimar olup lüftü ihsan eyleyip
Gözlemeden bakıp gören Allah'tır (Avşar, 2010: 514).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise Allah'ın "kün" emri ile âlemi ve âlemin içindeki insanı yarattığını (Avşar, 2010: 2010: 261), insanları yoktan var ettiğini (Avşar, 2010: 2010: 257) belirtmektedir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Allah'ın ruh ile beraber insanın hangi maddelerden yaratıldığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bardızlı Âşık Nihânî, (Gedik, 1995: 157), Şeref Taşlıova (Taşlıova, 2012: 389), Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 758) insanın 4 unsurdan (ateş, su, hava, toprak) yaratıldığını ifade etmişlerdir. Bunun yanında Âşık Veysel (Kaya, 2004: 148); Halil Karabulut (Karabulut, 1998: 77); Şeref Taşlıova (Taşlıova, 2012: 876) toprağın, Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 700); Talibî Coşkun (Kaya: 2013: 246) nutfenin (meninin), Âşık Talibî Coşkun (Kaya: 2013:242), Sefil Selimî (Özdemir, 2003: 494) balçığın insan yaratılışındaki rolüne ayrıca dikkat çekmiştir.

Allah'ın subûtî sıfatlarından bir diğeri "Sem'" sıfatıdır. Sem', işitme kuvveti anlamına gelip Allah'ın yakınlık veya uzaklık söz konusu olmadan her şeyi işittiğini belirten sıfattır (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 31). İncelenen şiirlerde bu sıfata dair bir söylem tespit edilememiştir.

2.1.1.1.4 Subûtî sıfatların oranı ve işlevleri

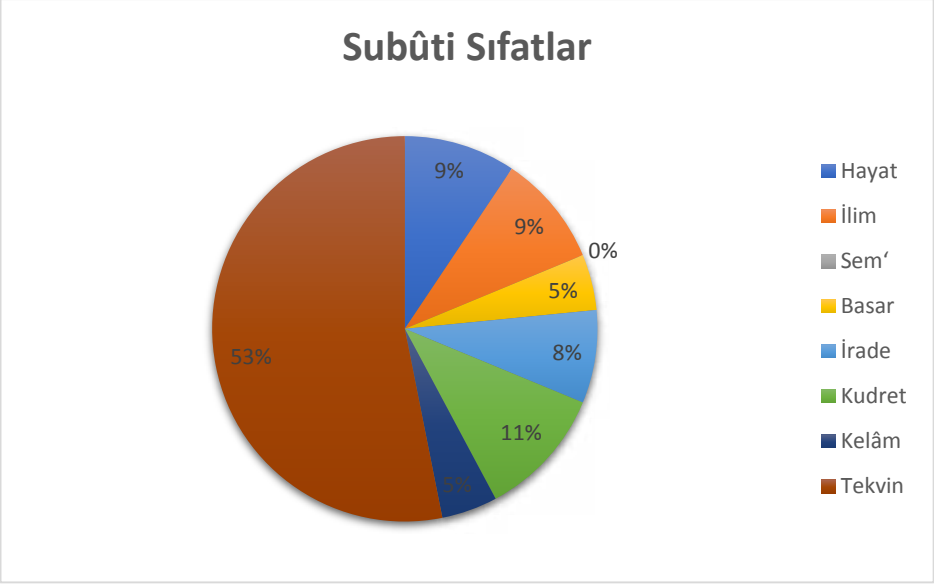

Şekil 2.2 Allah'ın subûtî sıfatlarının birbirine oranı

Bu grafik, âşıkların Allah'ın subûtî sıfatlarına değindikleri şiirlerde hangi sıfatlara daha fazla odaklandıklarını yansıtmaktadır. Grafik, Allah'ın subûtî sıfatlarının değinildiği tespit edilen 64 şiir üzerinden yapılmıştır. Verilere göre, âşıklar en yüksek oranla %53 ile "Tekvin" sıfatına ağırlık vermişlerdir. Bu durum, âşıkların Allah'ın kâinatı yaratma

gücünü vurguladıklarını ve yaratıcılığının derin anlamını yansıttıklarını gösterir. Ayrıca, "Kudret" sıfatı da %11 oranıyla önem arz eder ve bu, âşıkların Allah'ın her şeye gücü yeten bir yaratıcı olduğunu vurguladıklarını gösterir. "Hayat" ve "İlim" gibi sıfatlar da %9 oranlarına sahiptir, bu da âşıkların Allah'ın diri olup varlığa hayat verişini, her şeyi bilen bir yaratıcı olduğunu belirttiklerini yansıtır. Diğer subûtî sıfatların da şiirlerde yer yer yer verildiği görülür. Şiirlerde dile getirilen bu sıfatlar, âşıkların Allah'a olan imanlarının, derin saygılarının ve hayranlıklarının neticesidir.

Âşıklar, Allah'ın subûtî sıfatları ile ilgili şiirleri maneviyatı artırmak, Allah'ı tanımak, O'na olan bağlılığı güçlendirmek ve ruhsal deneyimleri derinleştirmek için söyler. Bu şiirlerle insanları Allah'ın subûtî sıfatlarına daha fazla odaklanmaya teşvik ederek bireylerin dinî bilincini artırır ve manevi doyumu sağlar. İnsanların yaratılışın nedenine, hayatın anlamına dair sorularına cevap verir. Allah-kâinat-insan ilişkisine dair açıklamalarda bulunur. İslam kültürünün bir parçası olarak toplumun dinî kimliğini korumaya ve güçlendirmeye katkıda bulunur. İslam'ın temel değerlerini ve inançlarını dile getirirken, toplumu ortak inanç etrafında bir araya getirip birlik ve beraberliği sağlar. Aynı zamanda bu şiirler, toplumun dinî ve kültürel mirasını gelecek nesillere aktarmaya yardımcı olur.

2.1.1.2 Allah'ın isimleri

Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere dinî konuları içeren kitaplarda Allah'ın farklı isimlerini görmek olası bir durumdur. Allah'ın en güzel isimlerine "Esmâü'l-Hüsnâ" adı verilir. Bu tabir, Allah'ın isimleri için sıkça kullanılan bir tabirdir. Sadece Kur'an-ı Kerim'de geçen ilahi isimler yüzden fazladır (Topaloğlu, 1995: 11/404). Kur'an-ı Kerimde "Allah'ın güzel isimleri vardır. O halde Allah'a güzel isimlerle dua edin" (A'raf 7/180) diye buyurulur. Bu bağlamda geleneğini icra eden âşıklar, şiirlerinde Allah'ın kaynaklarda geçen doksan dokuz ismini zikretmekten geri durmamışlar bunun yanında farklı isim ve sıfatlarını da kullanmışlardır.

Âşık şiirinde Allah'ın esmâ-i hüsnâdan yer verilen isimler şunlardır: Allah, Rahmân, Rahîm, Cebbâr, Hâlık, Gaffâr, Kahhâr, Rezzâk, Alîm, Semi, Basar, Adl, Latîf, Celîl, Kerîm, Hakîm, Kâdir, Âzim, Zâhir, Bâtin, Raûf, Zül-celal, Ganiyy, Bâki, Gâffur, Bâri,

Settar, Hakk, Vâhid, Ehad, Evvel, Âhir, Nûr, Melik, Selam. Esmâ-i hüsnâda yer alan diğer isimler ise şiirlerde tespit edilememiştir.

Tezimizde çalışmamızın örneklemini oluşturan âşıkların birbirleri arasındaki esmâ-i hüsnâyı kullanma oranını tespit etmek için Allah'ın isimlerinden birer kullanım örneği verilmiştir. Tespit edilen örneklerler şu şekildedir: Allah (Akgün, 1962: 20), (Nasrattınoğlu, 1976: 57), (Başaran, 1980: 51), (Karabulut, 1988: 30), (Hasretî, 1989: 33), (Gülhani, 1990: 24), (Deryamî, 1990: 10), (Gedik, 1995: 140), (Çopuroğlu, 1998: 297), (Rayman, 1998: 130), (Zaman, 1999: 85); (Kafkasyalı, 1998: 131), (Hüdaî, 2001: 36), (Özdemir, 2003: 134), (Kaya, 2004: 110), (Kayırhan, 2007: 70), (Aşır, 2009: 44), (Avşar, 2010: 196), (Yılmaz, 2011: 78), (Taşlıova, 2012: 163), (Aydın, 2012: 377), (Kaya, 2013: 45), (Düzgün, 2015: 24), (Yalsızuçanlar, 2018: 49); Rahmân (Karabulut, 1988: 18), (Gedik, 1995: 161), (Kafkasyalı, 1998: 213), (Zaman, 1999: 233), (Özdemir, 2003: 147), (Avşar, 2010: 522),(Aydın, 2012: 431), (Düzgün, 2015: 52); Rahîm (Aydın, 2012: 691); Cebbâr (Kafkasyalı, 1998: 217), (Aydın, 2012: 443); Hâlık (Gedik, 1995: 157), (Kafkasyalı, 1998: 217), (Rayman, 1998: 186), (Zaman, 1999: 201), (Özdemir, 2003: 283), (Aydın, 2012: 243), (Kaya, 2013: 68); Gaffâr (Gedik, 1995: 229), (Kafkasyalı, 1998: 224), (Kaya, 2004: 236), (Avşar, 2010: 240), (Aydın, 2012: 443); Kahhâr (Aydın, 2012: 590), (Yalsızuçanlar, 2018: 112); Rezzâk (Aydın, 2012: 421); Alîm (Aydın, 2012: 692); Semi (Aydın, 2012: 733); Basar (Aydın, 2012: 747); Adl (Aydın, 2012: 462); Latîf (Aydın, 2012: 526); Celîl (Gedik, 1995: 229), (Kafkasyalı, 1998: 242), (Avşar, 2010: 469), (Aydın, 2012: 421); Kerîm (Zaman, 1999: 287), (Avşar, 2010: 460), (Özdemir, 2003: 342), (Kaya, 2004: 295), (Zaman, 2008: 2008), (Aydın, 2012: 739); Hakîm (Aydın, 2012: 691); Kâdir (Zaman, 1999: 314), (Özdemir, 2003: 260), (Zaman, 2008: 220), (Avşar, 2010: 451), (Aydın, 2012: 405), (Düzgün, 2015: 36); Âzim (Kaya, 2004: 295); Zâhir (Avşar, 2010: 500), (Aydın, 2012: 692); Bâtın (Avşar, 2010: 500), (Aydın, 2012: 692), Raûf (Aydın, 2012: 521); Zül-celal (Gedik, 1995: 169), (Özdemir, 2003: 142), (Avşar, 2010: 268), (Aydın, 2012: 568), (Düzgün, 2015: 55); Ganiyy (Zaman, 2008:176), (Aydın, 2012: 431); Bâkî (Divani, 1962: 68), (Aydın, 2012: 445); Gaffûr (Başgöz, 1979: 141), (Kaya, 2004: 295), (Avşar, 2010: 469), (Aydın, 2012: 431), (Kaya, 2013: 250); Bâri (Gedik, 1995: 157), (Kafkasyalı, 1998: 343), (Rayman, 1998: 242), (Özdemir, 2003: 283), (Zaman, 2008: 179), (Avşar, 2010: 150), (Aydın, 2012: 803), (Düzgün, 2015: 49); Settar

(Gedik, 1995:157); (Kafkasyalı, 1998: 224), (Aydın, 2012: 410); Hakk (Divani, 1962: 21), (Başgöz, 1979: 80), (Karabulut, 1988: 22), (Hasretî, 1989: 9), (Gülhani, 1990: 57), (Gedik, 1995: 135), (Çopuroğlu, 1998: 348), (Rayman, 1998: 232), (Kafkasyalı, 1998: 132), (Zaman, 1999: 85); (Deryamî, 1990: 27), (Hüdaî, 2001: 19), (Özdemir, 2003: 112), (Kaya, 2004: 110), (Zaman, 2008:172), (Aşır, 2009: 85), (Avşar, 2010: 192), (Yılmaz, 2011: 100), (Aydın, 2012: 403), (Kaya, 2013: 120), (Düzgün, 2015: 28), (Yalsızuçanlar, 2018: 57); Vâhid (Aydın, 2012: 669); Ehad (Aydın, 2012: 669); Tevvâb (Aydın, 2012: 861); Sabûr (Aydın, 2012: 731); Hayy (Yalsızuçanlar, 2018: 75); Evvel (Kaya, 2004: 236), (Avşar, 2010: 292), (Yalsızuçanlar, 2018: 130); Âhir Kaya, 2004: 234), (Avşar, 2010: 292), ((Yalsızuçanlar, 2018: 130); Nûr (Gedik, 1995: 138), (Zaman, 2008: 203); Melik (Özdemir, 2003: 520); Selâm (Özdemir, 2003: 152). Gösterilen bu örnekler âşıkların şiirlerinde esmâ-i hüsnâyı kullanma sıklığını değil, birer kez kullanıp kullanmadığını yansıtmaktadır.

Allah'ın isimlerinin geçtiği çok fazla örnek bulunduğundan çalışmamızın örneklemini oluşturan eserlerden birkaç örnek verilmiştir. Allah'ın isimleri bulunan örnek dizeler şu şekildedir:

Kudret kapısının sensin sahibi
Senden olur lütf u ihsan Allah'ım
Ehli Müslümanlar hep sana tâbi
Settarsın, Gaffarsın, Rahman Allah'ım
Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı, 1998: 224).

Bu mülkün sahibi Hz. Hâllâk
Her bir müşkilatı halleder mutlak
Sığınanlar sana olmadı ırak
Ecnebi yıkılsın sen sağol bâri
Bardızlı Âşık Nihânî (Gedik, 1995: 157).

Ey kerimler kânı canlar sübhanı
Kulun çağırdığı yerde yardım et
Raufsun rahmetin rahmı bol gani

Müşküldeyim yaman darda yardım et
Âşık Müdamî (Aydın, 2012: 521).

Nuru ile bu âlemi kapladı
Âzim'dir Kerim'dir Gafur'dur adı
SEFİL VEYSEL Hak'tan ister muradı
Muratlar verecek cömert-kân oldu
Âşık Veysel (Kaya, 2004: 295).

Gafur ismin varikene ya Huda
Kim var kime gidem senden dah'öte
Çık mülkümden dersen Ali İzzet'e
Yalvarırım günah benim kul senin
Âli İzzet Özkan (Başgöz, 1979: 141).

Bu kadar mı bana sitem eyledin
Bari sürgün eyle Hayy'a giderim
Deseler ki nazlı yârin uzakta
Heybem hırkam alır yaya giderim
Davut Sularî (Yalsızuçanlar, 2018: 75).

Gönül yıkmak haram eder helali
Hızır İlyas verir abı zülali
Düşünmek lazımdır o zülcelâlı
Zakiri susturmak büyük günahtır günah
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 268).

Bir şikâyet yazsın Âşık Efkârî
Belki icra eder Cenab-ı Bari
Kapatmamış ineği o kirli karı
Yedi bostanımı andır kalacak
Âşık Efkarî (Rayman, 1998: 242).

Tamam girdim yiğirmi üç yaşıma

Askerlikte neler geldi başıma
Cezalı fermanı taktı döşüme
Halık'a arzuhal ettim niyazımı
Âşık Talibî Coşkun (Kaya, 2013: 68).

Deli gönlüm her giz arz eder seni
Maksuda erdirsin cenabi gani
Yar name gönderip istedin beni
Gelemedim dağlar kar oldu Leylam
Âşık Daimî (Zaman, 2008: 176).

Gel Hak'tan ayrılma Hakkı seversen
Nefsini ıslah et er oğlu ersen
Hüdâi incinir inciten dersen
Ne kimseden incin ne eli incit
Âşık Hüdaî (Hüdaî, 2001: 19).

Sana derim sana dostum İbrahim
Kimdir bilinmiyor Elif ile Mim
Cebrail uçarken o aşkı Rahim
Kul'un yüreğini dağlayıp gider
Âşık Mahzunî Şerif (Zaman, 1999: 233).

Kadir Mevla'm gam yağmuru yağdırmış bu cihana
Toprağına maya kattı göz yaşıdır insana
Ademi sürdü cennetten düştü diye isyana
Dünyaya serpti rızkını endişeyi ara bul
Mevlüt İhsanî (Düzgün, 2015: 36).

Evrensel boyutla misalsiz melik
Şüphesiz dört kitap ilmine malik
Cemalin onda seyretti halik
Külliyat Ali'nin bir bölümüdür

Âşık Sefil Selimî Özdemir, 2003: 520).

Bende senin bir zerrene aşıkım
Divaniyim Zülfikarım maşukum
Sen bakisin bu alemde ben yokum
Bir zerrenim kullarına sen nesin
Zülfikar Akgün (Divani, 1962: 68).

2.1.1.3 Allah'ın isimlerinin oranı ve işlevleri

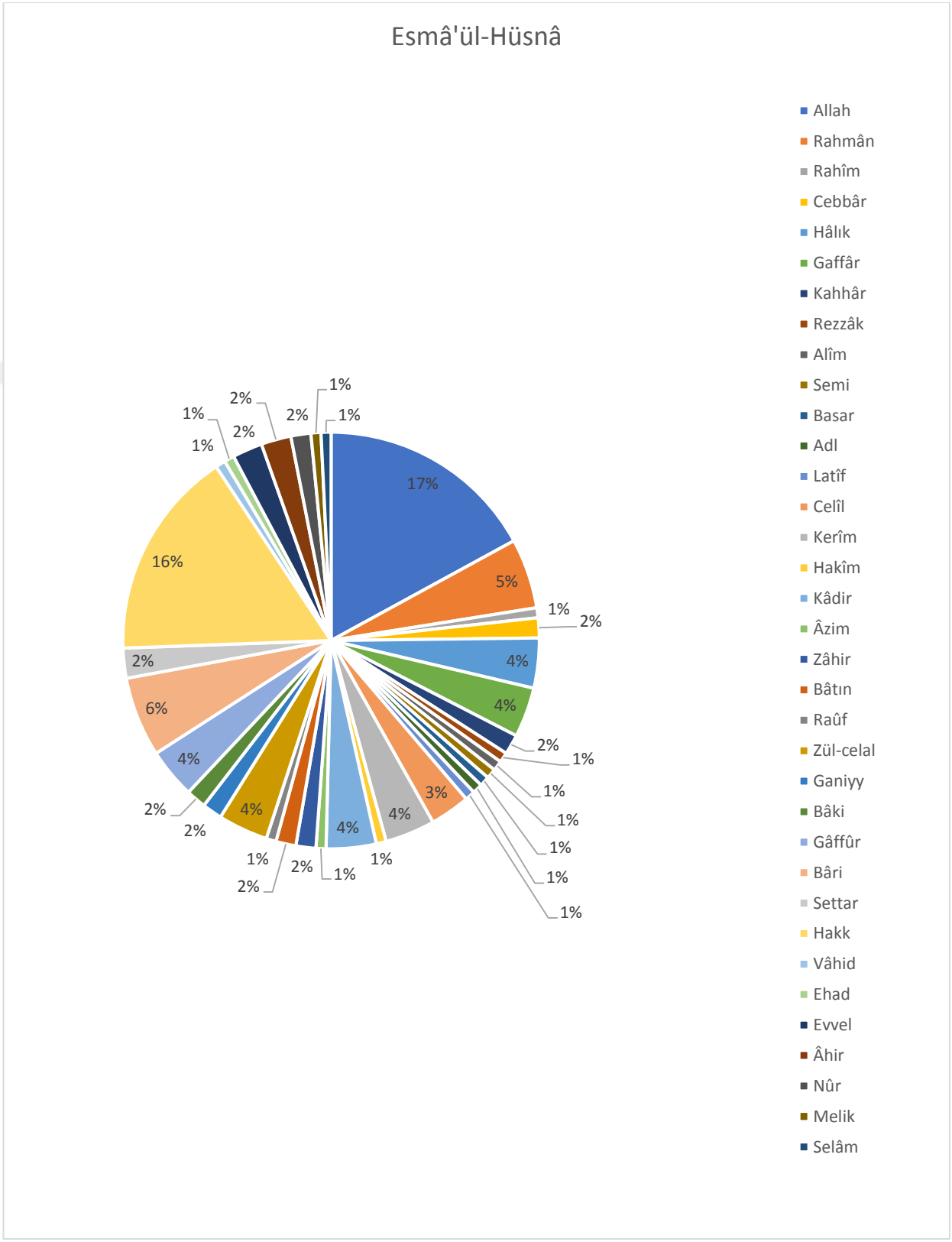

Şekil 2.3 Allah'ın isimlerini kullanma oranı

Veriler, âşıkların birbirleri arasında Allah'ın isimlerini kullanma oranını göstermektedir. Grafikte dikkat çeken nokta, en yüksek kullanım oranının "Allah" ismiyle olduğu ve bu ismin %17'lik bir oranla öne çıktığıdır. Bu, âşıkların Allah'ın en temel ve evrensel ismini kullandıklarını, İslam inancının merkezine bu ismi koyduklarını göstermektedir. "Allah" ismi İslam inancına göre eşi benzeri olmayan, bütün noksan sıfatlardan arınmış, tek ilah olarak kabul edilen Yüce Varlık'ı ifade eder. "Hakk" ismi ise %16'lık oranla öne çıkan ikinci isim olarak görülür. "Hakk", varlığı hiçbir zaman değişmeden duran ve var olan anlamına gelir ve İslam düşüncesinde Allah'ın en temel isimlerinden biri olarak kabul edilir. Bu yüksek oran, âşıkların Allah'ın varlığını vurgulamaya özel bir önem verdiklerini gösterir. Grafikte diğer isimler ise daha düşük oranda kullanıldığı görülür.

Âşık şiirinde Allah'ın en güzel isimlerinin sıkça geçmesi, bir dizi önemli işleve hizmet eder. Bu isimler, İslam'ın temel öğretilerini, tevhit ilkesini ve Allah'a olan derin bağlılığı şiirler aracılığıyla ifade etmek için kullanılır. İsimler, Allah'ın birliğini, kudretini, merhametini, adaletini ve diğer özelliklerini vurgulayarak dinleyicilere manevi bir derinlik sunar. Aynı zamanda, bu isimler Allah'a yönelmeyi, ibadeti ve dua etmeyi teşvik eder, İslam'ın temel değerlerini hatırlatır. Bu isimler, âşık şiirlerinin hem teolojik hem de manevi bir anlam taşımasını sağlar. Hem âşıkların hem dinleyicilerin Allah'a olan inançlarını ve bağlılıklarını pekiştirir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Allah'ın doksan dokuz isminin yanı sıra Rab, Mevlâ, Hüdâ, Süphan, Tanrı, Çalap, Yezdan gibi farklı isimleri de kullanılmıştır. Âşıkların birbirleri arasında bu kullanımlara dair oranı belirmemek için her eserden birer örnek atıf gösterilmiştir: Rab (Başgöz, 1979: 107), (Gedik, 1995: 138), (Rayman, 1998: 301), (Kafkasyalı, 1998: 212), (Kaya, 2004: 126), (Aşır, 2009: 146), (Avşar, 2010: 384), (Aydın, 2012: 515), (Kaya, 2013: 47), (Düzgün, 2015: 50); Mevlâ (Karabulut, 1988: 12), (Hasretî, 1989: 11), (Gedik, 1995: 135), (Rayman, 1998: 235), (Kafkasyalı, 1998: 132), (Çopuroğlu, 1998: 348), (Zaman, 1999: 87), (Hüdaî, 2001: 105), (Özdemir, 2003: 129), (Kaya, 2004: 236), (Kayırhan, 2007: 72), (Zaman, 2008: 58), (Aşır, 2009: 63), (Avşar, 2010: 389), (Yılmaz, 2011: 55), (Aydın, 2012: 386), (Kaya, 2013: 51), (Düzgün, 2015: 24), (Yalsızuçanlar, 2018: 58); Hüdâ (Divani, 1962: 50), (Başgöz, 1979: 141), (Karabulut, 1988: 24), (Gülhani, 1990: 44), (Gedik, 1995: 144),

(Kafkasyalı, 1998: 114), (Çopuroğlu, 1998: 348), (Zaman, 1999: 85), (Hüdaî, 2001: 11), (Özdemir, 2003: 73), (Kayırhan, 2007: 87), (Zaman, 2008: 105), (Avşar, 2010: 253), (Aydın, 2012: 413), (Kaya, 2013: 68), (Düzgün, 2015: 49), (Yalsızuçanlar, 2018: 130); Süphan (Gedik, 1995: 144), (Kafkasyalı, 1998: 220), (Zaman, 1999: 338), (Özdemir, 2003: 484), (Kaya, 2004: 295), (Aydın, 2012: 627); Tanrı (Divani, 1962: 46), (Rayman, 1998: 256), (Kafkasyalı, 1998: 180), (Zaman, 1999: 307), (Hüdaî, 2001: 44), (Özdemir, 2003:73), (Kaya, 2004: 135), (Kayırhan, 2007: 87), (Avşar, 2010: 343), (Yılmaz, 2011: 68),(Aydın, 2012: 382), (Kaya, 2013: 117), (Düzgün, 2015: 20); Çalap (Özdemir, 2003: 134), (Aydın, 2012: 699); Yezdan (Gedik, 1995: 162), (Düzgün, 2015: 28).

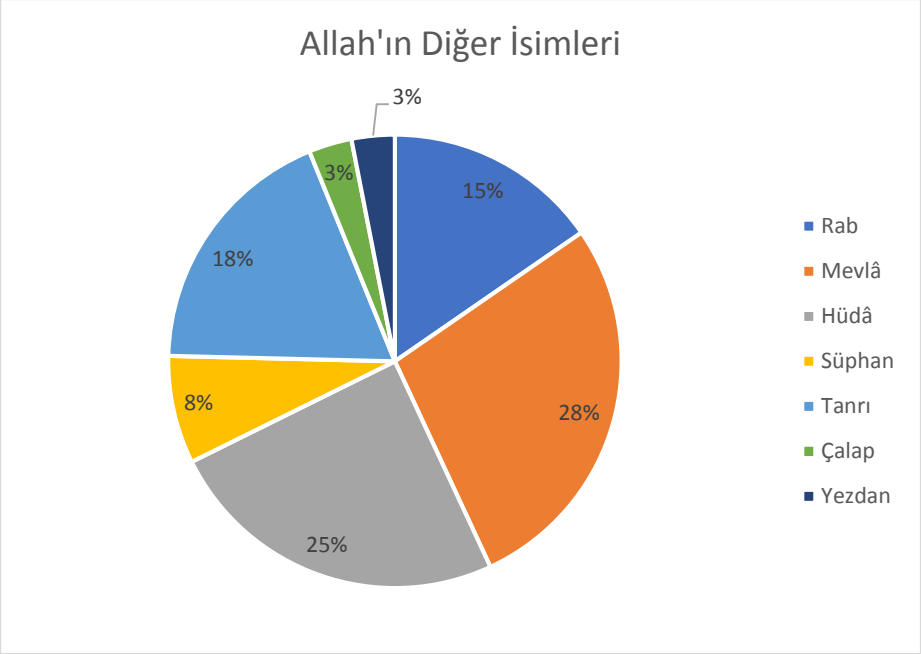

Şekil 2.4 Allah'a hitap için kullanılan diğer isimlerin oranı

Âşıkların Allah'a hitap için kullanılan isimlerin çeşitliliği, İslam kültürünün zenginliğini yansıtırken, aynı zamanda yerel kültürel ve dinî etkilerin izlerini taşır. Âşıkların Allah'a hitap için kullandığı farklı isimlerde Mevlâ (%28) isminin daha sık geçtiği görülür. Bunun yanında Tanrı ve Çalap gibi Türkçe kökenli kelimelerin, âşık şiirlerinde İslam'ın dinî kavramlarına katkı sağlayarak dinî ifadeleri yerelleştirme ve zenginleştirme işlevi taşıdığı görülmektedir.

2.1.1.4 Allah'ın sıfat ve isimlerine yönelik değerlendirme

Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri geleneğinde söylenen dinî şiirlerin temelini Allah'a iman konusu oluşturmuştur. Şiirlerde Allah'a iman, itikadın en temel ifadesi olarak kendini bulmuştur. Allah'ın varlığı ve birliği yürekten hissedilmiş ve bu inanç coşkuyla ifade edilmiştir. Allah'a iman duygusu O'nun isim ve sıfatları etrafında işlenmiştir. Allah'ın Rahman, Rahim gibi merhametli ve sevgi dolu isimleri ile O'na olan sevgi ve bağlılık dile getirilmiştir. Aynı zamanda Çalap, Tanrı gibi Türkçe isimler kullanılarak âşık şiirinin yerel dokusu vurgulanmış ve Allah'a imanın evrensel bir değer olduğu hatırlatılmıştır. Allah'ın varlığını kanıt sunarak ispatlamak ve yaratma gücünü göstermek istenilmiş, bunun sonucu olarak diğer sıfatlara oranla "vücut" ve "tekvin" sıfatı etrafında daha sık şiirler söylenmiştir. Bunun yanında Allah'ın tek ve eşsiz olduğuna (vahdâniyet), doğmamış ve doğurulmamış olduğuna (kıdem), sonunun bulunmadığına (bekâ), sonradan olanlara benzemediğine (muhâlefetün li'l-havâdis); diri olduğuna (hayat), sonsuz ilim sahibi olduğuna (ilim), her şeyi gördüğüne (basar), gücünün sonsuz olduğuna (kudret), izni olmadan hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğine (irade) ve kelimelere seslere ihtiyaç olmadan konuşabileceğine (kelâm) dair şiirler söylenilerek O'nun hakkında bilgiler sunulmuştur. Dönemin âşıklarının Allah'a olan imanı ve bu imanı dile getirmek için söyledikleri şiirler, geleneğin önemli bir parçasıdır. Allah'a olan inanç; aşk, sevgi ve coşkuyla derin bir şekilde şiirlerde dile getirilmiştir. Bu itikadi duygu Allah'ın rahmeti, merhameti ve sevgisi üzerinden övgüyle anılmıştır. O'nun her şeyi yaratan, her an her yerde hazır bulunan bir ilah olduğuna dair inanç yansıtılmıştır. Allah'ın insana verdiği nimetler ve lütuflar övgüyle anlatılarak minnettarlık duygusu ifade edilmiştir.

2.1.2 Melekler

İslam inancına göre imanın şartlarından biri meleklere imandır. Melekler Allah'ın nurdan yarattığı varlıklardır. Kâinatın her tarafında bulunurlar. Allah'ın emrettiği emirleri yerine getirip yasaklarından sakınır, gece gündüz ibadet eder, dua ve niyazda bulunurlar (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 35). Melekler, ruh gibi latif ve nurani, asıl vasıfları Allah tarafından bilinen varlıklardır. Yeme, içme, evlenme, doğup doğurma gibi özellikleri mevcut değildir (Bilmen, 2003: 46). Cebrâil, Mikail, Azrâil ve İsrâfil

adlı dört büyük meleğin haricinde Münker, Nekir, Kiramen Kâtibin gibi adları ve vazifeleri olan melekler de bulunmaktadır.

Âşık şiirinde sıklıkla meleklerin varlığına, güzelliklerine ve kutsallıklarına yer verilir. Melekler, manevi dünyanın saf varlıkları olarak kabul edilir ve inananların imanını pekiştirmek, ruhunu beslemek amacıyla şiirlerde sık sık ele alınır. Allah'ın kulları ve inananların manevi rehberleri olarak görülür. Her meleğin kendine özel bir görevi olduğu vurgulanır. Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğini icra eden âşıkların büyük kısmı melek sözcüğünü gerçek manasında kullanmıştır. Şiirlerde meleklerin yer alması, dinî düşünceleri ve inançları yansıtmanın bir yoludur. Bazı âşıklar, meleklerin Allah'ın her daim zikrettiğini söyler:

Her mülkün sahibi herkesten yüce
Canlı cansız onu anar gizlice
Onun emri ile gündüzler gece
Melekler zikreder kullar zikreder (Kayırhan, 2007: 212).

Âşıklar, meleklerin gök yüzünde olduğu inancına dair bilgiler verir. Ali İzzet Özkan, "Gökteki melekler süphan ya Ali" (Başgöz, 1979: 88); Davut Sularî, "Gökteki melek duacı" (Yalsızuçanlar, 2018: 67); Âşık Efkârî, "Göklerde ağlardı melekler" (Rayman, 1998: 256); Bardızlı Âşık Nihânî, "Gökteki melekler sana hizmetçi" (Gedik, 1998: 238); Âşık Müdâmî "Yerde ecdat gökte melek" (Aydın, 2012: 561) diyerek bu inanca dair görüşlerini yansıtmıştır.

Âşıklara göre çok sayıda melek bulunmaktadır. Âşık Davut Sularî "Yetmişbin melaikiyle/Gelmiş oldun bu cihana" (Yalsızuçanlar, 2018: 96) ve Âşık Müdâmî "Ay gün hizmetinde yetmiş bin melek" (Aydın, 2012: 139) diyerek yetmiş bin melekten söz eder.

Âşık şiirinde sevgilinin güzelliğini ifade etmek için sıkça melek benzetmelerinin yapıldığı görülür. Bazen sevgili meleklerle eşit tutulur bazen ise meleklerden daha üstün tutulur. Hatta daha da ileri gidip ilah olup olmadığı sorgulanır. Bu benzetmeler, âşıkların sevgililerine duydukları derin hayranlığın ve aşkın yüceliğini ifade etmek için kullanılır. Ali İzzet Özkan, sevgilisinin güzelliğine bakıp o kadar kendinden geçmiştir

ki ona melek derse günaha girip girmeyeceğini sorgular. Daha da ileri gidip sevgilisinin Meryem Ana veya ilah olup olmadığını bilmediğini söyler:

Sana melek desem günah mı bilmem
Meryem Ana mısın ilah mı bilmem
Gözlerin atom mu silah mı bilmem
Katleder dostunu meydan içinde (Başgöz, 1979: 129).

Ali İzzet Özkan, diğer şiirlerinde ise sevgilisinin meleklerin tanrısı olduğunu (Başgöz, 1979: 65), sevgilisinin meleklerden daha güzel olduğunu (Başgöz, 1979: 106), sevgilisinin melek olup gökyüzünden mi geldiğini (Başgöz, 1979: 138), sevgilisinin melekler gibi neden saklandığını (Başgöz, 1979: 161) ifade ettiği dörtlükleri bulunmaktadır.

Âşık Veysel, sevgilisinin güzelliğine olan hayranlığını ve üstün özelliklerini ifade etmek için "melek", "huri" ve "peri" gibi sembolik kavramları kullanarak güzellik tasavvurunu çizer:

Melek miydi huri miydi peri mi
Bir güzele benziyordu durumu
Dedi: VEYSEL fâş eyleme sırrımı
Bilmem nere gitti n'oldu gizlendi (Kaya, 2004: 156).

Âşık Veysel, bir şiirinde de aynı durumu ifade ederken (Kaya, 2004: 181), bir başka şiirinde sevgilisini melek zannettiğini (Kaya, 2004: 113 dile getirir.

Âşıklardan Davut Sularî, sevgilisinin melek simalı olduğunu (Yalsızuçanlar, 2018: 58), sevgilisinin melek gibi arştan indiğini (Yalsızuçanlar, 2018: 87); Âşık Selmanî, sevgilisinin gözlerinin melek gibi olduğunu (Avşar, 2010: 187), sevgilisinin melek bakışlı olduğunu (Avşar, 2010: 350), sevgilisini melek zannettiğini (Avşar, 2010: 437), sevgilisinin melek yüzlü olduğunu (Avşar, 2010: 523), Bardızlı Âşık Nihânî, sevgilisinin soyunun melek olduğunu (Gedik: 1995: 136); Abdulvahap Kocaman, sevgilisinin melek olabileceğini (Kayırhan, 2007: 96) ifade etmiştir.

2.1.2.1 Dört büyük melek

Allah tarafından gönderilen semavi dinlerin tümü, meleklerin varlığını kabul edip, meleklere inancı itikadın kaidesi olarak sayar. İslam akidesine göre Cebrâil, Mîkâil, Azrâil ve İsrâfil "Dört Büyük Melek" olarak kabul edilir (Serdar, 2008: 227-228). Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde dört büyük meleğin varlığının işlendiği görülür. Bu bağlamda Âşık Mahzunî Şerif, "Dört melek varımış kitapla inen" (Zaman, 1999: 260) dizesiyle dört meleğin varlığının Kur'an-ı Kerim'de mevcut olduğu ifade eder.

2.1.2.1.1 Cebrâil

Allah'tan peygamberlerine vahiy ve kitap getiren melektir (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 36). Cebrâil'in vazifesi Allah ile peygamberler arasında elçilik yapmaktır. Allah'tan aldığı emir ve yasakları peygamberlere tebliğ eder. Tüm kutsal kitaplar Cebrâil aracılığı ile peygamberlere verilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde, Cebrâil'e yönelik sıkça atıflar bulunulmaktadır. Şiirlerde Cebrâil'in Hz. Peygamber'e vahiy getirmesi, rehberlik etmesi, miraç hadisesinde yol göstermesi ve Hz. İbrâhim'e oğlunu kurban etmemesi için koç getirmesi gibi olaylar işlenmiştir. Şiirlerde Cebrâil; "Cibril", "Cebrail Emin" olarak da zikredilmiştir.

Cebrâil, Allah'tan aldığı vahiyleri Hz. Muhammed'e getirerek ona İslam dininin prensiplerini ve mesajlarını iletmekle görevli melektir. Hz. Muhammed, Hira Mağarası'nda iken Cebrâil kendisine gelerek Allah'ın ilk vahyini iletmiştir (Yavuz, 1993: 7/202). Böylece Hz. Muhammed, Cebrâil vasıtası ile peygamberlik görevine başlamıştır. Bu bağlamda Âşık Sefil Selimî, Cebrâil'in Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilan ettiğini böylece burakların onun emrine hazır olduğunu, meleklerin onunla huzur bulduğunu ve onun her iki cihanın peygamberi olduğunu ifade etmektedir:

Buraklar, emrine oldular hazır
Melekler, onunla buldular huzur
Her iki cihanda, emsalsiz nazır

İlan etti Cibril, pir Muhammed'i (Özdemir, 2003: 248).

Kur'an-ı Kerim, Cebrâil vasıtası ile indirilmiştir. Kadir gecesi, Kur'an-ı Kerim'in indirildiği gecenin adı olarak kullanılır (Özervarlı, 2001: 24/124). Bu bilgi Habip Karaaslan'ın dörtlüğünde şu şekilde geçmektedir:

İslâmlar işine hiç katmaz hile
İmanın İslâm'ın şartı var bile
Cebrail Emin'in vasıta ile
Kutsi bir gecede tebliğ olmuştur (Yılmaz, 2011: 197).

Âşık Müdamî ise Kur'an-ı Kerim'in Cebrâil aracılığı ile (Aydın, 2012: 587), yirmi üç sene boyunca gece gündüz indirildiğini (Aydın, 2012: 854) ifade etmektedir.

Miraç olayı, Cebrâil tarafından gerçekleştirilen bir mucizedir. Bu olayda, Hz. Muhammed'in göğe yükseltilerek Allah'ın huzuruna ulaştırıldığına inanılır. Cebrâil, Hz. Muhammed'i Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürmüş ve oradan da semaya çıkararak Allah'ın huzuruna ulaştırmıştır (Yavuz, 2020: 30/132). Bu olay, peygamberin ilahi bir yolculuk yaparak Allah'ın varlığını ve kudretini daha yakından tanımasını sağlamıştır. Bu bağlamda Âşık Efkârî, Hz. Muhammed'in miraç gecesinde Cebrâil ile birlikte arş-ı kürsiyi dolaştığını, Allah'a yaklaşmada varlıkların ulaşabileceği son sınır olarak kabul edilen Sedr-i Münteha'ya kadar ulaştığını, bu sınırda Cebrâil'den ileriye geçip büyük rahmete kavuştuğunu ifade etmektedir:

Cebraille Arşi Kürsi dolaştı
Vardı Sedr-i Munteha'ya ulaştı
Burda Cebrail'den ileri geçti
Bu büyük rahmete bu gece gitti (Rayman, 1998: 128).

Âşık Selmanî, Cebrâil'in Hz. Peygamber'i miraca davet ettiğini (Avşar, 2010:262); Bardızlı Âşık Nihânî, Cebrâil'in miraca delil olduğunu (Gedik, 1995: 43), peygambere yol arkadaşlığı yaptığını (Gedik, 1995: 135); Murat Çobanoğlu, Cebrâil'in Hz. Muhammed'e miraçta kılavuzluk ettiğini, Allah ile peygamber arasında elçilik yaptığını (Kafkasyalı, 1998: 291, 345) ifade etmiştir.

Rivayete göre Cebrâil, Allah tarafından aldığı emir ile Hz. İsmâil'in tam kurban edileceği sırada yanında koç getirerek onun kurban edilişini önlemiştir (URL-1, 2024). Âşık Efkârî, Kurban Bayramı'nın o zamandan beri günümüze kadar ulaştığını, bu bayramın kıyamete kadar gideceğini dile getirmiştir:

Mina'ya tedbirle indi Cebrail
Hamd ü sena etti duydu İsmail
Ondan kaldı geliyor her yıl
Gider kıyamete kurban bayramı (Rayman, 1998: 182).

Şeref Taşlıova da Cebrâil'in koç getirmesi ile birlikte Hz. İbrâhim Halil'in oğlu yerine koçu kestiğini böylelikle mübarek Kurban Bayramı'nın oluştuğunu söyler:

Oğlu İsmail'e delil
Hazreti İbrahim Halil
Koçu getirdi Cebrail
Mübarek Kurban Bayramı (Taşlıova, 2012: 197).

Şiirlerde Cebrail'in elçilik yapması, Kur'an-ı Kerim'i indirmesi, Hz. Muhammed'i miraca davet etmesi, Hz. İsmâil'in kurban edilmesini önlemesi gibi görevlerinin yanı sıra farklı olay ve durumlar içinde de işlendiği görülmektedir. Âşıklardan Âşık Selmanî, Cebrâil'in cennete gül diktiği rivayetlerinin olduğunu (Avşar, 2010:285), Allah'ın Cebrâil'i dünyaya saldığını (Avşar, 2010: 292, 557), Cebrâil'in doğru yolu gösterdiğini (Avşar, 2010:512); Âşık Müdâmî, Cebrâil'in her ilimde hoca olduğunu (Aydın, 2012: 432), Âşık Mahzunî Şerif, Cebrâil'in gökyüzünde uçtuğunu (Zaman, 1999: 193, 233), onu anlamanın vakf-ı esrara bağlı olduğunu (Zaman, 1999: 244) ve onun sevenlere gül açtığını (Zaman, 1999: 365) ifade etmiştir.

2.1.2.1.2 Azrâil

Dört büyük melekten biri olup insanların ölüm vakitleri gelince ruhlarını almak için görevlendirilen melektir (Bilmen, 2003: 47). İslamiyet'e göre tüm insanların yaşama süresi bellidir ve her insan vakti geldiğinde ölümü tadacaktır. Azrâil ise fani olan insanların zamanı geldiğinde canlarını almak ile mükelleftir. Kur'an-ı Kerim'de "Sizin

için görevlendirilmiş bulunan ölüm meleği canınızı alacak, sonra rabbinize döndürüleceksiniz" (Secde 32/11) şeklinde Azrâil, "melekü'l-mevt" (ölüm meleği) olarak geçer.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Azrâil'in ölüm zamanı gelen insanların canlarını aldığı ve ondan kimsenin kaçamayacağı işlenmiştir. Şiirlerde Azrâil zaman zaman "Ezrail" (Çopuroğlu 1998: 349), (Zaman, 1999: 341), "Azırâil" (Kaya, 2004: 296), (Kaya, 2013: 253) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Azrâil; yaşlıdan gence, zenginden fakire herkese eşit davranır ve hiçbir ayrım yapmadan vakti gelen insanın canını alır. Ölümsüz olmasıyla tanınan Azrâil'i öldürebilecek tek varlık Allah'tır. Halk arasında elinde kılıcı olduğuna da inanılan Azrâil, Ahmet Günbulut'un (Âşık Sefil Selimî) dizelerine şu şekilde yansır:

İhtiyar demezsin, genç demezsin sen
Yaşlısın ölmezsin, kocamazsın sen
Mazlum seni arar, hak yemezsin sen
N'olur kılıcını sıyır Azrail (Özdemir, 2003: 312).

Allah'ın insanlara verdiği can birer emanettir. Azrâil, bu emanetin başında bekleyerek ecel geldiği zaman Allah'ın verdiği canı tekrar alır. Her canlının ölümü, Allah'ın takdiriyle gerçekleşir ve Azrâil bu takdiri yerine getirir. İnsanlar ise sanki hiç canı alınmayacakmış gibi gaflettedir. Bu sebeple, Hacı Bektaş Coşkun (Âşık Talibî Coşkun), insanları Azrâil'in varlığı, ölümün kaçınılmazlığı ve hayatın geçiciliği konusunda uyarır:

Bazısı uykuda rüya görüyor
Bütün dünya ayaklanmış yürüyor
Azırail baş ucunda duruyor
Ecel geldi veriliyor borçları (Kaya, 2013: 253).

Âşık Talibî Coşkun, diğer şiirlerinde ise Azrâil'in kendisini çağırdığını (Kaya, 2013: 115) ve geldiğinde canını bağışlamayacağını (Kaya, 2013: 418) dile getirmiştir.

Azrâil, herkesin ölüm sırasını bilen ve ölümün kaçınılmazlığını hatırlatan bir melektir. İslam inancına göre, ölüm sırası geldiğinde Allah'ın verdiği canı insandan her koşulda alacaktır. İnsanoğlu, her ne koşulda olursa olsun Azrâil karşısında çaresizdir. Bunun farkında olan Murat Çobanoğlu, şu dizeleri söyler:

Çobanoğlu ister yatmadan ayıl
İster isen uyan, istersen bayıl
Ölüm sırasını bilir Azrail
Bugün sana yarın bana getirir (Kafkasyalı, 1998: 360).

Murat Çobanoğlu, diğer şiirlerinde ise Azrâil'in her gün peşinde olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 148), Azrâil'in göğse bineceğini (Kafkasyalı, 1998: 153), Allah'ın Azrâil'e yer kıyam ettiğini (Kafkasyalı, 1998: 217), Azrâil'in gün gelip kendi üzerine çökeceğini (Kafkasyalı, 1998: 226), Azrâil'in can alma emrini Allah'tan aldığını (Kafkasyalı, 1998: 234), Azrâil'in bir gün herkesin peşine takılacağını (Kafkasyalı, 1998: 297), Azrâil'in peşine düştüğü kulun bir yere kaçamayacağını (Kafkasyalı, 1998: 339) dile getirmiştir.

Şeref Taşlıova, dünyanın süsüne aldanmamak gerektiğine ve bu süsün ölüm karşısında boş olduğuna dikkat çeker. Azrâil'in kimseye mühlet vermediğini söyleyerek insana verilen yaşam süresinin belli olduğunu ve bunun dışına çıkılamayacağını dile getirir:

Şeref ne çekersin minnet
Boştur dünyadaki ziynet
Azrail gelince mühlet
Alanları bulamadım (Taşlıova, 2012: 779).

Eyüp Todil (Âşık Eyyübî), ölüme hazır olmadığını vurgular. Kendisi ile hesaplaşarak dünyada çok gıybet ve harama bulaştığını söyler. Tüm bu günahlar nedeniyle Allah'ın huzuruna hangi yüzle varacağını sorar. Allah'ın karşısına günahları nedeniyle çıkmak istemediği için Azrâil'in gelip canını almasından korkar. Her gün Azrâil'in gelip canını alacağı korkusu ile yaşayıp ağlar:

Eyyûbî'nin işi gıybetle haram

Hak'kın huzuruna ne yüzle varam
Her gün Ezrail'le var muharebem
Ecelin ipini çeker ağlarım (Çopuroğlu 1998: 349).

Âşık Müdâmî, Azrâil'in can aldığını (Aydın, 2012: 506) vurgular. Bardızlı Âşık Nihânî, ilaçların vakti gelen insanı iyileştiremeyeceğini Azrâil'in sırası gelen insanı aldığını (Gedik, 1995: 108) belirtir. Âşık Veysel, Azrâil'in kendi canına el attığını (Kaya, 2004: 296) söyler. Âşık Selmanî, Azrâil'in vadesi dolmadan kapısını çalmamasını (Avşar, 2010: 414) ister. Âşık Reyhanî de ölmeye hazır olmadığı için Azrâil'in gelmesini istemediğini (Aşır, 2009: 139) anlatır. Âşık Mahzunî Şerif ise Azrâil'in insanları yediğini (Zaman, 1999, 120), can alıcı bir özelliğinin olduğunu (Zaman, 1999: 193, 439), Azrâil'e dostluk eylediğini (Zaman, 1999: 335), Azrâil'e âşık olduğunu (Zaman, 1999: 350) ifade eder.

2.1.2.1.3 İsrâfil

Dört büyük melekten biri olup kıyamet gününün kopması ve öldükten sonra bütün insanların tekrar dirilmesi için görevlendirilmiştir (Bilmen, 2003: 47). İsrâfil'in bu kutsal görevi, İslam inancında kıyamet ve ahiret gününün önemli bir parçası olarak kabul edilir. Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde İsrâfil, daha çok kıyamet ile ilgili şiirlerde sura iki kez üflemesi ile dile getirilmiştir.

İsrâfil, kıyamet günü geldiği zaman Allah'ın emri ile sura üfleyecek tüm canlılar ölecek ikinci üflediğinde ise tüm canlılar yeniden dirilecektir. Gerçekleşecek bu olayı Âşık Mevlüt İhsanî, dörtlüğünde şu şekilde yer verir:

Mevla kâinata dur dediği an
Emri İsrafil'e vur dediği an
Kalk Mevlüt İhsani Sur dediği an
Hem kalkan hisseder hem yatan anlar (Düzgün, 2015: 48).

Âşık Efkârî, kıyamet zamanında hiçbir şeyin ortada kalmayacağını, İsrâfil'in ikinci defa sura üflediğinde tüm ölülerin kalkıp yeninden dirileceğini ifade eder:

O gün tanimsin yeri
Ne devleti ne de varı
İsrafil üflemiş sürü
Bin yıl yatan kalkar gider (Rayman, 1998: 174).

Âşık Müdâmî, İsrâfil'in suru çaldığında tüm canların toplanacağını, müşriklerin o zaman aklı başına geleceğini, insanların üç fırkaya ayrılacağını bir kısmının ise cehenneme gireceğini söyler:

İsrafil sur çalar toplanır canlar
Müşrikler nolduğun ol zaman anlar
Üç fırkaya taksim olur insanlar
Bir kısmı tamuda dereye gider (Aydın, 2012: 623).

Âşıklardan Murat Çobanoğlu ise Allah'ın İsrâfil'i sura memur eylediğini (Kafkasyalı, 1998:324), İsrâfil'in surun altında memur olduğunu (Kafkasyalı, 1998:367), İsrâfil'in sur üfleyici bir melek olduğunu (Kafkasyalı, 1998:424) dile getirmiştir.

2.1.2.1.4 Mîkâil

Dört büyük melekten biri olup yeryüzündeki rüzgâr, yağmur, ekin ve benzeri olayların meydana gelmesi için görevlendirilmiştir (Bilmen, 2003: 47). Mîkâil, Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde dört büyük melek içinde adı en az zikredilen melek olup Allah'ın emri ile mizanın başında durması ve doğa olaylarını yönetmesi ile işlenir.

Murat Çobanoğlu, Allah'ın yer altında suların coşması, yer üstünde rüzgarların esmesi gibi doğa olaylarını emri ile Mîkâil'e yaptırdığını çünkü onu doğa olaylarının memuru tayin ettiğini söyler:

Bir taşa ki nazar kıldı Yaradan
Sular coş vermiştir yerin altında
Emreden Mikâil, memuru odur
Hiç kimse kalmaz rüzgârın altında (Kafkasyalı, 1998: 367).

Geleneği icra eden âşıklardan Âşık Selmanî, "Mikail'dir terazinin başında" (Avşar, 2010: 557) ve Âşık Efkârî, "Mikayıl elinde tutmuş bir mizan" (Rayman, 1998: 302) diyerek ahiret sonrası kurulacak mizanın başında Mîkâil'in duracağını dile getirirler.

2.1.2.2 Diğer melekler

2.1.2.2.1 Hûri

Melekler içinde ismi geçen Hûri, cennette olduğu kabul edilen kızların adıdır. Cennete girenlerin hûriler ile evlendirileceği Kur'an-ı Kerim'de "İşte onları mükâfatlandırır, kendilerini güzel gözlü hurilerle evlendirir" (Duhan 44/ 54) gibi ayetler ile bildirilmiştir. Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde hûri sözcüğü güzellikleri nedeniyle zaman içinde sevgili yerine ve sevgili benzetimleri için kullanılmıştır.

Ne ölüsün ne dirisin
Ya meleksin ya hurisin
Hem ahir hem evvelsin
Davut Sularî (Yalsızuçanlar, 2018:98).

Dâimi dere şeker misin bal mısın?
Lale misin sümbül müsün gül müsün
Huri misin melek misin kul musun?
Bilinmiyor öten giz nazlı güzel
Âşık Daimî (Zaman, 2008: 199).

Tavus kuşu gibi cilalı süslü
Ne yemiş ne içmiş ne ile besli
Melek mi, huri mi, bilinmez nesli
Dünyada bulunmaz eşi güzelin
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 436),

Âşıklardan Âşık Talibî Coşkun, sevgilisinin hûri mi yoksa melek mi olduğunu sorarken (Kaya, 2013: 178); Aşık Mevlüt ihsanî, sevgilisinin ya hûri ya da melek olduğunu dile getirmiş (Düzgün, 2015: 14) ve sevgilisinin soyunun ya hûriden ya

melekten ya da gılmandan geldiğini ifade etmiştir (Düzgün, 2015: 54); Âşık Müdâmî ise sevgilisinin melek mi yoksa hûri kızı mı olduğunu sorgulamıştır (Aydın, 2012: 522).

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde hûri kelimesinin sevgili için kullanımlarının yanında gerçek manasında cennette güzelliği ile bilinen melek olarak da kullanıldığı görülür. Abdulvahap Kocaman "Allah seni verse idi dünyada/İstemezdim huri melek sevgilim" (Kayırhan, 2007: 73); Âşık Mahzunî Şerif, "Hurili Cennet istemem" (Zaman, 1999: 200), Bardızlı Âşık Nihânî, "Gökteki melekler sana hizmetçi" (Gedik, 1995: 239) ifadeleri ile hûriyi dinî bir terim olarak kullanmıştır.

2.1.2.2.2 Gılman

Lügatte "tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlılar, gençler" (Devellioğlu, 2013: 343) anlamlarına gelmektedir. Cennet ehlinin hizmetleriyle görevlendirilen gençler anlamında kullanılan bir terimdir (Yavuz, 2005, 14/50). Kur'an-ı Kerim'de "Hizmetlerine verilmiş, kabuğunda saklı inci gibi gençler etraflarında dönüp dolaşırlar" (Tûr 52/24) ayeti ile gılmanlardan bahsedilir.

Bardızlı Âşık Nihânî, gılman sözcününü hûri sözcüğü ile beraber sevgili manasında kullanmıştır:

Acap var mı böyle bir can
Ya Hurî'dir ya da Gilmân
Zannettim ki Yûsuf-Ken'an
Göreni yakarsın güzel (Gedik, 1995: 173).

Şiirlerde gılman sözcüğü sevgili için kullanımının yanında cennette hizmet eden melek olarak dinî anlamıyla da kullanılmıştır. Gılman genellikle hûri kelimesi ile yan yana kullanılmıştır. Âşıkların cenneti betimleyici şiirlerinin içinde hûri ve gılman meleklerinin kendilerine verilmesi konusu işlenmektedir.

Aşkın hastasıyım sevda delisi
Yâr ben senin için cihan içinde

Cennetlerin hurilerin valisi
Sallanır gezersin gılmân içinde
Ali İzzet Özkan (Başgöz, 1979: 59).

Din yolunda şehit verenler seri
Mevlâm ennetine koyar içeri
Yolunu gözetir nice bin Hûri
Onlara hizmetçi Gılmânımız var
Bardızlı Âşık Nihânî (Gedik, 1995: 222).

Görüştün hem gören sende
Yedi tamu niran sende
Cennet huri gılman sende
Sanat-ı Mevla'dır insan
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 599).

Gül yüzlü sevdiğim düştüm peşine
Merhamet et ne olur didem yaşına
Yandım mah yüzüne hilal kaşına
Huri gılman senin olsun sen benim
Âşık Mahzunî Şerif (Zaman, 1999: 178).

Mevlâ mümin kulu için halk eyledi cenneti
Huri Gılman olanlardan istemez kirasını
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 287).

2.1.2.2.3 Münker-Nekir

Öldükten sonra insanlara soru soran meleklere Münker-Nekir denir (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 36). Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde kabirde sorguya çeken meleklerin adları "Münker-Nekir" olarak dile getirildiği gibi "Sual Melekleri" olarak da zikredilir. Âşıklar şiirlerde öldükten sonra kabirde Münker-Nekir tarafından sorguya çekileceği vakit sorulan sorulara kolayca cevap verebilmeyi ve affedilmeyi dilerler. Bunun

yanında kabirde yaşanılacakları dile getirerek insanların bu dünyada ona göre yaşamaları gerektiğini belirtirler.

Münker ve Nekir, İslam inancına göre kabirde görevli olan melekler olarak bilinirler. Ölümünden sonra insanın kabrine gidip ona sorular sorarlar. İmanı sağlam olan kişi bu sorulara doğru cevap verir ve kabir azabından korunur. Ancak imanı zayıf veya inkâr eden kişi için bu sorgulama zorlu olabilir. Bu bakımdan Habib Karaaslan, kabre girip de Münkir ve Nekir adlı sual meleklerini gören kâfirlerin hemen İslam'ı seçtiklerinden bahsetmektedir:

Der Habib Kar'aslan nerde erenler
Kabre girip de sual verenler
Münkir'i Nekir'i orda görenler
Kâfir'i İslâm'ı hemen seçiyor (Yılmaz, 2011: 208).

Münker ve Nekir'in kabirde sorduğu sorular arasında, "Rabbin kim?", "Dinin nedir?" gibi temel iman soruları bulunur. Bardızlı Âşık Nihânî, meleklerin bu sorulara cevap veremeyenlere topuzla vuracağını, bu nedenle kabre iman ile gelinmesi gerektiğini söyleyip insanın kendini ancak iman kalkanı ile koruma altına alınabileceğine dikkat çeker:

Suâl melekleri bıyık burarlar
Rabbin kim, nebîn kim diye sorarlar
Cevâb vermeyene topuz vururlar
Serde îmân, kolda kalkan ile gel (Gedik, 1995: 173).

Suallere doğru cevap veremeyenlerin topuzla vurulacağı Sâbit Ataman'ın (Âşık Müdâmî) dörtlüğünde de yer bulur. Bundan korunmak için insanların ölmeden önce ibadet edip özünü zikre bağlaması gerektiğini söylemektedir:

Hiç bunları alır mısın fikre
Kıl ibadet özün bağla zikire
Cevap veremeyen münkir nekire
Yer topuzu tahtı şüraya gider (Aydın, 2012: 623).

Âşık Müdâmî, şiirinin diğer dörtlüklerinde kabirde paranın ve rüşvetin geçerli olmadığına dikkat çekerek münkire kabir imtihanının zor olduğunu ifade etmektedir.

İbadetler, sual meleklerinin sorduğu sorulara kolay cevap verebilme olanağını artırır, böylece imanı sağlam olanlar bu sorgulamayı rahatlıkla geçer. Bu nedenle, ibadetlerin düzenli bir şekilde yerine getirilmesi, ahiret hayatının sağlam bir temel üzerine inşa edilmesini sağlar. Bu bağlamda Âşık Talibî Coşkun, ibadetlerin kabirdeki önemine dikkat çekip sual meleklerinin soru sorarken dili dönüp doğru cevaplar vermesi için Allah'a dua eder:

İbadet et bu dünyada dururken
Dizin tutup her işleri görürken
Melekler kabirde sual sorarken
O zaman döndersin Mevlâ'm dilimiz (Kaya, 2013: 250).

Murat Çobanoğlu, yakasız gömlek giydirilip kabre girince, Münker ve Nekir'in gelip sual sorunca Allah'a bağışlanmak için dua eder:

Yakasız gömlek giyince
Asıl mezara girince
Melekler sual sorunca
Affeyle Yaradan bizi (Kafkasyalı. 1998: 152).

2.1.2.2.4 Kirâmen Kâtibin

Kirâmen Kâtibin, devamlı insanların yanında bulunan, yapılan iyilik ve kötülüklerin yazıldığı amel defterini meydana getiren meleklerdir (Bilmen, 2003: 47). Kur'an-ı Kerim'in (Kaf 50/17,18); (Zuhru 43/80); (İnfitâr 82/9-2) gibi farklı ayetlerinde bu meleklerin mevcut olduğu bildirilmektedir. İncelenen âşık şiirlerinde Kirâmen Kâtibin meleklerinin insanların sağında ve solunda oldukları, işlenen tüm sevap ve günahları amel defterine yazdıkları anlatılır:

Al'İzzet bu sırrı her can çözemez
Kiraman kâtibi vasfın yazamaz

O bir kaledir ki dünya bozamaz
Hakikat mülkünün başkan' Atatürk
Ali İzzet Özkan (Başgöz, 1979: 103).

Rûz u şeb gez doğru yolda
İki melek sağ ü solda
Sevap günah defter elde
Okuyan var yazanımız
Bardızlı Âşık Nihânî (1995: 235).

2.1.2.2.5 Zebâni

Zebâni, "İnsanları cehenneme sevkeden ve cehennemi yöneten meleklere verilen ad" (Yavuz, 2013, 44/164)) olarak açıklanır. Kur'an-ı Kerim'in (Zümer 39/71,73); (Duhân 43/47-50) çeşitli ayetlerinde zebâni ismine atıfta bulunulur. Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde ahirette zebânilerin değil cennete götürecek hayır meleklerinin yanlarına gelmesinin istendiği, kötü insanların zebâniye benzetildiği ve zebâniler ile bedduaların yapıldığı görülmektedir.

Bir gün öleceksin divane gönül
Hoca sela verir ezanı düşün
Zebaniler hemen tutar yakanı
Yarın teraziyi mizanı düşün
Âşık Sefil Gülhani (Nasrattınoğlu, 1976: 19).

Hayır melekleri gelsin yanıma
Zebani gelmesin kıyar canıma
Talan etmesinler din imanıma
Salih amel, iman, Kuran ver Mevlâ'm
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 357).

Deryamî der bunlar yabani gibi
Hakkı inkâr eder kör cani gibi
Yüzüne bakılmaz zebani gibi

Silinmiş içinden nur iftiracı
Âşık Deryamî (Deryamî, 1990: 27).

Cismin adam, fakat feylin yabani
Pek çok masum için oldun zebani
Veli nimetimiz Veliaht bani
Mahiyet Ali'nin bir bölümüdür
Âşık Sefil Selimî (Özdemir 2003: 520).

Zebaniler narda yerin düşesin
Mezarına köpek domuz işesin
Aziz millet çelik ordum yaşasın
Türk'e düşman sırtlan oğlu sırt gitmiş
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 644).

2.1.2.1.1 Meleklerin oranı, işlevleri ve değerlendirme

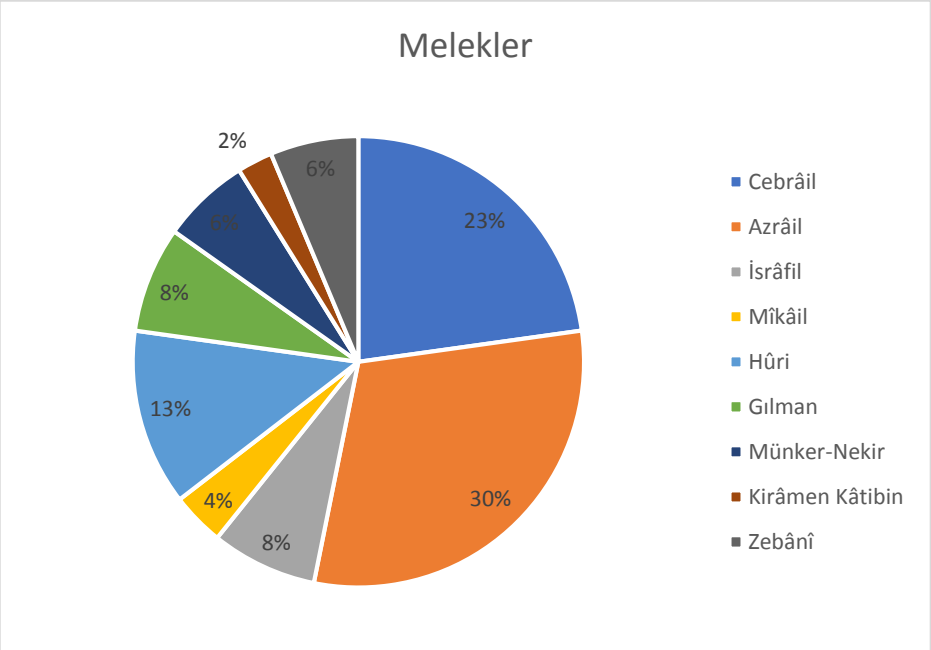

Şekil 2.5 Meleklerin oranı

Meleklerle ilgili söylenen şiirlerin yüzdelik oranlarını gösteren bu grafik, âşık şiirindeki meleklerin işleniş sıklığını yansıtmaktadır. Toplam 79 şiirde meleklere temas edildiği belirlenmiş, değinme oranları grafikte gösterilmiştir. Yüksek oranlarda

"Azrâil" (%30) ve "Cebrâil" (%23) meleklerine yer verilmesi, bu iki meleğin İslam kültüründeki önemini ve âşık şiirinde vurgulandığını gösterir. "Hûri" ve "Gılman" gibi melekler ise cennetin güzelliklerini sembolize eder ve âşık şiirinde %13 ve %8'lik oranlarla temsil edilir. Diğer meleklerin daha düşük yüzdeleri, bu meleklerin âşık şiirlerinde daha az yer aldığını gösterir.

Âşıklık geleneğinde meleklerle ilgili söylenen şiirler; dinî, ahlakî temaları işlemek ve toplumun manevi dünyasını derinleştirmek için kullanılan önemli bir araçtır. Bu şiirler toplumun manevi hayatını beslemek, kâinatın yaratılışını ve düzenini anlatmak, meleklerin Allah'ın elçileri olarak rolünü hatırlatmak ve dinî öğretileri aktarmak amacıyla büyük önem taşır. Şiirlerinde meleklerin Allah'ın iradesiyle görevlendirildiği ve insanların hayatında etkili olduğu vurgulanır. Melekler aracılığıyla insanların ölümlülüğü, ahiret hayatı, ahlakî değerler ve manevi rehberlik gibi önemli konular ele alınarak toplumun manevi dünyası zenginleştirir. Bunların yanında melekler, sevgilinin güzelliğini tasvir etmek için kullanılır. Melekler, idealize edilmiş güzellik ve masumiyetin sembolü olarak, sevgilinin yüceltilmesini sağlar.

Âşık şiirinde, Azrâil genellikle ölümün kaçınılmazlığı ve insanın ölümlülüğü temasını işlemek için kullanılır. Âşıklar, insanın ölümünün kaçınılmaz bir gerçek olduğunu vurgulayarak dünya hayatının sorgulanmasını sağlar. Cebrâil'in yol gösterici niteliğini, Mîkâil'in doğa olaylarını düzenleyişini, İsrâfil'in kıyameti koparacağını konu edinerek insanların dünyanın düzenini ve işleyişini derinlemesine anlamalarını sağlar. Münker-Nekir, Kirâmen Kâtibin melekleriyle insanların davranışlarının kayıt altına alındığını, ahiret hayatının önemini, kabir azabının düşündürücü etkisini vurgular. Bu meleklerle hesap gününe ve meleklerin sorgusuna değinerek hesaplaşmayı hatırlatır ve böylelikle dine uygun yaşamayı teşvik eder. Cehennem ve günah temalarını işlerken zebânilerin korkunçluğunu, cennet ve sevap temalarını işlerken hûri ve gılmanların güzelliğini vurgulayıp insanların cehenneme değil cennete gitmeleri için çaba göstermeleri gerektiğine dair çağrılarda bulunur.

Sonuç olarak melekler, Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinin dinî boyutunu güçlendiren unsur olarak öne çıkmıştır. Meleklerin masumiyeti ve kutsallığı üzerinde durularak onların görevleri hakkında bilgi sunulmuştur. Bu bağlamda dört melek lafzı içinde

Cebrâil'in vahiy getiren melek oluşu, Hz. Muhammed'e vahiy getirmesi, miraç hadisesinde kılavuzluk yapması, Hz. İbrâhim'e koç getirmesi; Azrâil'in ölüm meleği oluşu, ölüm zamanı gelen insanların canlarını aldığı; İsrâfil'in suru ile kıyameti koparması ve dirilişi başlatması; Mîkâil'in yeryüzündeki doğa olaylarının meydana gelmesi için görevlendirilmesi anlatılmıştır. Bunun yanında Hûri, Gılman, Münker-Nekir, Kirâmen Kâtibin ve Zebâni gibi melekler de şiirlerde işlenmiştir. Sevgilinin güzelliği huriye benzetilerek kötü insanların çirkinliği ise zebâniye benzetilerek ifade edilmiştir. Şiirlerde bütün melekler içinde en çok Azrâil işlenmiştir. Bu durum, âşık şiirinde ölümünün kaçınılmaz bir gerçek olduğunun vurgulanmasının sonucudur.

2.1.3 Kitaplar

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın peygamberler aracılığı ile çok sayıda kitap indirdiği, "İnsanlar tek bir ümmetti. Allah müjdeleyici ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere Hakkı içeren kitaplar indirdi" (Bakara 2/13) ayeti ile bildirilmiştir. Bu kitaplardan bir kısmı "Suhuf" adı verilen küçük kitaplardır. On sahife Hz. Âdem'e, elli sahife Hz. Şit'e, otuz sahife Hz. İdrîs'e ve on sahife Hz. İbrâhim'e verildiği rivayet edilmiştir. Büyük kitaplar ise Hz. Mûsâ'ya indirilen Tevrat, Hz. Dâvûd'a indirilen Zebûr, Hz. Îsa'ya indirilen İncil ve Hz. Muhammed'e indirilen son kitap Kur'an-ı Kerim'dir (Bilmen, 2003: 41). İslamiyet'e göre kutsal kitaplara iman, imanının altı şartından biri olarak kabul edilir.

Kutsal kitaplar, dünya üzerinde birçok inanç ve kültürün temelini oluşturan metinlerdir. Bu kitaplarda yer alan öğretiler, insanların manevi yönden beslenmelerine, ahlakî değerlerini geliştirmelerine ve yaşamlarına anlam katmalarına yardımcı olur. Âşıklık geleneği ise insanların iç dünyalarını ifade etmek, duygularını dile getirmek için kullanılan bir edebiyat geleneğidir. Kutsal kitaplar, içerdiği kutsal metinler ve öğretilerle âşıklara ilham kaynağı oluşturur. Bu şiirlerde kutsal kitapların insanlar üzerindeki derin etkisi ve önemi vurgulanır. Şiirlerde, kutsal kitaplardaki hikâyeler, ahlakî değerler, sevgi, merhamet, adalet gibi kavramlar sıklıkla yer alır. Dinleyicilere kutsal kitaplardan ilham alan bir dil ve duygu dünyası sunulur. İnsanların içsel yolculuklarını ifade etmek için kutsal kitaplardan alıntılar yapılır. Böylece,

insanların manevi bağları güçlenir, inançları pekiştirilir ve onları daha derin bir düşünceye yönlendirir.

Kutsal kitaplar, insanlık tarihinde derin bir iz bırakan, içerdiği ilahi mesajlarla rehberlik eden, manevi birer hazine niteliğindedir. Bu kitaplar, inananlar için sadece birer metin değil, aynı zamanda birer yaşam kılavuzudur. Kutsal kitapların sayfaları arasında dolaşmak, ruhu beslerken zihni aydınlatır. Onları okumak, sadece bir ritüel değil, aynı zamanda derin bir sevginin ifadesidir. Kutsal kitap sevgisi, kişinin ruhsal zenginliğini ve manevi dokusunu güçlendiren bir unsur olarak değerlidir. Âşık Sefil Selimî, kutsal kitap sevgisinin yemek yemek, su içmek gibi temel ihtiyaçlar arasında görür ve kutsal kitap sevgisinin her türlü sevgi türlerinden daha ağır geleceğinin söyler:

Su kadar ihtiyaç yemek gibi şart
Anamızdan kutsal kitap sevgisi
Her türlü servetten ağır gelir tart
Manamızdan kutsal kitap sevgisi (Özdemir, 2003: 281).

2.1.3.1 Dört kitap: İncil, Tevrat, Zebûr ve Kur'an-ı Kerim

Âşık şiirinde dört kitap deyimi ile Tevrat, Zebûr, İncil ve Kur'an-ı Kerim kastedilmiştir. Âşıklar, söyledikleri şiirlerde kutsal kitapların hepsine inanılmasını dinin bir gereği olarak görmüşlerdir. Bu kitaplara olan inançlarını ve toplumun manevi değerlerini şiirlerinde yansıtmış; topluma birlik, beraberlik, sevgi ve hoşgörü mesajları iletmeye çalışmışlardır.

Dört kutsal kitap, farklı coğrafyalarda ve zaman dilimlerinde ortaya çıksa da hepsi aynı ilahi kaynaktan beslenir. Bu kitaplar, insanlığa doğru yolu göstermek, ahlakî değerleri aktarmak ve insanın yaratılış gayesini hatırlatmak amacıyla indirilmiştir. Bu kitaplar farklı olsa da aslında tek bir gerçeği, Allah'ı anlatırlar. Bu nedenle, dört kutsal kitabın yolu aslında aynıdır; insanlığın kurtuluşu ve huzuru için bu yolda ilerlemek gerekmektedir. Bu bakımdan Âşık Divanî, dört kitabın Hakk'a giden yolda bir araç görevi gördüğünü dile getirir:

Dört milyar ademiz ayrımız yoktur

Varımız bir vücut ruhumuz tektir
Dört kitap bizimdir yolumuz haktır
Peteğe bal işler Dilimiz bizim (Divani, 1971: 21).

Tevrat, Musa Peygamber'e; Zebûr, Davud Peygamber'e İncil ise İsa Peygamber'e verilmiştir. Âşık Selmanî, bu kutsal kitapları çok sevdiğini söyler:

İncil'de okunan İsa peygamber
Tevrat ile Musa aynı beraber
Zebur'a Davut'tan verildi haber
Onun için çok severim kitabı (Aşır, 2010: 269).

Âşık Selmanî, şiirinin diğer dörtlerinde dört kitabın dört peygambere verildiğini, insanların kutsal kitaplarla her türlü bilgiyi alıp ilimden haberdar olduklarını ifade etmiştir. Âşık Selmanî, bir başka şiirinde (Aşır, 2010: 253) dört kitabın mutlaka okunması gerektiğini dile getirmiştir.

Kur'an-ı Kerim, İslam inancına göre önceki kutsal kitapların tamamlayıcısı ve sonuncusudur. Ali İzzet Özkan, önce Tevrat'ın Hz. Mûsâ'ya indirilip firavunun iman etmediğini, sonra İncil'in Hz. Îsa'ya indirildiğini ve en sonunda ise Kur'an-ı Kerim'in indirildiğini söyler:

Musa Tevrat'a hak dedi
Firavun aslı yok dedi
İsa İncil'e bak dedi
Sonra gelen Kur'an nedir (Başgöz, 1979: 173).

Ali İzzet Özkan, bir başka şiirinde (Başgöz, 1979: 133) İncil, Tevrat, Zebûr ve Kur'an-ı Kerim'in var olduğu halde insanlar arasında kavga olmasını eleştirir.

İnsanın kutsal kitaplarla ilişkisi çok güçlüdür. Bu ilişki, kutsal metinlerin anlamını keşfetme, içerdikleri mesajları hayata uygulama ve manevi olarak gelişme yolunda ilerleme yeteneğini içerir. İnsanlar, kutsal kitaplardan ilham alarak kendi yaşamlarını yönlendirebilir, içsel huzur bulabilir ve daha büyük bir anlam arayışıyla dolu bir hayat

yaşayabilirler. Bu konuda Âşık Daimî; insanoğlunun kutsal kitaplarla ilişkisini vurgular:

Tevrat'ı yazabilirim
İncil'i dizebilirim
Kur'an-ı sezebilirim
Mademki ben bir insanım (Zaman, 2008: 189).

İnsanlar, kutsal kitapları inceleyerek her türlü bilgiye erişebilirler çünkü dört kutsal kitabın her biri hakikattir. Bu kitaplar, ayrılmaksızın bir bütün olarak kabul edilmeli ve birbirlerini tamamlayıcı olarak görülmelidir. Bu bağlamda Âşık Veysel; Kur'an-ı Kerim, İncil gibi kitaplara bakılması gerektiği, dört kitabın dördünün de hak olduğunu söyler ve kutsal kitapların ayrılmayacağı gibi ırkların da ayrımının yapılmaması gerektiğini ifade eder:

Kur'an'a bak İncil'e bak
Dört kitabın dördü de Hak
Hakir görüp ırk ayırmak
Hakikatte yüz karası (Kaya, 2004: 147).

Dört kutsal kitap, Allah'ın rahmeti ve emriyle insanlığa gönderilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in inişi ile beraber ondan önce indirilen İncil'in, Zebûr'un, Tevrat'ın geçerliliği ortadan kalkmıştır. En son indirilen Kur'an-ı Kerim, tüm kutsal kitapların üstündedir. Bu durumu Murat Çobanoğlu, şu dörtlüğünde dile getirir:

Allah'ın rahmeti her yanda dolu
Onun emri idi yerini buldu
İncil, Zebur, Tevrat bunlar fesholdu
Bismillah yazılı Kur'an üstündür (Kafkasyalı, 1998: 333).

İslam inancına göre Kur'an-ı Kerim'den önce gelen kutsal kitapların hiçbiri Allah'ın peygamberlerine indirdiği kitapların orijinali değildir. Bunların zamanla asıl nüshaları kaybolmuş, insanlar tarafından yeniden yazılmışlardır. Bu bağlamda Şeref Taşlıova,

Kur'an-ı Kerim'den önce üç tane kitap geldiğini söyler ve tek duru kalan yani değiştirilmeyen kitabın Kur'an-ı Kerim olduğunu belirtir:

Başını kessen de yalan söylemez
Duru sudan tek vicdan duru
Ondan evvel gelmiş üç tane kitap
Duru sudan duru tek Kur'an duru (Taşlıova, 2012: 862).

Bardızlı Âşık Nihânî, İncil'deki üç dua tarifinden söz eder. Bu duanın ârif için büyük bir münâcât olduğunu söyler ve yüce Allah'tan bağışlanmayı diler:

İncil'den üç duâ edeyim târif
Büyük münâcâttır bilirse ârif
Ziyâret-gahız'dır Kudüs-ü şerif
Rütbesi Ulyâ'ya bağışlan beni (Gedik, 1995: 158).

Âşık Mahzunî Şerif; Tevrat, Zebûr, İncil ve Kur'an-ı Kerim'i insanlığı temsil eden dört farklı parçaya benzetir. Bu kitapların her birinin insanlığın inanç, öğreti ve dünya görüşünü etkileyen önemli kaynaklar olduğunu vurgular. Bu konunun karmaşıklığını ve anlamını tam olarak kavramanın zorluğunu ifade eder:

Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an gelince
Yani insanlığı dörde bölünce
Hiç aklım ermiyor böyle bilince
Mevsimler geçerken yükü dördümüş (Zaman, 1999: 260).

Âşık Mahzunî Şerif, diğer şiirlerinde ise dört kitabın dördünün de hak olduğuna inanmak gerektiğini (Zaman, 1999: 85) ve dört kitaba saygılı olduğunu (Zaman, 1999: 118) söyler.

Âşık Efkârî, İncil'in Hz. İsa'ya, Tevrat'ın Hz. Mûsâ'ya (Rayman, 1998: 302), Kur'an-ı Kerim'in Hz. Muhammed'e indiğini (Rayman, 1998: 244) belirtip dört kitabı da kabul ettiğini (Rayman, 1998: 168) söyler. Âşık Müdâmî, önce üç kitap geldiğini sonra Kur'an-ı Kerim'in geldiğini (Aydın, 2012: 853), Hz. Mûsâ'ya Tevrat, Hz. Davut'a

Zebûr (Aydın, 2012: 586) gönderildiğini ifade eder. Âşık Sefil Selimî ise Hz. Ali'nin İncil'e, Tevrat'a, Zebûr'a ve Kur'an-ı Kerim'e baktığını (Özdemir, 2003: 254) dile getirir.

2.1.3.1.1 Kur'an-ı Kerim

Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'e miladi 610 yılının ramazan ayında, Hira mağarasında bulunduğu sırada Cebrâil adlı melek tarafından vahyedilmeye başlanmış, ardından yirmi üç senede kademeli olarak tamamlanmıştır (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 41). Âşık şiirinde Kur'an-ı Kerim'in diğer kutsal kitaplara oranla daha sık işlendiği görülür. Şiirlerde Kur'an-ı Kerim'in Cebrâil aracılığı ile Hz. Muhammed'e indiriliş sürecini ve içeriğini görmek mümkündür.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Kur'an-ı Kerim, âşık olma sürecinin başında ve âşıklık geleneğinin icrasında karşımıza çıkar. Murat Çobanoğlu bir şiirinde rüyasında dervişlerin elinde Kur'an-ı Kerim gördüğünü, ayetler okuduktan sonra verilen aşk badesini içerek âşık olma hüviyetini kazandığını ifade eder (Kafkasyalı, 1998: 231). Âşık Hüdaî ise dinin esaslarını bildirmek için çaldığı sazını "Telli Kuran" olarak adlandırır (Hüdaî, 2001: 82).

Kur'an-ı Kerim'in Hz. Muhammed'e vahiy olarak indirilişi, İslam'ın temel taşlarından biridir. Hz. Muhammed, kırk yaşındayken Hira Dağında Allah tarafından bu kutsal kitapla vahiy alır. Otuz cüzden oluşan bu kitap, derin manevi anlamlarla doludur. İlk indirilen sure Alak Suresi'dir ve ilk ayet olan "İkra" (oku) emridir. Bu olayın manevi derinliği ve önemi Şeref Taşlıova'nın şu dizelerinde yer bulur:

Bismillah başa almış Kur'an'ın yaprağında
Otuz cüz suresi vardır baksan solu sağında
İlk İkra süresi geldi O'na Hira dağında
Kırk yaşında inzal oldu zaman her şeyden aziz (Taşlıova, 2012: 950).

Âşık Müdâmî, önce yüz üç kutsal kitabın geldiğini sonrasında Kur'an-ı Kerim'in indirildiğini söyler. Hz. Muhammed'e Hira Dağı'nda "İkra" denilerek indirilen ilk sureyle birlikte devamında daha nice surelerin indirildiğini dile getirir:

Evvel yüz üç kitap geldi
Sonra Kur'an-ı beca indi
Hıra dağında ilk sure
"İkra"dedi nice indi (Aydın, 2012: 853).

Âşık Müdâmî, başka bir dörtlüğünde ise (Aydın, 2012: 854) Kur'an-ı Kerim'in Hz. Muhammed'e Cebrâil aracılığı ile yirmi üç yıl süre boyunca hem gündüz hem gece vakitlerinde indirildiğini ifade eder.

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın kelâmıdır. Bu kutsal kitap, Allah'ın hidayetiyle rehber olmuş, emriyle kaleme alınmış ve sevgili Peygamber'in aşkına verilmiştir. Murat Çobanoğlu, bu manevi olayı şu şekilde ifade etmiştir:

Hidayetin boldur ne güzel âlem
Senin emrin ile yazmıştır kalem
Habibin aşkına verildi selâm
Senin kelâmındır Kur'an Allah'ım (Kafkasyalı, 1998: 224).

Murat Çobanoğlu, diğer şiirlerinde Kur'an-ı Kerim'in kaynağının Allah olduğunu ve Hz. Muhammed'in Kur'an-ı Kerim ile bu kaynağı öğrenmiş olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 224), Kur'an-ı Kerim'in yaratanın bir fermanı olduğunu ve tek harfinin yüz bin mana getirdiğini (Kafkasyalı, 1998: 360) vurgular.

Ahmet Günbulut (Âşık Sefil Sefimi), Allah'ın kelamı Kur'an-ı Kerim'in Hz. Muhammed ile dile gelip ayetlerin seslendiğini, tüm varlıkların tasdik ettiğini söyler:

Kur'an dile geldi ayet seslendi
Yer gök tasdik etti Muhammed'i
Ruhlar bedenleşti fertler hislendi
Güneş tavaf etti nur Muhammed'i (Özdemir, 2003: 248).

Âşıklara göre Kur'an-ı Kerim, insanı iyiye ve doğruya götüren bir rehberdir. İnsanlık için bir ışık kaynağıdır. Bu nedenle Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Kur'an-ı Kerim'in okunması, dinlenmesi, uyulması, örnek alınması ve ona hürmet edilmesi

gerektiği fikri sık sık dile getirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in öğretilerinin takip edilmesinin, toplumun huzur ve mutluluğu için hayati öneme sahip olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda Abdulvahap Kocaman, Türk gençlerine hitap ederek yoktan var eden Allah'ı örnek almak için ilk emir olan "ikra" (oku) emrini hatırlatır. Kur'an-ı Kerim'in okunup örnek alınması gerektiğini öğütler:

Türk gençleri benim size hitabım
Seni yoktan Yaradan'dan örnek al
Ikra diyor oku benim kitabım
Oku öğren sen Kur'an dan örnek al (Kayırhan, 2007: 180).

Âşık Sefil Selimî, Allah yolunu soranlara Kur'an-ı Kerim'i okumaları gerektiğini söyler. Kur'an-ı Kerim'i şirkleri alacak, doğruları gösterecek bir rehber olarak değerlendirir:

Hak yolunu sordun benden
Canlı Kuran oku bil
Şirklerin alınır senden
Denli Piran oku ki bil (Özdemir, 2003: 144).

Âşık Sefil Selimî, bir başka şiirinde (Özdemir, 2003: 241) ise Kur'an-ı Kerim'in asıl durağının insan olduğunu ifade eder.

Bardızlı Âşık Nihânî, Kur'an-ı Kerim'i okuyan insanların mutlu olacağını, derdine derman bulacağını, Hakk ile dost olacağını belirtir ve özellikle seher vaktinde okunmasını tavsiye eder:

Seherde şâdân olursun
Her derde dermân bulursun
Hâkk ile yâren olursun
Oku, "Kur'an" seher vakti (Gedik, 1995: 167).

Şeref Taşlıova, Kur'an-ı Kerim'in gösterdiği yolda gitmeyen insanların yönünü bulamayacağını, zamanını boş yere harcayacağını ve imanı tehlikeye atıp din yolundan ayrılacağını söyler:

Şeref der, yönsüz olursun
Zamansız sonsuz olursun
İmansız dinsiz olursun
Kur'an ayet olmayınca (Taşlıova, 2012: 161).

Şeref Taşlıova, başka bir şiirinde (Taşlıova, 2012: 403) Allah'ın oku emrini hatırlatarak insanların doğu yolu bulması için okuması gerektiğini dile getirmiştir.

Âşık Talibî Coşkun, dünya hayatına aldanıp doğru yoldan ayrılan insanlara Yüce Allah'ın indirmiş olduğu Kur'an-ı Kerim'in rehber olacağını ifade eder:

Dünyadan faniye taşan
Yanılıp yolundan şaşan
Hükm-i Kur'an Azümüşşan
O rehberdir diyanette (Kaya, 2013: 405).

Yaşar Yılmaz (Âşık Reyhanî), Kur'an-ı Kerim'in karanlık geceyi aydınlatan nurlu ay olduğunu, Allah'a dönenlerin kıblegahı olduğunu, tüm kutsal kitapların şahı olduğunu belirtir ve Kur'an-ı Kerim'den şaşılmaması gerektiğini vurgular:

Karanlık gecenin nurlu mahıdır
Hakk'a dönenlerin kıblegahıdır
İlahi nur kitapların şahıdır
Hazret-i Kuran'a gelin şaşmayın (Aşır, 2009: 159).

Dursun Ali Erdoğan (Âşık Deryamî), insanın ruhunu arındırdığı ve sekiz cennet kapısını açtığı için Kur'an-ı Kerim'in ramazan aylarında dinlenmesi gerektiğini söyler:

Dinle Kuran'ın sesini
Siler içimin pasını

Sekiz cennet kapısını
Açar ramazan ayında (Deryamî, 1990: 10).

Âşık Deryamî (1990: 43), başka bir şiirinde ise Müslüman kişilerin Kur'an-ı Kerim'e hürmet etmesini dile getirmiştir.

Âşık Selmanî, Allah'ın ismini bilip doğru yolu bulmak için kutsal kitapların mutlaka okunması gerektiğini söyler. Kutsal kitaplar arasında Kur'an-ı Kerim'e dikkat çekerek baştan sona okunup hatim edilmesi gerektiğini dile getirir:

Oku gel Hakk'ın ismini dört kitapta mutlaka
Gör ne yazmış Hak Teâlâ ol hatmi Kuran içre (Aşır, 2010: 343).

Âşık Selmanî, bir başka şiirinde ise Kur'an-ı Kerim'in insanlara verilen bir emanet olduğunu dile getirmiş ve onun korunması gerektiğini ifade etmiştir (Aşır, 2010: 576).

Geleneğini icra eden âşıklardan Âşık Divanî, Kur'an-ı Kerim'in insanlara derman verdiğini (Divani, 1971: 28), bu kitabın sözlerine uymak gerektiğini (Divani, 1971: 41); Habip Karaaslan, Kur'an-ı Kerim'e hürmet edilmesi gerektiğini (Yılmaz, 2011: 197) ifade etmiştir.

Âşık şiirlerinde Kur'an-ı Kerim sevgisinin dile getirildiği görülmektedir. Âşıklar içlerindeki Kur'an-ı Kerim sevgisini niteliği, güzelliği ve diğer kitaplardan üstünlüğünü vurgulayarak ifade etmişlerdir. Murat Çobanoğlu, "Hakk'ın kendi kelâmıdır/Kur'an'ın yazısı güzel" (Kafkasyalı, 1998: 156), "Kur'an'dan tatlı var mıdır?" (Kafkasyalı, 1998: 172), "Çok kitaplar vardır silinir gider/ Her okunan kitap Kur'an olur mu?" (Kafkasyalı, 1998: 257); Şeref Taşlıova, "Ayet Kur'an'ına, Cüze kurbandır bu canım" (Taşlıova, 2012: 246) sözleri ile Kur'an-ı Kerim sevgilerini dile getirmiştir.

Âşıklar, bütün Müslümanlar gibi Kur'an-ı Kerim'e olan imanları ile ölmek için Allah'a dua ve niyazlarda bulunmuştur. Şiirlerde sık sık Kur'an-ı Kerim'den ayrı kalmamayı ve iman şuuru ile ahirete geçme isteklerini vurgulamışlardır. Bunun yanında Kur'an-ı Kerim hürmetine Allah'tan bağışlanma, mârifet ve şefaat istenmiştir:

Fenadan bekaya göçtüğüm zaman
Salih amel, iman, Kuran ver Mevlâ'm
Ecel şerbetini içtiğim zaman
Salih amel, iman, Kuran ver Mevlâ'm (Avşar, 2010: 356).

Döndü karı der ki "Uzak git benden
Kocamaz herif ben usandum senden
Hakk'ın emaneti çekilir tenden
Ya Rab nasip eyle Kur'an'ı bana" (Kaya, 2013: 417).

Dilimizi sakla kötü sözlerden
Kelli nazardan fena bakan gözlerden
Rahmetini esirgeme bizlerden
Kur'an'ından şefaat ver yarabbi (Kayırhan, 2007: 196).

Her zaman huzurunda buran aşkına
Boynunu Mevlâ'ya buran aşkına
Hakk kelâmı güzel Kur'an aşkına
Cümlemizi affeylesin Yaradan (Kafkasyalı, 1998: 333).

Âşık Selmanî, dünyadan ahirete göçtüğü zaman Allah'tan Kur'an-ı Kerim ister (Avşar, 2010: 356). Âşık Talibî Coşkun, vefat ettiği zaman Allah'tan Kur'an-ı Kerim nasip etmesi için niyazda bulunur. Abdulvahap Kocaman, Kur'an-ı Kerim'den şefaat diler (Kayırhan, 2007: 196). Murat Çobanoğlu ise Kur'an-ı Kerim ile beraber olmayı ve Kur'an-ı Kerim aşkına Allah'tan herkesi bağışlanmasını talep eder (Kafkasyalı, 1998: 211, 333).

Âşıkların insanın özünde pek çok kutsal kitabın mevcut olduğunu dile getirdiği şiirleri vardır. Âşık Hüdaî "Allah sende, Kur'an sende, din sende" (Başaran, 1980, 51), Âşık Sefil Selimî "Kâğıtta yazıyı Kur'an'dır sanma, Hatasız yazılan yazı sendedir" (Özdemir, 2003: 473) sözleri ile Kur'an-ı Kerim'in insanın varlığında var olduğunu dile getirmiştir.

Şiirlerde Kur'an-ı Kerim'de herkesin kardeş olduğunun (Aydın, 2012: 561); peygamberler ve halifeler hakkında bilgilerin yer aldığının (Özdemir, 2003: 142), onun evrensel olduğunun (Özdemir, 2003: 154) (Kafkasyalı, 1998: 344); diğer kutsal kitapların yerine gelerek onlardan üstün olduğunun (Kafkasyalı, 1998: 333) dile getirilişi de görülmektedir.

2.1.3.2 Yüz dört kitap

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde dört büyük kitabın yanında yüz kutsal kitabın daha indirildiği bilgisi vardır. Âşık Müdâmî "Yüz dört kitap gönderdi dünyaya Cabbâr-u Celil" (Aydın, 2012: 748), "Evvel yüz üç kitap geldi/Sonra Kur'an-ı beca indi" (Aydın, 2012: 853); Ali İzzet Özkan "Şanımıza yüz dört kitap yazıldı" (Başgöz, 1979: 121); "Yüz dört kitap bu sözüme tanıktır" (Başgöz, 1979), "Yüz dört kitap bunda mevcut nur-ı Kur'an'dan geçer" (Düzgün, 2015: 24); dizeleri ile toplam yüz dört kutsal kitabın varlığından bahseder.

Âşık Müdâmî, kutsal kitapların dörtten ibaret olmadığını toplam yüz dört kutsal kitabın bulunduğunu söyler. Kutsal kitap gönderilen peygamberlerin sekizinin bilindiğine değinerek dört büyük kitabın yanında Hz. Âdem'e, Hz. İdrîs'e, Hz. Şit'e ve Hz. İbrâhim'e gönderilen sahifelerin varlığını belirtir. Toplam yüz dört kutsal kitabın gerçek anlamının sırdan oluştuğunu ifade eder:

Dört değildir yüz dört kitap gelmiştir
Sekiz Peygambere taksim olmuştur
Adem İdris Şit İbrahim almıştır
Yüz dördünde aslı sırdanedir (Aydın, 2012: 636).

2.1.3.3 Kutsal kitapların oranı, işlevleri ve değerlendirme

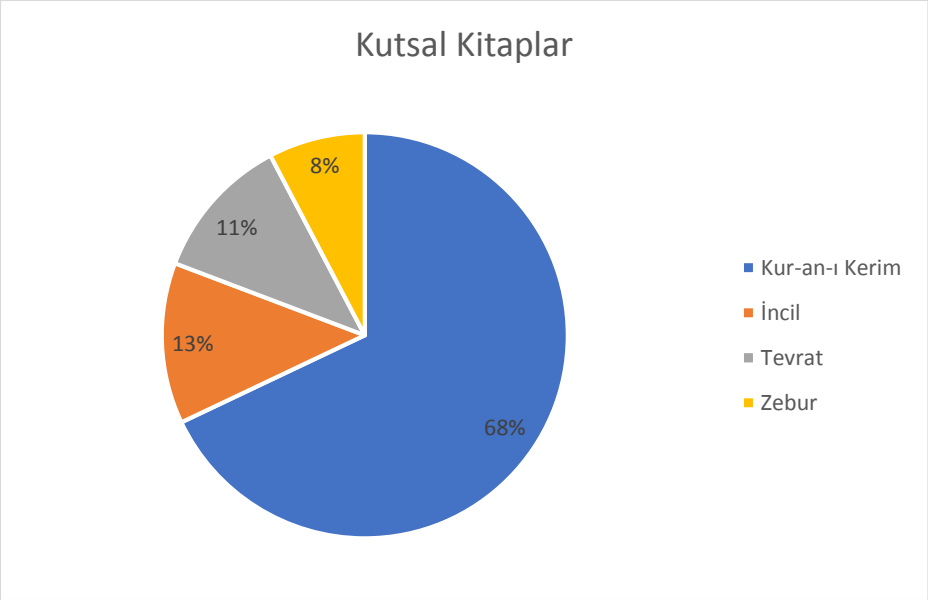

Şekil 2.6 Kutsal kitapların oranı

Âşık şiirinde kutsal kitaplara değinilen şiirlerin yüzdelik oranlarını yansıtan bu grafik, özellikle Kur'an-ı Kerim'in, İslam'ın ve âşık şiirinin ayrılmaz bir parçası olduğunu gösterirken diğer kutsal kitapların da İslam kültürüne katkıda bulunduğunu gösterir. Grafik, âşıkların kutsal kitaplara değindiği 68 şiir üzerinden yapılmıştır. Verilere göre, Kur'an-ı Kerim'in âşık şiirinde geçiş oranı %68 gibi oldukça yüksek bir seviyededir, bu da âşıkların büyük ölçüde İslam'ın kutsal kitabından etkilendiklerini göstermektedir. İncil %13, Tevrat %11 ve Zebûr %8 oranında geçiş oranlarına sahiptir. Bu oranlar, diğer kutsal kitapların da âşık şiirinde yer bulduğunu, ancak Kur'an-ı Kerim'e kıyasla daha az sıklıkla işlendiğini göstermektedir. Bu dağılım, âşık şiirinin kültürel ve dinî temellerinin büyük ölçüde İslam ile şekillendiğini, ancak aynı zamanda diğer kutsal kitaplara da belirli bir yer verildiğini yansıtmaktadır.

Âşıkların kutsal kitaplar, özellikle Kur'an-ı Kerim ile ilgili şiirleri, toplumda çeşitli işlevlere sahiptir. Bu şiirler, toplumu dinî ve ahlakî konularda bilinçlendirmek, ilahi mesajları şiir üzerinden ifade etmek, kutsal kitaplara karşı saygıyı ve sevgiyi ifade etmek gibi işlevler taşır. Âşıkların bu şiirleri toplumun yaşamına derin bir katkıda bulunur, manevi dünyalarını besler ve derinleştirir. Şiirler, Allah ile bir bağ kurma ve manevi rehberlik sağlama amacını taşır. Şiirlerde yer yer Kur'an-ı Kerim'den ayetler verilerek topluma ilahi mesajlar iletilir. Kur'an-ı Kerim'in öğretileri, yaşanması

gereken bir rehber olarak sunulur ve bu rehberlik vurgulanır. Âşıkların kutsal hakkında söylediği şiirleri aynı zamanda toplumun bu kaynaklara olan saygısını ve bağlılığını yansıtır. Böylelikle âşıklar, toplumun manevi değerlerini hatırlatma ve güçlendirme görevini üstlenirler.

Sonuç olarak Cumhuriyet Dönemi âşık tarzı şiir geleneğinde kutsal kitapların hepsine inanmak, dinin bir gereği olarak görülmüştür. Kutsal kitaplar, içerdiği kutsal metinler ve öğretilerle âşıklara ilham kaynağı oluşturmuştur. Şiirlerde kutsal kitap sevgisi dile getirilerek bu kitapların okunması gerektiği vurgulanmıştır. "Dört kitap" lafzı ile İncil, Tevrat, Zebûr ve Kur'an-ı Kerim üzerinde durmuş, bu kitapların yanında yüz kutsal kitabın daha indirildiği "Yüz dört kitap" lafzı ile ifade edilmiştir. Şiirlerde Kur'an-ı Kerim, diğer kutsal kitaplara oranla daha sık işlenmiştir. Kur'an-ı Kerim'in Cebrâil aracılığı ile Hz. Muhammed'e indiriliş süreci, içeriği, mahiyeti anlatılarak okunması, dinlenmesi, uyulması, örnek alınması ve hürmet edilmesi üzerinde durulmuştur. Kur'an-ı Kerim'den ayrı kalmamak, onunla yaşamak ve onunla ölmek için dua ve niyazlarda bulunulmuştur. Bunların yanında Kur'an-ı Kerim, âşık olma sürecinin başında ve geleneğin icrasında kendini göstermektedir. Rüyasında dervişlerin elinde Kur'an-ı Kerim görüp ayetler okuduktan sonra sunulan aşk badesini içerek âşık olma hüviyetini kazanmış, dinin esaslarını bildirmek için çaldığı sazını "Telli Kuran" olarak adlandıran âşıkların olduğu tespit edilmiştir.

2.1.4 Peygamberler

Peygamberlere iman Müslümanlıkta esas olup imanın altı şartından biridir. Peygamber, "Allah'ın vahiy yoluyla aldığı bilgileri ve emirleri tebliğ etmek, muhataplarını hak dine çağırmakla görevlendirilen yüksek vasıflı kimse" (Yavuz, 2007, 34/257) olarak tanımlanır. İnsanların doğru yolda yaşamaları için peygamberlere ihtiyacı vardır. İnsan, her şeyi bilen varlık olmayıp Allah'ı akıl ile bulsa bile O'na nasıl ibadet edeceğini ve O'nun emir ve yasaklarının neler olduğunu bilemez. Bu nedenle Allah, peygamberler aracılığı ile kullarına bunları bildirir (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 46). Peygamberler her türlü güzel sıfata şamil olup onlardan her biri olgunluk üstünlük örneğidir. Özellikle insanlar onlardan doğruluk, emanet, seziş, anlayış, günahlardan korunmuş olma ve şeriatı tebliğ etme gibi niteliklerinden yararlanmışlardır (Bilmen,

2003: 38). Kur'an-ı Kerim'in "Allah'ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. 'O'nun elçileri arasında ayrım yapmayız' ve 'İşittik, itaat ettik, bağışlanmanı dileriz rabbimiz, gidiş sanadır' dediler" (Bakara 2/285) gibi pek çok ayetinde peygamberlere iman ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. İslam dinine göre ilk insan ve ilk peygamber olarak kabul edilen Hz. Âdem'den, son peygamber olarak kabul edilen Hz. Muhammed'e kadar pek çok peygamberin yeryüzünde Allah'ın elçiliğini yaptığı, kulların doğru yolu bulmaları için kitap gönderildiği inancı âşık şiirinde görülür.

Âşıklık geleneği, peygamberlerin önemini ve kutsallığını vurgulayan şiirlerle doludur. Peygamberlere duyulan sevgi, saygı ve bağlılık âşık şiirinde sıklıkla işlenmiştir. Şiirlerde peygamberler; Allah'ın elçileri, insanlığın kurtuluşu ve rehberi olarak görülür. Âşıklar, peygamberlerin yaşamlarını, öğretilerini ve insanlığa getirdikleri mesajları anlatarak onları yüceltirler. Peygamberlerin olağanüstü yaşamlarını, mucizelerini ve karşılaştıkları zorlukları anlatarak onları örnek alınması gereken şahsiyetler olarak tanıtırlar. Peygamberlerin insanlara ahlakî değerleri, adaleti, merhameti ve sevgiyi öğrettiğini ifade ederler. Peygamberlere olan sevgi ve bağlılıkla Allah'a olan imanlarını pekiştirir ve onların öğretilerini hayatlarına uygulamaya çalışırlar.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde peygamberlere iman; peygamberleri onay ve doğrulama, peygamberlerden şefaat arzulama, peygamber sevgisi, peygamber sünnetleri, peygamber hadisleri ve peygamber mucizeleri konusu altında işlenir. Başta Hz. Muhammed olmak üzere ve diğer nebiler (kitap gönderilen peygamberler) olmak üzere Kur'an-ı Kerim'de adı geçen resuller şiirlerde geniş yer tutar.

Allah, peygamberleri insanlığın doğru yolu bulması ve kendine yakınlaşması için bir lütuf olarak gönderilmiştir. Resullerine kitap verilerek, insanlara doğru yolu gösterme sorumluluğu yüklenmiştir. Habip Karaaslan, bu konuda şu dizeleri söyler:

Hak Tâalâ lutf işledi kuluna
Kullarım da doğru yola git dedi
Kitap verip nebisinin eline

Kullarına peygamberlik et dedi (Yılmaz, 2011: 100).

Nebi kendisine kitap indirilmemiş peygamber olup resul ise kendisine kitap indirilmiş peygamber demektir (URL-2, 2024). Yeryüzüne yüz yirmi dört bin nebi geldiği rivayet edilmiş, bunlardan bazılarına resul olarak kitap verilmiştir. Ancak bu peygamberlerden yirmi beşinin ismi Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. Bu konuda Âşık Müdâmî, nebi ve resul sayısı ile ilgili şu ifadelere yer vermiştir:

Yüz yirmi dört bin nebi gelmiştir
Sekizinin kitabınan himmeti
Yirmi sekizin Kur'an almıştır
Üç yüz on üçü de var işaretidir (Aydın, 2012: 509).

Allah'ın yeryüzünde elçisi olarak Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar yüz yirmi dört bin nebinin gelip geçtiğini Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı, 1998: 338); Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 229, 261, 579); Bardızlı Âşık Nihânî (Gedik, 1995: 195, 235); Âşık Mevlüt İhsanî (Düzgün, 2015: 46); Âşık Reyhanî (Aşır, 2009: 148), Âşık Sefil Selimî (Özdemir, 2003: 377), Âşık Efkârî (Rayman, 1998: 168) gibi âşıklar şiirlerinde sık sık dile getirmiştir.

2.1.4.1 Hz. Âdem

Allah tarafından yaratılan ilk insanın ve ilk peygamberin Hz. Âdem olması inancı tüm semavi dinlerin ortak inancıdır. Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde Hz. Âdem hakkında pek çok bilgi bulunmaktadır. Yüce Allah meleklere yeryüzünde bir halife yaratacağını bildirmiş (Bakara 2/30) ve Hz. Âdem'i yaratmıştır. Ondan da yanında huzur bulsun diye eşi Hz. Havvâ'yı yaratmıştır (Araf 7/189). Meleklere Hz. Âdem'e secde etmesini emretmiş, iblis dışındaki melekler secdeye kapanmış, iblis ise kendisinin üstün olduğunu söyleyerek bundan kaçınmıştır (Bakara 2/34; Taha 16/116, Araf 7/11, İsra 15/61). Bunun üzerine Allah-u Teala, Hz. Âdem'e iblisin onun için çok tehlikeli bir düşman olduğunu ona dikkat etmesi gerektiğini söylemiştir (Taha 16/117). Hz. Âdem'i eşi ile beraber cennete yerleştirmiş, yasak olan ağaca yaklaşmamalarını emretmiş, oradaki nimetlerden rızıklandırmıştır (Bakara 2/35; Araf 7/19). İblis, Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'ya vesvese vermiş (Taha 16/120), böylece Rabbinin emrine karşı

gelip o yasak ağaçtan yemişlerdir (Taha 16/121). Bu nedenle Allah, Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'yı cennetten yeryüzüne indirmiş, yeryüzünde yaşayacaklarını, orada öleceklerini ve kıyamet günü yeniden oradan diriltilip çıkarılacaklarını (Araf, 7/24-25) bildirmiştir.

Allah, yeryüzünde Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'ya evlat bahşetmiş, kendisine on sayfalık bir kitap vermiştir. Rivayetlere göre Hz. Âdem bin sene veya dokuz yüz sene yaşamış, vefat edince de Serendib Adası'na veya Mekke-i Mükerreme'de Ebul Kebeys Dağı'na gömülmüştür. Hz. Âdem'den bir sene sonra da Hz. Havvâ vefat etmiş eşinin yanına gömülmüştür. Hz. Nûh tarafından gemiye alınmış mübarek cesetlerinin sonradan Bey-i Makdis'e gömülmüş olduğu da rivayet edilmiştir (Bilmen, 2003: 550).

Peygamber kıssalarının anlatıldığı âşık şiirinde Hz. Âdem'in adı yaratılmış olan ilk insan ve ilk peygamber olması nedeniyle sıkça geçmektedir. Allah tarafından bedeninin yaratılıp sonra ruhunun bahşedilmesi, insanlığın ilk atası olması, cennetteki yasak olan meyveyi yedikten sonra yeryüzüne gönderilmesi gibi Hz. Âdem ile ilgili konuların âşıklar tarafından ayrıntılı olarak işlendiği görülmektedir. Âşık şiirinde Hz. Âdem'in insanoğlunun ilk atası olması en çok işlenen konulardan biridir. Âşık Sefil Selimî (Özdemir, 2003: 277, 391, 412, 582); Âşık Talibî Coşkun (Kaya, 2013: 56; 249); Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı, 1998: 134, 263, 400); Şeref Taşlıova (Taşlıova, 2012: 530, 916); Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 758), Âşık Mahzunî Şerif (Zaman, 1999: 91, 504) insanın hangi soydan geldiğini anlattığı şiirlerde insanın ilk atasının Hz. Âdem olduğu bilgisini sık sık vurgulamıştır.

İnsan, hatalar yapabilen bir varlıktır ve bu özelliğiyle kusursuz değildir. İnsanların anası Hz. Havvâ'nın ve atası Hz. Âdem'in cennetteki yasak meyveyi yemesi, insanoğlunun doğası gereği hata yapabileceklerini simgeler. Bu hata, insanların özgür iradeleriyle sınandığı bir sürecin başlangıcı olarak görülür. Hata yapan insan hatalarından ders almalı buna göre kendini bilmelidir. Bu durumu Şeref Taşlıova, şu dizeleriyle ifade eder:

Havva anam Âdem atam
Ben kendimi bilmez miyim

İnsanım var cürnüm hatam
Ben kendimi bilmez miyim (Taşlıova, 2012: 530).

Âşıklara göre Müslüman olan insanların ilk insanın Hz. Âdem olduğunu bilmesi ve ona inanması gerekmektedir (Akgün, 1962: 29). Hz. Âdem'in atası yoktur (Avşar, 2010: 343). Kendisine on sayfalık kitap verilmiştir. (Taşlıova, 2012: 916), İnsan nesli Hz. Âdem ile birlikte türemiştir. (Taşlıova, 2012: 467). Herkes, Hz. Âdem'in oğlu ve kızıdır (Gülhani, 1990, 68). Bu nedenle Hz. Âdem tüm insanların babasıdır (Gedik, 1995: 201);

İnsanlığın ilk atası olan Hz. Âdem'in yaratılışı hadisesi Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde işlenen konular arasında yer alır. Âşıklardan Âşık Gülhanî (Gülhani, 1990: 67); Âşık Sefil Selimî (Özdemir, 2003: 494), Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 758) yaratılış hadisesini mısralarında işlemiştir.

Allah, insanların atası olan Hz. Âdem'i yaratırken dört unsurdan (toprak, su, hava, ateş) yaratmıştır. Ancak insanı diğer varlıktan ayıran özellik, Allah'ın ruhundan üfleyerek can vermesidir. Bu, insanın ilahi bir nefesle hayat bulduğunu ve Allah'ın insanı özel bir varlık olarak yarattığını gösterir. Âşık Müdâmî bu konuyu şu şekilde dizelerinde yansıtır:

Çar anasırdan yarattı atamız Adem'i
Nefhi temen ruh ile nefh olundu canımız (Aydın, 2012: 758).

Âşıklar, insanoğlunun diğer yaratılan varlıklardan üstünlüğünü ifade etmek için ata olan Hz. Âdem'in yaratıldıktan sonra Allah'ın emri ile şeytan hariç tüm meleklerin ona secde etmesine telmihte bulunan şiirler söylemiştir. Bu şiirlerle Allah katında insanın yüce değeri anlatılmıştır. Ahmet Günbulut (Âşık Sefil Selmî), bu olaya şu şekilde telmihte bulunmuştur:

Hep ruhlar Adem'e uydu
Muhabbet cepkeni giydi
Hak insanı kutsal saydı
Sev insanı gör Huda'yı (Özdemir, 2003: 138).

Ali İzzet Özkan Allah'ın kuluna, kulun da Allah'a benzediği için tüm meleklerin Hz. Âdem'e secde ettiğini, bir tek şeytanın secde etmediğine dikkat çekmiştir:

Allah kula benzer kul da Allaha
Secde sücut âdemdir vallaha
Şeytan secdetmedi Safiyullaha
Tok takıldı boynuna bak azizim (Başgöz, 1979: 124).

Âşıklar, bir taraftan insanoğlunun kutsal bir varlık olduğunu dile getirmek için Hz. Âdem'in yaratılışı ve şeytan hariç tüm ruhların ona secde etmesini konu edinen şiirler söylerken bir taraftan da Hz. Âdem'in Hz. Havvâ ile birlikte cennette yaşarken yeryüzüne gönderilmelerine neden olan yasak meyveden yemelerini konu edinen şiirler söylemiştir. Bu konuda Âşık Sefil Selimî, Hz. Âdem'in Hz. Havvâ ile cennetteyken yasak şeyi yiyip Allah tarafından yeryüzüne sürüldüklerini, her milletin bu olayı kendi dilince yazıp okuduğunu söylemiştir:

Adem Havva ile Cennet'e girmiş
Yasak şey yemişler, hak geri sürmüş
Emsali imkansız bir sergi sermiş
Her millet dilince yazıp okuyor (Özdemir, 2003: 494).

Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın yasak olan meyveden yedikleri için cennetten sürülüp dünyaya gönderildiklerini anlatan Âşık Müdâmî ise Hz. Âdem'in Serendib'e, Hz. Havvâ'nın Cidde'ye indirildiklerini üç yüz yıl birbirlerini bulamayıp sabah akşam ağladıklarını ifade etmektedir:

Ekletti Adem Havva'yı çün ol dane-i hundadan
Sürüp çıkardı cennetten indiler dünyaya tenha
Endi Adem Serendibe Hava ana Ciddeye hem
Üç yüz yıl bunlar ağlaştı bila fasıl sübhü mesâ (Aydın, 2012: 270).

Şeref Taşlıova, Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın cennetten dünyanın farklı yerlerine gönderildiğini, yıllarca birbirlerinden uzak kalarak ağladıklarını, en sonunda Allah'ın

seven sevdiğini bulsun diyerek onları kavuşturduğunu ve yüzlerinin güldüğünü ifade etmektedir:

Âdem ile Havva cennetten gelmiş
Ayrılmış yıllarca uzak kalmış
Allah kavuşturmuş yüzleri gülmüş
Seven sevdiğini bulsun diyerek (Taşlıova, 2012: 467).

Âşık Mahzunî Şerif, "İbdida Adem'e secde kılındı" (Zaman, 1999: 156), "Cennet'ten Ademi-Havva'yı kovdu" (Zaman, 1999: 346), ve "Adem Peygamber'in Havvası için/Arasat dağında bittiği gibi" (Zaman, 1999: 434) sözleri ile şeytan hariç bütün ruhların Hz. Âdem'e secde etmesine telmihte bulunur ve cennetten kovulan Hz. Âdem ile Havvâ'nın Arafat Dağında kavuştuklarını ifade eder.

Âşık Mevlüt İhsanî, Hz. Âdem'in cennette Allah'ın emir ve yasağına uymayıp baş kaldırdığı için onu dünyaya gönderdiğini artık rızkını dünyada arayıp bulmasını söylediğini belirterek dünyanın kaygı ve üzüntü üzerine kurulduğunu dile getirmektedir:

Kadir Mevla'm gam yağmuru yağdırmış bu cihana
Toprağına maya kattı göz yaşıdır insana
Ademi sürdü cennetten düştü diye isyana
Dünyaya serpti rızkını endişeyi ara bul (Düzgün 2015: 36).

Âşıklara göre sevginin ve beşerî aşkın ilk tohumları Hz. Âdem ve Hz. Havvâ ile beraber atılmış olup aile kurumun ilk temsilcileri onlardan oluşmaktadır. Onların birbirlerine duyduğu sevgi ve sadakat, insanlık tarihindeki ilk aile ve sevgi örneklerini oluşturur. Bu bağlamda Âşık Mevlüt İhsanî, aşk ocağının ilk ateşini Hz. Âdem ile Havvâ'nın yaktığını, ikisinin de yaktıkları ateşte yandığını, bu ateşin diğer insanlarla birlikte hâlâ sürdüğünü ve kıyamete kadar süreceğini ifade etmektedir:

Bu ocağı yakmış Adem'le Havva
İkisi de yanmış aynı aleve
Kıyamete kadar hallolmaz dava

Bu rüzgâr çoğunun esmiş başında (Düzgün 2015: 15).

Şeref Taşlıova, aile kurumunun Hz. Âdem ve Hz. Havvâ ile birlikte başladığını, o günden bugüne durmadan işleyip birliğin dirliğin ve huzurun devam ettiğini söylemektedir:

Aile Âdem'le Havva'dan başlar
O günden bugüne durmadan işler
Birliği dirliği huzuru aşlar
Kanaatli olmalıdır aile (Taşlıova, 2012: 377).

Âşık Mahzunî Şerif ise "Cümle evliyanın burcu Adem Havva'dan geldim/Sevdayı cennet'te tattım, kendim tuğbadan geldim" (Zaman, 1999: 504) dizeleri ile beşeri aşkın cennette başladığına dair ifadelere yer vermiştir.

Hz. Âdem, âşıkların dünyanın gelip geçici olduğunu, herkesin bir gün bu dünyadan göçeceğini anlatmak için ele aldığı peygamberlerden biridir. Âşık Mevlüt İhsanî (Düzgün, 2015: 38), Şeref Taşlıova (Taşlıova, 2012: 558), Âşık Reyhanî (Aşır, 2009: 147), Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı, 1998: 189) şiirlerinde Hz. Âdem'in bin yıl yaşadığını belirterek uzun ömürlü olunsa bile bir gün mutlaka bu dünyadan gidileceğini işlemiştir.

Âşıkların eşitliği, birliği ve beraberliği sağlamak için söyledikleri şiirlerde Hz. Âdem'in ele alındığı görülür. Murat Çobanoğlu, herkesin atasının Hz. Âdem olduğunu belirterek ben, sen, o ayrımının yapılmaması gerektiğini, herkesin bir olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 263), insanların temelinin aynı babadan ve anadan meydana gelindiğini bu nedenle ayrılıkçı davalardan vaz geçmek gerektiğini (Kafkasyalı, 1998: 400); Âşık Veysel, Türk, Kürt, Çerkez gibi farklı ırklardan olan herkesin Hz. Âdem'in oğlu kızı olduğunu (Kaya, 2004: 147) söyler. Bu bakımdan insanlar arasında barışın ve eşitliğin sağlanmasında Hz. Âdem'in birleştirici rolü vardır.

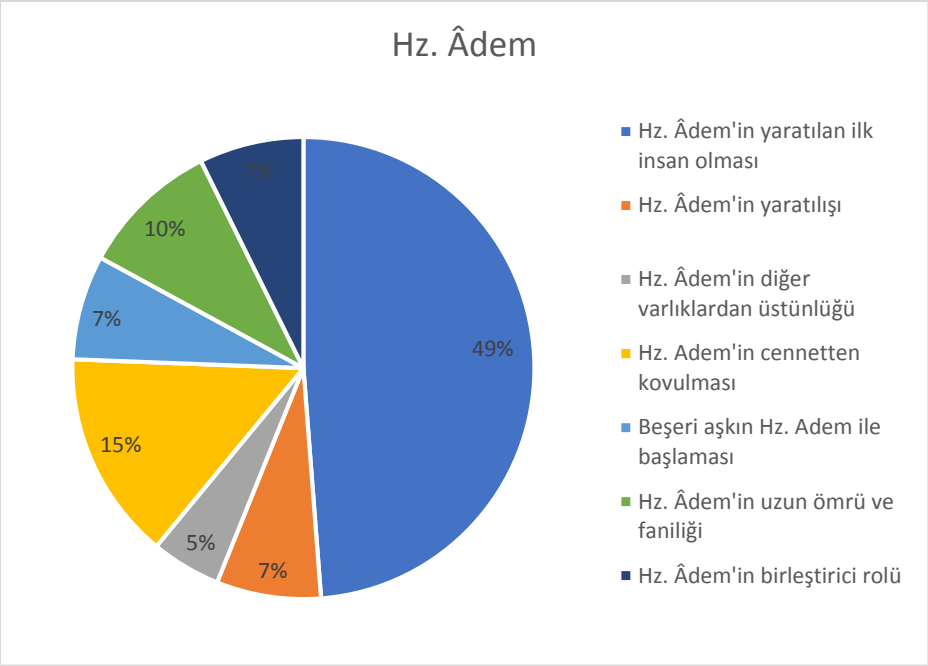

Şekil 2.7 Hz. Âdem'in ele alınan yönlerinin oranı

İncelenen âşık şiirlerinde Hz. Âdem; insanın yaratılışı, üstünlüğü, dünya ile ilişkisi, faniliği gibi temalar etrafında işlenir. Âşıklar şiirlerinde %48'lik oranla, Hz. Âdem'i yaratılan ilk insan oluşuna vurgu yaparak insanoğlunun kökenine değinir. %14'lik oran Hz. Âdem'in cennetten kovulmasına telmihte bulunarak insanı günah ve ayrılıkla ilişkilendirir ve dünya yaşamın başlangıcını anlatır. %10'luk oranla Hz. Âdem'in uzun ömürlü olup en sonunda ölmesini göstererek insanın faniliğini ele alır. %7'lik oranlarla ise Hz. Âdem'in yaratılış sürecini, beşerî aşkın ve aile kavramının temellerinin Hz. Âdem ve Havvâ ile atıldığını, herkesin atasının Hz. Âdem olduğunu ve Hz. Âdem'in (insanoğlunun) diğer varlıklardan üstün olduğunu işler.

2.1.4.2 Hz. İdrîs

Hz. İdrîs, Hz. Şit'ten sonra peygamber olmuştur. Bir rivayete göre ilk yazı yazan ve terzilik mesleğini icra edip ilk elbise diken kişinin Hz. İdrîs olduğu söylenir. Bir rivayete göre de sağken cennete giren ve orda kalan ilk kişi Hz. İdrîs'tir (Köksal, 2004: 79-81). Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Hz. İdrîs, yazı yazma kabiliyeti, terzilik mesleği ve cennete girişiyle öne çıkmıştır. Bu bağlamda Âşık Müdâmî, Hz. İdrîs'in tedrisatta ilk yazıyı yazan ve terzilik mesleğini ilk icra eden kişi olduğunu belirtirken, onun hâlâ cennette gezdiğini ifade etmektedir:

İdris-i nebi hâlâ cennette gezen
Tedrisatta odur ilk yazı yazan
Terzilik sanatın odur ilk düzen
Nuh-nebiyi biz tufandan bilelim (Aydın, 2012: 584).

Hz. İdrîs, Allah'ın taktiriyle sağken cennete girip orada kalışıyla bilinir. Âşıklara göre, Hz. İdrîs'in özel bir lütuf olarak cennete girişi, onun Allah'ın sevgili kullarından biri olduğunu ve yüce bir makama layık görüldüğünü simgeler. Bu konuda Murat Çobanoğlu, Allah'ın iradesinin her şeye yeteceğini ve dileyeni murada eriştireceğini, O'nun emri ile Hz. İdrîs'in cennete girip orada kaldığını söylemektedir:

"Rahmetül'l -Rahman"dır onda irade
Dileyeni o yetirir murada
Emreyledi ona Yaradan Hüda
İdris de cennete girdi gelmedi (Kafkasyalı, 1998: 213).

Şiirlerde Hz. İdrîs, terzilik sanatının ilk örneğini sergilemesiyle anılır. Âşıklar, Hz. İdrîs'in terzilik mesleğini icra etmesinin üzerinde durarak insanlık için önemli bir sanatın ve becerinin temellerinin atılmasını anlatır. Bu konuda Âşık Selmanî, dünyanın fani oluşunu belirtip Hz. İdrîs'in don biçmesinin sonucunda terzilik mesleğinin oluştuğunu ve don biçene terzi ustası denildiğini ifade etmektedir:

Gelenler kalsaydı sığmazdık yere
Sonumuz ne olurdu düşün bir kere
Terzi ustası dendi don biçenlere
İdris'in hulle don biçmesindendir (Avşar, 2010: 542).

Âşık Selmanî diğer bir şiirinde (Avşar, 2010: 284) Hz. İdrîs'in cennette hâlâ hülle biçtiğini dile getirmektedir.

Âşık Mahzunî Şerif, "İdris Nebi biçer iken hülleyi" (Zaman, 1999: 91), "İdris Peygamberde on iki iğne/Dokunmadan diker birbirine" (Zaman, 1999: 468) dizeleri ile Hz. İdrîs'in terzilikteki ustalığını dile getirir.

Habib Karaaslan ise insanların bir gün öleceğini belirtip dünyada hayırlı işler yapanlara cennette Hz. İdrîs'in hülle (cennet elbisesi) biçtiğini ifade etmektedir:

Hani bu dünyada ölmem diyenler
Bir gün ölünce o da burdan göçüyor
Hayır edip burda libas verenler
İdris Nebi orda hülle biçiyor (Yılmaz, 2011: 2008).

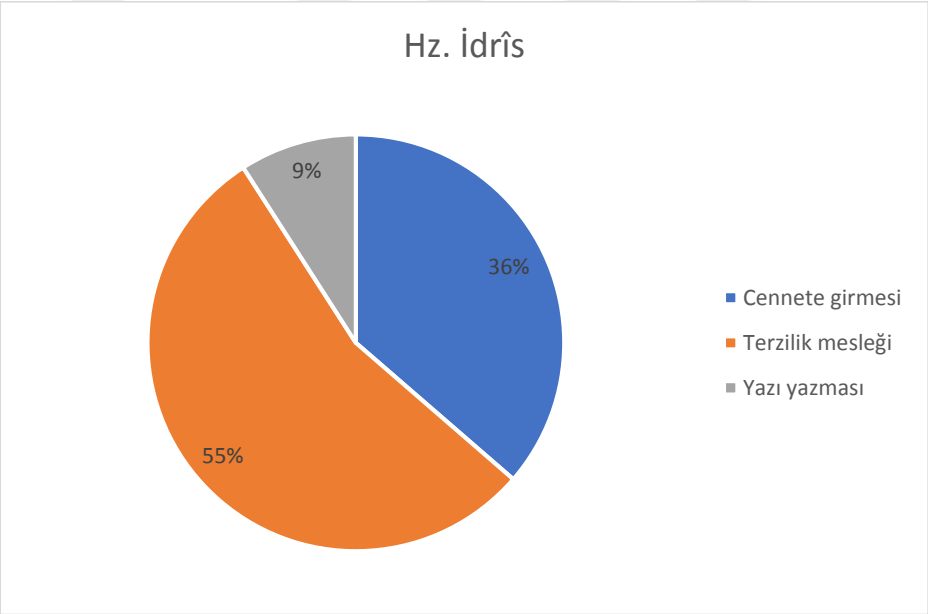

Şekil 2.8 Hz. İdrîs'in ele alınan yönlerinin oranı

Hz. İdrîs'in terzilik mesleğiyle ilişkilendirilen şiirler %54'lük bir çoğunluğa sahiptir, bu da onun mesleki yeteneklerine veya yaşam tarzına odaklanan şiirlerin önemli bir kısmını oluşturduğunu göstermektedir. Cennete girişi ile ilgili şiirler %36'lık bir paya sahiptir, bu da İdris'in dinî önemine ve cennete layık görülen bir figür olarak tasvir edildiği şiirlerin önemini yansıtmaktadır. %9'luk oranla yazı yazmasıyla ilgili şiirler ise onun ilmi yönünü ortaya çıkarmaktadır. Tüm bu sonuçlardan, Hz. İdrîs'in âşık şiirinde terzilik mesleğiyle öne çıktığı sonucuna ulaşılmaktadır.

2.1.4.3 Hz. Nûh

Hz. Nûh, Allah'ın varlığını ve birliğine dayanan tevhit inancını bırakıp putlara tapınan halka doğru yolu göstermek üzerine gönderilen bir peygamberdir. Peygamberlik görevini kırk veya elli yaşlarında alan Hz. Nûh, tebliğ görevini yıllarca sürdürmüş fakat kendisinin tüm çabalarına rağmen çok az kişi dışında öğütleri dinlenmemiştir. İnsanlara karşı yapığı çağrılar sonuç vermeyince Allah ondan bir gemi yapmasını emretmiştir. Hz. Nûh, gemi inşa ettikten sonra yağmurlar yağmaya, yerden sular fışkırmaya, denizler kaynayıp taşmaya başlamıştır. Bunun üzerine Hz. Nûh, Sâm, Hâm ve Yafes adındaki üç oğlunu, diğer müminleri ve uygun gördüğü hayvanlardan birer çifti gemiye almış, kendisine inanmayan kişiler suların içinde boğulmuştur. Hz. Nûh'un, Kenan adındaki oğlu da kendisine inanmayıp helak olan kavimler arasında boğulup gitmiştir. Beş veya yedi ay sürdüğü rivayet edilen bu olaya "Tufan" denilmiştir. Tufandan sonra Nuh'un gemisi Musul civarında "Cûdi" adındaki dağın üzerine Muharrem ayının onuna rastlayan "Aşûre" gününde oturmuş Hz. Nûh, diğer müminler ile birlikte selâmete ermiştir (Bilmen, 2003: 551). Nuh tufanından sonra yeryüzündeki insanlar Hz. Nûh'un soyundan türediği inancından dolayı halk arasında ona "İkinci Âdem" denilmiş, uzun seneler yaşadığı için ise "Hz. Nûh Ömrü" deyişinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirini icra eden âşıklar, şiirlerinde Tufan hadisesini anlatmak için Hz. Nûh'un ismini sık sık zikretmiştir. Âşıklar, Nuh Tufanı ile Allah yolunda giden insanların saadete erdiğini, bozgunculuk yapanların ise ahire kalmadan bu dünyada helak olduğunu, Allah'ın gücünün ve kuvvetinin sonsuz olduğunu göstermişlerdir.

İslam inancına göre Nuh tufanından önce İnsanlar, Allah'ın emirlerini terk ederek kötü alışkanlıklara sapmış ve ahlakî değerlerini yitirmişlerdir. Allah, insanların bu sapkınlıklarını düzeltmek için kudretiyle dünyayı su ile doldurarak tufanı yaşatmıştır. Bu olay, insanlara Allah'a dönme ve doğru yolu bulma fırsatı verirken, aynı zamanda Allah'ın kudret ve iradesinin bir tecellisi olmuştur. Bu tecelli ise insanlar arasında dilden dile aktarılmıştır. Âşık Divanî, bu olayı dizelerinde şu şekilde işlemiştir:

Nuh tufanı dilde söylenir oldu
Tufandan evveli namus bozuldu
Hakkın kudretinle dünya su doldu
Dinsizi imanlı eden kimlerdi (Akgün, 1962: 21).

Âşık Divanî bir başka şiirinde (Akgün, 1962: 65), dinsizlerin sonunun, küfrün sonunun aynı Nuh selinde olduğu gibi cefa olduğunu dile getirmektedir.

Allah, tufan öncesinde Hz. Nûh'a gemi hazırlamasını emretmiş ve gemisine her cins mahluktan birer çift almasını söylemiştir. Hz. Nûh, bu emri aldıktan sonra Allah'ın buyruğuna uyarak gemiyi yapmış ve her türden hayvanı gemiye alarak tufandan kurtulmuştur. Ali İzzet Özkan, dizelerinde bu olaya şu şekilde telmihte bulunmuştur:

Nuh ile bir olduk bir gemi çattık
Her cins mahluk aldık içeri attık
Bir zaman balığın karnında yattık
Hikmet deryas'oldum umman göründüm (Başgöz, 1979: 129).

Nuh tufanıyla birlikte, deryalar taşmış, insanlar şaşkınlık içinde kalmıştır. Hz. Nûh ve oğlu Kenan arasında da bir anlaşmazlık yaşanmış, baba ile oğul zıt düşmüştür. Tufanın şiddetiyle birlikte hükümdarlar da hayatlarını kaybetmiş ve dünya büyük bir felaketle sarsılmıştır. Bu çarpıcı hadiseyi Âşık Sefil Selimî, şu şekilde ifade etmektedir:

Nuh tufanı oldu deryalar taştı
Süt getiren nine bu işe şaştı
Baba evlat birbirine zıt düştü
Başı tuğlu hükümranlar can verdi (Özdemir, 2003: 252).

Âşık Sefil Selimî'nin "Süt getiren nine bu işe şaştı" ifadesi, halk arasında tufan hadisesine dair anlatılan bir kıssaya telmihtir. Rivayete göre (URL-3, 2024), tufandan önce yaşlı bir kadın her gün Hz. Nûh'a süt getirir ve "Beni tufanda unutma" dermiş. Hz. Nûh da "Merak etme" diye yanıt verirmiş. Tufan başladığında ise Hz. Nûh, kadını unutmuş. Tufan bittikten sonra kadın yine süt getirip "Beni gemiye almayı unutma" demiş. Hz. Nûh şaşkınlıkla "Tufan geçti, sana bir şey olmadı mı?" diye sormuş. Kadın

ise "Sadece ineğimin sırtı bir gün ıslandı, başka bir şey hatırlamıyorum" diye cevap vermiş.

Tufanla birlikte, yerden sular fışkırmış ve semadan yağmurlar düşmüştür. Tüm dünyayı kaplayan bu tufan altı ay boyunca devam etmiş ve muharrem ayında sona ermiştir. Tufanın sona ermesiyle birlikte yeni bir dönem başlamış ve Hz. Nûh'un gemisi, Allah'ın insanlara olan rahmetinin bir işareti olarak kabul edilmiştir. Âşık Müdâmî, bunu şu şekilde anlatmıştır:

Haçan Nuh nebiye emroldu tufan
Yerden sular çıktı semadan baran
Altı ay tufanla çalkalandı cihan
Sonunda necatı muharremdedir (Aydın, 2012: 510).

Murat Çobanoğlu ise batıdan doğuya kadar boş olan dünyanın her tarafının Allah'ın emri ile su dolup büyük bir derya oluştuğunu, Allah'ın tufan olacağını Nuh'a gösterdiğini şu şekilde ifade etmektedir:

Böyle emretmişti Yaradan Mevlâ
Mağrip'tan Maşrık'a boş idi dünya
Her yanı su oldu büyük bir derya
Nuh'a sen gösterdin tufan Allah'ım (Kafkasyalı, 1998: 224).

Murat Çobanoğlu bir başka şiirinde (Kafkasyalı, 1998: 324), Allah'ın kaptanlığı Hz. Nûh'a verdiğini ve böylelikle gemiyi denizde yüzdürdüğünü söylemektedir.

Âşıklar Hz. Nûh'a ve tufana yaptıkları telmihler ile birlikte insanoğlunun ümitsizlik girdabına düşmemesini, Allah'ın rahmetinin inananlar üzerinde her zaman vuku bulacağını öğütlemiş; Hz. Nûh'u ikinci Âdem olarak nitelendirip herkesin Nuh'un evladı olduğunu dile getirmişlerdir. Bu yaklaşım ile insanların her daim umutlu olması ve tövbe ederek doğru yola dönmesi gerektiğini öğütlemişlerdir.

Dünya, derin hikmetlerle doludur. Hz. Nûh'un tufanla birlikte rahmet bulması, Allah'ın insanlara olan merhametinin bir işaretidir. İnsanlar, Hz. Nûh'un gemisine binen diğer inananlar gibi Allah yolunda ilerlerlerse, yaşamlarını taptaze ve sağlam bir şekilde sürdürebilirler. Bu, insanlara Allah'a teslimiyetin ve doğru yolu izlemenin güven ve huzur verici bir yol olduğunu hatırlatır. Bu konuda Âşık Divanî, insanlara şu nasihati verir:

Malumdaki dünyamız hikmetler kab'ı
Tufanda rahmeti bulmuş Nuh Nebi
Gemiye seçilen birkaçı gibi
Taptaze sap sağlam durabilirsin (Akgün, 1962).

Nuh'un gemisini bilmekle yetinmemek gerekir; çünkü sadece geminin bilgisi, içinde barındırdığı manevi derinlikleri tam olarak ifade etmez. Onun gibi, insanlar da deryalarda yüzmeli, hayatın zorluklarıyla başa çıkmak için cesurca adımlar atmalıdır. Nuh'un gemisi, sadece bir araç değil, aynı zamanda imanın ve Allah'a teslimiyetin sembolüdür. İnsanlar, zorluklarla karşılaştıklarında Hz. Nûh'un azmini örnek almalı ve onun gibi, deryalarda yüzerken imanlarını korumalıdır. Âşık Mahzunî Şerif, bu durumu şu dörtlüğünde dile getirmiştir:

Şu yüce dağlarda ışık ışılar
Işığın huzmesi bağrımı deler
Nuh'un gemisini bilen kişiler
Yüzdüğü derya'ya girsin de görelim (Zaman, 1999: 186).

Âşık Mahzunî Şerif, diğer şiirlerinde ise Nuh tufanından ibret alınması gerektiğini (Zaman, 1999: 316) ve bu tufanın altı ay sürdüğünü (Zaman, 1999: 468) vurgular.

Âşıklardan Şeref Taşlıova, Allah'ın dünyada hikmet bulundurması sonucunda Hz. Nûh'un gemi yapıp yol aldığını (Taşlıova, 2012: 938); Âşık Reyhanî, dokuz yüz elli yıl yaşayan Hz. Nûh'un tüm insanlar gibi vefat ettiğini (Aşır, 2009:147); Âşık Divanî, Hz. Nûh'u ikinci Âdem olarak kabul ederek herkesin Hz. Nûh'un oğlu olduğunu, insanların aynı soydan geldiğini (Akgün, 1962: 50) ifade etmiştir.

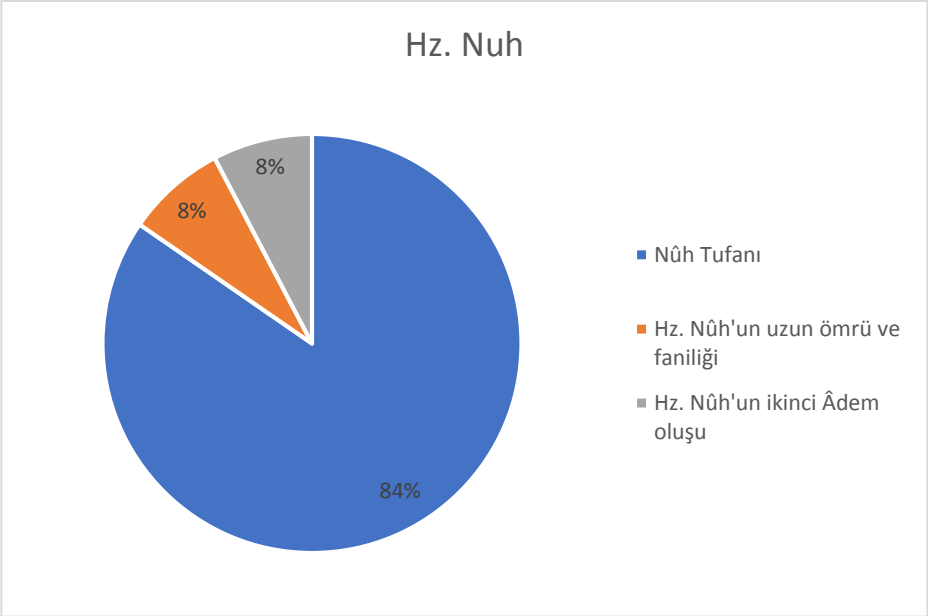

Şekil 2.9 Hz. Nûh'un ele alınan yönlerinin oranı

Âşık şiirinde Hz. Nûh'a değinilen şiirlerin büyük bir kısmı Nuh Tufanı hadisesi üzerine odaklanmış durumdadır. %84'lük yüksek oranla bu olayın vurgulanması, Semavi dinlerin bir parçası olan Hz. Nûh'un peygamberlik görevinin önemini yansıtmaktadır. Şiirlerde, Hz. Nûh'un uzun ömrü ve faniliği (%8) ile ikinci Âdem olarak görülmesi (%6) gibi diğer konuların az da olsa vurgulandığı görülmektedir.

2.1.4.4 Hz. Hûd

Hz. Hûd, Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr eden, dine aykırı işler yapıp sapıtan "Âd" kavmine gönderilmiştir. Hz. Hûd, tebliğ görevini yıllarca sürdürmüş fakat insanlar ona yüz çevirmiş ve en sonunda da Allah'u Teala onları yedi gece sekiz gün süren şiddetli bir rüzgâr ile helâk etmiştir. Âd kavmi helak olunca Hz. Hûd, kendisine iman edenlerle birlikte Mekke'ye gitmiş ve vefat edene kadar orada yaşamıştır (Köksal, 2004: 117-122). Şiirleri incelenen âşıklar içinde Hz. Hûd'un ismi Âşık Müdâmî'nin dizelerinde tespit edilmiştir. Âşık Müdâmî, "Hüd nebinin hilaf yoktur sözünde" (Aydın, 2012: 584) diyerek onun doğru sözlü güvenilir bir peygamber olduğunu dile getirmiştir.

2.1.4.5 Hz. Sâlih

Hz. Sâlih, doğru yoldan çıkan "Semud" kavmine gönderilmiştir. Semud kavmini, yaptıkları putlara tapınmalarından vazgeçmelerine ve Allah'a kul olup ona ibadet

etmeye davet etmiştir. Semud Kavmi, Hz. Sâlih'e mucize gösterip şayet bir kayanın içinden dişi deve çıkarırsa ona inanacaklarını söylemiştir. Hz. Sâlih, Allah'a el açıp dua etmiş ve kavmin istedikleri nitelikte kayadan deve çıkarmıştır. Kavim, kibir ve azgınlığa düşüp taştan Allah'ın emri ile çıkarılan deveyi boğazlamıştır. Bunun üzerine Allah, kavmin üzerine azap göndererek onları helak etmiştir. Semud kavmi helak olunca Hz. Sâlih, Mekke'ye gitmiş ve vefat edene kadar orada yaşamıştır (Köksal, 2004: 125-134). Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneği içinde Hz. Sâlih'in adı Âşık Müdâmî'nin dizelerinde tespit edilmiştir. Âşık Müdâmî, Hz. Sâlih'in taştan deve çıkarması mucizesinin Allah'tan bilinmesi gerektiğini ifade etmiştir:

Altı ay gezdi Nuh derya yüzünde
Hüd nebinin hilaf yoktur sözünde
Salih de düçârdı taşın ağzında
Mucizâtı o sübhandan bilelim (Aydın, 2012: 584).

2.1.4.6 Hz. İbrâhim

Hz. İbrâhim, "Ulü'l-Azm (Azm Sahipleri)" denilen peygamberlerden biridir. Hz. Nûh'un çocukları yeryüzüne dağıldıktan sonra Hâm'ın soyundan Nemrud isimli bir kişi pek çok kabileyi bir araya toplayarak şimdiki Musul'un olduğu mevkide Bâbil krallığını kurmuştur. Babil halkı içinde "Sâibe" denilen sapık din türemiş olup bu dinin mensupları güneşe, aya, yıldızlara, putlara ve hükümdarlara tapmışlardır. Allah, Babil halkına doğru yolu göstermek için on sayfalık kitapla birlikte Hz. İbrâhim'i elçisi kılmıştır. Hz. İbrâhim her ne kadar gerçek dini bildirmeye başlamışsa da halk ona aldırmamıştır. Bir gün insanlar kurban kesmek için şehir dışına çıktıklarında Hz. İbrâhim, puthaneye girip oradaki tüm putları kırmış elindeki baltayı ise en büyük putun boynuna asmıştır. Putperestler geri dönüp durumu görünce kendisini suçlu bulmaları karşısında onlara bunları büyük put yapmıştır demiştir. Putperestlerin hiç cansız bir put böyle bir şey yapar mı demelerine karşılık Hz. İbrâhim, kendilerini bile koruyamayan bu cansız varlıkların nasıl yaratıcı olabileceklerini sormuştur. Bunun üzerine cehalet ve gururları baş gösterip Hz. İbrâhim'i Nemrut'un emrinde yaktıkları büyük bir ateş içine atmışlar fakat ateş Allah'ın emri ile gül bahçesine dönüşmüştür (Bilmen, 553-554).

Hz. İbrâhim, Nemrut ve halkının Allah'a iman etmemesi üzerine, kendisine inananları yanına alarak Babil'den uzaklaşmış, Kudüs'e oradan Şam'a oradan da Mısır'a gidip ikinci eşi Hz. Hacer ile evlenmiştir. İlk eşi gibi ikinci eşinden de çocuğu olmayan Hz. İbrâhim, dua ederek Allah'tan bir çocuğu olmasını istemiş, çocuk ile nasiplendirildiği taktirde onu kurban edeceği sözünü vermiştir. Bu duadan sonra Hacer'den Hz. İsmâil daha sonra ise Sare'den Hz. İshak doğmuştur. Hz. İsmâil on iki yaşına geldiğinde Allah'a verdiği sözü tutmak için kurban edeceği yere götürmüş tam kurban edeceği sırada gökten bir koç indirilip ve oğlunun üzerindeki kurban hükmünün kalktığı bildirilmiştir. Halilullah (Allah dostu) denilen Hz. İbrâhim, Mekke'ye geldiğinde Allah'tan gelen vahiy üzerine oğlu Hz. İbrâhim ile birlikte bugünkü mevcut Kâbe'nin temellerini atmıştır (Pala, 1992: 238).

Âşık şiirinde Hz. İbrâhim kıssasından yukarıda bahsedilen bazı olaylara rastlanır. Şiirlerde sık sık Hz. İbrâhim'in Nemrut ile mücadelesi, putları yıkması ve oğlunu kurban edişi işlemiştir. Bu olaylar arasında Allah'ın büyüklüğü ve kudretine dikkat çekmek için Hz. İbrâhim'in ateşe atılması üzerinde durmuşlar ve Allah'ın kulunun en dar zamanında imdadına yetiştiğini, kudreti ile ateşleri gül bahçesine çevirebileceğini dile getirmişlerdir. Bu bağlamda Âşık Müdâmî, Nemrut'un Hz. İbrâhim'i ateşe attığını, ateşin sönüp gül bahçesine dönüştüğünü ve kâfir olanların bu mucizeye şaşıp kaldıklarını ifade etmektedir:

İbrahimi Nemrud attı ateşe
Hak peygamber nebi yakar mı haşa
Dinsiz kafir taaccüb kaldı bu işe
Ateş söndü gülşenden bilelim (Aydın, 2012: 585).

Murat Çobanoğlu, Allah'ın emriyle Hz. İbrâhim'in ateşin içinde yanmadığını ve Allah'ın dediğinin gerçekleştiğini vurgularken (Kafkasyalı, 1998: 180, 257); Âşık Sefil Selimî, Hz. İbrâhim'in ateşe atıldıktan sonra o ateşin gül bahçesine dönüştüğünü anlatır (Özdemir, 2003: 257, 277). Âşık Efkârî, Hz. İbrâhim'i Allah'ın dostu olarak nitelerken (Rayman, 1998: 166); Şeref Taşlıova ise kendisinin tıpkı Hz. İbrâhim gibi ateşe atıldığını söyler (Taşlıova, 2012: 166). Âşıklar bu ifadelerle Hz. İbrâhim'in Allah'a

olan teslimiyetini ve O'nun mucizelerini yansıtırken, aynı zamanda insanın iman gücünü ve Allah'a olan güvenin önemini vurgular.

Âşık şiirinde Allah'ın Hz. İbrâhim'i çocuk ile nasiplendirmesi, Hz. İbrâhim'in Allah'a verdiği sözü tutmak için Hz. İsmâil'i kurban etme girişimi ve Allah'ın Cebrâil ile birlikte koç göndererek oğlu yerine koçu kesmesini emretmesi hadisesinin tahkiye edildiği görülür. Bu konuda ateşi gül bahçesine dönüştüren Allah'ın sırrına ve hikmetine akıl erilmeyeceğini belirten Âşık Mevlüt İhsanî, Allah'ın Hz. İbrâhim'e bir oğul verip Arafat'a davet ettiğini, Hz. İsmâil'in kurban ediliş hükmünü kaldırdığını ifade etmektedir:

Hakk'ın sırrına erilmez akıl ermez hikmete
Ateşi gülistan eder narı benzer cennete
Halil dedi oğul verdi davet etti Arafat'a
Aldı İsmail gurbani getmeyi ar etmedi (Düzgün, 2015: 28).

Allah'ın insanlara her zorlukla birlikte kolaylık sağladığına dair güçlü bir örnek, Hz. İbrâhim'in yaşadığı tecrübedir. İbrahim, Allah'ın emriyle oğlu İsmail'i kurban etmeye hazırlandığında, Allah bir koç göndererek İsmail'in yerine kurbanı kabul etmiştir. Bu olay, insanlara Allah'ın, zor zamanlarda da yardımına koşacağını ve rahmetinin sınırsızlığını gösterir. Bu durumu Murat Çobanoğlu, dörtlüğünde şu şekilde yansıtır:

Sanma Çobanoğlu derdine daldı
Arayıp baksan cevabını buldu
Hazreti İbrahim bıçağın çaldı
İsmail'dir o kurbandan al haber (Kafkasyalı, 1998: 415).

Cebrâil'in koç getirmesi ile birlikte Hz. İbrâhim Halil'in oğlu yerine koçu kesmesi mübarek Kurban Bayramı'nın kökenini oluşturur. Hz. İbrâhim'in gösterdiği sadakat ve Allah'a olan teslimiyeti, Müslümanlar için bir örnek teşkil eder. Kurban Bayramı, bu olayın anısına her yıl Müslümanlar tarafından sevinç ve ibadetle kutlanır, aynı zamanda paylaşma ve yardımlaşma duygularını pekiştirir. Şeref Taşlıova, Kurban Bayramı'nın oluşumuna dair şu dörtlüğü söyler:

Oğlu İsmail'e delil
Hazreti İbrahim Halil
Koçu getirdi Cebrail
Mübarek Kurban Bayramı (Taşlıova, 2012: 197).

Âşıkların şiirlerinde Hz. İbrâhim'in Hz. İsmâil ile birlikte Mekke'de Allah'ın emrini yerine getirmek için Kâbe'yi inşa etmesi hadisesine yer verdikleri görülür. Ali İzzet Özkan, Hz. Halil'in Allah'a bir ev yaptığını, yapılan o Beytullah'a tüm halkı secde ettirdiklerini söyleyerek kurban ibadetine dikkat çeker:

Halil ile bir ev yaptık Allah'a
Halkı secd'ettirdik o Beytullah'a
İsmail'e imdat geldik vallaha
Arafat dağında kurban göründüm (Başgöz, 1979: 129).

Âşık Müdâmî ise Hz. İbrâhim Halil'in Kâbe'yi inşa etmesini Allah'a ettiği tevekkülün delili olarak gösterir. Bunun yanında Hz. İbrâhim'in çok sevdiği oğlunu kurban etme girişimini de bu tevekkülün sonucu olarak gösterir:

Kâbeyi bünyad etti İbrahim Halil
Tevekkülün babını eyledi delil
Sevgilin kurban etti celil
İsmail'i kaç kurbandan bilelim (Aydın, 2012: 585).

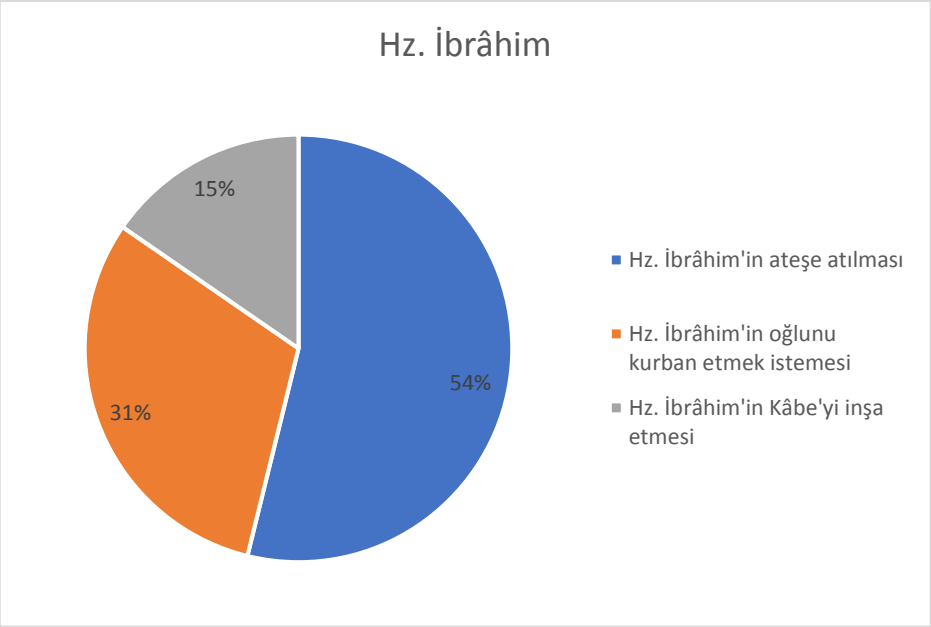

Şekil 2.10 Hz. İbrâhim'in ele alınan yönlerinin oranı

Grafiğe göre âşık şiirinde Hz. İbrâhim'in ateşe atılması %54'lük yüksek bir oranla en fazla vurgulanmış konuyu temsil ederken, onun oğlunu kurban etmek istemesi %31'lik bir paya sahiptir. Diğer yandan, şiirlerin %15'inde Hz. İbrâhim'in Kâbe'yi inşa etmesi işlenmiştir.

2.1.4.7 Hz. İsmâil

Hz. İsmâil, Hz. İbrâhim'in Hacer adındaki eşinden doğan oğludur. Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil'i henüz 12 yaşındayken Mekke'de Sedir Dağı'nın eteğinde tenha bir yere götürmüş, onu Allah rızası için kurban etmek istemiştir. Allah'ın emrine karşı tam bir teslimiyet hali gösteren Hz. İsmâil'in Kur'an-ı Kerim'de "Babacığım, emr olduğun şeyi yap. İnşallah, beni sabredenlerden bulacaksın" (Sâffât, 37/102) dediği bildirilmektedir. Allah, baba ile oğulun buyruğuna boyun eğmesi ve sadakati üzerine Cebrâil aracılığı ile koç göndermiş ve Hz. İsmâil kurban edilmekten kurtulmuştur. Hz. İsmâil büyüdükten sonra ise babası Hz. İbrâhim'in şeriatı ile amel etmek üzere Yemen kabilelerine ve Amelika adı verilen bir kavme peygamber olarak gönderilmiştir (Bilmen, 2003: 554-55).

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Hz. İbrâhim'in Allah'tan evlat istemesi sonucu Hz. Hacer'in Hz. İsmâil'i doğurması, Hz. İsmâil'in susuz kalması sonucunda Cebrâil'in gelip ayağını yere vurması ile zemzem suyunun çıkması ve Hz. İsmâil'in kurban edilişi dile getirilir.

Rivayete göre Hz. İbrâhim, eşi Hacer'i ve oğlu Hz. İsmâil'i Kabe'nin bulunduğu yere kadar götürüp onları orada bırakmıştır. Yanlarında getirdikleri su ve hurma bitince oğlunun ağlamalarına dayanamayan Hacer yardım istemek için Sefa ve Merve tepeleri arasında gidip gelmiş, bu sırada Cebrâil yanlarına gelip ayağının ökçesiyle yeri eşerek zemzem suyunu çıkarmıştır. Bu bağlamda Bardızlı Âşık Nihânî, Hz. İsmâil'in Hacer anadan büyük bir istek ve neşe ile doğduğunu belirtip Cebrâil'in yanlarına gelip ayağının tabanı ile yere vurunca yerden çıkan zemzem suyunu onlara taktim ettiğini söylemektedir:

Bunca nebî geldi gitti bilen kim tâdâdını
Her biri bir rütbe alûb Nuh'a yüzdürdü gemi
Şevk ile doğdu İsmail çünkü Hacer ana'dan
Tabanını vurdu yere izhâr etti zemzemi (Gedik, 1995: 158).

Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil ile birlikte Arafat'a gittiği sırada şeytan Hz. İsmâil'i kurban olmaması için kandırmaya çalışmıştır. Şeytan, ardından Hz. Hacer'e giderek oğlunu kurban etmemesi için kandırmaya uğraşmıştır. Ancak Hz. İbrâhim, Allah'ın emrini yerine getirmekten vazgeçmemiştir. Sonunda, şeytanın tuzaklarına karşı direnen Hz. İbrâhim, şeytanı taşlayarak gözünü kör etmiştir. Şeytan taşlama, Hac ibadetinin bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür. Bu olay Sâbit Ataman'ın (Âşık Müdâmî) dizelerine şu şekilde yansımıştır:

İbrahim ki İsmail'i alıp A'râfata gitti
İsmail'e İblis gelip ol zaman iğva etti
Gazapla gelüp mübarek Hacere taşın'atdı
Kör etti şeytan gözüni zebimi zişanâ bak (Aydın, 2012: 673).

Hz. İsmâil, Allah'ın rızasını kazanmak için canını verecek kadar büyük bir teslimiyet içindedir. Bu durum, insanlara Allah'a olan tam teslimiyetin ve güvenin ne kadar önemli olduğunu öğretirken, Hz. İsmâil'in bu büyük fedakarlığı, imanın en yüce örneklerinden biri olarak kabul edilir. Murat Çobanoğlu, bu olaydaki kerametin Hz. İbrâhim'de mi yoksa Hz. İsmâil'de mi olduğunu sorarak insanların gafletten uyanmalarını ister:

Yatma insanoğlu gafletten ayıl
Öyle eser bırak dünyada sayıl
Canını Hak için verdi İsmail
Kesende mi, kurbanda mı keramet? (Kafkasyalı, 1998: 330).

Hz. İbrâhim, oğlu İsmail'i kurban etmek için hazırlıklarını yaparken, Hz. Hacer'in bu manzarayı görmesiyle yüreği dağlanır. Annesinin acısını hisseden tüm peygamberlerin bu büyük fedakarlığa kan ağladığı rivayet edilir. Âşık Âşık Daimî, bu durumu şöyle dile getirir:

Halil İsmail'in kolun bağladı
Annesi de ciğerini dağladı
Cümle peygamberler hep kan ağladı
Bayram gecesinde bayram gününde (Zaman, 2008: 92).

Cebrâil, Allah'ın emriyle Mina'ya inerek Hz. İsmâil'in kurban edilmesini önlemiştir. Bu olayın ardından, her yıl Kurban Bayram'ı kutlanmaya başlamıştır. Hz. İbrâhim'in sadakati ve Allah'a olan teslimiyeti, bu bayramın temelini oluşturmuştur. Âşık Efkârî, Kurban Bayramı'nın o zamandan beri günümüze kadar ulaştığını ve bu bayramın kıyamete kadar gideceğini dile getirmiştir:

Mina'ya tedbirle indi Cebrail
Hamd ü sena etti duydu İsmail
Ondan kaldı geliyor her yıl
Gider kıyamete kurban bayramı (Rayman, 1998: 182).

Âşıklar Hz. İsmâil'in kurban edilişi kıssasından hareketle Hz. İsmâil gibi kendilerinin de Allah'a canlarını feda edebileceğini dile getiren, Hz. İsmâil'in Allah'a teslimiyetinin mahiyetini sorgulatan, Cebrâil'in koç getirmesi ile Allah'ın merhametinin ve iradesinin sonsuzluğunu anlatan şiirler söylemiştir.

Bardızlı Âşık Nihânî, Hz. İsmâil'in Allah'ın emrine boyun eğip O'na tam teslimiyet göstermesini örnek göstererek insanların Allah yolunda canlarını kurban edebileceğini ifade eder:

Bindik İbrahim beline
İndik Arafat iline
İsmail olduk yoluna
Cânân'a kurbân cânımız (Gedik, 1995: 234).

Abdulvahap Kocaman, Allah'ın isterse Hz. İsmâil'in kurban edilmesini onaylayacağını isterse onun kurban edilmesini onaylamayıp yerine başka bir canlının kurban olmasını onaylayacağını söyleyerek Allah'ın iradesi ve kudretini dile getirir:

İsterse krallar salılar asılır
İsterse semavat yere yasılır
İsterse İsmail kurban kesilir
İsterse kestirmez kurban yaratır (Kayırhan, 2007: 188).

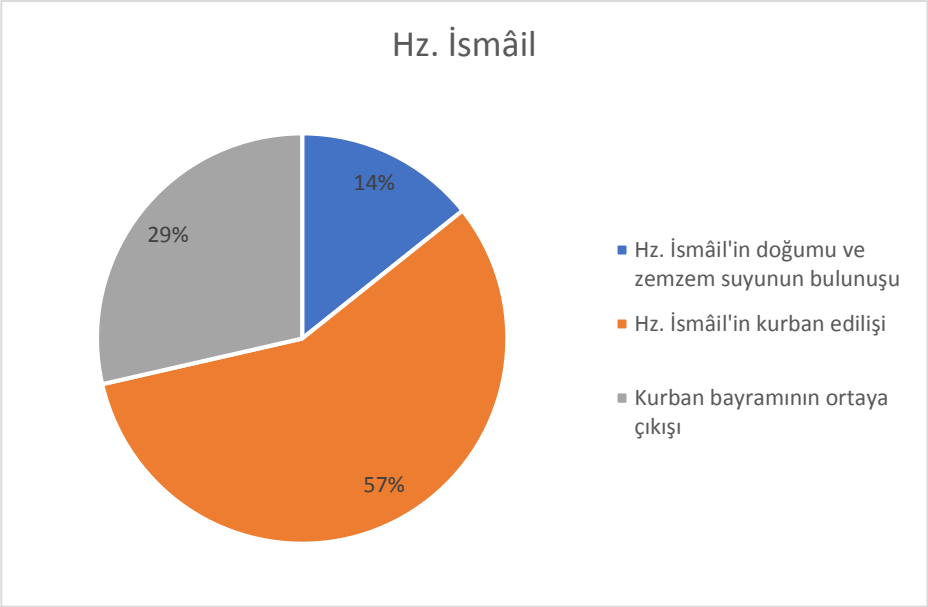

Şekil 2.11 Hz. İsmâil'in ele alınan yönlerinin oranı

Grafikte, İslam tarihinin önemli bir kıssası olan Hz. İsmâil'in kurban edilişinin âşık şiirinde %57'lik yüksek oranla vurgulandığını görülür. Hz. İsmâil'in kurban edilme kıssasının yanı sıra Kurban Bayramı'nın kökenlerine değinilen şiirler de %29'lik bir paya sahiptir. Bu da Kurban Bayramı'nın İsmail'in kıssasıyla bağlantısının şiirlerde ele alındığını göstermektedir. Öte yandan, Hz. İsmâil'in doğumu ve Zemzem suyunun bulunuşuna dair şiirler %14'lük bir payı temsil eder. Bu sonuçlar, âşık şiirinde Hz. İsmâil'in hayatının farklı yönlerinin ele alındığını ve özellikle kurban edilme olayının ön plana çıktığını göstermektedir. Böylece âşıklar bir taraftan kültürel bellekteki unsurları kullanırken diğer taraftan kültürel belleğin sürekliliğini sağlamış olurlar.

2.1.4.8 Hz. Lût

Hz. Lût, Sedum kavmine peygamber olarak gönderilmiştir. Gayri ahlakî bir yaşam süren bu kavim, Hz. Lût'un öğütlerini dinlemeyince Allah'ın gazabına uğrayarak helak olmuştur (Köksal, 2004: 245-258). İncelenen âşık şiirlerinin içinde Hz. Lût'un adı yalnızca Âşık Müdâmî'nin dizelerinde tespit edilmiştir. Bu durumun, âşıkların diğer peygamber hakkında daha fazla bilgi sahibi olması, diğer peygamberler üzerinde daha çok durması, Allah'ın gazabının ve nefsani arzulara mücadelenin farklı unsurlarla anlatmasının tercih edilmesi gibi nedenlerden kaynaklandığı düşünülebilir. Âşık

Müdâmî; Hz. Sedum kavminin doğru yolu bulmadıklarından dolayı onların yaşadığı yerin Allah'ın gazabı ile göle dönüştüğünü şu şekilde ifade etmiştir:

Halik'ın hikmeti dünya dopdolu
Kıldan da incedir İslam'ın yolu
Lut nebinin şehri oldu Lut gölü
Kavmindeki isyanından bilelim (Aydın, 2012: 885).

2.1.4.9 Hz. Ya'kûb

Hz. Ya'kûb, lakabı "İsrail" olan bir peygamberdir. Allah, onu elçisi olarak görevlendirince Kenan iline yerleşmiş, sonra Mısır'a gitmiştir. Oğlu Yusuf'un diğer oğulları tarafından kuyuya atılıp kaybolması üzerine yıllarca ağlanmış ona kavuşmayı dilemiştir. Hz. Yûsuf'un kardeşleri aracılığı ile gönderdiği gömleği yüzüne sürünce ağlamaktan kör olan gözleri tekrar görme yetisini kazanmıştır (Bilmen, 2003: 555; Pala, 1992: 491).

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde, Hz. Ya'kûb'un oğlu Hz. Yûsuf'un kaybolması üzerine düştüğü derin sıkıntılar ve yaşadığı acılar sık sık temas edilen konulardan biridir. Hz. Ya'kûb'un yaşadığı bu zorlu imtihan, çektiği feryatlarla ve gözyaşlarıyla dile getirilmiştir. Ağlamaktan görme yetisinin kaybolması vurgulanmış, imtihanlar karşısındaki direnci ve sabrı anlatılmıştır. Bu bağlamda Âşık Sefil Selimî, Hz. Ya'kûb'un oğlu Yusuf'u kaybetmesi ile gözlerinden olduğunu ifade etmiştir:

Hikayem var hadiseler özünden
Yakup Yusuf için oldu gözünden
Saltanatlar hilafetler yüzünden
Ehli kitap hanedanlar can verdi (Özdemir, 2003: 251).

Hz. Ya'kûb, oğlu Hz. Yûsuf'tan ayrılınca yetmiş yıl boyunca hasretle dolup, gözlerinden sel gibi yaşlar dökerken, sürekli olarak oğlunun dönüşünü beklemiştir. Bu süreçte yaşadığı derin özlem, onun sabrını ve dayanma gücünü sınırların ötesine taşırken, aynı zamanda onun sevgi dolu bir baba olarak içindeki acıyı yansıtmıştır. Hz. Ya'kûb'un bu uzun ve zorlu bekleyişi muharrem ayında son bulmuş, oğluna

kavuşmuştur. Bu olay, Sâbit Ataman'ın (Âşık Müdâmî) dizelerinde şu şekilde geçmektedir:

Yusuftan ayrıldı Hazreti Yakup
Yetmiş yıl hasretle yollara bakıp
Gözlerinden yaşlar geldi sel gibi akıp
Vuslat mülakatı muharremdedir (Aydın, 2012: 511).

Hz. Ya'kûb'un oğul özlemi, âşık şiirinde bir imtihan olarak görülür. Bu imtihanla onun sabrının, dayanma gücünün ve Allah'a olan güveninin sınandığı dile getirilir. Bu düşünceden hareketle Musatafa Gedik (Bardızlı Âşık Nihânî), Hz. Yûsuf'un kaybolup zindana düşüşünü Allah'ın Hz. Ya'kûb için hazırladığı bir imtihan olarak görür:

Sormaz idim eller kınamasaydı
Ağlar idim eller tanımasaydı
Ya'kub Nebiyi Hakk; sınamasaydı
Yusuf varıp zindana düşer mi (Gedik, 1995: 159).

Sabri Orak (Âşık Hüdaî), Hz. Yûsuf ile Hz. Ya'kûb'u teşbih unsuru yaparak onların birbirlerine karşı duyduğu özlem ve hasret ile kendisinin Hz. Ali'ye duyduğu özlem ve hasret arasında benzerlik kurar:

Hüdâî'yim duygulandım
Doldum gözümden boşaldım
O yusuf ben yakup oldum
Ali'yi göresim geldi (Başaran, 1980: 93).

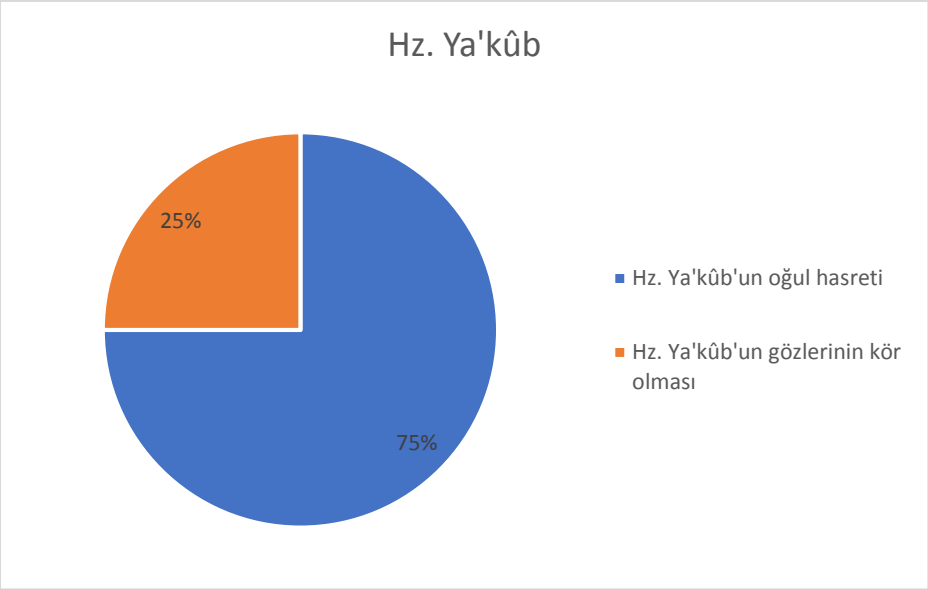

Şekil 2.12 Hz. Ya'kûb'un ele alınan yönlerinin oranı

Âşıkların Hz. Ya'kûb'a değindiği şiirleri, iki ana konuya odaklanmaktadır. İlk olarak, %75'lik yüksek oranla Hz. Ya'kûb'un oğlu Hz. Yûsuf'a olan derin özlemi ve hasreti vurgulanmaktadır. Bu, İslam tarihinde önemli bir olay olarak bilinen kıssanın âşık şiirinde geniş bir şekilde ele alındığını gösterir. İkinci olarak, %25'lik bir oranla Hz. Ya'kûb'un gözlerinin kör olması durumu ele alınmaktadır. Bu durum, İslam tarihindeki Hz. Ya'kûb'un yaşadığı zorlukları ve trajediyi yansıtır.

2.1.4.10 Hz. Yûsuf

Hz. Yûsuf, Hz. Ya'kûb'un oğludur. On iki yaşındayken bir gece rüyasında on bir yıldızın, güneş ve ayın kendisine secde ettiklerini görmüş ve babasına bu rüyayı anlatmıştır. Hz. Ya'kûb, bu rüyadaki hikmeti anlayınca kardeşleri kıskanmasın diye ona bu rüyayı kimseye söylememesini nasihat etmiştir. Babalarının Hz. Yûsuf'u çok sevmesinden dolayı onu diğer kardeşleri kıskanmış bu nedenle onu kıra götürüp kör bir kuyuya bırakmışlardır. Kardeşler geri döndüklerinde babalarına Hz. Yûsuf'u kurt yedi diye yalan söylemişlerdir. Mısır'a yolculuk yapan bir kafile su kuyusunda Yusuf'u bulmuşlar onu Mısır Azizi olan Mısır Maliye Bakanına satmıştırlar. Aziz'in zevcesi Zeliha'nın kendisine olan meylini fark eden Hz. Yûsuf, onu iffet ve temizliğinden dolayı kabul etmemiştir. Bu nedenle iftiraya uğrayarak yedi sene zindanda kalmıştır. Hz. Yûsuf, çok iyi bir rüya yorumcusu olup zindandayken bu

özelliği ün salmıştır. Bir gün Mısır Hükümdarının gördüğü rüyayı kimse yorumlayamayınca Hz. Yûsuf'a gidilip rüyanın yorumlanması istenmiştir. Hz. Yûsuf da Mısır Hükümdarının rüyasını tabir ederek yedi yıl bolluk olacağını sonra da yedi yıl kıtlık olacağını söylemiştir. Bunun üzerine zindandan çıkarılmış ve Mısır'a Maliye Bakanı olarak tayin edilmiş ve Zeliha ile evlenmiştir (Bilmen, 2003: 556). Daha sonra hükümdar olan Hz. Yûsuf, tüm ülkeyi dolaşarak kıtlığa karşı tedbirler almış, yedi yıl bollukta buğday depolayıp yedi yıl kıtlıkta bunu halka dağıtmıştır (Köksal, 2004: 297-298).

Hz. Ya'kûb, kıtlık zamanı oğullarını erzak almaları için Mısır'a göndermiş, Hz. Yûsuf'un huzuruna çıkan kardeşler Hz. Yûsuf'u tanıyamamış fakat Hz. Yûsuf kardeşlerini tanımıştır. Hz. Yûsuf, kardeşlerine gömleğini babalarına götürmelerini emretmiş, onun yokluğu nedeniyle görme yetisini kaybeden babası gömleği yüzüne sürünce gözleri açılmıştır. Hz. Yûsuf'un yaşadığını gören Hz. Ya'kûb, sonunda oğluna kavuşmuştur (Bilmen, 2003: 557; Pala, 1992: 497).

Âşık şiirinde Hz. Yûsuf'un kardeşleri tarafından kıskanılıp kuyuya atılması, orada bir kafilenin bulup onu Mısır'a köle olarak satması, Zeliha'nın ona olan aşkı, babasının onu kaybetmesinden dolayı gözlerini kaybetmesi, rüya yorumlayışı gibi olaylar sık sık işlenmiştir.

Hz. Yûsuf, kardeşleri tarafından kıskançlıkla dolu bir planla kuyuya atıldığında, Allah onu korumuş ve kurtuluş için bir fırsat sunmuştur. Kuyuda olduğu bir anda, bir bezirgân gelmiş ve Hz. Yûsuf'u kurtarmıştır. Bu olay, Allah'ın rahmet ve koruyuculuğunun bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda Âşık Selmanî, onun bu halini bilmeyenlerin bu olayı anlayamayacağını ifade etmektedir:

Kardeşleri gör n'eyledi ol Yusuf u Kenan'ı
Kuyuya attılar ama Mevlâ korudu onu
Bezirgân gelip kurtardı öyle buldu imkânı
Bu hali bilmeyenler Yusuf Kenan anlamaz (Avşar, 2010: 607).

Hz. Yûsuf, kardeşleri tarafından kuyuya atıldığında, zorlu bir süreç yaşar ve büyük çilelerle karşılaşır. Kuyuda olduğu sırada, onu bulan bezirgân, utanmadan onu köle olarak satmaya karar verir. Bu durum, Hz. Yûsuf'un yaşadığı zorlukların bir başka boyutunu gösterirken, aynı zamanda insanın acımasızlığını ve kötü niyetini de yansıtır. Bu durumu Âşık Mevlüt İhsanî, dörtlüğünde şöyle ifade eder:

Ol Musa'yı tıfıl iken attılar bahr-ı Nil'e
Hazeri Meryem İsa'ya kaldı nurdan hamile
Yusuf da düştü kuyuya çok çile çekti
Bir bezirgân köle diye satmayı ar etmedi (Dünzgün, 2015: 28).

Hz. Yûsuf, Mısır'da hükümdarın sarayında yükselerek güçlü bir konuma erişir. Onun zekâsı ve güzelliği herkesin dikkatini çeker. Ancak bu başarı, ailesinden uzakta olmanın getirdiği acıyı da beraberinde taşır. Âşık Mahzunî Şerif, bu duruma şöyle değinir:

Bak nice Sultanlar oldu köşkünden
Beş metre bezinden, tatlı düşkünden
Kenan ellerden Yusuf aşkından
Gözün yaşlarını döktüğü gibi (Zaman, 1999: 434).

Abülvahap Kocaman ise Allah'ın isterse Hz. Yûsuf'u kuyuya attıracağını, isterse köle olarak sattıracağını, isterse de Mısır'a sultan edeceğini belirterek O'nun kudretini ve iradesinin sonsuz olduğunu ifade eder:

İsterse kuyuya Yusuf attırır
İsterse balığa Yunus yutturur
İsterse Yusuf'u köle sattırır
İsterse Mısır'a sultan yaratır (Kayırhan, 2007: 188).

Âşık şiirleri incelendiğinde tıpkı Hz. Yûsuf'un kuyuya atılışı gibi kuyuya atılmaya hazır olan (Başgöz, 1979: 225), (Taşlıova, 2012: 510), (Zaman, 1999: 249) Hz. Yûsuf gibi sabırlı olmak için Allah'a dua eden (Âşık Divanî, 1962: 29); Hz. Yûsuf'un kuyuya

atılmasını, Mısır'a gitmesini, zindana atılmasını kadere bağlayan ve onun güzelliğinin kimsede bulunmadığını söyleyen (Kafkasyalı, 1998: 272, 437) âşıklar görülmektedir.

Türk edebiyatında Yusuf ile Zeliha (Züleyha) hikâyesi gerek nazım gerek nesir biçimlerinde yoğun bir biçimde işlenmiştir. Klasik Türk edebiyatında mesnevi tarzında yazıya geçirilmiş olan ve kendine ait çeşitli nazım şekillerinde işlenen bu hikâyeye, halk edebiyatı içinde âşıklar tarafından da temas edilmiştir. Bununla beraber Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde aşk teması sık sık Yusuf ile Zeliha etrafında işlenmiştir. Geleneği icra eden âşıklardan Âli İzzet Özkan (Başgöz, 1979: 172); Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı, 1998: 337), Âşık Sefil Selimî (Özdemir, 2003: 473); Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 563, 584); Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 631, 695, 743, 765); şiirlerinde Yusuf ile Züleyha'ya değinerek onların aşkından bahsetmişlerdir.

Hz. Yûsuf, Zeliha'nın kendisine karşı ilgisini reddetmiş, Zeliha ona iftira atarak onu cezalandırmaya çalışmıştır. Âşıklar için bu olay, Hz. Yûsuf'un masumiyetinin sorgulandığı bir dönüm noktası olup, aşkın ne kadar tehlikeli olabileceğini ve insanların neleri göze alabileceğini göstermiştir. Bu bağlamda Allah'ın Hz. Yûsuf'a nazar ettiğini, kardeşlerinin onu kuyuya attığını ve Zeliha'nın aşk yüzünden ona iftira attığını belirten Ali İzzet Özkan, aşkın içinde iftiranın yerinin olup olmayacağını sorar:

Hak Yusuf'a nazar etti
Kardaşları kuy'ya attı
Zeliha peşinden tuttu
Aşk içinde bühtan nedir (Başgöz, 1979: 172).

Rivayete göre Züleyha, bir gün kapıları kapatarak Hz. Yûsuf'u mahremine davet eder. Ancak Hz. Yûsuf, ondan kaçar ve kapıya doğru koşar. Züleyha, Hz. Yûsuf'a yetişmeye çalışır ve onu yakalamaya çalışırken, Hz. Yûsuf'un gömleği arkadan yırtılır ve Hz. Yûsuf bu sayede Züleyha'nın elinden kurtulur. Tam o sırada kapıda azizle karşılaşırlar. Züleyha, Hz. Yûsuf'un kendisine saldırdığını iddia eder, ancak Hz. Yûsuf'un gömleğinin arkadan yırtıldığını gören aziz, Züleyha'nın yalanını anlar ve gerçeği ortaya çıkarır (Öztürk, 2013: 44/552). Bu kıssadan hareketle Âşık Müdâmî, Züleyha'yı

aşkı yüzünden Hz. Yûsuf'u zindanda yedi yıl bekleten, arkasından gömleğini yırtan bir kadın olarak tanıtır:

Aşkı sevdayı birbirine ekletip
Kalbinde muhabbet bağını kökletip
Yedi yıl Yusuf'a zindan bekletip
Arkadan gömleğini yırtan avrattır (Aydın, 2012: 631).

Murat Çobanoğlu, Züleyha'nın aşk ateşi içinde yanmasına sebep olan sevdanın Hz. Yûsuf'un şefkatinden kaynaklandığını "Züleyha'yı yakan sevda Yusuf'un şefkatidir" (Kafkasyalı, 1998: 337) diyerek belirtir.

Züleyha'nın aşkı, onun aklını ve vicdanını etkiler, doğru ile yanlışı ayırt etme yetisini bulandırır. Buradan hareketle âşıklar sevginin insanı duygusal bir karmaşıklığa sürükleyebildiğini ve yanlış kararlar verdirttiğini ifade eder. Bu konuda Âşık Sefil Selimî, Züleyha'yı örnek göstererek sevginin insanı kör edişinden bahseder:

En çirkini cazip güzel sandıran
Aşkın ateşini verip yandıran
Yusuf için Züleyha'yı kandıran
Günahları sevap gören sevgidir (Özdemir, 2003: 473).

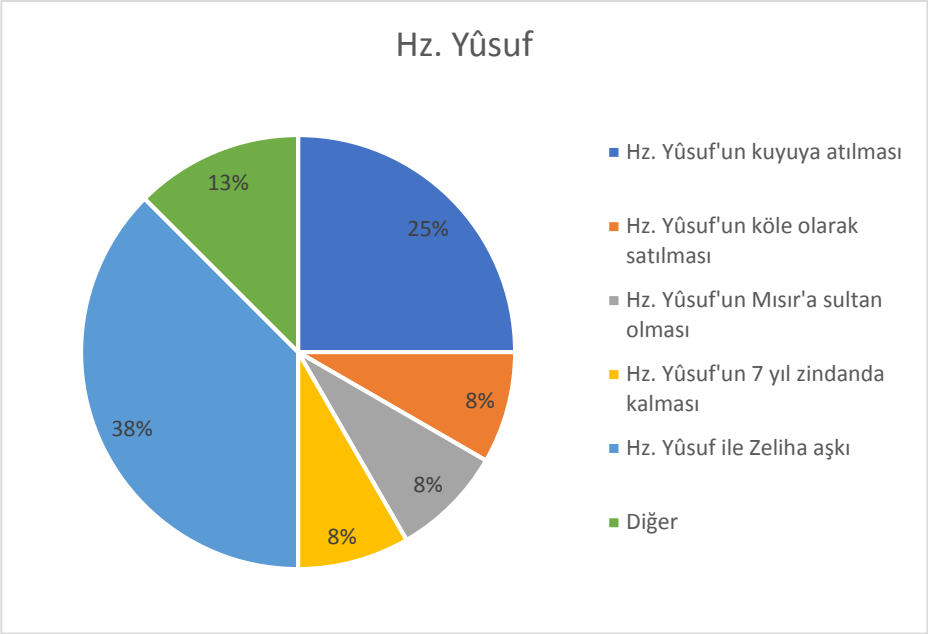

Şekil 2.13 Hz. Yûsuf'un ele alınan yönlerinin oranı

Âşık şiirinde Hz. Yûsuf'un kıssası, farklı konulara odaklanan şiirlerin çeşitliliği ile işlenmiştir. Bu şiirlerde, Hz. Yûsuf'un kuyuya atılması (%25), köle olarak satılması (%8), Mısır'a sultan olması (%8) ve 7 yıl zindanda kalması (%8) gibi yaşamının farklı dönemleri ele alınmıştır. Ayrıca, Hz. Yûsuf ile Zeliha arasındaki aşk ilişkisi de büyük bir paya sahiptir (%38). Âşıkların Hz. Yûsuf gibi kuyuya atılmaya hazır olduklarının dile getirdiği, Allah'tan Hz. Yûsuf gibi sabırlı olmanın istendiği gibi şiirler de diğer (%12) kategorisinde temsil edilmiştir. Bu sonuçlar, Âşık şiirinde Hz. Yûsuf'un hayatının farklı yönlerinin ele alındığını ve bu kıssanın farklı temalarının şiirlerde geniş bir şekilde işlendiğini göstermektedir.

2.1.4.11 Hz. Eyyûb

Hz. Eyyûb, Hz. Dâvûd ile aynı asırda yaşamış bir peygamberdir. Varlıklı olup yoksul ve fakirler için pek çok faaliyette bulunmuştur. Allah tarafından bir imtihan olarak tüm malları elinden alınmış, çocukları vefat etmiş, kendisi de ağır bir hastalığa tutulmuştur. Tüm bu sıkıntılara sabrederek Allah'ın rızasını kazanmış ve tüm dertlerinden kurtulmuştur. İbtilâsı on sekiz yıl sürmüştür. İbtilâdan kurtulduktan sonra yetmiş yıl daha yaşayıp vefat etmiştir (Köksal, 2004: 305- 320). Onun bu sabrı, tüm insanlara örnek olmuş halk arasında "Hz. Eyyûb sabrı" deyimi oluşmuştur.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Hz. Eyyûb'ün imtihanı ve onun her şeye rağmen Allah'a teslim oluşu işlenmiştir. Bir taraftan Hz. Eyyûb'ün sabrı ön plana çıkartılıp insanların sıkıntı, dert ve hastalıklara karşı sabretmesi, dayanıklılık göstermesi gerektiği vurgulanırken bir taraftan da derdi veren Allah'ın dermanı da verdiği vurgulanmaktadır.

Hz. Eyyûb, yaşadığı acı ve üzüntülere rağmen Allah'a şükretmiş ve umudunu hiçbir zaman kaybetmemiştir. Geceleri ve gündüzleri Allah'a hamd ü sena etmiş, halinden hiç şikâyet etmemiştir. Melekler bile onun sabrını takdir etmiştir. Onun bu sabrını Âşık Mevlüt İhsanî, dizelerinde şu şekilde ifade etmektedir:

Ol Eyyub'un yaraları bölendi hicrana gana
Melekler sabrına taştı büyün geldiler seyrana
Ümidin kesmedi Hak'tan şükretti gani Yezdan'a
Gece gündüz hamd ü sena etmeyi ar etmedi (Düzgün, 2015: 28).

Allah'a kalpten bağlanan insan, içsel bağlılığı sayesinde ihsan kapılarını açmaktadır. Hz. Eyyûb de yaşadığı acılar ve sıkıntılar karşısında sabretmiş ve Allah'a olan derin bağlılığıyla güç bulmuştur. Bu bağlılık ve sabır, ona Allah'ın lütuflarını ve şifasını bahşetmiştir. Bu durum Murat Çobanoğlu'nun dörtlüğüne şu şekilde yansımıştır:

Sen kalbini bağla Hakk'a zamanı verir Hüda
Dergâhında hazne boldur ihsanı verir Hüda
Eyüp gibi sabredersen dermanı verir Hüda
Aslı Mecnun olan âşık Leylâ'yı gözler gider (Kafkasyalı, 1998: 342).

Murat Çobanoğlu diğer şiirlerinde Eyüp gibi sabredenlerin dermana yakın olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 172), Hz. Eyyûb'ün çaresinin Allah olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 180), Hz. Eyyûb'e gelen derdin ve dermanın Allah'tan olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 224, 324, 410) söylemektedir.

Âşık Selmanî, Hz. Eyyûb'ün hastalığı nedeniyle teninin kurtla dolduğunu belirtip derdi veren Allah'ın cefakâr kuluna yetişeceğini söyler:

Selmani cana veren canını
Ehli beyit için döker kanını
Eyüp gibi kurda veren tenini
Derdi veren cefakâra yetişir (Avşar, 2010: 553).

Âşık Mahzunî Şerif, Hz. Eyyûb'ün çektiği acılara benzeyen zorlukları deneyimlediğini ve bu nedenle Mahzunî adını alarak âşık olduğunu şu dizeler ile ifade eder:

Böyle ömür tarlasına keder sürüp gam ektim
Eyyüp nebinin derdine en büyük keşik benim
Izdırabı onu bildim, çektim efendim çektim
Çünkü soy adım Mahzuni, öz adım aşık benim (Zaman, 1999: 505).

Âşık Mahzunî Şerif, diğer şiirlerinde ise cahillerin Hz. Eyyûb'ün derdini ve çilesini anlamadığını (Zaman, 1999: 312), onun derdinin devede kıl olmadığını (Zaman, 1999: 333) ifade eder.

Rivayetlere göre Hz. Eyyûb'ün hastalık nedeniyle vücudunun kurtlarla kaplaması sonucunda Yüce Allah ona dilindeki kurtla birlikte kalbindeki kurdu da koparıp suya atmasını emreder. Hz. Eyyûb, bu emri yerine getirince dilinden suya atılan kurt "sülük", kalbinden suya atılan kurt ise "arı" olur. Bu iki varlık o günden bu yana insanlara şifa kaynağı olması Allah'ın şefkatinin parçasıdır. Âşıklar söyledikleri şiirlerde bu hadiseyi dillendirmiş arıdaki sırrı Hz. Eyyûb ile ifade etmişlerdir. Âşık Müdâmî, Hz. Eyyûb'ün kurtlarının sülük ile zambur - arı olduğunu (Aydın, 2012: 586); Şeref Taşlıova, Hz. Eyyûb'ün yarası olmasa her çiçekten bal alan bir arının olmayacağını (Taşlıova, 2012: 938); Âşık Selmanî ise Hz. Eyyûb çile çekmese arıların meydana gelmeyeceğini (Avşar, 2010: 477) ifade etmiştir.

Âşıklar Hz. Eyyûb'ün neden dert sahibi olduğu üzerinde durarak bunun bir imtihan sebebi olduğunu düşündürtmek ister. Hz. Eyyûb'ün dayanması zor olan acılar çektiğini, acıdan göz yaşlarının dinmediğini belirtirler. Allah'a Hz. Eyyûb'e verilen dermanın kendilerine de verilmesi için dua ederler. Bu bağlamda Âşık Müdâmî, bir şiirinde Hz. Eyyûb'ün neden belaya düştüğünü sorar (Aydın, 2012: 621). Âşık Mevlüt İhsanî, Hz. Eyyûb'ün ağlamaktan gözünde kese oluştuğunu söyler (Düzgün, 2015: 21).

Âşık Divanî, insanların Hz. Eyyûb gibi şükür eylemesi gerektiğini söyler (Akgün, 1962: 29). Âşık Selmanî, Eyüp'ün derdi gibi bütün dertlerin dermanını sağlaması için Allah'a dua eder (Avşar, 2010: 477). Ali İzzet Özkan ise en büyük yaralara Hz. Eyyûb'ün dayanabileceğini söyler (Başgöz, 1979: 197).

Âşıkların aşk ve sevgi ile ilgili söyledikleri şiirlerde Hz. Eyyûb'ün adı geçtiği görülmektedir. Âşık Hüdaî; âşık olmanın, aşk ateşi ile yanmanın Hz. Eyyûb'ün derdi gibi çok çileli olduğunu, bu derdi çekmeyenlerin bu durumu anlamayacağını (Başaran, 1980: 71), Âşık Sefil Selimî ise Hz. Eyyûb'ün sabretmesinin en büyük nedeninin sevgi olduğunu (Özdemir, 2003: 253) dile getirmiştir.

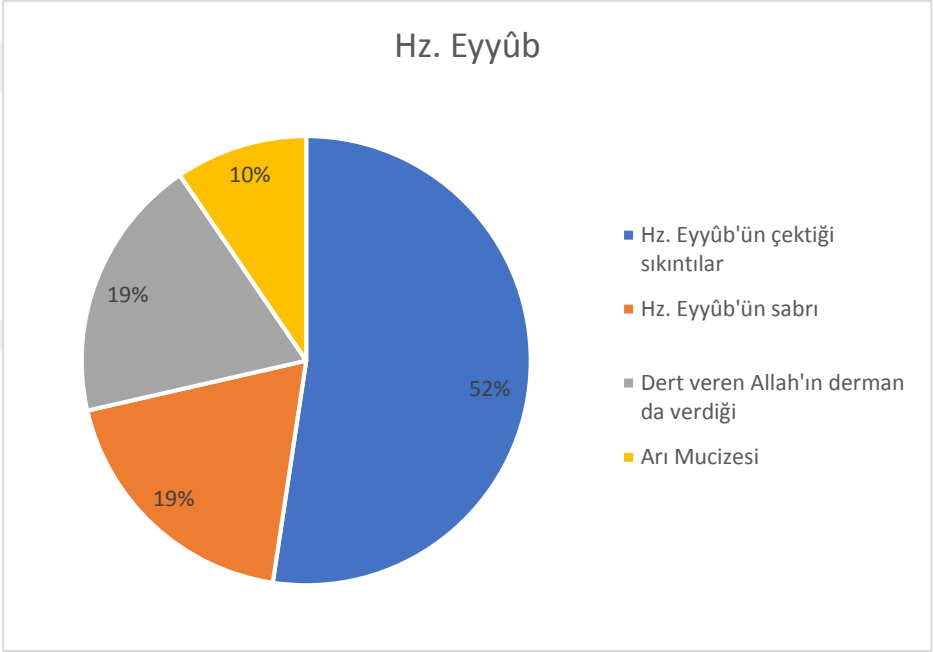

Şekil 2.14 Hz. Eyyûb'ün ele alınan yönlerinin oranı

Âşıklar, Hz. Eyyûb ile ilgili söylediği şiirlerde farklı konulara odaklanmıştır. Hz. Eyyûb'ün yaşadığı sıkıntılar, sabrı, Allah'ın dertlere derman verdiği ve arı mucizesi gibi konu ve temaları şiirlerde işlemiştir. Âşıkların Hz. Eyyûb'ün yaşadığı zorlukları ve hastalıkları anlatan şiirleri %52'lik bir orana sahipken, sabrı ve Allah'a olan güveni vurguladığı şiirler %19'luk bir orana sahiptir. Dertlerin kaynağı olarak Allah'ı işaret eden ve çareyi de O'nda bulan şiirler de %19'luk bir paya sahiptir. Diğer taraftan, Hz. Eyyûb ile ilişkilendirilen arı mucizesi şiirlerin %10'nunu oluşturur. Bu sonuçlar, âşık şiirinde Hz. Eyyûb'ün hayatının farklı yönlerinin ele alındığını ve bu kıssanın çeşitli temalar etrafında anlatıldığını göstermektedir.

2.1.4.12 Hz. Mûsâ

Büyük İslam İlmihali'nden (Bilmen, 2003: 558-560) özetlediğimiz Hz. Mûsâ'nın kıssası şu şekildedir: Hz. Mûsâ, İsrail Oğullarından olup Mısır'da dünyaya gelmiştir. Bir gün Mısır kâhinlerinden biri firavuna İsrail Oğullarından yeni doğacak bir bebeğin ileride Mısır devletinin çökmesine neden olacağı haberini verir. Firavun da yeni doğan çocukları öldürmeye başlar. Bu sırada Hz. Mûsâ doğar ve annesi oğlunu firavun öldürmesin diye bir sandığın içine koyarak Nil Nehrine bırakır. Bu sandığı firavunun zevcesi bulup içindeki bebeği evlat edinir. Hz. Mûsâ büyüyünce yolu Tûr Dağına düşer. Orada Allah tarafından peygamberlik görevi verilir. Daha sonra firavunu Allah'ın dinine davet eder. Hz. Mûsâ, peygamber olduktan sonra birçok mucize göstermiş fakat o zaman Mısır çevresinde sihirbazlık çok ilerlediği için firavun bu mucizeleri sihir sanmıştır. Bütün sihirbazlar Hz. Mûsâ'ya meydan okumuşlardır. Hz. Mûsâ'nın asası bütün büyücülere karşı bir ejder kesilerek hepsinin hünerlerini yok etmiştir. Bu durumu gören büyücüler onun yaptığının bir sihir olmadığını görünce imana gelmişlerdir. Fakat firavun ve halkı Hz. Mûsâ'nın gösterdiği bu mucizeyi gördükleri halde iman etmemişlerdir. Hz. Mûsâ bir gece kendisine inananlarla birlikte Mısır'dan çıkmış, Süveyş denizini mucize göstererek yarıp on iki yola ayırmıştır. İsrail oğullarının on iki kabilesi açılan bu yollardan karşı yakaya geçmişlerdir. Bu olayı izleyen firavun, ordusu ile birlikte peşlerinden gitmiş, yarılan denizin içine girmişler, suların tekrar kapanması ile boğulmuşlardır. Firavundan kurtulan Hz. Mûsâ Tih Sahrası'na oradan "Tûr-i Sina" adı verilen Tûr Dağı'na gitmiştir. Orada Yüce Allah kendisine Tevrat kitabını vermiştir. Hz. Mûsâ bu yerde bir vasıta bulunmaksızın, doğrudan Allah ile konuşmuştur bu nedenle ona "Kelimullah" denilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Hz. Mûsâ'nın hayatı bazı önemli hadiseleri ile birlikte anlatılır. Âşıkların Hz. Mûsâ'nın bebekken Nil nehrine bırakılmasını, Tur Dağına gitmesini, peygamber olmasını, Tevrat'ın verilmesini, firavun ile mücadelesini, elindeki asası ile gösterdiği mucizeleri ele alan şiirler söylediği görülmektedir. Bu bağlamda âşıklardan Âşık Mevlüt İhsanî, Hz. Mûsâ'nın bebekken Nil'e bırakıldığını (Düzgün, 20015: 28); Murat Çobanoğlu ve Âşık Mahzunî Şerif, Allah'ın Hz. Mûsâ'yı Tur Dağına çağırdığını (Kafkasyalı, 1998: 324), (Zaman, 1999: 265); Âşık Müdâmî, Hz. Mûsâ'nın Tur Dağında on sekiz bin âlemi gördüğünü (Aydın,

2012: 238) ve firavunu muharrem ayında yendiğini (Aydın, 2012: 510); Âşık Sefil Selimî, Hz. Mûsâ'nın Tur Dağında elinde kılıç ve asa ile dolaştığını (Özdemir, 2003: 138), firavunun Hz. Mûsâ karşısında hezimete uğradığını (Özdemir, 2003: 277), Hz. Mûsâ'nın asasının mucize göstererek ejderha olduğunu (Özdemir, 2003: 414); Âşık Divanî, Hz. Mûsâ'nın bir sır barındırdığını (Akgün, 1962:21); Âşık Selmanî, Allah'ın Hz. Mûsâ'yı candan sevip dost edindiğini (Avşar, 2010: 413) ifade etmiştir.

Hz. Mûsâ'nın annesi, onu firavunun zulmünden kurtarmak için Nil Nehrine salar. Allah'ın bir lütfu olarak, Musa'yı firavunun sarayında büyümesi için saraya kadar götüren Nil Nehrinin akıntısı, onu yok etmek isteyen firavunun ellerinden korur. Musa, firavunun sarayında büyüyerek ileride İsrail Oğullarının özgürlüğü için önemli bir rol oynayacak şekilde yetiştirilir. Bu olay, Hz. Mûsâ'nın mucize dolu hayatının başlangıcını ve Allah'ın hikmetinin derinliğini gösterirken, aynı zamanda insanın yaşadığı zorlukların Allah'ın planının bir parçası olduğunu da hatırlatır. Bu bağlamda Âşık Divanî, Hz. Mûsâ'nın Nil Nehrine bırakılmasına ve firavunun sarayında büyümesine telmih yaparak onun hayatına ait kesitleri dizelerinde işler:

Musa'nın turi sinası
Nehre saldı öz anası
Firavun suya kanası
Ondan sonra İsa geldi (Akgün, 1962: 29).

Hz. Mûsâ, Tur Dağına giderek, doğrudan Allah ile iletişim kurmuştur, bu nedenle kendisine "Kelimullah" denilmiştir. Tur Dağında, herhangi bir aracıya gerek olmadan, Allah'ın kendisine doğrudan hitap ettiği bir deneyim yaşamıştır. Ayrıca, Hz. Mûsâ'nın gösterdiği mucizeler arasında denizi ikiye ayırma gibi büyük olaylar da vardır. Âşık Efkârî, bu bilgileri dizelerine şu şekilde yansıtır:

Oydu tur dağına varan
Mevlasına cevap veren
Denizi ikiye ayıran
Kelimullah sizinledir (Rayman, 1998**).**

Âşık Efkârî, diğer bir şiirinde (Rayman, 1998: 166) Hz. Mûsâ'nın Allah'ın kelîmi olduğunu söyler.

Kur'an-ı Kerim (Araf 7/113)'e göre Hz. Mûsâ, Tur Dağında Allah'tan yüzünü göstermesini istemiştir. Allah da bu istek üzerine "Lenterani" (Beni göremezsin). Beni görmek istiyorsan şu dağlara bak, eğer yerinde durabilirse beni görürsün" diye cevap vermiştir. Allah dağa tecelli etmiş ve bu tecellinin sonucunda dağ paramparça olunca Hz. Mûsâ'nın düşüp bayılmıştır. Âşık Daimî bu olaya telmihte bulunarak gizli bir hazine olan Allah'ın yüzü görünmese bile yarattığı her şeyde saklı olduğunu ifade etmektedir:

Müminler katarı çeker bu yurda
Arifin kelamı seçilmez nurda
Lenterani dedik, Musa'ya Turda'da
Küntü kenzullahın derbanıyız biz (Zaman, 2008: 58).

Hz. Mûsâ'nın Tur Dağında Allah ile konuşma kıssası insanlara önemli dersler verir. Bu kıssa, insanın sınırlılığını ve Allah'ın eşsizliğini vurgular. Allah, insanın sınırlı anlayışıyla sınırlanamayacak kadar büyük ve yücedir. Bu kıssadan çıkaracağı ders, Allah'ın kudreti ve insanoğlunun sınırlılığı arasındaki dengeyi kabul etmek ve Allah'a teslim olmaktır. Âşık Selmanî, bu dersi mısralarında şu şekilde verir:

Hatırlarsan Tur Dağı'nda Musa'yı
Tez anlarsın uzun sözü, kısayı
Hakk'a nasıl ulaştırdı asayı
İlme mağrur olma! Sakın gururundan (Avşar, 2010: 413).

Hz. Mûsâ'nın asası, pek çok mucizeyi barındıran bir sembol olarak önemlidir. Bu asa, Allah'ın izniyle denizi ikiye ayırma gibi birçok mucizeyi gerçekleştirmek için kullanılmıştır. Hz. Mûsâ'nın asası, onun peygamberlik misyonunun bir parçası olarak Allah'ın gücünü ve lütfunu gösteren önemli bir araçtır. Bu bağlamda Âşık Mahzunî Şerif, çeşitli sıkıntılar çeken Hz. Mûsâ'nın Allah tarafından kendisine verilen özel bir asaya sahip olduğunu ve Tur Dağı'na (Sina Dağı) yanında asasıyla çıktığını belirtir:

Hangi çarmıh tutmuş bizim İsa'yı
Bilirsiniz dili yanmış Musa'yı
Tur Dağı'na götürürken Asa'yı
Onun konuştuğu Sina'sı nedir? (Zaman, 1999: 155).

Hz. Mûsâ'nın firavun ile mücadelesi, peygamberler tarihinin önemli bir konusudur. Firavun, Hz. Mûsâ'ya inanmayarak onunla karşı gelir. Ancak Hz. Mûsâ, Allah'ın izniyle büyük mucizeler gerçekleştirir, denizi böler ve İsrail Oğullarına kurtuluş sağlar. Firavunun inadı, sonunda Nil Nehri'nin sularında boğulmasıyla son bulur. Nil nehrinin firavuna mezar olduğunu Şeref Taşlıova şu dizelerinde dile getirir:

Her gelen bir eser koydu dünyaya
İnsanın içinde gizlidir gaye
Firavun da inanmadı Musa'ya
Onun mezarını Nil etmedi mi? (Taşlıova, 2012: 919).

Âşıkların, Hz. Mûsâ'nın Allah'a kavuştuğu gibi kendilerinin de O'na kavuşmaları için niyazda bulunduğu, tüm insanların bünyesinde Hz. Mûsâ'nın güzellikleri gibi güzelliklerin var olduğunun belirtildiği, Hz. Mûsâ ile Allah'ın kudretinin büyüklüğünün ifade edildiği şiirleri de bulunmaktadır. Bardızlı Âşık Nihânî, Allah'ın Hz. Mûsâ'yı Tur Dağına davet ettiğini ve orada bin bir kelam konuşulduğunu belirtir. Allah'ın Hz. Mûsâ'ya muradını verip Celaline kavuşturduğu gibi kendisinin de murada ermesi ve Celaline kavuşması için dua eder:

Da'vet etti yaradan'ım Musa'yı "Tur" dağına
Ne sordu ne söyledi anda binbir kelâmı
Kıl tecelli cümlemizi kavuştur Celâline
Âlemin vere muradın ya benim vermeye mi (Gedik, 1995: 158).

Âşık Hüdaî, insanın güzelliği kendi bünyesinde araması gerektiğini vurgulamak için Hz. Mûsâ'nın Allah'ı arama kıssasına telmihte bulunur:

İsâ sende Musâ zende Tur sende
Çözülmeyen gizli sır sende

Hak'kın büyük hazinesi var sende
Sende ara sende seni bul arkadaş (Başaran, 1980: 51).

Ali İzzet Özkan, Hz. Mûsâ'nın Tur Dağında Allah ile konuşmasına, eli ve asası ile gösterdiği mucizelere telmihte bulunur. Kendisinin Hz. Mûsâ karşısında çok alçak bir kul olduğunu zikreder:

Allah'ım çağırdı dedi ya Musa
Senden bir alçak kul getir var ise
Geldi beni buldu elinde asa
Musa'nın yed'inde havyan göründüm (Başgöz, 1979: 129).

Abdulvahap Kocaman, Hz. Mûsâ'nın Tur Dağı'na çıkmasına ve asası ile çeşitli mucizeler göstermesine değinerek Allah'ın iradesine ve kudretine dikkat çeker:

İsterse kârunu yere batırır
İsterse İsa'yı göğe götürür
İsterse Musa'yı Tur'a getirir
İsterse asa'dan yılan yaratır (Kayırhan, 2007: 189).

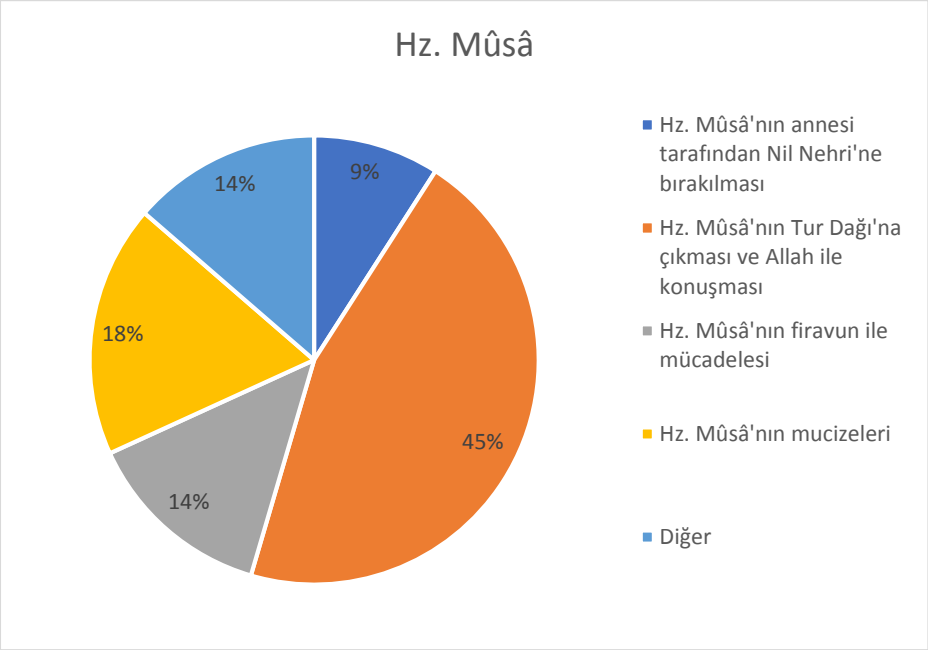

Şekil 2.15 Hz. Mûsâ'nın ele alınan yönlerinin oranı

Hz. Mûsâ'ya değinilen âşık şiirlerinde %45'lik yüksek oranla Hz. Mûsâ'nın Tur Dağı'na çıkması ve Allah ile konuşması önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, Hz. Mûsâ'nın mucizelerini konu alan şiirler %18'lik bir orana sahipken, onun firavun ile mücadelesi %12'lik bir oranla temsil edilmiştir. Hz. Mûsâ'nın doğumuna dair şiirler ise %9'luk bir orana sahiptir. Âşıkların Hz. Mûsâ'ya atıfta bulunarak Allah'ın kudretinin belirttiği, dua ve niyazda bulunduğu şiirler ise (Diğer) %14'lük bir orana sahiptir. Bu sonuçlar, Âşık şiirinde Hz. Mûsâ'nın hayatının çeşitli yönlerinin ele alındığını ve onun ilahi deneyimi, mucizeleri, liderlik yetenekleri ve doğum öyküsü gibi farklı unsurlarının şiirlerde işlendiğini göstermektedir.

2.1.4.13 Hz. Dâvûd

Hz. Dâvûd, İsrail Oğullarına hükümdarlık yapmıştır. Dört büyük kitaptan biri olan "Zebûr" adlı kitabın indirildiği peygamberdir. Kudüs'ü fethederek orayı hükümetin merkezi yapmıştır. Güzel bir sese sahip olması, mucize göstererek elleri ile demiri mum gibi yumuşatması ve demirden zırh yapması, Mescid-i Aksâ'yı yapmaya teşebbüs edişi Hz. Davut'un bilinen en önemli özellikleridir (Köksal, 2004: 179-201). Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Hz. Davut, kendisine indirilen Zebûr ve mucizeleri ile dillendirilmiştir.

Hz. Mûsâ'ya Tevrat'ın indirildiği gibi, Hz. Davut'a da Zebûr indirilmiştir. Hz. Eyyûb'ün kurtları nasıl sülük ile arı olduysa, Hz. Davut da mucize göstererek tuncu eliyle hamura dönüştürmüştür. Bu yönüyle Hz. Davut, demircilerin pîri olarak nitelenir. Âşık Müdâmî, bu konuda dizelerinde şu ifadelere yer verir:

Eyyüb'ün kurtları sülükle zambur
Tevrat Musa'yadır Davut'a Zebur
Tunca el vursaydı olurdu hamur
Demirciler pirinden bilelim (Aydın, 2012: 586).

Ali İzzet Özkan, Hz. Davut'un elleri ile demiri eritme mucizesine değinerek elinin yanmadığını, Kudüs'ü fethetmesine telmihte bulunarak tüm devleti zapt ettiğini ifade eder:

Yanmadı Davut'un eli
Zaptetmişti cümle ili
Süleyman'ın türlü dili
Kuşlar bilir per' cin nedir (Başgöz, 1979: 72).

Âşık Selmanî, Allah'ın Hz. Dâvûd aracılığı ile Zebûr'u gönderip haber verdiğini (Avşar, 2010: 269); Âşık Müdâmî ise Hz. Davut'un minberde vefat ettiğini (Aydın, 2010: 774) söyler.

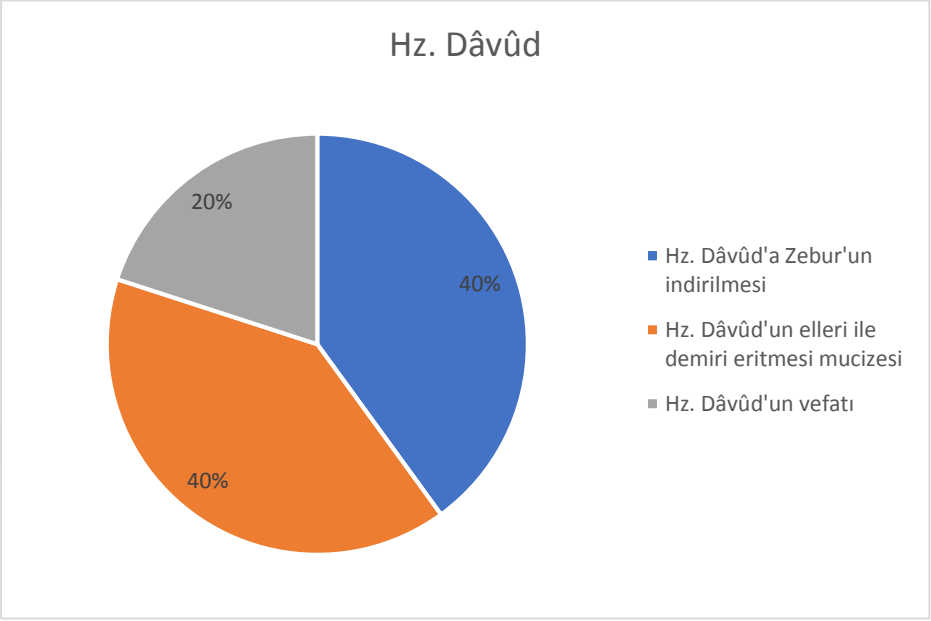

Şekil 2.16 Hz. Dâvûd'un ele alınan yönlerinin oranı

Hz. Dâvûd'a değinen âşık şiirleri özellikle iki ana konuya odaklanmıştır. %40'lük yüksek oran, Hz. Dâvûd'a Zebûr'un indirilmesine değinen şiirlerin büyük bir kısmını temsil ederken, bu olayın dinî ve manevi önemini yansıtmaktadır. Aynı şekilde, %40'lük oranla Hz. Dâvûd'un elleri ile demiri eritme yeteneği şiirlerin önemli bir bölümünü oluşturur ve Hz. Dâvûd'un fiziksel gücünü ve mucizesini vurgular. Hz. Dâvûd'un vefat edişine değinen şiirler ise %20'lik kısmı oluşturur.

2.1.4.14 Hz. Süleyman

Hz. Süleyman, Hz. Davut'un oğlu olup onun ölümünden sonra on üç yaşında yerine geçmiş daha sonra kendisine peygamberlik verilmiştir. Babası gibi hem hükümdarlık

hem de peygamberlik görevine nail olmuştur. Mescid-i Aksa'yı yedi senede yaptıran Hz. Süleyman, kuşların dilini bilme, cinlere ve rüzgarlara hükmetme gibi pek çok mucizeler göstermiştir (Köksal, 2004: 205- 225). Rivayete göre Hz. Süleyman, yüzüğü (diğer ismi Mühr-ü Süleyman) ile döneminin en büyük hükümdarlardan biri olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Hz. Süleyman'ın hükümdarlığının, tüm cihanı hükmettiğinin, büyüklüğünün, ihtişamının ve zenginliğinin işlendiği görülür. Bu bağlamda dönemin âşıklarından Âşık Mahzunî Şerif, Hz. Süleyman'ın sultan olduğunu (Zaman, 1999: 92); Mevlüt İhsanî, Kaf'tan Kaf'a hükmettiğini (Düzgün, 2015: 29); Âşık Müdâmî, adaleti sağladığını (Aydın, 2012: 564) ve Mescid-i Aksa'yı yaptırdığını (Aydın, 2012: 636) ifade eder.

Hz. Süleyman, hükümdarlığı boyunca dünyanın birçok yerinde hüküm sürmüş, devletini genişletmiş ve zenginleştirmiştir. Diğer devletlerden daha fazla şöhrete ve itibara sahip olmuştur. Akıllı ve adil yönetimi, hikmeti ve bilgeliğiyle tanınmış, bu da onun güç ve refahın simgesi haline gelmesini sağlamıştır. Âşık Talibî Coşkun, bu durumu şöyle dile getirmiştir:

Böyle hüküm vermezdi Süleymanı
Gölgesi tutuyor bütün cihanı
Nice devletlerden yücedir şanı
Şükür ihsanı bol ummana geldim (Kaya, 2013: 134).

Hz. Süleyman, hükümdarlığı döneminde tüm cihanı baştan başa hükmetmiş, emrine itaat eden insanların olduğu bir imparatorluk kurmuştur. Tahtını her yere taşımış ve gittiği her yerde adaleti sağlamıştır. Âşık Müdâmî, Hz. Süleyman'ın ihtişamını dizelerinde şu şekilde işlemiştir:

Kaftan kafa hükmeylerdi Süleyman
Emrine mutiydi cem'i insan can
Tahtını yel götürdü Süleyman
Adaleti Süleyman'dan bilelim (Aydın, 2012: 577).

Hz. Süleyman, sadece insanlara değil cinlere de hükmettiği rivayet edilen bir peygamberdir. Onun bilgelik ve hikmeti, sadece insanları değil cinleri de etkisi altına almıştır. Doğanın güçlerine hükmederek rüzgârı estirip yelleri durdurmasıyla da bilinir. Ayrıca, Hz. Süleyman'ın kuşların kemiğinden saraylar inşa ettiği ve muazzam bir mühre sahip olduğu rivayet edilir. Bu durum Ahmet Günbulut'un (Âşık Sefil Selimî) dizelerine şu şekilde yansır:

İnse cinse akıl fikir erdiren
Rüzgarlar estiren yeller durduran
Kuşlar kemiğinden saray kurduran
Mühre Malik Süleymanlar can verdi (Özdemir, 2003: 251).

Şeref Taşlıova, dünyanın faniliğini ele aldığı dörtlüğünde Hz. Süleyman'ın mührüne dikkat çekerek onun kuş dilinden anladığını dile getirir:

Kimseye kalmamış bu devri zaman
Yatma insanoğlu gafletten uyan
Kuş dilinden anlar idi Süleyman
Mühür dest-i fermandır bir tane (Taşlıova, 2012: 928).

Halil Karabulut, Hz. Süleyman'ın kurt, kuş gibi hayvanların dilinden anlamasının nedenini vahdete bağlar:

Kurt, kuş dilinden anlayan
Oldu bir Sultan Süleyman
Suretin aslını ayan
Sezenler vahdet gördüler (Karabulut, 1988: 22).

Hz. Süleyman'ın mucizelerine değinen Âşıklardan Ali İzzet Özkan, Hz. Süleyman'ın kuş gibi her türlü hayvanın dilinden anladığını, cinlere ve perilere hükmettiğini ifade eder (Başgöz, 1979: 172). Selmanî ve Âşık Müdâmî, rüzgâr mucizesinden bahsederek rüzgârın Hz. Süleyman'ın tahtını taşıdığın söyler (Aşır, 2009: 557; Aydın, 2012: 557). Abdulvahap Kocaman ise Hz. Süleyman'ın bu mucizelerini Allah'ın kudreti ve iradesine bağlar (Kayırhan, 2007: 200).

Âşıklar, dünyanın gelip geçici olduğunu, kimseye kalmadığını ve herkesin bir gün ölümü tadacağını anlattıkları şiirlerinde Hz. Süleyman'ı ele almışlardır. Bu bağlamda Aşı Reyhanî (Âşık, 2009: 147); Mevlüt Şafak (Düzgün, 2015: 36); Âşık Veysel (Kaya, 2004: 219); Âşık Nihânî (Gedik, 1995: 513); Âşık Sefil Selimî (Özdemir, 2003:251); Şeref Taşlıova, (Taşlıova, 2012:928) gibi âşıklar malın, mülkün, şanın, şöhretin ölüm karşısında hiçbir şeye yaramayacağını Hz. Süleyman'ı örnek göstererek işlemişlerdir.

Âşıklara göre dünya ne kadar büyük ve ihtişamlı olursa olsun her şeyin geçici olduğunu hatırlamak önemlidir. Sultan Süleyman gibi güçlü ve ihtişamlı bir hükümdar bile zamanla vefat etmiştir. Saraylar, köşkler ve dünya malı geçicidir. Bu nedenle, dünya nimetlerine aldanmamak ve gerçek değerlerin peşinden gitmek önemlidir. Bu durumu Âşık Reyhanî, dizelerinde şöyle dile getirir:

Ne aldandım bu dünyaya be şaşkın
Nice kahramanı yedi yer yedi
Bir gün yere iner sarayın köşkün
Sultan Süleyman'ı yedi yer yedi (Aşır, 2009: 147).

Mevlüt Şafak, insanı sessiz bir gemiye ölümü ise bir limana benzeterek geminin bir gün limana yanaşacağını söyler. Dünyanın hiçbir şeyine aldanılmaması gerektiğini, Sultan Süleyman da olsa dünyanın kesesine bir şeyin konulamayacağını vurgular:

Mevlüt İhsan aldanırsın bu dünyanın nesine
Tahtında Süleyman olsa ne koyar kesesine
Yanaşacak sessiz gemi bir gün iskelesine
Vaktinde gör tedarikin baş köşeyi ara bul (Düzgün, 2015: 36).

Mevlüt Şafak, diğer bir şiirinde (Düzgün, 2015: 22) yine Sultan Süleyman'ı örnek göstererek nice Süleymanların gelip geçtiğini dünyanın hiçbir insana acımadığını belirtir.

Âşık Mahzunî Şerif, ölümü hatırlatmak için nice evliyaların ve Sultan Süleymanların kefen giydirilip toprağa karıştığını şu dizeler ile dile getirir:

Bunca evliyalar bunca sultanlar
Karışmış toprağa devri devranlar
Altın köşkü ile çok Süleyman'lar
Ah demiş kefenler sarmış edendim (Zaman, 1999: 352).

Âşık Mahzunî Şerif, diğer şiirlerinde ise dünya saltanatının Sultan Süleyman'a bile kalmadığını (Zaman, 1999: 478) belirterek herkesin Sultan Süleyman gibi bu dünyadan gideceğini (Zaman, 1999: 434) anlatır.

Hz. Süleyman ile Belkıs aşkının Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde telmih olarak yer aldığı görülür. Ali İzzet Özkan'ın "Süleyman'a Belkıs oldum sevildim" (Başgöz, 1979: 129) dizesi buna örnek teşkil eder.

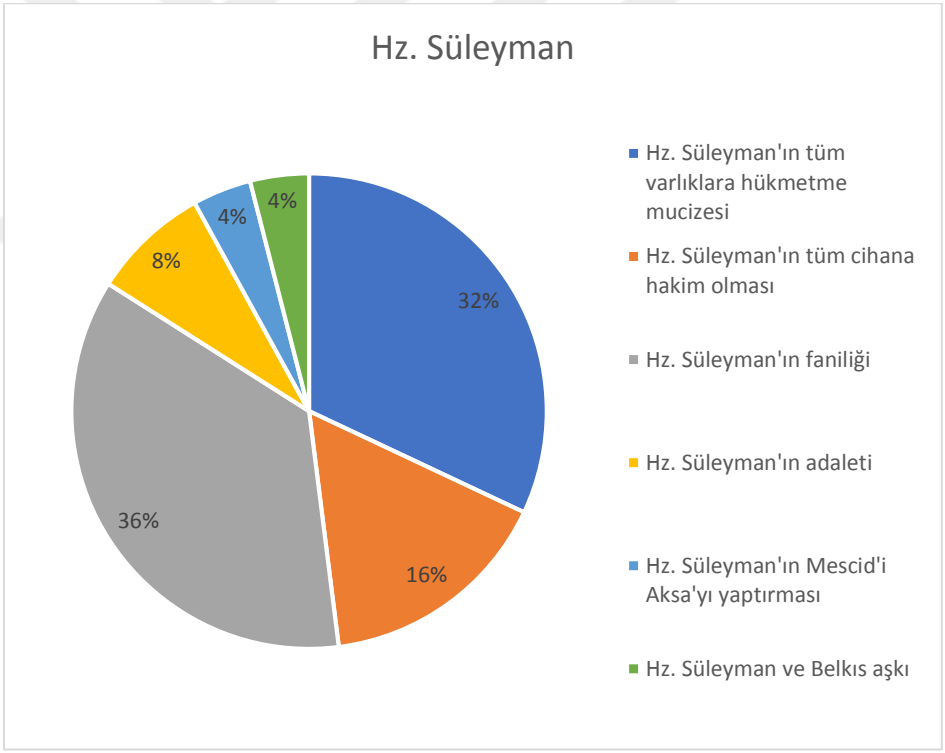

Şekil 2.17 Hz. Süleyman'ın ele alınan yönlerinin oranı

Hz. Süleyman'a değinen âşık şiirleri farklı konulara odaklanmıştır. %36'lık yüksek oran, Hz. Süleyman'ın insanî yönlerine ve faniliğine odaklanan şiirlerin büyük bir kısmını temsil ederken, %32'lik oran Hz. Süleyman'ın varlıklara hükmetme yeteneği ve mucizesini işleyen şiirlerini temsil eder. Ayrıca âşıklar şiirlerinde %16'lık oranla Hz. Süleyman'ın tüm cihana hâkim olduğunu, %8'lik oranla adaletini, %4'lük oranlarla

Mescid'i Aksa'yı inşa etmesini ve Hz. Süleyman ile Belkıs aşkını işlemişlerdir. Bu sonuçlar, âşık şiirinde Hz. Süleyman'ın farklı yönlerinin çeşitli perspektiflerle ele alındığını göstermektedir.

2.1.4.15 Hz. Yûnus

Hz. Yûnus, İsrail oğullarından gelen bir peygamber olup, "Ninova" halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Ninova halkı Hz. Yûnus'un Allah'ın dinine yönelmeleri çağrısına uymamış putlara tapınmaya devam etmişlerdir. Hz. Yûnus, Allah tarafından kendisine izin verilmeden bir gemiye binerek Ninova'yı terk etmek istemiş fakat gemi hareket etmemiştir. Geminin içinde bulunanlar geminin hareket etmeyişini aralarında bir suçlu olmasına bağlamışlar o suçluyu bulmak için kura atmaya başlamışlardır. Hz. Yûnus da Allah'tan izin almayarak kavmini terk ettiği için kendisinin suçlu olduğunu söyleyerek kendisini suya atmıştır. Bir büyük balık ise Hz. Yûnus'u yutmuştur. Hz. Yûnus tövbe istiğfar edince bir süre sonra balık kendisini çıkarıp sahile bırakmıştır. Bu olaylar olurken Ninova şehrinin üzerine korkunç bir kara duman sarmış, halk ise yaptıklarına pişman olup tövbe etmiştir (Bilmen, 2003: 564).

Âşıklar genellikle dizelerinde Hz. Yûnus'un suya atlamasını, büyük bir balığın kendisini yutmasını daha sonra sahile bırakılmasını işlemişlerdir. Murat Çobanoğlu "Yunus'u bir balık yuttu kardeşim" (Kafkasyalı, 1998: 401) diyerek Hz. Yûnus'un bir balık tarafından yutulduğunu "Yunus'u deryadan attın kenara" (Kafkasyalı, 1998: 224) diyerek Allah tarafından balığın karnından çıkarıldığını; Âşık Mahzunî Şerif, "Yunus neye döndü balık rahminde" (Zaman, 1999: 157) diyerek Hz. Yûnus'un balığın rahmindeyken tövbe edişini; Âşık Selmanî, "Etten handa Yunus bildi vaktini/Orada namazını kıla gelmiştir" (Aşır, 2010: 557) diyerek Hz. Yûnus'un balığın karnında da olsa namaz vaktini bilip namazını kıldığını; Abdulvahap Kocaman "İsterse balığa Yunus yutturur" (Kayırhan, 2007: 188) diyerek Allah'ın kudret ve idaresinin neticesinin sonucunda Hz. Yûnus'un balık tarafından yutulduğunu; Âşık Müdâmî, "Muharrem'de selamet Yunus'a" (Aydın, 2012: 774) diyerek Allah'ın Hz. Yûnus'a muharrem ayında selâmet verdiğini ifade etmiştir.

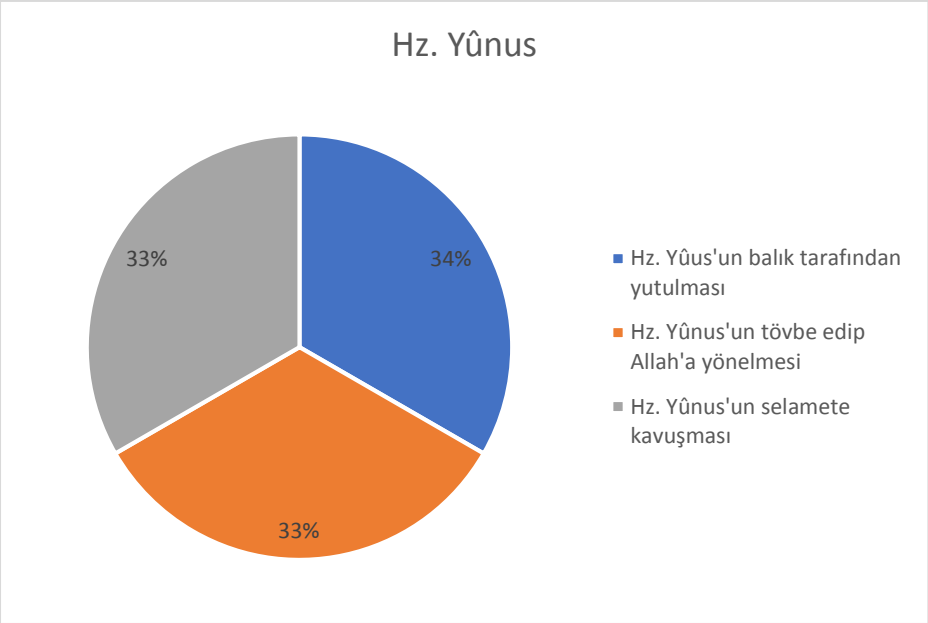

Şekil 2.18 Hz. Yûnus'un ele alınan yönlerinin oranı

Âşıklar, Hz. Yûnus'a değindiği şiirlerde özellikle üç konuya odaklanmıştır. Hz. Yûnus'un balık tarafından yutulması (%34) ve bu deneyimin ardından tövbe edip Allah'a yönelmesi (%33) şiirlerin büyük bir bölümünü oluşturur. Hz. Yûnus'un balık karnında geçirdiği deneyim, insanın günahlarından arınma ve Allah'a yönelme durumunu vurgular. Şiirlerde Hz. Yûnus'un selâmete kavuşup kurtuluşuna (%33) da değinilir. Bu, İslam'ın dinî ve manevi yönlerini yansıtırken, Hz. Yûnus'un kıssası üzerinden insanın tövbe, dua ve Allah'a güvenme öğretilerini şiirlerde ön plana çıkaran bir yaklaşımı yansıtır.

2.1.4.16 Hz. Zekeriyyâ

Hz. Zekeriyyâ, Hz. Süleyman'ın soyundan olup Hz. Meryem'in bakımını üstlenen bir peygamberdir. Yahudiler tarafından şehit edilmiştir (Köksal, 2004: 291-299). Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Hz. Zekeriyyâ'nın İsrail oğulları tarafından gördüğü zulüm ve işkenceler ile şehit olmasının işlendiği görülür. Murat Çobanoğlu, Hz. Zekeriyyâ'nın Yahudiler tarafından bıçkı ile biçilip kanının dökülmesine telmihte bulunarak şehit olduğunu dile getirir:

Çobanoğlu kayıp etme şanını
Mevlâm verir kulun her imkânını
Zâlimler odundan döktü kanını
Hızar Zekerya'yı biçtiği zaman (Kafkasyalı, 1998: 282).

Âşıklardan Âşık Müdâmî de bir dörtlüğünde (Aydın, 2012: 583), "Zekeriya'yı hızar ile biçtiler" diyerek Hz. Zekeriyyâ'nın şehit edilişine telmihte bulunur. Âşık Mahzunî Şerif ise "Neydi Zekeriya Nebi'nin tacı" (Zaman, 1999: 156) diyerek taç sembolizmi ile onun değerini dile getirir.

2.1.4.17 Hz. Yahyâ

Hz. Yahyâ, Hz. Zekeriyyâ'nın oğludur. İlk önce Hz. Mûsâ'nın şeriatı ile iman etmiş daha sonra İncil'in Hz. Îsa'ya verilmesi üzerine, Hz. Îsa'nin şeriatı ile amel etmek ile görevlendirilmiştir. İsrailoğullarının reisi olan "Hiredus", Hz. Mûsâ peygamberin şeriatı üzerine kendi kız kardeşini almak isteyince Hz. Yahyâ, Hz. Îsa peygamberin şeriatına dayanarak bu nikahın caiz olmayacağını söylemiş, bunun üzerine şehit edilmiştir. İncelenen âşık şiirlerinin içinde Hz. Yahyâ'nın adı Âşık Müdâmî'nin dizelerinde tespit edilmiştir. Âşık Müdâmî, "Yahya'nın al kanın yere seçtiler/O sultanı şühedadan bilelim" (Aydın, 2012: 585) diyerek Hz. Yahyâ'nın şehit edilişini dile getirmiştir.

2.1.4.18 Hz. Îsa

Hz. Îsa, İsrailoğullarına gönderilen son peygamberdir. Hz. Meryem'in oğlu olarak bir mucize ile babasız dünyaya gelmiştir. Hz. Îsa daha beşikteyken konuşmuş, büyüdüğünde ise kendisine vahiy gelerek İncil kitabı verilmiştir. Hz. Îsa, halka Allah'a iman etmeyi ve ibadet etmeyi tebliğ etmiştir. Allah'ın ona bahşettiği mucizeler ile her türlü hastalığı iyileştirme gücüne erişmiştir. Havariler hariç ona kimse inanmamış ve Yahudiler onu öldürmek için birini tutmuştur. Bunun sonucunda Allah, Hz. Îsa'yı kendi katına yükseltmiştir. İsrailoğulları ise Hz. Îsa'ya zannı ile ona benzeyen bir adamı öldürmüşlerdir (Bilmen, 2003: 555-567).

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Hz. Îsa'nın babasız dünyaya gelişi, Hz. Îsa'nın mucizeleri, çarmıha gerilmesinin istenmesi ve Allah'ın kudreti, mârifeti ile göğe kaldırılması hadisesine geniş ölçüde yer verilmiştir. Bu bağlamda Âşık Mevlüt İhsanî, Hz. Meryem'in nurdan hamile kalıp Hz. Îsa'yı doğurduğunu (Düzgün, 2015: 28); Murat Çobanoğlu, Hz. Îsa'nın babasız dünyaya geldiğini (Kafkasyalı, 1998: 415); Sefil Selimî, Hz. Îsa'nın çarmıha gerildiğini (Özdemir, 2003: 277); Ali İzzet Özkan, Hz. Îsa'nın halkın şerrinden korunması için Allah tarafından arşa çıkarıldığını (Başgöz, 1979: 124); Âşık Selmanî, Hz. Îsa'nın Mesih olduğunu (Aşır, 2010: 577); Âşık Efkârî, Hz. Îsa'nın ruh âlimi olduğunu (Rayman, 1998: 166), ledün ilmine sahip olduğunu (Rayman, 1998: 199) söyler. Âşık Mahzunî Şerif, Hz. Îsa'nın hangi çarmıha gerildiğini (Zaman, 1999: 155) ve dünyaya babasız nasıl geldiğini (Zaman, 1999: 316) sorar. Bardızlı Âşık Nihânî, Allah'tan kendisinin Hz. Îsa'ya bağışlamasını talep eder (Gedik, 1995: 158). Abdulvahap Kocaman ise Hz. Îsa'nın göğe kaldırılışı ile Allah'ın kudretini ve iradesini dile getirir (Kayırhan, 2007: 189).

Hz. Meryem'in kocasız bir şekilde hamile kalması ve Hz. Îsa'nın babasız doğuşu, insanlık tarihinde eşsiz ve mucizevi bir olay olarak kabul edilir. Bu olay, Allah'ın kudretinin ve lütfunun bir işaretidir. Âşık Mahzunî Şerif, bu mucizevi olaya değinerek babasız olarak doğan bu bebeğin suçunun olup olmadığını şu ifadelerle sorar:

İsa peygamber babasız
Meryem ana da kocasız
Mahzuni der hey vefasız
Bu bebeğin suçu nedir (Zaman, 1999: 379).

Hz. Îsa kavmine "…Gerçek şu ki, ben size Rabbinizden bir ayetle geldim. Ben size süzme çamurdan kuş biçiminde bir şey oluşturup içine üfürürüm, o da hemencecik Allah'ın izniyle kuş olur…" (Âl-i İmran 3/49) diyerek memesi olan ama sütü olmayan bir yarasa yapar. Âşık Selmanî, yarasa kuşunun Hz. Îsa'nın nutku olduğunu söyleyerek yarasa mucizesine telmihte bulunur:

Dolgun cevap söyler, istemem boşu
Allah çoban sürü güder, güdü yok

İsa’nın nutkudur, yarasa kuşu
Yarasanın memesi var südü yok (Aşır, 2010: 343).

Hz. Îsa'nın çarmıha gerilişi, Hristiyanlık inancında merkezi bir öneme sahiptir. İnanca göre Hz. Îsa, insanların günahları için kendini kurban etmek üzere çarmıha gerilmiştir. Bu olay, İsa'nın insanlığın günahlarına kefaret olmak için kendini feda ettiği ve Tanrı'nın sevgisinin en büyük göstergesi olarak kabul edilir. Bu bağlamda Âşık Divanî, Hz. Îsa’nın çarmıha girilişine telmihte bulunur. Hz. Îsa’yı çarmıha gerdirenin kim olduğunu sorar ve o münafığın o gün doğru olanı yendiğini söyler:

İsayı çarmıha gerdiren kimdi
Münafık o günü doğruyu yendi
İsanın anası Meryeme dendi
Muhammet sırrını gören kimlerdi (Divani, 1962: 21).

Âşık Divanî, bir başka şiirinde (Divani, 1962: 29), Hz. Îsa’yı öldürme girişimi sonrası Hz. Meryem’in feryat ettiğini, bunun üzerine Hz. Îsa’nın nidasının arştan duyulduğunu dile getirir.

İslam inancına göre ise Hz. Îsa'nın çarmıha gerilmediği ve öldürülmediği, Allah tarafından göğe yükseltildiği belirtilir. İnanca göre Allah İsa'yı düşmanlarından kurtarmış ve onu kendisine yakınlaştırmıştır. Bu inançtan hareketle Murat Çobanoğlu, Hz. Îsa’nın Allah’ın emri ile semaya çıktığını, oraya yerleşip gelmediğini, Allah’ın ona orada camii kurduğunu ve camiinin imamı yaptığını ifade eder:

Hak emriyle İsa çıktı semaya
Orada eğleşti durdu gelmedi
Dediler oranın imamı odur
Hak ona camii kurdu gelmedi (Kafkasyalı, 1998: 213).

Âşık Müdâmî, Hz. Îsa’nın akşam namazını kılarak Rabbinin emri ile göğe uçtuğunu, bundan ârif olanın kıssadan hisse alacağını söyler:

Akşam namazını kılmıştır İsa
Rahi Rabbaniyle uç dedi uçtu
Arif olan alır kıssadan hisse
Akşam zamanıyla uç dedi uçtu (Aydın, 2012: 522).

Hristiyan inancına göre, Hz. Îsa Allah'ın oğlu olarak kabul edilir. Âşık Veysel, Hz. Îsa'nın Allah'ın oğlu olduğu tarzındaki bu inanışı eleştirir:

Kilisede despot keşiş
İs' Allah'ın oğlu demiş
Meryem Ana neyin imiş
Bu işin var bir de senin (Kaya, 2004: 20).

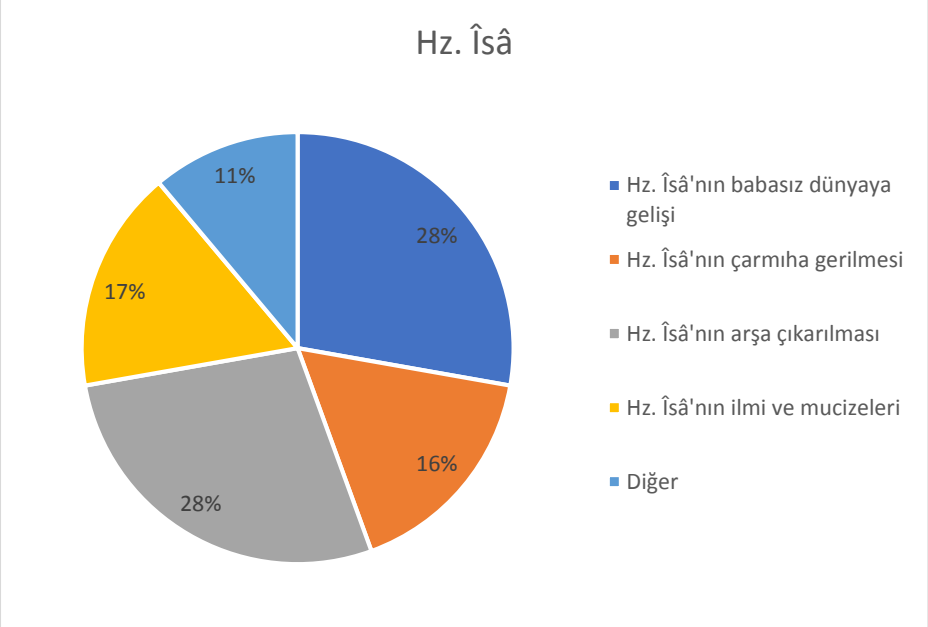

Şekil 2.19 Hz. Îsa'nın ele alınan yönlerinin oranı

Hz. Îsa'ya değinen âşık şiirleri çeşitli konulara odaklanır. %28'lik oranla Hz. Îsa'nın mucizevi doğuşu ve babasız dünyaya gelmesi olayına odaklanan şiirler, İslam'ın Hz. Îsa'ya dair inanç noktasını yansıtır. Bununla birlikte, %28'lik oranla Hz. Îsa'nın arşa çıkarılması ve yüceltilmesi konusu işlenir. İslam tarihi içinde Hz. Îsa'nın yüce bir konuma sahip olduğuna dair önemli bir inanç, bu konu üzerinden anlatılır. %17'lik oranla Hz. Îsa'nın ilmi bilgelik ve mucizeleri vurgulanırken, %16'lık oranla Hz. Îsa'nın çarmıha gerilmesi ve acı çektiği dönem hatırlatılır. Bu olayın dinî ve manevi boyutları

şiirlerde önemli bir yer tutar. Ayrıca, %11'lik "Diğer" kategorisi ise Hz. Îsa'nın mesih olduğu, Allah'ın oğlu olmadığı gibi fikirleri yansıtan şiirleri temsil eder. Bu sonuçlar, âşık şiirinde Hz. Îsa'nın hayatının ve öğretilerinin farklı yönlerinin çeşitli perspektiflerle ele alındığını göstermektedir.

2.1.4.19 Hz. Muhammed

Hz. Muhammed, Amine ve Abdullah ailesinin çocuğu olarak 571 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir. Hz. Muhammed doğmadan önce babasını, altı yaşındayken de annesini kaybetmiştir. Bunun üzerine ilk olarak dedesi Abdulmuttalib'in yanında kalmış, onun vefatından sonra amcası Ebu Talib'in yanında yaşamıştır. Amcası ile beraber ticaret hayatına atılmış, etrafında doğruluğu ve güvenilirliği ile nam salmıştır. İlk evliliğini yirmi beş yaşındayken Hz. Hatice ile yapmıştır. Kırk yaşındayken peygamber olmuş ve Kur'an-ı Kerim indirilmeye başlanmıştır. Putperestler ve atalarının dinine sıkıca bağlı olan Araplar, Allah'a imana dayanan Hz. Muhammed'in getirdiği bu İslam adındaki yeni dine inanmamışlar, Müslüman olanlara ise büyük bir baskı ve zulüm yapmışlardır. Bu nedenle 622'de Mekke'den Medine'ye hicret edilmiştir.

Mekkeliler, Medine'ye hicret eden Müslümanları yayılmacı politika izleyip İslam'ı yayacakları korkusu ile savaşa mecbur etmiştir. Müslümanlar, Allah'ın savaş emri ile Mekkelilerle 624'te Bedir, 625,'te Uhud ve 627'de Hendek Savaşlarını yapmıştır. Bu savaşlar arasında Bedir ve Hendek Savaşını Müslümanlar kazanırken Uhud Savaşı kaybedilmiştir. Hendek Savaşından sonra Müslümanlar ile Mekkeliler arasında Hudeybiye Barış Anlaşması imzalanmıştır. Bir süre sonra Hz. Muhammed, Mekkelilerin bu anlaşmaya uymaması sonucunda hicretinin sekizinci yılında ordusu ile Mekke'ye kadar ilerlemiş ve Mekke'yi fethetmiştir. Hicretinin onuncu yılında ise haccını yapıp veda hutbesini okumuş, 632 yılında 63 yaşındayken hastalanıp vefat etmiştir (Apak, 2022).

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in Allah tarafından tüm insanlığa gönderilmiş bir peygamber olduğu, ona inanmak ve ona uyarak doğru yolun bulunması gerektiği "De ki: Ey insanlar, şüphe yok ki ben, Allah tarafından sizin hepinize gönderilmiş olan

peygamberim…Allah'ın Şeriat sahibi ümmi peygamberine inanın ve uyun da doğru bulun" (Araf 7/158) ayeti ile belirtilmiştir.

Yüzyıllar boyunca Müslümanlar İslam dinin peygamberi Hz. Muhammed'e karşı derin bir sevgi duymuş ona olan sevgilerini hayatın her noktasında göstermişlerdir. Hz. Peygambere karşı duyulan saygı ve sevgilerin bir zarureti olarak onun adı zikredildiği anda salavat getirilmesi, günlük hayatın onun güzel ahlak ve davranışları esas alınarak yaşanılması; doğum, evlilik ve ölüm gibi insan hayatının dönüm noktaları olan geçiş dönemlerinde okunan mevlidi şerifler, erkek çocuklara onun isminin verilmesi, sanat eserlerinde konu edinilmesi, edebiyatta naat, esma-i nebi, siretü'n nebi gibi Hz. Peygamber hakkında ayrı türlerin oluşması Hz. Muhammed'e karşı duyulan derin sevginin karşılığı olarak düşünülebilir. Bununla beraber kutsal emanetlere karşı gösterilen hürmet, kandil günleri gibi onun adına kutsal zamanlarda yapılan dinî merasimler bu sevgi ve saygının doğal sonucudur.

Hükümdarlardan âlimlere, yazarlardan şairlere, mutasavvıflardan din adamlarına kadar hayatın her kademesinde olan Müslümanlar, Hz. Peygamber'e karşı sevgilerini içtenlikle dile getirmişlerdir. Hayata dair her olay ve durum üzerine şiirler söyleyen âşıklar ise Hz. Peygamber'e olan sevgilerini dile getirmekten geri durmamış en güzel şiirlerini ona söylemeye çalışmışlardır. Aynı zamanda halkın peygamber sevgisini de yansıtan âşıklar "Habibullah", "Efendim", "Dilber" gibi kelimelerle ona karşı sevgi ve muhabbetlerini terennüm etmişlerdir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirlerinde Hz. Muhammed; Muhammed Mustafa, Ahmed, Ahmed-i Muhtar, Muhammed Emin, Resul-i Ekrem, Resulullah, Resul-ü Zişan, Resul-i Kibriya, Nebi Nişan, Habibullah, Habib-i Ekrem, Habib-i Kibriya, Habib-i Muhtar, Habib-i Resul, Habib-i Sultan, Hatem-ül Kibriya, Hatem-ül Enbiya, Fahr-i Âlem, Fahr-i Kainat gibi pek çok isim ve sıfatla zikredilmiştir: Tespit edilen örneklerin geçtiği yerler şu şekildedir: Muhammed (Akgün, 21: 1971), (Nasrattınoğlu, 1976: 44), (Başgöz, 1979: 155), (Gedik, 1995: 230), (Rayman, 1998: 224), (Kafkasyalı, 1998: 131), (Zaman, 1999: 201), (Hüdaî, 2001: 107), (Özdemir, 2003:154), (Kayırhan, 2007: 141), (Avşar, 2010: 221), (Yılmaz, 2011: 100), (Aydın, 2012: 423), (Kaya, 2013: 17), (Düzgün, 2015: 51), (Yalsızuçanlar, 2018: 88); Muhammed Mustafa (Akgün, 1971:

29), (Başgöz, 1979: 88), (Zaman, 1999: 327), (Avşar, 2010: 396); (Aydın, 2012: 790), (Özdemir, 2003: 152), (Kayırhan, 2007: 203); Ahmed (Nasrattınoğlu, 1976: 45), (Avşar, 2010: 573), (Aydın, 2012: 523); Ahmed-i Muhtar (Gedik, 1995: 138), (Aydın, 2012: 679); Muhammed Emin (Akgün, 1971: 63), (Başgöz, 1979: 80); Resul-i Ekrem (Özdemir, 2003: 173), (Kaya, 2004: 219); Resulullah (Kafkasyalı, 1998: 224), (Kayırhan, 2007: 2010), (Avşar, 2010: 155), (Aydın, 2012: 423), (Yalsızuçanlar, 2018: 133); Resul-ü Zişan (Kayırhan, 2007: 187); Resul-i Kibriya (Aydın, 2012: 729); Nebi Nişan (Avşar, 2010: 284); Habibullah (Özdemir, 2003: 134), (Avşar, 2010: 264), (Aydın, 2012: 933), (Yalsızuçanlar, 2018: 108); Habib-i Ekrem (Aydın, 2012: 511); Habib-i Kibriya (Aydın, 2012: 678); Habib-i Muhtar (Kafkasyalı, 1998: 251), (Aydın, 2012: 221); Habib-i Resul (Aydın, 2012: 235); Habib-i Sultan (Kafkasyalı, 1998: 242); Hatem-ül Kibriya (Aydın, 2012:678); Hatem-ül Enbiya (Aydın, 2012: 587); Fahr-i Âlem (Aydın, 2012: 458); Fahr-i Kainat (Aydın, 2012: 724).

Kur'an-ı Kerim'de "biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" (Enbiya 12/112) ayeti ile Hz. Muhammed'in kâinatta yaratılan tüm varlıklar için rahmet olarak gönderildiği bildirilir. "Levlâke le-mâ halaktü'l-eflâke - Sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım" (Yılmaz, 2013: 456) şeklinde rivayet edilen bir hadiste ise kâinatın Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine yaratıldığı ifade edilir. Mevlüt Şafak, bu hadise değinerek Allah'ın kâinatı Hz. Muhammed'in hürmetine yarattığını söyler. Bu yaratılış neticesinde de İslam dini ve kitabı bahşedildiğini belirtir. Yaratılış bir sır olduğu için kâinatın içinde esrar barındığını bu esrarın da Allah'tan geçtiğini ifade eder:

Levlake levlak buyurdu Habib'in methine
Kâinatı var eyledi Muhammed hürmetine
Nur-ı Kuran İslam dini bahşetti hürmetine
Kâinatın her esrarı rahm ü Rahman'dan geçer (Düzgün, 2015: 52).

Ezelden beri Hz. Muhammed, Allah'ın sevgili kulu ve son peygamberi olarak kabul edilir. Hz. Muhammed'in varlığı, Allah'ın tüm evreni yaratmasının amacı olarak görülür. Mevlâ'nın aziz nişanının onda olduğu, bu nedenle elçilik görevine layık

olduğuna inanılır. Bu durum, Mustafa Gedik'in (Bardızlı Âşık Nihânî) dizelerinde şu şekilde anlatılır:

Sensin tâ ezelden cânlar cânânı
Sen içün halk etti cümle cîhânı
Sendedir Mevlâ'nın âzîz nişânı
Nübüvvet lâyıktır sevdiğim sana (Gedik, 1995: 135).

Murat Çobanoğlu, Allah'ın varlığı Hz. Muhammet'in yüzü suyu hürmetine yarattığını ifade ederek salât-ü selam getirir:

Zemin sema Hak didarı
Onun'çün yarattı varı
Abdullah'ın yadigârı
Sallu âlâ Ya Muhammed! (Taşlıova, 2012: 746).

Murat Çobanoğlu, diğer şiirlerinde ise kâinatın peygamber yücesi Habib-i Ahmet'in hürmetine kurulduğunu (Kafkasyalı, 1998: 291), Allah'ın onsuz bir dünya kurmayacağını (Kafkasyalı 1998: 228), O'nun serveri enbiya, fahri kâinat olup diğer peygamberlerden üstün olduğunu (Kafkasyalı 1998: 333) söyler.

Bir rivayete göre Allah'ın yarattığı ilk nur Hz. Muhammed'in nurudur. Hz. Muhammed'in bu hakikati bütün âlemlerin var olma sebebi ve gayesidir. Burum İslam tasavvufunda "Nûr-i Muhammedî" veya "Hakikat-i Muhammediyye" olarak geçer (Uludağ, 2021: 114; Ögke, 2018: 96). Bu bağlamda Âşık Müdâmî, Allah'ın ezelde önce Hz. Muhammed'in nurunu yarattığını, onun nurunun bütün kâinatın var olmasını sağladığını ifade etmektedir:

Sırrı Adem dedi ezeli ebed
Varlık murad etti vahüdül-ahad
Evvela halk oldu nuru Muhammed
Mebde-i âlemdir rafi biliriz (Aydın, 2012: 532).

Hz. Muhammed, yaratılış bakımından tüm varlıkların ve peygamberlerin ilki, peygamberlikle görevlendirilmesi bakımından ise peygamberlerin sonuncusudur (Ögke, 2018: 97). Mevlüt Şafak (Aşık Mevlüt İhsanî), cihan yaratılmamışken Hz. Muhammed'in nurunun yaratıldığını, buna rağmen yüz yirmi dört bin nebinin son peygamberi olarak geldiğine dikkat çeker. Allah'ın onu yarattığı diğer insanlardan daha güzel yaratıp sevdiğini, doğu ve batıya sancağını diktiğini böylelikle tüm insanlara rahmet olarak gönderildiğini söyler:

Cümlesinden evvel idin neden geldin sonradan
Yüz igirmi dört bin nebi geldi geçti sıradan
Cümlesinden hub yaratmış seni sevmiş yaradan
Dikildi mağrip maşrıka bayrağın dilber senin (Düzgün, 2015: 46).

Hz. Muhammed, 571 yılının Nisan 20'sine rastlayan Rebiu'l-evvel ayının 12. pazartesi gecesi Mekke'de dünyaya gelmiştir (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 50). Hz. Muhammed'in doğumu Türk dünyasında yüzyıllar boyunca "Mevlit Kandili" adı altında büyük sevinç ile kutlamakta, büyük bir hürmet ve özlem ile anılmaktadır. Süleyman Çelebi'nin "*Vesîletü'n-Necât*" isimli eseri bu hürmet ve özlemin neticesinde oluşturulmuş onun doğumunu anlatan eserlerden biridir. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıklar da Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan şiirler söylemiştir. Âşık Müdâmî nisan ayındaki yağmurların bin bereketli olmasını ve denizdeki balıkların bu ayda hareket edişini Hz. Muhammed'in bu ayda doğmasına bağlar:

Nisan yağmurlarında var bin bereket
Deryada balıklar eyler hareket
Bu ayda doğmuştur fahri kâinat (Aydın 2012: 598).

Hz. Muhammed'in doğumu öncesi Arabistan, cehalet ve putperestlikle kaplı bir dönemdedir. Zina, adaletsizlik gibi ahlakî bozulmalar toplumu sarmıştır. Ancak Hz. Muhammed'in doğuşuyla birlikte, hakikatin nuru ve adaletin kılavuzu olan İslam'ın müjdesi getirilmiştir. O, yaşamı ve öğretileriyle insanlığa umut, adalet ve ilahi rehberlik sunarak, cahiliye döneminin karanlığını aydınlığa dönüştürmüştür. Bu

bağlamda Âşık Divanî, Hz. Muhammed'in hayatı ile mucizevi bir destan yazdığını ifade eder.

Küfrü zina dolmuştu Arabistan
Geldi hakikatın nuru Mustafa
Hayatı mucizeyle yazdı destan
Geldi hakikatın nuru Mustafa (Divani, 1962: 28).

Âşık Divanî diğer şiirlerinde ise Hz. Muhammed'in Hakka yakın bir nur olduğunu (Divani, 1962: 21); Allah'ın en sevgili kulu olduğunu (Divani, 1962: 24); son peygamber olduğunu, soyunun Hz. İbrâhim'den geldiğini, insanoğluna kanun getirdiğini (Divani, 1962: 29); elçiliğinin açık olduğunu bu nedenle ona Hak elçisi demek gerektiğini, her sözünde himmet ve hikmetin olduğunu, gösterdiği yolun temiz olduğunu, inanmayanın ah çekeceğini (Divani, 1962: 41); âlemlere nur saçtığını, müminlere bağrını açtığını, putperestlerin önünden kaçtığını, kalbi temiz kulları Müslüman yaptığını, kalplere nur ile iman doldurduğunu, gün geçtikçe ümmetinin çoğaldığını, kendisi aracılığı ile kullara ayetler indiğini, ümmeti için cefaya boyun eğdiğini, küfür ehlinin hâkimiyetini yıktığını, cennete gidebilmek için kullara yol gösterdiğini (Divani, 1962: 62) söylemektedir.

Hz. Muhammed'in cihana teşrifinden sonra putlar devrilmiş ve her yere nur yayılmıştır. İslam'ın nurunun yayılmasıyla, putperestlik ve cehaletin gölgesi dağılmış ve insanlar doğru yolu bulmuştur. Şeref Taşlıova, bu durumu dizlerinde işleyerek salât-ü selam getirir:

Teşrif edince cihana
Putlar devrildi bir yana
Nur getirdiniz bir yana
Salla âlâ Ya Muhammed (Taşlıova, 2012, 745).

Âşık Sefil Selimî, Hz. Muhammed ile beraber Kur'an-ı Kerim'in dile geldiğini, ayetlerin seslendiğini, yer ve göğün onun peygamberliğini tasdik ettiğini, ruhların bedenleşip fertlerin hislendiğini ve güneşin tavaf ettiğini söyler:

Kur’an dile geldi, ayet seslendi
Yer gök tasdik etti, bir Muhammed’i
Ruhlar bedenleşti, fertler hislendi
Güneş tavaf etti, nur Muhammed’i (Özdemir, 2003: 248).

Âşık Sefil Selimî, şiirinin diğer dörtlüklerinde Burakların onun emrinde olduğunu, meleklerin onunla beraber huzur bulduğunu, her iki cihanda da örneğinin bulunmadığını, peygamberliğini münkirlerin reddedip müminlerin kabul ettiğini, onun adı ile söylenen dualaların kabul olduğunu, ona duyulan aşkın sermeyesinin bitmediğini, kalp gözünü açarak onun görülmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde ise Hz. Muhammed’in kim olduğu öğrenilmek istenirse Kur’an-ı Kerim’e bakılması gerektiğini (Özdemir, 2003: 142), hakikati görmek için Hz. Muhammed’e salavat getirip ayetlerin okunması gerektiğini (Özdemir, 2003: 342), bu âlemin temelini kurduranın Hz. Muhammed olduğunu (Özdemir, 2003: 475) ve pîrinin Hz. Muhammed (Özdemir, 2003: 543) olduğunu dile getirmektedir.

Âşık Talibî Coşkun, Hz. Muhammed’in en büyük özelliği olan rehberlik özelliğine dikkat çeker. Allah’ın balçıktan yarattığı kullarına Hz. Muhammed’i bir rehber olarak gönderdiğini belirtir:

Balçıktan yarattı cümle insanı
Adem’e halk etti bunca ihsanı
Rehber etti Peygamber’i zişanı
İsmi Muhammed’dir mimden ilahi (Kaya, 2013: 246).

Âşık Mahzunî Şerif, Hz. Muhammed’in yaşadığı dönemi iyi hale getirdiğine ve kemâlinin hak olduğuna değinerek onun ilme dair bir sözüne telmihte bulunur:

Muhammet devrini ihya eylemiş
Çünkü Mustafa’nın kemali haktır
İlim Çin’de olsa ara bul demiş
Hayvanlara akıl Çin’den uzaktır (Zaman, 1999: 317).

Âşık Mahzunî Şerif, diğer şiirlerinde ise kötü insanların Hz. Muhammed'e bile kuyu kazdıklarını (Zaman, 1999: 201), onun âlemin padişahı olduğunu (Zaman, 1999: 363) ifade etmektedir.

Âşıklardan Davut Sularî, kıblesinin Hz. Muhammed olduğunu (Yalsızuçanlar, 2018: 107), Hz. Muhammed'in Allah'ın sevgili kulu olduğunu (Yalsızuçanlar, 2018: 108), Hz. Muhammed'in kelamını hak bildiğini (Yalsızuçanlar, 2018: 113); Âşık Veysel, Resulü Ekrem'in getirdiği kanunların hak olduğunu (Kaya, 2004: 219); Ali İzzet Özkan, Muhammed Emîn'e iman getirdiğini (Başgöz, 1979: 80) söyler.

Mucize, "peygamber olduğunu ileri süren kimsenin elinde doğruluğunu kanıtlamak için Allah tarafından yaratılan hârikulâde olay" (Bulut, 2005, 30/350) olarak açıklanır. Mucize, bir peygamberin peygamberliğinin şahidi olup Allah'ın izni olmadıkça hiçbir peygamber mucize gösteremez (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 48). Bu bağlamda âşıkların Hz. Muhammed'in mucizelerini içeren şiirler söyledikleri görülmektedir.

Hz. Muhammed'in dünyaya gelişiyle, mucizevi olaylar meydana gelmiştir. Amine Hatun'un kucağından dünyaya gözlerini açınca çevresindeki her şey (Kâbe, ağaçlar, otlar) onun huzurunda boyun eğmiştir. Aynı anda, uzak kiliselerdeki putlar yüz üstü düşmüş, onun yüceliğini tanımışlardır. Bu olay Mevlüt Şafak'ın (Âşık Mevlüt İhsanî) dizelerinde yer almıştır:

Geldi Amine Hatun'dan nice oldu mucizat
Kâbe ile secde etti cümle ağaç yerde ot
Hep yüz üstü yere düştü çok kilise nice put
Kadem basınca cihana ayağın dilber senin (Düzgün, 2015: 28).

Hz. Muhammed'in bir diğer mucizesi ayı ikiye bölme mucizesidir. Murat Çobanoğlu, Hz. Muhammed'in aya işaret verip onu ikiye böldüğünü dile getirir:

Bir işaret verdi gökteki aya
Ondaki mühüre havale ettim/
İşareti böldü semada ayı
Kün emriyle Mevlâm kurdu dünyayı (Kafkasyalı, 1998: 228).

Miraç, İslam inancına göre Hz. Muhammed'in, Mekke'den Kudüs'e ve oradan semavî alemlere yükselerek Allah'ın huzuruna kabul edildiği bir diğer mucizevi bir olaydır (Yavuz, 2020: 30/132). Âşık Müdâmî, Hz. Muhammed'in Miraç gecesinde Mescid-i Aksa'ya gidip orada bütün peygamberlere imamlık yaptığını ve bu nedenle peygamberlerin en yüce imamı manasına gelen imam-ı enbiya ismini aldığını oradan da Allah'ın daveti ile miraca çıktığını ifade eder:

Muhammet Mustafa gitti Mirâc'a
Bu dağvet Cenab-ı Kibriyâdandır
Aksada toplandı ruhu enbiya
Bir ismi imamı enbiyadandır (Aydın, 2012: 636).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde Hz. Peygamberin miraca Cebrâil ile beraber çıktığını (Aydın, 2012: 432), Resullahın miraç gecesinde bir yeşil kubbeden çıkan dört ırmağın ikisinin cennete ikisinin dünyaya aktığını gördüğünü (Aydın, 2012: 443) dile getirmektedir.

Âşık Selmanî, Cebrâil'in Hz. Muhammed'i kırklar meclisinin yolunu tutmak ve Allah'ın makamına çıkarmak amacıyla miraca davet ettiği söyler:

Kırklar yolunu tutmaya
Menzili Hakk'a yetmeye
Miraca davet etmeye
Geldi Cibril Eminullah (Avşar, 2010: 262).

Hz. Muhammed, miraç gecesinde Cebrâil ile birlikte arş-ı kürsiyi dolaşmış, Allah'a yaklaşmada varlıkların ulaşabileceği son sınır olarak kabul edilen sidretü'l-müntehâya kadar ulaşmış, bu sınırda Cebrâil'den de ileriye geçip büyük rahmete kavuşmuştur. Bu durumu Âşık Efkârî dizelerine yansıtmıştır:

Cebraille Arşi Kürsi dolaştı
Vardı Sedr-i Munteha'ya ulaştı
Burda Cebrail'den ileri geçti
Bu büyük rahmete bu gece gitti (Rayman, 1998: 128).

Âşık Efkârî şiirinin diğer dörtlüklerinde ise Hz. Muhammed'in sidretü'l-müntehâya varınca Allah ile konuştuğunu, cennet ve cehennemi müşahede ettiğini dile getirmiştir.

Murat Çobanoğlu, Hz. Muhammed'in miraç yolunda duaya durduğunu, semaya çıkarak Hüda ile görüştüğünü ifade eder:

Habib ki çıktı semâya
Ne götürdü ol Hüdâ'ya
Yolunda durdu duaya
Yatanı sen bilir misin (Kafkasyalı 1998: 165).

Cenab-ı Hakk'ın kuluna bahşettiği yüce duygularında başında sevgi gelir. Müminler, önce Allah'ı sonra peygamberlerini daha sonra da yaratılanı yaratandan ötürü sever. Kur'an-ı Kerim'in "(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın…" (Al- İmran 3/31) ayetinde kulun Allah tarafından sevilmesi ve günahlarının bağışlaması için elçisine uyması, ona bağlı olması ve onu sevmesi gerektiği; "Müminlerin, peygamberi kendi nefislerinden çok sevmeleri gerekir." (Azhap 33/6) ayetinde ise peygambere duyulan sevginin her şeyden üstün gelmesi gerektiği bildirilmiştir. Buhari'den alınan bir hadise göre Hz. Muhammed'in kendisine duyulacak olan sevgi için "Sizden biriniz, beni anne-babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe (tam anlamıyla) iman etmiş olamaz" (URL-4, 2023), "Allah'a yemin ederim ki, sen, beni canından daha fazla sevmedikçe olgun mümin olamazsın" (URL-5, 2023) diye buyurduğu geçmektedir. Bu nedenle peygambere sevgi duymak, canından çok sevip ona bağlı olmak mümin olmanın bir gereğidir. Bu bağlamda âşıklar, şiirlerinde Hz. Muhammed'e duydukları derin sevgiyi dile getirmişlerdir.

Murat Çobanoğlu, içindeki Allah ve peygamber sevgisini iki büyük sevdiğinin olduğunu, sevdiklerinin ise Yüce Allah ve Hz. Muhammed olduğunu söyleyerek dışa vurur:

İki büyük sevdiğim var
Yüce Allah ve Muhammet
İnananlar etmez inkâr

Yüce Allah ve Muhammet (Kafkasyalı, 1998: 131).

Murat Çobanoğlu diğer şiirlerinde ise, Hz. Muhammed'in nuruna âşık olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 172), O'nun muhabbetten var olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 324) dile getirir.

Âşık Hüdaî, Muhammet ve muhabbet kelimelerini bir arada kullanarak dünyanın dört köşesinin, hayatın tadının ve neşesinin muhabbet ve Muhammed'de olduğunu söyleyip peygambere olan sevgisini ifade eder:

Bu dünyanın dört köşesi
Muhabbettir muhammettir
Hayatın tadı neşesi
Muhabbettir Muhammettir (Hüdaî, 2001: 107).

Âşık Hüdaî, şiirinin diğer dörtlüklerinde tabiatın uyanıp türlü renge boyanmasını, kendi kendine dönmesini, günlerin ayların oluşmasını, ırmakların coşup çayların çağlamasını, sıra dağların, denizlerin, gecenin ve gündüzün, küme küme tüm yıldızların oluşmasını muhabbete ve Hz. Muhammed'e bağlar.

Âşık Hüdaî, bir diğer şiirinde (Hüdaî, 2001: 49) ise Hz. Muhammed'i muhabbette görmeyen insanın Hz. Muhammed'i seviyorum dese bile bu söylediğinin yalan olduğunu dile getirir.

Bardızlı Âşık Nihânî, hangi hayale vurulduğunu kimsenin bilmeyeceğini, emsali olmayan bir cemâle vurulduğunu belirtir. İki mim bir ha bir dal harflerine vurulduğunu söyleyerek vurulduğu kişinin Hz. Muhammed olduğunu gösterir. Hz. Muhammed sevgisi nedeniyle de diyar diyar gezdiğini söyler:

Kimse bilmez ne hayâle vuruldum
Emsâli "Lâ" bir cemâle vuruldum
İki "Mim", bir "ha" bir "dal"a vuruldum
Bunun için diyâr diyâr gezerim (Gedik, 1995: 119).

Bardızlı Âşık Nihânî, diğer şiirlerinde ise Hz. Muhammed'i sevenin Allah'ı da sevmiş olacağını bunun tarifinin olmayacağını (Gedik, 1995: 228), ona aşkı verenin Allah olduğunu böylelikle Hz. Muhammed'i sevdiğini (Gedik, 1995: 234) ifade eder.

Mehmet Kargı (Âşık Sefil Gülhani), Allah'ın habibi olan Ahmed için tüm kulların kurban olmasını, Muhammed adını zikredip tüm dillerin kurban olmasını belirterek peygambere duyduğu sevgiyi dile getirir:

Allah'ın Habibi Ahmed
Kullar sana kurban olsun
Dâim zikrimiz Muhammed
Diller sana kurban olsun (Nasrattınoğlu, 1976: 45).

Âşık Sefil Gülhani şiirinin diğer dörtlüklerinde gönül bahçesinde biten güllerin, meyve yüklü dalların, haftaların, günlerin, yılların, vücudun şehrine giden yolların Hz. Peygamber'e kurban olmasını diler.

Âşık Sefil Selimî; sevgi, saygı ve muhabbetin alınıp satılamayacağını, Hz. Muhammed'e karşı duyulan sevgi, saygı ve muhabbetin de alınıp satılamayacağını, bu sevginin imanın bir parçası olarak oluştuğunu, onun isminin hürmet ile yaşatılıp unutulmayacağını ifade eder:

Sevgi saygı ve muhabbet
Ne alınır, ne satılır
Hürmette yaşar Muhammet
Ne bulunur ne, yutulur (Özdemir, 2003: 156).

Âşık Efkârî, hangi kapıya giderse Hz. Muhammed Mustafa'yı öğrettiklerini, derdinin çaresinin kimsede olmadığını söyleyip peygambere yönlendirdiklerini dile getirir:

Hangi kapıya gittisek
Mustafa'yı öğrettiler
Hiç kimseden çare olmaz
Durma ona git dediler (Rayman, 1998: 199).

Âşık Talibî Coşkun, Hz. Muhammed'in yüzünün nurlu, benzeri olmayan güzel kokulu olan tere sahip olduğunu, ümmeti için bin türlü hâllerinin olduğunu ifade eder:

Muhammed'in yüzü nurlu
Misk ü amber kokar teri
Ümmet'için bin bir türlü
Halleri var Muhammed'in (Kaya, 2013: 467).

Âşık Talibî Coşkun, şiirinin diğer dörtlüklerinde Hz. Muhammed'in cemâlinden nurlar aktığını, dillerinden şeker damladığını, Allah diye tespih çeken dillerinin olduğunu, sağının solunun nura battığını, gül gibi dallarının olduğunu, iki cihana uzanan kollarının olduğunu dile getirir.

Şeref Taşlıova, Hz. Muhammed'in ahlakına, kemâline, varlığın meydana gelişindeki ettiği etkiye, nurdan olan cemâline ve yüzüne kurban olduğunu söyleyerek sevgisini ifade eder:

Ahlakına kemâline
Anasırda temeline
Nurdan olan cemaline
Yüze kurbandır bu canım (Taşlıova, 2012: 246).

Şeref Taşlıova, şiirinin diğer dörtlüklerinde Hz. Muhammed'in iki cihanın güneşi olduğunu, kâinata çare olduğunu belirterek onun yolundan gidenleri sevdiğini dile getirir.

Abdulvahap Kocaman, özünün ve gözünün Hz. Muhammed Mustafa olduğunu, canının ve ciğerinin onun olduğunu, ona kurban olacağını söyleyip ona karşı duyduğu sevgiyi dile getirir:

Sana kurban olsun benim
Özüm Muhammet Mustafa
Benim canım ciğerimsin
Gözüm Muhammet Mustafa (Kayırhan, 2007: 203).

Abdulvahap Kocaman, şiirinin diğer dörtlüklerinde Hz. Muhammed Mustafa'nın hasta olana şifa olduğunu, darda kalana yetiştiğini, bu kısa hayatın tek çözümünün o olduğunu belirtikten sonra Hz. Muhammed'in doğru yola götürmesi için, cehennem ateşini söndürmesi için, kıyamette ondan yardım alması için Allah'a dua eder.

Sünnet, Hz. Muhammed'in Kur'an-ı Kerim'den başka söz ve davranışlarını kapsar (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 21). Kur'an-ı Kerim'in "… Resul size ne verdiyse onu alın. Sizi neden alıkoyduysa ondan vazgeçtin…" (Haşr 59/7) ayeti gibi pek çok ayetinde peygambere uyulması gerektiğini bildirilmiştir.

Hz. Muhammed'in sünnetleri, âşık şiirinde sık sık dile getirilen ve övgüyle anılan bir konudur. Âşıklar, Hz. Muhammed'in yaşamlarından örnek alarak, onun sünnetlerini kendi hayatlarına uyarlamaya çalışır ve bunu şiirlerinde yansıtır. Şiirlerde Hz. Muhammed'in sünnetleri, ahlakî değerlerin, adaletin, hoşgörünün, merhametin ve sevginin sembolü olarak kabul edilir. Hz. Muhammed'in dürüstlüğü, cömertliği, sabrı, adaleti ve başkalarına olan sevgisi övgüyle anlatılır. Peygamberin sünnetleri övgü dolu sözlerle dile getirilirken aynı zamanda onun öğretilerini takip etmenin önemine vurgu yapılır. Bu bağlamda geleneği icra eden âşıklar Hz. Muhammed'in bazı sünnetlerini anlatılıp örnekler vererek bunların faziletlerini anlatır.

Misvak kullanımı Hz. Muhammed'in sünnetlerinden biridir. Misvak dişlerin temizlenmesinde kullanılmak üzere genellikle erâk ağacından yapılan bir araçtır (Baytop, 2020: 30/190). Hz. Muhammed'in emirlerine uymak gerektiğini anlatan Abdulvahap Kocaman, abdest alırken misvak kullanılmasının sünnet olduğunu ve misvak kullanmaktaki amacın diş temizliğinin sağlanması olduğunu söyler:

Şöyle emreylemiş bize Muhammed
Eğer olabilsek biz ona ümmet
Misvak kullanılması abdestde sünnet
Bak bundaki anlam dişi temizlik (Kayırhan, 2007: 141).

Abdulvahap Kocaman diğer şiirlerinde ise peygamberin sünnetinin terk eylememek gerektiğini (Kayırhan, 2007: 195) ve çok eşliliğin peygamberin sünneti olduğunu (Kayırhan, 2007: 263) ifade eder.

Âşık Müdâmî, Hz. Muhammed'in ümmeti olanların sünnetleri terk etmemesi gerektiğini öğütler:

Şair Müdâm o sultanın ümmeti
Ümmetiysen terk eyleme sünneti (Aydın, 2012: 587).

Geleneğini icra eden Âşıklardan Âşık Talibî Coşkun, sünnet olması nedeniyle abdestini tez aldığını (Kaya, 2013: 160); Âşık Efkârî, peygamberin sünnetine uyanların mesut kişiler olduğunu (Rayman, 1998); Habip Karaaslan, sünnetleri unutmamak gerektiğini (Yılmaz, 2011: 139) ifade eder.

Şefaat "Âhirette peygamberlerin ve kendilerine izin verilen kimselerin müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunmaları anlamında bir terim" (Alıcı, 2005: 38/411) olarak açıklanır. Âşıklar şiirlerinde şefaat dileyip Hz. Muhammed'i vasıta kılarak Allah'ın sonsuz rahmet ve mârifetinden nasip almak istemişlerdir. Kimlerin şefaate nail olacağına veya kimlerin şefaatten mahrum kalacağına dair ifadelere yer vermişlerdir. Âşık Efkârî, Allah katında günahkâr bir kul olduğunu, yüzünü Hz. Muhammed'e döndüğünü belirterek onun şefaatine ve himmetine ihtiyacı olduğunu ifade eder:

Habîbullah sana döndüm
Şafaatinden esirgeme
Hak yanında günahkârım
Himmetinden esirgeme (Rayman, 1998: 154).

Âşık Efkârî, şiirinin diğer dörtlüklerinde Hz. Muhammed'in şefaatine nail olarak sırattan geçmeyi, cennete uçmayı, onun kadehinden içmeyi, onun gölgesinde yürümeyi ve saadet içinde olmayı arzuladığını dile getirmiştir.

Şeref Taşlıova, günahları için yana yana ağladığını belirtip Hz. Muhammed'e canının feda, salavatının sonsuz olduğunu söyleyerek ondan şefaat ister:

Şeref ağlar yana yana
Şefaat eyle bu cana

Salavatım sonsuz sana
Size kurbandır bu canım (Taşlıova, 2012: 246).

Şeref Taşlıova (2012: 745), bir başka dörtlüğünde Hz. Muhammed'in bütün Müslümanlara şefaat eylemesi için dua eder.

Bardızlı Âşık Nihânî, ümmetinin kıyamet gününde şefaatine ihtiyacı olduğunu, şefaatinin kendisine layık olduğunu söyleyerek Hz. Peygamber'den şefaat etmesini ister:

"Nihân" sana ümmet feryâd-ı zâr'da
Muradı matlub'u perverdigârda
Yarın kıyamette rûz-i mahşerde
Şefâat lâyıktır yâ Rasûl sana (Gedik, 1995: 135).

Bardızlı Âşık Nihânî, bir başka şiirinde günahkâr kulların ona ümmet olduğunu, onun şefaatine gereksinimlerinin olduğunu (Gedik, 1995: 230) söyler ve Hazret-i Rasûl'un şefaat eylemesi için (Gedik, 1995: 238) dua eder.

Âşık Selmanî, zalimlere hazreti deyip onları ananların, şeytanın sözüne uyup kananların, gerçek dincileri dinsiz sayanların Hz. Muhammed'den hiç şefaat beklememesi gerektiğini dile getirir:

Zalime hazreti deyip ananlar
Şeytanın sözüne uyup kananlar
Gerçek dincileri dinsiz sayanlar
Muhammed'den hiç şefaat ummasın (Avşar, 2010: 425).

Âşık Selmanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde alevî halkını hiçe sayanların, ırk ayrımı yapıp cana kıyanların, zahiri ilimle kötü sözü süsleyenlerin, zulmet damarı ile kalp süsleyenlerin, Hz. Peygamberin soyundan gelenlere kin besleyenlerin, cem evini kutsal bilmeyenlerin, Muhammed Ali'yi bir bilmeyenlerin, mürşitsiz rehbersiz yola girenlerin ve alevî düşmanlarının Hz. Muhammed'den hiç şefaat ummamasını söyler.

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise ebcedi kebirde harflerin sırrına vakıf olmayanlara Hz. Muhammed'in şefaat etmeyeceğini (Avşar, 2010: 294-295), söyleyerek Allah'ın kimseyi şefaatten mahrum etmemesi (Avşar, 2010: 266) için dua eder.

Âşıklardan Âşık Müdâmî, kendisinin asi bir kul olup peygamberin şefaatine ihtiyacı olduğunu (Aydın, 2012: 68), Resulullah'ın şefaatten mahrum bırakmayacağını (Aydın, 2012: 467) söyler. Habip Karaaslan, Hz. Muhammed'in ümmeti olmayanlara şefaat etmeyeceğini (Yılmaz, 2011: 139); Âşık Mevlüt İhsanî, dünyada kötülük yapıp mezara bu kötülüklerle giren kulun şefaat görmeyeceğini ve narda kalacağını (Düzgün, 2015: 24) ifade eder. Abdulvahap Kocaman, Hz. Peygamberden boynunu bükük bırakmamasını şefaat eylemesini talep eder (Kayırhan, 2007: 204). Davut Sularî ise Hz. Peygamberin şefaatinden mahrum kalmaması için (Yalsızuçanlar, 2018: 107) Allah'a dua eder.

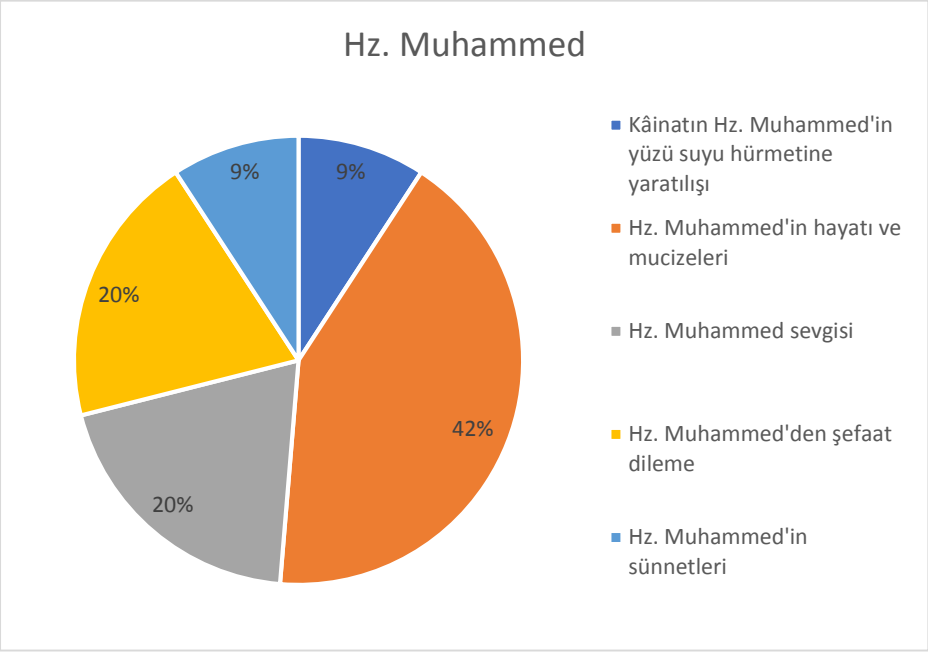

Şekil 2.20 Hz. Muhammed'in ele alınan yönlerinin oranı

Hz. Muhammed'den bahsedilen şiirlerin çeşitli konulara odaklandığı görülür. %42'lik yüksek oran, Hz. Muhammed'in hayatı, öğretileri ve mucizeleri üzerine odaklanan şiirlerin büyük bir bölümünü oluşturur. Hz. Muhammed'in yaşam öyküsü ve onun İslam tarihinin merkezi figürü olarak kabul edilmesi bu konuların işlenmesini destekler. %20'lik oranla Hz. Muhammed sevgisi konusu, âşıkların Hz. Muhammed'e

olan sevgi ve saygısını yansıtan şiirlerin payını ifade eder. %20'lik oranla Hz. Muhammed'den şefaat dileme konusu, Hz. Muhammed'in şefaatine olan inanç ve onun aracılığıyla Allah'a yakınlaşma temalarını işleyen şiirlerin oranını temsil eder. Hz. Muhammed'in insanlar için şefaatçi olarak kabul edilmesi bu tema üzerinden anlatılır. %9'ar oranla kâinatın Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine yaratılışı ve sünnetleri konusu onun yaratılışının kâinata etkisine ve sünnetlerine odaklanan şiirlerin payını temsil eder. Bu sonuçlar, âşık şiirinde Hz. Muhammed'in hayatının ve öğretilerinin farklı yönlerle ele alındığını göstermektedir.

2.1.4.20 Peygamberlerin oranı, işlevleri ve değerlendirme

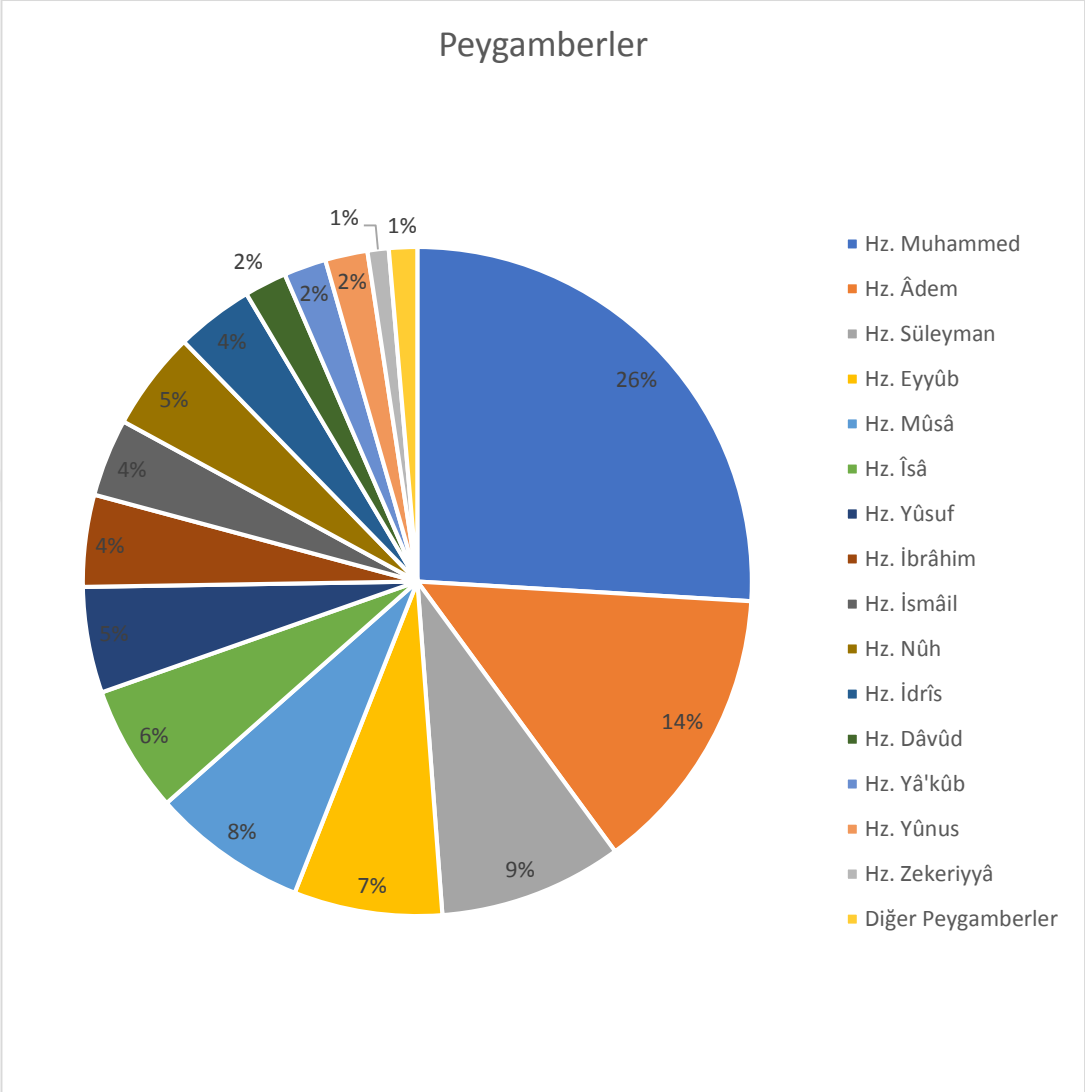

Şekil 2.21 Peygamberlerin oranı

Bu grafik, peygamberlere temas eden toplam 293 şiir üzerinden oluşturulmuştur. Grafikte adı gecen peygamberlerin kullanım sıklığı incelendiğinde Hz. Muhammed'in %26 oranla en çok üzerinde durulan birinci peygamber olduğu, Hz. Âdem'in ise %14 oranla en çok üzerinde durulan ikinci peygamber olduğu görülür. Hz. Muhammed, İslam dininin kurucusu ve son peygamberdir. Bu nedenle, İslam kültürü ve edebiyatında merkezi bir konuma sahiptir. İslam dünyasında büyük bir sevgi ve saygı ile anılan Hz. Muhammed, âşık şiirinde en çok üzerinde durulan peygamberdir. Hz. Âdem ise İslam inancına göre insanlığın ilk peygamberi olarak kabul edilir. İnsanlığın yaratılışının temsilcisi olarak Hz. Muhammed'den sonra âşık şiirinde sıkça yer

almıştır. Diğer peygamberler ise daha düşük oranlarla temsil edilir, ancak her biri ayrı bir dinî ve manevi öneme sahiptir. Âşıkların çeşitli peygamberler hakkında şiirler söylemesi İslam inancında peygamberlere verilen önem ve değerin yansımasıdır.

Âşık şiirindeki peygamber kıssaları ve öğretileri, toplumun maneviyatını güçlendirmek, dinî öğretileri aktarmak, ahlakî değerleri pekiştirmek ve manevi bir rehberlik sunmak amacıyla büyük bir öneme sahiptir. Peygamberlerin yaşamlarından alınan örnekler, farklı işlevleri ve mesajları yansıtarak âşık şiirine zenginlik katar. Bu şiirler, toplumun maneviyatını canlandırarak insanlara dinî öğretileri daha etkili bir şekilde anlatma ve yaşama fırsatı sunar.

Âşıkların Hz. Muhammed hakkındaki şiirleri, İslam'ın temel ilkelerini ve öğretilerini hatırlatma işlevi taşır. İslam tarihi hakkında bilgi verir. İnsanları İslam'ın öğretilerine uygun bir yaşam tarzını benimsemeye teşvik eder. Bu bağlamda âşık şiiri, İslam'ın yayılması ve kültürel değerlerinin aktarılması için etkili bir araç olarak görülür. Âşık şiirleri, âşıkların Hz. Muhammed'e olan sevgilerini, şefaat isteklerini dile getirmeye olanak sağladığı için manevi yönden rahatlama işlevi sağlar. Bununla beraber peygamber sevgisi etrafında birleşen âşıklar, dinleyicileri ortak bir inanç ve değer sistemi etrafında toplar. Bu da Müslümanların birlik, beraberlik ve dayanışma ruhunu canlandırır.

Hz. Âdem ile ilgili söylenen âşık şiirleri, insanlığın kökenini anlatarak insanların nasıl meydana geldiği hakkında bilgi verir ve yaratılışın amacına dair sorulara cevaplar sunar. Aynı zamanda, Hz. Âdem'in uzun ömürlü olmasına rağmen sonunda ölmesi, dünyanın geçiciliğini ve insanın ölümlülüğünü hatırlatır. Herkesin ortak bir atadan geldiği fikri ile insanların kardeş olduğunu ve birbirleriyle eşit olduklarını vurgular. Böylece birlik, beraberlik ve eşitlik duygusunu güçlendirir. Şiirlerde Hz. Âdem, bir araya getiren veya insanlığı temsil eden bir peygamber olarak görülür, bu da toplumsal bağları ve insanlar arası ilişkileri olumlu şekilde etkiler.

Âşık şiirinde Hz. Mûsâ'nın Allah ile olan iletişimi, mucizeleri ve Firavun ile mücadelesi; topluma direniş, adalet ve Allah'a olan bağlılık gibi önemli ahlakî değerleri öğretir. Hz. İbrâhim'in sadakati, Allah'a olan güvenin ve teslimiyetin hayatın

her alanında nasıl yaşanabileceğini gösterirken, Hz. Yûsuf'un sabrı topluma zorluklarla başa çıkma ve teslim olma öğretileri sunar. Hz. Eyyûb'ün sabrı ise insanlara yaşadıkları sıkıntılara karşı sabırlı olma ve Allah'a güvenme dersini verir. Hz. Îsa'nın hayatı ve öğretileri, insanlara sevgi, merhamet ve iyilikseverlik konularında ilham verir. Hz. Nûh'un tufanı, topluma Allah'a itaat etmenin ve günah işlemekten kaçınmanın önemini anlatırken Hz. Ya'kûb'un oğlu hasreti, aile bağlarının ve sevginin önemini hatırlatır. Hz. Yûnus'un balık tarafından yutulması ve tövbe etmesi kıssası ise insanlara teslimiyet ve tövbenin önemini anlatır.

Sonuç olarak Allah tarafından kendisine kitap gönderilen dört büyük peygamber başta olmak üzere Kur'an-ı Kerim'de isimleri zikredilen peygamberler, Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinin dinî konuları arasındadır. Âşıklar, peygamberlerin kıssalarına telmihlerde bulunarak, onlara karşı sevgi ve saygılarını dile getirmişlerdir. Bu bağlamda Hz. Âdem'in insanlığın ilk atası olması, dört unsurdan yaratılması, diğer varlıklardan üstünlüğü, cennetten kovulması, beşerî aşkın onun ile başlaması, uzun ömrü ve faniliği; Hz. İdrîs'in yazı yazma kabiliyeti, terzilik mesleği, cennete gidip orada kalışı; Hz. Nûh'a dair Tufan hadisesi, uzun ömrü ve faniliği, ikinci Âdem oluşu; Hz. Hûd'un güvenilirliği; Hz. Sâlih'in taştan deve çıkarması; Hz. İbrâhim'in ateşe atılması, oğlunu kurban etmek istemesi, Kabe'yi inşa etmek istemesi; Hz. İsmâil'in kurban edilişi, Kurban Bayramı'nın ortaya çıkışı; Hz. Lût'un Sedum kavmine gönderilişi; Hz. Ya'kûb'un oğul hasreti, gözlerinin kör olması; Hz. Yûsuf'un kuyuya atılması, köle olarak satılması, yedi yıl zindanda kalması, Mısır'a sultan olması, Zeliha ile olan aşkı; Hz. Eyyûb'ün çektiği hastalıklar ve sıkıntıları, sabrı, arı mucizesi; Hz. Mûsâ'nın annesi tarafından Nil nehrine bırakılması, Tur dağına çıkıp Allah ile konuşması, firavun ile mücadelesi; Hz. Dâvûd'un demircilerin pîri olması; Hz. Süleyman'ın varlıklara hükmetmesi, tüm cihana hakim olması, adaletli olması, Mescid'i Aksa'yı yaptırması, Belkıs ile olan aşkı; Hz. Yûnus'un balık tarafından yutulması, tövbe edip Allah'a yönelmesi, selâmete kavuşması; Hz. Zekeriyyâ'nın ve Yahya'nın şehit edilmesi; Hz. Îsa'nın dünyaya babasız gelişi, çarmıha gerilmesi, arşa çıkarılması, ilmi; Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine kâinatın yaratılışı, sünnetleri, mucizeleri, ona karşı duyulan sevgi ve şefaat talebi gibi konular âşık şiirlerinde dile getirilmiştir. Bu yönüyle toplumda peygamberler ile ilgili kültürün bellek aktarımı sağlanmıştır. Ayrıca

şiirlerde son peygamber Hz. Muhammed'in ve ilk peygamber Hz. Âdem'in diğer peygamberlere oranla daha sık işlendiği tespit edilmiştir.

2.1.5 Ahiret ve İlgili Unsurlar

İslam inancında imanın altı şartından biri ahirete inanmaktır. "Yeniden diriliş ile başlayan ve sonsuza kadar devam edecek olan zamana 'ahiret günü' denir" (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 53). İnsanların ebedi yaşam sürecekleri mekân olan ahiret, dünya hayatından sonra gelecek hayattır. Allah, Kur'an- Kerim'de "Dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibarettir. Şüphesiz ahiret yurdu korkup sakınanlar için daha hayırlıdır. Akletmezmisiniz?" (Enam 6/32) gibi dünya hayatının gelip geçici olduğuna ve ahiret hayatının daha hayırlı olduğuna dair ayetler bildirmiştir.

Âşık şiiri, ölüm ve ahiret gibi dinî konuların derin bir duyu ve düşünceyle işlendiği edebiyat geleneğidir. Şiirlerde ahiret hayatının varlığına, ölümün ardından yaşanan deneyimlere ve ölümden sonraki hesaplaşmalara yer verilir. Ölüm bir geçiş kapısı olarak ele alınır ve ahirette ruhun sonsuzluğuna inanır. İnsanın dünyadaki geçici varoluşu ve ölümün gerçekliği vurgulanır. Dünya hayatının sınırlı bir zaman dilimi olduğu, gerçek mutluluğun ve huzurun ahirette olduğu anlatılır. Cennet, cehennem gibi kavramlar sıkça işlenir. İnsanların dünyada yaptıklarının ahiret hayatlarını şekillendireceğine dikkat çekilir. Ahiretin, adil bir yer olduğu vurgulanır ve insanların dünya hayatında sahip oldukları değerlerin, malın ve mülkün ahirette bir anlam etmediğine değinilir. Âşıklar, ahiret ile ilgili şiirlerinde ahiret korkusu yerine umudu, teslimiyeti ve sükûneti vurgular. Ahireti düşünerek dünya hayatında erdemli bir yaşam sürmenin önemini belirtir ve insanları manevi değerlere odaklanmaya teşvik eder.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri geleneğinde ahiret hayatının gerçekliğinin altı çizilip dünya hayatının ahiret hayatı için bir geçiş evresi olduğu ve ahiret için hazırlık yapılması gerektiği belirtilmiştir. Âşıklar bu bağlamda, ruhun bedenden ayrılıp ölümün tecelli etmesi, bedenin yıkanması, selâ okunması, cenaze namazının kılınması, cenaze merasiminin düzenlenmesi, sual melekleri tarafından sorguya çekilmesi, kıyametin zuhur etmesi, mahşerin kurulması, terazi ile günah ve sevapların

hesaplanması, sırat köprüsünden geçilmesi, cennete ve cehenneme yolculuk gibi konularda şiirler söylemiştir.

Âşıklar, hayatlarını dünya nimetlerine değil, ahiri hedeflere adarlar. Onlar için gerçek sıla, ölümsüz aşkın ve sonsuz huzurun bulunduğu ahiret diyarlarıdır. Kâğıt ve kalem, duygularını ifade etmenin sevgilerini dile getirmenin araçlarıdır. Saz ise onları Allah'a yaklaştıran, onları ilahi aşka götüren bir alettir. Âşıklar, bu dünyada geçirdikleri her anı, ahirete giden bir köprü olarak görürler ve sıla özlemlerini kâğıt, kalem ve sazın dokunuşlarıyla ifade ederler. Şeref Taşlıova, şu dizeleri ile bu durumu yansıtır:

Şeref der ki çarkıâlem
Ahirettir gerçek sılam
Bir elimde kâğıt kâlem
Bir elimde saz yaşadım (Taşlıova, 2012: 242).

Şeref Taşlıova, bir başka dörtlüğünde (Taşlıova, 2012: 959) ahirete intikalde amel ile imanın önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Cenab-ı Kudret'in emriyle dünya hayatıyla ahiret hayatı arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Bugünün dünyası, yarının ahiretinin temelini oluşturur. Bu sebeple, bugünün dünyasında sevgi ve hoşgörüyü öğrenmek ve yaymak, yarının ahiret hayatına güzellikler getirmek için hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda Âşık Hasretî, ahirete hazırlık için gönül aynasını silmek gerektiğinin altını çizer:

Aha bugün dünya yarın ahiret
Böyle emreylemiş Cenab-ı Kudret
Sevilmeyi öğren sevmeyi öğret
Gönül aynasını silmeye çalış (Hasretî, 1989: 51).

Bu dünya, insanın imtihan ve cefalarla dolu bir sahnesidir. Ancak, insan bu cefalara katlanarak, sabır ve hoşgörüyle yaşarsa, ahirette sonsuz bir mutluluğa kavuşur. Ahiret, bu dünyada çekilen cefaların karşılığında insanı bekleyen ebedi bir sefadır. Şifa bulan insan, ahirette tam bir sıhhat ve esenlik içinde olacak, kötü nefsi ise sonsuza dek ölecektir. Bu durumu Âşık Selmanî, dizelerinde şöyle yansıtır:

Bu dünyada çekerse kul cefayı
Ahirette sürer mutlak sefayı
Selmani der bulmuş ise şifayı
Canı sıhhat bulur, bet nefsi ölür (Avşar, 2010: 573).

Âşık Selmanî, diğer bir şiirinde ise (Avşar, 2010: 287) ahiret hayatının güzel olmasını isteyen insanın kalp evini ışıklandırması gerektiğini dile getirmiştir.

Dünyada, verdiği sözü tutmayan, hakikati doğru bir şekilde ifade etmeyen, işledikleri suçun farkına varmayan insanlar bulunur. Bu tür kötülükler ve haksızlıklar, insanın vicdanını sorgular ve ahirete nasıl bir yüzle varılacağını düşündürür. Çünkü ahirette, insanlar yaptıklarının karşılığını alacak ve bu dünyada sergilenen karakterleriyle yüzleşeceklerdir. Bu bağlamda Âşık Veysel, dünyada kötülük yapan insanlara hangi yüzle ahirete varılacağını sorar:

Kimisi söz verir sözünde durmaz
Hakikati doğru sözü duyurmaz
İşlediği suçun farkına varmaz
Ne yüz ile varacağız ahrete (Kaya, 2004: 131).

Âşık Reyhanî, ise öldükten sonra tekrar dirilip bir yeni bir hayatın başlayacağına dair içinde bir şüphenin bulunmadığını belirterek ahiret inancını net bir şekilde ortaya koyar:

Şüphe yok öleceğiz
Ölüp dirileceğiz
Bir daha geleceğiz
Durdurun şu dünyayı (Aşır, 2009: 56).

Âşıklardan Âşık Hüdaî vadesinin dolunca ahirete gideceğini (Başaran 1980: 81); Âşık Sefil Selimî, ahiretin baki olduğunu (Özdemir, 2003: 142); Talibî Coşkun, ahirete gidip gelenin olmadığını (Kaya, 2013: 317); Murat Çobanoğlu, bugünün dünya yarının ahiret olduğunu dünyaya her gelenin bu kervana katıldığını (Kafkasyalı, 1998: 342); Abdulvahap Kocaman, ahirete fayda vermeyen işlerin bırakılması gerektiğini

(Kayırhan, 2007: 131); hac ibadetinin ahireti hatırlattığını (Kayırhan, 2007: 132), Allah'ın her şeye sahip olduğu gibi ahiretin de sahibi olduğunu (Kayırhan, 2007: 210), ahiret yolculuğunun karanlık bir kabirden geçtiğini (Kayırhan, 2007: 345); Bardızlı Âşık Nihânî, bu dünyada gözünün olmadığını ahirete meylettiğini (Gedik, 1995: 229) dile getirmiştir. Âşık Mahzunî Şerif ise gideceği ahiretteki yerini sorgulayıp (Zaman, 1999: 118, 140) insanların ahirete yapıp ettikleri ile gideceğini (Zaman, 1999: 128) ifade etmiştir.

Ölüm, Allah'ın vermiş olduğu canın geri alınarak tekrar O'na döndürülmesidir. İnsanın ölüm ile bedeni ölür ruhu ölmez. Bu durumu Âşık Talini Coşkun "İnsan ölür ruhlar ölmez" (Kaya, 2013: 405) dizesi ile ifade etmiştir. Ölüm ile beraber ruh bedenden ayrılır, beden ise ruhu kaybettiği için cansız bir varlık olarak kalıp defnedilir. Bedenini kaybeden ruh için artık yeni bir hayatın kapıları açılır. Bu hayatın nasıl olacağı insanın dünyada işlediği kötülükler ve iyilikler belirler. Bu bağlamda âşıklar, dünya hayatı ile şekillenen ahiret hayatının içeriğini konu alan şiirler söylemiştir.

2.1.5.1 Kabir hayatı

Kabir, ölen kulun defnedildiği yer demek olup dünya hayatı ile ahiret hayatına geçiş için bir köprü kabul edilir. Kabirde insana "Münker ve Nekir" melekleri gelerek sorular sorarlar. Bu sorulara cevap verenler için kabir, cennet bahçelerinden bir bahçe olurken soruya cevap veremeyenler için kabir cehennem çukurundan bir çukur olur (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 54). Bu bağlamda âşıklar ölümden sonra kabir hayatının başlayacağına, kabirde sorgu meleklerinin gelip çeşitli sorular soracağına, sorulara verilen cevaplar ve dünyada işlenen günahlar nedeniyle kabir azabı çekileceğine dair şiirler söylemiştir.

İnsanın karanlık kabre girişi kaçınılmazdır. Beden toprağa karışır, dişler dökülür. Bu dünyada yapılan her eylem ve söz yazılı olup, kabirdeki hayata yansır. Kabir, insanın dünya hayatındaki amellerinin bir yansımasıdır. Buna uygun bir azap görmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle, insanlar dünya hayatlarında günah işlemekten kaçınmalı ve hesap günü için hazırlıklı olmalıdır. Çünkü kabir, insanın ahirete hazırlık yaptığı ve

günahlarının bedelini ödediği ilk yerdir. Bu bağlamda Âşık Gülhanî, dizelerinde şu ifadelere yer verir:

Karanlık kabire girince nâşın
Toprak olur etin dökülür dişin
Nice türlü azap görecek başın
Yaptığın günahı yazanı düşün (Nasrattınoğlu, 1976: 19).

Dünyada kötülük yapanlar, kabir hayatında ağızlarının toprak dolacağını ve yüzlerinin ot kökleriyle sarılacağını, yılanların ise boğazlarını sıkarak acı çekeceklerini bilmelidir. Bu anlamda Âdem Şentürk, (Âşık Efkârî), kötü insanlara kabir azabından korkup korkmadıklarını sorar:

Toprak dolar bütün ağzan
Ot kökleri sarmış yüzan
Yılanlar gelip boğazan
Sarılanda korkmaz mısın? (Rayman, 1998: 200).

Münker ve Nekir, İslam inancına göre kabirde görevli olan melekler olarak bilinirler. Ölümünden sonra insanın kabrine gidip ona sorular sorarlar. İmanı sağlam olan kişi bu sorulara doğru cevap verir ve kabir azabından korunur. Ancak imanı zayıf veya inkâr eden kişi için bu sorgulama zorlu olabilir. Bu bağlamda Habib Karaaslan, kabre girip de Münkir ve Nekir adlı sual meleklerini gören kâfirlerin hemen İslam'ı seçtiklerinden bahsetmektedir:

Der Habib Kar'aslan nerde erenler
Kabre girip de sual verenler
Münkir'i Nekir'i orda görenler
Kâfir'i İslâm'ı hemen seçiyor (Yılmaz, 2011: 208).

Habib Karaaslan, bir başka şiirinde ise (Yılmaz, 2011: 206) bana ölüm yoktur diyen, dünyaya bağlanıp her türlü nimetlerden yararlanan, oruç gibi farz ibadetleri yerine getirmeyen insanların kabirde şaşırıp kaldığını ifade etmektedir.

Münker ve Nekir'in kabirde sorduğu sorular arasında, "Rabbin kim?", "Dinin nedir?" gibi temel iman soruları bulunur. Sual meleklerini kişileştirerek anlatan Mustafa Gedik, (Bardızlı Âşık Nihânî) onların bu sorulara cevap veremeyenlere topuzla vuracaklarını belirtir. Bu nedenle kabre iman ile gelinmesi gerektiğini söyleyip insanın kendini ancak iman kalkanı ile koruma altına alabileceğine dikkat çeker:

Suâl melekleri bıyık burarlar
Rabbin kim, nebîn kim diye sorarlar
Cevâb vermeyene topuz vururlar
Serde îmân, kolda kalkan ile gel (Gedik, 1995: 173).

Bardızlı Âşık Nihânî, şiirinin diğer dörtlüklerinde kabre nice kahramanların sokulduğunu, günahı çok olanların azap çektiğini, dünyaya aldanıp gaflete düşülmemesi gerektiğini, kabrin kapısı bacası olmayıp karanlık ve soğuk olduğunu, kabir karanlığının aydınlatılmasının ve soğuğunun ısıtılmasının ancak iman şamdanına yorganına ve döşeğine sahip olunması ile gerçekleşebileceğini ifade etmiştir.

Suallere doğru cevap veremeyenlerin topuzla vurulacağı Sâbit Ataman'ın (Âşık Müdâmî) dörtlüğünde de yer bulur. Bundan korunmak için insanların ölmeden önce ibadet edip özünü zikre bağlaması gerektiğini söylemektedir:

Hiç bunları alır mısın fikre
Kıl ibadet özün bağla zikire
Cevap veremeyen münkir nekire
Yer topuzu tahtı şüraya gider (Aydın, 2012: 623).

Âşık Müdâmî, şiirinin diğer dörtlüklerinde kabirde münkire imtihan vermenin zor olduğunu ne paranın ne de rüşvetin geçerli olduğunu ifade etmektedir.

Âşık Selmanî, diğer âşıkların aksine kabirde Münkir ve Nekir meleklerinin ismi yerine zebânilerin gelip sorguya çekeceğini söyler. Zebânilerin gelip "Kimin ümmetisin?" diye seslenip soru soracaklarını cevap verilmezse zulüm işleyeceklerini dile getirir. Bundan korunmak içinse salih amel, iman, Kur'an-ı Kerim ve Allah'ın gerekli olduğunu ifade eder:

Zebaniler bizden sual isterler
Kimin ümmetisin diye seslerler
Cevap vermezsen zulüm işlerler
Salih amel, iman, Kuran ve Mevlâ'm (Avşar, 2010: 356).

Âşık Selmanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde kabirde zebânilerin baş ucuna dikileceğini belirtir. Allah'a zebânilerin gelip canına kıymaması hayır meleklerinin gelmesi için dua eder.

Âşık Talibî Coşkun, insanların kabirdeki durumunun dünyada yaptığı ibadetlerle şekillendiğine değinir. Meleklerin kabirde sual sorarken dili dönüp doğru cevaplar vermesi için Allah'a dua eder:

İbadet et bu dünyada dururken
Dizin tutup her işleri görürken
Melekler kabirde sual sorarken
O zaman döndersin Mevlâ'm dilimiz (Kaya, 2013: 250).

Âşık Talibî Coşkun, şiirinin diğer dörtlüklerinde kabirde her günahın sorulacağını ifade eder.

Murat Çobanoğlu de yakasız gömlek giydirilip kabre girince meleklerin gelip sual sorunca Allah'a bağışlanmak için dua eder:

Yakasız gömlek giyince
Asıl mezara girince
Melekler sual sorunca
Affeyle Yaratan bizi (Kafkasyalı. 1998: 152).

2.1.5.2 Kıyamet

Kıyamet, "dünyanın bağlı olduğu kozmik sistemde meydana gelecek değişimin ardından ölülerin diriltilmesi ile başlayıp ebediyen devam edecek olan âlem" (Topaloğlu, 2002: 25/516) olarak tanımlanır. İslam dinine göre kıyamet İsrâfil

meleğinin Sûr'a üflemesi ile başlayacak, yer ve göklerin düzeni bozulacak, güneş dürülüp sönecek, yıldızlar dağılıp dökülecek, denizler kaynayıp birbirine karışacak, dağlar birbirine çarparak parçalanacak, her şey altüst olup evren yıkılacak, her şey ölecek Allah'tan başka hiçbir canlı kalmayacaktır (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 52-53). Kur'an-ı Kerim'de kıyamet ile ilgili pek çok ayet bulunmakla beraber kıyamet gününün kesin geleceğinden şöyle bahsedilmektedir: "Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Bunda şüphe yoktur, fakat, insanların çoğu inanmazlar" (Mü'min 40/ 59).

Cumhuriyet Dönemi geleneği icra eden âşıklar Allah'ın emri ile İsrâfil'in Sûr'a üflemesini, kıyametin kopmasını, kıyamet günün nasıl olacağını, kıyamet gününde insanların halini anlatan şiirler söyleyip Allah'tan başka her şeyin bir sonunun olduğuna dikkat çekmiştir.

Kıyamet, Allah'ın hüküm ve emriyle gerçekleşecek büyük bir olaydır. İsrâfil, Allah'ın emriyle sura üfleyerek bu kıyameti başlatacaktır. Buna hem ölüler hem de diriler şahit olacaktır. Âşık Mevlüt İhsanî kıyametin zuhur edişini şöyle dile getirir:

Mevla kâinata dur dediği an
Emri İsrafil'e vur dediği an
Kalk Mevlüt Şafak Sur dediği an
Hem kalkan hisseder hem yatan anlar (Düzgün, 2015: 48).

Kıyamet gününde, bütün insanlık bir araya gelecek ve cümle âlem bu olayı yaşayacaktır. O an, insanlar öylesine telaşlı olacak ki giysilerini dahi giymeden, yalın ayak ve başları açık bir şekilde bir tarafa koşup duracaklardır. Bu an, insanların korku ve telaş içinde olacağı büyük ve çarpıcı bir andır. Âşık Efkârî, kıyamette yaşanılacak sahneleri dizelerinde ayrıntılı bir şekilde işler:

Bir gün vardır bilir misin
Cümle âlem birleşecek
Yalın ayak başlar açık
Herkes bir yana koşacak (Rayman, 1998: 159).

Kıyametin kopuşuyla birlikte insanlar, dünyanın ve kendi varlıklarının sonuna geldiklerini fark edeceklerdir. Ancak bu noktadan sonra ne olacağını bilemeyen çaresizlik içinde kalan insanlar, kıyametin gerçekleşmesinin hemen ardından ağlamaya başlayacaklardır. Bu an, insanların belirsizlik ve korku içindeki çaresizliğini yansıtan bir an olacaktır:

Anlarlar tarih dolduğun
Kıyamet güni geldiğin
Kimse bilmez ne olduğun
Gözler yaşlı ağlaşacak (Rayman, 1998: 159).

Bu büyük felaketin yaşandığı ortamda kardeşler birbirlerini, kadınlar eşlerini, hatta babalar oğullarını tanıyamayacaklardır. Kıyametin dehşeti ve insanların kendi kurtuluşlarına odaklanması, kişisel bağların unutulmasına yol açacaktır:

Kardeş kardeşi tanımaz
Kadınlar eşi tanımaz
Baba kardeşi tanımaz
Öyle insan kaynaşacak (Rayman, 1998: 159).

Âşık Efkârî, başka bir şiirinde kıyamet gününde güneşin yere yaklaşacağını bu nedenle bütün insanların pişeceğini, gök yüzünün yer ile birleşeceğini söyleyerek insanlara bu gününün dehşetinden korkup korkmadıklarını sorar:

Güneş yere yaklaşacak
Bütün beyinler pişecek
Gök paralanıp düşecek
Kırılanda korkmaz mısın? (Rayman, 1998: 200).

Geleneği icra eden âşıklardan Abulvahap Kocaman, Allah'ın istediği anda kıyameti koparacağını (Kayırhan, 2007: 200) Âşık Veysel, kıyametin elinde sonunda bir gün gelecek olduğunu (Kaya, 2004: 200), Âşık Talini Coşkun, kıyamet gününden her müminin alnı ak şekilde çıkamayacağını (Kaya, 2013: 405) dile getirmektedir.

Âşıklık geleneğinde yer alan kıyamet ile ilgili şiirler, Türklerin İslamiyet'i kabulünden önceki dünyanın yok oluşa dair inanışlarına uyum gösterir. "Kalgançı Çak" adı verilen kıyamet gününde, kara yerin ateşle kapanması, göğün gürleyip kenarları açılması, baba çocuğunu çocuğun babasını tanımaması (İnan, 1986: 24-25) gibi kıyamet ile ilgili hususların âşık şiirlerinde de tasvir edildiği görülür. Âşıklar, bu şiirler ile eskatolojik mitlerde ele alınan kıymete dair inanışları İslamî unsurlar ile devam ettirmiştir. Böylece, âşık şiirlerinde kıyamet teması hem İslamî hem de Türklerin eski inanç sistemlerini yansıtan bir köprü işlevi görmektedir.

2.1.5.3 Mahşer

Mahşer, "öldükten sonra dirilen insanların toplanacağı yer demektir" (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 54). Kıyamet koptuktan sonra Allah'ın emri ile İsrâfil ikinci kez sura üfleyecek, insanlar dirilerek yerlerinden kalkıp mahşer meydanında bir araya gelecektir (Bilmen, 2003: 50). Kur'an-ı Kerim'de "Allah sizi yaşatıyor. Sonra sizi öldürecek, sonra da kendisinde şüphe olmayan kıyamet gününde sizi bir araya getirecek, ama insanların çoğu bilmezler" (Câsiye 45/26) ayeti gibi kıyamet ile birlikte kabirden kalkacak insanların bir araya getirileceğini ifade eden pek çok ayet bulunmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi'nde geleneği icra eden âşıklar, kıyamet ile birlikte insanların tekrar diriltilip mahşer meydanında bir araya getirileceğini, orada büyük bir adalet mahkemesi kurulacağını, her insanın dünyada yapıp ettiklerinden dolayı sorguya çekileceğini, o günün çok çetin olacağını ifade eden mahşer ile ilgili konuları izahlı bir şekilde şiirlerde işlemiştir.

Mahşer yeni bir dönemin başlangıcıdır. Kıyametle birlikte herkes, ölüm şerbetini içecek ve ardından bedenleri çürüyen insanlar, Allah'ın izniyle eski biçimlerine kavuşarak tekrar dirilecektir. Bu, insanların ölüm sonrası varlıklarının devam edeceği ve herkesin hesap vereceği bir günün müjdesidir. Ölümü bir şerbete benzeten Âşık Müdâmî, bu durumu mısralarında şöyle aktarır:

Kıyamette olur dünya tertemiz
Ölürüm şerbetidir içer cümlemiz
"Velba'sü ba'del mevt" olacak rumuz
İman şartı sen özünden al haber (Aydın, 2012: 787).

Âşık Müdâmî'nin "Velba'sü ba'del mevt" dizesi, Amentü duasında geçer. Ölümden sonra yeniden dirilme inancını yansıtır. Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde ise Allah'a mahşer gününde felakete uğramaması için dua edip (Aydın, 2012: 692), mahşer gününde Allah'tan başka kimsesinin olmadığını (Aydın, 2012: 722), bugünün yarını olduğunu yarının ise mahşer olduğunu (Aydın, 2012: 497) ifade eder.

Kıyametin kopuşuyla birlikte, insanlar mezarlarından dirilip kalkacak, her yandan toplanarak mahşer meydanına doğru akacaklardır. Mahşer günü, herkesin yeniden dirilişinin gerçekleşeceği ve insanlığın bir araya geleceği o büyük gündür. Bağlamda mahşer gününün kalabalığını istiare yoluyla sele benzeten Âşık Efkârî, mahşer gününü şöyle tasvir eder:

Bilir misin sen o günü
Hep ölüler kalkar gider
Geden insan gelen insan
Hep bir yana akar gider (Rayman, 1998, 174).

Âşık Efkârî, şiirinin diğer dörtlüklerinde zamanı geldiği zaman kabirde bin yıl bile yatanın tekrar dirilip mahşer meydanına gideceğini, kabir çukurundan Allah'ın emri ile herkesin çıkacağını, o gün insanları zebânilerin toplayacağını ve kimse annesini kardeşini eşini tanımayacağını söyler.

Âşık Efkârî, diğer şiirlerinde ise mahşer gününe kalktığında Allah'a sığınacağını (Rayman, 1998, 164), mahşerde sazının onu bulması gerektiğini (Rayman, 1998, 184), mahşer gününde başkasının haline bakılamayacağını herkesin kendi derdine düşeceğini (Rayman, 1998, 200) ifade etmektedir.

Mahşer günü, Hakk'ı bir tarafa bırakıp batıl işlere yönelenlerin, yalan söylemekten çekinmeyip dillerini hileyle dolduranların, helal yolu terk edip haramla doyanların korkulu rüyasıdır. O gün, kaçmak istedikleri mahşer meydanından, hakikatlerle yüzleşmekten ve hesap vermekten kaçınamayacakları gerçeğiyle karşılaşacaklardır. Habib Karaaslan, bu durumu şöyle özetler:

Hakkı koyup batıl işi tutanlar
Yalan sözü sahi yerine atanlar
Helal ekmeğe haram katanlar
Ehl-i mahşer cümle ordan kaçıyor (Yılmaz, 2011: 208).

Günün birinde, kıyametin kopacağı ve mahşer gününün geleceği bilinir. O gün geldiğinde herkese bin bir sual sorulacak ve müminler, bu sorulara kolaylıkla cevap vereceklerdir. İmanlarının gücüyle hesapları kolayca geçecek ve akı ile çıkacaklardır. Zülfikar Akgün istiare yoluyla sele benzetilen mahşerin akan sularının müminlere durulacağını şöyle izah eder:

Gelir ol gün ruzi mahşer kurulur
Kullarına binbir sual sorulur
Mümin isen akan sular durur
Muhammede hak elçisi diyelim (Akgün, 1962: 41).

Âşık Eyyübî ise kendisine seslenerek önünde bir yol olduğunu, bu yolun sonunun mahşere çıktığını, mahşer gününde Allah'ın kullarını seçeceğini bu nedenle perişan olmamak için hazırlıklı olması gerektiğini söyler:

Eyyûbî yol var önünde
Perişan olma sonunda
Mevlâm o mahşer gününde
Kulların seçer bilinmez (Çopuroğlu, 1998: 346).

Âşık Daimî, mahşer gününde mizanın kurulacağını (Zaman, 2008: 179), Âşık Gülhanî; mizanda herkesin hesabının görüleceğini (Nasrattınoğlu, 1976: 19), Murat Çobanoğlu; sevap ve günahların yazılı olduğu evrakların o zaman toplanacağını (Kafkasyalı, 1998:

367) söylerken Âşık Talibî ise vefat eden insanların mahşer yerinde murada ermesi için dua eder (Kaya, 2013: 247).

İncelenen âşık şiirlerinde mahşer tasvirleri öne çıkar. Şiirlerde mahşerin kalabalığını ifade etmek için istiare yoluyla suya benzetilmesi dikkat çekicidir. Su, sonsuz bir akışkanlığı temsil eder, bu yüzden mahşerdeki insan kalabalığını betimlemek için kullanılmıştır.

2.1.5.4 Amel defteri

Amel defteri, kulun dünyada yapmış olduğu iyi ve kötü işlerin yazılı olduğu defterdir. Melekler tarafından yazılmış olan bu defter, ahirette sahibine verilip ona "al kitabını oku" denilecek böylece her şey gözler önüne serilecektir (Bilmen, 2003: 51). Bu durum Kur'an-ı Kerim'de "Amel defteri ortaya konunca, suçluların, onda yazılı olanlardan korktuklarını görürsün, 'Vah bize, eyvah bize bu defter nasıl olmuş da küçük büyük bir şey bırakmadan hepsini saymış!' derler. İşlediklerini hazır bulurlar. Rabbim kimseye haksızlık etmez" (Kehf 18/49) ayeti gibi pek çok ayet ile bildirilmiştir. Bu defterler, cennete gideceklere sağ tarafından, cehenneme gideceklere ise sol tarafından verilecektir (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 56). Bu bağlamda âşıklar söyledikleri şiirlerde günahın ve sevabın yazılı olduğu amel defterlerine değinerek mahşer gününde bu defterin açılacağını ve bu deftere göre hesabın çekileceğini işlemişlerdir.

İnsanın bedeni, bir gün toprağın kollarına emanet edilecek ve kabrinin derinliklerine gömülecektir. Mahşer günü ise o beden, dirilip, günah ve sevapların kaydedildiği amel defterinin önüne getirilecek ve herkesin amelleri hesaplanacaktır. Habib Karaaslan, bu durumu şöyle ifade eder:

Bir gün olur narin tenin ezilmiş
Varın görün kabirciğin kazılmış
Günahının, sevabının hepsi yazılmış
Defteri getirip orda açıyor (Yılmaz, 2011: 208).

Dünya, geçici bir süreç içerisinde olunan ve herkesin eylemlerinin kaydedildiği bir nöbet yeridir. Kıyametin kopmasıyla birlikte ise insanların dünyada yaptıkları iyi ve kötü işlerin tüm kayıtları toplanacak ve hesap vakti gelince bu evraklar, amel defteri olarak bilinen belgeler aracılığıyla ortaya çıkacaktır. Bu durum Murat Çobanoğlu'nun dizelerinde şöyle ifade edilir:

Kimi al giyinmiş, kimi karada
Dünya bir nöbettir insan sırada
Bütün evrak toplanacak orada
İsrafil memurdur Sur'un altında (Kafkasyalı, 1998: 367).

Amel defterleri, kıyamet gününde insanlara dağıtılacak ve kişilerin eylemlerine göre cennete veya cehenneme gitmelerine karar verilecektir. Defterler, cennete gideceklere sağ tarafından, cehenneme gideceklere ise sol taraflarından verilecektir. Bu bağlamda Âşık Efkârî, insanlara amel defterinin hangi taraftan verileceğinden korkup korkmadığını sorar:

Düşende mahşer yoluna
Kim bakar senin halina
Günah sevabın elina
Verilan da korkmaz mısın? (Rayman, 1998: 200).

Âşık Efkârî, bir başka şiirinde (Rayman, 1998: 201) amel defterinin günah tartan teraziye koyulup ölçüleceğini ifade eder.

2.1.5.5 Hesap vakti

İnsanlar, mahşer yerinde dünyada yaptıklarına dair hesabın görülmesini bekleyeceklerdir (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 56). Bu durum Kur'an-ı Kerim'in "O gün yargılanmak üzere Allah'ın huzuruna sunulursunuz, amellerinizden ve sırlarınızdan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz" (Hâkka 69/18) ayetinde olduğu gibi pek çok ayette bildirilmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıklar, dünyada yapılan hiçbir işin gizli kalmayacağını, her eylemin hesabının görüleceğini belirten dünyada ona göre yaşanılması gerektiğini ifade eden şiirler söylemişlerdir.

Âşık Efkârî, insanların hesap gününde Allah'ın divanına çıkartılarak dünya hayatında neler yaptığının gözler önüne serileceğini, yapılan adaletsizliklerin hilelerin gün yüzüne çıkacağını söyler ve yapılan kötülüklerden utanıp utanmayacaklarını sorar:

Göreceksin neler yaptın
Kimi aldın kimi sattın
Terazine hile ettin
Görende utanmaz mısın? (Rayman, 1998: 201).

Âşık Efkârî, başka bir şiirinde ise (Rayman, 1998: 200), kurulacak olan bu hesap divanının yarın kadar yakın olduğunu belirterek insanlara hesap vaktinden korkup korkmadıklarını sorar.

Âşık Gülhanî, insanların mahşer yerinde hesaba çekileceğini, tüm hesapların o gün görülüp yarına bırakılmayacağını söyler ve hesabını veremeyecek insanların usanıp canından bezeceğini belirtip hesap gününü düşünerek dünyada ona göre yaşanılması gerektiğini ifade eder:

Çağırırlar seni mahşer yerine
Can dayanmaz cehennemin narına
Hesabın görünmez kalın yarına
Usanıp canında bezeni düşün (Nasrattınoğlu, 1976: 19).

Âşık Eyyübî, kendisine seslenip bir gün Allah'ın adalet mahkemesi kurulacağını, çevirdiği her dümenin ortaya çıkacağını, hesabın ince görüleceğini belki de tek bir davranışının titiz ve ayrıntılı biçimde incelenerek önemle üstünde durulacağını söyleyerek hesap vakti gelmeden önce kendisi ile yüzleşir:

Eyyûbî, hesabın ince görülür
Belki de bir tek kıl kırka yarılır
Bir gün Hak'kın mahkemesi kurulur
Çevirdiğin dümen ortaya çıkar (Çopuroğlu, 1998, 350).

2.1.5.6 Mizan

Mizan, mahşerde tüm insanların dünya hayatında yapmış olduğu iyi ve kötü işleri tartmaya yarayan bir adalet ölçüsüdür (Bilmen, 2003: 51). Hesap görüldükten, alacaklara hakları verildikten sonra dünya hayatında yapılan iyilik ve kötülüğü bildirilmek üzere mizan adında, keyfiyeti Allah tarafından bilinen bir terazi kurulur. Burada kulun işlediği iyilikler ve kötülükler tartılıp iyiliği ağır gelenler kurtulur, kötülüğü ağır gelenler ise perişan olurlar (Şentürk ve Yazıcı, S. 2005: 56). Bu durum Kur'an-ı Kerim'de "Terazide kimin iyi amelleri ağır gelirse, o tam manası ile hoşnut olacağı bir hayatın içine girecektir. Kimin de iyi amelleri hafif gelirse, onun sığınacağı yer içinde baş aşağı atılacağı Hâviye'dir. Hâviye'nin ne olduğunu bilir misin? O, son derece kızgın bir ateştir!" (Karia 101/6-11) ayetinde olduğu gibi pek çok ayetinde bildirilmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıklar, insanların iyi ve kötü amellerinin mizan denilen adalet terazisi ile ölçüleceğinden ve terazide hangi taraf ağır gelirse ona göre karşılığının verileceğinden bahseden şiirler söylemişlerdir.

Mezarlar, insanların ahirete geçiş mekânı olarak kabul edilir. İnsanlar, babalı, oğullu, kızlı olarak mezarlıkta yatmaktadır. Kimi bu mezarlıkta günahları az bir şekilde yatmakta kimi ise çok bir şekilde yatmaktadır. Mizan terazisi ise günahları ve sevapları titizlikle tartarak adaletle hüküm verecektir. Herkesin amel defteri, mizan terazisinde adaletle açılacak ve kişinin yaşamının ölçüsü belirlenecektir: Şeref Taşlıova bu durumu şöyle anlatır:

Mezar insanların ahret mekânı
Babalı oğullu kızlı yatıyor
Tartı günah gösterecek mizanı
Kimi çoğu kimi azlı yatıyor (Taşlıova, 2012: 889).

Mahşer gününde, insanların amelleri mizan denilen terazide hassas bir şekilde tartılacaktır. Terazi, adaletin tam tecellisiyle amellerin değerini ölçecektir. Günahlarla sevaplar arasındaki dengeye bağlı olarak, herkesin hükmü Cenab-ı Mevlâ tarafından verilecektir. O günün çetinliğini belirten Âşık Efkârî bunu şöyle izah eder:

Cenabı Mevlâdan ola bir hitap
Kurulmuştur mizan bita hesap
Mahşer yerine yaklaşmıştır mahutap
Ağlamalı o gün için Efkârî (Rayman, 1998: 125).

Âdem Şentürk bir başka şiirinde ise (Rayman, 1998: 1), zebânilerin amel defterlerini getirip günah tartan teraziye koyacaklarını söyler.

Mizan terazisi, adeta hayatın bir hesap makinesi gibidir; her amelin ağırlığını titizlikle ölçer. Bu nedenle, insanlar dünyada iken amel defterlerini gözden geçirmeli ve yaşamlarını mizan terazisinin adil ölçülerine uygun olarak düzenlemelidirler. Çünkü dünya hayatı, ahiret hayatının bir hazırlık sürecidir ve insanlar, mizan terazisine çıkarılacakları gün için gereken hazırlıkları yapmalıdırlar. Bu bağlamda Âşık Gülhanî, insanlara şu öğütleri verir:

Bir gün öleceksin divane gönül
Hoca sela verir ezanı düşün
Zebaniler hemen tutar yakanı
Teraziyi mizanı düşün (Nasrattınoğlu, 1976: 19).

Münafıklar, hesap vaktinde içlerindeki sahte niyetlerle yüzleşecek ve bu ikiyüzlülükleri mizan terazisine ağırlık olarak yansıyacaktır. Ancak müminler, samimi niyetleriyle amel ederek mizan gününü huzurla geçirecek ve Cenab-ı Hak'ın rahmetine erişeceklerdir. Âşık Müdâmî, istiare ile münafıkların amel defterinin çürük olup yırtılacağını, müminlerin her beladan kurtulacağını dile getirir:

Mizan kurar günah sevap tartılır
Çürük amel defterleri yırtılır
Halis mümin her beladan kurtulur
Münafıklar mızmızından al haber (Aydın, 2012: 787).

Âşık Selmanî ise insanların hayırlı ve şerli işler arasında bilinçli bir seçim yaparak günahlardan kaçınmalarının mizan terazisindeki etkisine değinir. Ona göre, hayır ve şer arasındaki ayrımı bilen ve günahtan sakınanların, günahları mizanda hafiftir:

Hayrını şerrini bilip günahtan sakınanlar
Mizan, terazi, tartarken azaltır darasını (Avşar, 2010: 287).

2.1.5.7 Sırat köprüsü

Sırat Köprüsü, cehennem üzerine kurulmuş olup kıldan ince ve kılıçtan keskin üzerinden geçilmesi çok zor olan bir köprüdür (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 56). Allah'ın iyi kulları sırat köprüsünden kolaylıkla geçip cennete girer. Kâfirler ile müminlerden bağışlanmamış olanlar ise bu köprüden geçemeyip cehennem çukuruna düşeceklerdir. Kâfirler ebedi olarak cehennemde kalacaklar müminler ise cezalarını çektikten sonra cennete gideceklerdir (Bilmen, 2003: 51). Kur'an-ı Kerim'de doğrudan sırat köprüsü ile ilgili bir ayet bulunmamakla beraber hadislerde; "alevleri, kanca ve çengelleri olan, cehennemin iki yakası üzerine kurulan, insanların üstünden geçmeye çalıştıkları, kiminin sapasağlam geçip kurtulduğu, kiminin o diken gibi alevlerden yara alarak kurtulduğu, kiminin de o diken gibi alevlere takılarak tepetaklak cehenneme yuvarlandığı kaygan bir köprü olarak tasvir edilir" (URL-6, 2023) Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıklar sırat köprüsünden geçmenin çok zor olduğunu ifade eden şiirler söylemiştir.

Âşıklar, sırat köprüsünü günlük hayatta karşılaşılan somut bir durumla, yani bir yere gitmek için gerekli olan biletle ilişkilendirir. Böylece, sırat köprüsünden geçmenin zorluğunu ve bu geçişin bir tür hazırlık veya hak ediş gerektirdiğini vurgularlar. Bu somutlaştırma, insanlara sırat köprüsü geçişinin şarta bağlı olduğunu gösterir. Sırat köprüsünü geçmek için gerekli olan bilet, dünya hayatında yapılan iyi işlerin birikimiyle elde edilir. Bu bilet, Allah'ın takdiri ve rahmetiyle verilir. Bu bağlamda dünyanın geçiciliğini vurgulayan Âşık Eyyübî, gönlüne seslenerek sırat köprüsünü geçmek için parasının olup olmadığını sorar:

Dünya malı için kederin yasın
Ömür geçer, tükenmiyor hevesin
Neyle geçersin sırat köprüsün
Bilet için paran var mı be gönül (Çopuroğlu, 1998: 345).

Allah'ın emir ve yasaklarına itaat edenler, cömertlik gibi iyi vasıflara sahip olanlar sırat köprüsünden kolaylıkla geçerler, adeta kuş gibi uçarlar. Ancak Allah'ı reddeden ve emirlerine karşı gelenler için durum farklıdır; onlar sırat köprüsünden geçemezler. Allah, onların yolunu zorlaştırarak sırat ince bir kıl gibi yapar, bu da onların geçişini imkânsız hale getirir. Bu durum Şeref Taşlıova'nın dizelerine şöyle yansır:

Şeref der cömertler cennete göçer
Dünya iyiliğin kapısın açar
İmanı Salihler kuş gibi uçar
Münkire sırat kıl etmedi mi (Taşlıova, 2012: 919).

Habip Karaaslan, her şeyi yaratanın Allah olduğunu, kuluna ihsanın çok olması nedeniyle amel defterlerindeki günahları sildiğini ve sırat köprüsünden kuş gibi geçirdiğini dile getirir:

Cümleyi yaratan bir yüce Hak'tır
Kuluna ihsanı gayetle çoktur
Açarlar defteri günahı yoktur
Sırat'ı kuş gibi orda geçiyor (Yılmaz, 2011: 206).

Âşık Sefil Selimî, sıratın dar olduğunu (Özdemir, 2003: 76) meydanın bulunduğunu (Özdemir, 2003: 142) kılıçtan keskin kıldan ince olduğunu (Özdemir, 2003: 391), Murat Çobanoğlu; sırat yolunun çok ince olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 291) vurgularken Âşık Efkârî; Allah'a sırat köprüsünden kolayca (Rayman, 1998: 154) ve Burak atı ile geçmek için (Rayman, 1998: 157) Allah'a dua eder. Âşık Mahzunî Şerif ise korkutucu olan sırat köprüsünün dünyada da kurulmasının lazım olduğunu ifade eder (Zaman, 1999: 387).

2.1.5.8 Cennet

Cennet, "bütün dini inanışlara göre müminlerin ölümden veya kıyametin kopmasından sonra sonsuz bir mutluluk içinde yaşayacakları yer" (Şahin, 1993, 7/374) olarak tanımlanmıştır. Cennet bir mükâfat yeri olup Cenab-ı Mevla bu yere kendisinin varlığını ve birliğini kabul eden, emir ve yasaklarına uyan ve sakınan kullarını

koyacaktır (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 57). Bu yer hatır ve hayale gelmeyen maddi ve manevi nimetlerin tümünü içinde barındıran, hiçbir zaman yok olmayıp bugün var olan sekiz bölümlü bir âlemdir (Bilmen, 2003: 51). Kur'an-ı Kerim'de "Allah, mü'min erkeklere ve mümin kadınlara içinde ebdedî olarak kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve adn cennetlerinde güzel meskenler vaad etmiştir…" (Tevbe 9/72) gibi pek çok ayette cennet ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıklar, şiirlerinde sık sık cennet kavramına yer vermiştir. Cennet tasvirleri ve cennete gitmek için nasıl bir insan olması gerektiğini vurgulayan şiirlerin yanında cennetin teşbih amaçlı vatana, sevgiliye ve ana kucağına benzetildiği şiirler söylemiştir. Dönemin âşıkları için cennet, Allah'ın emir ve yasaklarına uyanların, ibadet ederek İslam hükümleri doğrultusunda yaşayanların gideceği mükâfat yeri olarak görülür. Bu nedenle Allah'ın çizdiği yollar doğrultusunda yaşayıp cenneti kazanmak için nasihatlerde bulunulur.

Hakkı söyleyip doğru yolda yürüyen, kendi alın teriyle helal rızık kazanan ve İslam'ın hükümlerine uyarak yaşayan kişi, cennetin kapılarını aralar. Bu kişiler, dürüstlükleri, helal kazançları ve İslami prensiplere olan bağlılıklarıyla cennetin nimetlerini hak ederler. Bu durumu Âşık Divanî dizelerinde şöyle ifade eder:

Doğru gezip hakkı diyen
Kendi kazandığın yiyen
Şeriat hırkasın giyen
Cennet senin bilirmisin (Divani, 1962: 57).

Âşık Divanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise kul hakkına el uzatmayanın, iftiracı olmayanın, zina etmeyenin, öksüzlere iyilik edenin, gelen belalara sabredenin, komşu ile iyi geçinenin cennete gireceğini belirtir.

Cennete giden yol, doğru ve hoşgörülü davranışlarla döşenmiştir. İyi niyetle hareket eden, çevresine sevgiyle yaklaşan ve yardımlaşmayı esas alan kullar, cennetin yolunu bulmuşlardır. Onlar, hayatlarında yapılan iyiliklerle, Allah'ın rızasını kazanmışlardır. Cennet, bu güzel insanların ödülüdür ve onları sonsuz bir saadet ve huzur

beklemektedir. Âşık Selmanî, cennette müjdelenen insanların tasvirini şu şekilde yapar:

Allah razı olsa her bir işinden
Soğuk davranmayıp hoş görüşünden
Hayır dua alır işi eşinden
Hak'tan verilmiştir cennet müjdesi (Avşar, 2010: 329).

Âşık Selmanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde İncil ve Kur'an-ı Kerim'de eşleri ile iyi anlaşan, gönül tavaf eden, hatasından tövbe eden, şer işler tutmayıp hayırlı işler tutan, helal kazanç sağlayan kullarının cennet ile müjdelendiğini söyler.

Cennetin yolları, Hakk'a yakın olan ve gönüllerini Mevla'nın zikriyle dolduran kullara açıktır. Kalpleri Allah'a yaklaştıkça, cennetin nuru onları aydınlatır. İbadetleriyle, dua ve zikirleriyle Rablerine yönelenler, cennetin bahçelerini yeşertirler. Bu bağlamda Şeref Taşlıova dizelerinde şu ifadelere yer verir:

Hakk'a yakın olan kullar
Mevla'yı zikreden diller
Onlar için açık yollar
Yeri cennet orda yatar (Taşlıova, 2012: 291).

Şeref Taşlıova, şiirinin diğer bir dörtlüklerinde yanlış işte dolaşmayanın, kötülüğe bulaşmayanın Allah yolundan şaşmayanın Hz. Peygamber ile cennette yatacağını ifade eder.

Şehitler, Allah'ın katında en yüce mükâfatı bulmuşlardır ve cennetin nimetlerine layık görülmüşlerdir. Cennetin kapıları onlara açılmış, içinde ebedi bir hayatın müjdesi verilmiştir. Onlara hurilerle ve gılmanlarla süslenmiş olan cennetle, sonsuz bir huzur ve neşe sunulmuştur. Bardızlı Âşık Nihânî bu durumu şöyle ifade eder:

Din yolunda şehit verenler seri
Mevlâm cennetine koyar içeri
Yolunu gözetir nice bin Hûri

Onlara hizmetçi Gılmânımız var (Gedik, 1995: 222).

Cennetin yollarını aralamak ve Allah'ın huzuruna ulaşmak için ibadet etmek hayati önem taşır. Allah'ın cennetine girebilmek, O'nun sonsuz rahmetine ermek ve cemâlini görebilmek için ibadet etmek, müminler için en kutsal ve önemli görevlerden biridir. Abdulvahap Kocaman, cennete girebilmek için ibadetin etmenin önemine dikkat çeker:

Cennetine girmek için
Cemalini görmek için
Şefaate ermek için
Bir Allah'a ibadet et (Kayırhan, 2007: 191).

Dünyanın yalan olup kimsenin baki olarak kalmadığını belirten Âşık Talibî Coşkun da namaz kılan insanın sevap aldığını söyleyip cennet yolunun ibadet etmekten geçtiğini dile getirir:

Hep biliriz dünya yalan
Bir fert yok ki baki kalan
Sevap alır namaz kılan
Cennet yolu ibadette (Kaya, 2013: 406).

Cennetin nasıl bir yer olduğu ve nasıl gidileceği bağlamında Âşık Divanî cennete Allah'ın tertemiz kullarının gittiğini (Divani, 1962: 12); Âşık Selmanî, Allah yolunda olmayan insanın cennet-i âlâ yüzü göremeyeceğini (Avşar, 2010: 197), cennetin güzel bildirilen haz mekânı olduğunu (Avşar, 2010: 215), Allah'ın cenneti mümin kulları için yarattığını ve içinde hûri ve gılmanların olacağını (Avşar, 2010: 287); Âşık Ninahî, her şeyde olduğu gibi cennetin de sahibinin Allah olduğunu (Gedik, 1995: 166), Allah'ın cemâlini görmeden cennet istemediğini (Gedik, 1995: 196); Âşık Veysel, hile ile yalan olmasa cennet kapılarının herkese açık olacağını (Kaya, 2004: 115); Âşık Sefil Selimî, sekiz tane cennet olduğunu (Özdemir, 2003: 199, 419), cennette huzurun olduğunu (Özdemir, 2003: 476); Âşık Deryamî, sekiz cennet kapısının ramazan ayında açıldığını (Deryamî, 1990: 10); Murat Çobanoğlu; cennetin Allah'ın cemâlinden meydana geldiğini (Kafkasyalı, 1998: 224), imanı olanın cennet

sarayında olacağını (Kafkasyalı, 1998: 344), cennetin Mevlâ'nın köşkü olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 364); Âşık Davut Sularî, cennet-i âlâ'da dört kevser ırmağı bulunduğunu bunlardan ikisinin tatlı ikisinin acı olduğunu (Yalsızuçanlar, 2018: 88); Âşık Mahzunî Şerif, cennetin dünyada pay edildiğini (Zaman, 1999: 90) ifade eder.

Âşıklar, Allah aşkı ile tutuşup Allah'a kavuşmayı o kadar ister ki gözleri cennet de dâhil hiçbir şey görmez. Cennet onlar için önemsizdir. Onlar için önemli olan Allah'a vuslattır. Onların gönlünde sadece Allah, O'nun rızası ve hoşnutluğu vardır. Bu nedenle, cennetin nimetleri onlar için ikinci plandadır. Bu bağlamda Âşık Daimî, Allah aşkı ile tutuştuğunu ve Allah'a kavuşma isteğinin her şeyden üstün geldiğini dile getirmek için softanın cenneti betimlemesine karşı çıkar. Softaya cennetten bahsetmemesi gerektiğini, cennetin sefasında ve süsünde gözü olmadığını onun yerine ilahi sırra nail olup Allah'a kavuşmak istediğini ifade eder:

Gel sofu bahsetme bana cenneti
Cennet senin olsun didar isterim
Nedeyim safayı türlü ziyneti
Ziynet senin olsun esrar isterim (Zaman, 2008: 207).

Âşıklar, cennette meleklerin hizmetiyle dolu ortamda yaşasalar da Allah'tan uzak kalmak onlar için bir zindandır. Çünkü onların en büyük arzusu, cennet nimetleri değil, Allah'ın sonsuz sevgisi ve rahmetine kavuşmaktır. Bu yüzden, Allah'a ulaşma arzusu, cennete giriş arzusundan çok daha güçlüdür. Çünkü cennet, onlar için Allah'la buluşmanın bir vesilesi olmaktan öteye geçemez. Bu durum Ahmet Günbulut'un (Âşık Sefil Selimî) dizelerinde açıkça görülür:

Cennet olsa yerim yurdum, hizmet etse melekler
Cennet bana zindan olur, sensiz durduğum anda (Özdemir, 2003: 601).

Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde ise cennete açılan kapının tapusunun ilahi aşk olduğunu (Özdemir, 2003: 97, 490), cennete minnet etmediğini (Özdemir, 2003: 407) ifade eder.

Âşık Mahzunî Şerif, cenneti değil de aşkı olan didara (Allah'a) kavuşmak istediğini şu şekilde dile getirir:

Ben insana gavur demem
İnsandan gayriyi sevmem
Hurili Cennet istemem
Çünkü aşkım didara (Zaman, 1999: 200).

Âşık Mahzunî Şerif, diğer bir şiirinde (Zaman, 1999: 314) cennetin kıskacının aşkla yanmak olduğunu ifade etmektedir.

Âşıklar, cennete girmek için şiirlerinde sık sık Allah'a dua edip yalvarırlar. Cennete gitmeye engel olarak karşılarına çıkan günahlar için Allah'tan bağışlanma talep ederler. Şiirlerde dile getirdikleri dualar, sadece dünyevi arzuları değil, aynı zamanda ruhani bir arayışı ve Allah'a yakınlık duygusunu yansıtır.

Âşık Efkârî, cennete uçmayı ve cennet bağının kapılarını açmayı nasip etmesi için Allah'a dua eder:

Yarabbi ol uçmağına
Uçmamızı nasip eyle
Bir kapu cennet bağına
Açmamızı nasip eyle (Rayman, 1998: 153).

Âşık Efkârî, farklı şiirlerinde de (Rayman, 1998: 154,157, 233) cennete kolayca geçip cennet bahçelerinden nasibini almak için, Havz-ı Kevser'den içmek için Allah'a yalvarır.

Âşık Müdâmî, gaybı sadece Allah'ın bildiğini belirterek cennetin en iyi ve en üstün yeri olan Firdevs cennetine gitmek için dua eder:

Zı Zahir batın bilmesimin Keşşâfu-ı kerup
Ayn Âlimsin her işte müddet Settarü'l-uyûb
Gayn Gaybı sen bilirsin İsmin Gaffarü'l- zünûb

Fa Firdevsi al'â içre bizi eyle ber-karar (Aydın, 2012: 692).

Ali İzzet Özkan, cennette köşk, hûri ve gılman var iken Allah'a beş vakit kimin yalvarmayacağını sorar:

Kabil neden Habil'i etti şehit
Bir güzel kız için kitaplar şahit
Kim yalvarmaz Allahına beş vakit
Cennet köşkü huri gılman var iken (Başgöz, 1979: 133).

Âşıklar, halk arasında "cennet, anaların ayakları altındadır" (Yılmaz, 2013: 78) şeklinde rivayet edilen hadise atıfta bulunarak cennete gitmek için ana hakkının ödenmesi gerektiğini vurgulayıcı şiirler söylemiştir. Ana hakkının yanında baba hakkının da önemine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Abdulvahap Kocaman, annenin yaratılıştaki rolüne dikkat çekerek anne baba duasını alanların cennete gireceğini ifade eder:

Seni kim yarattı düşün
Girersin cennete peşin
Görüp ana baba işin
Duasını aldın ise (Kayırhan, 2007: 194).

Murat Çobanoğlu, anne hakkını ödemek için onlara her çağda hizmet edilmesi gerektiğini söyler. Anne rızasını alan insana ise cennetin kapılarının açılacağını dile getirir:

Hizmet eyle her çağında
Az mı yattın kucağında
Cennet ana ayağında
Biri ana, biri baba (Kafkasyalı, 1998: 137).

Âşık Mevlüt İhsanî, anne kucağının dünyadaki cennet olduğunu, ahiretteki cennete girebilmek için ise anne rızasını almak gerektiğini vurgular:

Cennet dedikleri ana kucağı
Alır ninni ile yapar kundağı
Yayla pınarıdır günün sıcağı
Canlıya cennet-i mevadır ana (Düzgün, 2015: 18).

Âşık Selmanî, evladın evlatlığının hakkını vermesi gerektiğini belirterek ana hakkının tanrı hakkı ile eş değer olduğunu söyler:

Bilmeyenler bunun aslına ersin
Cennet bahçesinin gülünü dersin
Evlât evlâtlığın hakkını versin
Ana hakkı Tanrı hakkı dediler (Avşar, 2010: 486).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise ana hakkının nur olduğunu, hakkı ödenmezse cennete gidilemeyeceğini (Avşar, 2010: 483), ataların ayak altının evlatlara cennet olduğunu (Avşar, 2010: 564) söyler.

Âşık Hasretî, anaların bir cennet yolu olduğunu içinde sır ve mana barındırdığını ifade eder:

Sen anasın sen bir cennet yolusun
Sen bir sırsın mana ile dolusun
Sen hazine sen bir gönül gülüsün
Sen bir Türkiyeli bir Türk kızısın (Hasretî, 1989: 41).

Âşıklar, her bir karış toprağının benzersiz doğal güzelliğinden ilham alarak, huzur ve sükûn buldukları vatanlarını cennet gibi tasvir etmeleriyle vatan sevgilerini ifade etmişlerdir. Onlar için vatan, sadece bir coğrafi bölge değil aynı zamanda Allah'ın yarattığı güzelliklerin ve lütufların bir araya geldiği bir mükâfattır. Bu nedenle, vatan sevgilerini dile getirirken cennet benzetmesini kullanmışlar, vatanlarındaki güzellikleri Allah'ın ihsanı olarak görmüşlerdir:

Bu nasıl güçtür, nasıl kuvvettir
Doğruların edeceği himmettir

Vatanımın her bir yanı cennettir
Biraz da dolaş sen gel bizimle ele
Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı, 1998: 205).

Bir cennet misalidir Türk ülkeleri
Cenubu batısı yurdun her yeri
Gelelim bir söz var yıllardan beri
Tekrar etmek her lisana yakışır
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 628)

Yurdun her tarafı cennet
Tatlı sohbet hoş muhabbet
Misafire şeker şerbet
Saklanır bayram günleri
Âşık Reyhanî (Aşır, 2009: 78).

Bu cennet vatanının korunmasında
Kan ile yuğrulduk zafer tasında
Mustafa Kemal'in komutasında
Nice çember yardık Çanakkale'de
Abdulvahap Kocaman (Kayırhan, 2007: 156).

Âşıklar, sadece genel bir ifade olarak tüm yurdu cennete benzetmekle kalmamış, aynı zamanda il ve ilçe isimleri vererek özellikle kendi memleketlerinin ve yaşadıkları yerlerin cennet gibi olduğunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda Âşık Müdâmî Oltu'nun cenneti andırdığını (Aydın, 2012: 649), Şavşat'ın cennet sayıldığını (Aydın, 2012: 832), İstanbul'un cennet gibi yeşil olduğunu (Aydın, 2012: 449); Halil Karabulut, Kadirli'nin cennetin bir köşesi olduğunu (Yılmaz, 2011: 41); Âşık Reyhanî, Erzurum'un tabiatının cennet gibi olduğunu (Aşır, 2009: 18); Âşık Hasretî, Kayseri'nin yazın cennet gibi olduğunu (Hasretî, 1989: 26); Bardızlı Âşık Nihânî, Kağızman'ın cennet gibi süslenmiş olduğunu (Gedik, 1995: 193) dile getirmiştir.

2.1.5.9 Cehennem

Cehennem "inkârcıların ve günahkârların âhirette cezalandırılacağı yer" (Harman, 1993, 7/225) olarak tanımlanır. Cehennem azap yeri olup Allah'ı tanımayan ve O'nun emir ve yasaklarına karşı gelip uymayanların yeridir (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 57). Tüm kâfirlerle bazı müminler için yedi aşağı tabaka ile yaratılmış olan cehennem bir azap kaynağıdır (Bilmen, 2003: 51). Kur'an-ı Kerim'de "İnkâr edenlere de ki: 'Yakında yenilgiye uğratılacaksınız ve toplanıp cehenneme sürüleceksiniz.' Ne kötü yataktır o" (Al-i İmran 3/12) gibi pek çok ayette cehennem ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıklar bir taraftan Allah'ı inkâr edenlerin, Allah'a şirk koşanların, Allah'ın emir ve yasaklarına uymayıp doğru yoldan çıkanların gideceği yerin cehennem olduğu belirten şiirler söyleyip cehenneme gitmemek için dua ve niyazlarda bulunurken bir taraftan da sevgiliden ayrı kalmanın özlem ve hasret çekmenin cehennem ateşi ile yanmak gibi olduğunu belirten şiirler söylemiştir.

Dünyada yalan söyleyip münafıklık ve müşriklik yapanlar, ahirette yaptıklarının hesabını vereceklerdir. Cehennem, onların son durağı olacaktır. Allah, doğruluktan sapıp kötülük yapanları cezalandıracaktır. Bu konuyu Habip Karaaslan, şu şekilde dile getirir:

Habib Kar'aslan der inan
Dünyada söyleme yalan
Münafık ve müşrik olan
Cehennemde alışıyor (Yılmaz, 2011: 206).

Habib Karaaslan, diğer şiirlerinde ise kâfir olanların cehennemde ebedi kalacaklarını (Yılmaz, 2011: 100) dünyaya aldanmayıp cehennemde yanmamak için çaba gösterilmesi gerektiğini (Yılmaz, 2011: 230) ifade eder.

Cehennem, insanın kendi çürümüş özünden kaynaklanır; yani nefsinin kötü isteklerinin sonucudur. Cehennem ateşi, insanların içindeki kötü arzuların, hırsın ve günahların bir yansımasıdır. Cehennem, hep nefsinin arzularına boyun eğen, kötülüğü

tercih edenlerin son duraklarıdır. Bu bağlamda Âşık Selmanî, cehenneme gitmeyene neden olacak kötü amelleri işleyenlere bir gün utanıp utanmayacaklarını sorar:

Cehennem insanın çürük özünden
Yananlar hep kendi ateş közünden
Bakan beyler bile kötü sözünden
Bir gün sözlerinden utanmazlar mı? (Avşar, 2010: 279).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise insanların cehennemi hiç düşünmediğini (Avşar, 2010: 215), cehenneme giren insanların oradan kaçmak isteyeceklerini ama başaramayacaklarını (Avşar, 2010: 318) ifade eder.

Şeytanın aldatıcı yollarına saplananlar, nefsani arzularına boyun eğenler ve haram yiyip doyanlar, sonunda cehennem ateşlerinde yanıp kavrulacaklardır. Cehennem, insanın kendi seçimlerinin bir sonucudur. Şeytanın tuzaklarına düşmek yerine, doğru yolu seçip Allah'a yönelenler cehennemden korunacaktır. Şeref Taşlıova, cehenneme gidecek insan profilini şu şekilde çizer:

Şeytanın şerrine uyanlar
Nefsine boyun eğenler
Haramı yiyip doyanlar
Ateşlerde, korda yatar (Taşlıova, 2012: 291).

Şeref Taşlıova, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise varlığı ile övünenlerin, kul hakkı yiyen zalimlerin, imanını kaybedenlerin cehennemde yatacağını söyler.

Âşık Müdâmî, nefsinin her türlü kötü arzusuna kapılmamak ve cehenneme götürecek eğilimlerini kontrol altında tutabilmek için Allah'a dua eder. Onun duası, cehennem yerine cennete yönelik bir istektir ve bu istek, doğru yolda olma arzusunu ifade eder:

Hırs-ı tamah nefsi sözüne kandırma
Kul Müdâmînin nefret ile andırma
Ahirette cehenneme yandırma
Cennet-i âlâdan yer versin bana (Aydın 2012: 412).

Bardızlı Âşık Nihânî ise sevgilisinden ayrı kalıp hasret çekmenin cehennem ateşinden daha beter olduğunu, kavuşmanın ise sekiz cennete değer olduğunu "Cehennemden beter hasretin nârı/Sekiz cennet değer visali yârin" (Gedik, 1995: 191) dizeleri ile dile getirir.

Geleneği icra eden âşıklardan Âşık Mahzunî Şerif, cehennemin ve ateşinin hak olduğunu (Zaman, 1999: 314) ve dünyadaki cehennemlik olanlara çattığını (Zaman, 1999: 150); Âşık Sefil Selimî, insanın yedi cehennem içinde bir yerde yanacağını (Özdemir, 2003: 378), cehennemin hep yanan bir kordan oluştuğunu (Özdemir, 2003: 397), Allah aşkı ile dolduğu için cehennemden korkmadığını (Özdemir, 2003: 407), cehennemin teşviş yeri olduğunu (Özdemir, 2003: 515), cehennemin savaş yeri olup sebepsiz yaktığını (Özdemir, 2003: 527), ehli iman sahiplerinin cehennemin var olduğuna inandığını (Özdemir, 2003: 602); Âşık Divanî, cehennemin kaynayan bir kazana benzediğini (Divani, 1971: 63); Bardızlı Âşık Nihânî, Hz. Peygamberin yüzünü görenlerin cehennemi görmeyeceğini (Gedik, 1995: 195), her şeyin sahibi Allah olduğu gibi cehennemin sahibinin de Allah olduğunu (Gedik, 1995: 225); Âşık Talibî Coşkun, cehennemin insanlar için yapıldığını (Kaya, 2013: 25); Murat Çobanoğlu, cehennemin Allah'ın hışmından meydana geldiğini (Kafkasyalı, 1998: 224); Âşık Veysel, yobazların yolunun cehennem yolu sayıldığını (Kaya, 2004: 279), hile ile yalan gibi şeyler olmasa Allah'ın kullarına tamuda ceza vermeyecek olduğunu (Kaya, 2004: 115); Abdulvahap Kocaman, eğri yoldan gidenlerin cehenneme gideceğini (Kayırhan, 2007: 197), cehennemin tek sahibinin Allah olduğunu (Kayırhan, 2007: 210) ifade etmektedir.

2.1.5.10 Ahiret ile ilgili unsurların oranı, işlevleri ve değerlendirme

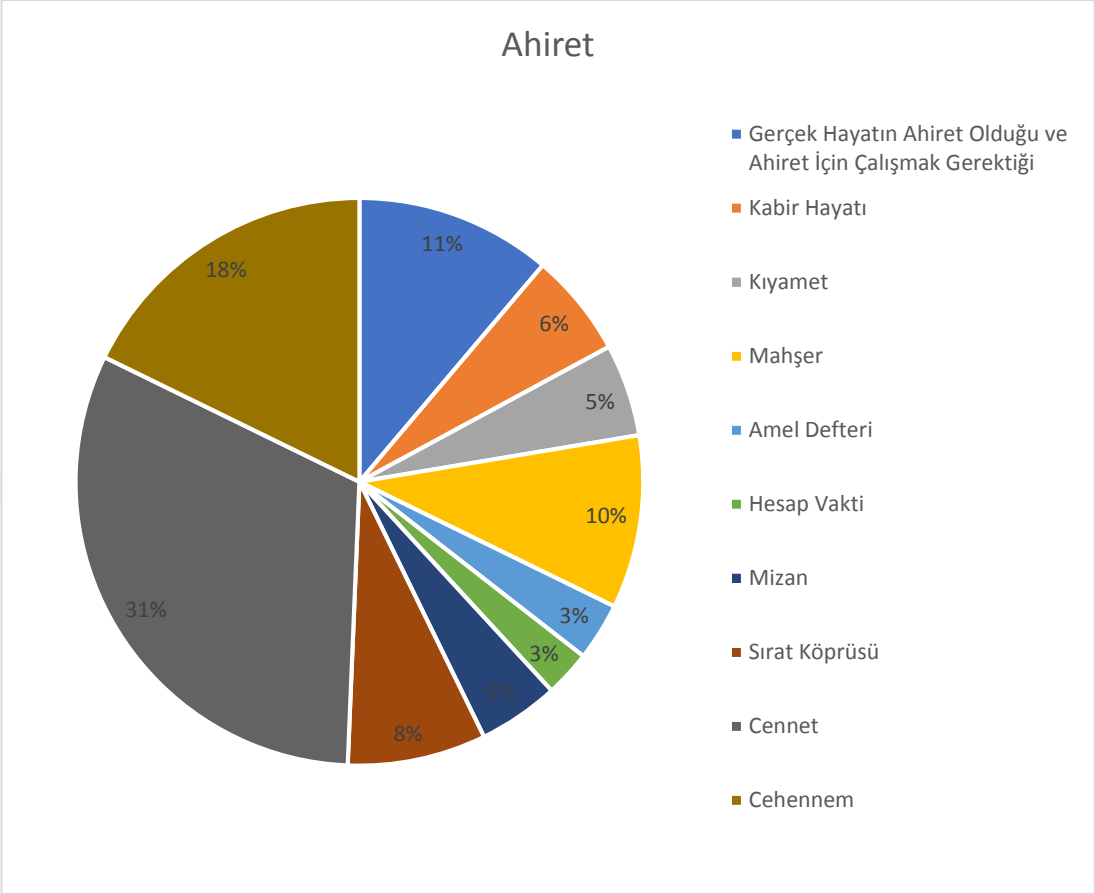

Şekil 2.22 Ahirete dair unsurların oranı

Ahirete dair unsurların oranını gösteren bu grafik, toplam 152 şiir üzerinden oluşturulmuştur. Âşıkların ahiret ile ilgili söylediği şiirlerin %31'lik oranının cennet hakkında olması, âşık şiirinde cennetin tasvir edildiği şiirlerin geniş bir yere sahip olduğunu ve insanın nihai hedefinin cennet olduğunu gösterir. Âşıklar, şiirlerinde %18'lik oranla cehennemi anlatarak insanların kötü davranışlarının ahirete cezasının verileceğine dair uyarılarda bulunur. %11'lik oranla gerçek hayatın ahiret olduğunun altı çizilerek insanların yaşadıkları dünyada ahiret hayatına hazırlık yapmalarını ve manevi sorumluluklarının farkına vardırmaları gerektiğini hatırlatır. Mahşer (%10), sırat köprüsü (%8), kabir hayatı (%6), kıyamet (%5), mizan (5%), amel defteri (%3) ve hesap vakti (%3) gibi ahirete dair diğer unsurları şiirlere sokarak insanlara ahiret hayatının ayrıntılarını izah eder.

Âşık şiirinde ahiret hayatı ile ilgili söylenen şiirler, çeşitli işlevlere sahiptir. Bu şiirler, insanlara manevi rehberlik sunar. Dünya hayatının geçici olduğunu hatırlatır ve ahiret hayatının önemini vurgular. Manevi sorumlulukları yerine getirme, iyi ameller işleme ve kötü davranışlardan kaçınma konusunda yol gösterir. Yaşanılan zorlukların geçici olduğunu ve ahiret hayatının ebedi mutluluğunu hatırlatır. İslam'ın temel öğretileri olan cennet, cehennem, mizan gibi kavramlar bu şiirler aracılığıyla anlatılarak inançlar daha derinlemesine anlaşılır. Cennet ve cehennem hatırlatılarak iyilik yapma, adaleti koruma, sabır ve dayanışma gibi erdemli davranışların sergilenmesi teşvik edilir. Dünyevi meselelere olan bağlılığı dengelemeye, ahiret hayatına odaklanmaya yönlendirir. Bu şiirler aynı zamanda manevi bir uyarı işlevi de görür. Dünya hayatının geçici olduğuna, gerçek hayatın ahirette olduğuna dair bir farkındalıkla hareket etmeye çağırır.

Sonuç olarak âşıkların dinî şiirlerinin bir kısmını ahiret inancı ile ilgili söyledikleri şiirler oluşturmuştur. Şiirlerde ölümden sonraki hayatın derinliklerine inilmiştir. İnsanın dünyadaki geçici varoluşu ve ölümün gerçekliği vurgulanmıştır. Dünya hayatının sınırlı bir zaman dilimi olduğu, gerçek mutluluğun ve huzurun ahirette olduğu anlatılmıştır. Âşıklar bu bağlamda, ruhun bedenden ayrılıp ölümün tecelli etmesi, bedenin yıkanması, selânın okunması, cenaze namazının kılınması, cenaze merasiminin düzenlenmesi, sual melekleri tarafından sorguya çekilmesi, kıyametin zuhur etmesi, mahşerin kurulması, terazi ile günah ve sevapların hesaplanması, sırat köprüsünden geçilmesi, cennete ve cehenneme yolculuk gibi konularda ayrıntılı bir şekilde şiirler söylemiştir. Şiirlerde en çok üzerinde durulan unsur cennet olmuştur. Âşıkların cenneti diğer unsurlardan daha fazla ele alması güzelliğe, huzura, umuda ve nihai ödüle kavuşma arzusunu yansıtmaktadır. Cennet tasvirleri ve cennete gitmek için nasıl bir insan olması gerektiğini vurgulayan şiirlerin yanında cennetin teşbih amaçlı vatana, sevgiliye ve ana kucağına benzetildiği şiirlerin bulunduğu da görülmüştür.

2.1.6 Kader

Kadere iman, imanın şartlarından birisidir. Kader, Allah'ın herhangi bir şeyin belirli bir şekilde meydana gelmesini, ezelde dilemiş olmasına denilmektedir (Bilmen, 2003: 53). Kader, Allah'ın ezelden ebediyete kadar olacak şeylerin zaman ve yerini,

niteliklerini ve özelliklerini önceden bilmesi ve takdir etmesi demektir (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 59).

Âşık şiirinde kader, genellikle insanın hayatında olayların belirlenmesinde etkili olan ilahi güç olarak tasvir edilir. Âşıklar, kaderlerine boyun eğerek yaşadıkları hâllerin Allah tarafından yazılmış olduğunu kabullenir ve kaderlerine rıza gösterirler. Kaderin, âşıklar arasındaki aşkı etkilemesi şiirlerde sıkça vurgulanır. Kaderin engeller çıkardığı ya da aşkın kaderin oyunlarına yenik düştüğü gibi temalar işlenir. Bu durumlar, âşıkların duygusal zorluklarını ve acılarını yansıtırken, kaderin aşk üzerindeki gücünü de anlatır. Kaderin bir oyun, bir cilve olarak görülmesi, âşık için manevi bir sınavdır. Âşıklar, kaderi kabul ederek ve Rabb'in hikmetine teslim olarak bu sınavı başarıyla geçmeye çalışır.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde insanın yazgısına bezm-i elestte ne yazılmışsa başa geleceği, kaderde ne varsa onun olacağı ve kimsenin kaderinden kaçamayacağı dile getirilir. Dönemin âşıklarının bu konuda söyledikleri şiirler ile kadere tam teslimiyet içinde oldukları görülür. Âşıklar başlarına gelen her olayın ve durumun kaderlerinin bir sonucu olduğunu düşünerek, hayatlarında yaşadıkları zorluklara rıza gösterirler. Bu şekilde âşıklar, Allah'ın dilediğinin olacağına olan inançlarını açık bir şekilde ifade ederler.

Kader, insanın hayatında belirlenmiş bir yoldur. Ne kadar çaba sarf ederse etsin, kaderin hükümlerine boyun eğer. Bir hastalık örneğiyle, kaderin gücünü göstermek mümkündür. Bir hasta, eğer kaderinde ölmek varsa, doktorun çabaları ne kadar büyük olursa olsun, kurtarılması imkansızdır. Bu bağlamda Ali İzzet Özkan, kader karşısında insanın eli kolu bağlı olduğunu şöyle ifade eder:

Ali İzzet kader böyle ne yapsın
Böyle gelmiş böyle gider ne yapsın
Hasta can veriyor doktor ne yapsın
Ciğer parça parça yaralı çıktı (Başgöz, 1979:75).

Ali İzzet Özkan, şiirinin diğer dörtlüklerinde kendi kaderinin kara olduğunu, ömür defterinin dertli olduğunu ve kaderinin onu takip edip şekilden şekle soktuğunu ifade etmektedir.

İnsan bazen hayatının dönüm noktalarında, kaderin karşısında çaresiz olduğunu hisseder. Ne kadar plan yaparsa yapsın, bazen hayat onu beklenmedik yollara sürükler. Kaderin buyruğu altında, insanın elinden gelen tek şey, yaşananları kabullenmek ve onlara uyum sağlamaktır. Bu bağlamda Âşık Hüdaî, kaderinin onu dert dünyasına attığını, tıpkı bir gemi gibi gam deryasında yüzdürdüğünü, yelkenlerinin açılmayıp battığını söyleyerek kader karşısında çaresizliğini vurgulamaktadır:

HÜDAİ kan ağlar kimin nesine
Kader beni attı dert dünyasına
Salmışım gemiyi gam deryasına
Açılmaz yelkenler batarım böyle (Başaran, 1980: 61).

Kimi insanlar için kader, bir tür ceza gibidir. Onlar, yaşadıkları olumsuz olayları veya zorlukları, kaderinin bir tür ceza olduğu şeklinde yorumlarlar. Bu bağlamda kaderi ceza verici mahiyette gören Âşık Hasretî, ruh iken temiz olan kaderinin dünyadayken etrafını dar ettiğini, ayrılık çilesi ile erittiğini söyler:

Hasretî'yi ervah iken arıttın
Gen dünyayı etrafıma dar ettin
Ayrılığın çilesiyle erittin
Yetmez mi verdiğin ceza kaderim (Hasretî, 1989: 34).

Âşık Hasretî, şiirinin diğer dörtlüklerinde gönlünün kaderini görmeyi istediğini ama onun gözle görünmediğini, kaderin başkalarının yüzüne gülerken kendisine bakmadığını ve kaderine boyun ettiğini söyler.

İnsanların her şeyi kadere bağlayıp tembel olmaları doğru değildir. İnsan, çaba gösterip elinden gelen gayreti sarf ettikten sonra sonucunda kaderine razı olmalıdır. Çünkü insan, çabasının sonucunu kaderin yönlendirdiğini bilerek hem dünyevi hem de ahiri hayatı için sorumluluk almalıdır. Bu bağlamda Âşık Selmanî, kader deyip

dünyada tembellik yapanlara bir çaba göstermeyenlere karşı çıkar. İnsanın çalışıp elinden geleni yaptıktan sonra kaderine razı olmasını ister:

Üç beş gün dünyada tembellik yapıp
Feleğe, kadere bulunmaz kusur
Çalışan insandan hisseler kapıp
Ondan daha üstün çalışmak unsur (Avşar, 2010: 571).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise kaderine karşı çırpınıp durduğunu (Avşar, 2010: 460), kötü kaderin peşini bırakmadığını (Avşar, 2010: 587) ifade etmiştir.

İnsan, kendi kusurlarını kadere yüklememeli, çaba gösterip ardından Allah'tan yardım dilemelidir. Çünkü insanın çabası ve duası, kaderin şekillenmesinde önemli bir rol oynar. İnsanın kendi kusurlarını kadere yükleyip kadere suç bulunmaması gerektiğini belirten Âşık Reyhanî, önce çalışıp sonra Allah'tan istenilmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir:

Kışın aç kalırsın yazı çok yeme
Kendi kusuruna kaderdir deme
Çalış Hak'tan iste kuldan isteme
İnandığın yolda sürün aman ha (Aşır, 2009: 137).

Âşık Reyhanî, diğer şiirlerinde ise birçok insanın kadere darıldığını (Aşır, 2009: 89), insanların başına ne gelirse gelsin kaderden saydığını (Aşır, 2009: 128) kendisinin kadere karşı gelemeyip kaderine boynunu büktüğünü (Aşır, 2009: 129) ifade etmektedir.

Gökte ve yerde bulunan ne varsa, insanların eceli, kişilerin ve milletlerin başına gelen her türlü olay, Allah'ın bilgisiyle önceden belirlenmiş ve "Levh-i Mahfuz" adı verilen kitapta yazılmıştır (Yavuz, 2003: 27/151). Levh ü kalem ise bu kitabı yazan kalemdir. Bardızlı Âşık Nihânî, levh ü kalemle bahtının kara yazıldığı için en kara talihli olanın kendisi olduğunu düşünmektedir:

Tâ ezel tecellîm levh ü kalemde
Bu benim bahtımı kara yazdılar
En kara talihli benim âlemde
Bir âhımı yüzbin zâra yazdılar (Gedik, 1995: 200).

Bardızlı Âşık Nihânî, şiirinin diğer dörtlüklerinde bütün insanların kaderinin belirlenmiş olduğunu ifade etmektedir. Diğer bir şiirlerinde ise ölse de kaderin takdirine razı olduğunu (Gedik, 1995: 75) söylemektedir.

Murat Çobanoğlu, bütün kulların kaderinin yazıldığı bir fermanın bulunduğunu (Levh-i Mahfuz) ve bu fermandaki kısmetlerin paylanmasını Allah'ın yaptığını söylemektedir:

Kısmetlerin paylanması Yaradan Rahman'dadır
Bütün kulların kaderi yazılmış fermandadır
Öyle bir devri dünyadır gelenler göçmektedir
Bugün dünya yarın ahret her gelen kervandadır (Kafkasyalı, 1998: 342).

Murat Çobanoğlu, diğer şiirlerinde ise kaderde yazılmış ne varsa başa geleceğini (Kafkasyalı, 1998: 132), kaderin bir köprü insanların da yolcu olduğunu herkesin bir gün bu köprüden geçeceğini (Kafkasyalı, 1998: 216), kaderin bir binaya benzediğini gelenlerin ise bezdiğini (Kafkasyalı, 1998: 354), kaderin insanı çevrelediğini (Kafkasyalı, 1998: 415) ifade etmektedir.

Âşıklık geleneği içinde kaderden şikâyet, Allah ile hesaplaşma ve Allah'a sitem ifade eden şiirler bulunmaktadır (Günay, 1993: 36). Âşıklar şiirlerinde sıkça kara kaderlerini ve kaderin cilvesini dile getirerek kadere olan sitemlerini ifade ederler. Onların dizelerinde yaşamın sınavları, insanın acı dolu yolculuğu sıkça yer bulur. Şiirlerinde kara kaderin hükmü altında yaşadıklarını dile getirirlerken, aynı zamanda insanın özgür iradesiyle kader arasındaki çatışmayı da vurgularlar. Şiirlerdeki sitem, kimi zaman isyankâr bir tonla dile getirilirken, kimi zaman da derin bir hüzünle ifade edilir. Bu bağlamda Veysel Şatıroğlu, kaderden yana şikâyetini dile getirip kendini kara bahtlı olarak tanımlar. Âşık Veysel, yedi yaşında geçirdiği çiçek hastalığı ve gözlerini kaybetmesinin nedenini kaderine bağlayarak kaderine sitem eder:

Neler yaptı bana kader
Uyansana kara bahtım
Yel değdikçe erir gider
Kara dağda kara bahtım (Kaya, 2004: 201).

Âşık Veysel, şiirinin diğer dörtlüklerinde kaderinin kendisine âlemi dünyayı dar ettiğini vurgular. Âşık Veysel, diğer şiirlerinde ise her nereye giderse gitsin kaderinin onun peşinde olduğunu, kaderinden hiç razı olmadığını (Kaya, 2004: 120), kara bahtının uyanması için çok yalvarıp yakardığını ama uyanmadığını, kader tecellisinin temelden bozuk olduğunu (Kaya, 2004: 202), kaderin onu kaptan kaba koyduğunu, hiç yüzünü güldürmediğini, hastanelere yatırıp dermanını vermediğini, bedenini gam ile yoğurduğunu (Kaya, 2004: 300), levh-i kâlemin yazısını kara yazdığını ifade etmektedir.

Âşık Talibî Coşkun, sol ayağındaki kırığın iki ay geçmesine rağmen iyileşmemesinin nedenini levhi-i kalemin alın yazısını böyle yazdığına bağlamaktadır. Allah'a dua etse de dileklerinin kabul olmadığını söylemektedir:

Levh-i kalem böyle çalmış yazımı
Büktü ayağımı kırdı dizimi
Huzur-ı Mevlâ'yı tuttum yüzümü
Kabul etmiyor dileklerimi (Kaya, 2013: 51).

Âşık Talibî Coşkun, diğer şiirlerinde ise ona tecelli eden kaderin yardım etmediğini bu yüzden bahtının kara olduğunu (Kaya, 2013: 133), kaderinin temiz işinin olamayıp miskin olduğunu, katı gavurlardan daha azgın olduğunu, cadı kadınlardan daha kızgın olduğunu, cellat bıçağından daha keskin olduğunu (Kaya, 2013: 135), kaderinin onu bağladığını (Kaya, 2013: 137) ifade etmektedir.

Âşık Mevlüt İhsanî, âşık olup bir kenara yaslanmasının, coşa gelmesinin, uslanmasının, mecnun olmasının ve dağdan dağa seslenmesinin nedenini kaderinin düz gelmemesine bağlar. Kaderinin düzgün yazılmadığına değinir:

Aşık oldum bir kenara yaslandım
Gâhi coşa geldim gâhi uslandım
Mecnun oldum dağdan dağa seslendim
Kaderimiz düz gelmedi ne yapim (Düzgün, 2015: 42).

Âşık Mevlüt İhsanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde kader bozuk olunca aklın bir işe yaramayacağını, dünya satrancında koz gelmeyeceğini söyler. Âşık Mevlüt İhsanî, diğer şiirlerinde ise kaderin önüne geçilemeyeceğini (Düzgün, 2015: 24) ve her zaman kaderinin dediğinin olduğunu (Düzgün, 2015: 25) ifade etmektedir.

Şeref Taşlıova, alın yazısına razı ve özüne bağlı olduğunu belirtip kaderinin bir gün yüzüne güleceğini ifade etmektedir:

Razı olduk yazımıza
Biz bağlıyız özümüze
Bir gün kader yüzümüze
Gülen günü beni bekle (Taşlıova, 2012: 183).

Şeref Taşlıova, diğer şiirlerinde ise hiç kimsenin kaderinin sonunu bilemeyeceğini (Taşlıova, 2012: 468), kaderin Allah'ın emrinden oluşan bir ferman olduğunu ve buna inandığını (Taşlıova, 2012: 498), kaderin ne ise başa yazıldığını (Taşlıova, 2012: 623) ifade etmektedir.

Âşık Müdâmî, düştüğü aşkın çaresinin bedeninden canı bile çıksa bulunamayacağını, buna kusur aranamayacağını belirtir. Çünkü ezelde yazılan kaderin etkisiyle aşka kapıldığını ifade eder:

Ezelden olmuşam aşka bende
Hulasa çare yok can çıksa tende
Bürgap kusur ne sendedir ne bende
Kaza kaderinden değdi taş perim (Aydın, 2012: 476).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde ise kadere inkarın yerinin olmadığını (Aydın, 2012: 508), kader meydanının pehlivanı olduğunu ve özünün kader kucağında atıldığını (Aydın, 2012: 836) ifade etmektedir.

Âşıklardan Abdulvahap Kocaman, kaderde yazılanın başa gelip Allah'ın dediğinin olacağını, (Kayırhan, 2007: 211), kaderin karşısında elden bir şey gelemeyeceğini (Kayırhan, 2007: 85), kaderine bağlı olduğunu (Kayırhan, 2007: 121), kaderden kimseye kötü dilekte bulunulmaması gerektiğini (Kayırhan, 2007: 123); Davut Sularî, ne yaparsa yapsın mutlaka kaderin çizdiği yola uyacağını (Yalsızuçanlar, 2018: 114); Âşık Gülhanî, kaderinin onu tutsak ettiğini (Gülhani, 1990: 20), kaderi peşine takıldıkça ağlamaya başladığını (Gülhani, 1990: 39), kaderin cilvesinin yormadığını (Gülhani, 1990: 41), kaderin onu gülmekten alı koyduğunu (Gülhani, 1990: 62); Âşık Sefil Selimî, gittiği her yere kaderini de götürdüğünü (Özdemir, 2003: 275), kaderinin kötü olduğunu (Özdemir, 2003: 380), insanın kendi hatalarının kader olmadığını (Özdemir, 2003: 503), kaderinin düşüncesini bunaltıp yolunu sarplara ilettiğini (Özdemir, 2003: 566); Âşık Divanî, kaderin insanın doğumunu ve ölümünü yazdığını (Akgün, 1971: 66), kaderin gelişinin bilindiğini fakat ölüm ile gidişinin bilindiğini (Akgün, 1971: 79); Âşık Mahzunî Şerif, kara kaderin kendisini yakıp kül ettiğini (Zaman, 199: 125), kaderinin kâfir olduğunu (Zaman, 199: 138), derdini levh-i kâleme dökmek istediğini (Zaman, 1999: 207), kötü kaderin her gün yakasını tuttuğunu (Zaman, 1999: 259) ifade etmektedir.

2.1.6.1 Kader ile ilgili şiirlerin oranı, işlevleri ve değerlendirme

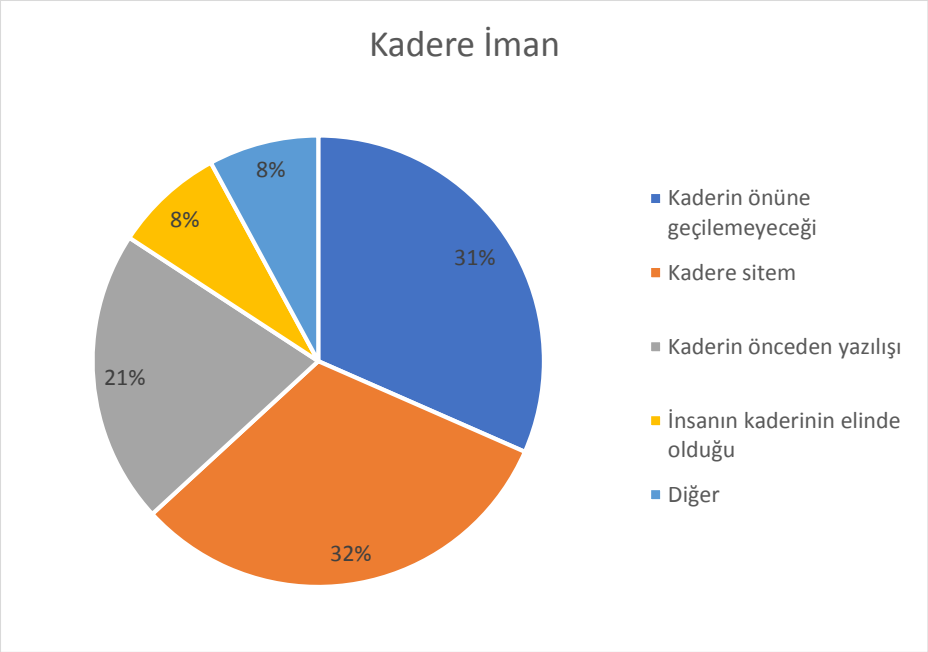

Şekil 2.23 Kadere değinilen şiirlerin konularının oranı

Kader ile ilgili tespit edilen 38 şiir üzerinden oluşturulan bu grafik, âşıkların kadere değindikleri şiirlerinin farklı yönlerini yansıtmaktadır. Şiirlerin büyük bir kısmı kaderin öngörülemeyen ve değiştirilemeyen bir güç olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlayış, İslam'ın kader inancını ve insan hayatının önceden belirlendiği fikrini yansıtır. Kaderin insanın kontrolü dışında olduğu fikri, âşık şiirinde sıkça dile getirilir ve insanın yaşamındaki deneyimlerin kaderin bir sonucu olduğu düşünülür. Bu anlayış, kaderin her şeyi içeren büyük bir levh-i kâlem ile önceden yazıldığı fikrine dayanır. İnsanların yaşamları bu yazgıdan okunur ve her olay önceden belirlenmiştir. Öte yandan, kadere sitem eden şiirlerin oranı oldukça yüksektir. Bu tür şiirlerde, âşıklar kaderlerine karşı isyan ederler ve yaşadıkları zorluklar veya adaletsizlikler nedeniyle kaderi sorgularlar. Bu âşıkların yaşadıkları zorluklar karşısında duydukları hayal kırıklığının ve hüzünlerinin ifadesidir. Ayrıca, âşıkların kaderinin kısmen kendi kontrolünde olduğuna dair inancı yansıtan şiirler de bulunmaktadır. Bu tür şiirlerde, kaderin şekillenmesinde insanın iradesinin ve eylemlerinin önemli bir rol oynadığı ifade edilir.

Âşık şiirinde kader ile ilgili şiirler, çok yönlü işlevlere sahiptir. İlk olarak, insanlara kaderin kaçınılmazlığını hatırlatarak hayatın zorluklarına karşı teselli sağlar ve iç huzuru yeniden kazandırır. Aynı zamanda İslam inançlarını yansıtarak bu öğretileri topluma hatırlatır ve güçlendirir. Bu şiirler, moral ve ahlakî öğütler sunar, insanlara sabır, adalet ve iyilik gibi değerleri hatırlatır. Toplumsal eleştiri için bir araç olarak da kullanılır; adaletsizlik ve zorbalık karşısında duygu ve düşünceleri ifade etmek için bir yol sunar. Kader ile ilgili şiirler, bu çeşitli işlevleri yerine getirerek âşık şiirinin derinliğini ve zenginliğini oluşturur.

Âşıkların kader ile ilgili söyledikleri şiirleri Allah'a olan teslimiyetin göstergesidir. Bu şiirler, insanlara kaderin kaçınılmazlığını hatırlatırken, Allah'ın yazgısına boyun eğmeyi öğütler. İnsanların başlarına gelen her türlü olayı kaderin bir yansıması olarak kabul ederek iç huzuru bulmalarına ve yaşadıkları zorluklara karşı rahatlamalarına katkı sağlar. İslam inançlarını yansıtarak topluma dinî öğretileri hatırlatır ve pekiştirir. Ayrıca bu şiirler, insanın kaderinin elinde olduğu hatırlatılarak hayata karşı çaba göstermek gerektiğini aşılar.

Sonuç olarak dönemin âşıklarının kader inancına dair söyledikleri şiirleri farklılık göstermektedir. Bazı âşıklar, kaderin insanın kontrolü dışında olduğu, önüne geçilemeyeceği fikrine sahipken bazı âşıklar insanın iradesinin ve eylemlerinin kaderin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı görüşündedir. Şiirlerde kadere olan sitemin sıkça işlendiği tespit edilmiştir. Âşıklar kaderlerine karşı isyan etmiş ve yaşadıkları zorluklar veya adaletsizlikler nedeniyle kaderi sorgulamıştır. Bu durum onların yaşadıkları zorluklar karşısında duydukları hayal kırıklarının ve hüzünlerinin ifadesidir.

2.2 İbadet

İbadet; boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, kulluk, tapma, tapınma anlamlarına gelmektedir. İnsanın Allah'a saygı, sevgi ve itaatini göstermek için ortaya koyduğu belirli tutum ve davranışları ifade etmekle birlikte, aynı zamanda benzer nitelikteki düşünceleri, duyguları ve sözleri de kapsar (Sinanoğlu, 2005, 19/233). İslam dininde ibadet, insanın kulluk vazifesi olup yaratılışın ve varoluşun nedeni olarak görülür. Bu

durum Kur'an-ı Kerim'de "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım" (Zâriyât 51/56) ayeti ile bildirilmiştir.

İbadetler; bedeni ibadetler (namaz kılmak, oruç tutmak gibi), mali ibadetler (zekât vermek, kurban kesmek gibi), bedeni ve mali ibadetler (hacca gitmek gibi) olarak üç çeşittir (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 65-70).

Âşıklık geleneğinde Allah'a yönelmek, kulluk görevini yerine getirmek, O'na olan sevgi ve saygıyı ifade etmek ve manevi bağı güçlendirmek için ibadetlerin yapılmasının gerekli olduğu vurgulanır. Şiirlerde ibadet; ruhu arındırma, Allah'a yakınlaşma ve O'na olan sevgiyi arttırma yolu olarak işlenir. Âşıklar, ibadet ile ilgili söyledikleri şiirlerde Allah'a olan teslimiyeti ve O'na yöneltilen duaları öne çıkarır. İnsanların manevi hayatlarına derin bir anlam kattığını belirtir. İbadet ederek ruhun huzura kavuştuğunu, manevi dinginliğin sağlandığını ifade eder. İnsanın ibadet ederek kalbinin temizlendiğini, günahlardan arındığını ve manevi bir güç kazandığını dile getirir.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğini icra eden âşıklara göre ibadetsiz iman, açıkta yanan lamba gibi korumasız kalır ve günün birinde sönebilir. Bu nedenle ibadetlerin imanın korunmasında önemi büyüktür. Bunun sonucu olarak şiirlerde sık sık yapılması gereken ibadetlere vurgu yapılır. İslam'ın şartı olan ibadetlere dikkat çekilip ibadetlerin kulluk görevi olduğuna değinilir. İbadetler, bazen şiirlerin tek başına konusu olmakla birlikte bazen de dörtlüklere konu edilmiştir.

İbadet, insanın Allah'a yaklaşmasını sağlayan ve ruhunu besleyen önemli bir araçtır. Kulun kalbinin imanla dolması ve alemin hikmetini kavraması için ibadet etmek bir gerekliliktir. İbadet, insanı maddi dünyanın ötesindeki gerçekliklere yönlendirir ve ona iç huzur ve anlam sağlar. Bu nedenle ibadet etmek, insanın varoluşsal amaçlarına ulaşması ve ruhsal yolculuğunda ilerlemesi için büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda Abdulvahap Kocaman, Allah'ın yaratmış olduğu âlemin hikmetine ermek ve kalbe iman mührünü vurmak için ibadet etmenin önemine dikkat çeker:

Şu alemin hikmetine
Er Allah'a ibadet et

Kalbine iman mührünü
Vur Allah'a ibadet et (Kayırhan, 2007: 200).

Abdulvahap Kocaman, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise cennete gitmek için, Allah'ın cemâlini görmek için, şefaate ermek için ibadetin öneminden bahseder.

İbadet etmek, insanın yaratılış gayesine uygun olarak kulluk görevidir ve yaşamın en önemli işlerinden biridir. Her ne kadar insanlar farklı kültürlere ve yaşam tarzlarına sahip olsalar da ibadet etmek cinsiyet ayrımı olmaksızın herkes için ortak bir sorumluluktur. İnsanların ibadet aracılığıyla bir araya gelmesi, tüm farklılıklara rağmen birlik ve dayanışma duygusunu güçlendirir. Bu nedenle, insanların ibadet etme eylemiyle birleşmesi önem teşkil eder. Âşık Divanî, bu durumu dizelerinde şöyle ifade eder:

Din ararsan Cemiyetin yoludur
Üç milyar Ademin İşi İbadet
Dünyadaki Canlı birin kuludur
Birleşmede Erkek Dişi İbadet (Akgün, 1971: 24).

Bazı ibadetler İslam'ın şartları arasında yer alır. Bunlar: Namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermektir (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 65-70). Habip Karaaslan, Hz. Muhammed'in, Müslümanlar ile kâfirleri birbirinden ayıran ve İslam'ın şartlarından olan ibadetlerin Allah'ın emri ile yerine getirilmesini istediğini ve ümmetini yönlendirdiğini ifade eder:

Kâfir ile İslamları ayırdı
Muhammed de ümmetini kayırdı
Oruç, namaz, hac, zekâtı buyurdu
Kullarına bu emrimi tut dedi (Yılmaz, 2011: 100).

2.2.1 Namaz

Namaz, özel hareketler ve belirli okunuşlarıyla yerine getirilen bir ibadettir (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 116). Namaz, ruhu temizleyen, kalbi aydınlatan, imanî duygulardan

haberdar eden, insanı kötülüklerden uzaklaştıran, insanı hayra, düşünceye, tevazuya ve itizama yönlendiren en güzel ibadettir. Bakara suresinin 110'uncu ayetinde namazı gereği üzerine yerine getirmesi emredilmiştir. Rivayet edilen bir hadiste ise "Namaz dinin direğidir" olarak buyurulmuştur (Bilmen, 2003: 132). Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde namazın anlamının, gerekliliğinin ve faydalarının dile getirildiği görülmektedir.

Namaz, İslam'ın beş temel şartından biri olarak kabul edilir ve ibadetlerin en önemlisi olarak öne çıkar. İslam inancında namaz, müminlerin Allah'a olan bağlılığının en somut ifadesidir ve ibadetin temel taşıdır. Namaz kılan insan, ruhunu ve bedenini manevi bir arınmaya ve ruhsal bir yükselişe ulaştırır; böylece aydınlanmış bir ruhla yaşamına devam eder. İmanın ve ibadetin bir tezahürü olarak namaz, müminlerin ruhunu nura boyar ve onları Allah'ın huzurunda daha yakın bir konuma getirir. Bu durum Abdulvahap Kocaman'ın dizelerinde şöyle ifade edilir:

İslâm dini beş temele dayanır
Şüphesiz bunların başı namazdır
Namaz kılan insan nura boyanır
İbadetin temel taşı namazdır (Kayırhan, 2007: 204).

Abdulvahap Kocaman, namaz konusunu işlediği bu şiirinin diğer dörtlüklerinde ise namaz kılan insanın kötülük yapmayacağını, Allah'tan başka bir yere tapmayacağını, imandan ihlastan takvadan kopmayacağını, Allah'ı bilen insanın düşünün namaz olduğunu, namazın kalbin nuru dinin direği olduğunu, müminlerin cennetteki durağı olduğunu, Allah'a kulluğun gereği olduğunu, büyük küçük günahları arıttığını, nefsin kötü arzusunu kuruttuğunu, dünya ahret doğru yola yürüttüğünü, Müslümanın gözünün kaşının namaz olduğunu, insan içtenlikle namaz kılarsa kalbindeki iman duygusunun hep vecde geleceğini ve meleklerin Allah'a müjde edeceğini, miraca gitmenin eşinin namaz olduğunu, namaz için beş vakitte abdest almanın temizlik olduğunu, Allah dostlarının içinin dışının namaz olduğunu, namazı terk etmemek gerektiğini, kim namaz kılarsa Allah'a yakın olacağını, güzel ahlakın başının namaz olduğunu, Müslümanın nurdan duşunun namaz olduğunu, namaz kılmayanın kalbi paslandığını, nefsin ancak namaz ile uslanacağını, ruhların manevi gıdasının namaz

olduğunu, imanın ekmeğinin aşının namaz olduğunu, can-ı gönülden namaz kılanların üzerinde hiç günah kalmayacağını, en hayırlı vaktin beşinin namaz olduğunu dile getirir.

Abdulvahap Kocaman diğer şiirlerinde ise Allah'a asi olup beynamazlık yapılmaması gerektiğini, beş vakit namazın insanların boynunun borcu olduğunu (Kayırhan, 2007: 197), Allah için günde beş vakit namaz kılmasını bilen insanın mutlu olduğunu (Kayırhan, 2007: 129), namazın insanın kalbini pırıl pırıl parlattığını (Kayırhan, 2007: 132), namazı evde kılmanın sevap olduğunu ama caminde kılmanın daha iyi olduğunu (Kayırhan, 2007: 135), namazın gösteriş olsun diye kılınmaması gerektiğini (Kayırhan, 2007: 138), namazın başının temizlik olduğunu (Kayırhan, 2007: 141), insanların boynunun borcunun namaz olduğunu (Kayırhan, 2007: 197), gafleti bir kenara bırakıp beş vakitte kırk rekat kılınması gerektiğini (Kayırhan, 2007: 200), namaz kılan insanın yalan söylememesi gerektiğini (Kayırhan, 2007: 275) ifade etmiştir.

İmanın gücünü ve bağlılığını pekiştiren namaz, insanın hem dünya hem de ahiret hayatında sıhhat ve mutluluk bulmasına yardımcı olur. Bu nedenle Âşık Deryamî namaz kılmayı öğütler:

Ruhun rahat gönlün rahat
Olmak istersen namaz kıl
Her iki cihanda sıhhat
Bulmak istersen namaz kıl (Deryamî, 1990: 15).

Âşık Deryamî, namaz kılmanın önemini işlediği bu şiirinin diğer dörtlüklerinde ise insanın beş vakit namaz kıldığında ruhunun gonca güle döndüğünü, dünyanın yasını çektirmediğini, nefsinin tasını kırdırdığını söyler. İçinin ve dışının feyz ile dolmasını isteyen, içinde küfrün pasını silmek isteyen, doğruluk yoluna gelmek isteyen, şifa merhemini yarasına çalmak isteyen insana namaz kılmasını önerir.

Bir hadis rivayetine göre beş vakit namaz müminin miracı olarak kabul edilir. Müminin manevi yükselişinin en önemli adımlarından biridir ve onun için bir miraçtır. Her secde, müminin Rabbine olan yakınlığını arttırır. Bu bağlamda beş vakit namazın

müminin miracı olduğunu belirten Musatafa Gedik (Bardızlı Âşık Nihânî), Allah'ın rızasını kazanmak isteyen kulların geceleri abdest alıp O'nun divanına durması gerektiğini dile getirir:

Hazreti Mevla'ya etmeli niyâz
İkrârım ikrardır etmem itiraz
Müminin miracıdır beş vakit namaz
Var mı bundan büyük ziyâret bize (Gedik, 1995: 151).

Kazanmak istersen Hakk rızâsını
Abdest al dîvan'a dur gecelerde
Geçenler ruhuna oku "Yasin"i
Çıkar mükâfatın gör gecelerde (Gedik, 1995: 147).

Abdest alıp namaz kılmak, Müslümanların Allah'a yönelerek O'na sığınmalarının en kutsal ve manevi adımlarından biridir. Abdest, Müslümanlar için bedensel ve ruhsal temizliğin sembolüdür; namaz ibadetinin kabulü için gerekli bir adımdır. Namaz kılarken kul, Allah'ın lütfuna muhtaç olduğunu kabul eder ve O'na olan bağlılığını gösterir. Namazın müminlerin miracı olduğu belirten Âşık Müdâmî, lütfuna muhtaç olan kulun namaz sayesinde Allah'ı bulacağını şu dizeleri ile ifade eder:

Al abdest kıl namaz sığın Settara
Bulur Mevlâsını kul vara vara
Her kusur noksanı kendinde ara
Ellerin ayıbını görücü olma (Aydın, 2012: 410).

Biz kullarız Hak lütfunun muhtacı
Bir namazdır müminlerin mi'racı
Yüz yirmi dört bin başımın tacı
Ümmül-ervâh fahri ekvan üstündür (Aydın, 2012: 414).

Farz namazlar toplam on yedi rekattır. Sabah namazı iki rekat, öğle namazı dört rekat, ikindi namazı dört rekat, akşam namazı üç rekat ve yatsı namazı dört rekat olmak üzere toplam on yedi rekatı içerir (Karagöz ve Altuntaş, 2011: 52) Namazın gerçekleştirilmesi için belirlenen farzlar ise on iki tanedir. Bu farzların bir kısmı namaz öncesi bir kısmı da namazın kendi bünyesi ile ilgilidir. Bunlar hadesten taharet, necasetten taharet, setr-i avret, istikbal-i kıble, vakit, niyet; iftitah tekbiri, kıyam, kıraat, rüku, secdeler, ka'de-i âhire şeklinde sıralanır (Karagöz ve Altuntaş, 2011: 90). Bu bağlamda Murat Çobanoğlu, şu dizeleri söyler:

Hacerü'l-esved üstünde ikrarımız yazımız
Hak yolunda kabul olsun arzumuz niyâzımız
Beş vakit namaz içinde on yedidir farzımız
On iki şarta bağlıdır imlâyı bilmez miyim (Kafkasyalı,1998: 337).

İslam inancına göre ergenlik çağına ermiş her Müslümana namaz farzdır. Kasten namaz kılmamak ise büyük günahtır. Bu konuda Âşık Reyhanî, "Kırk beşten aşağı namaz kılan yok/ İbadetin anasını ağlattık" (Aşır, 2009: 105) dizeleriyle toplumsal bir eleştiri olarak dinî hassasiyetlerin korunması ve gençlerin dinî vecibelerine daha fazla önem vermesi gerektiğini hatırlatır. Gençlerin bu önemli ibadeti ihmal ettiğini ve sadece orta yaşlı veya daha yaşlı bireylerin namaz kıldığını belirterek "anası ağlamak" deyimi ile bu ihmalkarlığın dinî değerlerin zayıflamasına yol açtığını ifade eder.

Âşık Gülhanî, insanın abdest alırken ve namaz kılarken Allah'a yalvarılması gerektiğini söyler:

Abdest alırken
Namaz kılarken
Bir gün ölürken
Yalvar Allah'a ((Nasrattınoğlu, 1976: 57).

Namaz, insanın Allah'a yönelerek günahlarından arınma ve manevi bir dönüşüm yaşama sürecidir. Namaz, kul ile Allah arasında bir iletişim ve bağ kurma vesilesi olduğu gibi, aynı zamanda tövbenin de en güçlü ifadesidir. Bu bağlamda amel

defterlerinin günah ile dolduğunu bu yüzden tövbe edilmesi gerektiğini belirten Habib Karaaslan, tövbe için en iyi yolun yönü kıbleye çevirip namaz kılmak olduğunu söyler:

Der Habib Kar'aslan bak önümüzde
Namaz için kıble var yönümüzde
Tövbe eyleyelim her günümüzde
Defterimiz günah ile dolmuştur (Yılmaz, 2011: 197).

Âşık Selmanî ise bir kulun özünün gönlünün Allah ile bir olmadıkça abdest almış ve namaz kılmış sayılamayacağını ifade eder:

Bir kulun abdesti alınmış olmaz
Özü gönlü Hak'la bir olmadıkça
Demekle namazı kılınmış olmaz
Özü gönlü Hak'la bir olmadıkça (Avşar, 2010: 191).

Geleneği icra eden âşıklardan Âşık Eyyübî, ölümlü olan insanın namaz kılmak için bin bahane bulduğunu "Ahret için sıran var mı be gönül/Namaz için bin bahane bulursun" (Çoğuroğlu, 1998: 345); Aşık Sefil Selimî, kötü insanların abdeste, namaza yaklaşmadığını "şeytana tapar pirini bilmez/Abdestin namazın yerini bilmez" (Özdemir, 2003: 360); Âşık Talibî Coşkun, namazı beş vakit eda edip sünnetleri ise terk etmemek gerektiğini, "Beş vakti eda et terk etme sünnet" (Kaya, 2013: 250), namaz kılanın bolca sevap alacağı ve cennet yolunun ibadette olduğunu "Sevap alır namaz kılan/Cennet yolu ibadette" (Kaya, 2013: 406); Âşık Mahzunî Şerif, Allah için namaz kılmanın sözde kolay yapılmasının zor olduğunu "Hak'ka secde kılmak dile kolaydır" (Zaman, 1999: 138), gösteriş için namaz kılan insanlara kızdığını "Gösterişe namaz kılana çattım" (Zaman, 1999: 150) dizeleriyle ifade etmiştir.

2.2.2 Oruç

İslam'ın beş esasından biri de oruç tutmaktır. Oruç, niyet edilerek imsak vaktinden güneş batıncaya kadar yiyip içmemek ve cinsi ilişkiden uzak durmak suretiyle yapılan bir ibadettir (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 238). Kur'an-ı Kerim'in Bakara Suresi

113'üncü ayetinde oruç farz kılınmıştır. Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıkların dizilerinde oruç ibadeti ile ilgili bazı hususların işlendiği görülür.

Abdulvahap Kocaman, orucun nefis terbiyesindeki önemini "Oruç tutup nefsi vur yere yatır" (Kayırhan, 2007: 132) sözü ile, oruç tutmanın Allah'ın emri olduğunu "Tut orucu namazını kıl demiş" (Kayırhan, 2007: 197) sözü ile, oruç tutmayan insanların ahirette pişman olacağını tutan insanların ise mükâfatlandırılacağını "Tutmayanlar pişman olur/Tutan mükâfatın alır" (Kayırhan, 2007: 207) sözleri ile, başkaları için değil Allah için oruç tutulacağını "Yalnız Allah için oruç tutulur" (Kayırhan, 2007: 209) sözü ile ve her zaman oruç tutmak gerektiğini "Hep oruç tutalım köşe ve bucak" (Kayırhan, 2007: 209) sözü ile dile getirir.

Âşık Deryamî, oruç tutmanın zahmetli bir iş olmadığını ona sabredilmesi gerektiğini "Orucu zannetme zahmet/Yeter ki sen ona sabret" (Âşık Deryamî, 1990: 10) sözleri ile; Âşık Gülhanî, oruç tutarken Allah'a yalvarılması gerektiğini "Oruç tutarken/Yalvar Allah'a" (Âşık Nasrattınoğlu, 1976, 57) sözleri ile ifade eder.

Oruç tutan insanların manevi bir arınma ve ibadet sürecinde oldukları için belli davranışlardan kaçınmaları gerekmektedir. Oruç tutarken, bedenin ve ruhunun temizlenmesine odaklanan bir kişi, kendisini olumsuz etkileyebilecek davranışlardan uzak durmalıdır. Bu nedenle, oruç tutan insanlar uyuşup yatmamalı, kavga etmemeli, insanlara çatmamalı ve kötü sözler söylemekten kaçınmalıdır. Âşık Mahzunî Şerif, kötü davranışların oruç tutmanın anlamını zedelediğine dikkat çeker:

Uyuşup yatmaz Mahzuni
Boş oruç tutmaz Mahzuni
Kimseye çatmaz Mahzuni
Ancak sarı saza çatar (Zaman, 1999: 227).

Âşık şiirinde yılın belli dönemlerinde tutulan oruçlardan bahsedildiği görülür. Dönemin âşıklarından Âşık Sefil Selimî, "Orucunu tut ver fitre düşkün insan ramazan" (Özdemir, 2003: 603); Şeref Taşlıova," Otuz gün Ramazan tuttuk" (Taşlıova, 2012: 914) diyerek ramazan ayında tutulan oruçtan; Aşık Selmanî "Kırk sekiz Perşembe ile yası matem orucun/Daima tutmaktayız" (Avşar, 2010: 644); Âşık Müdâmî "Bugün

oruç bir yıladır Muharrem/Böyle buyurmuştur Hallak-u Âlem" sözleri muharrem ayında tutulan oruçtan bahseder.

2.2.3 Hac

Hacca gitmek, İslam'ın beş şartından biridir. Hac, Arafat'ta özel vaktinde bir miktar durmaktan ve sonra Kâbe-i Muazzama'yı usulü üzerine tavaf ederek ziyaret ederek yapılan ibadettir (Bilmen, 2003: 407). Kur'an-ı Kerim'de hac ibadeti Âli-i İmran Suresi 97'nci ayetinde hacca gitmenin Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkı olduğu buyrulmuştur. Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde hac ibadetinin üzerinde durulduğu görülür.

Kâbe, Müslümanların kıblesi ve İslam'ın kutsal mabedi olarak kabul edilir. Mekke'de bulunan bu kutsal yapı, tüm Müslümanların ibadet ve dualarını yönlendirdiği yerdir. Müslümanlar için manevi bir yol gösterici ve birleştirici bir simge niteliğindedir. Kâbe'yi ziyaret, inananlar için bir ruhani dönüşüm ve Allah'a yakınlaşma vesilesidir. Bu bağlamda Habip Karaaslan, insanları gafletten uyandırmaya çalışır ve beraber hacca gitmeye teklif eder:

Kıble tarafından bir nur saçıldı
Toplanın kardeşler hacca gidelim
Mübarek Kâbe'nin yolu açıldı
Uyanın babalar hacca gidelim (Yılmaz, 2011: 100139).

Habip Karaaslan, hac ibadetini konu edindiği bu şiirinin diğer dörtlüklerinde ise farzı yerine getirmek için, ravazi şerifi ziyaret için Hacerü'l Esfet'e yüz sürmek için Firdevsi âlâ'dan yer istemek için, sırat köprüsünden kolay geçmek için, Beytullah'ta namaz kılmak için insanlara hacca gitmesini nasihat etmiştir.

Âşık Gülhanî, hacca giderken Allah'a yalvarmak gerektiğini "Hacca giderken/Yalvar Allah'a" (Nasrattınoğlu, 1976, 57) diyerek; Murat Çobanoğlu, hac ibadetinde kurban kesildiğini "Hacılar Hac'da kesermiş kurbanı" (Kafkasyalı,1998: 256) diyerek; Âşık Mahzunî Şerif, hacıların Kabe'yi ziyaret ettiğini "Hacımız gider Kabe'ye" (Zaman, 1999: 331) diyerek; Abdulvahap Kocaman, Allah'ın evi olan Kâbe'ye yüz sürülerek

ibadet edilmesi gerektiğini “Gidip Beylullah’a yüzü/Sür Allah’a ibadet et” (Kayırhan, 2007: 201) diyerek, hacca gitmenin ahiret bilincini sağladığını “Ahiret gününü hac hatırlatır” (Kayırhan, 2007: 132) diyerek ifade eder.

Hacılar, Mina’da şeytan taşlama, kurban kesme gibi ibadetlerde bulunur. Sefâ ve Merve tepeleri arasında yedi kere gidip gelerek ibadet ederler. Allah’ın evi olan Kabe’yi tavaf ederek ibadetlerini gerçekleştirirler. Bu bağlamda Şeref Taşlıova, önce Mina’ya sonra Merve’ye daha sonra da Kabe’ye gidildiğinden söz eder:

Hocam ilkin çıkar iken Mina’ya
Ondan sonra yolun düşer Merve’ye
Tavaf için geldiğinde Kâbe’ye
Arzum bir değildir bin tane götür (Taşlıova, 2012: 829).

Âşıklara göre insanın gönlü, Allah’ın tecellilerini içinde barındıran bir unsur olarak en kutsal mekân olan Kâbe'yle eşdeğerdir. Bu bağlamda, gönül yıkmak ile Kâbe'yi yıkmak aynı derecede büyük günahlar olarak kabul edilir. Ayrıca, en büyük "hac" olarak gönül ziyareti ve gönül almak önemsenir. Yani, bir kişinin kalbini kazanmak ve onunla ilişki kurmak, adeta hac yapmak gibidir. Dolayısıyla insanın kalbine girmek, onunla uyum içinde olmak, gönül yapmak; Kâbe’yi tavaf etmek gibi kutsal bir eylem olarak görülür.

İnsan, evrende Allah'ın kudretinin yazısız kitabı kabul edilir. O’nun yüce kudretinin somut ifadesi olarak, insanın varlığı büyük bir anlam taşır. İnsan, gökyüzündeki en parlak yıldız gibi, ayın ışığı gibidir. Allah’tan aldığı nur ile etrafına ışık saçar. İnsanın gönlü, Kâbe gibi kutsal bir mabede benzetilir; derinliklerinde saklı sırlar ve manevi hazineler bulunur. Gönül, Allah'ın huzurunda bir mihrap gibi durur. İnsan, gönlünde Allah'ı bulduğunda gerçek anlamda huzura kavuşur. Bu bağlamda Âşık Mevlüt İhsanî, şu ifadelere yer verir:

İnsanoğlu kuduretin yazısız kitabıdır
Yeryüzünün yıldızıdır mahlukun mehtabıdır
Gönüller Kâbe’ye benzer Hak onun mihrabıdır
Yıkma gönül tamir olmaz sen insana dokunma (Düzgün, 2015: 17).

Gönül, Beytullah (Allah'ın evi) olarak kabul edilir ve bu sebeple gönül yıkmak, kırmak büyük bir günah olarak görülür. Bir kere incindiğinde, kalpte derin yaralar açan gönül kırıkları, tamir edilmesi zor olan izler bırakır. Gönül, insanın manevi dünyasının merkezidir ve burada yer alan incinmeler, ruhun derinliklerine kadar etki eder. Bu yüzden, başkalarının kalplerini kırmaktan kaçınmak ve onların duygularını korumak önemlidir. Çünkü bir kere kırılan gönül, kolayca eski haline dönmez ve bu nedenle gönül kırmak, büyük bir sorumluluk gerektiren bir davranıştır. Bu konuda Âşık Hasretî, insanlara gönülle ilgili şu öğütte bulunur:

İnsan bu dünyaya bir sefer gelir
Ağlamaya değil gülmeye çalış
Gönül beytullahtır yıkma zay olur
Yaralıya merhem olmaya çalış (Hasretî, 1989: 51).

Âşık Hasretî, diğer şiirlerinde ise gönlün kırılmaması gerektiğini (Hasretî, 1989: 7), insan ölümlü olduğu için kırılan gönlü tamiri etmek için çok geç kalabileceğini (Hasretî, 1989: 46), gönül almanın vacip olduğunu (Hasretî, 1989: 52) ifade etmiştir.

İnsanın gönül evi, Allah'ın gözettiği kutsal bir mekândır. Gönül inşa eden kişi, adeta hac ibadetini yerine getirmiş gibi olur. Ancak gönül yuvasını yıkmak, diğer tüm günahlardan daha büyük bir suçtur. Gönül evini talan eden kişinin ıslah edilmesi gerekmektedir. Bu durumu Halil Karabulut, dizelerinde şöyle ifade eder:

Gönül evi Hakk'ın baktığı yerdir
Gönül yapan adam hac yapan erdir
Yuva yıkmak her günahtan beterdir
Bozguncunun boynu burulmalıdır (Karabulut, 1988: 80).

İnsan bedeni, derin sırlarla doludur ve bu sırların en önemlisi gönülde saklanır. Büyük bir güce sahip olan gönül, dışarıdan bakıldığında sıradan gibi görünse de içinde barındırdığı sırlarla doludur. Gönül, adeta bir Kâbe gibi kutsal bir yapıdır ve onu tavaf etmek, hac ibadetini yerine getirmekle eşdeğerdir. Dolayısıyla, insanlar arasındaki ilişkilerde gönül kırmaktan kaçınılmalı ve her bir gönül, adeta bir Kâbe gibi kutsal bir değer olarak korunmalıdır. Âşık Selmanî, bunu şöyle dile getirir:

Selmani sır alır beyan ederken
Birler kırk olmuş bin bir bedenden
O Kâbe gönüldür gelip gidenden
Tavaf olunursa mutlak hacı var (Avşar, 2010: 671).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise gönül ziyaretini bilmeyen insana hacı demenin zor olduğunu (Avşar, 2010: 388), gönlün Beytullah olduğu için yıkılmaması gerektiğini elden geldiği kadar bu evi kurmaya çalışılması gerektiğini (Avşar, 2010: 588), gönlünde Allah olanın kalbinin temiz olduğunu (Avşar, 2010: 514) ifade etmiştir.

Murat Çobanoğlu da insanın bir mihrap olduğunu, gönüllerin ise Kâbe olduğunu bu nedenle gönlün kırılmaması gerektiğini, Allah'ın yapılan her işten haberdar olduğunu şu şekilde ifade eder:

İnsan bir mihraptır gönüller Kâbe
Çalış, kırmayasın üzülür gider
Her ne yapar isen Yaradan şahit
İyiyse amelin yazılır gider (Kafkasyalı, 1998: 287).

Geleneği icra eden diğer âşıklar da hac bağlamında gönülle ilgili yukarıda verilen ifadelere benzer ifadeler kullanmıştır. Ali İzzet Özkan, gönlün Beytullah olduğunu (Başgöz, 1979: 120, 224); Âşık Efkârî, gönül yapanların Kabe yapmış gibi olduklarını (Rayman, 1998: 142), arif olanın gönül yıkmayacağını (Rayman, 1998: 176); Âşık Sefil Selimî, gönül yapanların Kabe'yi tavaf edenlerden daha üstün olduğunu (Özdemir, 203: 514), gönül Kâbe'dir diyip de bu söylediklerine inanmayıp onu yıkanların gâfil olduğunu (Özdemir, 2003: 599); Davut Sularî, gönlün Kabe olduğu için gönül yapanın hacı olduğunu (Yalsızuçanlar, 2018: 109); Âşık Hüdaî, ehl-i dil olanların gönülleri tamir etmesi gerektiğini (Hüdaî, 2001: 19); Âşık Deryamî, insanın elinden geldikçe gönül kırmaması gerektiğini (Deryamî, 1990: 51); Âşık Müdâmî, gönül kırıcı olmamak gerektiğini (Aydın, 2012: 408), gönül evini temiz bırakmak gerektiğini (Aydın, 2012: 796), gönül yıkmanın Kabe'yi yıkmak kadar günah olduğunu (Aydın, 2012: 887); Abdülvahap Kocaman, gönül kırmayan insanın kâmil insan olduğunu (Kayırhan, 2007: 131), gönül kırmanın Müslümana yakışmadığını

(Kayırhan, 2007: 135); Âşık Mahzunî Şerif, insanların Kabe'ye benzediğini (Zaman, 1999: 237), gönül şad edenlerin hacı olduğunu (Zaman, 1999: 318) ifade etmiştir.

2.2.4 Zekât

Zekât, İslam'ın şartlarından biri olup malî bir ibadettir (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 266). Bir malın belli bir kısmını Müslümanlara Allah rızasını almak için tamamen vermektir (Bilmen, 2003: 369). Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde zekât konusunun dörtlük içlerinde yer yer işlendiği görülür.

Şeref Taşlıova, zekâtın çeşitlerinden bahseder. Doğuyu konuşmanın dilin zekâtı, helale uzanmanın elin zekâtı, kazancının kırkta birini vermenin malın zekâtı olduğunu söyleyip zekât vermenin mutluluk getirdiğine dikkat çeker:

Doğruyu konuşmak dilin zekâtı
Helale uzanmak elin zekâtı
Kırkta bir verilir malın zekâtı
Alması bir başka vermesi bir hoş (Taşlıova, 2012: 662).

Abdulvahap Kocaman, zekâtın yoksulları sevindirdiği ve zekâtı verilen malın daha iyi olduğunu "Yoksullar sevinir zekat verince/Zekatı verilen mal daha iyi" (Kayırhan, 2007: 135) sözleri ile, yıldan yıla zekât ve fitre verilmesi ve Allah'a bu yolla ibadet edilmesi gerektiğini "Yıldan yıla fitre zekat/Ver Allah'a ibadet et (Kayırhan, 2007: 200) sözleri ile zekât vermenin kıymetini bilmek gerektiğini "Fitrenin zekatın kıymetini bil" (Kayırhan, 2007: 200132) sözü ile dile getirmiştir. Habib Karaaslan ise sahip olunan her malın zekatını vermek gerektiğini "Malımızın zekâtını vermeli" (Yılmaz, 2011: 139) sözü ile ifade etmiştir.

2.2.5 Kurban

Kurban, ibadet niyeti ile belirli bir zamanda, belirli özellikler taşıyan hayvanı kesmektir. Kurban kesmek mali ibadetlerden olup bugünkü şekli ile Hz. İbrâhim'e dayanır. Kıssaya göre Hz. İbrâhim, bir oğlu olursa onu Allah yolunda kurban edeceğini söyler. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra oğlu olur ama adağını unutur. Rüyasında

oğlunu kurban edişini görünce adağını hatırlar. Bu durumu oğlu Hz. İsmâil'e söyleyince oğlu Allah'a tam teslimiyet göstererek kurban edilmeyi kabul eder. Bunun üzerine Hz. İbrâhim adağını yerine getirmek için oğlunu kesmeye teşebbüs etmiş fakat Allah, onların tam teslimiyetine karşılık Cebrâil vasıtası ile koyun göndermiş ve koyunu kurban etmesini bildirmiştir (Şentürk ve Yazıcı, 2005: 321). Müslümanlar bu olaya istinaden her yıl Kurban Bayram'ı kutlayıp kurban keserek Allah'a ibadette bulurlar.

Âşıklardan Âşık Mevlüt İhsanî, "Halil dedi oğul verdi davet etti Arafat'a/Aldı İsmail gurbani getmeyi ar etmedi" (Düzgün, 2015: 28), Murat Çobanoğlu, "Hazreti İbrahim bıçağın çaldı/İsmail'dir o kurbandan al haber" (Kafkasyalı, 1998: 415), "Canını Hak için verdi İsmail/Kesende mi, kurbanda mı keramet?" (Kafkasyalı, 1998: 330); Şeref Taşlıova, "Oğlu İsmail'e delil/Hazreti İbrahim Halil/Koçu getirdi Cebrail" (Taşlıova, 2012: 197); Âşık Müdâmî, "İbrahim ki İsmail'i alıp A'râfata gitti/İsmail'e İblis gelip ol zaman iğva etti" (Aydın, 2012: 673); Âşık Dâimi, "Halil İsmail'in kolun bağladı/Annesi de ciğerini dağladı" (Zaman, 2008: 92), Âşık Efkârî, " Mina'ya tedbirle indi Cebrail/Hamd ü sena etti duydu İsmail" (Rayman, 1998: 182); Bardızlı Âşık Nihânî, "Bindin İbrahim beline/İndir Arafat iline/İsmail olduk yoluna" (Gedik, 1995: 234); Abdulvahap Kocaman, "İsterse İsmail kurban kesilir/İsterse kestirmez kurban yaratır" (Kayırhan, 2007: 188) dizeleri ile Hz. İsmâil'in kurban edilmesi olayına telmihte bulunarak kurban kesme ibadetinin zuhurundan bahsetmektedir. Âşık Mahzunî Şerif ise "Hayvan kesmek ile kurban olur mu?/İnanmazsan kaldır kılıç vur bana" (Zaman, 1999: 82) sözleri ile sadece hayvan kesmekle kurban ibadetinin yapılamayacağını, gerçek bir kurbanın insanın inancını ve bağlılığını yansıttığını öne sürer.

Murat Çobanoğlu, Kurban Bayramı'nda Allah için kesilen kurbandan daha tatlı bir olayın olup olmadığını sorarak kurban ibadetinin önemini vurgular:

Çobanoğlu der usulen
Var mı gidip geri gelen?
Bayramda Hakk'a kesilen
Kurbandan tatlı var mıdır? (Kafkasyalı, 1998: 172).

2.2.6 İbadetlerin oranı, işlevleri ve değerlendirme

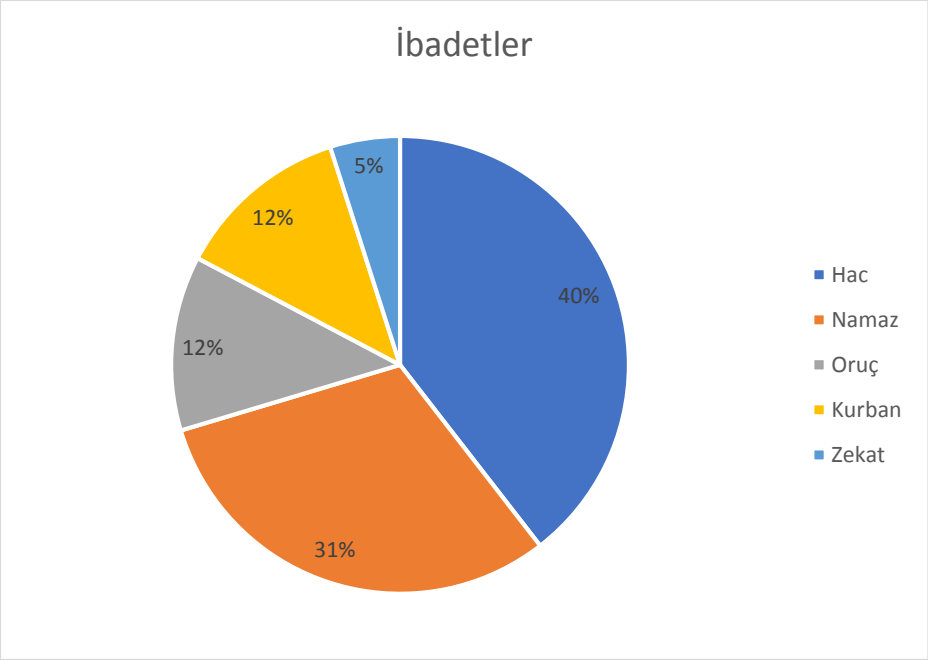

Şekil 2.24 İbadet çeşitlerinin oranları

Grafik, ibadetlere değinilen 81 şiir üzerinden oluşturulmuştur. Âşık şiirinde hac ibadetinin %40'lık yüksek oran ile işlenişi, âşıkların bu ibadet ve unsurlarına verdiği değeri ve önemi gösterir. Şiirlerde bu ibadetin Mekke şehrine yapılması gereken manevi bir yolcuk olduğu vurgulanırken aynı zamanda Kâbe'yi insan gönlüne benzeterek gönül yapmanın önemine dikkat çekilir. Hac ibadetinin diğer ibadet oranlarından yüksek olması tasavvuftaki Gönül-Kâbe ilişkisinden kaynaklanmıştır. Bunun yanında %31'lik oran namazın âşık şiirinde geniş bir yer tuttuğunu gösterir. Âşıkların insanların günlük yaşamlarında düzenli olarak namaz kılmaları gerektiğinin üzerinde durdukları görülür. Her ibadetin ayrı bir önemi olduğunu bilen âşıklar, şiirlerinde diğer ibadetlerden oruç (%12), zekât (%5) ve kurban (%12) ibadetine de yer verdiği görülür.

İbadetler ilgili söylenen âşık şiirleri, çeşitli işlevlere sahiptir. İbadetlerle ilgili bu şiirler, dinî bilgi ve eğitim sağlar. İslam'ın temel ibadetleri, bu şiirler aracılığıyla insanlara öğretilir. İbadetlerin şekli, nasıl yerine getirileceği, ne zaman yapılacağı ve neden önemli oldukları hakkında bilgi sunar. İbadetlerin anlamını derinleştirip insanları manevi olarak yönlendirir. İbadetlerin sadece fiziksel eylemler olmadığını,

aynı zamanda manevi bir bağlantı ve Allah'a yönelme şekli olduğunu hatırlatır. İbadetlerin önemini vurgulayarak manevi rahatlama sağlar, inançları güçlendirir ve Allah'a olan bağlılığı derinleştirir. Dinî inançları pekiştirerek insanların manevi hedeflerini daha iyi anlamalarını sağlar.

Sonuç olarak ibadetler, Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Allah'a yakınlaşma ve O'na olan sevgiyi saygıyı arttırma ve ruhu arındırma yolu yolarak işlenmiştir. İbadet etmenin kulluk görevi olduğuna ve Allah'ın emri olduğu dikkat çekilmiştir. Âşıklara göre ibadetsiz iman, açıkta yanan lamba gibi korumasız kalmakta olup günün birinde sönmektedir. Kalbe iman mührü vurulmak için ise ibadet etmek gereklidir. Bu bağlamda, şiirlerde namaz, oruç, hac, zekât ve kurban ibadetlerine dikkat çekilmiştir. İbadetlerin mahiyetine ve yapılışlarına dair ifadelere yer vermiştir. Âşıkların dinî-tasavvufî anlayışın sonucu olarak gönül-Kâbe ilişkisi bağlamında hac ibadetinin ve namaz ibadetinin üzerinde durduğu görülmüştür.

2.3 Ayet ve Hadisler

2.3.1 Ayetler

Ayet, "Allah'ın varlığına, peygamberlerin doğruluğa işaret eden delil ve mucize anlamında, ayrıca Kur'ân-ı Kerîm sûrelerinin belli bölümlerinden her biri için kullanılan bir terim" (Yavuz ve Çetin, 2005: 4/242) olarak açıklanır. Âşıklar, şiirlerinde ayetleri kullanarak hem kendi imanlarını güçlendirmişler hem de ayetleri topluma aktarmışlardır. Şiirlerde ayetlerin kullanılması, âşıkların derin bir inançla İslamî değerlere bağlı olduklarının göstergesidir. Ayetlerin gücü, âşıklara ilham vermiş ve sözlerine manevi derinlik katmıştır. Âşıkların şiirlerinde ayetlerin kullanmalarının en önemli nedeni, topluma dinî ve ahlakî mesajları iletmektir. Ayetlerin âşık şiirinde kullanılması, dinin şiir yoluyla halka ulaşmasını sağlar. Toplumun geniş kesimlerine ulaşabilen âşık şiiri, ayetleri aktararak Allah'ın kelamını insanlara ulaştırır. Bu sayede dinî bilinç ve farkındalık artar. Ayetler, Allah'ın kelamı olarak kabul edildiği için âşıklar bu kutsal metinlerden alıntı yaparak insanlara doğru yolu göstermeyi, insanların manevi duygularını harekete geçirmeyi amaçlamıştır.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Kur'an-ı Kerim'de geçen pek çok ayet rastlanmaktadır. Âşıklar, Allah'ın kelamı olan ayetleri bazen birebir alıntılar şeklinde kullanırken bazen de ayetlerin anlamını şiirlerine yansıtarak dolaylı bir şekilde ifade etmiştir. Tespit edilen ayetler ve şiir örnekleri şu şekildedir:

"Allah yolunda öldürülenlere sakın ölüler demeyin. Çünkü onlar diridir, fakat siz farkında değilsiniz" (Bakara 2/154).

Yürünsün atanın gittiği ize
Çok dikkatli idi sulhçuluk söze
Şehit olsak öldü demeyin bize
Canım kanım kurban vatan uğruna
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 217).

Ne kadar anlatsam övsem yeridir
Bu duygu İslâm'ın emri, sırıdır
Kur'an söyler, "Şehit ölmez diridir"
Gün vurdukça terler Çanakkale'de
Âşık Eyyübî (Çopuroğlu, 1998: 359).

"Altından ırmaklar akan cennetlere koyacağım" (Al-i İmran 3/ 195).

Ey Müdâmî on ikiden iştigâlin var mıdır
Bu muhabbet de ya bir dalın var mıdır
Yapış bir dostu mürşide kıyl-u kalin var mıdır
Yarın ührâya manâsı bir ef'âlin var mıdır
İntisâb etsen olursun hulazâ lâ-â'li din
"Tecri min tecriha lehünnehâr
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 730).

"Andolsun ki biz insanoğlunu şerefli kıldık" (İsra 15/70).

Dört peygamber için dört kitap indi
Onun için çok severim kitabı

“Velegad kerremna” Âdem’e dendi
Onun için çok severim kitabı
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 269).

Ruhu ezelidir cismi hatemdir
Ezelden ebede fahr-i âlemdir
“Velekad keremna beni Adem’dir”
O sebep mahlukâttan insan üstündür
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 514).

“Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorumlu tutulacaklardır” (Enbiya 21/23).

İbret nazarıyla kendine bir bak
Sebep ne bir başa iki el ayak
“La yasalü amma yefalü” dedi Hak
Kudret-i Mevlâ’yı yorucu olma
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 410).

İnanî tutarsan Müdam’a kulak
“La-yüs’el amma yef’ al” dedi Hak
Eğer inanamazsa aç Kur-an’a bak
Karışma hikmete inan şöyle der
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 550).

“O’ndan başka hiçbir ilah yoktur. O’nun zatından başka her şey yok olacaktır” (Kasas 28/88).

Gör ne irade buyurmuş takdir-i sübhâna bak
Kün emriyle var olunan bu kevn-ü mekâna bak
“Külli şeyin halikün”dur baki bir Mevla kalır
Ani inkar eden varsa mübarek Kur’an’a bak
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 673).

Ey Müdâmî başında bir tüy döksen malikun
Ölye ise râh-i Hak'dan olmalısın salikun
Kur'an'ından Hakk buyurdu "küllü şeyin halikun"
Bir gün fikrin olacak izmihlâlden konuşak (Aydın, 2012: 783).

Her nefis ölümü tadacaktır (Anakebut 29/57).

Mevlüt İhsan ne çekersin dünya için ah u zar
Bu hayatın sonu boştur bir gün olur tarumar
Kelam-ı Kadim içinde "küllü nefsin mevti" var
Hiç kimsenin gücü yetmez her harfi bin manadır
Âşık Mevlüt İhsanî (Düzgün, 2015: 56).

"Kim zerre ağırlığınca bir iyilik yapmışsa onu görür. Kim de zerre kadar bir kötülük yapmışsa, onu görür" (Zilzal 30/ 7-8).

Okula canın fedâ ki yediği nânı bilir
"Ferman ye'mel miskâle zerretin" ihsanı bilir
Çok bilgin var kuru cahil saçma ağdan karayı
İnsân-ı kâmil odur ki düşü düşmanı bilir
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 711).

"Bir şeyi yaratmak istediğimiz zaman sadece 'Ol' deriz" (Yasin 36/ 82).

Var ettin âlemi kün söyleyince
Şu koca âlemi var eyleyince
Seni gördü her şey mutlak ilk önce
Zamanın güneşli anın güneşli
Âşık Sefil Selimî (Özdemir, 2003: 266).

O "ol" dedi oldu bütün kâinat
Hep emrinde canlı cansız mahlükat
Ona bağlı boyun eğmiş tabiat
Ovalar zikreder çöller zikreder

Abdulvahap Kocaman (Kayırhan, 2007: 212).

Şeref der ki "kün" emriyle âlemi var eyledi
Varlıkta varlık yarattı kendin izhar etti
Mahşeri meçhul bıraktı gizledi sır eyledi
Küllü şeye kadirdir o rahman her şeyden aziz
Şeref Taşlıova (Taşlıova, 2012: 950).

"Kün" deyüp halk eden birdir cihânı
"Feyekün" etmeye kadirdir anı
Hanîdir Şenliği, hani Sümmanî
Birgün derler kul Nihâ'nı yedi yer
Bardızlı Âşık Nihânî (Gedik, 1995: 214).

Ezel müminin ikrarı "illâ"yı bilmez miyim?
"Kün!" emriyle var olmuştur, dünyayı bilmez miyim?
Âb u ateş, hâk ü bâddan çâr anâsır binamız
Bu fâniye gelen gider, dünyayı bilmez miyim?
Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı, 1998: 337).

Kün emriyle karar kıldı
Yerler gökler ve arşullah
Dört nesne ile yoğruldu
Beni Âdem safiyullah
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 261).

Hasretî de pinhan sırrı sır eden
Hakk'a şükretmekti ille de neden
Arşı kürsü kün emriyle var eden
Bağışla Zü'l-Celâl günahımızı
Âşık Hasretî (Hasretî, 1989: 25).

"Allah, her şeyin yaratıcısıdır" (Zümer 39/62).

“Küllü şey’in halikun”dur
Gerek kuru gerekse yaş
“İnnellahe raciun”dur
Buu tadar her vatandaş
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 399).

“Cennetin bekçileri onlara şöyle der: ‘Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedi kalmak üzere buraya girin’” (Zümer 39/73).

Çar bari Mustafa Sıddık Ömer Osman Ali
Cennet ile müjdelenmiştir bu şahıslar belli
Bir ziyafet sofrasında gördüler bir tas balı
Her birisi bir müşâbih söylediler ikmâli
Kim anı tasdik edenler oldular ikmâl-i din
“Selâmün aleyküm tıbdüm fedhulu hâlidin”
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 729).

“Rabbin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Dünya hayatında olan geçimliklerini biz paylaştırdık” Zuhruf 43/32).

İstidama taksimi hanlık sultanlık
Nuhnu gasem nada varlık noksanlık
Eşittin mi kelp eniği kurbanlık
Kurbanlık koca kuzu koyundan büyür
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 515).

“Bütün mü’minler kardeştir” (Hurucat 49/10).

Dünya sana savaş diyor
Çatan varsa savaş diyor
Hepimiz kardeş diyor
Kur’ân size Türk gençliği
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 561).

Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım (Zariyat 51/56).

Yüce Tanrı şöyle emir buyurmuş
Cümle mahlûk hepsi bana kul demiş
İnsanlardan hayvanları ayırmış
Buna hayvan bize insan ol demiş
Abdulvahap Kocaman (Kayırhan, 207: 197).

"Elbiseni temizle" (Müdessir 74/4).

Kafan çalışırsa temiz ol gayet
Bunda hadis vardır hemi de ayet
Beş vakit namazı kılarsan şayet
Beş sefer abdestin beşi temizlik
Abudlvahap Kocaman (Kayırhan, 207: 141).

"Yaratan rabbinin adı ile oku!" (Alak 96/1).

Türk gençleri benim size hitabım
Seni yoktan Yaradan'dan örnek al
Ikra diyor oku benim kitabım
Oku öğren sen Kur'an dan örnek al
Abdulvahap Kocaman (Kayırhan, 2007:189).

Allah'ın ilk emri oldu okumak
Yükselişin yalnız adı okumak
Kurtuluşun tek umudu okumak
Yetiştirir her kuşağı öğretmen
Âşık Reyhanî (Aşır, 2009: 158).

"Üzerine sürü sürü kuşlar gönderdi" (Fil 105/ 3).

Dünya devletleri kitaba hayran
Uçağı bildiren ebabil tayran

Edison okudu buldu ceryan
Habercimiz sevdiğimiz kitaptır
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 518).

“Sen beni asla göremezsin” (A’raf 7/143).

Müminler katarı çeker bu yurda
Arifin kelamı seçilmez nurda
Lenterani dedik, Musa’ya Turda’da
Küntü kenzullahın derbanıyız biz (Zaman, 2008: 58).

2.3.2 Ayetlerin Oranı ve İşlevleri

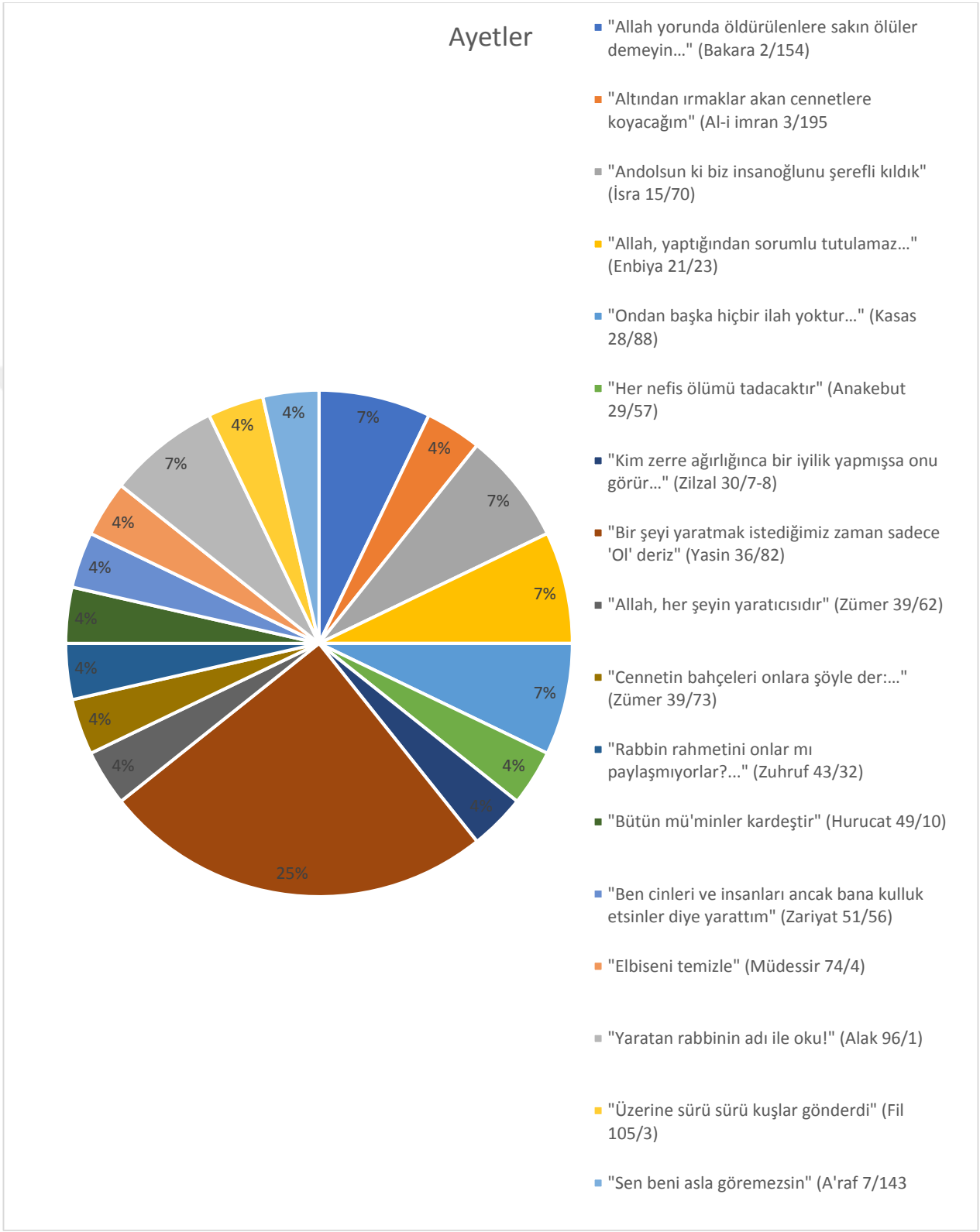

Şekil 2.25 Ayetlerin oranı

Grafik, âşık şiirinde doğrudan ve dolaylı olarak geçtiği tespit edilen 28 ayetin yüzdelik oranlarını yansıtmaktadır. Bu oranlara göre en fazla geçen ayet, Yasin suresinin 82. ayeti olan "Bir şeyi yaratmak istediğimiz zaman sadece 'Ol' deriz" şeklindeki ayet olduğu görülmektedir. Âşıklar tarafından bu ayetin diğer ayetlere göre sıkça kullanılması, Allah'ın yaratma gücünün ve kudretinin yüceltildiğini, evrenin ve varlıkların O'nun iradesiyle meydana geldiğinin vurgulandığını göstermektedir.

Âşık şiirinde Kur'an-ı Kerim ayetlerine yer verilmesinin çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Bu ayetler, öncelikle İslam inancını yücelten, Allah'a olan bağlılığı vurgulayan ve dinî kimliği pekiştiren unsurlar olarak işlev görür. Âşıklar bu ayetlerle dinî bilgi ve eğitim sunar, İslam'ın temel prensipleri hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlar ve toplumun dinî bilincini artırır. İslam'ın temel inançlarını ayetlerle vurgular. İnsanlara yaratılış, dünya hayatı, ahiret gibi sorulara ayetler ışığında cevaplar verir. Ahlakî değerleri pekiştirir, dürüstlük, adalet, yardımseverlik ve saygı gibi erdemli davranışları teşvik eder. Dua ve yakarışların ifadesi olarak kullanır, O'ndan yardım ister. İnsanlara manevi bir moral ve ilham kaynağı sağlar; böylelikle zorluklarla başa çıkmaya, sabır göstermeye ve inançları güçlendirmeye yardımcı olur. Âşıklar aynı zamanda toplumsal sorumlulukları ve dayanışmayı yücelten mesajları yansıtan ayetleri ele alarak toplumsal bilinci ve birliği teşvik eder, toplumu bir arada tutmaya çalışıp ve insanları birlik içinde hareket etmeye çağırır.

2.3.3 Hadisler

Hadis, "Hz. Peygamber'in sözlerini, fiillerini ve tasviplerini ifade eden terim" (Kandemir, 2005, 15/27) olarak tanımlanır. Türk toplumunun milli kültür değerleri, örfleri, âdetleri, gelenekleri ve ahlakî prensipleri ile hadisler arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Hadisler, Müslümanların hayatlarını uzun yıllar boyunca şekillendirmiş ve bu etkisini sürdürmektedir. Müslüman toplumların bireysel ve toplumsal yaşamlarına, sanat ve edebiyatlarına doğrudan etki ettiği için İslam medeniyetinin oluşumunda ve şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Tuğlu, 2014: 37).

Âşık şiirinde günümüze kadar ulaşmış pek çok hadisin var olduğu görülür. Âşıklar, Hz. Muhammed'in sözlerini, öğütlerini ve fiillerini ele alarak şiirlerde manevi mesajları aktarmıştır. Hadisler ile insanlara doğru yolu göstermek, toplumu bir arada tutmak ve manevi değerleri korumak için öğütler vermiştir. Hem dinî bilinci arttırmayı hem de peygamber yolundan gitmeyi teşvik etmeyi hedeflemiştir. Hadisler; âşıkların şiirlerde adalet, merhamet, sevgi, hoşgörü, sabır gibi değerleri vurgulamalarına yardımcı olmuştur. Şiirlere derinlik katarak dinî ve ahlakî değerlerin topluma aktarılmasında etkili bir araç olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğini icra eden âşıklar, hadisleri doğrudan veya dolaylı olarak ele almışlardır. Kimi zaman hadisleri birebir aktarırken kimi zaman da hadislerin mesajını şiirlerine yansıtarak anlamı güçlendirmiştir. Şiirlerde Türkçeye çevrilmemiş Arapça hadis örneklerinin de yer aldığı görülmektedir. Şiirlerde ele alınan hadisler, insanların manevi duygularını harekete geçirmiş ve onlara yol gösterici olmuştur. Tespit edilen hadis ve şiir örnekleri şu şekildedir:

"Sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım", "Levlâke le-mâ halaktü'l-eflâke" (Yılmaz, 2013: 456).

Her işe kadirdir bir ismi Kudret
Hürmetine var olmuştur kâinat
Peygamber yücesi Habi Ahmet
Cebraili yokla hocası vardır
Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı 1998: 291).

Fazilet sahibi emreden Hüda
Buyurdu "levlâke nur kıyam etti
"Taniyim emrine, bu canım feda
Sahibimsin" dedi dur kıyam etti
Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı, 1998: 217).

Levlake levlak buyurdu Habib'inin methine
Kâinatı var eyledi Muhammed hürmetine
Nur-ı Kur'an islam dini bahşetti hürmetine

Kâinatın her esrarı rahm ü Rahman'dan geçer
Mevlüt Şafak (Düzgün, 2015: 52).

Bize ders verdiler aktan karadan
Nasip ola perde kalka aradan
Levlâke levlâk buyurdu Yaradan
Ol şefaatkâni penahımızı
Âşık Hasretî (Hasretî, 1989: 25).

Buyurdu şanına levlake levlak çünki ol Yezdan
Ne haddim var seni medh etmeğe medh etmiştin illa
Minel-maşrık ilel-mağrib Yemen şimalin almıştır
Sırrı pâkim fevkâl-arşdır kudümünüz tahtes serâ
Âşık Müdâmî (Aydın 2012: 253).

Haşirde hezâr alem erin başı Ahmet
Hazreti ahid
Buyurdu şanına Kur'an levlake levlâk
Lemmâ halak tül'eflak
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 766).

"Ölmeden önce ölünüz", "Mûtû kable en temûtû" (Yılmaz, 2013: 550).

Selmani der ölmeden ön ölerek
Kalplerdeki kiri pası silerek
Tevellâyı teberrâyı bilerek
Hak sevgisi insanları sevmektir
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 556).

Olmayanı olmuş diye bildirip
Mantıksız söz ile halkı güldürüp
Ölmeden evvel evvela nefsi öldürüp
Hızır'ın dolusun içmiş olmalı
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 276).

Ölmeden evvelâ ölen bir canın
Canı sıhhat bulur bet nefsi ölür
Entemut sırrını bilen bir canın
Canı sıhhat bulur bet nefsi öldür
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 573).

Selmani mümin olanlar ölmeden evvel ölür
Ey birader buna misal böyle memat ehliyiz
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 644).

Topraktandır cümle beden
Nefsini öldür ölmeden
Böyle emretmiş yaradan
Sen kalemsin ben uç muyum
Âşık Veysel (Kaya, 2004, 217).

Daimî ölmeden ölüp oldum Hak
Hırs nefsi tamayı hep ettim helak
Marifet suyuyla yunup oldum pak
Bir olup birlikte kalan ariftir
Âşık Daimî (Zaman, 2008: 164).

"İlim Çin'de de olsa onu öğrenmeye çalışınız; çünkü ilmi öğrenmeye çalışmak her Müslümana farzdır", "Utlubü'l-ilme velev bi's-sîni fe-inne talebe'l-ilmi farîzatün alâ külli muslimin" – "Beşikten mezara kadar (ömür boyu) ilmi öğrenmeye çalışınız", "Utlubü'l-ilme mine'l-mehdi ile'l lahdi" (Yılmaz, 2013: 654).

"İlim Çin'de ise git al" diyoruz
"Beşikten mezara yet bul" diyoruz
Gündüz gece oku, bol bol diyoruz
Ruhsattır evlâdım, kitap okumak
Âşık Sefil Selimî (Özdemir, 2003: 287).

İlim öğrensen beşikten mezara

Yardım eyle çağırırsa fukara
Kabahat ararsan kendinde ara
Elin sarhoşuna kafa yorma
Abdulvahap Kocaman (Kayırhan, 2007: 123).

Aşk bağının güllerini dereyim
Beşikten mezara ilim arayım
Bir güzel uğruna can mı vereyim
Ölüp gitsen bile görenin olmaz
Âşık Eyyübî (Çopuroğlu, 1998: 267).

Muhammet devrini ihya eylemiş
Çünkü Mustafa'nın kemali haktır
İlim Çin'de olsa ara bul demiş
Hayvanlara akıl Çin'den uzaktır
Âşık Mahzunî Şerif (Zaman, 1999: 327).

"Vatan sevgisi, imandandır", "Hubbu'l vatanı mine'l-îmani" (Yılmaz, 2013: 225).

"Hubbu'l vatan minel iman" kalâmını duyunca
Selmani sarılır oldu vatanı sılasına
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 214).

"Habbül-vatan mine'l iman" değil mi
Bu fikri aşılamak sizden değil mi
Kurada Mehmetçik bizden değil mi
Hepsi merbut bu imana Mehmet Bey
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 656).

Şair Müdâm bu ne zamandır yahu
Yüce dağlar başı dumandır yahu
"Hubbü'l vatan mine'l-iman"dır yahu
Bilinmeyen nice şah eserler var
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 501).

“Nefsini bilen Rabbi’ni bilir”, “Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbehû” (Açıkel, 1998: 173).

“Menâref” sırrına olanlar agâh
Murad-ı maksudu ol Cemalullah
Bütün ahbaplara olsun eyvallah
Affedin kusurum bakman noksana
Bardızlı Âşık Nihanî (Gedik, 1995: 145).

Küntü kenzen mahfiyadan başlayan
Keşki sırrı men arifi biliriz
Ademden Adem tohum aşılayan
Nihandaki nurli kâfi biliriz
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 532).

Sırrı men arafa sendedir
O Cevher-i şeref sendedir
Otuz iki harf sendedir
Çözülmez manadır insan
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 599).

“Ben, gizli bir hazine idim, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeyenler için) yaratıkları yarattım”, “Küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en u’refe fe-halektü’l-halka li-u’refe (li-ya’rifûnî) (Yılmaz, 2013: 396).

Küntü kenzin ilan etmek diledi mennanımız yezdânımız
Ol sebep oldu mümâyân zahir inhanımız
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 758).

Küntü kenzen mahfiyadan başlayan
Keşki sırrı men arifi biliriz
Ademden Adem tohum aşılayan
Nihandaki nurli kâfi biliriz
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 532).

Zümrei maadır bizim aslımız
Muhammet Ali'den gelir neslimiz
Arşullah üstünde sırdır faslımız
Küntü kenzullahın derbanıyız biz
Âşık Daimî (Zaman, 2008: 57).

"Beş şey gelmeden beş şeyin kıymetini bilin: İhtiyarlıktan önce gençliğin, hastalıktan önce sağlığın, meşguliyetten önce boş vaktin, fakirlikten önce zenginliğin, ölümden önce hayatın kıymetini" (URL-7, 2024).

Sanma dünya baştan başa eğlence
Kimine zevk kimisine işkence
İhtiyarlık ölüm gelmezden önce
Gençliğin hayatın kıymetini bil
Abdulvahap Kocaman (Kayırhan, 2007: 132).

Aman muhtaç olma eşe ve dosta
İşini bitirmez kalırsın yasta
Yatağa düşmeden olmadan hasta
Sağlığın sıhhatin kıymetini bil
Abdulvahap Kocaman (Kayırhan, 2007: 133).

"Komşusunun aç olduğunu bildiği halde, kendisi tok olarak yatıp uyuyan kimse (gerçek anlamda) inanmış değildir", "Mâ âmene bî men bâte şeb'âne ve câruhû câ'iun ilâ cenbihî ve hüve ya'lemu bihî (Yılmaz, 2013: 473).

Komşular aç iken ben tok yatmasam
Fazla şımarıpta göze batmasam
Müminlere kalpten buğuz tutmasam
Âlemi hoş görsem ne mutlu bana
Abdulvahap Kocaman (Kayırhan, 2007: 2006).

Dünya sefasını sürerim sanma
Bende bazı işe yararım sanma

Komşun aç, cennete girerim sanma
Öksüz yavruları güldürmedikçe
Âşık Eyyübî (Çopuroglu, 1998: 341).

"Namaz, müminin miracıdır" (URL-8, 2024).

Hazreti Mevla'ya etmeli niyâz
İkrârım ikrardır etmem itiraz
Müminin miracıdır beş vakit namaz
Var mı bundan büyük ziyâret bize
Bardızlı Âşık Nihânî (Gedik, 1995: 151).

Biz kullarız Hak lütfunun muhtacı
Bir namazdır müminlerin mi'racı
Yüz yirmi dört bin başımın tacı
Ümmül-ervâh fahri ekvan üstündür
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 414).

"Sabreden zafere ulaşır", "Men sabere zafere" (Yılmaz, 2013: 527-528).

Ey Müdâmî gaza basma bu dönülmez bir viraç
Ne bağ olur ne de bostan susuz yaşçın bir kıraç
Min sabre zafere el-sabr miftahü'l mügarreç
Bu ümide gönül tuttum belki bir çareyiz
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 726).

"Dünya ahiretin tarlasıdır", "ed-Dünyâ mezra'atü'l-âhireti" (Yılmaz, 2013: 91-92).

Hadisi nebevi bak ne buyurmuş
Her ikisin bir arada duyurmuş
"Ed dünya mezra'ül ahire" demiş
Her iki yöne de idare lazım
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 467).

“Temizlik imanın yarısıdır”, “et-Tahûru şatru (nısfu)’l-îmâni” (Yılmaz, 2013: 630).

Hanesini temiz tutan bir kimse
Sırtına giyinir temiz elbise
Temizlik imanın yarısı ise
O zaman imanın eşi temizlik
Abdulvahap Kocaman (Kayırhan, 2007: 141).

“İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutandır; o fetih ordusu ne güzel ordudur”, “Le-tüftehanne’l-kostantıniyyetü fe-len-i’me’l-emîru emîruhâ ve le-ni’me’l-ceyşu zâlik’l-ceyşu” (Yılmaz, 2013: 454).

“Kostantin mutlaka fetholacaktır”
Tüm dünyanın bunu bilmesi gerek
Peygamberin methettiği askerin
Bu müstesna şehri alması gerek
Abdulvahap Kocaman (Kayırhan, 2007: 163).

“Haksızlık karşısında susan (doğruyu söylemeyen), dilsiz şeytandır”, “Men samete ani’l-hakkı fe-hüve şeyânün ahrasü” (Yılmaz, 2013: 528).

Zayıf imanlıya şüphedir zandır
Nefsini fethehden bugün cihândır
Haksız karşısında susan şeytandır
Hak’kı hak yerinde buldurmedikçe
Âşık Eyyübî (Çoğuroğlu, 1998: 341).

“Cennet, annelerin ayakları altındadır, “El-Cennetü tahte akdâmi’l-ümmehâti” (Yılmaz, 2013: 78).

Hizmet eyle her çağında
Az mı yattın kucağında
Cennet ana ayağında
Biri ana, biri bana

Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı, 1998: 137).

“Namaz, dinin direğidir”, “Essalâtü imâdü'd-dîn” (URL-9, 2024)

Namaz kalbin nuru dinin direği
Müminlerin cennetteki durağı
İnsanın Allah’a kulluk gereği
İslâmın beş vakit işi namazdır
Abdulvahap Kocaman (Kayırhan, 2007: 204).

2.3.4 Hadislerin oranı ve işlevleri

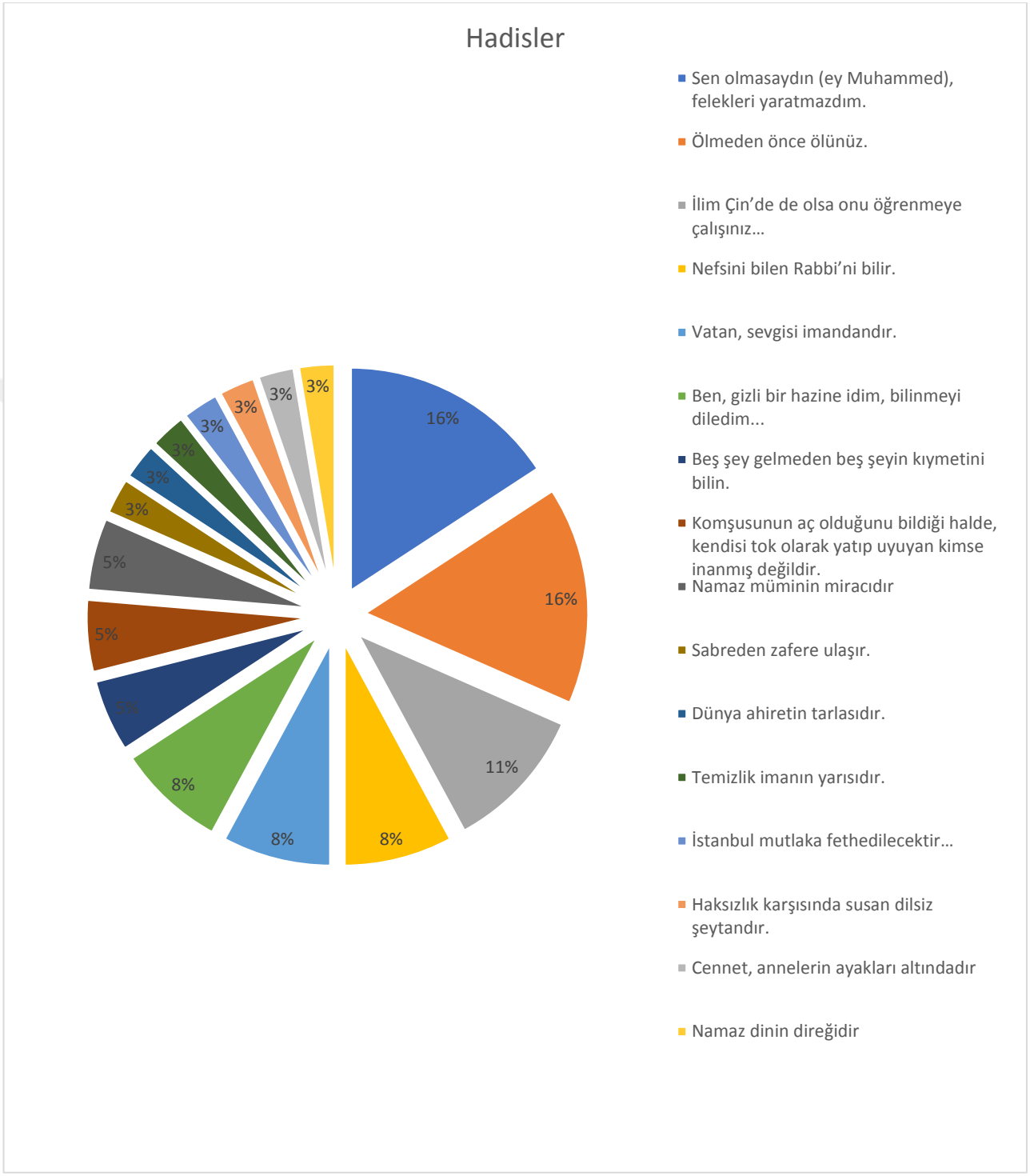

Şekil 2.26 Hadislerin oranı

Grafik, âşık şiirinde doğrudan ve dolaylı olarak geçtiği tespit edilen 38 farklı hadis üzerinden yapılmıştır. %16'lık oranlarla "Ey habibim sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım" ve "Ölmeden önce ölünüz" hadisi en çok işlenen hadisler arasında ilk

sırayı almaktadır. Âşıklar bu iki hadis ile âlemin yaratılma sebebinin, dünya hayatını bir vesile olarak kullanmak ve ahirete hazırlıklı olmak gerektiğinin üzerinde durur. “İlim Çin'de de olsa gidip alınız" hadisi %11'lik oranla en çok işlenen hadisler arsasında üçüncü sırada bulunmaktadır. Bu hadis, ilmin değerini yücelten ve insanları bilgiye teşvik eden önemli bir öğretiyi içerir. Diğer hadisler ise âşık şiirinde daha küçük yüzdelerle temsil edilmiş ve çeşitli mesajları iletmek için kullanılmıştır. Örneğin, "Vatan sevgisi imandandır" (%8) hadisi vatanseverliği teşvik ederken, "Temizlik imanın yarısıdır" (%3) hadisi insanların temizlik yapmasını teşvik eder.

Âşık şiirinde hadislerin işlevleri oldukça çeşitlidir. Şiirlerde hadisler, manevi derinlik sunan ve İslam'ın temel öğretilerini yücelten önemli bir unsur olarak kabul edilir. İslam'ın temel prensipleri, inançları ve değerleri hadisler üzerinden âşık şiirinde hatırlatarak topluma önemli mesajlar iletilir. Âşıklar, hadislerle İslam peygamberi Hz. Muhammed'in sözlerini, eylemlerini ve yaşamından alınan öğretilerini yansıtır. Hadisleri kullanarak dinî bilgi ve eğitim sunar, İslam'ın öğretilerini topluma aktarır ve toplumsal bilinci artırır. İnançların ifadesi olarak ele alınan bu hadisler, İslam'ın temel inançlarını vurgular, manevi rehberlik sunar ve ahlakî değeri pekiştirir. Temiz yaşantıyı, öğrenmeyi, zorluklarla başa çıkmayı, adaleti, sabretmeyi, ibadet etmeyi, inançları güçlendirmeyi ve toplumsal birliği teşvik eder.

2.3.5 Ayet ve hadislere yönelik değerlendirme

Sonuç olarak Kur’an-ı Kerim’de yer alan pek çok ayete ve Hz. Muhammed’in sözleri olarak rivayet edilen pek çok hadise Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde rastlanılmaktadır. Âşıklar ayet ve hadisleri doğrudan veya dolaylı bir şekilde yer vererek şiirlerine manevi derinlik katmıştır. Bu şiirler Allah’ın kelamını ve Hz. Muhammed’in sözlerini insanlara ulaştırmada bir araç görevi görmüştür. Şiirlerde en çok “Bir şeyi yaratmak istediğimiz zaman sadece ‘Ol’ deriz” (Yasin 36/82) ayetine atıf yapılırken “Ey habibim sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım” hadisine atıf yapıldığı tespit edilmiştir.

2.4 Dinî Şahsiyetler

Âşık şiiri, Türk kültüründe İslam dininin etkisiyle gelişmiştir ve bu nedenle İslamî değerler şiirlerde önemli bir yer tutar. Bu şiirlerde halifeler, sahâbeler, imamlar gibi toplumda önemli rol oynamış dinî şahsiyetler anlatılarak Türk İslam geleneğine vurgu yapılır. Şiirlerdeki dinî şahsiyetler, İslam toplumunda adalet, erdem, sadakat ve fedakârlık gibi önemli değerleri temsil eden liderler ve kutsal kişilerdir. Bu şahsiyetlerin âşık şiirinde şiirlerde işlenmesi, İslam'ın temel prensiplerini hatırlatmak ve toplumun dinî duyarlılığını canlı tutmak içindir.

2.4.1 Dört Halife (Çâryâr)

Hz. Muhammed, döneminde yaşamış ve onunla bir araya gelmiş olan tüm Müslümanlar, ashab (sahâbe) olarak geçer. Bu doğrultuda dört halife de ashaptandır. Örneğin, Hz. Ali hem ashaptan biri hem de ehl-i beytten (âli âbâ) kabul edilir. Ancak, tarihte daha çok halifeliği ile öne çıkmasından dolayı "Hulefâ-yi Râşidin" (Hz. Peygamber'den sonraki dört halife) içinde ele alınır. Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde en çok kullanılan ifadelerden biri de "dört halife" (çâryâr)dir. Çâryâr, dört büyük halifeye verilen isimdir (Pala, 1992: 109). Hz. Muhammed'in vefatından sonra din ve devlet işlerini yürütmek için başa gelen halifeler, daha çok dinî hislerin tercüman edildiği şiirlerde gerek tek başlarına gerekse toplu bir şekilde ifade edilmiştir. Âşıklardan Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı, 1998: 228), Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 829), Âşık Efkârî (Rayman, 1998: 124), Ali İzzet Özkan (Başgöz, 1979: 133), Âşık Reyhanî (Aşır, 2009: 107) şiirlerinde dört halifenin isimlerini geçirirken onlara olan sadakatlerini dile getirirler.

Dört halife, Hz. Muhammed tarafından cennetle müjdenenen on sahabi içindedir (Aydınlı ve Çakan, 1991: 3/547) Bu müjde, onların İslam'a hizmetleri ve bağlılıklarıyla dolu yaşamlarıyla kazanılmıştır. Bu dört kişinin cennet ile müjdelenmiş olduğunun belli olduğunu söyleyen Âşık Müdâmî, onların bir tas bal bulunan ziyaret sofrasına oturduklarını her birinin ikmâl için benzer şeyler söylediğini dile getirir:

Çar bari Mustafa Sıddık Ömer Osman Ali
Cennet ile müjdelenmiştir bu şahıslar belli

Bir ziyafet sofrasında gördüler bir tas balı
Her birisi bir müşâbih söylediler ikmâli (Aydın, 2012: 829).

Murat Çobanoğlu, Çâr-ı yâr'ın kısmetlerinin Allah'tan olduğunu belirtir. Hz. Ömer'in adaletine vurgu yaparak onun yönetiminin Allah'ın himmeti ile gerçekleştiğini ifade eder. Hz. Muhammed'in soyundan gelen Hz. Ali'nin güçlü karakterine ve manevi varlığına değinir. Zülfikar kılıcına atıfta bulunarak, tüm Müslümanların bu kutlu dört kişiye bağlı olduklarını dile getirir:

Dört Çâr-ı yâr Hak'tan aldı kısmeti
Ömer adaleti Hakk'ın himmeti
Resul'ün zerresi Ali kuvveti
Elde Zülfikâra havale ettim (Kafkasyalı, 1998: 228).

Server kelimesi baş, başkan, reis ve ulu anlamına gelir (Develioğlu, 2013: 1132). Âşık Efkârî, İslam'ın ilk dört halifesini cömertlikleri ve hizmetleri nedeniyle "server" olarak nitelendirir. Dört halifenin namazda gözünden yaş döktüğünü söyler. Allah'a dua ederek ümmetine rahmet ve yardım ister:

Varırlar ki ol ne bilir serveri
Ebubekir Ömer Osman Haydar'ı
Başı secdede döker gözden yaşı
Ümmetimi ver bana en ey bari (Rayman, 1998: 124).

Âşıklardan Ali İzzet Özkan, dört halife sayesinde İslam'a zarar gelmediğini (Başgöz, 1979: 133); Âşık Reyhanî, halifelerin izinden gidilemediğini (Aşır, 2009: 107) ifade eder.

2.4.1.1 Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir, dört büyük halifenin ilki olarak bilinir. Asıl adı Abdullah'tır ve Ebu Kuhâfe'nin oğludur. O, Ashâb-ı kirâm ve aşere-i mübeşşere (cennetle müjdelenen on kişi) arasında en yücesi olarak kabul edilir. Künyesi Ebu Bekr, lakabı ise Sıddîk ve Atîk olarak anılmıştır. Hz. Muhammed'in en yakın dostlarından biridir ve Kureyş'in

önde gelenlerinden biri olarak Müslümanlığı kabul eden dördüncü kişidir. O, tüm savaşlarda Hz. Muhammed'in yanında yer almıştır. İki yılı aşkın bir süre halifelik makamında bulunduğu dönemde, pek çok fethe öncülük etmiş ve İslam'ın yayılmasına katkı sağlamıştır. Vefatından sonra Hz. Peygamber'in yanına defnedilmiştir (Pala, 1992: 141).

"Nur" genellikle İslam kültüründe Allah'ın ışığı veya rehberliği olarak sembolize edilir. İnsanları karanlıktan aydınlığa, cehaletten bilgiye yönlendiren bir kılavuz olarak düşünülür. Allah'a yaklaşma düşüncesini mısralarında işleyen Âşık Efkârî, dört halifenin anını anarak Hz. Ebû Bekir'in nura battığını ifade eder:

Ebubekir batmış nura
Yaklaşalım vara vara
Ömer Osman'a Haydar'a
Resulullah'a gidelim (Rayman, 1998: 166).

Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı, 1998: 228), Hz. Ebû Bekir'in Hz. Muhammed'in sırdaşı ve en güvenilir arkadaşı olduğunu söyler.

2.4.1.2 Hz. Ömer

Hz. Ömer, İslam'ın ikinci halifesi olarak bilinir ve hayatı boyunca cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Mekkeli Hattab'ın oğludur. Başlangıçta İslam'a karşı derin bir düşmanlık beslemiş, ancak sonradan kırkıncı kişi olarak Müslüman olmuştur. Kızı Hafsa, Hz. Muhammed'in eşi olmuştur. Mütevazı bir yaşam sürdürmüş ve fakirlikle mücadele etmiştir. Zaman içerisinde birçok bölgeyi fethederek kısa sürede büyük başarılara imza atmış, Kudüs'ü ziyaret etmiş ve ordularını Azak Denizi'ne kadar ilerletmiş, Tunus'a fetihler gerçekleştirmiştir. Halifeliği döneminde divan ve kadılık müesseselerini kurarak yönetimde düzenlemeler yapmıştır. Adaleti ve dürüstlüğüyle tanınmış, herkesin takdirini kazanarak İslam'a hizmet etmiştir. On yılı aşkın süren halifeliği boyunca adaleti her zaman korumuş ve bu nedenle "Fâruk" lakabıyla anılmıştır, bu lakap "Haklıyı haksızdan ayıran" anlamına gelmektedir. Hristiyan köle Firûz'un saldırısı sonucunda bıçak yaralanması sonucu hayatını kaybetmiştir. Ancak

Ömer'in adalet ve hizmet dolu yaşamı, İslam tarihindeki etkisi ve mirası hâlâ yaşamaktadır (Pala, 1992: 379).

Murat Çobanoğlu, dört halifenin özelliklerini konu edinip onlara olan saygısını ve güvenini vurguladığı dörtlüğünde Hz. Ömer'in adaleti ile tanınan bir yönetici olduğunu ifade eder:

Resulün sırdaşı Sıddıkı Pünhan
Ömer adaleti kuruldu divan
Pehlivandır Aslan, hafızdır Osman
O dört Çâr-ı yâre havale ettim (Kafkasyalı, 1998: 228).

2.4.1.3 Hz. Osman

Hz. Osman, İslam'ın üçüncü halifesi olarak bilinir ve hayatı boyunca cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Mekkeli Beni Ümeyye ailesine mensup olan Affan'ın oğludur ve soyu Hz. Muhammed'e dayanır. İslam'a beşinci Müslüman olarak katılmış, ticaretle uğraşan zengin bir kişiliğe sahiptir. Mal ve mülkünü İslam'ın yayılması için harcamaktan çekinmemiştir. Hz. Muhammed'in kızıyla evlenmesi sebebiyle "Zü'n-Nûreyn" ünvanıyla anılmıştır, zira bu "iki nur sahibi" anlamına gelir. İslam tarihinde, Kur'an-ı Kerim'in çoğaltılması ve önemli merkezlere gönderilmesi konusundaki hamleleriyle tanınır. Kur'an-ı Kerim okurken şehit edilmiştir (Pala, 1992: 377).

Hz. Osman, Cumhuriyet Dönemi âşık şiirindeki dinî şahıs kadrosunun önemli isimleri içindedir. Dönemin âşıkları, şiirlerinde yer yer Hz. Osman'ın ismini zikretmişler (Aydın, 2012: 667, 829), (Rayman, 1998: 124) ve onun Kur'an-ı Kerim okuyup (Kafkasyalı, 1998: 224) hafız olmasına (Kafkasyalı, 1998: 228) dikkat çekmişlerdir.

Murat Çobanoğlu, Hz. Osman'ın Kur'an-ı Kerim okurken şehit edilmesi hadisesini şiirinde işlerken, bu olayı Hz. Osman'ın şehadeti ve Kur'an-ı Kerim sevgisi arasında ilişki kurarak anlatır. Hz. Osman'ın şehit edildiği anda Kur'an-ı Kerim üzerine düşen yedi damla kanın sembolizmini kullanarak, bu olayın manevi derinliğini vurgular. Aynı zamanda insanlara, kendi içsel arzularına kapılıp gerçek değeri göz ardı etmemeleri konusunda öğüt verir:

Hiç bir kimse bilemez onların ünvanını
Nefsine hamal olup da kaybetme imanını
Hazreti Osman da verdi baksan ona canını
Yedi tane damla kanı Kur'an'ın üstündedir (Kafkasyalı, 1998: 224).

Âşık Müdâmî, kıyamet sonrası kurulacak mizanın sağında Hz. Osman'ın sağında ise Hz. Muhammed'in bulunacağını "Kuruldu mizan terazi cem oldu mahlukata/Solda Osman Zinnureyn sağda fahr-i kâinat" (Aydın, 2012: 667) diyerek ifade eder.

2.4.1.4 Hz. Ali

Hz. Ali, dört büyük halifenin sonuncusu olarak bilinir. Hz. Muhammed'in amcaoğlu ve aynı zamanda damadıdır, bu sebeple soyu hem anne hem de baba tarafından Hz. Muhammed'in soyuyla birleşir. Hz. Peygamber'in kızı Fatma'dan Hasan, Hüseyin ve Zeynep isminde üç çocuğu olmuştur. Genç yaşta İslamiyet'i kabul ederek putperestliği reddettiği için "keremullahu vehe" şeklinde övgüyle anılır. Ebü'l Hasan (Hasan'ın babası), Ebu Turâb (Toprağın babası) ve Murtaza (seçilmiş, gözde) gibi künyelerle tanınır. Aynı zamanda "Esedu'llah" (Allah'ın aslanı), "El-Gâlib" (üstün gelen), "Haydar" (aslan), Şah-ı Merdan," "Merd-i Hüdâ," "Şir-i Yezdan" ve "Haydar-ı Kerrâr" gibi lakapları da vardır. Hayattayken cennetle müjdelenmiş olan Hz. Ali, Bedir, Uhud, Hendek gibi savaşlara katılmış, Hayber Savaşı'nda destanlaşmış bir sancaktarlık yapmıştır. Hz. Osman'ın şehit edilmesi üzerine halifelik makamına getirilmiştir. Ancak Şam valisi Muâviye, Hz. Ali'yi halife olarak kabul etmeyip Hz. Osman'ın kanının intikamını alma iddiasıyla hareket etmiştir. Bu durum Sıffin Savaşı'na yol açmıştır. Savaşın sonunda taraflar arasında halifenin hakemlerle belirlenmesine karar verilmiştir. Ancak bu fikri benimsemeyen bazı Hz. Ali taraftarları, hariciler olarak bilinmiş ve bu nedenle ordudan ayrılmıştır. Nihayetinde Hz. Ali, haricilerden birinin suikastı sonucu şehit düşmüştür.

Hz. Ali, Türk edebiyatında kahramanlık, velilik ve imamlık yönleriyle sıkça örnek alınan bir figür olmuştur. Özellikle Alevî-Bektaşî şairleri tarafından atı Düldül ve çatal uçlu kılıcı Zülfikar ile sık sık anılmıştır. Peygamber kıbleyse, Ali secde olarak nitelendirilir. Onun hikâyeleri etrafında ortaya çıkan halk edebiyatı ürünleri arasında

Kesikbaş Destanı, Ejderha Destanı, Gazavât-ı Ali, Cenâdil Kalesi, Hayber Kalesi Cengi, Kıssa-i Mukaffâ gibi eserler bulunmaktadır (Pala, 1992: 28-29).

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Hz. Ali'nin adı, Tanrı'nın Arslanı (Divani, 1962: 24), Şah-ı Merdan (Avşar, 2010: 241), (Aşır, 2009: 147); (Aydın, 2012: 843), (Zaman, 1999: 128); Şirri Yezdan (Avşar, 2010: 432) Şah-ı Velâyet (Avşar, 2010: 432); Veçhi Veçhullah (Avşar, 2010: 259); Haydar (Yalsızuçanlar: 2018:115), (Özdemir, 2003: 215), (Avşar, 2010: 607); (Rayman, 1998: 165); (Aydın, 2012: 617), (Zaman, 1999: 200); Haydari Kerrar (Özdemir, 2003: 215), (Avşar, 2010: 260), (Aydın, 2012: 679), (Zaman, 1999: 175); Keremullah (Yalsızuçanlar, 2018: 107), Şah-ı velayet (Özdemir, 2003: 272), Murtaza (Özemir, 2003: 216), (Divani, 1962: 21, 50), (Avşar, 2010: 262), (Aydın, 2012: 528), (Zaman, 1999: 129); Şah Ali (Divani, 1962, 24), Veliyullah (Divani, 1962, 51) gibi farklı vasıflarla ve lakaplarla zikredildiği gibi doğrudan Ali veya Hz. Ali adıyla zikredildiği görülür.

Alevîlik-Bektaşîlik geleneği Anadolu'da önemli bir yere sahip olan bir dinî-sosyal harekettir. Bu geleneğe göre, Hz. Ali özel bir öneme sahiptir ve onun ahlakî değerleri, hikmeti ve liderliği vurgulanır. "Ali'ye yâr olmak" veya "Ali'yi sevgili edinmek" gibi ifadeler, Bektaşî geleneğinde Hz. Ali'ye olan derin sevgiyi ve bağlılığı yansıtır. Bu bağlamda Ali İzzet Özkan, "Koyu Bektaşîyim Ali'ye yârim" (Başgöz, 1979: 120) diyerek inancını ve Hz. Ali'ye olan sevgisini ifade etmiştir. Bunun yanında Ali İzzet Özkan, Hz. Ali'nin ulviyeti ve özelliklerini sembolik bir dille ifade ederek, onun Allah'a yakınlığını ve özel niteliklerini anlatır. Onu hikmetli, tek ve eşsiz bir varlık olarak tasvir eder:

Halik misin mahluk musun ya nesin
Her şey sana ayan beyan ya Ali
Hâşa iki değil sen bir danesin
Hikmetine hayran cihan ya Ali (Başgöz, 1979: 88).

Davut Sularî, Hz. Ali'nin güzelliğini ve derinliğini sembolik bir şekilde ifade eder. Onun hem dış hem iç güzellikleri anlatır. Hz. Ali'nin hayatın merkezinde olduğunu, onun varlığının yaşama anlam kattığını vurgular. Hz. Ali'nin ruh ve hal sahibi olduğu,

manevi bir derinliğe sahip olduğu ifade eder. Manevi olarak Hızır'a denk, hatta Hızır'ın ötesinde bir konuma sahip olduğu dile getirir:

Ali güzel Ali daldır
Ali hayat Ali baldır
Ali ruh Ali haldır
Hızır'dan da pirdi Ali (Yalsızuçanlar: 2018:135).

Davut Sularî, şiirinin diğer dörtlüklerinde Hz. Ali'nin her gönüle girdiğini, yardım ettiğini, cömert olduğunu ilham verdiğini söyler. Diğer şiirlerinde ise insanların dillerinin sürekli olarak Hz. Ali'yi anarak geçtiğini (Yalsızuçanlar, 2018:136), hem ilmi hem de manevi bir lider olduğunu (Yalsızuçanlar, 2018: 111), mürşidinin Hz. Ali olduğunu (Yalsızuçanlar, 2018: 107), ona bağlı olduğunu (Yalsızuçanlar, 2018: 112) ifade eder.

Düldül, Hz. Ali'nin sadık yoldaşı olan atıdır. Edebiyatta özel bir yere sahip olan Düldül, Hz. Ali ile birlikte pek çok önemli olaya tanıklık etmiş ve onun sembolik bir figürü haline gelmiştir. Hz. Ali'nin savaşlarda, seferlerde ve önemli anlarda yanından ayrılmayan Düldül, birlik ve sadakatin sembolü olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda Habip Karaaslan, Hz. Ali'nin "Düldül" ismindeki atı ile savaşa gittiğinde geri dönmek yerine sonuna kadar savaşmaya devam ettiğini, Düldül'den mağlup olarak inmediğini anlatır. "Tanrının Arslanı" ünvanını hak ederek aldığını söyler:

Düldüle binince geri dönmezdi
Bindiği atından mağlup inmezdi
'Tanrının Arslanı' boşa denmezdi
Ali din uğrunda arslan olmuştur (Yılmaz, 2011: 197).

Hz. Ali'nin manevi gücünü ve cesaretini, Allah'tan aldığına sıkça vurgu yapılır. "Tanrının Arslanı" ifadesi ile bu güç ve cesaret dile getirilir. Onun gücü ve cesareti, Allah'a olan bağlılığının bir yansımasıdır ve o şah olma özelliğiyle saygı ve hayranlık kazanmıştır. Bu bağlamda Âşık Divanî, Hz. Ali'nin İslam geleneğindeki önemine değinir. Manevi liderliğine atıfta bulunarak, onun rehberliğine yönelme ve onun yolunda olma isteğini ifade eder:

Tanrının arslanı sensin ya Ali
Cümle âlem diyor sana Şah Ali
Ya Muhammed bize kıblegâh Ali
Kabul eyle biz de senin kulunuz (Divani, 1962: 24).

Âşık Divanî, diğer şiirlerinde ise Hz. Ali'nin zorluklara ve sıkıntılara dayandığını, sabrettiğini, Hızır gibi manevi yolunu sürdürdüğünü, İslam'ın peygamberi Hz. Muhammed'in manevi mirasını devraldığını, kılıcı ile pek çok savaşa ve savunmada yer alıp İslam'ın yayılmasına katkı sağladığını (Divani, 1962: 21), Allah'ın sevgili kulu olduğunu (Divani, 1962: 36) dile getirir.

Hz. Ali, gece boyunca ibadet ve zikirle meşgul olmuş, manevi yönden büyük bir çaba sarf etmiştir. İslam'a olan derin inancı ve mücadelesi, birçok insanın İslam'a girmesine vesile olmuştur. Özellikle Hayber Kalesi'nde yapılan savaşta gösterdiği cesaret ve kazandığı zaferle tanınmıştır. Hz. Ali'nin bu yaşamını dizelerinde anlatan Bardızlı Âşık Nihânî, onun nihayetinde vefat ettiğini şöyle ifade eder:

Geceler subha dek eyleyen zâri
İmâna getirdi onca küffârı
Hışma geldi vurgu kırdı Hayber'i
Ali gibi bir arslanı yedi yer (Gedik, 1995: 214).

Âşık Müdâmî, Hz. Ali'nin manevi yüceliğinin cennetin içindeki sırları da içerdiğini, Allah'ın elçilerine benzeyen bir insan olduğunu, İslam'ın temsilcisi olduğunu, manevi öğretilerinin Kur'an-ı Kerim'de yer aldığını, insanların ruhsal yolculuklarına rehberlik ettiğini, Yezid'e karşı duruşunu (Aydın, 2012: 749), Hz. Ali'ye bağlılık gösterdiğini (Aydın, 2012: 528), Hayber'in fethi sırasında üstün başarı gösterdiğini (Aydın, 2012: 843), isminin on yedi bin sıfattan oluştuğunu (Aydın, 2012: 617) dile getirir.

Âşık Efkârî (Rayman, 1998: 165), Hz. Ali'ye sığındığını söyler. Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı,1998: 359), Hz. Ali'nin dünyayı salladığını belirtir. Âşık Reyhanî (Aşır, 2009: 147), Hz. Ali'nin Zülfikar adlı kılıcını çekip düldül adlı atına bilinip savaştığını vurgular. Abdulvahap Kocaman (Kayırhan, 2007: 130), Hz. Ali'nin şah olduğunu söyler.

Âşık Mahzunî Şerif, hakikati reddeden insanlara karşı Hz. Ali gibi bir liderin yönlendirmesine ihtiyaçları olduğunu vurgular. Hz. Ali'ye karşı özlemini ona çağrıda bulunarak ifade eder:

Dermanım mı kaldı, yol bekleyecek
Neredesin Şah-ı Merdan gel yetiş
Münkirin hakkından kimler gelecek
Neredesin Şah-ı Merdan gel yetiş (Zaman, 1999: 447).

Âşık Mahzunî Şerif, diğer şiirlerinde ise insanların kendi içlerindeki Şah-ı Merdan'ı araması gerektiğini (Zaman, 1999: 128), Hz. Ali'nin kızılbaş olduğunu (Zaman, 1999: 164), Haydar'ı Kerrar'ı sevmeyen insanın güvenecek bir şeyi olmadığını (Zaman, 1999: 175), Hz. Ali aşkıyla yanıp kavrulmak istediğini (Zaman, 1999: 179), Haydar'a kurban olduğunu (Zaman, 1999: 200, 482), özünü Şah-ı Merdan'a bağladığını (Zaman, 1999: 208), Hz. Ali'den çağrı umduğunu (Zaman, 1999: 231), kilidinin Haydar'a bağlı olduğunu (Zaman, 1999: 244), Hz. Ali'nin on iki imamdan biri olduğunu (Zaman, 1999: 245), Hz. Ali'nin Hayber kapısını kırdığını, kendi boynunu Hz. Ali'nin zülfikarına teslim edebileceğini (Zaman, 1999: 245), elindeki zülfikarın ay gibi parladığını (Zaman, 1999: 405), Allah için yüreğinin Şah-ı Merdan'a bağlı olduğunu (Zaman, 1999: 309), canın da cananın da Hz. Ali olduğunu (Zaman, 1999: 313, 355), Haydar'a meyil verdiğini (Zaman, 1999: 380), kimsenin Haydar'ı taklit edemeyeceğini (Zaman, 1999: 395), Hakk'ın özünün Hz. Ali'de bulunduğunu (Zaman, 1999: 448) ifade etmiştir.

Âşıklar, Hz. Ali'ye yönelik sevgi ve hayranlık duygularını ifade etmek amacıyla şiirler söylemiştir. Hz. Ali'nin özel manevi yönü, İslam'ın önemli şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilmesi ve peygamber soyundan gelmesi gibi faktörler, âşıkları onun sevgisini anlatmaya teşvik etmiştir. Onun adaleti, cesareti, bilgeliği ve İslam'a olan bağlılığı, âşıklara ilham kaynağı olmuştur. Örnek yaşamı, İslam öğretileri ile uyumlu şekilde anlatılmış, manevi liderliği ve Allah'a olan yakınlığı vurgulanmıştır.

Âşık Selmanî, Hz. Ali'ye duyduğu derin sevgisini ve manevi bağlılığını anlatırken, onun himayesine ve rehberliğine yönelik bir isteği dile getirir. Ona duyduğu sevgiyi, saygıyı ve manevi varlığına duyduğu özlemi vurgular:

Ta ezelden candan sevmişim seni
Ali Ali Ali, yâr Ali Ali
Dilerim kapında kul eyle beni
Ali Ali Ali, yâr Ali Ali (Avşar, 2010: 305).

Âşık Selmanî, şiirinin devamında Hz. Ali'nin manevi öğretilerine ve rehberliğine değinerek insanlara aklı, helal-haramı ve şifalı bilgileri keşfettirdiğini; onun manevi sırrının gizli bir ışık olarak kalpte durduğu; manevi sırlarının zamanla daha açık bir şekilde ortaya çıktığını; kendisinin sürekli onu aradığını dile getirir.

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise Hz. Ali'nin Uhud Savaş'ında Hz. Peygamber'e yardım ettiğini, zalimlere karşı dik durduğunu, yardımsever olduğunu, içinde sırların barındığını (Avşar, 2010: 304), Kur'an-ı Kerim'in yüzü gibi olduğunu, Allah'ın sırlarını temsil ettiğini, bilge olduğunu, ilmi ve dermanıyla insanlara yardım ettiğini, insanlara yol gösterdiğini ve onları manevi olarak desteklediğini, manevi varlığının sürekli ve evrensel olduğunu, varlığının insanları aydınlattığını (Avşar, 2010: 306); dilinin sürekli olarak Hz. Ali'yi anlatmakla meşgul olduğunu, İslam aşkının temelinin Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin sevgisinde olduğunu, onu canından çok sevdiğini, girdiği tarikatta onun aşkı ile yandığını, onun manevi rehberliğiyle yola çıktığını onu zikrederek Allah'a ulaştığını (Avşar, 2010: 395) ifade eder.

Âşık Daimî, sümbül bitkisinin yayılışı sembolizmiyle Hz. Ali'nin manevi etkisinin ve öğretilerinin geniş alana yayılışını ifade eder. Hz. Ali'nin sevgisi ve öğretileriyle çevresinin sarmalandığı anlatır. Bülbüllerin yavrusunu kaybetme sembolizmiyle içinde dert oluşunu belirterek Hz. Ali'ye olan sevgi ve özlemini dile getirir:

Ovada bitişen sümbüller gibi
Sardı dört yanımı har Ali, Ali
Yavrusun yitirmiş bülbüller gibi
Aldı şu gönlümü zar Ali Ali (Zaman, 2008: 84).

Âşık Daimî, diğer dörtlüklerinde ise gerçeklerin bilinmesi için Hz. Ali'ye başvurulması gerektiğini (Zaman, 2008: 85), Hz. Ali'nin dört kapı ve kırk kapıdan geçip olgun insan mertebesine ulaştığını (Zaman, 2008: 87), pîrinin Hz. Ali olduğunu (Zaman, 2008: 92) ve semah geleneğinin Hz. Ali'den kaldığını (Zaman, 2008: 53) belirtir.

Âşık Sefil Selimî, Hz. Muhammed'e ve Hz. Ali'ye olan sevgisini ve bağlılığını dile getirdiği ve bu sevginin toplum içinde nasıl tepkilere yol açtığını anlatan bir dörtlük söyler. Hz. Muhammed'in sevgisine nail olduğu için Hz. Ali'yi sevdiğini ve onu övdüğünü belirtirken dışlanıp taşlandığını söyler:

Muhammet severdi o yüzden sevdim
Dışladılar beni, Ali'ci diye
Ancak bin yönünden birini övdüm
Taşladılar beni, Ali'ci diye (Özdemir, 2003: 219).

Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde Hz. Ali'nin yoluna ant içip baş koyduğunu (Özdemir, 2003: 272); Hz. Ali'nin manevi ışığının tüm ruhları aydınlattığı, toplumu yönlendiren bir lider olduğu, Kur'an-ı Kerim'in harflerinin sembolik olarak Hz. Ali'yi temsil ettiğini, yaratılışın temelinde yer aldığını, âşıklara sonsuz bir ilham kaynağı sağladığını, Allah'ın birliğini yansıtan, hayatı aydınlatan bir varlık olduğunu, Hz. Ali'nin manevi derinliğini ancak onu tanıyanların anlayacağını (Özdemir, 2003: 584); Hz. Ali'nin İslam'ın önemli liderlerinden biri olduğunu (Özdemir, 2003: 543); İslam'ın temel değerlerini ve öğretilerini inşa ettiğini, hakiki rehber olduğunu, ilahi bilginin temsilcisi olduğunu, Hz. Muhammed ve Hz. Ali olmadan manevi aydınlanmanın olmayacağını (Özdemir, 2003: 475-476); Hz. Ali'nin ruhunun ilahi varlığın temsili olduğunu, Hz. Muhammed'in soyundan geldiğini, ilmin beşiği ve kaynağı olduğunu, öğretmenlerin en üstünü olduğunu, hakikatleri ifade edişinin ayet gibi olduğunu, manevi sırlarını herkesin anlamadığını (Özdemir, 2003: 471); Hz. Muhammed'in ve Hz. Ali'nin manevi değerinin bir olduğunu (Özdemir, 2003: 155); Hz. Ali'nin kim olduğunun Kur'an-ı Kerim'de öğretildiğini (Özdemir, 2003: 142) ifade eder.

Ölüm teması âşık şiirinde çeşitli dinî şahsiyetler etrafında işlenir. Bu şahsiyetlerden birinin Hz. Ali olduğu görülür. Âşıklar, Hz. Ali'yi örnek göstererek insan hayatının geçici ve ölümlü olduğunu, kim olursa olsun sonunda ölümün kaçınılmaz olduğunu anlatır. Bu bağlamda "Ali gibi bir arslanı yer yedi" (Gedik, 1995: 214); "Ali gibi ser aslanı/Yedin yedin doymadın mı" (Kafkasyalı, 1998: 189), "O Şah-ı Merdan'ı yer yedi" (Aşır, 2009: 147) dizeleri insanların ne kadar güçlü ve üstün olurlarsa olsunlar sonunda vefat edeceklerini gösterir.

Âşıklık geleneği içinde Alevîlikteki "Hakk-Muhammed-Ali" inancı çerçevesinde şiirlerin söylendiği görülür. Bu şiirlerin "Hak Muhammed Ali" (Başgöz, 1979: 131, 170), (Zaman, 1999: 249), (Avşar, 2010: 197, 244, 342, 255, 531, 540, 590, 632) ve "Muhammed Ali" (Yalsızuçanlar: 2018:118), (Zaman, 2008: 21, 57, 87, 185), (Hüdaî, 2001: 49), (Özdemir, 2003: 151, 155, 259, 264, 476, 511, 545, 546, 557), (Taşlıova, 2012: 232), (Kayırhan, 2007: 225), (Akgün, 1962: 493), (Avşar, 2010: 209, 272, 395, 443, 451, 493, 528, 545, 555, 558, 580, 507, 630, 632) kalıpları ile söylendiği görülür.

2.4.1.5 Dört Halifenin oranı ve işlevleri

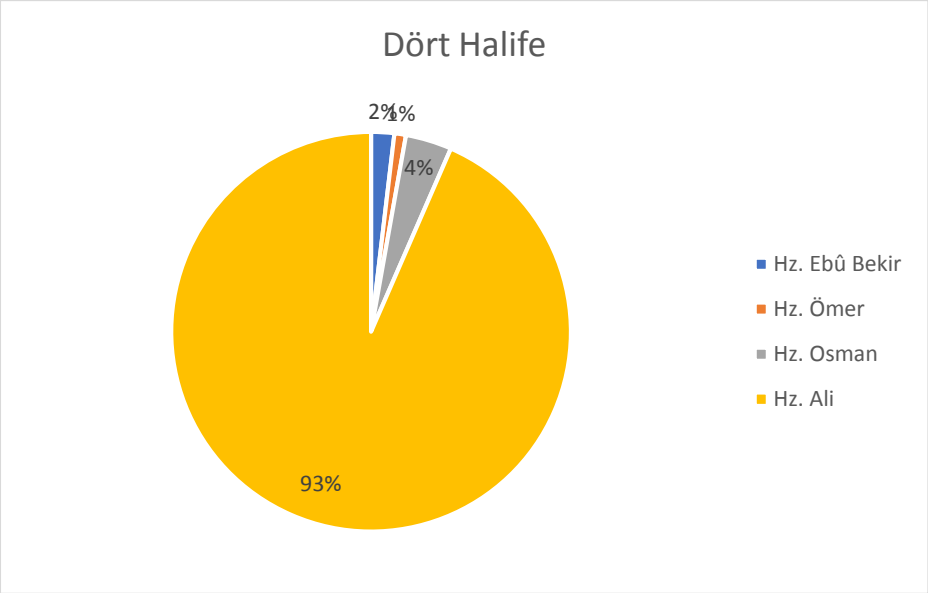

Şekil 2.27 Dört halifenin oranı

Bu grafik; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin değinildiği tespit edilen 107 âşık şiirinin oranlarını göstermektedir. Hz. Ali, %93'lük oranla âşık şiirinde en fazla vurgulanan halife olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, âşıkların Hz. Ali'ye olan

özel ilgisini yansıtmaktadır. Bazı alevî âşıkların gelenek içinde yer alması nedeniyle şiirlerde Hz. Ali'nin diğer halifelere göre daha fazla işlendiği görülmektedir.

Dört halife hakkında söylenen âşık şiirleri, İslam tarihini ve İslam'ın ilk yıllarını hatırlatır. İslam'ın doğuşu, yayılması ve ilk toplulukları bu şahsiyetler etrafında şekillenir. Şiirler, tarihi olayları ve İslam'ın nasıl başladığını aktararak tarihi ve dinî öğreti sunar. Dört halife, İslam'ın temel ilkelerini ve ahlakî değerlerini yansıtır. Âşık şiirindeki bu şahsiyetlerin övgüleri, adalet, dürüstlük, cesaret gibi İslam'ın önemli ilkelerini yüceltir ve topluma bu değerleri hatırlatır. Dört halife, İslam topluluğunun liderleri olarak kabul edilir ve âşık şiiri bu liderlere olan bağlılığı ve birliği yansıtır. Şiirler, İslam toplumunu bir arada tutma ve birlik bilincini pekiştirme amacı taşır. Âşık şiirinde dört halife hakkında söylenen şiirler, İslam'ın farklı yorumlarını yansıtır. Bu şiirler, İslam'ın farklı mezhepleri ve inanç sistemlerine göre değişik şekillerde yorumlanabilir. Dolayısıyla bu şiirler, İslam toplumunun çeşitli görüşlerini ve yorumlarını ifade etme aracıdır.

2.4.2 Ehl-i Beyt (Âlî Abâ)

Hz. Muhammed'in ev halkına verilen isime "Ehl-i Beyt" denir. Bu grup, kendisi, damadı Hz. Ali, kızı Fatma, torunları Hasan ve Hüseyin'den oluşur. Ayrıca, bu isimler "Âlî abâ" olarak da anılır (Pala, 1992: 146).

Ali İzzet Özkan, ehl-i beyte bağlılığını "Ehl-i Beyittenim Yezit değilim" (Başgöz, 1979: 80), "Ehl-i Beyt'in partisine bağlıyız" (Başgöz, 1979: 210) diyerek dile getirir. "Şefaat memuru Hak Âl-i abâ" (Başgöz, 1979: 120) sözüyle Âlî abâ'nın şefaatine değinir. Âşık Müdâmî, "Âl-i abaya temiz bağlandım" (Aydın, 2012: 458) diyerek onlara olan bağlılığını ifade eder. "Alem-i İslam ağlar Pençi Ali abaya" (Aydın, 2012: 373) diyerek İslam âleminin onları kaybedişinin üzüntüsünü dile getirir. Âşık Sefil Selimî (Özdemir, 2003: 307), ehl-i beyt'in zor bir hayat sürdürdüğünü "Ehl-i beyit çekti zulm ile kahır" diyerek ifade eder. Âşık Selmanî, "Ehli Beytin sevgisinden aşkından/Tutuşup yanandan ibret alalım" (Avşar, 2010: 371), "Ehli beytin aşkı ile solmayan/Elli yedi binlere de inanmaz" (Avşar, 2010: 620) ifadeleri ile ehl-i beyt sevgisinden bahseder. Âşık Mahzunî Şerif, ehl-i beyte saygı göstermeyen kişilerin hata

yaptığını ve yanlış bir yol izlediğini “Ehl-i beyte gönül vermeyen adem/Yazık ki dört duvar taşa güvenir” (Zaman, 1999: 175) diyerek ifade eder.

Tezimizde Hz. Muhammed’in ismi peygamberler, Hz. Ali’nin ismi dört halife başlığı içinde verilmesi nedeniyle ehl-i beyt başlığı altında Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ismine yer verilmiştir.

2.4.2.1 Hz. Fâtıma

Hz. Muhammed’in soyunu devam ettiren kızıdır. "beyaz, parlak ve aydınlık yüzlü kadın" anlamına gelen "Zehra" ve aynı zamanda "iffetli ve namuslu kadın" anlamına gelen "Betül" olarak zikredilmiştir. Hz. Fâtıma’ın, haya ve edep gibi içsel niteliklerden, konuşma tarzından yürüyüşüne kadar birçok yönüyle babası ile çok benzer olduğu dile getirilmiştir. Hz. Muhammed’in hicretinin ikinci yılında Hz. Ali ile nikahlanmıştır. Bu evliliği mutlu ve huzurlu bir şekilde geçmiştir. Hasan, Hüseyin, Muhassin, Ümmü Gülsüm, Zeynep ve Rukiyye olmak üzere altı çocuğu dünyaya getirmiştir. Hz. Fâtıma, babasının vefatından altı ay kadar kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Pek çok hadiste Hz. Muhammed’in yaşamı boyunca kızına derin bir sevgi ve şefkat gösterdiği ve ilgiyi öğütlediğini belirtilmiştir (Uzun, 2005, 12/217-224).

Hz. Fatma, Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde, Hz. Muhammed’in kadın akrabaları ile birlikte işlenmiş, “Fatma Ana” tabiri ile Müslümanların annesi olarak kabul edildiği ifade edilmiştir. Onun anneliği, İslam ahlakının örnek bir temsilcisi olmasıyla ilgilidir. O, sadece biyolojik bir anne olarak değil, aynı zamanda İslam'ın manevi annesidir. Âşık geleneğinde Hz. Fatma'nın anneliği ve öğretici rolü; Müslümanların aile hayatını düzenleme, eğitim ve ahlakî değerleri benimseme konusundaki rehberliği açısından vurgulanır.

Âşık Selmanî, Hz. Hatice ve Fatma’nın özel ve saygıdeğer konumlarını vurgulayarak, onların İslam toplumunun temellerini güçlendirmedeki etkilerini ve önemini anlamaya yardımcı olacak şu dörtlüğü söyler:

Zahit analardan haber sorarsan
Hatice Fatıma anamız bizim

Analar içinde ana ararsan
Hatice Fatıma anamız bizim (Avşar, 2010: 296).

Âşık Selmanî, başka şiirlerinde bir taraftan hakikati bulan insanların Hz. Fâtıma'ya yoldaş olduğunu (Avşar, 2010: 209) söylerken "Fatıma Eli" (Avşar, 2010: 254) sembolünü kullanarak onun bereketini, yardımseverliğini, rehberliğini ve kutsallığına dikkat çeker.

Ahmet Günbulut (Âşık Sefil Selmi), "Fatma anamız, Zehra bacımız/Başta tacımız" (Özdedmir, 2003: 270), Sâbit Ataman; "Fatma gülü" (Aydın, 2012: 755) ve "Fatma Ana" (Aydın, 2012: 755) tabirleri ile onlara olan sevgiyi vurgularlar.

Âşık Mevlüt İhsanî, "Büyüğünün sözünü arkaya atma/Bir eli Hatice bir eli Fatma" (Düzgün, 2015: 17) sözleri ile onların manevî ve ahlakî değerlerini öne çıkarır. Böylelikle onların örnek rolleri, İslam toplumunda kadınların güçlenmesine ve değerlerini yaşamada bir rehberlik kaynağı olmalarına katkı sağlar.

Murat Çobanoğlu, "Hak için şehittir Hüseyin, Hasan/ Hazreti Fatma'dır canından yanan" (Kafkasyalı 1998: 229) dizeleriyle Hz. Fâtıma'nın oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine telmihte bulunarak bu olay üzerine Hz. Fatma'nın ciğerinin yanmasına değinir.

2.4.2.2 Hz. Hasan

Hz. Hasan, Hz. Ali'nin büyük oğlu ve Hz. Muhammed'in torunudur. Medine'de Hicret'in üçüncü yılında doğmuştur. Kendisine Mücrebâ lakabı verilmiştir. İslam'ın beşinci halifesi ve on iki imamın ikincisidir. Hz. Hasan'ın halife olacağı duyurulunca, Muâviye'nin oğlu Yezid, Medine'ye gönderdiği zehirle Hz. Hasan'ı hedef almıştır. Hz. Hasan'ın hanımını çeşitli vaatlerle kandırarak, eşi aracılığıyla zehirletilmiştir. Vefat ettiğinde kırk altı yaşındır. Edebiyatta genellikle kardeşi Hz. Hüseyin ile birlikte zikredilmiştir (Pala, 1992: 206).

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde, Hz. Muhammed'in torunlarına beslenen derin sevgi ve saygı sık sık vurgulanmıştır. Bu şiirlerde Hz. Hasan, manevi değeri yüksek bir figür

olarak anılmış ve İslam toplumunun manevi zenginliğinin bir sembolü olarak görülmüştür. Onun hayatı, fedakarlığı ve İslam'ın öğretilerine olan bağlılığı, âşık şiirinde sıklıkla yansıtılan tema olmuştur. Âşıklar, Hz. Hasan'ın katledilişine dair üzüntülerini dile getirdiği dizelerle, onun İslam toplumuna kattığı değeri ifade etmeyi amaçlamışlardır.

Âşık Divanî, Hz. Hasan'ın eşi tarafından zehirlenerek katledilmesine telmihte bulunarak onun yaşadığı haksızlığa ve ihanete vurgu yapar:

Verdiler şahın oğluna zehiri
Zehir veren dahi kendi ehiri
Hakikatta olmadı bir geliri
Pak Hasana kıyan eller kimlerdi (Akgün, 1962: 22).

Zülfikar Akgün, bir başka şiirinde Hz. Hasan'ın Hz. Muhammed'in torunu olduğunu "Hasan idi Muhammedin torunu" (Akgün, 1962: 24) diyerek ifade eder.

Âşık Sefil Selimî, Hz. Hasan'ın zehir verilerek öldürülüşünü "Hazret-i Hasan'a verdiler zehir" (Özdemir, 2003: 307); "Hasan'ın suyuna zehir kattılar" (Özdemir, 2003: 257) dizeleri ile dile getirir.

Âşık Daimî, Hz. Hasan'ı çok sevdiğini (Zaman, 2008: 103), Murat Çobanoğlu, Hz. Hasan'ın Allah için şehit olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 189, 282), Âşık Reyhanî, Hz. Hasan'ın kanının döküldüğünü (Aşır, 2009: 112) ifade eder.

Dünyanın gelip geçici olduğun anlatılan şiirlerde Hz. Hasan'ın ve kardeşinin isminin geçtiği görülür. Murat Çobanoğlu'nun "Şah Hasan'ı Şah Hüseyin'i/Yedin yedin doymadın mı (Kafkasyalı, 1998: 189); Âşık Reyhanî'nin, "Fatma kuzuları şehitler şahı/Hüseyin Hasan'ı yedi yer yedi" (Aşır, 2009: 147) ifadeleri bu duruma örnektir.

2.4.2.3 Hz. Hüseyin

Hz. Hüseyin, Hz. Ali'nin oğlu ve Hz. Muhammed'in torunudur. On iki imamın üçüncüsü olarak kabul edilen Hz. Hüseyin, Ehl-i Beyt'in önemli şahsiyetlerinden

biridir. Babasının şehit düşmesinin ardından Medine'ye gelmiştir. Muâviye'nin ölümünden sonra, Yezid'e biat etmemiş ve hakkını savunmuştur. Kûfeliler, onu halife yapmak amacıyla çağırmıştır. Hz. Hüseyin, 72 kişiyi yanına alarak Irak'a doğru yola çıkmıştır. Ancak Yezîd, onun Kûfe'ye ulaşmasını engellemek için Şam'dan Irak valisi Ubeydullah b. Ziyâd'a emir vermiştir. Ziyâd, S'ad b. Vakkas'ın oğlu Ömer'i göndererek Hüseyin'i durdurmuştur. Ömer, geri dönmesi konusunda ısrar etse de Muharrem ayının onuncu gününde Hz. Hüseyin, Kerbelâ'da susuz bırakılmış ve zalimce şehid edilmiştir. Edebiyatımızda Hz. Hüseyin'i ele alan "Maktel-i Hüseyin" adlı manzum ve mensur eserler yazılmıştır (Pala, 1992: 230).

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Hz. Hüseyin'in hayatı, fedakarlığı ve İslam'a olan bağlılığı sıklıkla vurgulanan konulardır. Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi, âşıkların şiirlerinde sık sık yer almış ve bu olayın neden olduğu derin üzüntü ifade edilmiştir. Bu şiirlerde Hz. Hüseyin, genellikle kardeşi Hz. Hasan ile birlikte anılmıştır. Âşıklar, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da gösterdiği cesaret ve fedakarlığı, İslam'ın temel öğretilerine olan bağlılığı ve mücadelesi gibi unsurları işleyerek onun manevi değerini anlatmışlardır. Onun yaşamı; âşıkların sabır, direniş ve adalet gibi kavramları anlatmak için kullanabileceği güçlü bir kaynak olmuştur.

Âşıklara göre Hz. Hüseyin'in sözleri, öğretileri ve yaşamı Kur'an-ı Kerim'in bir yansımasıdır. O, İslam'ın kaidelerini hayata geçiren bir örnektir. Bu bakımdan tüm müminlere hayat vermiş, yol göstermiştir. Onun manevi etkisi ve değeri Ahmet Günbulut'un (Âşık Sefil Selimî) dizelerinde şöyle yer bulur:

Ehl-i dil dilinde ayet
Mü'min gözündeki niyet
Sefil Selim'de hayat
Her bedende sır Hüseyin (Özdemir, 2003: 152).

Âşık Sefil Selimî, bu şiirinin diğer dörtlüklerinde Hz. Hüseyin'in ateşten gömlek giydiğini, onun aşkına ermek istediğini, on iki imama dağ, gönüllere ağ, Hz. Peygamber'e bağ, müminlere yar olduğu ve kırk makamda bir olduğunu ifade eder.

Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde ise Hz. Hüseyin'in mübarek kanıyla İslam topraklarının yıkandığını (Özdemir, 2003: 307), onu çölde acımasız bir şekilde katlettiklerini (Özdemir, 2003: 257), kendisinin Hz. Hüseyin'e yoldaş olduğunu, Yezid'in Hz. Hüseyin'i hedef ettiğini, Kerbelâ'da susuz bıraktığını (Özdemir, 2003: 128), kanında ve canında Hz. Hüseyin'in aşkı gezdiğini (Özdemir, 2003: 557), Yezid''in Hz. Hüseyin'e karşı düşmanca hareketini, İslam'a karşı yaptığı zulmü, Kerbelâ'da yaşanan olayların etkilerinin İslam toplumu üzerinde derin ve kalıcı izler bıraktığını (Özdemir, 2003: 259) anlatır.

Âşık Davut Sularî, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da yaşadığı zorlu anları ve onun İslam tarihindeki kıymetini anlatır. Hz. Hüseyin'in Hz. Muhammed'in gözbebeği, Hz. Fatımatu'z-Zehra'nın ciğerparesi ve Hz. Ali'nin belkemiği olduğuna vurgu yapar. Ayrıca Kerbelâ'da yaşadığı trajik olaylar ve orada aldığı yaralardan bahseder:

Kerbela'da Cenab-ı Hazret-i Hüseyin
Resulullah'ın gözbebeği
Hazret-i Fatımatu'z Zehra'nın ciğerparesi
Hazret-i Ali'nin belkemiği olan
Cenab-ı Hazreti Hüseyin
Mervan elinden Şimir elinden
Yetmişbir yerinden yara aldığı zaman
Hazret-i Hüseyin attan düştü (Yalsızuçanlar, 2018: 133).

Âşıklık geleneği içinde söylenen bazı şiirler, tarihsel ve dinî olayların duygusal ve toplumsal etkilerini ifade etmek amacıyla kullanılır. Bu tür şiirlerinde, dinî şahsiyetlerin eylemleri ve etkileri üzerinden duygusal bir tepki verilir. Geçmiş olayları hatırlatmak, toplumsal vicdanı harekete geçirmek ve değerleri anlatmak için kullanılır. Özellikle dinî inançlara ve tarihî olaylara duyarlılık taşıyan dinleyiciler için bu tür şiirler büyük bir anlam taşıyabilir. Hz. Hüseyin hakkında söylenen şiirler bu tür şiirlere örnek teşkil eder.

Âşık şiirinde "Allah kahreylesin Yezit-i harı" (Avşar, 2010: 250), "Anın hayrına okuram lânet Yezid'e" (Aydın, 2012: 423) gibi dizelerle Hz. Hüseyin'in

öldürülmesine neden olan kişi ve kişilere sık sık beddua yapıldığı görülür. Bu beddualar, âşık geleneği içinde tarihsel ve dinî olaylara verilen duygusal tepkilerin bir yansımasıdır.

Âşık Divanî, Hz. Hüseyin'in öldürülmesinde emeği olan Yezid'in nesline, Muaviye'nin cismine ve Şimrî melun ismine lanet okuyarak bedduada bulunur:

Lanet olsun ol Yezidi nesline
Lanet olsun Muaviye cismine
Lanet olsun Şimrî melun ismine
Yetmişiki cana kıyan kimlerdi (Akgün, 1962: 24).

Âşık Divanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in üzerine münafık beş bin kişinin geldiğini, susuz bırakıldığını, babası gibi yiğit olduğunu ve Şimri tarafından kılıç ile başının kesildiğini anlatır.

Âşık Divanî, diğer şiirlerinde ise Hz. Ali'nin nurunun Hz. Hüseyin'de olduğunu (Akgün, 1962: 50), şehit düşmesinin ardından matem tutulduğunu (Akgün, 1962: 30-31) ifade eder.

Âşık Daimî, Yezid'in soyuna lanet ederek Hz. Hüseyin'e yapılan haksızlığı ve zalimliği vurgular. Hz. Hüseyin'i müminlerin gülü olarak niteler. Onun şehit düştüğü Kerbelâ çölünde akan sellerin matem ayında feryat ettiğini anlatarak duygusal bir tablo çizer:

Lanet olsun ol yezidin sulbüne
Nasıl kıydı müminlerin gülüne
Akar gider Kerbela'nın çölüne
Seller feryat eder matem ayında (Zaman, 2008: 184).

Âşık Daimî, diğer şiirlerinde Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'i şehit eden insanın Hz. Muhammed'i sevmediğini (Zaman, 2008: 49), kendisinin Hz. Hasan'ı çok sevdiğini (Zaman, 2008: 103), Hz. Hüseyin'in gönülleri hidayete erdirdiğini, özel bir varlık olduğu ve mümin kulların ondan inayet (lütuf ve yardım) umduğu, erenlerin pîri

olduğunu (Zaman, 2008: 104), müminlerin gönlünde olduğunu (Zaman, 2008: 105) ifade eder.

Matem ayı, Hz. Hüseyin'in fedakarlığını, adaletini ve direnişini sembolize eder, Şii Müslümanlar için derin bir dinî ve duygusal anlam taşır. Bu ay İslam takvimine göre Muharrem ayıdır. Âşık şiirinde matem ayında Hz. Hüseyin için yas tutulduğuna dair şiirlerin söylendiği görülür. Âşık Daimî'nin "Çöller feryat eder matem ayında, Seller feryat eder matem ayında, Diller feryat eder matem ayında, Göller feryat eder matem ayında" (Zaman, 2008: 184); Âşık Müdâmî'nin "Muharremdir imamların yasını/Tutalım İmam-ı Hüseyin âşkına" (Aydın, 2012: 416) dizeleri bu yasın ürünüdür. Âşık Selmanî ise bu yası şu şekilde dile getirir:

Mübarek muharrem geldiği zaman
Ağlayalım Hüseyin'in aşkına
Ah u feryat ciğer deldiği zaman
Ağlayalım Hüseyin'in aşkına (Avşar, 2010: 212).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise Hz. Hüseyin'i hatırdan çıkarmayıp matemde yas tutmanın ecdattan miras kaldığını söyler (Avşari 2010: 229). Hz. Hüseyin'in yolunda olduğunu belirtir (Avşar, 2010: 229). Hz. Hüseyin'in Allah yolunda kurban edildiğini ifade eder (Avşar, 2010: 251).

Âşık Müdâmî, "Bin üç yüz on dokuz senedir tamı/Mü'minler her sene çeker bu gamı" (Aydın, 2012: 417), "Şehid düştü Hüseyin şah-ı Kerbela" (Aydın, 2012: 291), "Şah Hüseyin'in yere düşünce seri/Feryat eder iki cihan serveri" (Aydın, 2012: 612), "Nice kıydı kafir Hüseyn-i müctebaya" (Aydın, 2012: 374), dizeleri ile Hz. Hüseyin'in şehit edildiğini anlatarak müminlerin onun için yas tuttuğunu ifade eder.

Âşıklardan Ali İzzet Özkan, "Kerbela'da her tarafım kan oldu" (Başgöz, 1979: 160) diyerek Hz. Hüseyin'in şehit düşmesine atıfta bulunur. Bardızlı Âşık Nihânî, "Kerbelâ'da yatan Hasan Hüseyin/Bu hayıfı koymaz onlar düşmana" diyerek Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit düşmüş olmasına rağmen düşmanlarının bununla onun değerini düşüremediğini ifade eder. Âşık Mahzunî Şerif, "Koca Hüseyin'i kime kestirdin" (Zaman, 1999: 137), "Hüseyin'e düştü yara" (Zaman, 1999: 205), Masum

olan Kerbela'ya gidermiş" (Zaman, 1999: 141) sözleri ile Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilişine atıfta ulunur. "Vallahi usandım ben bu dünyadan/Eski dostlar düşman kesildi/Şikayetim sana İmam Hüseyin" (Zaman, 1999: 208) diyerek karşılaştığı zorlukları ve hayal kırıklıklarını Hz. Hüseyin'e şikâyet eder. Murat Çobanoğlu, "Hak için şehittir Hüseyin" diyerek onun Allah' yolunda şehit olduğunu vurgular (Kafkasyalı, 1998: 189). Âşık Reyhanî, Hz. "Şehit olmuş Hüseyinler Hasanlar" (Aşır, 2009: 112), "Fatma kuzuları şehitler şahı/Hüseyin Hasan'ı yedi yer yedi" (Aşır, 2009: 147) dizeleri ile Hz. Hüseyin'inin bu dünyadan göçtüğünü dile getirir.

2.4.2.4 Ehli beytin oranı ve işlevleri

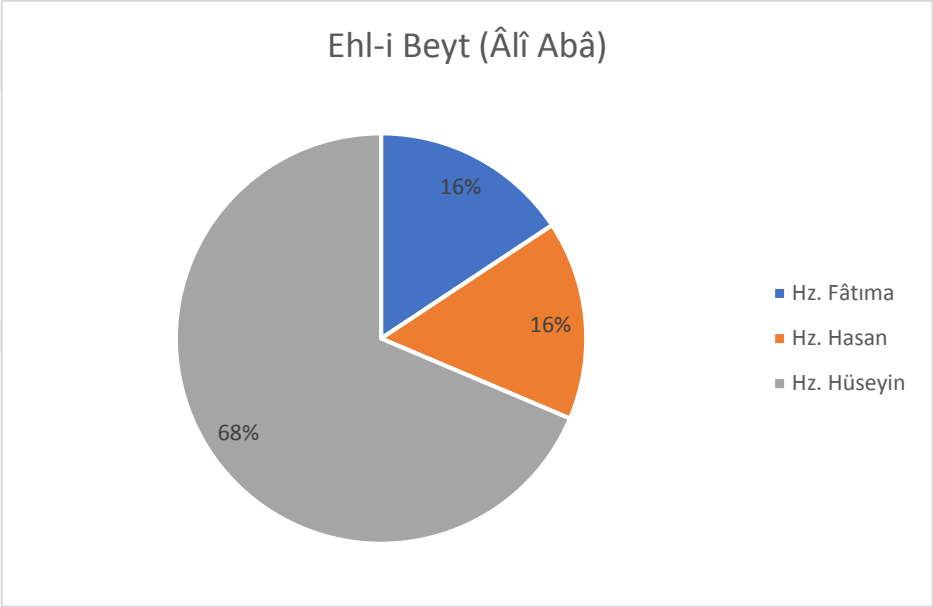

Şekil 2.28 Ehl-i beytin (Âlî abâ) oranı

Bu grafik, İslam'ın erken döneminde önemli bir rol oynayan ve İslam topluluğunun özel bir yerini işgal eden ehl-i beyte yönelik 51 âşık şiirinin dağılımını göstermektedir. Grafikte Hz. Hüseyin'e verilen yüksek oran, onun özellikle Kerbelâ olayı ile şiirlerde özel bir yere sahip olduğunu ortaya çıkarır. Aynı zamanda Hz. Hasan ve Hz. Fâtıma'ya da önemli oranlar ayrılmıştır, bu da onların âşık şiirindeki rolünü ve değerini yansıtır.

Âşık şiirinde ehl-i beyte (Âlî abâ) yönelik söylenen şiirlerin işlevleri oldukça önemlidir. İslam'ın erken döneminde ehl-i beyt, Hz. Muhammed'in ailesi ve yakın çevresini temsil eder. Âşık şiiri, onların İslam'ın yayılmasındaki katkılarını,

fedakarlıklarını ve inançlarını öne çıkararak topluma aktarır. Bu şiirler, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin gibi ehl-i beyt üyelerine özel bir saygı ifadesi olarak görülür. Alevî inancının bir parçası olarak ehl-i beyte olan derin bağlılığı ifade eder. Bu şiirler aynı zamanda İslam'ın birlik ve dayanışma idealiyle uyumlu bir şekilde ehl-i beytin manevi öğretilerini topluma aktarır. Bu nedenle âşık şiirinde ehl-i beyte yönelik şiirler, İslam'ın erken döneminin kahramanlarına ve manevi rehberlerine olan derin bağlılığı ifade eder ve İslam topluluğunun manevi değerlerini güçlendirir.

2.4.3 Ashab (Sahâbeler)

Sahâbe, Hz. Muhammed'in sohbetine katılanlar anlamında kullanılan terimdir. Ashab kelimesi ile beraber sıkça kullanılır (Efendioğlu, 2005, 35/491). Ashab ise Hz. Muhammed'in en yakın dostları, arkadaşları anlamına gelir. İlk dönemlerde sadece bu manası ile kullanılan bu sözcük, daha sonra anlamını genişleterek peygamberin yüzünü bir defa gören kişiler anlamında da kullanılmıştır (Pala, 1992: 44). Sahâbelerin cumhuriyet sonra âşık şiirinde İslam'a bağlılık gösteren, fedakarlıkta bulunan, örnek alınması gereken kişiler olarak işlendiği görülür.

2.4.3.1 Hz. Hamza

Hz. Hamza, Hz. Muhammed'in amcasıdır. Rivayetlere göre, aynı zamanda Hz. Muhammed'in süt kardeşidir. Hâşimilerin İslam'ın ortaya çıkışına karşı gösterdiği muhalefete katıldığı bilinmektedir. Ancak daha sonra Ebu Cehil'in aşırı muhalefetine karşı gelmiş ve ilk vahiynin ikinci veya altıncı yılında Müslüman olmuştur. Hz. Hamza, cesur ve savaşçı bir kişiliğe sahip olduğundan dolayı "Allah'ın ve Resûlünün arslanı" olarak anılmıştır. En önemli başarılarından biri Bedir Gazvesi'nde gerçekleşmiştir. Uhud Muharebesi'nde gösterdiği kahramanlığı ile öne çıkmıştır. Vahşî tarafından şehit edilmiştir (Algün, 2005, 15/500-502).

Hz. Hamza'nın gücünün, kahramanlığının ve şehadetinin Cumhuriyet Dönemi âşık şiirine konu edildiği görülür. Bu bağlamda Âşık Müdâmî, Hz. Hamza'nın Uhud Muharebesi'nde düşmanlarla yapılan savaştaki kahramanlığını anlatır. Savaş meydanında nice gencin şehit düştüğünü söyler. Onu Hz. Peygamberin yanında bulunup destek veren bir pehlivan olarak niteler:

Uhud dağındaki o savaş meydanı
Orda şehit düştü nice nevcivan
Ümmi Resulullah Hamza pehlivan
Ziyaret kabrine vararsan Paşam (Aydın, 2012: 577).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde ise onu "Battal Hamza" olarak zikreder (Aydın, 2012: 548). Dünya üzerinde kahramanlığı ile nam saldığını söyler (Aydın, 2012: 307). Onun acımasızca şehit edildiğini ifade eder (Aydın, 2012: 632).

Davut Sularî, "Hamza'nın gürzünden titredi cihan" (Yalsızuçanlar, 2018: 137) dizesi ile onun savaş alanında kullanmış olduğu gürzünün etkisinin tüm dünyayı sarsacak kadar büyük ve korkutucu olduğunu anlatırken aynı zamanda onun kahramanlığının ve savaşçı ruhunun ne kadar etkileyici olduğunu ifade eder.

2.4.3.2 Hz. Hâlid b. Velîd

Hâlid b. Velîd, Hz. Muhammed devri sırasında yaşamış bir komutandır. İslam'ı kabul ettikten sonra da birçok başarı elde eden yetenekli bir komutan olarak öne çıkmıştır. Uhud Gazvesin'den başlayarak Kureyş ordusunda süvari birliğinin kumandanlığını yapmıştır (Fayda, 2005: 15/289-291).

Bardızlı Âşık Nihânî, "Bir zamanlar Meclislerde baş idim/Hamzalara, Hâlidlere eş idim" (Gedik, 1995: 184) diyerek sahâbelere eş olduğunu ifade ettiği mısralarında Hz. Hâlid b. Velîd'in ismini söyler.

2.4.3.3 Hz. Ebû Eyyûb el-Ensârî

Asıl ismi Ebû Eyyûb Hâlid bin Zeyd b. Küleyb el-Ensârî olan Hz. Eyyûb, Hz. Muhammed'in bayraktarlığını yapmış ve 669 yılında İstanbul'un Müslümanlar tarafından ilk kuşatması sırasında şehit düşmüş, ardından da defnedilmiştir. Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti sırasında, onu evinde altı ay boyunca misafir ağırladığı için "Mihmandar-ı Nebi" ünvanı verilen Hz. Eyyûb, aynı zamanda Türkiye'de Eyüp Sultan" olarak da anılmıştır (Algül, 2005, 10/123-125).

Hz. Eyyûb el-Ensârî'nin adına Abdulvahap Kocaman'ın bir mısrasında tesadüf edilir. Kocaman, "Bu şehrin Bizans'ta kalması ayıp/Çünkü şehit yatar Hazret'i Eyüp" (Kayırhan, 2007: 163) dizeleri ile el-Ensârî'nin mezar yerinin İstanbul'da olduğunu ifade eder.

2.4.3.4 Ebû Süfyân

Ebû Süfyân, 597-653 yılları içinde yaşamış Mekke'nin önde gelen isimlerinden biridir. Hz. Muhammed'e karşı olumsuz bir tutum sergileyen ve düşmanlık gösteren Mekke eşrafının lideridir. Ticaret konusunda deneyimli olan Ebû Süfyân, şehirdeki büyük kervanların yönetimini birçok kez üstlenmiştir. İslam'ın yayılmasına karşı çıkan bir tavır almıştır. Ebû Süfyân, Bedir Muharebesi'nin gerçekleşmesine istemeden katkıda bulunmuş ve bu muharebeden sonra Mekkelilerin liderliğini üstlenmiştir. Ancak Mekke'nin fethi sonrasında şehir Müslümanlar tarafından fethedildiğinde, Ebû Süfyân Müslüman olmuştur (Aycan, 2005, 10/230-232).

Âşık Mahzunî Şerif, "Asla mayam bulaşmadı, Ebu Süfyan tasından" (Zaman, 1999: 504), "Allah için kur'an için söyleyin/Ebu Sufyan Murtaza'ya eş midir?" (Zaman, 1999: 85) dizeleriyle mayasına Ebû Süfyân tasından bulaşmadığını ve onun Hz. Ali'ye eş olmayacağını ifade eder.

2.4.3.5 Selmân-ı Fârisî

İslamiyet'i kabul eden İran asıllı ilk sahâbîdir. Asıl ismi Mâhbe Bûzehmeşân b. Mürselân b. Yehbûzan iken müslüman olduktan sonra kendini Selmân İbnü'l-İslâm diye tanıtmıştır. Hz. Peygamber'in saçlarını tıraş etmesi sebebiyle berberlerin pîri olarak sayılmış, böylece fütüvvet teşkilâtının gelişmesinde önemli rol oynamış, aynı zamanda pek çok tasavvufî silsilenin içinde yer almıştır. Ölüm tarihi miladi 656'dır (Hatipoğlu, 2005: 36/441-443).

Ali İzzet Özkan, "Hizmet kapısında Salman göründüm" (Başgöz, 1979: 130) dizesi ile Fârisî'nin İslamiyet'e olan hizmetine değinir.

2.4.3.6 Ashabın oranı ve işlevleri

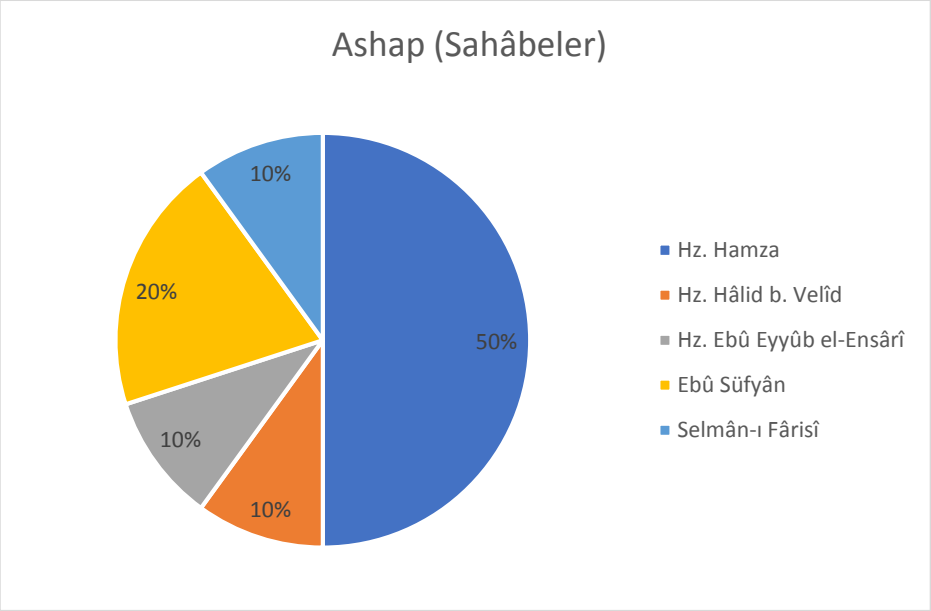

Şekil 2.29 Ashabın (Sahâbeler) oranı

Bu grafik, âşık şiirinde sahâbelere yönelik tespit edilen 10 şiirin dağılımını göstermektedir. Hz. Hamza'ya yüksek oranlar ayrılması, onun İslam tarihindeki özel önemine ve âşık şiirindeki etkileyici varlığına işaret etmektedir. Hz. Hamza'nın Peygamber'in amcası olarak tanınması ve kahramanlığı onun âşık şiirine yüksek oranda işlenmesini sağlamıştır. Diğer sahâbelere ayrılmış olan şiir oranı ise daha düşüktür ancak bu İslam'ın ilk yıllarında İslam topluluğunun bir parçası olan diğer sahâbelerin de âşık şiirinde yer aldığını gösterir. Bu sahâbeler, İslam'ın yayılmasına ve tarihine tanıklık etmişlerdir, bu nedenle âşıklar onların hikâyelerine telmihlerde bulunmuştur.

Âşık şiiri, İslam tarihini ve İslam'ın manevi değerlerini anlatma işlevini taşır. Sahâbeler, İslam'ın erken dönemini ve Müslüman topluluğunun birliğini ve dayanışmasını temsil eder. Onların fedakârlık, sadakat ve inançları, İslam'ın tarihini ve manevi değerlerini anlatma açısından önemlidir. Sahâbeler, İslam'ın yayılmasında etkili bir şekilde görev almışlardır. Onların hikâyeleri, İslam'ın yayılması, İslam topluluğunun birliği ve İslam'ın ilkeleri hakkında bilgi sunar. Âşık şiirinde sahâbeler, İslam'ın başlangıcı ve ilk yıllarının tanıkları olarak önemli bir rol oynar. Âşık şiiri, sahâbeler aracılığıyla iman, sadakat ve fedakârlık gibi önemli değerleri vurgular. Âşık

şiirinde sahâbeler, bu değerleri topluma anlatma ve örnekler sunma işlevini yerine getirir. Bunların yanında sahâbelere yönelik âşık şiirleri, onlara olan manevi bağlılığı ve saygıyı ifade eder.

2.4.4 İmamlar

2.4.4.1 Mezhep imamları

Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde açıkça belirtilen dinî bilgileri Eshâb-ı kiramın öğretileriyle veya nakil yoluyla derlenen, aynı şekilde açıkça belirtilmemiş bilgileri kendi geliştirdikleri yöntemlere ve metotlara dayanarak çıkaran derin âlimlere, mezhep imamları denir (URL-10, 2023).

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde mezhep imamları ile alakalı olarak sadece Ahmet Günbulut'un (Âşık Sefil Selimî) bir dörtlüğünde, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin adı geçtiği tespit edilmiştir. İmâm-ı âzamın mücadelelerle dolu bir yaşam sürdüğü, çok çile çekip kırbaçla can verdiğini anlatır:

İmam-ı Azam'ı alalım ele
Kırbaçla can verdi çok çekti çile
Eba Müslim'e de yaptılar hile
Ömrü nasıl bitmiş kime ne almış ki? (Özdemir, 2003: 257).

2.4.4.2 On iki imam

On iki imam, dini koruma ve hükümlerini sürdürme amacıyla Hz. Muhammed'e halife ve varis olduklarına inanılan on iki kişiyi içeren bir kavramdır. Câferiye, Onikiler Fırkası veya İmâmiye olarak da bilinen bu mezhebe göre, Hz. Peygamber veda haccından dönerken 'Gâdiruhum' olarak adlandırılan yerde Hz. Ali'yi vasi ve halife olarak ilan etmiş, on iki imamın ardı ardına geleceğini ve sonuncusunun Mehdi olacağını açıklamıştır. Bu inanç doğrultusunda, Hz. Ali ve onun soyundan gelenler on iki imam kabul edilir. Her bir imamın, kendisinden sonra gelen imamı ümmete duyurduğuna inanılır. Bu mezhep, Alevîlikle ilişkilendirilse de ehl-i sünnet akidesini

de benimsemiştir. Mezhep, Şah İsmail tarafından resmiyet kazandırılmış ve bu dönemden itibaren çeşitli ihtilaflara neden olmuştur (Pala: 1992: 377).

Âşık şiirinde on iki imama gösterilen sevgi ve bağlılığın işlendiği görülür. Âşıklar, şiirlerinde on iki imamın manevi değerlerine vurgu yaparlar. On iki imamın yaşamlarından kesitler sunarak, vefakârlıklarını, adalet anlayışlarını ve sevgi dolu öğretilerini yansıtırlar. On iki imamın liderliklerini ve rehberliklerini ön plana çıkararak, toplumsal adaleti, insan haklarını ve merhameti vurgularlar.

Davut Sularî'nin "Oniki imamdan kemer kuşandım" (Yalsızuçanlar, 2918: 112) dizesi, âşık edebiyatında on iki imama olan sarsılmaz inancı gösterirken, Âşık Sefil Selimî'nin "Oniki imamın girdim rahına" (Özdemir, 2003: 272) dizesi, on iki imamın manevi rehberliği altında yol alındığını gösterir. Âşık Divanî'nin "Oniki imamı saydı Zülfikâr" (Akgün, 1962: 25) dizesi ise on iki imamın öğretilerinin kabul edildiğini gösterir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde iki imamın isminin sıkça zikredildiği görülür. Çalışmamızda bu şiirlerin tamamına yer vermek mümkün olmadığı için sadece örnek dörtlükler verilmiştir. Ayrıca bu konu ile ilgili detaylı çalışma yapacaklar için alfabetik sıra esas alınarak hangi âşığın hangi şiirinde hangi imamın işlendiği düzen içinde aşağıda verilmiştir.

İmam Zeynel, Bakır Cafer aşkına
Musa Kâzım, Rıza server aşkına
Tâki, Naki ile asker aşkına
Şah Hasan, Hüseyin kabul eyle
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 255).

Şahım Zeynel-Abây severim candan
Şah Muhammed Bakıri ayırmam ondan
Elestten vermişim ikrar imandan
Şahım İmam Cafer yolu aşkına
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 418).

On iki imam içinde sayılan Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan diğer başlıklarda incelendiği için bu tespite dâhil edilmemiştir. On iki imama değindiği belirlenen yerler şu şekildedir: İmam Zeynel Abidin (Özdemir, 2003:329, 546), (Divani, 1962: 25), (Avşar, 2010: 204, 254, 267, 302, 427, 449, 493, 580, 582), (Aydın, 2012: 424, 418); İmam Muhammed Bakır (Özdemir, 2003:329, 545), (Divani, 1962: 25), (Avşar, 2010: 204, 254, 302, 493, 580, 582), (Aydın, 2012: 424, 418); İmam Caferi Sıddık (Yalsızuçanlar, 2018: 132), (Özdemir, 2003:329, 546), (Divani, 1962: 25), (Avşar, 2010: 204, 254, 267, 302, 493, 580, 582), (Aydın, 2012: 424, 418)**;** İmam Musa'yı Kazım (Yalsızuçanlar, 2018: 132), (Özdemir, 2003:329, 546), (Divani, 1962: 25), (Avşar, 2010: 204, 254, 302, 393, 580, 582), (Aydın, 2012: 424, 418); İmam Rıza (Özdemir, 2003:329, 545), (Divani, 1962: 25), (Avşar, 2010: 204, 250, 254, 302, 393, 580, 582), (Aydın, 2012: 424, 418); (Zaman, 1999: 341) İmam Muhammed Taki (Yalsızuçanlar, 2018: 132), (Özdemir, 2003:329, 546), (Divani, 1962: 25), (Avşar, 2010: 204, 254, 302, 393, 580, 582), (Aydın, 2012: 424, 418); İmam Ali'yül El Naki (Özdemir, 2003:329, 546), (Divani, 1962: 25), (Avşar, 2010: 204, 254, 302, 393, 580, 582), (Aydın, 2012: 424, 418); İmam Hasan'ül Askerî (Özdemir, 2003:5329, 46), (Divani, 1962: 25), (Avşar, 2010: 204, 254, 302, 393, 580, 582), (Aydın, 2012: 424, 418); İmam Muhammed Mehdi (Özdemir, 2003:330, 546), (Divani, 1962: 25).

2.4.5 Bazı Diğer Dinî Şahsiyetler

2.4.5.1 Hz. Havvâ

Hz. Havvâ, İslam inancına göre Hz. Âdem'in eşi olarak kabul edilir. Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığına inanılır. İnsanlığın ilk kadını olarak anılan Havvâ, aynı zamanda "Havvâ Ana" olarak da bilinir (Pala, 1992: 211).

Âşık şiirinde Hz. Havvâ genellikle Hz. Âdem ile birlikte anılır. Hz. Âdem tüm insanların atası olarak zikredilirken Hz. Havvâ da tüm insanların anası olarak zikredilir. Âşık Sefil Selimî'nin "Havva ana Adem baba atamız" (Özdemir, 2003: 412), Âşık Mevlüt İhsanî'nin "Havva'dır ana" (Düzgün, 2015: 18), Murat Çobanoğlu'nun "Anam Havva, Babam Adem" (Kafkasyalı, 1998: 134), "Atamız Âdem'dir, anamız Havva" (Kafkasyalı, 1998: 263), "Temelimiz Adem ile Havva'dan"

(Kafkasyalı, 1998: 263), Şeref Taşlıova'nın "Havva anam Âdem atam şeref" (Taşlıova, 2012: 530), "Âşık Müdâmî'nin "Havva anamız" (Aydın, 2012: 577), ifadeleri buna örnektir. Bu ifadeler ile Âdem ve Havvâ, insanlığın atası ve anası olarak tanımlanıp insanın yaratılışının kutsallığına vurgu yapılır.

Âşık Sefil Selimî, "Adem Havva ile Cennet'e girmiş/Yasak şey yemişler, hak geri sürmüş" (Özdemir, 2003: 494) ve Şeref Taşlıova "Adem ile Havva cennetten gelmiş" (Taşlıova, 2012: 467) dizeleri ile Adem ve Havvâ'nın cennetten yeryüzüne indirilmesine telmihte bulunur.

Ali İzzet Özkan'ın "Âdem'den Havva'ya selam getirdim" (Başgöz, 1979: 129) dizesinde Hz. Âdem ile Havvâ'ya getirdiği selam, onların birlikteliğine ve yaratılış hikâyelerine olan referansa saygı gösterme amacı taşır. Âşık Sefil Selimî, "Adem'le Havva'nın nuru idim ben" (Özdemir, 2003: 386) dizesi ile kendisini Âdem ve Havvâ'nın nuru olarak tanımlayarak insanın yaratılışının kutsallığına vurgu yapar.

Âşık Mahzunî Şerif, "Adem ile Havva vücut bulurken" (Zaman, 1999: 91) "Cümle evliyanın burcu Adem Havva'dan geldim/Ol cennet'te ilk haramı bilerek yedim şükür/Sevdayı cennet'te tattım, kendim tuğbadan geldim" (Zaman, 1999: 504) dizeleri ile insanlığın kökenine, ilk günahına ve ilk sevdasına atıfta bulunur. "Adem'i kovduran Havva misali" (Zaman, 1999: 193) dizesiyle Hz. Havvâ'nın Hz. Âdem'in cennetten kovuluşundaki etkisine dikkat çeker.

Âşık Selmanî, "Acep kısmet olur muydu Âdem'le Havva bize" (Avşar, 2010: 257), "Toprak iken Âdem oldum/Havva ana kızım benim" (Avşar, 2010: 384), Âdem'dir doğurup kızını alan/Havva ana aklın çala gelmiştir" (Avşar, 2010: 557) dizeleri ile Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın yaratılışının insanların yaşamlarına nasıl bir etki yapabileceğini yansıtır. İnsanların yaratılışının topraktan geldiği inancına gönderme yapar. İlk insanların aile ilişkilerini ve soyun devamlılığını anlatırken Hz. Havvâ ile kadının bilgelik ve akıl konusundaki önemine vurgu yapar.

Âşık Divanî, "Ruhlar âleminde Havva Ademe oldu eşki" (Akgün, 1962: 50) dizesi ile Hz. Havvâ ve Hz. Âdem'in birlikteliğinin ruhlar âlemine kadar dayandığını vurgular. Şeref Taşlıova, "Aile Âdem'le Havva'dan başlar" (Taşlıova, 2012: 377) dizesi ile Hz.

Âdem'in ve Havvâ'nın aile kurmadaki rolüne dikkat çeker. Âşık Müdâmî ise "Cidde'de yatıyor Havva anamız" (Aydın, 2012: 577) diyerek Hz. Havvâ'nın Cidde'de gömülü olduğunu söyler.

2.4.5.2 Hâbil-Kâbil

Hâbil ve Kâbil, Hz. Âdem'in oğullarıdır ve aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle ün kazanmışlardır. Bu kardeşlerin hikâyesi, Kur'an-ı Kerim'de (Mâide 27-31) ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Kıssaya göre, Hâbil ve Kâbil her ikisi de Allah'a birer kurban sunarlar. Ancak Kâbil, kendi kurbanının kabul edilmediğini görünce kıskançlıkla dolup kardeşi Hâbil'i öldürür. Bu olay, yeryüzünde gerçekleşen ilk cinayet, ilk kan dökme ve ilk kötülük olayıdır. Hâbil ve Kâbil'in kıssası farklı şekillerde de rivayet edilmiştir. Başka bir rivayete göre Kâbil, kardeşi Hâbil'in evlenmek istediği kız ile kendisi evlenmek istemiş, bunun için Allah'a kestiği kurban kabul edilmeyince kardeşini öldürmüştür (Pala, 1992: 190). Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Kâbil kötülük timsali, Hâbil ise masum olarak işlenmiştir. Bu bağlamda Âşık Mahzunî Şerif, ademoğullarının giriştiği ilk kavgada Habil'in Kabil'e kendisini savunmaya çalışmak için on iki taş atığını ve adaleti aradığı ifade eder:

Cennet dedikleri de ulu mekanın
Ötüşür bağında da kuşu oniki
Adem oğulları da kavgaya girmiş
Habil'in Kabil'e taşı oniki (Zaman, 1999: 468).

Âşık Mahzunî Şerif, bir başka şiirinde "Ta Adem'den Habil ile Kabil'e/Bir insanım Çin'de ben vatanlıyım" (Zaman, 1999: 260) dizeleriyle Habil ve Kabil'i örnek göstererek tüm insanların aynı kökenden geldiğini belirtir ve insani değerlere ve insan haklarına saygı duymak gerektiğini hatırlatır.

Ali İzzet Özkan, "Kabil Habil'i öldürdü" (Başgöz, 1979: 172) dizesi ile tarihin ilk öldürme hadisesine telmihte bulunur. "Kabil neden Habil'i etti şehit (Başgöz, 1979: 133) dizesiyle Habil'in şehit olduğunu ifade eder. "Ademoğlu Kabil bir güzel kıza/Sevdalanıp ölmedi mi o kıza" (Başgöz, 1979: 124) dizeleri ile Kabil'in

sevdalandığı kız için kardeşini öldürdüğüne değinir. “Habil Kabil oldum al kan göründüm” (Başgöz, 1979: 129) dizesiyle kendisinin içsel çatışmasını anlatır.

Şeref Taşlıova, “Habil’den Kabil’den töreyen nesil” (Taşlıova, 2012: 467) diyerek insanoğlu neslinin bu iki kardeşten devam ettiğini ifade eder. Âşık Efkârî Kabil’in asi bir evlat oluşunu “Kabilden de âsisisin” (Rayman, 1998: 273) diyerek vurgular.

2.4.5.3 Hz. Meryem

Hz. Meryem, Hz. Îsa'nın annesidir. Kur’an-ı Kerim’in çeşitli ayetlerinde ismi zikredilir. Genç yaşta Yusuf Neccâr ile nişanlanmış, ona varmadan Cebrâil aracılığıyla üzerine üflenerek hamile kalmıştır. Yahudiler tarafından zulme uğramıştır. Filistin Kralı Herod'un, doğacak çocuğun öldürülmesi emri vermesi üzerine, Hz. Meryem ve Hz. Îsa Anadolu'ya kaçmışlardır. Hz. Meryem, Hz. Îsa'nın hayatı boyunca hayatta kalmıştır. Ancak, Hz. Îsa'nın göğe yükseltilmesinden bir süre sonra Hz. Meryem, vefat etmiştir (Pala, 1992: 320). Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde, genellikle Hz. Meryem'in Hz. Îsa'yı doğurması ve Cebrâil'in müdahalesiyle hamile kalması gibi özellikleri işlenmiştir.

Ali İzzet Özkan, Hz. Meryem’in güzelliğini veya masumiyetini vurgulamak için “Meryem gibi geline bak azizim” (Başgöz, 1979: 124) dizesinde onu gelin olarak niteler. Âşık Mevlüt İhsanî, “Hazreti Meryem İsa’ya kaldı nurdan hamile” (Düzgün, 2015: 28) dizesiyle Hz. Meryem’in Cebrâil’in üflemesi sonucunda hamile kaldığına telmihte bulunur. “Ayşe’dir Meryem’dir Havva’dır ana” (Düzgün, 2015: 18) dizesiyle Hz. Meryem’i peygamber eşleri ile birlikte ana olarak zikreder. Âşık Mahzunî Şerif, “İsa baba nerden düştü Meryem’e” (Zaman, 1999: 316), “Meryem ana da kocasız” (Zaman, 1999: 379), “Meryem, babası yok çocuk doğurmuş” (Zaman, 1999: 156) dizeleri ile Hz. Meryem’in kocasız Hz. Îsa’ya hamile kaldığına dikkat çeker. Âşık Selmanî, bilinenden farklı olarak Hz. Meryem’in ilerlemiş yaşında olmasına rağmen Hz. Îsa’ya gebe kaldığını “Meryem oğlan etti geçkin yaşında/İsa Mesih’e kala gelmiştir” (Avşar, 2010: 588) dizeleri ile ifade eder.

2.4.5.4 Dini şahsiyetlere yönelik değerlendirme

Sonuç olarak Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde oldukça geniş bir dinî şahsiyet kadrosunun varlığı dikkatleri çeker. Şiirlerde dört halife (çâryâr) içinde Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ömer'in, Hz. Osman'ın ve Hz. Ali'nin; Ehl-i Beyt (Âlî abâ) içinde Hz. Fâtıma'nın, Hz. Hasan'ın ve Hz. Hüseyin'in, Ashap (Sahâbeler) içinde Hz. Hamza'nın, Hz. Hâlid b. Velid'in ve Hz. Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin; Mezhep imamlarından İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin; On İki İmam içinde Zeynel Abidin'in, Muhammed Bakır'ın, Caferi Sıddık'ın, Musa'yı Kazım'ın, Rıza'nın, Muhammed Taki'nin, Ali'yül El Naki'nin, Hasan'ül Askerî''nin ve Muhammed Mehdi'nin; peygamber ailelerinden Hz. Havvâ'nın, Hâbil ve Kâbil'in, Hz. Meryem'in dinî şahsiyetler olarak işlendiği görülür. Şiirlerde dört halife içinde alevî âşıklarınca sevgi, saygı ve özlemin bir ifadesi olarak Hz. Ali'nin, Ehl-i Beyt içinde Kerbelâ olayının hüzünlü bir ifadesi olarak Hz. Hüseyin'in daha çok zikredildiği tespit edilmiştir.

2.5 Diğer Dinî Unsurlar

2.5.1 Ölüm

Ölüm, insan yaşamının sona ermesidir. Hayatın geçiş dönemlerinden sonuncusu olarak kabul edilen ölüm, gerek eski Türklerin dinlerinde gerekse kabul edilen İslam dininde bir yok oluş olarak görülmemiş, yeni bir başlangıç olarak inanılmıştır (Artun, 2018: 228-229). Müslüman Türklerin ölüm ile ilgili tasavvurları, İslam inancının esaslarına dayanmakla birlikte, İslam öncesinde kabul ettikleri dinlerin inanışlarını da içermiştir. Bu inanışlar, çeşitli ritüellerle desteklenmiştir (Aça, 2019: 390).

Ölüm, âşık şiiri geleneği içinde sıklıkla ele alınan bir unsurdur. Âşıklar, insanın kısa süreli yaşamını ve dünya hayatının geçiciliğini vurgulamak amacıyla şiirlerinde ölüm unsurunu işlemişlerdir. Ölüm, âşıkların manevi derinliklere ulaşmalarına ve hayatın anlamı üzerine düşünmelerine yardımcı olan bir unsur olmuştur. Âşıkların ölüm ile ilgili söyledikleri şiirlerde genellikle ölümün kaçınılmazlığı, dünya hayatının geçiciliği ve ebedi hayatın önemi vurgulanmıştır. Ölümün insanı Allah'a yaklaştıran bir vesile olduğu düşüncesi âşıkların şiirinde sıkça yer bulmuştur. Bu bağlamda, ölüm ile vuslat

gerçekleştirileceği için ölüm gününü bayram günü olarak niteleyen âşıklar bulunmaktadır.

İnsan hayatının bir parçası ve geçiş dönemi olarak kabul edilen ölüm gerçeği Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde geniş ölçüde yer bulmuştur. Ölüm gerçeğini sık sık dile getiren âşıklar, şiirlerinde insan ömrünün kısalığına, kimsenin ölümsüz olmadığına, dünya hayatının faniliğine, her canlının bir gün eceli gelip ölümü tadacağına dair söylemlerde bulunmuşlardır. Peygamberlerden hükümdarlara, sultanlardan yiğitlere, ağalardan beylere, zenginlerden fakirlere, iyilerden kötülere kadar her kim olursa olsun dünyanın kimseye kalmadığını ifade etmişlerdir. Azrâil'in bir gün insanların kapısını çalıp canlarını alarak dünya hayatlarını bitireceğini bu yüzden dünya hayatına aldanılmamasını, dünyada iyi bir şekilde yaşanılmasını ve ahiret hayatı için de çalışılması gerektiğini nasihat etmişlerdir.

İnsanlar yaşlandıkça, bedenlerinin birer parçası olan gözler, diller ve diğer organlar zamanla hayati işlevlerini yitirmeye başlar. Görme yetisi zayıflar, dil tat almayı ve konuşmayı eskisi gibi yapamaz hale gelir. Bu doğal süreç, yaşamın sonuna doğru kaçınılmaz bir şekilde yaklaşmanın habercisidir. Gün gelir, ölüm memuru olarak bilinen Azrâil, insana son çağrısını yapar ve canını alır. Ölümden kaçmak mümkün değildir; herkes er ya da geç bu kaçınılmaz gerçekle yüzleşir. Bu, hayatın değişmez bir döngüsüdür ve her canlı için aynı şekilde işler. Ali İzzet Özkan, bu döngüyü dizelerine yansıtır:

Gözün görmez dilin durur
Sırma saçlar yerde çürür
Ölüm memuru çağırır
Kaçamazsın tutar birgün (Başgöz: 1979: 149).

Ali İzzet Özkan, diğer şiirlerinde ise ölümün kendisi için düğün, bayram yeri olduğunu (Başgöz, 1979: 131); ölümün kendisine şöhret ve şan kazandırdığını, ecelin aslında hayat, can verdiğini bu nedenle ölmeden kabrine uzandığını (Başgöz, 1979: 169) dile getirmektedir.

“Ölmeden ölmek”; insanın kemâle ererek ilahi gerçekliğe ulaşması, dünyevi olan ile manevi olanın bir olduğunun idrakine kavuşması, nefsine hâkim kılması, dünyanın gelip geçici sahte güzelliğine aldanmayıp Allah’ı tanıması ve kendisi ile Allah arasındaki engeli kaldırmasıdır. Âşık Daimî, bu bağlamda ölmeden önce ölüp Allah ile kendi özünü birleştirdiğini, mârifet suyu ile yıkanarak istek ve arzularından kurtulduğunu ve Allah’a yaklaştığını bildirir. Allah insan birlikteliğini idrak eden insanı ârif olarak nitelendirip ölümü Allah’a açılan bir kapı olarak görür:

Daimî ölmeden ölüp oldum Hak
Hırs nefsi tamayı hep ettim helak
Marifet suyuyla yunup oldum pak
Bir olup birlikte kalan ariftir (Zaman, 2008: 164).

Âşık Daimî, diğer şiirlerinde canı bir kuşa benzetip bir gün kuşun kafesten uçacağını (Zaman, 2008: 179), (Zaman, 2008: 163-164); ölümün insanın gerçek kaynağına ulaştırdığını, asli öze kavuşturduğunu, çokluktan birliğe götürdüğünü ifade etmektedir.

Ecel şerbeti, insanın ölüm anını temsil eden bir imgedir. Dünyaya fazla değer vermeyen, hayatlarını düzgün ve erdemli bir şekilde sürdüren ve Allah aşkıyla yaşayanlar için ecel şerbeti tatlı ve huzur vericidir. Bu kişiler için ölüm, bir mutluluk kaynağıdır. Öte yandan, dünyaya fazlasıyla bağlı olan, yaşamını kötü ve yanlış bir şekilde sürdüren ve Allah’tan uzak yaşayanlar için ise ecel şerbeti çok acı vericidir. Bu kişiler ölümden korkar ve büyük bir korku ve acı içinde feryat ederler. Bu nedenle, ölüm, kişinin dünya hayatındaki tutum ve davranışlarına göre ya tatlı bir son ya da korkutucu bir son olarak tecrübe edilir. İnsanlara dünyaya olan minnetin ölüm karşısında değip değmeyeceğini sorgulatmak isteyen Âşık Hüdaî, ecel şerbetinin acı değil de lezzetli bir şekilde içilmesi için nasihatte bulunur:

Ecel dedikleri bir yudum şerbet
Kimine çok acı kimine lezzet
Ölüm korkusundan yükselen feryat
Bu kadar minnete değer mi dersin (Hüdaî, 2001: 11).

Âşık Hüdaî, diğer şiirlerinde ise mutlaka bir gün sonunun kabir olacağını (Hüdaî, 2001: 70) ve teninin toprağa düşüp çürüyeceğini (Hüdaî, 2001: 20) dile getirmektedir.

İnsanlar, ölümlü olduklarını ve ölümden sonra nelerle karşılaşacaklarını düşünerek yaşamalıdır. Bu bilinç, onların daha erdemli, adil ve anlamlı bir hayat sürmelerine yardımcı olur. Ölümün kaçınılmazlığını kabul ederek, her anı değerli kılmak ve iyilikle doldurmak en doğru yaşam biçimidir. Âşık Gülhanî, dünya hayatını iyi ve anlamlı yaşamak için sela, zebani, mizan örneğini vererek ölüm sonrası olacakların düşünülmesini ister:

Bir gün öleceksin divane gönül
Hoca sela verir ezanı düşün
Zebaniler hemen tutar yakanı
Yarın teraziyi mizanı düşün (Nasrattınoğlu, 1976: 19).

Âşık Gülhanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde, iyi ameller işleyenlerin ve küfür deryasında yüzenlerin ölüm sonrasındaki hâllerini düşünmek gerektiğini vurgular. Karanlık kabre girildiğinde bedenin toprak olacağını, günahlardan dolayı büyük azaplar çekileceğini ve mahşer yerine çağrılarak hesap verileceğini belirtir. Bu nedenle, her insanın ölüm için hazırlık yapmasının önemini dile getirir. Âşık Gülhanî, diğer şiirlerinde ise ölümün bir ilahi kanun olup kimsenin bu kanundan kaçamayacağını (Gülhani, 1990: 65), müminlere ölümün bayram sayılacağını (Gülhani, 1990: 58) ifade etmektedir.

Ölüm, genç yaşlı demeden herkese uğrayabilir; kimin yakasından tutsa, elini asla çekmez. İsmi hep var olur ama cismi görülmez, sadece bıraktığı acı ve hüzünle yürekleri dağlar. Ölümün bu kaçınılmaz gerçeğini Âşık Sefil Selimî şöyle anlatır:

İhtiyara, gence güzele bakmaz
Tuttuğu yakadan elini çekmez
İsmi var cismi yok ortaya çıkmaz
Yürekleri dağlar ah ölüm ölüm (Özdemir, 2003: 372).

Âşık Sefil Selimî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ölümün zamansız geldiğini, ocakları yıktığını, yetimi fakiri amansız koyduğunu, esrara bürünüp her insana yürüdüğünü,

vadesi geleni alıp götürdüğünü dile getirmektedir. Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde ise ömrü denize benzetip günlerin bu denizde ölüme bir giden bir gemi olduğunu (Özdemir, 2003: 143), bedenin en sonunda toprağa karışacağını (Özdemir, 2003: 168) ifade etmektedir.

İnsan, öldükten sonra dört arşın kefenle sarılıp toprağa verilir. Bu süreçte, yaşarken sahip olunan tüm dünyalık mal ve mülkler geride kalır. Cenaze namazı kılınırken ve toprağa verilirken, insanın geçici dünyadaki varlığına veda edilir. Beden, toprağa verildiğinde ise artık o dünyadan ayrılmış, toprakla bütünleşmiş ve ahiret hayatının kapılarını çalmış olur. Âşık Divanî, ölüm sonrasını ve toprağın ölüm karşısındaki yerini şöyle ifade eder:

Dört arşın beze sarmışlar
Nesi varsa hep almışlar
Dünya namazın kılmışlar
Gelenini sorar toprak (Akgün, 1962: 71).

Âşık Divanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde zengin fakir herkesin aynı çukura gireceğini, toprağın herkesi kabul edeceğini söyleyip insanın temiz ruhla ölmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Maddi âlemin temelini teşkil eden toprak, dünya hayatının bitiş yeri ve ölüm ile beraber tüm insanlar için ahiret eşiği olması bakımından mistik bir anlam kazanmıştır. Toprağa yüklenen bu anlam ile varlıkların sonu, bitişi, geçişi; dünyanın faniliği, değersizliği, gerçek ile yüzleşme, kul olma idraki dile getirilmeye çalışılmıştır (Tikdemir, 2023b: 353). Habib Karaaslan, kara toprağı ana kucağına benzetip dünya ocağına gelen insanın bir gün bu kucağa alınacağını söylemiştir:

Habib der ki bak çağına
Geldin dünya ocağına
Alır basar kucağına
Kara toprak anadır bu (Yılmaz, 2001: 230).

Habib Karaaslan, şiirinin diğer dörtlüklerinde dünyaya aldanılmaması gerektiğini, dünyanın bir misafirhane olduğunu, ruhun yaprak gibi bir dalda beklediğini, ölüm ile birlikte bu yaprağın düşeceğini ifade etmektedir. Habib Karaaslan, diğer şiirlerinde ise münafık, müşrik, mümin fark etmeksizin herkesin bir gün öleceğini (Yılmaz, 2001: 206) ve bu dünyada ölmem diyenlerin bile şu an kabirde yaşadığını (Yılmaz, 2001: 208) söylemiştir.

Veysel Şatıroğlu'na (Âşık Veysel) göre ölüm gerçeği insanın hakikatidir. Ölümün insanın başına ne zaman ve nerede geleceği belli olmayıp bir nefes kadar yakındır. Toprak ise ölümün sırrına mazhar olmuştur. O, bu sırra ulaşan insanların dünyada kalıcı bir eser bırakmasını önerir. Toprağın herkesi bağrına bastığı gibi kendisini de bir gün bağrına basacağını söyler. Kara toprağı sadık yar olarak kabul eder (Tikdemir, 2023b: 354):

Hakikat ararsan açık bir nokta
Allah kula yakın kul da Allah'ta
Hakk'ın gizli haznesi toprakta
Benim sadık yârim kara topraktır (Kaya, 2004: 267).

Âşık Veysel, şiirinin diğer dörtlüklerinde dost olarak nicelerine sarılıp boşa yorulduğunu en sonunda asli dostunun kara toprak olduğunu anladığını, Allah'ın gizli hazinesinin toprakta olduğunu ve ölüm ile toprağın kendisini bağrına basacağını ifade etmektedir. Âşık Veysel, diğer şiirlerinde ise ölümün insanı aslı olan toprak ile karışmasını sağlayacağını, bedeninin toprak ile birleşince tüm varlıklar ile isminin bir olacağını, evvelinin de sonrasının da toprak olduğunu, cesedinin toprak olduğunu (Kaya, 2004: 211), ölümün dünyada hakikat olduğunu (Kaya, 2004: 219), ölümün hak olup bir gün ecelin geleceğini ve ecelden saklanmanın imkânı olmadığını (Kaya, 2004: 201) dile getirmektedir.

Âşıklar, ölüm gerçeğini hatırlatmak ve insanları bu gerçekle yüzleştirmek için şiirlerinde derin ve dokunaklı imgeler kullanmışlardır. Ölümün kaçınılmazlığını ve insanın geçiciliğini vurgulayan bu şiirler, yaşamın anlamını sorgulamaya ve derin düşüncelere sevk etmeye yöneliktir. Bu konuda Halil Karabulut, dünya için kavga

eden insanları "sizden öncekiler nere?" sorusu ile uyararak ölüm gerçeğini ile yüzleştirmiştir:

Dünya için döğüşenler
Durun hele, durun hele
Nerede sizden öncekiler
Sorun hele sorun hele (Karabulut, 1998: 10).

Halil Karabulut, şiirinin diğer dörtlüklerinde herkesin bir gün öleceği bu kısa dünyada kavga etmenin yersiz olduğunu ifade eder. Ölüm hakikatini bile bile kavga edip düşmanlık içinde yaşamanın kimseye fayda sağlamayacağını hayatı kardeşçe yaşayıp anlamlı hale getirmek gerektiğini dile getirmiştir.

Âşık Deryamî, ölümü bir dolmuşa benzeterek bu dolmuşun tek yolcusu olduğunu, dolmuşun kaydının ve plakasının olmadığını bu yüzden de izinin sürülemeyeceğini ifade etmiştir:

Soruyorlar şu ölümün nesi var
Çok sadaka vermiş cariyesi var
Bir dolmuş gidiyor tek yolcusu var
Kaydını silmişler plâkası yok (Deryamî, 1990: 32).

Âşık Deryamî, şiirinin diğer dörtlüklerinde insanın eceli gelince alıp götürdüğünü, ecelin hiç şakasının olmadığını, hayatın bir gün mutlaka biteceğini, ölen insana beyaz bezden yapılmış ipliksiz ütüsüz bayramlık giydirdiklerini söylemektedir.

Mezarlıklar, insanın ölüm ve geçicilik gerçeğiyle yüzleştiği, düşündürücü ve hüzünlü mekânlar olarak bilinirler. Her bir mezar, yaşamın sona erişini ve insanın toprakla buluşmasını simgeler. Bu sessiz mekânlar, insanı derin düşüncelere sevk eder ve hayatın anlamını sorgulatır. Bu durumdan hareketle Âşık Hasretî, insanların mezarlığı seyredip ölüm ile yüzleşmesini ister. Dünya hayatında çekilen tüm gamların tüm kasavetlerin mezarlıkta bittiğini söyler. Ölümün her şeyi ardında bırakacağını, ağanın da çobanın da yan yana yattığını belirterek makam mevki gözetmeden ölümün herkese eşit yaklaşacağını ifade eder:

Gel de mezarlığı seyret bir düşün
Bütün gam kasavet biter orada
Ağa ile çoban sessiz sedasız
Dizilmiş yanyana yatar orada (Hasretî, 1989: 17).

Âşık Hasretî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise mezarlıkta senlik ne benlik kavgasının olmadığını, yiyip içip gülüşmenin olmadığını, kimsenin kimseyi itmediğini, herkesin ayıbının ortaya çıkacağın belirtip ölüm için elden bir şey gelmediğini bunun ilahi taktir olduğunu söylemektedir.

Âşık Eyyübî, gönlüne ölmemek için garantisinin olup olmadığını, öldükten sonra toprak olmamak için çaresinin olup olmadığını sorar. Bu soru ile ölüm gerçeği ile yüzleşip Allah'ı bilip Allah yolunda yürümesi gerektiğini fark eder:

Direnirsin Hak'kı bilmemek için
Garantin var mıdır ölmemek için
En sonunda toprak olmamak için
Düşündüğün çaren var mı be gönül (Çopuroğlu, 1998: 345).

Âşık Selmanî, için toprak ve taş ölümü hatırlattığı için ibret yeridir. Bu nedenle toprağa bakıp ölüm gerçeği ile yüzleşir ve bu gerçek ile yaşamasını ister. Ne kadar yaşarsa yaşasın başına ölümün geleceğini ve bir gün kefenleneceğini söyler:

İbret al bir bak toprağa taşa
Neler gelir, bir gör sağ olan başa
Selmani ne kadar yaşarsan yaşa
Bir gün sarılırsın bez arasına (Avşar, 2010: 215).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde Allah'tan ayrı kalmayı zulüm ayrılığı olarak kabul ederek zulüm ayrılığı olmasa ecelin gelip kapıları çalmayacağını, insanın ömrünün sonu olmayacağını, insanın asırlarca yaşayacağını, dünyanın insanlarla dolup taşacağını (Avşar, 2010: 218), insanın eceli gelmeden ölemeyeceğini (Avşar, 2010: 218), kara toprağı aç kurda benzetip insanı yediğini, ecelin er geç gelip masum, yiğit, pîr, genç, yaşlı demeden can emanetini alacağını (Avşar, 2010: 481) ifade etmektedir.

Âşık Efkârî, dünyadan gidenlerin hiç dönemediğini gelenlerin ise hiç kalamadığını belirtip kendisinin ölüm için hazır olması gerektiğini bir gün dünyadan ölerek ayrılacağını söylemektedir:

Gidenler hiç dönmez geri
Gelenlerin kalmaz biri
Hazır ol Âşık Efkârî
Bir gün ondan ayrılırsın (Rayman, 1998: 202).

Âşık Efkârî, şiirinin diğer dörtlüklerinde insanın bu dünyada emanet olduğunu, canı ile bu emaneti geri vereceğini belirtir. Âşık Efkârî, diğer şiirlerinde ise insanların bir gün ağızının kara toprak ile dolacağını ve gonca gül gibi solacağını söyleyip dünyayı çukura benzeterek bu çukurda kaç yıl ömür olduğunun kimsenin bilmediğini (Rayman, 1998: 203), ecelin gelip her şeyden ayıracağını (Rayman, 1998: 204) ifade eder.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde ölüm teması Sultan Süleyman şahsiyeti etrafında işlendiği görülür. Buradaki Sultan Süleyman, hem Hz. Süleyman'a hem de Osmanlı Devleti padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a atfedilir. Allah iki Süleyman'a da cihan hükümdarlığı vermiş, dönemlerinde en büyük sınırlara ulaştırmış ve hazine dolup taşıp zenginlik içinde yaşatmıştır. Fakat dünya bu sultanlara bile kalmamıştır. Bu durum ölüm gerçeği ile yüzleşmek için toplumun hafızasında "Sultan Süleyman'a kalmayan dünya" olarak yer edinmiştir.

Mevlüt Şafak, insanı sessiz bir gemiye ölümü ise bir limana benzeterek dünyada hiçbir şeyine aldanılmaması gerektiğini, Sultan Süleyman da olsa keseye bir şeyin konulamayacağını, ahiret hayatı için çalışılması gerektiğini vurgular:

Mevlüt İhsan aldanırsın bu dünyanın nesine
Tahtında Süleyman olsa ne koyar kesesine
Yaşanacak sessiz gemi bir gün iskelesine
Vaktinde gör tedarikin baş köşeyi ara bul (Düzgün, 2015: 36).

Mevlüt Şafak diğer bir şiirinde (Düzgün, 2015: 22) tekrar Sultan Süleyman'ı örnek göstererek nice Süleymanların gelip geçtiğini dünyanın hiçbirine acımadığını belirtmiştir.

Âşık Talibî Coşkun, dünya hayatını cefa olarak görüp katlanması ve Allah'a şükür ederek yaşaması gerektiğini bir gün fani olan dünyadan Bekâya göçeceğini söylemektedir:

Talibî katlan cefaya
Şükür et bari Hüda'ya
Dar-ı dünyadan bekaya
Kervan olup göçer bir gün (Kaya, 2013: 164).

Âşık Talibi Coşkun, şiirinin diğer dörtlüklerinde ecel şerbetini bir gün içileceğini, mezar yerinin kazılacağını, cenazesinin yıkanacağını, musalla taşına konulacağını, cenaze namazının kılınacağını söylemektedir.

Âşık Talibî Coşkun diğer şiirlerinde ise kendisinin bir gün kabre indirileceğini (Kaya, 2013: 63); kara toprağın herkesi yutacağını (Kaya, 2013: 143); bu kara yerde nazik bedenin toprak ile bir olacağını ve ruhun bu dünyadan göçeceğini (Kaya, 2013: 250); ecelin insanları birer birer öldürdüğünü (Kaya, 2013: 251); dünyaya kalbur gibi insan geldiğini fakat ebedi kalanın olmayıp herkesin öldüğünü, ölüme çare bulunamadığını (Kaya, 2013: 317); bedenin öldüğünü ama ruhların ölmediğini (Kaya, 2013: 405, 424) ifade etmiştir.

Murat Çobanoğlu, kendisine seslenerek gafletten uyanıp insanın bu dünyada kendisini övmemesi gerektiğini, dünyada tek servetinin beş metre kefenden oluştuğunu ve gideceği en son yerinin kabristan olacağını söyler. İnsanın dünyada ne kadar serveti olursa olsun fayda etmeyeceğini mezara bu serveti götüremeyeceğini tek servetin beş metre kefen olacağını dile getirir:

Aman Çobanoğlu gafletten uyan
Kendini övmesin bu dünyada insan
Serveti devleti beş metre kefen

En sonu bak bir kabristan olmaz mı? (Kafkasyalı, 1998: 416).

Murat Çobanoğlu diğer şiirlerinde ise insanların dünya malına kapılmayıp ölümü hatırlaması gerektiğini (Kafkasyalı, 1998: 140), vücudu ağaca ömrü de ağacın yaprağına benzetip ağacın en son yerinin kara toprak olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 180), insanının altından sarayı bile olsa sonunun kabristan olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 345, 225), kabristanda ölen insanın bir daha geri gelemeyeceğini (Kafkasyalı, 1998: 186), bir gün vücudun beyaz beze sarılacağını (Kafkasyalı, 1998: 132, 240), ecel ile dünyasını terk edenin çok olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 256), vakit gelince dünyadan göçüleceğini (Kafkasyalı, 1998: 287), kiminin genç kiminin ihtiyar olarak öldüğünü (Kafkasyalı, 1998: 288), ecel şerbetinin bir gün içileceğini (Kafkasyalı, 1998: 216), insanın şah ağa da paşa da olsa bir gün bu dünyadaki payı tükeneceğini (Kafkasyalı, 1998: 247, 342), kara toprağın insanı yoğurduğunu, vadesi geleni bir bir aldığını arkasından ağlandığını (Kafkasyalı, 1998: 297), insanın zamanı gelince bir dakika bile geçmeden öleceğini (Kafkasyalı, 1998: 347), yüz yıl yaşayanların akıbetinin ölüm olduğu en sonunda kara toprağın kazılacağını (Kafkasyalı, 1998: 417) ifade etmiştir.

Şeref Taşlıova, ölümün kaşla göz arası geldiğini, zamanının belli olmadığını, her şeyin bir sırası olduğu gibi ölümün de sırasının olduğunu, ölümün bilinmezlik içinde olduğunu söylemektedir:

Ölüm kaşla göz arası
Geldiği an belli değil
Her şeyin vardır sırası
Olduğu an belli değil (Taşlıova, 2012: 230).

Şeref Taşlıova, şiirinin diğer dörtlüklerinde insan ömrünü bir çiçeğe benzetip solduğu anın belli olmadığını, canı bir defterde yazan yazıya benzetip ecelin canı can defterinden sildiği anın belli olmadığını ifade etmektedir.

Şeref Taşlıova, diğer şiirlerinde ise dün kendine güvenenlerin bugün kara yerde yattığını (Taşlıova, 2012: 290), dünyaya gelenlerin gidici olduğunu, gidenlerin ise gelemediğini (Taşlıova, 2012: 468), ölümün sırası ile herkese geleceğini (Taşlıova,

2012: 199), insanların en sonunun kara toprak olduğunu (Taşlıova, 2012: 265), toprağın insanları beklediğini (Taşlıova, 2012: 531) söylemektedir.

Âşık Reyhanî, Hz. Âdem'in bin yıl, Hz. Nûh'un dokuz yüz elli yıl, Hz. Şit'in dört yüz elli yıl yaşayıp en sonunda vefat ettiği örneğini vererek yerin sayısız insanı yediğine dünyanın faniliğine dikkat çekmiştir:

Bin yaşadı Hazret Âdem hani ya
Dokuz yüz elli Nuh yaşadı fani ya
Dört yüz elli Şit yaşadı hani ya
Sayısız insan yedi yer yedi (Aşır, 2009: 147-148).

Âşık Reyhanî, diğer bir şiirinde (Aşır, 2009: 101) ise insanın dünyadaki tek sermayesinin sadece beş arşın bezden oluştuğunu ifade ederek yaşamı bir hikâye parçasına benzetmiştir.

Abdulvahap Kocaman, bir gün insanın vadesinin biteceğini, dünya hayatının sayılı günden oluşup bu sayılı günlerin bir gün biteceğini, ecelin gelip öteceğini bu nedenle Allah'a yalvarılması gerektiğini söylemektedir:

Senin vâden yeter bir gün
Acel gelip öter bir gün
Sayılı gün biter bir gün
Bir Allah'a yalvaralım (Kayırhan, 2007: 190).

Abdulvahap Kocaman, diğer bir şirinde (Kayırhan, 2007: 2002), insanın ister yaşlı olsun ister civan olsun ister dünyaya hükmeden kahraman olsun akıbetinin iki taştan ibaret olduğunu ifade etmiştir.

Âşık Mahzunî Şerif, ölümün var olduğu bir dünyada insanlar arasında yapılan zulümlerin boş yere olduğunu şu dizeleri ile dile getirmiştir:

Mahzuni nedir bu zulüm
Kalmadı takatım halim

En sonunda vardır ölüm
Kendini yoran yorana (Zaman, 1999: 109).

Âşık Mahzunî Şerif, diğer şiirlerinde ise dünyanın padişaha bile baki olmayıp ölümden ötesinin olmadığını (Zaman, 1999: 112), Sultan Süleyman'ın da (Zaman, 1999: 132) peygamberlerin de bir gün öldüğünü (Zaman, 1999: 104) ifade etmiştir.

2.5.2 Şeytan

Şeytan, "İnsana musallat olup onu saptırmaya çalışan ruhanî varlık" (Çelebi, 2010, 39/99) olarak açıklanır. Cinlerden olup göremediğimiz varlıklar arasındadır (Şentürk ve Yazıcı: 2005: 37). Şeytan, Hz. Âdem'i Hz. Havvâ ile birlikte cennetten çıkarılmasına neden olan bir varlıktır. Allah, şeytandan Hz. Âdem'e secde etmesini istemiş fakat şeytan "Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" (A'râf 7/12) diyerek topraktan yaratılan insandan üstün olduğunu belirtmiş ve üstünlük davası gütmüştür.

Âşık şiiri geleneğinde şeytan, kötülüğün ve günahın temsilcisi olarak tasvir edilir. Şiirlerde karşılaşılan zorluklar, nefise olan düşkünlükler, manevi mücadeleler şeytan ile ilişkilendirilir. Şeytan, genellikle âşık ile Allah arasına giren bir engel olarak görülür. Şeytan, âşık için bir imtihan aracı, bir tehlike bir düşmandır. Âşık, Allah'a kavuşma arzusuyla yanarken, şeytanın vesveseleri ve tuzakları ile karşılaşır. Âşık onun tuzaklarına düşmemek ve nefsinin isteklerine karşı koyabilmek için manevi bir mücadele verir. Şeytanın aldatıcı tuzaklarına rağmen âşık Allah'ın yardımıyla ve manevi gücüyle şeytandan gelen her şeyle savaşır. Bu mücadele aşkın daha saf ve manevi bir seviyede gerçekleşmesine olanak sağlar.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde şeytanın Hz. Âdem'e secde etmeyip Allah'ın huzurundan kovulması olayına dikkat çekilir. Âşıklar, şeytanın isyanından ders çıkararak kendi nefisleriyle mücadele etmenin önemini anlatır. Bu konuda Ali İzzet Özkan; Allah'ın kuluna, kulun da Allah'a benzediği için tüm meleklerin Hz. Âdem'e secde ettiğini, bir tek şeytanın secde etmediğine telmihte bulunur:

Allah kula benzer kul da Allaha

Secde sücut âdemdir vallaha
Şeytan secdetmedi Safiyullaha
Tok takıldı boynuna bak azizim (Başgöz, 1979: 124).

Âşık Selmanî, şeytanın benlik davasında bulunup Hz. Âdem'e secde etmeyerek Allah'ın emrine karşı geldiğini ve cennetten kovulduğunu dile getirmiştir:

İblis benlik edip Hakk'a yetmedi
Yanlış yola sapıp yola gitmedi
Velhasıl Âdem'e secde etmedi
İblis'i dergâhtan süren Allah'tır (Avşar, 2010: 514).

Şeytanın Hz. Âdem'e secde etmeyip Allah'ın huzurundan kovulması olayı geleneğini icra eden Âşıklardan Âşık Müdâmî'nin dörtlüklerinde "Secde etmez oldu asi" (Aydın, 2012: 853); "Hep melekler secde kıldı çekildi iblis bir yana" (Aydın, 2012: 689) şeklinde görülür.

Âşık Sefil Selimî, iblisin önceden meleklerin hocası olduğunu daha sonra ise kibri yüzünden her şeyi çok bilirim demesi ile şeytan olduğunu söylemektedir:

İblis meleklerin hocası idi
Niçin şeytan oldu aklım almıyor
Her şeyi daha çok bilirim dedi
Ne idi ne buldu aklım almıyor (Özdemir, 2003: 496).

Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde şeytanın azgın, sinsi yanıltıcı ve kışkırtıcı olduğu haber verilmekte, hile ve aldatmalarına dikkat çekilmekte, ondan uzak durulması emredilmekte ve şerrinden Allah'a sığınılmasının gerekli olduğu vurgulanmaktadır (Çelebi, 2010, 39/99). Âşıklar da Kur'an-ı Kerim'den yola çıkarak şiirlerinde şeytanın özellikleri üzerinde durmuş, onun kötülüklerini dile getirmiştir.

Şu Adem oğluna şeytan engeldir
Özüm yandı gitti sanki mangaldır
Benim sözüm bir sihirli çengeldir

Adamı kendirsiz bağlayanım ben
Âşık Hüdaî (Hüdaî, 2001: 32).

Can yakmak, kan dökmek hayvana mahsus
Sevgi ve muhabbet insana mahsus
Fitne, fesat ancak şeytana mahsus
Azgın nefse dizgin vurulmalıdır
Âşık Halil Karabulut (Karabulut: 1998: 80).

Hiç kimsenin bir sözünden darılma
Sınamadan her güzele sarılma
Baş kaldırıp bir kimseye kurulma
Kibirlik âlemde şeytana mahsûs
Bardızlı Âşık Nihânî (Gedik, 1995: 226).

Senden yana olmuyanı
Elleme bak kavga olmaz
Benlik şeytana aittir
Ben deme bak kavga olmaz
Âşık Mahzunî Şerif (Zaman, 1999: 331).

Âşıklar, Kur'an-ı Kerim'de "İblis" olarak ismi geçen şeytanı insanoğlunun düşmanı olarak tanıtmış ondan uzak durulması gerektiğini vurgulamıştır. Nefsine uyanların şeytana uyduğunu, kötü insanların şeytandan ilham aldığını belirterek şeytanın hilelerine düşülmemesi ve ona uyulmaması gerektiğini öğütlemiştir.

Gönlünü kaptırma sakın Şeytana
Atını çıkarma artık meydana
Gafilin dilinde olsan da dânâ
İçi boş söz ile gel çatma oğlum
Âşık Sefil Selimî (Özdemir, 2003: 371).

Şeytanın sözüne uyma bir yanda
İyilik eylegil misafir canda

Cümle günahımız dökülür anda
Sıratı düşünen hacca gidelim
Âşık Habib Karaaslan (Yılmaz, 2011:139).

Lâ'yı terk etmeyip küfürde kalma
Gaflet deryasına daldıkça dalma
İblis hainden sen dersini alma
İsmi Gafur, Celil Allah'a yalvar
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 469).

Bırak iblis iğvasını vesvâsını hannasını
Kalbindeki kin pasını silsen illâllah diyerek
Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 738).

Geleneği icra eden âşıklardan Abdulvahap Kocaman, şeytana uymamak için sabrın kalkan edilmesi gerektiğini (Kayırhan, 2007: 132); Ali İzzet Özkan, şeytana uyan insana âlemin güldüğünü (Başgöz, 1979: 62), şeytanın insanın aklını çeldiğini (Başgöz, 1979: 77), insanlar şeytanın peşinden giderse dirlik düzenin sağlanamayacağını (Başgöz, 1979: 133); Âşık Sefil Selimî, inatçılığın şeytanın şerri olduğunu (Özdemir, 2003: 448), cahil kafanın kör şeytanın ahırı olduğunu (Özdemir, 2003: 547), şeytana tapanların abdestin namazın yerini bilmediğini (Özdemir, 2003: 259); Âşık Mahzunî Şerif, şeytanın deli olduğunu (Zaman, 1999: 155), şeytanın insandan ayrı olmadığını (Zaman, 1999: 2839, şeytanın gücünün kar etmediğini (Zaman, 1999: 317) ifade eder.

Âşık şiirinde şeytanın kimseyi peşinden sürükleyip kandırmaması için Allah'a dua ve niyazda bulunulduğu görülür. Şiirlerde Allah'a sığınan insanın, şeytanın tüm vesveselerinden uzak kalacağı ve korunacağı inancı hakimdir.

Ya ilahi bir niyazım var sana
Münkirin bağrını akla ya Rabbi
Kimseyi uydurma şerr-i şeytana
Aşığı beladan sakla ya Rabbi
Âşık Reyhanî (Aşır, 2009: 146).

Ya Rab kimseyi şeytana uydurma
Kendi parmağıyla gözün oydurma
Sebebini halk et cana kıydırma
İntihar etmek zor doğru ölsünler
Âşık Talibî Coşkun (Kaya: 2013: 62).

Âşıklar şeytanın kötülüklerini söyler ve bazı insanlarda bu kötülüklerin olabileceğini hatırlatarak şeytanın peşinden giden insanlardan uzak durulması öğütlenir. Şeytana uyan insanlar eleştirilerek bu insanların şeytandan aldıkları özellikleri dile getirilir.

Gösteriş yapan
İnsanlardan kaç
Maddeye tapan
Şeytanlardan kaç
Âşık Sefil Selimî (Özdemir, 2003: 106).

Kendini büyük görenler kör şeytanın kölesi
Cemiyetin yüz karası, toplumların belâsı
Sefil Selimî'nin gönlü garip dostlar sılâsı
Her sılâyı mekan tutan güzel yârdan biriyim
Âşık Sefil Selimî (Özdemir, 2003: 602).

Öyle insan var ki kadına tapar
Nefsini yenemez yolundan sapar
Ahlaksız insanlar fenalık yapar
Böylesinin aklın şeytan almıştır
Habip Karaaslan (Yılmaz, 2011: 197).

Cahil imam Hak'tan sen ne anlarsın
Yatar kalkar kör şeytana uyarsın
Güneşe de gidecekler duyarsın
Çok yakındır acel'etme tez gibi
Ali İzzet Özkan (Başgöz, 1979: 82).

Şeytan şerrine uyanlar
Nefsine boyun eğenler
Haramı yiyip doyanlar
Ateşlerde korda yatar
Şeref Taşlıova (Taşlıova 2012: 291).

Şeytan, peygamberler tarihini konu edinen âşık şiirlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Hz. İbrâhim'in bir erkek evladı olduğu takdirde Allah'a kurban sunacağı sözünü tutma olayından ve şeytanla arasında olan diyalogdan bahsedilir. Bu kıssaya göre şeytan sırası ile Hz. İbrâhim'e, Hz. İsmâil'e ve Hz. Hacer'e gelerek onları Allah'a verilen sözden vaz geçirmek için uğraştığı anlatılır. Bu olay Cumhuriyet Dönemi âşıklarından Âşık Müdam'in dörtlüğünde rastlanılır. Âşık Müdâmî, Hz. İbrâhim'in Hz. İsmâil ile birlikte Arafat'a gittiği sırada şeytanın Hz. İsmâil'e gidip onu kurban olmaması için kandırmaya çalıştığını, oradan annesi Hz. Hacer'e gidip oğlunu kurban etmemesi için kandırmaya çalıştığını en sonunda da Hz. İbrâhim'in Allah ile arasına girmek isteyen şeytanı taşlayıp onun gözünü kör ettiğini ifade etmektedir:

İbrahim ki İsmail'i alıp A'râfa gitti
İsmail'e İblis gelip ol zaman iğva etti
Gazapla gelüp mübarek Hacere taşın'atdı
Kör etti şeytan gözünü zebimi zişanâ bak (Aydın, 2012: 673).

2.5.3 **Dua**

Dua; "yakarış, yalvarış, niyaz, dilek dileme, halini arz etme" (Uludağ, 2001: 11) anlamlarına gelir. Dua, kulun Allah rızasını almak için hidayete kavuşmak için istikametinin doğru olması için yapılan eylemin adıdır. Dua, insanın kendi zayıflığını ve acizliğini kabul edip Allah'tan yardım istemektir. Dua eden kul, Allah'a tüm varlığı ile yönelip dilediklerine erişme yolunda ilk davranışı gösterdiği gibi korktuğu ve kaçındığı şeylerden de kendini koruma altına almış olur.

Allah, Kur'an-ı Kerim'de "Rabbinize yalvara yalvara ve gizlice dua edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez" (Araf 7/55), "Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, dualarınızı kabul edeyim" (Mü'min 40/60) ayetlerinde olduğu gibi pek çok ayetinde

kullarının kendisine dua etmelerini buyurmuştur. Bununla birlikte Enes b. Mâlik'in naklettiğine göre duanın önemini konu edinen "Dua ibadetin özüdür" (URL-11: 2023) hadisi gibi pek çok hadis bulunmaktadır. Dua, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde anlatıldığı gibi edebiyatta da sık sık rastlanan edebî bir tür olma özelliği gösterir. Klasik Türk edebiyatı ve dinî-tasavvufî Türk edebiyatında dua "münacaât" türü ile anılır. Münacaât "fısıldama, kulağa söyleme; Allah'a dua etme, yalvarma, Allah'a dua etmeye mahsus manzume ve mensur eserlerdir" (Güzel, 2012: 521).

Âşık şiirinde dua, âşık ile Allah arasındaki manevi iletişimin bir ifadesi olarak yer tutar. Âşık dua ile dileklerini, sıkıntılarını, sevgi ve bağlılık duygularını Allah'a iletirken aynı zamanda kendisini arındırır ve Allah'a yaklaştırır. Âşık, içinde dua barındırdığı şiirlerinde Rabb'ine yönelerek O'ndan yardım, bağışlanma, hidayet, sevgi ve şifa dileklerini sunar. Dua ile kendi zayıflıklarını, kusurlarını ve eksikliklerini Rabb'ine açar ve O'ndan af diler. Âşık aynı zamanda dua ile Rabb'ine olan teslimiyetini ve güvenini ifade eder. İnsanın kendi gücünün sınırlarını bilen âşık, dua yoluyla Rabb'ine yönelir ve O'na olan güvenini dile getirir. Allah'ın iradesine teslim olur ve kendi dileklerini O'nun hikmetine bırakır.

Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıkların Allah'a dua ve yakarışlarını, istek ve taleplerini, ümit ve arzularını söyledikleri şiirler ile ifade ettikleri görülür. Bu şiirler tıpkı Cenab-ı Hakk'a yollanmak için yazılmış birer mektup gibidir. Şiirlerde en çok Allah'tan yardım istemek, dertlerden ve sıkıntılardan kurtulmak, günahtan haramdan uzaklaşmak, kabir azabı çekmemek, cennete kavuşmak, cehennem ateşinden kurtulmak, imanlı bir yaşam sürmek ve ahirete imanlı bir şekilde gidebilmek için söylenen dualar görülür.

Âşıklar, öncelikle dertlere derman aramak ve sıkıntılardan kurtulmak için Allah'a dua eder. Allah'a sığınarak karşılaşılan zorluklarla mücadele ederler. Çünkü Allah'tan başka hiçbir gücün kendilerine yardım edemeyeceğinin idrakindedirler. Bu konuda kendi derdinin çaresinin Allah'tan başkasında olmadığını belirten Âşık Müdâmî, kulların ne zaman dua ederse Allah'ın imdada yetiştiğini vurgular ve onun Feyyaz sıfatından yardım istediğini dile getirir:

Ya ilâhi yoktur çare işbu derde el-feyyaz
Lütf edüp bizi bırakma yerde el-feyyaz
Bir kesle seni çağırırsa birisin imdadına
İsmin hürmeti koymazsın imdadına (Aydın, 2012: 722).

Derdi karşısında Allah'tan hiçbir zaman ümidini kesmeyip Allah'a sığınan Âşık Müdâmî, şiirinin devamında Allah'tan başka kimsesinin bulunmadığını bu yüzden kimseden yardım isteyemeyeceğini söyler.

Âşık Daimî, Allah'ın kullarına merhamet edip nimet veren, acıyan ve bağışlayan Rahman ve Rahim isminin bulunduğunu, kulunun gönlüne girdiğini, dertlilere derman verdiğini söyleyerek kendi derdine derman vermesini ister:

Rahim sensin Rahman sensin
Gönüllere mehman sensin
Dertlilere derman sensin
Gel derdime derman eyle (Zaman, 2008: 183).

Âşık Hasretî, daima baki durup yeri göğü kâinatı yaratan, cansızlara can veren ve darda kalanların darına yeten yüce Allah'a sığındığını belirtip O'na niyaz eder. Her türlü kötülükten korunabilmek için Allah'ın yardım ve himayesi altına girmeyi ister:

Darda kalanların darına yeten
Daim baki duran sana sığındım
Yeri göğü kâinatı yaratan
Cansıza can veren sana sığındım

Âşıklar, ölümü ve ölüm sonrası hayatı düşünüp imanlı bir şekilde vefat etmek için, kabir hayatında ve mahşer gününde Allah'ın yardımını almak için, hesap gününde Allah'ın divanına ak şekilde çıkmak için sırat köprüsünden kolayca geçebilmek için cennete girmek ve cehennem ateşinden korunmak için dua etmişlerdir. Bu konuda Âşık Selmanî, cenazesinin musalla taşına kaldırılmadan, imam gelip cenaze namazını kıldırıp komşularının hakkını helal edip etmediğini sormadan Allah'tan Kur'an-ı

Kerim ışında salih amel ve iman gücü ile bir yaşam ister. Çünkü bu dünyadaki yaşamı onun ahiretteki yaşamını belirleyecektir:

Cenazemi musallaya almadan
Komşu hakkı bizden sual olmadan
İmam gelip namazımı kılmadan
Salih amel, iman, Kuran ve Mevlâ'm (Avşar: 2010: 356).

Âşık Selmanî, şiirinin devamında kabirde üzerine su dökületeceğini, zebânilerin başucuna dikilip kimin ümmetinden olduğunu soracağını cevap vermezse zülüm göreceğini bundan kurtulmak içinse dünyada salih amel ile iman ile ve Kur'an-ı Kerim ile yaşamanın şart olduğunu ifade edip Allah'a dua eder.

Abdulvahap Kocaman, müminlerin duasının kabul edilmesi için, belaların kaldırılması için, son nefeste kelimeyi şehadet ile Allah'ı zikredip imanlı bir şekilde vefat etmek için dua eder:

Kabul eyle müminlerin duasın
Kaldır başlarından türlü belasın
Son nefeste Allah dedirt sedasın
Kelimeyi şahadet ver yarabbi (Kayırhan, 2007: 196).

Bardızlı Âşık Nihânî, mahşerde Allah'ın karşısına temiz bir şekilde çıkabilmek için dua eder. Kabirde "Rabbin kim? Nebin kim?" soruları ile karşılaşacağını belirtip bu sorulara doğru cevap verenler arasında olmak için Allah'tan yardım ister:

Kara yerde bize bir ev yararlar
Üç beş arşın bez içinde sararlar
Rabbin kim, nebin kim orda sorarlar
Bu suâle cevâb verenlerden et (Gedik, 1995: 230).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde ise (Aydın, 2012: 673, 684, 724, 743, 767) kıyamet günü İsrâfil'in sura üfleyerek herkesi dirilteceğini, amel defterlerinin dağıtılacağı inancını dile getirir. Bu bağlamda ölüm anında imanla ayrılmayı, sağ elinden amel

defterini almayı ve imtihanı başarıyla tamamlamayı diler. Cehennem ateşiyle çevrildiğinde ise Hz. Peygamber'in ümmeti olarak kabul edilmesini, sıratı kolayca geçmeyi diler. Şefaat için Hz. Muhammed'e yalvarır ve Cenab-ı Hakk'tan bağışlanmayı umar. En büyük arzusu ise kevser havuzundan içmektir.

Âşık Efkârî, cennette girmek için dua eder. Cennete girebilmek için ise mizan adı verilen sevap ve günahların ölçüleceği teraziden sevapların ağır gelmesi ve sırat denilen köprüden geçmesi gerekir. Âşık Efkârî bu teraziyi ve köprüyü kaldırması doğrudan cennetine alması için Allah'a niyazda bulunur:

Yarabbi gelmişiz sana
Kul olarak himmetine
Kaldır mizan çek siratı
Geçir bizi cennetine (Rayman, 1998: 154).

Âşık Efkârî, diğer şiirlerinde ise şiirinde cennet bağına girmek, orada Resulullah'ın kadehinden içmek, sırat köprüsünü kuş gibi uçarak geçmek için (Rayman, 1998: 154), Burak atı ile sırat köprüsünü geçmek, cennet bağında iskân sağlamak için (Rayman, 1998: 154), 157), günahlarını affettirip cehennem ateşinde yanmamak için (Rayman, 1998: 162-163), kabir azabı çekmemek için (Rayman, 1998: 168) Allah'a dua eder.

Âşık Talibî Coşkun, Allah'a doğru yolu göstermesi, cennet bahçesine girmesi, imandan ayırmaması için dua eder:

Tanrı bize göster doğru yolunu
Cennetteki yeşilini alını
İmandan ayırma Talip kulunu
Kâinat üstünde kanatların var (Kaya, 2013: 249).

Murat Çobanoğlu, kendisinin dua edeceğini söyleyip bu duasına âmin denilmesini ister. Fazla ameli bulunmayan aksine isyan eden tüm kulların günahının af olması için dua eder:

Ben bir dua edim, siz deyin amin

Cümlemizi affeylesin Yaradan
İsyanımız fazla amelimiz yok
Cümlemizi affeylesin Yaradan (Kafkasyalı, 1998: 333).

Murat Çobanoğlu, şiirinin devamında iyi kullarının hürmetine, Kur'an-ı Kerim aşkına bütün kullarını affetmesi için Allah'a el açtığını belirtip dua eder.

Murat Çobanoğlu, diğer şiirlerinde ise Allah'tan başka ümidinin olmadığını, O'ndan başka dermanın ve imkânın bulunmadığını belirtip bülbülü güle hasret bırakmaması için, kullarını kula düşürmemesi için (Kafkasyalı, 1998: 212) haram yiyip gönül kırdığı için olur olmaz işlere bulaştığı için (Kafkasyalı, 1998: 152) Allah'a dua eder.

Halil Karabulut, Allah'a günahkâr olduğunu itiraf eder. Çünkü Allah'ın kendisinin işlediği her türlü günahları gördüğünü bilir. Gözlerinin kör, aklının yarım olduğunu, yolunu şaşırdığını belirterek Allah'tan günahlarını bağışlaması için dua eder.

Ben bir büyük günahkârım
Sen affeyle ulu Tanrım
Gözlerim kör, aklım yarım
Şaşırmışım yolu Tanrım (Karabulut, 1998: 18).

Âşık Halil Karabulut, şiirinin diğer dörtlüklerinde kulluk yapmayı bilemediğini, dünyanın onu aldatıp Allah'ı unutturduğunu, yıllarca hayatını boş yere harcadığını itiraf edip Allah'a elinin boş çevirmemesi için yalvarır.

Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 772), pek çok günah işlediğini belirterek bu işlediği günahlar için Allah'a bağışlanma talebinde bulunur. Âşık Efkârî (Rayman 1998: 163) de işlediği günahlardan dolayı bağışlanması için Allah'a yalvarır. Şeref Taşlıova (Taşlıova, 2012: 498) ise günahlarının af olması için Allah'a el açar.

Âşık Sefil Gülhani, insanın darda kaldığında, lokma yuttuğunda, oruç tutuğunda, gece yattığında, hacca gittiğinde, adak adadığında, dua ettiğinde, rüya gördüğünde, selam verdiğinde, yolda yürüdüğünde, yazı yazdığında, gözünü süzdüğünde, gündüz gezdiğinde, Kur'an-ı Kerim okuduğunda, tespih çektiğinde, abdest aldığında, namaz

kıldığında, ölüm anında Allah'a edip yalvarıp dua edilmesi gerektiğini (Nasrattınoğlu, 1976: 57) ifade eder.

Âşıkların şiirlerinde kişisel, toplumsal kaza ve belalardan kurtulma, her türlü tehlikeden koruma, şeytanın şerrinden kaçınma, nefsin kötülüklerinden uzak durabilme arzusu vardır. Dua içerikli söylenen bu şiirlerde her türlü musibete karşı korunup kötülüklerden kurtulup refaha ve huzura kavuşabilmek için Allah'a dua ve niyazlarda bulunurlar.

Şeref Taşlıova, Allah'a şeytanın şerrinden koruması ve nefsinin kötü arzularının peşinden gitmemesi için dua eder:

Şeref der ki dilimizin sözleri
Dergâha çevirmişiz yüzleri
Şeytanın şerrinden koru bizleri
Nefsinin peşine taktırma Mevla'm (Taşlıova, 2012: 498).

Şeref Taşlıova, şiirinin diğer dörtlüklerinde namerdin eline düşmemesi için, dert sahibi olup gözyaşlarının akmaması için, helal rızkının çok olması için, cahile boynunu bükmemesi için, sıcak yuvasını koruması için, doğru yola yönlendirmesi için, huzur ve refah sağlaması için, felaket ve çile vermemesi için, doğruyu konuşan bir dil vermesi için helal kazanç ve helal mal için Allah'a yalvarıp dua etmektedir.

Âşık Reyhanî, Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayıp inkâr eden insanlara iman nasip etmesi, kimsenin şeytana uymaması ve âşıkları belalardan koruması için Allah'a dua eder:

Ya ilahi bir niyazım var sana
Münkirin bağrını akla ya Rabbi
Kimseyi uydurma şerr-i şeytana
Aşığı beladan sakla ya Rabbi (Aşır, 2009: 146).

Âşık Mahzunî Şerif, Allah'ın ilahi adaletine dikkat çekerek tüm dünyayı şeytanın şerrinden koruması için Allah'a dua eder:

Kökü gelmiştir derinden
Adaletin bol yerinden
Atom şeytanın şerrinden
Tanrım dünyayı korusun (Zaman, 1999: 307).

Âşık Mahzunî Şerif, diğer dörtlüklerinde inanılan dinler farklı olsa da bütün kulların Hakk'ın kulu olduğuna dikkat çekip Allah'ın insanlara yardım etmesi için niyazda bulunur. Âşık Mahzunî Şerif, bir başka şiirinde ise (Zaman, 1999: 487), Mevla'nın kendisini kullarına muhtaç etmemesi için dua eder.

Allah'ın ihsanının bol olduğunu kendisinin de aciz bir kul olduğunu belirten Âşık Talibî Coşkun, kırılan ayağının iyileşip ayağa kalkması için Allah'ın kapısına geldiğini söyleyerek O'na dua eder:

Zerrece lutf eyle ben aciz kula
Her zaman ihsanın boldur Ya Rabbi
Yata yata yanım belim ağrıdı
Beni bir ayağa kaldır Ya Rabbi
Ellerim boş malûl kapına geldim
Dilek çanağını doldur Ya Rabbi (Kaya, 2013: 244).

Âşık Talibî Coşkun, diğer şiirlerinde Allah'a doğru yol göstermesi için, imandan ayırmaması için (Kaya, 2013: 26), kendisini sahiplenmesi için (Kaya, 2013: 69), annesini darda koymaması için (Kaya, 2013: 120), kırılan ayağını iyileşmesi için (Kaya, 2013: 242-243), belalardan kurtarması için (Kaya, 2013: 275), insanları dinden ayırmaması için ve deprem gibi felaketleri kaldırması için (Kaya, 2013: 246-247) dua eder.

Murat Çobanoğlu, Allah'a yalvarıp bütün kullarına doğru hal vermesini, hastalara şifa vermesini, hayırlı bir servet ve mal vermesini, doğru yolda olanlara zeval vermemesini, kimseyi nefsine hamal etmemesini, bayrağının üstünden eksik olmamasını, zikretmeyen ağza dil vermesini, zulmeden insanlarla karşılaştırmamasını, anneye babaya isyankâr etmemesini, lütfunu esirgememesini, iman bahçesinde gül vermesini (Kafkasyalı, 1998: 225) ister. Şeref Taşlıova, hastane sırasından, insafsız

insanlardan, siyasetçinin yalanından, insanlara kıyanlardan, kör şeytana uyanlardan, banka soyanlardan, töhmet edenin dilinden, insanların vebalinden, yalancı medyanın elinden, başkasına hamallıktan, fesatlıktan ve fitnelikten, durgunluktan ve tembellikten, haram lokmayı tadanlardan, menfaatini güdenlerden, kötü idareci olanlardan, doğruyu eğri yazanlardan, adaletsiz bir düzenden kurtarması için (Taşlıova, 2012: 245), zalimlere zulmetmesi, fitneye hileye muhtaç eylememesi için (Taşlıova, 2012: 382), kötülükleri üstünden atması, oğluna terbiye kızına iffet, milletine refah yurduna kısmet, gençlere saygı hocalara şefkat, öz Türkçe konuşan bir dil, Müslümana doğru bir yol, hayırlı uğurlu bir yıl (Taşlıova, 2012: 508-509) vermesi için Allah'a dua eder. Abdulvahap Kocaman, isteyene hidayet vermesi için, günahlarına kefaret vermesi için, hükümetini korumak için, İslam'a metanet vermesi için, yurdunu düşmanlardan koruması için zalimlere felaket vermesi için her zaman yurdunda ezan sesinin duyulması için, cehalete kemâlat vermesi için, Türk yurduna selâmet, şanlı ordusuna muzafferiyat vermesi için (Kayırhan, 2007: 196) Allah'a dua etmektedir. Âşık Müdâmî ise her türlü beladan koruması için (Aydın, 2012: 259), düşmanları kahretmesi için (Aydın, 2012: 631) Allah'a dua eder.

2.5.4 Mümin

Mümin; inanan inanmış kişi anlamına gelir (Gölpınarlı, 2017: 225). Âşık şiirinde kalbin Allah'a olan imanı, teslimiyeti ve bağlılığı müminler üzerinden dile getirilir. Âşık, müminliği şiirlerinde yüceltirken, müminin iç dünyasını, inançlarını, Rabb'ine olan sevgi ve saygısını dile getirir. İnsanlara Allah'a yönelmenin huzurunu, manevi tatminini ve gerçek mutluluğu hatırlatır. Allah'a yönelmeye, inançları güçlendirmeye ve manevi bir dönüşüm yaşamaya teşvik eder.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde, mümin bir insan olmanın yolları ve önemi üzerinde durulur. Âşıklar, insanların Allah'a yönelmelerini, içsel bir arayışa girmelerini ve manevi bir yükselişe ulaşmalarını destekler. Mümin olunarak huzur, mutluluk ve anlamın keşfedileceğini vurgular. Bu konuda Âşık Selmanî, müminlerin dünyevi arzularını geride bırakarak nefislerini öldürdüklerini ve ruhani bir dönüşüm geçirdiklerini belirtir. Bu ölüm, onların Allah'ın rızasına erişmeleri ve ahiretteki ebedi hayata hazırlanmaları anlamına gelir:

Selmani mümin olanlar ölmeden evvel ölür
Ey birader buna misal böyle memat ehliyiz (Avşar, 2010: 645).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise Allah'ın cenneti müminler için yarattığını (Avşar, 2010: 287), mümin olanların hayır işleyip zinadan, şerden kaçtığını (Avşar, 2010: 491), halis müminlerin Allah yolunda olduğunu (Avşar, 2010: 510) dile getirir.

Murat Çobanoğlu, müminlerin Allah'a yönelik çalışmalarını ve hedeflerini anlatırken aynı zamanda dönüşümlerini ve yolculuklarını ifade eder. Müminlerin, Allah'a ibadet, itaat ve hizmet etmek için çaba harcadığını vurgular. Harcanan çabalar ile bir gün Allah'a ulaşacaklarını söyler:

Müminler Hakk'a çalışır
Bir gün menzile ulaşır
Gelen gidene alışır
Yollar Mevlâ Mevlâ diye (Kafkasyalı, 1998: 143).

Murat Çobanoğlu, diğer şiirlerinde müminlerin imanları için çalıştığını (Kafkasyalı, 1998: 213) ifade eder ve müminleri darda bırakmaması için (Kafkasyalı, 1998: 211) Allah'a dua eder.

Geleneği icra eden âşıklardan Davut Sularî, müminlerin Allah'tan dilekler dilediğini (Yalsızuçanlar, 2018: 110); Âşık Daimî, müminliğin bir hikmet olduğunu (Hüdaî, 2001: 185); Âşık Gülhanî, ölümün müminler için bayram sayıldığını (Gülhani, 1990: 58); Âşık Sefil Selimî, müminlerin Hz. Peygamber'in yolunu tuttuğunu (Özdemir, 2003: 248), müminlerin burak atının inanç olduğunu (Özdemir, 2003: 563); Âşık Divanî, mümin olanların gafletten uyandığını (Akgün, 1971: 22), müminlerin kıblegahının Allah olduğunu (Akgün, 1971: 24), mümin olanların Kerbelâ'da şehit olmak için sıraya girdiğini (Akgün, 1971: 31), cennetin müminler için olduğunu (Akgün, 1971: 57); Âşık Deryamî, müminlerin iman güllerinin ramazan ayında açtığın (Deryamî, 1990: 10); Âşık Efkârî, müminlerin gece gündüz feyz aldığını (Rayman, 1998: 297); Bardızlı Âşık Nihânî, müminlerin miracının beş vakit namaz olduğunu (Gedik, 1995: 151), müminlerin zikre önem verdiklerini (Gedik, 1995: 207); Abdulvahap Kocaman, müminin işinin zikir olduğunu (Kayırhan, 2007: 190); Âşık

Müdâmî, müminlerin kardeş olduğunu (Aydın, 2012: 462), müminlerin miracının namaz olduğunu (Aydın, 2012: 514), Allah'ın müminlerin niyazını kabul ettiğini (Aydın, 2012: 634), beş vakit namaz kılmayan insanların mümin olmadığını (Aydın, 2012: 678), mümin insanın kalbinin geniş olduğunu (Aydın, 2012: 709), halis müminin her baladan kurtulabileceğini (Aydın, 2012: 787) dile getirir.

2.5.5 Münafık

Münafık, küfrünü gizleyerek kendini mümin gibi gösteren veya iman ile küfür arasında bocalayan kimsedir (Alper, 2005: 31/565). Âşık şiiri geleneğinde münafıklık kınanırken yalancı ve riyakâr insanlardan uzak durma teşvik edilir. Âşıklar şiirlerde müminlik ve münafıklık arasında bir tezatlığı ortaya çıkarak insanlara doğru yolu göstermek ister.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğinde münafıkların özellikleri belirtilerek onlardan uzak durulması gerektiği öğütlenir. Ali İzzet Özkan, münafıkların içinde şüphe barındığını (Başgöz, 1979: 182), münafıkların cahil sözlerinin cinayet olduğunu (Başgöz, 1979: 192); Âşık Müdâmî, inkâr etmenin münafıklık sıfatı olduğunu (Aydın, 2012: 781); Âşık Divanî, münafıkların yüzüne bakılmaması gerektiğini (Akgün, 1971: 70); Âşık Hasretî, münafıklardan uzak durmak istediğini (Hasretî, 1989: 42), münafıkların yalancı ve zehirli olduğunu (Hasretî, 1989: 43), Âşık Mahzunî Şerif, münafıkların hileli davranışlar gösterdiğini (Zaman, 199: 315) dile getirir.

2.5.6 Kâfir- Münkir

Din adına tebliğ ettiği konularda peygamberi tasdik etmemek, onaylamamak küfürdür. Küfrü benimseyen kişilere de kâfir denilir. Kabul etmemek, reddetmek, anlamlarına gelen inkâr da küfrün karşılığında kullanılmakta olup bu tavrı sergileyenlere münkir denilir (Sinanoğlu, 2005: 26/533-534). Âşık şiiri geleneğinde dinî ve ahlakî değerlere karşı çıkan, inançsızlık sergileyen kâfir ve münkir kişiler eleştirilir. Âşıklar, inançsızlığın yanlış olduğuna ve imanın değerine vurgu yapar.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde kâfir ve münkirlerin özellikleri belirtilir. Kalplerinde pas, gözlerinde perde olduğunun üzerinde durulur. Âşıklar bu kişilerin iç dünyalarının karanlık olduğunu ve manevi değerlerden uzak olduklarını dile getirirler.

Ali İzzet Özkan ve Âşık Sefil Selimî, münkirlerin Hz. Peygamberi reddettiğini (Başgöz, 1979: 154; Özdemir, 2003: 248); Bardızlı Âşık Nihânî, münkirlerin Allah'ı tanımadığını (Gedik, 1995: 237); Âşık Veysel, münkirlerin gözünde perde olduğunu (Kaya, 2004: 295); Âşık Selmanî, münkirlerin aklının âşıklığa ermeyeceğini (Avşar, 2010: 246), münkirlerin gönlünü çekmeye çalışmamak gerektiğini (Avşar, 2010:396), münkirlerin kalplerinin karardığını (Avşar, 2010: 453); Âşık Müdâmî, münkirlerin kalbindeki pası silmesi gerektiğini (Aydın, 2012: 416), münkirin kalbinin taştan da katı olduğunu (Aydın, 2012: 781); Davut Sularî, münkirlerin kalbindeki kara pasın silinmeyeceğini (Yalsızuçanlar, 2018: 148) dile getirir.

Âşık Mahzunî Şerif ise kimseyi kâfir olarak nitelendirmemek gerektiğini çünkü insanoğlunu kınamanın ayıp olduğunu (Zaman, 1999: 156), kendi kaderinin kâfir olduğunu (Zaman, 1999: 138), insanların kendisine kâfir dediğini (Zaman, 1999: 144) ifade eder.

Ali İzzet Özkan, kâfir olmadığı için Allah'a şükreder (Başgöz, 1979: 80), kâfirlerin merhameti olmadığını söyler (Başgöz, 1979: 159). Âşık Sefil Selimî, kâfirlerin her zaman fitnelik ettiğini (Özdemir, 2003: 252), hırsın insanları kâfir ettiğini (Özdemir, 2003: 513); Habip Karaaslan, İslam dini ile kâfirlerin ve müminlerin ayrıldığını (Yılmaz, 2011: 100), Müslümanların kâfirlere hiç fırsat vermeyeceğini (Yılmaz, 2011: 197) ifade eder.

Sonuç olarak dönemin şiirlerinde ölüm, şeytan, dua, mümin, münafık, kâfir, münkir gibi çeşitli dinî unsurların yer aldığı da görülmektedir. Ölüm, âşıkların manevi derinliklerine ulaşmalarına ve hayatın anlamı üzerine düşünmelerine yardımcı olan bir unsurdur. Şeytan, âşıkların içindeki karanlık dürtüleri, kötülükleri ve baştan çıkaran güçleri sembolize eden bir unsurdur. Dua, âşık ile Allah arasındaki manevi iletişimin bir ifadesi olan unsur olarak yer tutar. Mümin, münafık, kâfir, münkir gibi unsurlar ise inanç bakımından insan tiplerini yansıtır.

3. CUMHURİYET DÖNEMİ ÂŞIK ŞİİRİNDE TASAVVUFÎ UNSURLAR

Tasavvuf yaşadıkça öğrenilen deneyimlere dayalı hâl ilmi, ledün ilmi olması nedeniyle kelimelerin dar manaları içinde onu sınırlandırıp tanımlamak oldukça zordur. Bu nedenle tasavvuf için yapılan tarifler de çeşitlilik göstermiş, her sûfî tasavvufu içinde bulunduğu manevi hâl ve makama göre tarif etmiştir. Tasavvuf tariflerinin sayısının yüzlerce olduğunu hatta bu tariflerin sayısının sûfîlerin sayısı kadar olduğu ifade edilmiştir.

Türk mutasavvıflarından Ahmet Yesevî'ye göre tasavvuf, Allah için gece gündüz ibadetle zikirle vakit geçirmek, ihlaslı olup gösterişten uzaklaşmak, nefsin kölesi olmadan alçak gönüllü olarak her vakit Allah'ı anmak; Süleyman Hakim Ata'ya göre tasavvuf, hem bu dünya hem de ahiret için hazır olmak, nefsi terbiye etmek, şeytana aldanmamak, Allah yolunda daim olmak; Mevlânâ Celâleddîn-î Rumî'ye göre tasavvuf, aşk ve vecdle ilahi vuslata erişmek, can ve bekâ alemi; Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre tasavvuf, incinsen de incitmemek; Yûnus Emre'ye göre tasavvuf, Allah'ı zikr, tespih ve tehlil, Allah aşkını daim kılmak, bütün yaratılmışları ve yetmiş iki milleti bir görmek, sevmek sevilmek, bu dünyaya gönül vermeyip herkesle kardeş olmak, kimseyi incitmemek ve incinmemek, Hz. Peygamber'in kendisini örnek almak; Kaygusuz Abdal'a göre tasavvuf, kendini kasvetten kurtarıp vahdet-i vücut içinde Allah'ın gerçek kulu olmak; Niyaz-î Mısrî'ye göre tasavvuf, Amentü'nün tamamını dil ile ikrar edip kalp ile tasdik etmek, bunları hayatına uyarlamak ve İslam'ın beş şartını da kusursuz yerine getirmektir (Güzel, 2021: 138-139).

Âşık şiiri, sadece dinî unsurları yansıtmakla kalmayan aynı zamanda özgün bir sentez içinde tasavvufî unsurları içinde barındıran gelenektir. Bu geleneği icra eden âşıklar, manevi anlayışlarını tasavvufî unsurlar aracılığıyla ifade ederek Allah'a ulaşmanın ve insan-ı kâmil olmanın yollarını arar. Şiirleriyle, mistik bir atmosfer içinde insanın varlık sebebini ve Allah ile olan güçlü bağını anlatarak derinlik sunar. Böylelikle kendi özgün ifadeleriyle ruhsal deneyimlerini paylaşmayı ve insanları manevi bir yolculuğa çıkarmayı amaçlar. Bu sayede âşık şiiri, duygusal bir ifade aracının ötesinde tefekkür

ve içsel bir keşif için ilham verici bir araç haline gelir. Ayrıca bu şiirler tasavvufî düşüncenin ve unsurların halka ulaşmasında işlev sahibidir.

Âşık şiirinde tasavvufî unsurların tespiti, bu sanatın derinliğini ve anlamını kavramak için son derece önemlidir. Tasavvufî unsurların belirlenmesi, şiirin manevi boyutunu, âşıkların mistik düşüncelerini ve içsel yolculuklarını nasıl ifade ettiklerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu unsurların tespit edilmesi ile manevi mesajların âşık şiiri aracılığıyla iletiliş şekli ortaya konulacaktır. Bu bağlamda, âşık şiirinin tasavvufî unsurlarını belirlemeye ve bu unsurların anlamlarını çözmeye yönelik bir yaklaşım, bu sanatın inceliklerini ve manevi daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

3.1 Vahdet-i Vücut-Tevhit

Tevhit; Allah'ın varlığını, birliğini, kemâl sıfatlarının olduğunu, noksan sıfatlardan ârî olduğunu, eşi, benzeri, ortağı bulunmadığını bilmek ve buna inanmaktır (Gölpınarlı, 2020: 49). Vahdet-i vücut (varlığın birliği) ise yalnız Allah vardır, O'ndan başka hiçbir varlık yoktur ilkesine dayalı bir tevhit anlayışıdır (Ögke, 2018: 469). Vahdet-i vücut anlayışına göre Allah'tan başka bütün diğer varlıkların vücudu mecazi ve itibaridir (Eraydın, 2008: 212). Vahdet-i Vücut anlayışına sahip sâlik gerçek varlığın tek olduğunu bunun da Allah'tan ibaret olduğunu, Allah ve O'nun tecellilerinden başka hiçbir şeyin hakiki bir varlık olmadığını bilir (Yılmaz, 2021: 326). Diğer varlıklar ise ağacın gölgesi, denizin dalgası, aynadaki yansıma ile oluşan görüntü; suyun buhar, yağmur, kar, deniz olarak görünmesi gibidir.

Mutasavvıflar, Allah'ın vücud denizine daldıkları için orada denizden ve dalgadan başka bir şey göremez. Kendi vücudunu da bu denizden bir damla su olarak görürler. İstiğrak haline geldiklerinde ise damla olduklarını düşünemez hale gelirler. Bu durumda gönül mâsivâdan arınmış, gaflet ve heva pasından temizlenmiş olur. Böylece kalp Allah'ın esma, sıfat ve zılâl nurlarına ayna olur ve şiddetli aşk nedeniyle akis ve gölgeleri Allah'ın aynı zannederek şathiyata başlar (Eraydın, 2008: 210). Hicri IV. yüzyılda yaşayan Hallâc-ı Mansûr'un idam edilmesine neden olan "Enelhak" lafzı bu halin neticesidir.

Âşık şiiri geleneğinde, vahdet-i vücut anlayışı Allah'ın birliğini ve tek varlık olarak yansımasını temsil eder. Âşıklar, Allah'a olan aşklarını ifade ederken, aslında gerçek varlığın tek vücut olduğunu bunun da Allah'tan ibaret olduğunu dile getirir. Âşıklara göre, Allah dışındaki varlıkların varlığı izafidir. Bu varlıkların var olma kabiliyetleri Allah'ın iradesine bağlı olduğundan Allah'ın varlığına oranla yok değerindedirler, gölge ve hayalden ibarettirler. Kâinattaki tüm varlıklar mecazi ve itibari olup Allah'ın isim ve sıfatlarının yansımasından oluşur. Âşık, kendi varlığını Allah'ın yansımalarından biri olduğunu düşünerek kendisinde Allah'ı görür. Kendi güzelliği, aşkının ateşi, dudağından dökülen sözlerin hepsi Allah'ın göstergeleridir. Kâinata baktığında ise aynı kendisinde gördüğü gibi diğer varlıkların arkasındaki sırrı keşfederek Allah'ı görür.

Vahdet-i vücut anlayışı Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde işlenen tasavvufî unsurlar arasındadır. Âşıkların vahdet-i vücut anlayışına bağlı tevhit inancına dair fikir ve görüşleri şiirlere yansımıştır. Mutasavvıfların vecd, cezbe ve istiğrak hâllerinde vahdet-i vücut çizgisinde söyledikleri şiirlere yakın şiirler söyledikleri görülür. Bu bağlamda kendilerine örnek aldıkları ve yolundan giderek şiirler söyledikleri kişiler Hallâc-ı Mansûr ve Yûnus Emre olmuştur.

Âşıkların gözünde, "Enelhak" ifadesini kullanan kişi, olgunlaşmış ve yüce bir ruh haline erişmiş demektir. Bu kişi, manevi derinliğe ulaşmış, hakikatin farkına varmış ve vahdet-i vücudu içselleştirmiş biridir. Ona yönelerek aydınlanma arayışına girilir ve ondan manevi rehberlik talep edilir. Bu bağlamda Âşık Sefil Selimî, vahdet-i vücut anlayışına sahip olan kâmilin sofrasına bir damla olarak katılmayı, birlik deneyimi yaşamak istediğini ve Allah ile bütünleşmeyi arzuladığını ifade eder:

Eğer dostum sen Enel Hak dediysen
Kamilsin demektir, irşat et beni
Vahdet-i vücuttan lokma yediysen
Sofranda katreyim al da yut beni (Özdemir, 2003: 278).

İnsan, vadet-i vücut sırrını bünyesinde gizler. Bu sırra vakıf olmayanlar, kendi sınırlarının içinde kalarak bu derinliği fark edemezler. Ancak bu sırra erenler, kendi

varlıklarını Allah'ın yansıması olarak gördükleri için, içlerindeki ilahi izleri sezebilir ve böylece Allah'ı kendi benliklerinde hissederler. Âşık Daimî, önceleri vahdet-i vücudu anlayamadığını bilgisinin buna yetmediğini daha sonra ise kendisini bilip özünü tanıyarak Allah'ı bulduğunu ifade eder. Varlığın birliği bilgisi ile donandıktan sonra kendi gerçekliğinin farkına varıp Allah'ı her şeyin temeline oturtur. Kâmil (bütün, eksiksiz, noksansız) yani Allah olanın aslında insan olduğunu dile getirir. İnsanın Allah'ı kendi içinde araması gerektiğini, kendi içindeki gizli hazineye kavuşması gerektiğine dikkat çeker:

Ben beni bilmezdim hatır kırardım
Meğer ilmim noksan imiş bilmedim
Ben insandan başka ilah arardım
Meğer Kamil insan imiş bilmedim (Zaman, 2008: 59).

Âşık Daimî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise insanın kendi içindeki Allah'ı idrak etmesinde engel olan büyük düşmanın nefs olduğunu belirtip insanın yanında yaratılan diğer varlıkların içinde de Allah'ın olduğunu söylemektedir.

Âşık Daimî, diğer bir şiirinde ise (Zaman, 2008: 189) insanın Allah'ta, Allah'ın da insanda olduğunu, Allah'ı arayan insanın kendisine bakması gerektiğini dile getirmiştir.

Âşık Sefil Selimî, Yûnus Emre'nin bir dizesinden alıntı yaparak vahdet-i vücut anlayışına bağlı "Ben"lik kavramını ele alır. Yûnus Emre'nin mutlak ve tek "Ben"in Allah' olduğu düşüncesine katılıp onun izinden gider. Sefil Selimî'ye göre insanın özününü benlik oluşturur. İnsanın cevheri Allah olması nedeniyle hakiki olan benliğin ilahi benlik olduğunu idrak eder. Ferdi benliğinin asıl varlık olmayıp ilahi benlikten başka bir mevcudun olmadığını görür. Ben duygusunun insanların doğumundan itibaren gelişen duygu olduğunu bu duygunun özde ilahi ben (mutlak ben) olduğu halde, ruha beden elbisesi giydirildikten sonra nefs ile beraber vehmi benlik (ferdi-beşeri benlik) duygusuna dönüştüğünün bilincine kavuşur. Ona göre önemli olan nefsi körelterek vehmi benliği terk edip kulluk bilincine kavuşarak mutlak bene yani ilahi

benliğe dönüşmektir. Bu yüzden insanın kendisini incelemesini böylelikle beşeri benlikten kurtulup ilahi benliğe kavuşmasını istemektedir:

"Bende bir ben vardır benden içeri"
Yunus böyle demiş ondaki benim
Sen seni incele senden içeri
Sen bende, ben sende, sendeki benim (Özdemir, 2003: 359).

Âşık Veysel, vahdet-i vücut anlayışı doğrultusunda kâinatta Allah'tan başka varlık olmadığını dile getirir. Dünyanın dört köşesini aradığını ve göz gezdirdiğini belirterek varlıkta sen-ben ayrımının olmadığını, var olan tek şeyin ise Allah olduğunu söyler. İnsan isterse dünyayı adım adım gezse bile karşısına tek bir varlığın, Allah'ın çıkacağını ifade eder:

Göz gezdirdim dört köşeyi aradım
Ne sen var ne ben var bir tane Gaffar
İstersen dünyayı gez adım adım
Ne sen var ne ben var bir tane Gaffar (Kaya, 2004: 236).

Âşık Veysel, vahdet-i vücut anlayışı ile söylediği bu şiirinin diğer dörtlüklerinde ise Allah'ın görünen her şeyde olduğunu, kendisine her şeyde göründüğünü, Hallâc-ı Mansûr'a benzeyen bazı huylarının olduğunu belirterek vahdet-i vücut anlayışını daha net bir şekilde oraya koyar.

Veysel Şatıroğlu, diğer şiirlerinde ise "Her neye bakarsam sen varsın orda" (Kaya, 2004: 104), "Zâhir bâtın her irenkten görünür/Gâhi doğar amma gâhi dulunur/Nerde baksan orda hazır bulunur/Kim demiş hakkında lâmekân oldu" (Kaya, 2004: 295) sözleri ile vahdet-i vücut anlayışını yansıtmaktadır.

Ali İzzet Özkan, dizelerinde Allah'ın gizli olmadığını, kendisi de dâhil tüm varlıkların Allah olduğunu bu nedenle nereye bakarsa baksın Allah'ı gördüğünü söyleyerek vahdet-i vücut anlayışını ortaya koymaktadır. Ona göre evrendeki her şey Allah'ın tecellisinden ibadettir. Bu nedenle yaratılan her varlıkta Allah'ı arayıp Allah'ı bulur:

Allah benim Allah sensin
Kur'an'da Rabbül âleminsin
Hem kâfirsin hem münkirsin
Külli şeyde canda da var (Başgöz, 1979: 18).

Her nereye baksam seni görüyom
Sen'arıyom, seni senden soruyom
Ben bir kiracıyım handa duruyom
Tapu senin tarla senin mal senin (Başgöz, 1979: 141).

Allah gizli değil sana benziyor
Canı katı teni bana benziyor
Gâh doğar gâh batar güne benziyor
Gidenler de benim kalanlar da benim (Başgöz, 1979: 121).

Hasan Salman (Âşık Salmani), vahdet-i vücut anlayışına bağlı olarak kendini bilen insanın Allah'ın kendisinde gizli, kendisi de Allah'ta gizli olduğunu bildiğini söyler. Bunun yanında yerlerin ve göklerin içinde vahdet sırrının barındığını, âşıkların şiir söylerken tek vücut olduğunu ifade eder:

Kendini bilirsen belli noktasın
Hak sende gizlidir sen de Hak'tasın
Sağ olduğun halde uyumaktasın
Selmani der bekle çalınacak sur (Avşar, 2010: 571).

Selmani bir sırdır yerler ve gökler
Âşıklar söylerken hepsini birler
Bilginler bu ilme tasavvuf derler
Akıl fikir gerek sezilmesine (Avşar, 2010: 248).

Âşık şiirinde vahdet-i vücut anlayışına karşı eleştirilen bakış açısıyla söylenen dizeleri de görmek mümkündür. Âşık Mahzûnî Şerif, "Hak'tan gayrı nesne yoktur diyenler/Hak yolunda başın versin görelim" (Zaman, 1999: 185) dizeleri ile bu anlayışı

savunan kişilerin söylemlerinin samimiyetini sorgulamakta ve onları tıpkı Hallâc-ı Mansûr'un verdiği sınav gibi ciddi bir sınavdan geçmeye davet etmektedir.

3.1.1 Vahdet-Kesret

Bir olan Allah'ın isim ve sıfatları ile tecelli edip çokluk âleminde görünmesi kesret, bu çokluğun hakiki bir varlığı olmadığını kavrayıp var olarak sadece Allah'ı görmeye vahdet denir (Uludağ, 2005: 212).

Âşık şiiri geleneğinde Allah'ın birçok farklı yüzünü ve tecellilerini gözlemleyerek kesret deneyimlenir. Bu tecelliler, doğadaki güzelliklerde, sevdikleriyle olan ilişkilerde veya farklı olaylarda kendini gösterir. Âşıklar, kesreti anlatırken genellikle doğanın ve evrendeki çeşitliliğin örneklerini kullanır ve bu çeşitlilik içinde Allah'ın varlığını görürler. İşte bu noktada âşıklar, kesretin ardındaki gerçek varlığı anlamaya ve Allah'ın birliğini kavramaya yönelirler. Bu gerçekliği kavradıktan sonra sadece vahdet ışığında Allah'ı görürler.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Allah'ın batın itibari ile birliği ve zahir itibari ile çokluğu dile getirilir. Âşıkların vahdetten kesrete, kesretten vahdete geçiş ile ilgili şiirler söyledikleri görüldüğü gibi tek başına vahdet ile ilgili şiirler de söyledikleri görülür.

Vahdetten kesrete olan geçiş, insanın dünya ile ilişkisinin ilk adımıyla başlar. Dünya, çeşitliliğin ve çokluğun görünür olduğu bir mekân olarak, Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellisine sahne olur. Bu sahnede insan, Allah'ın sonsuz yansımalarını gözlemleyerek kendi yolculuğuna başlar. Zamanla, dünyanın ardındaki gerçeği idrak etmeye başlar. Bu idrak, insanı yalancı dünyanın perdesinin ardındaki gerçekliğe doğru yönlendirir ve nihayetinde vahdete yönelme arzusuyla kalbinin kapılarını açmasına neden olur. Bu bağlamda Âşık Müdâmî, vahdet ile kesretin batini ve zahiri tezahürlerini dünya münasebeti içinde verir. Kulun vahdetten, kesrete sefer ettiğini zahiri âlemde kesretin vahdeti sergilediğine dikkat çeker:

Ey Müdâm vahdetinden gelip kesrette tugam
İki kapulu han-gördük yalancı dünyayı biz (Aydın, 2012: 750).

İnsan, teklik âleminden, çokluk âlemine doğru yolculuğa çıkar. Dünya, çokluk âleminin belirgin bir örneğidir. İnsan, bu çokluk âleminde misafir olarak geçici bir süre kalır; ancak sonunda, bu geçici yolculuğunun ardından yeniden teklik âlemine dönecektir. Halil Karabulut, bu geçiş aşamasında kendisini "bir seyyah-ı cihan" olarak tanımlar ve her konakladığı yerde bir "mihman" olarak kabul edildiğinden söz eder:

Çıktım tek'lik âleminden
Bir seyyah-ı cihan oldum
Girdim çokluk âlemine
Konak konak mihman oldum (Karabulut, 1988: 20).

Halil Karabulut, bir başka şiirinde "Kısmım tek'e, kısmım çok'a bağlıdır" (Karabulut, 1988: 81) dizesiyle insanın bir tarafının teklik âlemine bir tarafının ise çokluk âlemine bağlı olduğunu ifade eder.

Hasan Salman (Aşık Selmanî), Allah'ın mutlak bir oluşuna ve çokluğun ise O'nun birliğinden meydana geldiğine değinir. Kesreti vahdet yapan Allah'a yalvarılması gerektiğini söyler:

Gaflettir insanı yoldan şaşıran
Nefs atına suvar edip aşıran
İlmi hikmet denizini taşıran
Bin biri bir eden Billah'a yalvar (Avşar, 2010: 469).

Âşıklardan Ali İzzet Özkan, "Hâşâ senin birliğinde sözüm yok" (Başgöz, 1979: 141); Âşık Divanî, "Tanrı birsin Tanrı birsin Allah'ım" (Akgün, 1962: 69) sözleri ile Allah'ın zatı itibari ile bir olduğunu dile getirir.

3.1.2 Mâsivâ

Mâsivâ, Allah'tan başka her şey demektir (Uludağ, 2005: 237). Âşık şiiri geleneğinde mâsivâ kavramı genellikle âşık ile Allah arasındaki engeli temsil eder. Âşık, dünya ve dünyevi arzuların cazibesine kapılarak Hak'tan uzaklaşır ve gerçek aşktan mahrum kalır. Ancak, âşıklık yolunda ilerleyen kişi, nefsini ve gönlünü mâsivâdan arındırarak,

dünyevi arzulara karşı direnç gösterirse Allah'a yönelebilir. Nefsiyle mücadele eden ve dünyevi tutkuları terk eden âşık, içsel bir dönüşüm yaşar. Bu süreçte kalbini mâsivâdan arındırır ve yalnızca Allah'a açar. Bu arınma ve yöneliş, âşığın manevi yolculuğunda önemli bir adımdır. Âşık, mâsivâyı terk ederek kalbini Allah'a açtığında, gerçek aşka ulaşır ve Allah'a kavuşur.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde mâsivânın Allah'tan uzaklaştırdığı işlenir. Gönülden Allah dışındaki her şeyin atılmasının gerekliliği dile getirilir. Nefsini ve gönlünü mâsivâdan arındıran kişinin Allah'a kavuştuğu belirtilir. Bu bağlamda Âşık Sefil Selimî, mâsivânın insanın imanını aldığını, mâsivâyı tanımak isteyenlerin ise Kur'an-ı Kerim'i okuması gerektiğini dile getirir:

Özü bilen temiz olur
Ten bağı gülünü bulur
Masiva imanı alır
Şanlı yaran oku ki bil (Özdemir, 2003: 144).

Mâsivâ, insanla Allah arasında bir engel olduğu için insanın düşmanı olarak görülür. Bu dünya, insanın Allah ile olan ilişkisini bulandıran ve engelleyen bir yerdir. İnsan, dünyevi arzular ve hırslarla meşgul olduğunda, Allah'a olan yakınlığını kaybeder ve bu da onu gerçek huzura ve saadete ulaşmasını engeller. Bu bağlamda Âşık Mevlüt İhsanî, insana en büyük kötülüğü mâsivânın yaptığını söyler:

Her insan dünyada bir dava yapmış
Ne yapsa insana masiva yapmış
İnsanlar han saray kuş yuva yapmış
Dallar sana ne söyledi bilemem (Düzgün, 2015: 22).

Âşık Müdâmî, iki cihanda da Allah katında yüzünü kara çıkarmamak için mâsivâdan uzak kalmak ve her şeyini Allah'a bağlamak için dua eder:

Ey Hüdâ senden dileğim dü cihânda yüzüm kıl ağ
Sana bağla bu meylimi masivadan eyle ırağ (Aydın, 2012: 735).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde ise mâsivâdan insanların elini çekmesi gerektiğini (Aydın, 2012: 794), mâsivâdan yüz çeviren insanların Allah'tan başka kimseye meyletmeyeceğini (Aydın, 2012: 866) dile getirmektedir.

3.1.3 Tecelli

Tecelli, lügat anlamıyla görünme, belirme; kader, talih; Allah'ın lütfuna nail olma; Allah'ı nurunun tesiri ile ilahi sırların ayan olması halidir (Devellioğlu, 2013: 1257). Tasavvuf ıstılahında ise Allah'ın zât ve sıfatının zuhuru anlamına gelir (Eraydın, 2008: 197).

Allah'ın tecellisi âşıklık geleneğinde doğa, evren ve insan üzerinden anlatılır. Âşıklar, Allah'ın güzelliklerini ve yaratılışın farklı yönlerini gözlemleyerek, bu tecellileri hisseder ve anlamaya çalışır. Tecelliler, gözle görünen ve algılanan dünyada Allah'ın varlığını ve birliğini yansıtan belirtiler olarak değerlendirilir. Âşık bu tecellilere şahit olarak manevi bir bağ kurar ve bu bağlamda Allah'ın varlığı ve büyüklüğü üzerine şiirler söyler. Bu şiirlerde Allah'ın tecellisi evrende ve insanda farklı şekillerde görülür. Örneğin, doğadaki güzellikler, yıldızlar, çiçekler, dağlar, denizler ve diğer yaratılmış varlıklar üzerinden Allah'ın varlığı hissedilir. Âşık, bu varlıklardaki düzeni ve uyumu gözlemleyerek Allah'ın büyüklüğünü ve kudretini anlar. Ayrıca insanın kendisi de Allah'ın tecellisine örnek oluşturur. İnsanın mükemmel yaratılması, iç dünyasındaki duygular gibi unsurlar, Allah'ın varlığını ve gücünü yansıtan birer işaret olarak değerlendirilir. Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğinde Allah'ın tecellileri üzerinde durularak O'nun varlığı ve birliği daha derinden anlamaya çalışılır ve bu deneyimler şiirlerinde dile getirilir.

İnsan vücudu, Allah'ın bütün tecellilerini kendinde toplayan en kusursuz tecelligâhtır. Vücut, Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının en derin tecellilerini yansıtır. Bedendeki her yapı, Allah'ın sonsuz kudretini ve hikmetini gösterir. Bu bakımdan, insanın bedeni, Allah'ın varlığının en somut ve en etkileyici tecellisidir. Mehmet Kargı'ya (Âşık Gülhanî) göre insandaki bu tecelliler tek başına bile Allah'ın varlığına ispat niteliğindedir:

İnsan vücudunu incele hele

Allah varlığını ispat eylemiş
Tecelli eylemiş yaradan kula
Allah varlığını ispat etmiş (Âşık Gülhanî, 1990: 64).

Allah, kâinatı "adem" denilen yokluktan tecellisi ile var etmiştir. Bir hadise göre (Yılmaz, 2013: 396), Allah gizli bir hazine iken bilinmek ister. Adem (yokluk) karşısına geçip kün emri ile (Yasin 36/82) tecelli eder. Kâinattaki tüm varlıklar Allah'ın "adem" denilen yokluk aynasına tecellisinden ibarettir. Âşık Sefil Selimî, mâsivânin kirleri ile benlik içinde bulunan insanlara arınıp Allah'ın bu tecellisini seyretmesi için çağrıda bulunur:

Bilmezdim ben beni bilmeden piri
Tecelliyat etti Adem'i diri
Görmek istiyorsan doğan bediri
Benliği kalbinden aldır da seyret (Özdemir, 2003: 543).

Âşık Sefil Selimî, bir başka şiirinde ise (Özdemir, 2003: 351-353) evrende yaratılmış olan tüm varlıkların Allah'ın değişik suretlerdeki tecellileri olduğunu dile getirir.

Tasavvufta Allah'ın insana değişik şekillerde tecelli ettiği düşünür. Mâsivânın kirinden temizlenen kalpte Allah zahir olur ve kalp tecelli nuru ile nurlanır. Bu bağlamda Âşık Selmanî, Allah'ın tecellisinin her insanda olduğunu dile getirir. Fakat ona göre insanların ekserisi mâsivânın kirleri ve kötü nefisten dolayı hicablara bölünmüştür. Hicap kaldırılıp setr perdesi yok olunca can sıhhat bulur ilahi sırlar açılıp Allah'ın kuluna olan tecellileri müşahede edilir:

Hakk'ın tecellisi her insanında
Nur ile ziyası gevher kanında
Kanatsız kuş denen sır mekânında
Canı sıhhat bulur bet nefsi ölür (Avşar, 2010: 573).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise Allah'ın tecelli ettiği her yüzün ilahi güzelliği temsil ettiğine değinir (Avşar, 2010: 259- 260); temizlenen kalbe Hakk'ın tecelli ettiğini (Avşar, 2010: 355) ifade eder.

Allah'ın kelam sıfatının tecellisinin bir örneği Tur Dağı'nda Hz. Mûsâ ile vuku bulmuştur. A'raf Suresi 143. ayete göre Hz. Mûsâ bu dağda Allah'tan yüzünü göstermesini ister. Allah da bu istek üzerine "Lenterani" (Beni göremezsin). Beni görmek istiyorsan şu dağlara bak, eğer yerinde durabilirse beni görürsün" diye cevap verir. Allah dağa tecelli eder ve bu tecellinin sonucunda dağ paramparça olunca Hz. Mûsâ düşüp bayılır. Bu bağlamda Bardızlı Âşık Nihânî, Allah'ın tecelli kılıp Hz. Mûsâ'ya muradını verdiği ve Celaline kavuşturduğu gibi kendisini de muradına ulaştırmasını talep eder:

Da'vet etti yaradan'ım Musa'yı "Tur" dağına
Ne sordu ne söyledi anda binbir kelâmı
Kıl tecelli cümlemizi kavuştur Celâline
Âlemin vere muradın ya benim vermeye mi (Gedik, 1995: 158).

Âşıklardan Âşık Müdâmî ise, sevgilisine Allah'ın tecellisinin yansıdığını (Aydın, 2012: 386) söyler ve tecellisi ile zorlukları kolaylaştırması için Allah'a dua eder (Aydın, 2012: 691).

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde tecelli kelimesinin kader, talih anlamında da kullanıldığı görülmektedir. Âşık Veysel, "Tecellinin ters kalemi/Bana dar etti âlemi" (Kaya, 2004: 201), "Tecellim tersine çalmış kalemi/Önünden gülmeyen sonra güle mi" (Kaya, 2004: 120), "Tecellim bozuk temelden/Gitti gençlik çıktı elden" (Kaya, 2004: 202), "Ayrılık tecellim gurbet kaderim/Çeke çeke bu dert beni kocadır" (Kaya, 2004: 270); Bardızlı Âşık Nihânî, "Tâ ezel tecellîm levh ü kalemde/Bu benim bahtımı kara yazdılar" (Gedik, 1995: 200), "O'nda, bende bu tecellî var iken/Hâlâ gör başıma neler getirir" (Gedik, 1995: 2001), "Yâr'da bende bu tecellî var iken/Bend eder 'Nihânî' Afgana koymaz" (Gedik, 1995: 236); Âşık Talibî Coşkun, "Yardım etmez bana tecelli kader/Düştü dilden dile şu kara bahtım" (Kaya, 2013: 133) sözleri ile tecelli kelimesini kader, talih anlamında kullanmıştır.

3.1.4 Cemâl

Cemâl, tasavvufî literatürde güzelliktir. Âşığın istikrarlı arzu ve isteği üzerine maşuğun kemâllerini izhar etmesidir (Uludağ, 2005: 86). Âşık şiiri geleneğinde âşık,

Allah'a duyduğu istikrarlı arzu ve özlem üzerine Allah'ın güzelliklerinin ortaya çıkmasını bekler ve bunu özlem ve aşk ile ifade eder. Şiirlerde, Allah'ın cemâli çeşitli imgeler ve semboller aracılığıyla anlatılır. Örneğin, gülün açması, yıldızların parlaması, denizin enginliği gibi doğadaki güzellikler Allah'ın cemâlini yansıtırken âşık bunları kendi aşkının ifadesi olarak kullanır. Âşık, Allah'ın cemâline olan aşkla yanar ve bu aşkla maşuğun kemâllerinin ortaya çıkmasını arzular. Cemâl, âşığı büyüler ve Allah'a daha da yaklaştırır. Âşık, bu cemâli gözlemleyerek ve hissederek Allah'ın güzelliklerine olan hayranlığını ifade eder.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneği içinde Allah'ın cemâli, güzelliklerin ve aşkın ifadesi olarak önemli bir konudur. Tasavvuf konulu âşık şiirinde asıl amaç Allah'a ulaşmak, O'na teslim ve O'nun rızasını almaktır. Nefis tezkiyesi yapan, kötü arzu ve heveslerden temizlenen âşığın gönlüne Allah cemâli tecelli eder. Âşıklar, bu cemâli dile getirerek, Allah'a olan sevgi ve hayranlıklarını ifade ederler ve bu deneyimleri şiirlerinde aktarırlar.

Âşıklar, Allah'ın cemâlinin kutsallığını anlatırken, bu güzelliğin derinliğini ve anlamını Kâbe gibi ulvi bir mekânı ele alarak ile tasvir ederler. Kâbe'nin insan bünyesindeki karşılığı ise gönüldür. Çünkü gönüller, Allah'ın cemâline ayna olmuş, O'nun güzelliğini yansıtmıştır. Bu sebeple, gönüller Allah'ın huzurunda taht kurmuştur. Bu bağlamda Âşık Davut Sularî, Allah'ın cemâlini Kâbe gibi görmeyen ve gönül tahtında el bağlayıp divanına durmayan insanların O'nu bilmeyeceğini anlatır:

Gül cemalin kabe gibi görmeyen bilmez seni
Yüzünü payine sürüp ermeyen bilmez seni
Sen gönüller tahtısın ey sevgili âlem
El bağlayıp divanına durmayan bilmez seni (Yalsızuçanlar, 2018: 121/1).

Davut Sularî, başka bir şiirinde kıblesinin Allah'ın cemâli olduğunu, O'nun cemâlini görenlerin ise salavat getirdiğini "Kıblemdir cemalin gördüğüm zaman/Cemalin görenler salavat getirir" (Yalsızuçanlar, 2018: 107) sözleri ile dile getirir.

Âlem, bir resim değil, Allah'ın sonsuz cemâlini yansıtan bir aynadır. Her bir varlık, evrenin her köşesi, Allah'ın ışık saçan güzelliğinin yansımasıdır. Âlemin dört bir yanı

O’nun nurlu cemâline mazhar olmuştur. Âşık Sefil Selimî, âlemde olan her cismin Allah’ın cemalinin tecellisinden zuhura geldiğini şöyle dile getirmiştir:

Bin bir tane imiş bendeki isim
Senin cemalindir mutlak her cisim
Hikmet aynasısın değilsin resim
İnandım ki dört bir yanın güneşli (Özdemir, 2003: 266).

Âşık Sefil Selimi, diğer bir şiirinde ise Allah’ın cemâlinin insanda tecelli bulduğunu “Gerçek cemalini göremediğin/Kudretin hayatı yüzü sendedir” (Özdemir, 2003: 473) sözleri ile ifade eder.

Doğadaki her varlık, Allah'ın eşsiz güzelliğini yansıtan birer aynadır. Bir çiçeğin açması, bir kuşun kanat çırpması, ya da bir yağmur damlasının düşmesi; hepsi Allah'ın cemâlinin birer yansımasıdır. Doğanın tüm canlıları, O'nun kudret ve merhametinin mucizevi birer işaretidir. Murat Çobanoğlu, Mevlâ’nın cemâl sırrına akıl edilmeyeceğini belirterek kuşların uçup niyaz etmesini, suların coşmasını Hakk’ın cemâlini görmelerine bağlar:

Mevlâ’nın sırrına hiç akıl ermez
Kuşlar niyaz eder uçtuğu zaman
Hakk’ın cemalini görmüştür durmaz
Sular da zikreden coştuğu zaman (Kafkasyalı, 1998: 282).

Murat Çobanoğlu, diğer şiirlerinde ise “Cemâline dayanır mı bu dünya?” (Kafkasyalı, 1998: 217) sözü ile dünyanın Hakk’ın cemâline dayanamayacağını “Cemaldan cennet” (Kafkasyalı, 1998: 224) sözü ile Hakk’ın cemâlinden cennetin meydana geldiğini dile getirmektedir.

Âşıkların, Allah'ın cemâlini görmekten başka bir dilekleri yoktur. Onların yüreklerinde yankılanan tek istek, O'nun cemâline kavuşmaktır. Allah’ın cemâlini müşahede etmek, onların en yüce ve mutlu anıdır; çünkü bu, var olmanın gerçek anlamını kavramaktır ve kul olarak en büyük mutluluklarına erişmektir. Bu bağlamda Ali İzzet Özkan,

Allah'ın cemâlini görmekten başka bir şey istemediğini, bir kul olarak tek isteğinin O'nun cemâli olduğunu vurgular:

Al'izzet sen'i ister servet istemez
Göster cemalini cennet istemez
Kulluğundan başka devlet istemez
Allah mısın insan mısın ya nesin (Başgöz, 1979: 144).

Bardızlı Âşık Nihânî, Cenab-ı Hakk'ın kulunu utandırmayacağı belir ve gözünün görmez olduğunu bu nedenle Allah'ın cemâlini göremediğini ve cemâli için hasret çektiğini dile getirir:

Hakk kulunu etmez hacîl
Gözüm görmez oldum zelil
Cemâl'in göster ey Celil
Senin için çekerim hasret (Gedik, 1995: 229).

Âşık Müdâmî, Allah'ın nur-u cemâli ile birlikte tüm güzelliklerine gönül verdiğini, gözlerinin Allah'ın yüzünü gözlediğini ifade eder:

Müdam al'â meftun bir bâlâ meftun
Hayrda hala meftun kemale meftun
Nur-u cemala meftun visâle meftun
Sümme vechüllah gözler gözlerim (Aydın, 2012: 476).

Âşık Müdâmî, diğer bir şiirlerinde ise yaratılmış olan her şeyde Allah'ın güzelliğinin olduğunu "Her eşyada görün cemallullahı" (Aydın, 2012: 434) diyerek vurgulamaktadır.

Âşık Selmanî, cennetin Allah'ın cemâli olmadan boş bir hana benzeyeceğini (Avşar, 2010: 257), Mevla'yı insanların cemâlinde görmeyenlerin sonsuzluk ilmine eremeyeceğini (Avşar, 2010: 607), Hakk'ın cemâlini görenlerin ihya bulacağını (Avşar, 2010: 433) söyler ve Allah'ın cemâlini apaçık görenleri cem ayinine davet eder (Avşar, 2010: 451).

Âşıklardan Âşık Veysel, âşıkların maksadının Allah'ın cemâli olduğunu (Kaya, 2004: 243); Âşık Mevlüt İhsanî, Hakk'ın cemâlinin tatlı olduğunu (Düzgün, 2015: 55); Âşık Divanî, Allah'ın cemâlini kulda görmenin ibadet olduğunu (Akgün, 1971: 92), Allah'ın cemâlinin dünyayı nurlandırdığını (Divani, 1962: 25); Abdulvahap Kocaman, cemâli için Allah'a yalvarmak gerektiğini (Kayırhan, 2007: 191); Âşık Mahzunî Şerif, Hakk'ın cemâlinin gözden ırak olmayacağını (Zaman, 1999: 165) ve O'nun cemâlinden bihaber insanlara yazık olduğunu (Zaman, 1999: 328) dile getirir.

3.1.5 Nişan-Binişan

Nişan; iz, belirti, işaret gibi anlamlara gelir (Devellioğlu, 2013: 1006). Binişan ise namsız, nişansız sansız olmakdır (Uludağ, 2005: 77). Âşık şiiri geleneğinde nişan ve binişan kavramları, Allah'ın varlığının ve güzelliklerinin âşıklar tarafından algılanmasını ifade eder. Âşık, kâinatta Allah'ın nişanlarını görür ve bu nişanlar aracılığıyla Allah'ın birliğini keşfeder. Manevi yolculukta daha da ileri gittiğinde âşık, Allah ile kendi arasındaki perdeleri aralamaya başlar ve vâcibü'l-vücuda ulaşarak mutlak zatın namsız ve nişansız olduğunu görür.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğini icra âşıklar, çıktığı manevi yolculukta yaratılan her varlıkta Allah'ın isim ve sıfatlarının nişanını görür. Bu nişanlar, âşık için birer işaret veya belirti niteliği taşır. Âşık, manevi yolculuğunda ilerledikçe Allah'ın binişan olduğunu anlar ve Allah'ı daha iyi tanır. Varlıktaki her güzellik, kaynağını Cenab-ı Hak'tan alır. Çünkü güzellik, kusursuzluk ve mükemmellik sadece Allah'a aittir. Her bir çiçekte, her bir arıda ve her bir insan yüzünde, bu kudretli güzelliğin nişanını görmek mümkündür. Bu durumu Halil Karabulut, dizelerinde şöyle ifade eder:

Her güzelde nişanın var
Güzelliğin madenisin
Sen bu varlığın ey mimar
Sebebisin, nedenisin (Karabulut, 1988: 21).

Bardızlı Âşık Nihânî, "Sendedir Mevlâ'nın âzîz nişânı" (Gedik, 1995: 135) diyerek Mevla'nın azız nişanının Hz. peygamber olduğunu dile getirir. Âşık Daimî, çıktığı

manevi yolculukta Allah ile kendi arasında olan perdeleri aramaya başlayınca mutlak zatın namsız ve nişansız olduğunu görür:

Daimî'yim âlem binişan oldu
Çok şükür bu iller ürüşan oldu
Gönlüm ağlar iken şaduman oldu
Yareme merhemi sardığım bu dem (Zaman, 2008: 175).

3.1.6 Pinhan

Pinhan, lügatte "gizli" anlamına gelir (Devellioğlu, 2013:1038). Âşık şiiri geleneğinde pinhan unsuru ile Allah'ın derinlikleri ve kulun nefsiyle ilişkisi anlatılır. Allah; aşikârdır, açıktır yani varlığı ve sıfatları her yerde görünür ve bilinir. Ancak âşıklar, Allah ile kul arasında var olduğuna inanılan yetmiş bin perde gibi engellerin bulunduğunu ifade ederler. Bu perdeler, kulun nefsi, düşünceleri, arzuları ve sınırlı insan algısıyla örtülüdür. Âşık, nefis terbiyesi ve manevi yolculuğuyla bu perdeleri ortadan kaldırmaya çalışır. Nefsin kontrol altına alınması, içsel arınma ve manevi çaba ile âşık bu perdeleri aşmaya başlar. Nihayetinde Allah'ın sıfatlarını ve varlığını müşahede eder yani doğrudan deneyimler.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğinde âşıklar, Allah'ın pinhan sırrını çözmeyi ve gizliliğin ortadan kalkmasını arzularlar. Pinhan, yani gizli olan Allah'ın sıfatlarına ve varlığına ilişkin derin anlamların perde arkasında gizli olduğunu ifade ederler. Pinhan sırrının çözülmesi âşık için önemli bir hedeftir. Bardızlı Âşık Nihânî, şiddetli arzu duyduğu maşukunun sırrının izhar olmadığını hep pinhanda olduğuna dikkat çeker. O'nun bu gizliliğinin en temel nedenlerinden birisini mekânız olmasına bağlayıp arayıp bulunmasını öğütler:

"Nihânî" bu gibi ârzûmandadır
Sırrı izhâr olmaz hep pinhândadır
Öyle bir yâr sevdim "lâ mekânda'dır"
Arayın bulmaya çalışın kuşlar (Gedik, 1995: 198).

Âşık Hasretî, Allah'a doğru ilerleyişi esnasında etrafında pinhan perdelerinin dolandığını söyler. Ona göre Allah gizli değildir fakat bu âlemde kulun gözleri pinhan perdeleri ile çevrilidir. Bu sırrı anlayan ârif ise pinhan perdelerini nişan olarak görür ve ortadan kaldırmak için çabalar:

Hasretî seyrinde dolanır pinhan
Anlayan arife yeter bu nişan
Bin fitne düşünsen ey gafil insan
Mevlâ'nın dediği olur demişler (Hasretî, 1989: 48).

Âşık Hasretî, diğer şiirlerinde ise pinhan künyesini Allah'ın kudreti ile okuyup seyrettiğini (Hasretî, 1989: 33) pinhan sırrını sır edenlerin şükretmesi gerektiğini (Hasretî, 1989: 25) dile getirmektedir.

3.1.7 Sır (esrar)

Sırrın kelime anlamı gizem, esrar olup mana itibari ile mevcut olan var-yok arası kapalılıktır. Allah'ın gâib hale getirip halka bildirip açıklamadığı şeydir. Gönül ehlinden ve keşf sahiplerinden başkasının idrak edip anlayamadığı hususlar, tasavvufî duygular ve bilgilerdir (Uludağ, 2005: 317).

Âşık şiiri geleneği içinde sır, âşıkların Allah'a olan aşk ve bağlılıklarının derinliklerini ifade etmek için kullanılan bir unsur olmuştur. Şiirlerde sır, âşık ile maşuk arasındaki manevi ilişkiyi, içsel yolculuğu ve Allah'ın gizemli varlığını anlatmak için bir araç olarak kullanılır. Âşık, bu manevi yolculuk sırasında sırrın peşine düşer, derinliklere iner ve sırrın izini sürer. Bu deneyimlerini şiirlerinde ifade ederken, sır kelimesini kullanarak Allah'ın gizemini ve derinliğini vurgular. Sır yolculuğunda derinliklere doğru ilerledikçe, Allah'ın gizemi ile daha yakın bir ilişki kurar. Bu sır, âşıkta saklı olan ve sadece kalbin derinliklerinde hissedilen bir hazine gibidir. Bu hazineyi bulmak için âşık, nefsinin arzularını aşar, zikir ve ibadetle zihni ve kalbini temizler, manevi öğretileri takip eder ve içsel bir dönüşüm sürecine girer. Bu deneyimler, sözlerin ötesinde, sessizlikle ifade edilen manevi bir derinlik taşır. Sırrın gücü, kelimelerin sınırlarını aşar ve doğrudan kalpten kalbe iletilir. Âşıklar, bu manevi derinliği şiirlerinde ustalıkla yansıtır.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde yaratılan her varlığın içinde bir sırrın barındığını ifade eden dörtlüklere sıkça rastlanılır. Âşıklar, kâinattaki her bir varlığın Allah'ın sırlarının birer izdüşümü olduğunu dile getirir. İnsanın tek başına akıl ile bu sırları çözmenin mümkün olmayacağını ve bu sırları anlamak için büyük bir gayret ve çaba gösterilmesi gerektiğini vurgular. Âşıklar, evrende mevcut olan düzen ve ahengin ardındaki derin anlamı sezer. Her bir ağaçta çiçekte, kuşta ve yaratılan her varlıkta Allah'ın sırlarının izini bulurlar. Şiirlerde, bu sırlara duydukları hayranlık ve merakı ifade ederler. Sırların perdesini aralamak için derin bir içsel yolculuğa çıkarlar. Zamanla ve deneyimle birlikte, bu sırları anlama yolunda büyük çaba sarf ederler. Manevi arayışları ve kalp gözlerini açma çabalarıyla, yaratılan her varlıkta gizlenen sırları anlamaya çalışırlar.

Allah'ın yaratmış olduğu kâinat, derin ve gizemli sırlarla doludur. Âşıklar, bu muazzam sırları şiirlerinde dile getirirler ve bu sırların bilgisine ulaşma yoluna tasavvuf derler. Âşık Selmanî, tasavvuf denilen sır ilmini sezebilmek ve anlamak için akıl ve fikrin önemine şöyle dikkat çeker:

Selmani bir sırdır yerler ve gökler
Âşıklar söyler hepsini birler
Bilginler bu ilme tasavvuf derler
Akıl fikir gerek sezilmesine (Avşar, 2010: 248).

Âşık Selmanî, diğer bir şiirinde (Avşar, 2010: 330), Allah'ın sırrına Kur'an-ı Kerim okuyarak erdiğini ifade eder.

Âşıklara göre, evrenin içinde keşfedilmesi gereken birçok gizem ve sır bulunmaktadır ve bu sırları anlamak için derin bir çaba gereklidir. Bu nedenle âşıklar, evrenin bu derinliklerinde gezinerek, içinde saklı olan sırları çözmek için gayret gösterirler. Ali İzzet Özkan'a göre bu sırları çözmek için fikir ilim deryasında yüzmek gereklidir:

Âlem on sekiz bin kutup gezmeli
Çok sırlar var çözülecek çözmeli
Fikir ilim deryasında yüzmeli
Eksilmez esilmez denizler gibi (Başgöz, 1979: 83).

Yerler ve gökler, evrenin içinde gizli olan derin ve sırlı âlemlerdir. Bu âlemler, yalnızca maddi değil, aynı zamanda onların ötesinde anlam ve mana taşır. Evrenin her bir parçasında, maddenin ötesinde gizlenmiş bir maneviyat ve anlam vardır. Bu manayı anlayabilmek için ise görmek ve düşünmek önemlidir. Bu bağlamda Halil Karabulut, insanın yer ve gök âlemlerine bakıp içinde neler olduğunu görmek gerektiğini söyler:

Gök âlemi, yer âlemi
Neler oldu gör âlemi
Bu âlem bir sır âlemi
Maddede mânâ saklıdır (Karabulut, 1988: 24).

Her bir varlık, Allah'ın sırr-ı hikmetini taşır ve bu yüce sırlar, evrende her nesnede gizlidir. Ancak, bu sırlar herkese açık değildir; çünkü Allah'ın hikmeti, sadece O'nun istediği şekilde ve ölçüde açığa çıkar. Her bir varlık, ilahi bir kuvvetin izlerini taşırken, bu yüce kuvveti idrak etmek için düşünmek ve araştırmak gerekmektedir. Allah'ın sırrını keşfetmek yalnızca gözlerle değil, aynı zamanda kalbin ve zihnin derinliklerine inerek mümkündür. Bu konuya Âşık Veysel, şu dizelerle dikkat çeker:

Herkese gizlidir bu sırr-ı hikmet
Her nesnede vardır bir türlü ibret
VEYSEL'i söyletir bir büyük kuvvet
Söyleyen ne söyleten ne Tanrı ne (Kaya, 2004: 129).

Allah'ın sonsuz bereket ve nimetleri evrenin her köşesinde görülebilir; çünkü O, her yerde hazır ve nazırdır. O'nun tüm nimetlerinin içinde gizli sırlar barınır. Örneğin; arı, temiz bal üretirken, bu olağan eylemin ardında derin bir hikmet ve sır yatar. Allah'ın lütfu, balın sadece tatlı bir lezzet sunmasıyla sınırlı değildir; bal aynı zamanda sağlık ve şifa kaynağıdır. Ancak, bu balın içindeki sırların tamamını anlamak ve keşfetmek insanın sınırlı anlayışının ötesindedir. Bu durumu Murat Çobanoğlu, şöyle anlatır:

Dergâhında boldur tükenmez varın
Bilinmez çözülmez sırrı esrarın
Her yerde hazırsın yoktur izharın

Arıya tertemiz bal ver Allah'ım (Kafkasyalı, 1998: 225).

Âşık Müdâmî, Allah'ın sırlarının insan aklının kavrayabileceğinden daha ötede olduğunu ifade eder. İnsanın dış görünüşe bakarak bir şey hakkında yanılabileceğinin üzerinde durur. Bunu da kertenkele örneğini vererek yapar. Kertenkelenin aslında Allah'ın sırlarından birini taşıdığını belirtir:

Ey yaradan akıl ermez senin sırr-ı hikmetine
Bak şu zebûn kertenkele şahmar oldum sanur (Aydın, 2012: 751).

Âşık Müdâmî diğer şiirlerinde ise diğer şiirlerinde ise, Allah'ın sırlarının kavramanın zor olduğunu (Aydın, 20012: 764), Mevla'nın sırrının sorulamayacağını (Aydın, 20012: 510), Allah'ın sırlarını anlamak için aklın yetmeyeceğini (Aydın, 20012:749) söyler.

Âşık Gülhanî, mana âlemini gezerek hikmet-i sırları sezmek istediğini fakat insanların bunun için gözün ve aklın fayda vermeyeceğini söylediklerini dile getirir. Çünkü, anlayışa göre göz ve akıl ilahi sırların çözümünde yetersiz kalmaktadır:

Mâna âlemini gezmek istedim
Gözün görmez aklın ermez dediler
Hikmet-i sırrını sezmek istedim
Gözün görmez aklın ermez dediler (Âşık Gülhanî, 1990: 54).

Âşık Davut Sularî, hakikat meydanına cahil cühelanın giremeyip Allah'a eremeyeceğini söyler. Allah'ın esrarını çözmek için cahil cühelanın aklı yeterli değildir çünkü beşer aklı sınırlıdır. Bu esrarın sırrına sahip olup çözmek için erkana uyup Allah yolunda olmak gerekir:

Bu meydana girmez cahil cühela
Binde bir kişiler ermez didara
Akl-ı beşer ermez böyle esrara
Bu erkan gidişi sür Allah için (Yalsızuçanlar, 2018: 130).

Âşık Daimî, tek isteğinin esrar olduğunu vurgular. O; cennetten, her türlü safa ve ziynetten yüz çevirerek esrarı çözüp didarına kavuşmak ister:

Gel sofu bahsetme bana cenneti
Cennet senin olsun didar isterim
Nedeyim safayı türlü ziyneti
Ziynet senin olsun esrar isterim (Zaman, 2008: 207).

Âşıklardan Âşık Mevlüt İhsanî, kâinatın her esrarının Rahman'dan geçtiğini (Düzgün, 2015: 52), Hakk'ın sırrına akıl erilmediğini (Düzgün, 2015: 28); Bardızlı Âşık Nihânî, Allah'ın sır hikmetinin çok olduğunu (Gedik, 1995: 107); Zülfikar Akgün, Allah'ın akıl, fikir, zeka veren bir sır olduğunu (Akgün, 1962: 64), Allah'ın sırlarına aklın ermeyeceğini (Akgün, 1962: 68), hakikat sırrına varmanın gerekli olduğunu (Akgün, 1971: 56), Hakk'ın sırrını bilmek için Bektaşî olmak gerektiğini (Akgün, 1962: 54), Allah'ın sırlarını arayıp bulmak gerektiğini (Akgün, 1962: 55) söyler.

Âşıklar her varlıkta olduğu gibi insanın kendi bünyesinde de bir sır barındığını dile getirir. Âşıklara göre insanın içinde bin bir çeşit sır mevcuttur. Bu sırların keşfedilmesi Allah'a ulaşmak için önemli bir adımdır. İnsanın iç dünyasındaki bu sırları farkında olmak ve onları keşfetmek manevi bir derinlik kazanmayı ve Allah'a yakınlaşmayı sağlar. Âşıklar; kendilerini anlamak, gerçek benliklerini keşfetmek ve ilahi hakikate doğru ilerlemek için içlerindeki sırları çözme yolculuğuna çıkar. Şiirlerde, bu içsel sırrın keşfine olan vurgu yapılır ve dinleyici veya okuyuculara kendilerinde olan sırları araştırmaya teşvik ederler. Bu bağlamda Ahmet Günbulut (Âşık Sefil Selimi), insanda bir sır olduğunu, dileyen insanın sır kapılarındaki kilidi açabileceğini ve sırra erebileceğini dile getirir:

İnsanda bir sır var anlamamız güç
Dilersen aslına erebilirsin
Her kapısı kitli bul kilidini aç
Mühürünü bozma girebilirsin (Özdemir, 2003: 412).

Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde ise kulun bedeninin bir esrar hanesi olduğunu (Özdemir, 2003: 473), insanın sırrı çözülmeyen esrarlı bedenin olduğunu (Özdemir, 2003: 537), insanın bedeninin esrara bürünmüş bir yapı olduğunu (Özdemir, 2003: 213), herkes etinde kemiğinde bir sır taşıdığını (Özdemir, 2003: 342), insanın esrara aklı yetmediğini (Özdemir, 2003: 192), insanın içindeki sır ayan edilmediğini (Özdemir, 2003: 379), ehli dil olana sırların ayan edildiğini (Özdemir, 2003: 471), insandaki esrarı çözmek için kendini tanıması gerektiğini (Özdemir, 2003: 119), âşıkların insanda olan sırrı her zaman aradığını (Özdemir, 2003: 192), maneviyatın ser levhasında bir sır olduğunu (Özdemir, 2003: 319), dünyaya gelen insanların sırra ermeden gittiğini (Özdemir, 2003: 420), herkesin esrarı anlayamadığını (Özdemir, 2003: 515) dile getirir.

Âşık Divanî, varlığın sırrının muamma olmadığını, bu sırrın insanda bulunduğunu ve çözülmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu sırra ulaşmak için ise ilim öğrenmek gerektiğini ifade etmektedir:

Seni sende gören Varlığın sırrı
Muamma değildir Çözünüz Diyor
Hakikat evinde Darlığın sırrı
Cahilde okusun Yazınız Diyor (Akgün, 1971: 55).

Âşık Divanî, diğer şiirlerinde ise insanın Allah'ın sırlarını yansıttığını (Akgün, 1971: 36), insanın varlığında bir sır bulunduğunu (Akgün, 1971: 36) dile getirmektedir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirlerinde sırlarla ilgili çeşitli ifadelerin bulunduğu görülür. Âşık Selmanî, sırların cahillere bildirilmemesi gerektiğini (Avşar, 2010: 254), sırlara ermek istediğini (Avşar, 2010: 364), gerçekler sırrını sezdiğini (Avşar, 2010: 364), aşkın sırrına herkesin eremediğini (Avşar, 2010: 419), insanların dünyaya bir sır ile gelip sır ile gittiğini (Avşar, 2010: 451), Hz. Ali'nin batın zahir gizli sırlara erdiğini (Avşar, 2010: 526), küntü kenz sırrına ezelden beri vakıf olduğunu (Avşar, 2010: 645), semahın sır barındırdığını (Avşar, 2010: 451); Âşık Daimî, sırrı sır eğleyerek Allah'a vardığını (Zaman, 2008: 169), sır olan şeyleri her kişinin bilemeyeceğini bunun için mürşit gerektiğini (Zaman, 2008: 207), mürşit ile sırra erenlerin ise bir esrara vakıf

olacağını (Zaman, 2008: 169); Âşık Sefil Selimî, tasavvuf ilminin bir sırrı olduğunu (Özdemir, 2003: 392); Âşık Veysel, ölümün bir sır olduğunu (Kaya, 2004: 288) söyler.

3.1.8 Kün Emri ve Anâsır-ı Erbaa

"Kün" kelimesi "ol" anlamına gelmekte olup, Allah'ın yoktan yaratma emrini ifade eden terimdir. İslam inancında önemli yeri olan bu kelime Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde "kün fe-yekûn" şeklinde geçip "ol deyince olan olur" anlamında kullanılmıştır (Pala, 2002: 26/552). Anâsır-ı erbaa ise madde âleminin temel unsurları olan ateş, hava, toprak su ve havadır (Karlıkaya, 1991: 3/149).

Âşık şiiri geleneğinde "kün" emri ve "anâsır-ı erbaa" kavramları derin bir anlam ve mana taşır. Âşıklar, bu kavramları şiirlerinde kullanarak Allah'ın yaratma gücünü ve kâinatın oluşumunu anlatır. "Ol" emri, her şeyin var olmasını sağlayan ilahi bir emirdir ve âşıklar bu gücün büyüklüğünü şiirlerinde dile getirirler. Bu emir, âlemin sırrını ve Allah'ın yaratıcı iradesini yansıtır. Öte yandan dört ana unsuru kullanarak evrenin hangi maddelerden yaratıldığı anlatılıp yaratılış açıklanır.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri geleneğinde Allah'ın yaratılıştaki rolüne ve kâinatın hangi maddelerden yaratıldığına dair bilgiler verilir. Âşıklar, "kün" emri ile Allah'ın kudretini anlatırken "anâsır-ı erbaa" kavramıyla kâinatın hangi maddelerden yaratıldığını açıklar. Bu sayede âşıklar, yaratılışın derinliğini ve Allah'ın iradesi ve kudretini vurgular. Murat Çobanoğlu, Allah'ın dünyayı "Kün" emri ile ateş, su, toprak ve hava unsurları ile yaratmış olduğunu şu şekilde dile getirir:

Ezel müminin ikrarı "illâ"yı bilmez miyim?
"Kün!" emriyle var olmuştur, dünyayı bilmez miyim?
Âb u ateş, hâk ü bâddan çâr anâsır binamız
Bu fâniye gelen gider, dünyayı bilmez miyim? (Kafkasyalı, 1998: 337).

Allah'ın "Kün" emri ile yer ve arş meydana gelmiştir. Bu emir ile insan; toprak, su, hava ve ateş gibi dört temel unsurla yoğrulup, saf bir şekilde yaratılmıştır. O'nun emri ile can bulan insan, dört unsurdan oluşan muazzam bir denge içinde varlığını

sürdürürken, aynı zamanda kâinatın büyük bir parçası olmuştur. Bu durum, Âşık Selmanî'ın dizelerine şöyle yansır:

Kün emriyle karar kıldı,
Yerler ve arşullah
Dört nesne ile yoğruldu
Beni Âdem safiyullah (Avşar, 2010: 261).

Âşık Selmanî, bir diğer şiirinde ise Allah'ın insanları anasırdan yarattığını, beşerî hayatın temelini ise toprak ile attığını "Hak Teâlâ insanları anasırdan halk etti/Beşeriyetin temeli bildik haki türaptan" (Avşar, 2010: 411) diyerek dile getirir.

Anâsır-ı erbaa, evrenin hayati dengesinin temel taşlarıdır. Toprak, yaşamın kaynağı ve besleyicisi olarak varlığın köklerini sağlamlaştırırken, su ise canlılığı ve yenilenmeyi sağlar. Hava, nefes alıp vermeyi ve enerjiyi taşıyan bir ortam sunar. Ateş ise ışık ve ısı kaynağı olarak varlığı aydınlatıp sıcaklık sağlar. Bu dört unsur, birbirleriyle uyum içinde çalışarak yaşamın devamlılığını sağlar. Eğer bu unsurlardan biri eksik olsa, evrenin dengesi bozulur ve hayat zorlaşır. Dört unsurun önemini Âşık Sefil Selimî, şöyle ifade eder:

Toprak ile su olmasa
Bu alem diri olmazdı
Hava ile gün olmasa
Varlığın biri olmazdı (Özdemir, 2003: 135).

Âşık Sefil Selimî, bir başka dizesinde ise "Anasır-ı erba sırlısı insan" (Özdemir, 2003: 377) diyerek insanın özündeki sırrın anâsır-ı erbaa olduğunu dile getirir.

Dört unsurun kaynağı Allah'ın nurudur. İnsan, yaratılışta bir armağan olarak Allah'ın sevgisini ve ihsanını taşır. Ateşin sıcaklığı, suyun can verici özelliği, yelin huzur veren esintisi ve toprağın bereketi; aslında Allah'ın insana olan sonsuz sevgi ve merhametinin bir yansımasıdır. Dört unsurun Allah'ın nurundan yaratıldığını belirten Âşık Müdâmî, böylelikle insana sevgi ve ihsan bahşedildiğini şöyle dile getirir:

Mürid ismin ayan eyledi basir
Ol nurdan halk oldu bu çar anasır
Ateş su yel toprak hilkati asıl
Bahşolman hubb-u eltafı biliriz (Aydın, 2012: 532).

Âşık Müdâmî, bir başka şiirinde ise "Çar anasırdan yarattı hem atamız Adem'i" (Aydın, 2012: 759) diyerek ilk insan olan Hz. Âdem'in çar anasır ile yaratılmasına değinir.

Âşık Mahzunî Şerif ise "Çar-anasır Adem ile bilindi" (Zaman, 1999: 156) diyerek dört unsurun Hz. Âdem ile bilinmeye başladığını ifade eder.

3.1.9 Bezm-i Elest

Kur'an-ı Kerim'de (Araf 7/172), ruhlar yaratıldıktan sonra Allah, "Elest-ü bi-Rabbiküm" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) diye sorduğunda ruhlar "Kalu Belâ" (Evet Rabbimizsin dediler) diye bildirilmiştir. Allah ile yaratılanlar sırasında yapılan bu sözleşme için kullanılan tabir ise "bezm-i elest"tir (Yavuz, 2005: 6/106). İslam inancına göre, "benzm-i elest" ifadesi, Allah'ın yaratmadan önce insanların ruhlarının topladığı ve Allah'ın kendilerine hitap ettiği bir mekândır.

Bezm-i elest, âşık şiiri geleneğinde Allah'ın insanlarla olan sözleşmesini ifade eden önemli bir kavramdır. Âşıklar, bezm-i elest'i şiirlerinde sıklıkla vurgulayarak Allah'ın insan ruhlarıyla yaptığı sözleşmeyi dile getirirler. Şiirlerde, insanın varoluşsal bir anlam taşıdığı ve Allah ile olan ilişkisinin köklerinin bezm-i elestten geldiği dile getirilir. Âşıklar, Allah'a bezm-i elestte verdikleri sözleri hatırlayarak, O'na olan teslimiyetlerini ve sadakatlerini anlatır.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğini icra eden âşıklar; dünyayı, evrenin sırlarını, yaratılışın kaynağını, varlığın özünü dile getirmek için insanların ruhlar âleminde Allah'a verdiği sözü şiirlerde sık sık hatırlatır ve bezm-i elest telmihleri ile insanların sözlerinde durup Allah'a bağlı olması gerektiğini vurgularlar. Bu bağlamda Şerif Cırık (Âşık Mahzunî), dünya hayatına "beli" diyerek gelindiğini, insanların bu söze bağlı

yaşamaları gerektiğini vurgular. Çünkü ona göre verilen bu söz senettir. Bu senede bağlı kalmak, insan hayatının yönünü belirleyen önemli bir unsurdur:

Gücenme ey softa biz beli dedik
Oturup kalkmamız ikrara bağlı
Dünyaya gelirken senet eyledik
Sanma ki kıblemiz duvara bağlı (Zaman, 1999: 244).

Âşık Mahzunî Şerif, diğer şiirlerinde ise Allah kelamını ezelde insanlara bildirdiğini (Zaman, 1999: 229) ve kendi aklının Kalu Belâ'ya yetmeyeceğini (Zaman, 1999: 271) dile getirmektedir.

İmanın kökleri, ezelde ruhların Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmesi ile başlar. Bu durum, her insanın özünde ebedi bir olarak yer alır. Bu bilinçle yaşayanlar, imanlarını güçlendirirken, Rablerine olan bağlılıklarını derinleştirirler ve hayatlarını Allah'ın rızası doğrultusunda şekillendirirler. Âşık Müdâmî, ruhların ezelde Allah'a "beli" diyerek imana geldiklerini şöyle dile getirir:

Ervahı ezelde yaratılışta
Beli deyüp tamam imana geldik
Nuru Muhammedi ilkin görüşte
Şafaat umarak gümana geldik (Aydın, 2012: 154).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde ise insanların kökünün bezm-i eleste dayandığını (Aydın, 2012: 684), ruhların bezm-i elestte rabbini tastik ettiğini (Aydın, 2012: 516), kendisinin bezm-i elestte verdiği sözünü tutmaya çalıştığını (Aydın, 2012: 618), bezmi elestte verilen sözden sonra Allah'ın "nahnü kesemne" ye göre ruhlara bir yol tuttuğunu (Aydın, 2012: 724) ifade etmektedir.

Âşık Davut Sularî, "Kalu Bela" sırrına eremeyen insanların Hak divanına varamayacağını bu yüzden Allah rızasını almak için bu sırrı idrak etmenin gerekli olduğunu ifade eder:

Kalubela sırdan ermez

Sulari der eğri varmaz
Her kul Hak divana varmaz
Sarıl kolun kul Allah'çin (Yalsızuçanlar, 2018: 131).

Tuz, hayatın denge unsuru ve bozulmaya karşı koruyucu bir özellik taşıyan nimettir. Âşık Sefil Selimî, koruyucu olan bu nimet ile bezm-i ezelde ruhunun iyi tuzlandığını bu nedenle kötü davranışlardan korunduğunu söylemektedir:

Yandım ki kimseyi yakmamak için
Dürüstlere karşı çıkmamak için
Bozulmamak için, korkmamak için
Ta bezm-i ezelde iyi tuzlandım (Özdemir, 2003: 351).

Âşık Sefil Selimi, diğer bir şiirinde (Özdemir, 2003: 587-588) elest bezminde alın yazısının yazıldığını, ruhunun ezelde verdiği ikrar ile dünyaya geliş sırrını anladığını ifade etmektedir.

Âşıkların sevgililerine elest bezminde âşık olduklarına inanılır. Elest gününde ruhlar meclisinde âşık olan kişi, sevgilisini ilk kez orada gördüğünü ve anında âşık olduğunu belirtir. Bu aşkın o günden beri devam ettiği ve kendisine o gün aşkın şarabının içirildiğini, cömertliğin ise o gün takdir edildiğini dile getirir. Âşık, sevgilinin en büyük âşığı olduğunu ima ederken, sevgilisine olan sadakatini vurgulayan sözler verir. Bu nedenle aşkını daima sazıyla sözüyle dile getirir (Pala, 1992: 6/108). Bu bağlamda Mevlüt Şafak (Âşık Mevlut İhsani), elest bezmindeki anlaşmaya göre yârinin Allah olduğunu, Allah'a kul olmaktan çok bahtiyar olduğunu, Allah'ın gönlüne taht kurduğunu ve gönlünün sultanı olduğunu söylemektedir:

Ezel ikrar ettim bu ahdi yârim
Sana kul olmakla çok bahtiyarım
Sineme ki kurdun bu tahtı yârim
Tabi hükmetmeye bir sultan gelir (Düzgün, 2015: 57).

Âşıklardan Âşık Selmanî**,** bezm-i elestte ruhların "bela" diyerek Allah'a söz verdiğini (Avşar, 2010: 265), o zamandan beri yeminli olduğunu (Avşar, 2010: 504), Murat Çobanoğlu, ezelde insanların "illa" ile ikrar ettiğini (Kafkasyalı, 1998: 337); Şeref Taşlıova, elest bezminde ikrar veren insanın şahadetinin tam olduğunu (Taşlıova, 2012: 937); Bardızlı Âşık Nihânî, elest bezminin şarabını içen âşıklardan olduğunu (Gedik, 1995: 149) söylemektedir. Bu ifadeler âşıkların, ruhlarının Allah'a verdiği söze bağlılık gösterdiklerini ve bu bağlılıkla hayatlarını sürdürdüklerini gösterir.

3.1.10 Gönül

Gönül, Farsça "dil", Arapça "kalp" karşılığında kullanılan bir kelime olup insanın manevi varlığına, manevi gücüne, sevginin, nefretin, inancın, iyi-kötü bütün duyguların tümüne verilen addır (Gölpınarlı, 2017: 127). Edebiyatta pek çok teşbih ve mecazlarla ele alınan gönül, âşığın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı mekândır. Bu mekân, tasavvufta ise daha derin bir anlam kazanır ve insanın iç dünyasında Allah'a yönelişin bir yansıması olarak görülür. İnsanın gönül aynası, Allah'ın tecellilerini yansıtan bir ayna haline gelir. Böylece gönül, manevi bir yolculuğun başlangıç noktası ve ruhsal bir keşif alanı olarak kabul edilir. İnsanın hakikatinin gönlü olduğu ifade edilir. Gönlün bu gerçeğini bilenlere de gönül ehli (ehl-i dil) denilmektedir (Pala, 1992: 179-180).

Âşık şiirinde gönül, Allah'a ulaşma yolunda merkezi bir unsurdur. Aşkın, inancın ve manevi gücün merkezi olarak kabul edilir. İnsanın manevi varlığını ve içinde barındırdığı sırları temsil eder. İlahi aşkın ve mârifetin kaynağıdır. Allah'ın tecellilerini zuhur ettiği aynadır. Gönül aynası, insanın hakikatini ve gerçekliğini yansıtır. Âşıklar bu aynada Allah'ın güzelliklerini görmeyi arzular. Gönül vasıtasıyla Allah'a olan sevgilerini ifade ederler ve gönüllerindeki aşk ateşini dile getirirler. Gönüllerindeki aşk ateşi sayesinde yanarak Allah'a yakınlaşmayı hedeflerler. Gönül sayesinde Allah'tan ilhamını alır, doğru yolu bulur ve manevi yükselişlerini gerçekleştirirler. İnsanın kendi gönül dünyasını keşfetmesini, arındırmasını ve Allah'a ulaşmasını vurgularlar.

Gönül aynı zamanda âşıklar için bir yolculuk alanıdır. Kendini tanıma ve gerçek benliğe ulaşma yolunda araçtır. Âşıklar gönül seyahatleriyle nefislerini terbiye eder, kötü düşünceleri ve duyguları aşarlar. Gönüldeki sırları çözerek içsel yolculuklarını gerçekleştirirler. Gönüldeki hataları düzeltmeye, kötü duyularından arındırmaya ve içsel güzellikleri ortaya çıkarmaya gayret ederler. Gönül temizliğine önem verir ve gönül kırmaktan kaçınırlar. Çünkü gönül, ilahi aşkın yer aldığı ve Allah'ın tecelli yerdir. Bu nedenle gönül üzerinde durarak, onu korumak, temizlemek ve arındırmak için çaba gösterirler. Gönül kırmanın Kabe'yi yıkmakla eş değer olduğunu ifade ederler. Onlar için gönül Allah'ın huzurunda bir mabettir ve onu kırmak Allah'ın evini yıkmak anlamına gelir. Âşıklar, gönül yaparak Allah'ın rızasını kazanmaya çalışır. Gönül bahçelerini güzelliklerle donatarak içlerindeki nurun parıltısını parlatmak isterler.

Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıklar, büyük mutasavvıflar gibi gönül temizliğine önem vermişler gönül kırmaktan kaçınmışlardır. Gönül yıkmanın Kâbe yıkmaktan farksız olduğunu dile getirmişlerdir. Asıl Kâbe'nin insan gönlü olduğunu, gönle giren insanın ise Hacı olduğunu dile getirmişlerdir.

İnsan, evrende Allah'ın kudretinin yazısız kitabı kabul edilir. O'nun yüce kudretinin somut ifadesi olarak, insanın varlığı büyük bir anlam taşır. İnsan, gökyüzündeki en parlak yıldız gibi, ayın ışığı gibidir. Allah'tan aldığı nur ile etrafına ışık saçar. İnsanın gönlü, Kâbe gibi kutsal bir mabede benzetilir; derinliklerinde saklı sırlar ve manevi hazineler bulunur. Gönül, Allah'ın huzurunda bir mihrap gibi durur. İnsan, gönlünde Allah'ı bulduğunda gerçek anlamda huzura kavuşur. Bu konuda Âşık Mevlüt İhsanî, şu ifadelere yer verir:

İnsanoğlu kuduretin yazısız kitabıdır
Yeryüzünün yıldızıdır mahlukun mehtabıdır
Gönüller Kâbe'ye benzer Hak onun mihrabıdır
Yıkma gönül tamir olmaz sen insana dokunma (Düzgün, 2015: 17).

Gönül, Beytullah (Allah'ın evi) olarak kabul edilir ve bu sebeple gönül yıkmak, kırmak büyük bir günah olarak görülür. Bir kere incindiğinde, kalpte derin yaralar açan gönül

kırıkları, tamir edilmesi zor olan izler bırakır. Gönül, insanın manevi dünyasının merkezidir ve burada yer alan incinmeler, ruhun derinliklerine kadar etki eder. Bu yüzden, başkalarının kalplerini kırmaktan kaçınmak ve onların duygularını korumak önemlidir. Çünkü bir kere kırılan gönül, kolayca eski haline dönmez ve bu nedenle gönül kırmak, büyük bir sorumluluk gerektiren bir davranıştır. Bu düşünceden hareketle Âşık Hasretî, insanlara gönülle ilgili şu öğütte bulunur:

İnsan bu dünyaya bir sefer gelir
Ağlamaya değil gülmeye çalış
Gönül beytullahtır yıkma zay olur
Yaralıya merhem olmaya çalış (Hasretî, 1989: 51).

Âşık Hasretî, diğer şiirlerinde ise gönlün kırılmaması gerektiğini (Hasretî, 1989: 7), insan ölümlü bir varlık olduğu için kırılan gönlü tamiri etmek için çok geç kalabileceğini (Hasretî, 1989: 46), gönül almanın vacip olduğunu (Hasretî, 1989: 52) ifade etmiştir.

İnsanın gönül evi, Allah'ın gözettiği kutsal bir mekândır. Gönül inşa eden kişi, adeta hac ibadetini yerine getirmiş gibi olur. Ancak gönül yuvasını yıkmak, diğer tüm günahlardan daha büyük bir suçtur. Gönül evini talan eden kişinin ıslah edilmesi gerekmektedir. Bu durumu Halil Karabulut, dizelerinde şöyle ifade eder:

Gönül evi Hakk'ın baktığı yerdir
Gönül yapan adam hac yapan erdir
Yuva yıkmak her günahtan beterdir
Bozguncunun boynu burulmalıdır (Karabulut, 1988: 80).

İnsan bedeni, derin sırlarla doludur ve bu sırların en önemlisi gönülde saklanır. Büyük bir güce sahip olan gönül, dışarıdan bakıldığında sıradan gibi görünse de içinde büyük sırlar barındırır. Gönül, adeta bir Kâbe gibi kutsal bir yapıdır ve onu tavaf etmek, hac ibadetini yerine getirmekle eşdeğerdir. Dolayısıyla, insanlar arasındaki ilişkilerde gönül kırmaktan kaçınılmalı ve her bir gönül, adeta bir Kâbe gibi kutsal bir değer olarak korunmalıdır. Âşık Selmanî, bu durumu şöyle dile getirir:

Selmani sır alır beyan ederken
Birler kırk olmuş bin bir bedenden
O Kâbe gönüldür gelip gidenden
Tavaf olunursa mutlak hacı var (Avşar, 2010: 671).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise gönül ziyaretini bilmeyen insana hacı demenin zor olduğunu (Avşar, 2010: 388), gönlün Beytullah olduğu için yıkılmaması gerektiğini, elden geldiği kadar bu evi kurmaya çalışılması gerektiğini (Avşar, 2010: 588), gönlünde Allah olanın kalbinin temiz olduğunu (Avşar, 2010: 514) ifade etmiştir.

Gönül yapmak, sadece sözle değil, aynı zamanda eylemle de olmalıdır. Çünkü her bir davranış, her bir çaba, Allah'ın huzurunda bir şahittir. Her yapılan iş, O'nun katında kaydedilir ve değerlendirilir. Bu nedenle, gönül yapmak için çalışmak, sadece insanlar arasındaki ilişkilerde değil, aynı zamanda Allah'a karşı olan sorumluluk bakımından da önemlidir. İnsanı mihraba gönlü Kâbe'ye benzeten Murat Çobanoğlu, bu duruma şöyle değinir:

İnsan bir mihraptır gönüller Kâbe
Çalış, kırmayasın üzülür gider
Her ne yapar isen Yaradan şahit
İyiyse amelin yazılır gider (Kafkasyalı, 1998: 287).

Âşık Mahzunî Şerif, Beytullah'ı görmek isteyen âşığa seslenerek gönül şad edenlerin hacı olduğunu, fakat bunun zorlu ve engelli bir süreç olduğunu şu şekilde dile getirir:

Beytullah'ı görmek isteyen aşık
Gönül şadedenler hacıdır hacı
Yük ağır ben ağır kollar dolaşık
Ermeden yıkılmak acıdır acı (Zaman, 1999: 318).

Âşık Mahzunî Şerif, diğer bir şiirinde ise üç günlük dünyada gönül kırmaya değmeyeceğini (Zaman, 1999: 340) ifade etmektedir.

Diğer âşıklar da gönül konusunda benzer düşünceleri dile getirmişlerdir. Ali İzzet Özkan, gönlün Beytullah olduğunu belirtirken, Âşık Efkârî, gönül yapanların adeta Kâbe yapmış gibi olduğunu ifade etmiştir (Başgöz, 1979: 120, 224; Rayman, 1998: 142). Âşık Sefil Selimî ise gönül yapanları, Kâbe'yi tavaf edenlerden daha üstün olarak görmüş ve gönül Kâbe'dir diyerek onu yıkanların gaflet içinde olduğunu belirtmiştir (Özdemir, 2003: 514, 599). Davut Sularî ise gönlün Kâbe olduğu için gönül yapanın hacı olduğunu dile getirmiştir (Yalsızuçanlar, 2018: 109). Âşık Hüdaî, ehl-i dil olanların gönülleri tamir etmesi gerektiğini vurgularken (Hüdaî, 2001: 19), Âşık Deryamî, insanların elinden geldiğince gönül kırmamaları gerektiğini ifade etmiştir (Deryamî, 1990: 51). Âşık Müdâmî, gönül kırmamanın önemine dikkat çekerken, gönül evini temiz bırakmanın gerekliliğine vurgu yapmış ve gönül yıkmak ile Kâbe'yi yıkmak arasında benzer bir günah olduğunu belirtmiştir (Aydın, 2012: 408, 796, 887). Abdülvahap Kocaman ise gönül kırmayan insanın kâmil insan olduğunu ve Müslümana yakışmayan davranışların başında gönül kırmak geldiğini ifade etmiştir (Kayırhan, 2007: 131, 135). Bu âşıkların ortak vurgusu, gönlün Allah ile insan arasındaki ilişkide merkezi bir konumda olduğudur.

Âşıklar, gönül unsurunu Kâbe benzetimin dışında köşk, tarla, saray, kitap, kapı, kuş, pervane, terazi, yâr, şehir, göz, kapalı çarşı, ayna gibi farklı benzetim şekilleriyle de ele almıştır. Âşıkların bu farklı benzetimleri, gönlün sadece tek bir yönünü değil, aynı zamanda pek çok yönünü ortaya çıkarmıştır. Bu sayede âşıklar, manevi duygularını anlamak ve kavratmak adına farklı imgeler kullanarak gönül kavramını zenginleştirmiştir.

Âşık Sefil Selimî, gönlü bir köşk olarak tanımlayarak, bu köşke girmenin önemli olduğunu vurgulamıştır (Özdemir, 203: 107). Gönlü tarla olarak görmüş, bu tarlanın ekilip biçilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Özdemir, 203: 271). Gönlün bir saray olduğunu ve sahibinin Allah olduğunu belirtmiş, gönlün iç yüzünün ise aşk olduğunu dile getirmiştir (Özdemir, 203: 299, 297). Gönlü bir kapı olarak tasvir etmiş, bu kapının kilitli bırakılmaması gerektiğini vurgulamıştır (Özdemir, 203: 580). Ayrıca, gönlün aşka muhtaç olduğunu söylemiştir (Özdemir, 203: 605).

Âşık Daimî, gönlü bir kuş olarak tasvir ederek kuşun kafesten uçtuğunu belirtmiştir (Zaman, 2008: 179). Gönlün pervane olup döndüğünü ve terazi gibi ölçtüğünü ifade eden Daimî, gönlün farklı anlamlarla dolu olduğunu dile getirmiştir (Zaman, 2008: 210, 213).

Âşık Hüdaî, gönlü yâr olarak görüp, onu sevmenin önemine vurgu yapmıştır (Hüdaî, 2001: 9). Gönlün bir şehir olduğunu belirtmiş, bu şehri gezmek gerektiğini ifade etmiştir (Hüdaî, 2001: 10). Gönlün bir göz olduğunu ve candaki cananı gönül gözüyle görmek gerektiğini söylemiştir. Gönlün muhabbet kitabı olduğunu da dile getirmiştir (Hüdaî, 2001: 35, 40).

Âşıklardan Âşık Hasretî, gönlü kapalıçarşı ve aynaya benzetmiştir (Hasretî, 1989: 9, 51). Âşık Mahzunî Şerif, gönlü zalim olarak nitelendirmiştir (Zaman, 1999: 131). Âşık Veysel ise gönlün bu geniş dünyaya sığmadığını söylemiştir (Kaya, 2004: 296).

Âşık şiirlerinde gönül gözüne önem verildiği ve bu gözün can gözü olarak adlandırıldığı görülmektedir. Şiirlerde gönül gözü, içsel keşif ve aydınlanmanın simgesi olarak kabul edilir ve gerçeklikleri fark etmek için kullanılan bir araç olarak değerlendirilir. Örneğin Âşık Daimî, hayatta menzil almak isteyen kişinin sabırla beklemesi ve gönül gözünü açık tutması gerektiğini belirtir (Zaman, 2008: 204). Âşık Veysel'in gözlerini kaybetmesine rağmen her nereye baktığında Allah'ı gördüğünü dile getirmesi onun gönül gözüyle görmesini yansıtmaktadır. Onun için görmek, sadece fiziksel gözlerle değil, aynı zamanda gönül gözüyle de mümkündür (Kaya, 2004: 104). Âşık Sefil Selimî, isteyen kişinin gönül gözüyle gerçekleri görebileceğini (Özdemir, 2003: 115), bu gözün parlaklığını ahiretin ışığından aldığını (Özdemir, 2003: 161), Allah'ı can gözüyle görmek gerektiğini (Özdemir, 2003: 309), Allah'ı can gözüyle görenin gerçek dost olduğunu (Özdemir, 2003: 457) ifade eder. Âşık Hüdaî, can gözünün açılmasının gerekliliğini vurgulayarak, içsel aydınlanma ve farkındalığın önemine işaret eder (Hüdaî, 2001: 24). Âşık Müdâmî ise insanın zahiri gözünü değil gönül gözünü açması gerektiğini (Aydın, 2012: 678) dile getirir. Tüm bu âşıkların ifadeleri, insanın iç dünyasını keşfetme ve gerçekleri anlama sürecinde gönül gözünün kritik bir rol oynadığını ve içsel aydınlanmanın bu gözle mümkün olduğunu gösterir.

3.1.11 Kendini Bilmek

İnsanın kendi iç aleminde meydana gelen oluşumlar hakkında bilgi sahibi olmasına "kendini bilme" adı verilmektedir. Sözü edilen oluşumlar ister hayır ister şer türünden olsun insanın kaderi bu oluşumları doğru olarak bilmesine ve değerlendirmesine bağlıdır. Bu nedenle bu konu, hayati öneme sahiptir (Uludağ, 2021: 228).

Allah, "Andolsun ki biz insanı en güzel şekilde yarattık" (Tin 95/4) ayeti ile insanı en güzel şekilde yarattığını bildirmiştir. Allah, mutlak güzelliği kendinde olan yaratıcıdır. "Yaratanların en güzeli Allah yücedir" (Mu'minun 23/14). Allah'tan başka tüm güzellikler izafidir ve Allah'tan pay aldıkları nispetle güzeldirler. İnsan da öz bakımından bu güzellikten büyük ölçüde pay almıştır. İnsandaki güzelliklerin kaynağı Allah'ın sıfatlarının tecelli etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu güzelliklerin farkına varmak için önce insan kendine "ben kimim?" sorusunu sormalıdır. Bu soru sorunun cevabını bulan insan kendi özündeki mükemmelliği bulur.

İnsanın kendisini bilmesi âşık şiirinde önemli bir konudur. İnsan, yaratılışındaki güzellikleri fark ederek kendi özünü keşfeder. Âşıklar, bu durumu şiirlerinde dile getirir ve insana kendini araştırmasını ve kim olduğunun sorusunu sormasını öğütler. İnsanın kendisini tanıması, Allah'ın sıfatlarının yansımasıyla olan bağını anlaması demektir. Bu bilinç, âşık için bir aydınlanma ve ruhani bir yolculuktur. Aşkın gücüyle kendi varlığını keşfeder ve Allah'ın yaratıcılığının bir parçası olduğunu idrak eder. Bu bilinçle yazılan şiirler, insanın kendisine dönüşünü ve Allah'a ulaşmayı anlatır.

Cumhuriyet Dönemi geleneği icra eden âşıklar insanoğlunun kim olduğunun cevabını; mutlak güzelliğin insanda tecelli edişini, insanın mükemmelliğini, diğer varlıklardan üstün olduğunu ve içindeki hazineyi anlatarak vermişlerdir. Bu şiirlerle insanın varoluş amacını hatırlatmayı ve içindeki potansiyeli ortaya çıkarmayı hedeflemişlerdir.

İnsan, dünya denilen gaflet denizine dalmadan önce kendini tanımalıdır. Dünyaya adımını attığı ilk andan itibaren, beşerî benlik tarafından ele geçirilen mutlak benliği tanımak önemlidir. Kendisinin kim olduğunu bilen insan, bu bilinçle hareket ederek gaflete kapılmaz ve yaşamını daha anlamlı bir şekilde sürdürür. Bu bağlamda Âşık Divanî, insanlara kendilerini tanımaları için şu nasihati verir:

Gaflet denizine dalmadan evvel
Damlalarla gelen sen seni tanı
Dünya nasibini almadan evvel
Ana rahminde ölen sen seni tanı (Divani: 1971: 5).

Âşık Divanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde insan bedeninin toprak ve su dolu olduğunu, Allah yolunun kalp evinden geçtiğini bu yüzden insanları ayrı görmeyip bir görmek gerektiğini, insanın hakikat yolunda bir sır olduğunu belirtir ve Allah'ı bilmenin kendini bilmekten geçtiğini vurgular.

İnsan, varoluşunun nedenini sorgulamalıdır. Varlık sebebini sorgulamak, insanın hayatına anlam katan bir meseledir. Bu temel sorunun cevabını bulup anlamak için derinlemesine düşünmelidir. Bu soru, insanın kendini ve Allah'ı anlama arayışında merkezi bir rol oynar. Çünkü insanın varoluş amacını kavraması, Allah'ı bulmasına yardımcı olur. Varoluş sebebini düşündürtmek isteyen Şeref Taşlıova, insanın varoluş amacını şu şekilde sorar:

Neye yaratmış Hak seni
Dünyada incitme canı
Sen topraksın aslını tanı
Derin düşün insanoğlu (Taşlıova, 2012: 327).

Şeref Taşlıova, diğer şiirlerinde ise insanın kendisini yoklayarak hakikati kendinde araması gerektiğini (Taşlıova, 2012: 178); tüm insanların eşit olduğunu, (Taşlıova, 2012: 264-265); insanda dört şeyin çok kıymetli olduğunu bunların ise asalet, mârifet, terbiye ve akıl olduğunu (Taşlıova, 2012: 484); cömertliğin, cesaretin ve aklın insandaki üç güzellik olduğunu (Taşlıova, 2012: 485); insanların muratlarına Allah'ın verdiği irade ile kavuştuğunu, insanların arıya benzediğini çalışırsa şayet kovanında bal yaptığını (Taşlıova, 2012: 593); Allah'ın bütün insanlara fırsat verdiğini, yeryüzünde çeşitli insanların olduğunu ve insanın içinde hüner olduğunu (Taşlıova, 2012: 594) söylemektedir.

Allah, insanı ahsen-i takvim suretinde âlemlerin özünü teşkil edecek şekilde, bütün varlıkların en üstünü ve en güzeli olarak yaratmıştır. Bu durum, "Andolsun ki biz

insanı en güzel şekilde yarattık" (Tin 95/4) ayeti ile bildirilmiştir. İnsanın kusursuz yaratılışı hakkında Âşık Müdâmî, dizelerinde şu ifadelere yer verir:

Hilkati ahsen-i takvim
Kamudan aladır insan
Haber verdi elim lam mim
Alemü'l esmadır insan (Aydın, 2012: 599).

Âşık Müdâmî, şiirinin diğer dörtlüklerinde insanın çözülmez bir mana taşıdığını, içinde çeşitli sırlar barındırdığını, her şeyin insanda bulunduğunu ifade etmektedir.

İnsan, yazılı metinlerde sadece harfleri ve kelimeleri görmemeli, onların ötesinde derin anlamlar aramalıdır; çünkü gerçek Kur'an-ı Kerim, sadece kağıt üzerinde değil, insanın kendi varlığında yazılıdır. Bu itibarla insan, diğer canlılardan ayıran önemli özelliklere sahiptir ve bu özellikler, onun kendi potansiyelini keşfetmesiyle ortaya çıkar. Bu durumu Ahmet Günbulut (Aşık Sefil Selimî), şöyle anlatır:

Kağıtta yazıyı Kur'an'dır sanma
Hatasız yazılan yazı sendedir
İnsansın, insanı hayvandan sanma
İyi ara, şeklin özü sendedir (Özdemir, 2003: 473).

Âşık Sefil Selimî, şiirinin diğer dörtlüklerinde insanın içsel derinliklerine ve Allah'ın varlığının insanın içindeki yansımalarına odaklanır. Kuldaki bedenin gizem dolu bir hazinesi olduğunu belirtirken, yaratıcının varlığının kulda saklandığını ifade eder. Herkesin eşit olduğunu vurgularken, Allah'ın gücünün, cömertliğinin ve varlığının her insanda mevcut olduğunu dile getirir. Bu dörtlüklerde insanın içsel değerine ve Allah'ın insan üzerindeki etkisine dikkat çekilir, insanın derinliklerindeki sırların keşfine yönelik bir çağrı yapılır.

Sefil Selimî, diğer şiirlerinde ise insandaki ilahi sırrın üstünü örtmemek gerektiğini, Hüda'nın bir parçasının insanda bulunduğunu, kulağın duyması dilin söylemesi gibi yeteneklerin Allah'tan geldiğini (Özdemir, 2003: 241), insanın kim olduğunu sorgulaması gerektiğini (Özdemir, 2003: 353, 386), bedenin bir dünya olduğunu içinde

şahının bulunduğunu (Özdemir, 2003: 386), bütün insanların eşit olduğunu (Özdemir, 2003: 379), her insanın içinde bir sır barındığını, bu sırrın kapılarının mühürle kitlendiğini, dileyen insanın aslına erip bu kilidi açabileceğini (Özdemir, 2003: 412), kulun kuldan ayırt edilemeyeceğini (Özdemir, 2003: 430), insanı sevmenin bir gereklilik olduğunu (Özdemir, 2003: 137) ifade etmektedir.

Allah, insana kudretinin izlerini taşıyan akıl, ilim ve fen gibi büyük lütuflar bahşetmiştir. Bunun yanında Allah'ın, Kur'an-ı Kerim'in ve dinin bilgisi, insanın iç dünyasında gizli olarak bulunmaktadır. İnsan, bu lütufları kullanarak ve bu bilgileri bularak dünya ve ahiret hayatının şekillenmesinde büyük bir sorumluluğa sahiptir. O, kendi kaderini belirleme gücüne sahip olarak, seçimlerini ve eylemlerini özgürce yapar. Bu nedenle, insanın en büyük arayışı, bu derinlikleri kendi içinde keşfetmek ve anlamak olmalıdır. İnsan, içindeki hazineleri keşfettiğinde, kendi potansiyelini ve ilahi hikmetin izlerini daha iyi anlayabilir, böylece hem dünya hem de ahiret hayatında daha bilinçli ve anlamlı bir yaşam sürdürebilir. Bu konunun üzerinde duran Aşık Hüdaî, insanın kendi arayışına girmesi için şu nasihatte bulunur:

Der HÜDAÎ: akıl ilim, fen sende
Dünya sende, ahret sende, han sende
Allah sende, Kur'an sende, din sende
Sende ara sende seni bul gardaş (Hüdaî, 2001: 16).

Âşık Hüdaî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise insanın içinde yapıcı gücün bulunduğunu, bu güçle tabiata şekil verdiğini, Allah'ın yarattığı en büyük hazinenin insan olduğunu, insanın içinde çözülmemiş sırların barındığını söylemektedir.

Allah'ın varlığı, insanın içinde saklıdır. Bunun yanında insan; ilim öğrenme, akıl yürütme ve fikir erdirme gibi özelliklerle yaratılmıştır. İnsanın gafletten uyanması ve bu özellikleri kullanarak Allah'ı bulması, onun en önemli görevlerinden biridir. Gafletten uyanan insan, evrenin ve kendisinin derinliklerinde Allah'ı bulmaya başlar. Âşık Veysel, insanın içinde Allah'ın varlığının olduğunu ve bu özelliği fark etmesi gerektiğini şöyle vurgular:

Allah’ın varlığı mevcut insanda
İlim akıl fikir sermaye sende
Çalıştır gemiyi otur dümende
Uyan bu gafletten uyuma yurttaş (Kaya, 2004: 286).

Âşık Veysel, şiirinin diğer dörtlüklerinde insanın akıl yürütmesinin, sorgulamasının ve hayatı anlamlandırmasının gerçekliğe ulaşmak için bir gereklilik olduğunu vurgulamaktadır.

Âşık Veysel, diğer şiirlerinde ise yaratılış bakımından her insanın eşit olduğunu, herkesin aynı yolun yolcusu olduğunu, kimsenin hor görülmemesi gerektiğini (Kaya, 2004: 217), senlik benlik kavgasının bırakılması gerektiğini (Kaya, 2004: 147), insanın ne ararsa kendinde araması gerektiğini (Kaya, 2004: 122) söylemektedir.

Âşık Mahzunî Şerif, insanın içsel dünyasına ve gerçek özüne yabancılaşmasını eleştirir. Asıl bilinmesi gereken şeyin kişinin kendi iç dünyası olduğunu belirtir. Hz. Mûsâ kıssasına gönderme yaparak aranılan şeyin (Allah’ın) insanın içinde olduğunu ifade eder:

Ahmak gönlüm ne gezersin yabanda
Şu iki cihanı sen sende ara
Boşa Tur Dağı’nda gezip dolaşma
Musa’yı çobanı sen sende ara (Zaman, 1999: 159).

Âşık Mahzunî Şerif, diğer şiirlerinde kendini görmeyen insanın Hakk’ı göremeyeceğini (Zaman, 1999: 169); kendini bilmeyen insanın Hakk’ı bilemeyeceğini (Zaman, 1999: 471) ifade etmektedir.

İnsan, kısmen aşağılık kısmen yüce, bazen cahil bazen akıllı, maddi ve manevi açılardan çeşitli yönleri olan bir varlıktır. Bir yönüyle Allah'ın birliğine yönelse de diğer yönleri ise O'nun zuhur ettiği dünyaya bağlıdır. İnsanın kendi içlerindeki zıtlıkları, onun varoluşsal bir gerçeği olarak kabul edilir. Bu durum Halil Karabulut’un dizelerinde şöyle yer bulur:

Kısmım âdi, kısmım âlâdır benim
Kısmım câhil, kısmım dânâdır benim
Kısmım madde, kısmım mânadır benim
Kısmım tek'e, kısmım çok'a bağlıdır (Karabulut, 1988: 81).

İnsanlar "küntü kenz"den (gizli hazine) gelmiştir ve bu hazinenin yansımaları tüm insanda mevcuttur. Âşık Daimî, insanları kapıcılara benzeterek bu hazine ile meşgul olduklarına değinir. İnsanın bu hazineden pay aldığı ölçüde keramet, merhamet ve muhabbet sahibi olduğuna dikkat çeker:

Bizdedir azimi nuri keramet
Etmeyiz kimseye buğzu edevat
Bizdedir defteri meyzi muhabbet
Küntü kenzullahın derbanıyız biz (Zaman, 2008: 58).

Âşık Daimî, şiirinin diğer dörtlüklerinde, insanın kendi gerçekliğini Allah katında araması gerektiğini, kendi sırlarının cevaplarının Allah katında gizli olduğunu ve insanların gizli bir hazinenin ürünü olduğunu ifade etmektedir.

Âşık Daimî, diğer şiirlerinde ise her şeyin özünün insanda var olduğunu (Zaman, 2008: 62-76), kâinatın zerre olup insanın bu zerrenin içinde bir zerre olduğunu (Zaman, 2008: 180), insanın Hakk'ın varlık deryası olup kâinatın aynası olduğunu, insanın içinde pek çok sırrın barındığını, insanın güçlü bir varlık olduğunu (Zaman, 2008: 89), insan vücudunun bir gemi olduğunu aklın ise bu geminin kaptanı olduğu (Zaman, 2008: 213) söylemektedir.

Murat Çobanoğlu, insanları "ben", "sen", "o" diye ayırmamak gerektiğini, bütün insanların bir olduğunu, bütün kâinatın Mevlâ'sının tek olduğunu söylemektedir:

O ki biz insanız ayırma sakın
Ne sen, ne ben, ne o, hepimiz biriz
Bütün kâinatın tektir Mevlâsı
Ne sen, ne ben, ne o hepimiz biriz (Kafkasyalı, 1998: 261).

Murat Çobanoğlu, şiirinin diğer dörtlüklerinde kimsenin dünyada kalıcılığının olmadığını, en sonunda Allah'ın divanına varılacağını bu nedenle ne incinip ne de kimseyi incitmemek gerektiğini, insanın nefsine uyduğunu, bütün insanların atasının Hz. Âdem ve anasının Hz. Havvâ olduğunu söylemektedir.

Murat Çobanoğlu, diğer şiirlerinde ise sadık insanların her zaman Allah'ı andığı (Kafkasyalı, 1998: 261), insanların fani olduğunu (Kafkasyalı, 1998:288) dile getirmektedir.

Geleneği icra eden âşıklardan Âşık Hasretî, insanı güle benzeterek açılıp solduğunu, insanın hem hancı hem yolcu hem de misafir olduğunu, bir damla iken vücuda kavuştuğunu, mahlukatın en şereflisi olduğunu (Hasretî, 1989: 63); Âşık Selmanî, yerde ve gökte insandan daha güzel yaratılmış olan varlığın olmadığını (Avşar, 2010: 227); insana her şeyin verildiğini, iyiyi ve kötüyü seçmenin insanın elinde olduğunu (Avşar, 2010: 236), başa gelen her musibetin insanın kendi seçimlerinin sonucu olduğunu (Avşar, 2010: 431); Bardızlı Âşık Nihânî, insanların çok çeşitli olduğunu (Gedik: 1995: 213); Talibî Coşkun, insanların günahkar kul olduğu için çok hatasının olduğunu (Kaya, 2013: 26, 246, 249) ifade etmektedir.

Âşık şiirinde halk arasında nefsini bilen Rabb'ini bilir - men arefe nefsehu fekad arefe Rabbehu (Açıkel, 1998: 174) şeklinde bilinen rivayete atıfta bulunarak insanın nefsini tanıması gerektiği vurgulanır. Âşıklara göre insanın nefsindeki sırrın keşfi, Allah'a yaklaşmanın anahtarı olup kişinin kendisini ve Allah'ı daha iyi anlamasına yardımcı olur.

Bardızlı Âşık Nihânî, Allah'ın güzelliğini (Cemâlullah) arzulayanların bu maksada "Menâref" yoluyla ulaşabileceklerini belirtir. Âşık Müdâmî ise "Menâref" sırrının "küntü kenzen mafiyadan" beri bilindiğini ve bu sırrın insanın içinde olduğunu dile getirmiştir:

"Menâref" sırrına olanlar agâh
Murad-ı maksudu ol Cemalullah
Bütün ahbaplara olsun eyvallah
Affedin kusurum bakman noksana (Gedik, 1995: 145).

Küntü kenzen mahfiyadan başlayan
Keşki sırrı men arifi biliriz
Ademden Adem tohum aşılayan
Nihandaki nuru kâfi biliriz (Aydın, 2012: 532).

Sırrı men arafa sendedir
O Cevher-i şeref sendedir
Otuz iki harf sendedir
Çözülmez manadır insan (Aydın, 2012: 599).

3.1.12 Vücut-Beden

Vücut; varlık, bulunma anlamına gelir (Şimşek, 2017: 380). Kur'an-ı Kerim'in "insanı, kokuşmuş bir balçıktan yarattık" (Hicr 15/26), İnsanı bir nufteden yarattı" (Nahl 16/4), "Allah, sizleri topraktan sonra da bir damla sudan yarattı" (Fâtır 35/11) gibi ayetlerinde insan bedeninin hangi maddelerden yaratıldığı bildirilmiştir.

Âşık şiiri geleneğinde vücut, insanın var oluşunun temel unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Âşıklar, vücudun maddi varlıkla olan bağını ve insanın yaratılışındaki rolünü vurgulamışlardır. İnsan vücudunun, topraktan, balçıktan veya bir damla sudan oluştuğunu anlatarak yaratılışın temel maddelerini dile getirmişlerdir. Âşıklar, vücudu bir kutsal emanet olarak değerlendirir. Vücudu, Allah'ın yaratıcı kudretinin bir tecellisi olarak görürler. Allah'ın insana verdiği bir hediye olarak kabul ederler ve bu hediye sayesinde insanın dünyayı deneyimleyip yaşadıklarına dikkat çekerler. Vücudun sınırlılıklarının farkındadırlar ve onun geçici bir varlık olduğunu bilirler. Bu nedenle, vücudu sadece dünyevi zevklere yönelik bir araç değil aynı zamanda manevi bir yükselişin merdiveni olarak görürler. Vücudu ruhun evi olarak kabul ederler ve ruhun sırlarını keşfetmek için bir kapı olarak kullanırlar.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Allah'ın insanı nasıl, niçin ve hangi maddelerden yarattığı işlenmiştir. Bu bağlamda Âşık Müdâmî, Allah'ın insanı en güzel şekilde yarattığını (Aydın, 2012: 253), insanın yaratılışının Allah'ın varlığına bir delil oluşturduğunu, insanın gizli sırrın (küntü kenz) ilanı olduğunu (Aydın, 2012: 529) söyler. Bardızlı Âşık Nihânî (Gedik, 1995: 157), Şeref Taşlıova (Taşlıova, 2012: 389),

Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 758) insanın dört unsurdan (ateş, su, hava, toprak) yaratıldığını ifade eder. Bunun yanında Âşık Veysel (Kaya, 2004: 148); Halil Karabulut (Karabulut, 1998: 77); Şeref Taşlıova (Taşlıova, 2012: 876) toprağın, Âşık Müdâmî (Aydın, 2012: 700); Talibî Coşkun (Kaya: 2013: 246) nutfenin (meninin), Âşık Talibî Coşkun (Kaya: 2013: 242), Âşık Sefil Selimî (Özdemir, 2003: 494) balçığın ve Âşık Mahzunî Şerif (Zaman, 1999: 156) hamurun insan yaratılışındaki rolüne ayrıca dikkat çeker.

Şiirlerde insan vücudu için saray (Aşır, 2009: 42), (Özdemir, 2003: 584); cami (Aşır, 2009: 139), şehir (Aşır, 2019: 62), derya (Kafkasyalı, 1998: 150, 184); ağaç (Kafkasyalı, 1998: 180); dağ (Kafkasyalı, 1998: 190), bina (Kafkasyalı, 1998: 245), kovan (Kafkasyalı, 1998: 267), (Hüdaî, 2001: 43); şamdan (Özdemir, 2003: 142); kale (Özdemir, 2003: 174); ahır (Özdemir, 2003: 313); gemi (Özdemir, 2003: 420), (Hüdaî, 2001: 213) tarla (Özdemir, 2003: 561) makine (Özdemir, 2003: 581) gibi pek çok benzetmenin yapıldığı görülür:

Yapılan vücut ile ilgili benzetmeler insanın iç dünyasını, duygularını ve ruhsal durumlarını anlatmak için kullanılır. Örneğin, insan vücudu bir saray gibi tasvir edilirken (Aşır, 2009: 42), içindeki gizem ve zenginlik vurgulanır. Aynı zamanda, insan cami gibi düşünülerek, içsel derinliğe ve kutsallığa işaret edilir (Aşır, 2009: 139). Şehir metaforuyla insanın karmaşıklığı ve içindeki farklı unsurların bir araya gelmesi anlatılır (Aşır, 2019: 62). İnsanın deniz gibi derin ve engin duyguları ifade edilirken, ağaç metaforuyla insanın büyüme ve gelişme süreci anlatılır (Kafkasyalı, 1998: 150, 184, 180). Dağ benzetmesi, insanın kararlılığını ve sağlamlığını sembolize eder (Kafkasyalı, 1998: 190). Aynı şekilde, insan vücudu bir bina gibi görülerek sağlamlığı ve dayanıklılığı üzerinde durulur (Kafkasyalı, 1998: 245). İnsanın duygusal ve zihinsel süreçleri bir kovan gibi düşünülerek, içsel dönüşüm ve değişim vurgulanır (Kafkasyalı, 1998: 267; Hüdaî, 2001: 43). Şamdan, insanın iç ışığını temsil ederek, aydınlanma ve rehberlik anlamına gelir (Özdemir, 2003: 142). Kale benzetmesi, insanın kendini koruma ve savunma mekanizmalarını ifade eder (Özdemir, 2003: 174). Ahır, insanın içindeki hayvani ve dürtüsel yanları anlatmak için kullanılır (Özdemir, 2003: 313). Gemi metaforuyla, insanın hayatta yolculuğu ve macerası anlatılır (Özdemir, 2003: 420; Hüdaî, 2001: 213). Tarla, insanın verimliliğini ve bereketini

simgeler (Özdemir, 2003: 561), makine ise insanın işleyen ve fonksiyonel yanlarını ifade eder (Özdemir, 2003: 581). Bu benzetmeler, âşık şiirinde insanın derinliklerine inmeyi ve onun evrensel bağlantılarını vurgulamayı amaçlar.

Âşık Talibî Coşkun, Kur'an-ı Kerim'in "O, sizleri topraktan sonra bir damla sudan, sonra kan pıhtısından (embiryo) yaratandır" (Mümin 40/67) ayeti ışığında yaratılışın aşamalarını ifade etmiştir. Hz. Âdem'den başlayarak bütün insanların özünün toprak olduğunu, bir katre meni ile ana rahminden çoğaldığını söylemektedir:

Ta devr-i Adem'den hâkî türaptan
Hepimiz halk olduk ondan ilahi
Bir katre meniden ana rahminden
Sen bizi halk ettin kandan ilahi (Kaya: 2013: 246).

Şeref Taşlıova; insanı insan yapan iliğin, kemiğin, kanın, bedenin ve tenin özünün toprak olduğunu söylemektedir. İnsanın fiziksel varlığının toprakla bağlantılısı olmasının yanı sıra, rüzgâr imgesini kullanarak manevi ve ruhsal derinliği de bu toprakla ilişkilendirilir:

İlik toprak kemik toprak kan toprak
Ceset toprak beden toprak ten toprak
Şeref der ki senden oldum ben toprak
Rüzgâr eser boş bir tozu gösterir (Taşlıova, 2012: 876).

İnsan, hem fani yönü olan bedeniyle hem de baki yönü olan ruhuyla yaratılmıştır. Beden, topraktan oluştuğu için fani ve geçici bir niteliğe sahiptir, bu nedenle toprağa bağlıdır. Ancak ruh, ölümsüz olduğu için baki ve sonsuzdur; Allah'ın kendi nurundan oluştuğu için de O'na bağlıdır. İnsanın bedeni maddi dünyaya aitken, ruhu manevi boyutla ilişkilidir. Halil Karabulut, insanın bu yönlerini şu şekilde izah eder:

Âşık Halil derler birdir mevcudum
Beni böyle karma yapmış mucidim
Fani, baki iki parça vücudum
Dışım hâke, içim Hak'a bağlıdır (Karabulut: 1998: 81).

Âşık Sefil Selimî, insan bedeninin bir balçıktan yaratıldığın söyleyerek bu yaratılışın sebebini sorgulayıp dünyaya geliş amacını düşünür. Dünyanın her yanının insanla dolmasının insanların bu kadar çoğalıp yayılmasının sebebini merak eder:

Adem bir balçıktan bir beden bulmuş
Nedeni ne bunun ne sebep olmuş
Dünyanın her yanı insanla dolmuş
Bu tohumu ne sebebe ekiyor (Özdemir, 2003: 494).

Âşık Sefil Selimî, bir başka şiirinde ise "esrar hanesidir kuldaki beden" (Özdemir, 2003: 473) diyerek insan bedeninin esrar taşıdığına dikkat çeker.

3.1.13 Akıl

Tasavvuf ehli ilahi, ezeli ve ebedi gerçeklerin akıl yoluyla anlaşılmasının güç olduğunu belirtir ve nazari aklı reddeder (Uludağ, 2005: 35). Sûfîlerin karşı oldukları akıl, gayb alemine tek başına hüküm veren nazari akıldır. Bunun yanında akl-ı meaş dedikleri ve dünya işlerinde faydalı olan akla asla karşı değildirler. Tersine bunun önemine birtakım yöntemlerle değinirler (Uludağ, 2021: 175).

Âşık şiiri geleneğinde, akıl ve ilahi gerçekler arasındaki ilişki karmaşık bir şekilde ele alınmıştır. Âşıklar, sınırlı olan nazari aklın ilahi gerçekleri tam olarak anlamaya yetmediğini ve derin manevi tecrübelere ulaşmak için sınırlarının olduğunu ifade etmişlerdir. Aklı, mantık ve düşünce süreçlerinin bir ürünü olarak kabul etmişler ancak ilahi gerçeklerin sınırlarının akılla aşılamadığını dile getirmişlerdir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde, Allah'ın hikmetlerinin ve ilahi sırlarının insan aklıyla tam anlamıyla idrak edilemeyeceğinin ve insanın bu konuda acizliğinin vurgulandığı görülmektedir. Âşıklar, bu konuda insanın sınırlı ve kısıtlı bir varlık olduğunu dile getirmiştir. Aklı ilahi gerçekleri anlamakta sınırlı sayılan bir unsur olarak kabul ederken aynı zamanda onun insan hayatındaki rolüne dikkat çekerek önemini de dile getirmişlerdir.

Ali İzzet Özkan, "Hikmetinden asla sual sorulmaz/Derin bir muamma akıl ermez" (Başgöz, 141); Âşık Gülhanî, "Hikmet-i Hüdâ'ya akıl ermiyor" (Gülhani, 1990: 59); Âşık Divanî, "Akıl ermez sırlarına sen nesin" (Akgün, 1962: 68); Halil Karabulut, "Tabiatta nereye baksam Hikmeti Hüda saklıdır/Akıl yetmez, akıl döksem" (Karabulut, 1998: 24); Aşık Selmanî "Hakk'ın hikmetine akıl sır ermez" (Avşar, 2010: 625), "Akıl ermez düzenine fendine" (Avşar, 2010: 625); Âşık Mevlüt İhsanî, "Hakk'ın sırrına erilmez akıl ermez hikmete" (Düzgün, 2015: 282); Murat Çobanoğlu, "Mevlâ'nın sırrına hiç akıl ermez" (Kafkasyalı, 1998: 282); Âşık Müdâmîi "Ey yaradan akıl ermez senin sır-ı hikmetine" (Aydın, 2012: 751) diyerek Allah'ın hikmet sırlarına karşı aklın acizliğini dile getirmiştir.

Âşık şiirinde ayrıca akılla ilgili farklı söylemlerde bulunulduğu görülür. Âşık Daimî (Zaman, 2008: 213), aklı yön tayin edici bir kaptana benzetir. Âşık Hüdaî (Hüda, 2001: 35), insanoğlunun en kıymetli varının akıl olduğunu söyler. Âşık Sefil Selimî (Özdemir, 2003: 189, 318), aklın süs olup imanî bilgi kaynağı olduğunu söyler. Âşık Divanî (Akgün, 1962: 90), ruhun akıl ile huzur bulduğunu, akıllı olmayınca darlığa düşüldüğünü söyler. Âşık Deryamî (Deryamî, 1990: 35), Allah'tan akıl diler. Âşık Selmanî (Aşır, 2009: 248, 625), tasavvuf ilminin akılla sezildiğini söyler ve Allah'ın cahil kullara akıl vermesi için dua eder. Âşık Efkârî ve (Rayman, 1998: 272), akılsız olanların nasihatten anlamayacağını söyler. Bardızlı Âşık Nihânî ve Murat Çobanoğlu (Gedik, 1995: 212; Kafkasyalı, 1998: 135) dünyaya akıl ermeyeceğini söyler. Şeref Taşlıova (Taşlıova, 2012: 345), kullanılmayan aklın boşa gittiğini söyler. Âşık Reyhanî (Aşır, 2009: 111, 702) ise aklın vücut sarayının padişahı ve hâkimi olduğunu söyler.

3.1.14 Nefs

Nefs; lügat ve ansiklopedilerde "ruh, can, hayat" (Devellioğlu, 2013: 979), "insanın özü, kendisi, ilâhî latife, kötü huyların ve sûflî arzuların kaynağı" (Uludağ, 2006, 32/526) olarak tanımlanmaktadır. Nitekim nefs, Kur'an-ı Kerim'de can, ruh, kişi ve hayat anlamlarında kullanıldığı gibi "Muhakkak ki nefs daima kötülüğü emredicidir" (Yusuf 12/53), "İnsanı biz yarattık ve nefsinin ona neler fısıldadığını da çok iyi biliyoruz" (Kaf 50/16) ayetlerinde olduğu gibi insana kötülüğü emreden arzu ve istek

anlamında da kullanılmıştır. Nefs, Türk İslam tasavvufunda ise kulun kötü özellikleri, yerilecek huy ve fiilleri anlamında kullanılmıştır (Abdülkerim Kuşeyrî, 2013: 172). Nefs, insandaki şehvet ve gazap kuvvetlerinin toplandığı şerrin kaynağı ve kötü huyların temeli olarak kabul edilmiş onun terbiye ve tezkiyesi için çabalar sarf edilmiştir.

Âşık şiirinde nefs, insanın Allah'a ulaşma yolunda karşılaştığı en büyük engellerden biri olarak görülür. Nefs, şiirlerde insanın içindeki kötü huylarının kaynağı, arzu ve isteklerin yönlendiricisi olarak tasvir edilir. Nefsin istek ve arzularının peşinden gitmek, insanı dünya bağlarına sıkıştırır ve manevi yükselişini engeller. Âşıklar, nefsin egemenliğinden kurtulmanın, Allah'a ulaşmaya giden yolu açacağına inanır. Nefsin insanı kötülüğe sürükleyen yönlerini, onun arzu ve isteklerinin kontrol altına alınması gerektiğini vurgular. Nefisleri ile olan çatışmaları anlatarak terbiye yolculuklarını ve nefsin kötülüklerine direnme çabalarını ifade eder.

Nefsin arzularına karşı direnme, ahlaki değerlere yönelme ve manevi bir temizliğe ulaşma çabası Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinin önemli temaları arasındadır. Şiirlerde nefsin şeytandan geldiği ve onun etkilerine maruz kalarak insanı yanlış yollara yönlendirdiği anlatılır. Nefsin kötü özellikleri belirtilerek insanın iç dünyasındaki mücadelesi ve nefsin ıslah edilmesi gerektiği vurgulanır. Nefsiyle mücadele eden insanın irade gücüne, sabrına ve azmine dikkat çekilir.

İnsanın yaratılışından gelen iki özelliği bulunur. Bunlardan biri rahmanî, diğeri ise şeytanî niteliktedir. Rahmanî özellik insanı doğru yola yönlendirirken, şeytanî özellik ise nefis aracılığıyla insanı doğru yoldan çıkarır. Nefis ile hareket eden insanın gözleri perdeyle örtülür ve gönül aynası paslanır. Âşık Müdâmî, insanın içsel mücadelesinde rahmanî nitelikleri güçlendirme ve şeytanî etkilere karşı direnme ihtiyacına şu şekilde dikkat çeker:

Âşıkta iki haslet biri rahmani dürür
Müstakimden çıkarsa, biri şeytani dürür
Verir kendin nefsini şuh fiili zulmanî dürür
Vara vara perde kaplar gönül aynasını pas (Aydın, 2012: 717).

Âşık Müdâmî diğer şiirlerinde ise nefsin sözüne uyup aldananların sonunun kötü olacağını (Aydın, 2012: 392), nefsin sözüne uymamak gerektiğini (Aydın, 2012: 448), nefsin insanın düşmanı olduğunu (Aydın, 2012: 525), nefsine uyup ona bel bağlayanların yasta olduğunu (Aydın, 2012: 710), nefis ile savaşmak gerektiğini (Aydın, 2012: 738) ve nefsini bilmeyen insanın basiretinin bağlandığını (Aydın, 2012: 757) dile getirmektedir.

Nefsin mertebeleri konusunda pek çok tasnif bulunur. Cüneyd-i Bağdadi'nin yaptığı tasnife göre nefs-i emmâre, en aşağı nefis mertebesidir. Nefs-i emmâre; cimrilik, hasetlik, kibir, öfke, kötü ahlak, şehvet ve gaflet gibi hayvanî sıfatlara sahip olan nefstir. Sahibine kötülük yapmayı emretmesi nedeniyle bu ismi almıştır (Muslu, 2018: 339-341). Bu bağlamda Âşık Veysel, toprak/çamur ile yaratılan insanların hamuruna nefsin de karıştığını ifade eder. Ona göre insan, yaratılış ile beraber gelen daima hevâ ve heveslerini emreden nefis ile hayat yaşar. Nefs-i emmârenin riyazetinde sabrın önemine dikkat çeker (Tikdemir, 2023b: 335):

Bunların hepsi mevcut VEYSEL'de
Yoktur diyeceğim emmare elde
Çamuruma karışmıştır temelde
Sabır bunun cümlesine bağ idi (Kaya, 2004, 217).

Âşık Veysel, bir başka şiirinde ise "Nefsini öldür ölmeden/Böyle emretmiş yaradan" (Kaya, 2004, 217) dizeleri ile nefis terbiyesinin Allah'ın emri olduğunu vurgulayarak ölmeden önce nefsin öldürülmesi gerektiğine dair nasihatte bulunur.

Âşık Selmanî*, Kan Kelesi Cengi'*ne telmihte bulunarak nefsi insanı esir almış bir kaleye benzetip bu kalenin fethetmesinin güç olduğunu söyler. Nefsin hizmetkarı olan kin, kibir, hırs ve şehvet gibi kötü davranışlar tıpkı kan gibi insan vücudunun her yerine yayılmıştır ve bu kaleyi korumaktadır. İnsan ise kendisini ele geçiren nefsin arzularından kurtulup iyiye ve güzele yönlenmelidir. Bunun için ise nefis kalesinin fethedilmesi şarttır:

Fetholması güç kalamız var bizim
Bu insanın nefsi kan kalasıdır

Bu kalayı fethetmesi zor bizim
Kin, kibir, hırs, şehvet ejderhasıdır (Avşar: 2010: 501).

Âşık Selmanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde nefsin bir şer olduğunu, vücutta pek çok askerinin çalıştığını, insanın asıl düşmanının nefs olduğunu belirtir ve nefsinin haddini bildiremeyen insanın madara olduğunu söyler.

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise Allah yoluna adım atan insanın cesedinin diri nefsinin ölü olması gerektiğini (Avşar: 2010: 443), ilahi aşka düşenlerin nefsini yendiğini (Avşar: 2010: 209), Allah sevgisinin nefsi ıslah ettiğini (Avşar: 2010: 507), nefsine uyan insandan hayır gelmeyeceğini (Avşar: 2010: 547), nefis ile cenk etmek gerektiğini (Avşar: 2010: 607), insanların ölmeden evvel nefsini öldürmeleri gerektiğini (Avşar: 2010: 276), mümin insanların ölmeden önce öldüğünü (Avşar: 2010: 644), ölmeden önce ölen insan canının sıhhat bulduğunu (Avşar: 2010: 573) söylemektedir.

Nefis, insanın beşerî benliğini şekillendiren güçlü bir etkendir. İnsanlar, nefislerine kapılarak başkalarını kınamaya ve farklı kişileri düşman olarak görmeye eğilimlidirler. Ancak asıl düşman, insanın kendi içinde bulunan nefsidir. İsmail Aydın'a (Âşık Daimî) göre insanın mutlak gerçekliği anlaması için, başkalarının değil kendi eksikliğinin görmesi, kendisinin farkına varması, nefis denilen düşmanını yok etmesi gerekmektedir:

Daimî'yim benliğime kanardım
Kendimi görmezdim eli kınardım
Kişiyi kendime düşman sanardım
Nefsim bana düşman imiş bilemedim (Zaman, 2008: 60).

Âşık Daimî, diğer bir şiirinde sürekli kötülüğü emreden "nefs-i emmâre" derecesindeki nefs sahiplerinin hiçbir şekilde menzil alamayacağını, onların avare olduklarını, Allah'ın divanına yüz karası olarak çıkacaklarını, cehennem ateşi ile yanacaklarını bu yüzden insanın nefsini iyi bilip gaflete düşmemesi gerektiğini (Zaman, 2008: 212) söylemektedir.

Âşık Sefil Selimî, insanın bir maden olduğunu bu madenin işlenerek altına çevrilmesi gerektiğini söyler. Altına çevrilmesi için yapılacak iş insanın değerini düşüren düşmanını devirmektir. Bu düşman ise insanı Allah'tan uzaklaştırıp kötülüğe sevk eden, en aşağı varlık yapan nefistir. İnsan, nefsini çeşitli yollar ile işleyip onun kötü arzularına sabrederek kurtulmalıdır. Âşık Sefil Selimî'ye göre nefis öyle bir kötü şeydir ki hiç ummadık anda coşar ve insanı peşinden sürükler. Bunun için uyanık olmalı onu iyi tanımak gerekmektedir:

Madenini işle altına çevir
Olan düşmanını sabırla devir
Nefsini harman et, başından savur
Bazı coşar ama uyayım deme (Özdemir, 2003: 210).

Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde ise insanın kendinde var olan nefsini tanıması gerektiğini (Özdemir, 2003: 353), insanın özünü sevgi ile doldurup nefsini öldürmesi gerektiğini (Özdemir, 2003: 140), Müslümanlar için nefis ıslahının önemli olduğunu (Özdemir, 2003: 448), nefsine kul olanın Allah yoluna gelemeyeceğini (Özdemir, 2003: 563) söylemektedir.

Kulun nihai hedefi Allah'a ulaşabilmesinin önündeki en büyük engellerden biri zalim olan nefsidir. İnsan, bu zalim nefsi öldürmedikçe, beşerî benliğini yok etmedikçe, Allah'a doğru ilerlemekte zorlanır. Bu yolda, nefsin egemenliğini reddetmek ve onun tezahürlerini bertaraf etmek önemlidir. Ancak böylece insan, Allah'ın yoluna adım atabilir ve gerçek manada huzura kavuşabilir. Bu durum, Eyüp Todil'in (Âşık Eyyübî) dizelerinde şöyle aktarılır:

Ulaşılmaz hedeflere arkadaş
Benlik davasını kaldırmadıkça
Asla olmazsın şeyran ile baş
O zalim nefsini öldürmedikçe (Çopuroğlu 1998: 341).

Nefis, insanı şeytanın tuzağına çeken bir kuvvettir. Bu tuzağa düşenlerin sonu hep hüsrandır. Şeref Taşlıova, nefsine uyan insanın sonu kötü olacağını, adının şanının

gideceğini, hep rezil rüsva olacağını, kötü olan fitne huyu ile donatılacağını bu yüzden nefisten korunması gerektiğini söyler:

Nefsine uyanın sonu zay olur
Adı şanı gider hep rüsvay olur
Fitne insanlarda kötü huy olur
Şeytanın yolundan kendini koru (Taşlıova, 2012: 675).

Şeref Taşlıova, diğer şiirlerinde ise insanların nefse aldanmaması gerektiğini (Taşlıova, 2012: 265), nefsine boyun eğenlerin ateşlerde yanacağını (Taşlıova, 2012: 291), nefisin insanları tuzağa düşürdüğünü (Taşlıova, 2012: 676), nefsin tuzağına düşmeyen insanın şerefli ve şanlı olduğunu (Taşlıova, 2012: 827) dile getirmektedir.

Hırs, nefis ve şeytan insanlar arasındaki düzeni bozar, eşitliği ortadan kaldırır, sen-ben çatışması içine sokar, mevki ve şöhrete eğilimi yükseltir. Bunun sonucunda insanlar arasındaki birlik ve beraberlik ortadan kalkar. Ali İzzet Özkan'a göre toplumsal huzurun, geçimin, birlik ve beraberliğin sağlanması için insan içindeki nefsi duyguları kontrol altına almalı, onu terbiye etmelidir:

Ne kavga tükenir ne döğüş durur
İnsanda hırs nefis şeytan varken
Ne dirlik ne birlik ne geçim olur
Mevki sandaliye sen ben varken (Başgöz: 1979: 133).

Allah, insanların ruhlarını yarattığı zaman bezm-i elesste "Elest-ü Bi-Rabbiküm" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) diye sormuş ruhlar da "Kalu Belâ" (Evet sen bizim Rabbimizsin) diye cevap vermiştir. Âşık Talibî Coşkun, kendisine seslenip Allah'a verdiği sözü hatırlayarak bu sözün ve insanın özünün nefs ile unutulup mahvolduğunu söylemektedir. İnsan, nefsini ıslah ederek Allah'a verdiği sözü tutmalıdır. Bu durumun farkına varmayan insan nefsi ile gözünü dünya zevklerine diker. Bu bağlamda Âşık Talibî Coşun, Allah'a sözünü tutmayıp dünyaya rağbet ettiği için bir gün feleğin hançerini yiyeceğini söyler:

Talip böyle miydi senin ilk sözün

Hava-yi nefs ile mahvoldu özün
Daha bu dünyanın zevkinde gözün
Feleğin hançeri sana da işler (Kaya, 2013: 303).

Âşık Talibî Coşkun, diğer şiirlerinde ise Allah'ın gösterdiği yolda gitmek için nefsin kesilip atılması gerektiğini (Kaya, 2013: 27), nefse uyup küfür eylememek gerektiğini (Kaya, 2013: 250), nefse aldanmayıp günahtan sakınmak gerektiğini (Kaya, 2013: 408), nefsin eline düşmemek gerektiğini (Kaya, 2013: 431) söylemektedir.

Âşıklardan Murat Çobanoğlu, nefsin yıkılması gereken kale olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 160), insanı darlığa düşürdüğünü (Kafkasyalı, 1998: 226); Âşık Hüdaî, er oğlunun nefsini ıslah etmesi gerektiğini (Hüdaî, 2001: 19), kötü nefse mezar kazmak gerektiğini (Hüdaî, 2001: 62), nefis ile savaşmak gerektiğini (Hüdaî, 2001: 77); Âşık Deryamî, nefisin ıslahında namaz kılmanın önemli oluşunu (Deryamî, 1990: 15); Bardızlı Âşık Nihânî, ıslah teberini nefsin başına vurmak gerektiğini (Gedik: 1995: 148); Âşık Mevlüt Şafak, nefsine hammal olup nefsin kinine ve kibrine aldananların akıldan noksan olduğunu (Düzgün, 2015: 56); Abdülvahap Kocaman, insanın nefsine hakim olması gerektiğini onun bir illet olduğunu (Kayırhan, 2007:118) ibadetlerle nefsi ıslah edip ondan kurtulmak gerektiğini (Kayırhan, 2007: 132, 204, 273) söylemektedir.

3.1.15 Ruh

Ruh; lügatte (Devellioğlu, 2013: 1076) can, nefes, canlılık, his, duygu, en mühim nokta ve öz olarak tanımlanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de ise "Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: 'Ruh, Rabbin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim vermiştir" (İsra, 17/85) ayeti ile insanların ruh ile ilgili bilgisinin sınırlı olduğu, "Yarattığı her şeyi güzel yaratan, insanı başlangıçta çamurdan yaratan, sonra onun soyunu, bayağı bir suyun özünden yapan, sonra onu şekillendirip ruhundan ona üfleyen Allah'tır" (Secde 32/9) ayeti ile de Allah'ın insana ruh üflemesi bildirilmiştir.

Âşıklık geleneğini icra eden âşıklar, ruh kavramına derin bir anlam yükler. Onlar için ruh; canlılığı, hisleri, duyguları ve insanın en önemli noktasını temsil eder. Şiirlerde ruhun esrarını ve manevi gücünü dile getirirler. Kur'an-ı Kerim'den yola çıkarak ruhun

sırrının Allah'a ait olduğunu ve insanların bu konuda sınırlı bir bilgiye sahip olduğunu ifade ederler. Ayrıca, Allah'ın insanı çamurdan yaratıp ona ruh üflediği gerçeğine vurgu yaparlar. Ruhun Allah'ın lütfuyla insana verilen bir armağan olduğunu anlatırlar. Ruhun varlığıyla ilgili hayranlık ve meraklarını dile getirirken aynı zamanda insanın ruhunu arayışının da önemine vurgu yaparlar. İnsanın ruhsal derinliklerini keşfetmesini, ruhunun ilahi kaynaklı olduğunu hatırlamasını ve ruhsal birliği Allah ile sağlamasını teşvik ederler.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde ruhun kaynağının ne olduğuna, ilk hangi ruhun yaratıldığına ve ruhun işlevlerine dair bilgiler verilmiştir. Bu şiirler, insanın varoluşunun anlamını, manevi boyutunu ve Allah ile ilişkisini anlamaya yönelik bir yolculuğa davet etmektedir. Âşık Müdâmî, insanoğlunun ilk atasının Hz. Âdem olduğunu söyleyip insan bedeninin dört unsurdan (toprak, su hava ateş) yaratıldığını ve ruh üflenerek can verildiğini söyler:

Can anasırdan yarattı atamız Adem'i
Nefhi temen ruh ile nefh olundu canımız (Aydın, 2012: 758).

Âşıklara göre Allah, insan bedenini yaratmadan önce ruhunu yaratmıştır (Gedik, 1995: 42). Ruh, bedenden önce var olmuştur (Kafkasyalı: 1998: 273). Bu ruhu ise Allah, kendi nurundan yaratmıştır (Kafkasyalı: 1998: 243), Bir rivayete göre Allah'ın yarattığı ilk nur Hz. Muhammed'in nurudur. Hz. Muhammed'in bu hakikati bütün varlıkların var olma sebebi ve gayesidir. Burum İslam tasavvufunda "Nûr-i Muhammedî" veya "Hakikat-i Muhammediyye" olarak geçer (Uludağ, 2021: 114; Ögke, 2018: 96). Bu bağlamda Musatafa Gedik (Bardızlı Âşık Nihânî), maddi âlemdeki varlıklar yaratılmadan önce Allah'ın önce bir nur yarattığını, bu nurun her şeyin özü olduğunu ve bu nedenle mahluk âleminin yaratıldığını söylemektedir.

Mahlûk u eşyadan yok iken eser
Teâla en evvel bir nur yarattı
Yarattığı şeyin aslı bir gevher
Andadır mahlûk u âlemi tuttu (Gedik, 1995: 42).

Şeref Taşlıova, insan vücudunu kaleye benzeterek aklın bu kalenin şahı olduğunu, başın ise bu kalenin üzerinde oturduğunu söyler. Vücut kalesinin üstünde baş otursa da akıl şah olsa da ruhu olmayan kalenin işe yaramayacağını ve bu kalenin mezar yeri olacağını ifade eder. Bu nedenle insanı insan yapan ona hayat veren kuvvettin ruh olduğunu söyler. Ruh ve beden ile yaratılan insanın gönlü boş olur. Akıl olan şah, vücut kalesindeki gönlü koruma altına alır ve Allah'tan başkasını sokmaz:

Vücut Kale, akıl şahtır
Üzerinde baş oturur
Ruhsuz insan bir mezardır
Gönül orda boş oturur (Taşlıova, 2012: 317).

Şeref Taşlıova diğer şiirlerinde ise "Ruh bedende saklı bir kuştur" (Taşlıova, 2012: 264); "Ruh ise bedende can misafiri" (Taşlıova, 2012: 708) dizeleri ile ruhu bedende saklı bir kuşa benzetip onun misafir olduğunu dile getirir.

Âşıklardan Âşık Talibî Coşkun, insan ruhunun bedende hapsolduğunu (Kaya: 2013: 404); Sefil Selimî, insan bedeninin etten kemikten oluştuğunu fakat Allah tarafından bahşedilen can (ruh)'ın bedenden daha değerli olduğunu (Özdemir, 2003: 138, 199) dile getirmiştir.

3.1.16 Vahdet-i vücut-tevhit dairesi unsurlarının oranı, işlevleri ve değerlendirme

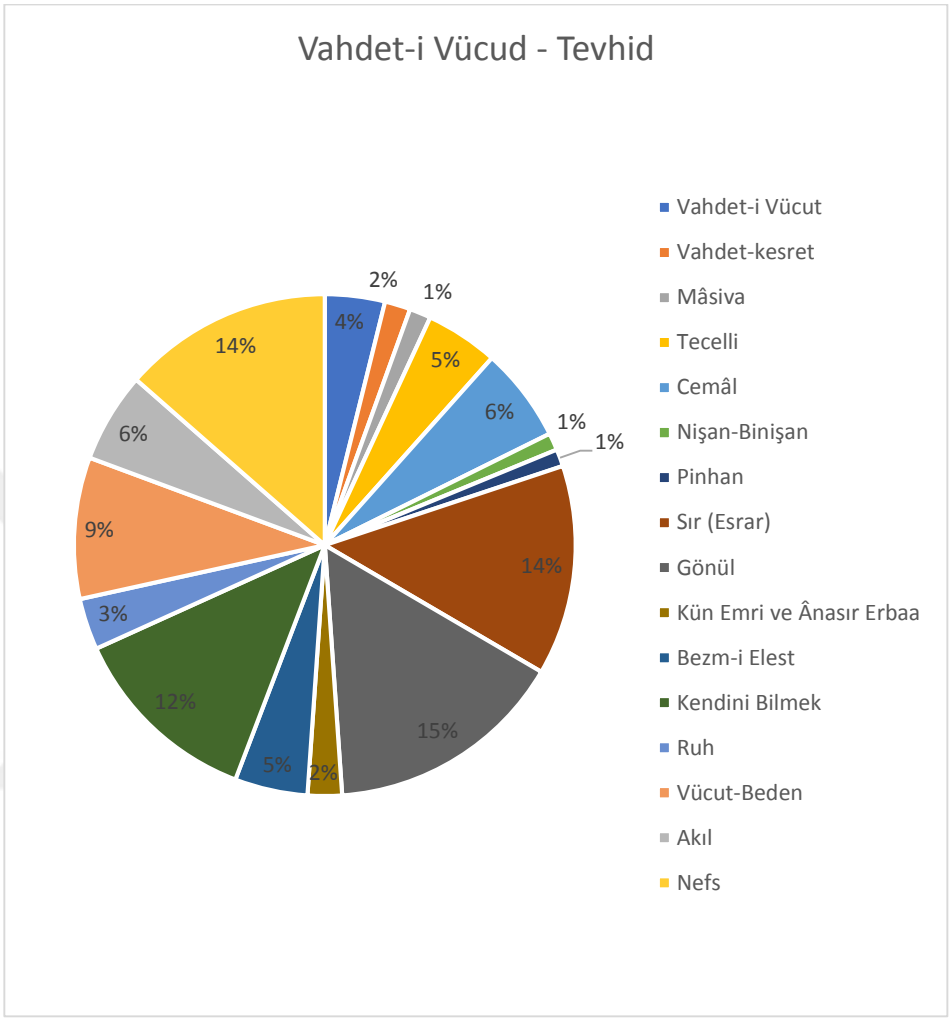

Şekil 3.30 Vahdet-i vücut- tevhit dairesi içindeki unsurların oranı

Bu grafik, âşık şiirinde vahdet-i vücut, tevhit anlayışına bağlı tasavvufî unsurların oranını göstermektedir. Grafik, vahdet-i vücut-tevhit dairesi içinde tespit edilen 362 şiir üzerinden yapılmıştır. Âşıkların en çok gönül (%15), nefs (%14), sır (%14) ve kendini bilmek (%12) ile ilgili şiirler söylediği görülmektedir. Bu unsurların daha fazla ele alınmasının nedenleri, tasavvufun temel kavramları ve ruhsal yolculuğun merkezi konuları olmalarıdır. Âşıklar, insanın Allah ile olan ilişkisini, içsel deneyimlerini, nefsi ile mücadelesini ve gizli bilgilere ulaşma çabasını vurgulayarak tasavvufun temel ilkelerini yansıtırlar. Bu unsurlar, insanların kendisini tanıma ve Allah ile daha yakın bir ilişki kurma süreçlerini anlatmanın anahtarlarıdır.

Grafikte gösterilen unsurların pek çok işlevi bulunmaktadır. Her bir unsur, insanın ruhsal yolculuğunu, Allah ile olan ilişkisini ve içsel deneyimlerini anlatma işlevini yerine getirir. Örnek verilecek olunursa gönül genellikle insanın duygusal ve ruhsal deneyimlerini ifade etmek ve Allah'a yakınlaşma arzusunu yansıtmak için kullanılır. Kendini bilmek, insanın özünü anlama ve ruhsal aydınlanma yolunda ilerleme işlevini üstlenir. Nefs, kötülüklerle mücadele eden insanın ruhsal gelişimini ifade eder ve arınma işlevini yerine getirir. Sır (Esrar), Allah'ın derin sırlarına erişmeye ve gizli bilgilere ulaşmaya çalışmanın bir yolunu ifade eder. Vücut ve akıl, insanın dünyevi gerçeklikle nasıl başa çıkacağını ve zihinsel deneyimlerini nasıl şekillendireceğini gösterir, ayrıca içsel ve dışsal deneyimleri ifade etmek için kullanılır. Bezm-i Elest, insanlara ruhlar âleminde verdiği sözü hatırlatarak bu söz dairesinde yaşamayı öğütler.

Sonuç olarak âşıkların, vadet-i vücut ve tevhit dairesi içinde söyledikleri şiirlerde vahdet-kesret, mâsivâ, tecelli, cemâl, nişan, binişan, pinhan, sır (esrar), gönül, kün emri ve anâsır-ı erbaa, bezm-i elest, kendini bilmek, ruh, vücut-beden, akıl, nefs gibi unsura yer verildiği görülmektedir. Âşıklar, bu unsurlar ile tasavvufî düşüncenin farklı yönlerini ifade ederken şiirlerine derin manalar kazandırmıştır. Bu unsurlar kullanılarak varlık hakkındaki tasavvufî fikirler yansıtılmıştır. Şiirlerde gönül unsurunun diğer unsurlara oranla daha sık işlenmesi, âşıkların gönle verdiği değeri göstermektedir. Bunun temelinde, gönlün Allah'a ulaşma yolunda merkezi role sahip olması yatar. Gönlün; inancın ve manevi gücün merkezi olması, insanın manevi varlığını, içinde barındırdığı sırlarını, hakikatini ve gerçekliğini yansıtması, ilahi aşkın ve mârifetin kaynağı olması, Allah'ın tecellilerini barındırması, ilham kaynağı olması gibi nitelikleri şiirlerde verilen değeri arttırmıştır. Gönül sık sık Beytullah olarak nitelenip Kabe'ye benzetilmiştir. Bu bağlamda gönül kırmamak ve gönül yapmak gerektiği hususunun sık sık altı çizilmiştir. Bunun yanında gönle köşk, tarla, saray, kitap, kapı, kuş, pervane, terazi, yar, şehir, göz, muhabbet kitabı, kapalı çarşı, ayna gibi benzetmeler yapılmıştır.

3.2 Tasavvufî Mertebe ve Kavramlar

3.2.1 Dört Kapı – Kırk Makam

Dört kapı, tarikat ehlinin manevi yolculuğu esnasında geçmesi gereken dört aşamadır. Bunlar; şeriat, tarikat, mârifet ve hakikattir. Hz. Peygamber'in sözü şeriat, fiili tarikat, hali mârifet, sırrı ise hakikattir (Uludağ, 2005: 110). Bu tabirlere hemen hemen her tasavvufî şiirde rastlanılmaktadır (Gölpınarlı, 2017: 97). Bu bağlamda Ahmet Yesevî, Hacı Bektâş-ı Velî ve Yûnus Emre gibi mutasavvıf şairler insanın manevi yolculuğunda geçmesi gereken dört kapıyı eserlerinde konu edinmişlerdir. Ahmet Yesevî'nin *Fakr-nâme*'sinde, Hacı Bektâş-ı Velî'nin *Makâlât*'ında dört kapı işlenmiştir. Ayrıca Yûnus Emre'nin doğrudan dört kapıyı anlattığı eseri olmasa da *Divan*'ından dört kapı kırk makam esasını takip ettiği anlaşılmaktadır. Dört kapı, âşık şiiri geleneğinde manevi bir yolculuğu temsil eder. Bu kapılar, âşığın Allah'a yaklaşma, varoluş sırlarını keşfetme ve anlama sürecini yansıtır. Her bir kapı, âşığın içsel bir dönüşüm yaşamasını ve manevi derinliklere erişmesini anlatır.

Cumhuriyet Dönemi âşık şirinde dört kapının sırasına dair bilgilerin verildiği görülür. Şiirlerde bu kapılar, âşık tarafından derin bir içtenlikle anlatılır ve dinleyiciye manevi bir rehberlik sunar. Âşık, bu kapıları geçerek Allah'a yakınlaşma yolunda ilerlerken inanç, teslimiyet ve arayışın önemini vurgular. Bu bağlamda Âşık Selmanî, dört kapının sırasını söyler. İlk kapının şeriat, ikinci kapının tarikat, sonra da sırası ile mârifet ve hakikat kapılarının geldiğini dile getirir. Bu kapıların ehli olup onları anlayıp bildiğini ifade eder:

Evvel kapı şeriattır biz şeriat ehliyiz
İkinci tarikattır hem tarikat ehliyiz
Dört kapının dördünü de fehmeyleyip bilmişiz
Marifetten yel eseli bil hakikat ehliyiz (Avşar, 2010: 644).

Âşık Divanî, Allah'a ulaşmak için çıkılan yolculukta insanın karşısına dört kapının çıktığını vurgular. Bu kapıların en önünde şeriat, en sonunda hakikat, içlerinde de tarikat ve mârifet kapısının bulunduğunu belirtir. Hakikate ulaşmakta şeriatı kabul

etmenin, belli bir yol izlemenin ve bilgi kazanmanın gerekliliğine işaret eder. Hakikate eren insanın ise kendini tamamlayarak Allah ile dolup taştığını ifade eder:

Yolcuya açılan dört kapı sende
Hakikat sonunda şerri var önde
Tarıktan mârifet bağına günde
Gireni kendini dolu bulmalı (Akgün 1962: 70).

Âşık Sefil Selimî, dört kapı karşısındaki durumunu şeriatta perde, tarikatta korda, mârifette gökte ve yerde, hakikat için himmette olduğunu söyleyerek izhar eder:

Şeriat babında göze perdeyim
Tarikat yolunda yanar kordayım
Marifet içinde gökte yerdeyim
Hakikat ehlinden himmet almışım (Özdemir, 2003: 349).

Âşıklar, dörtlüklerinde dört kapının tamamını ele aldıkları gibi ayrı ayrı da işlemişlerdir. Bu ayrı işlenen kapılar, bazen dörtlüğün tümünde, bazen de sadece tek bir dizede yer almıştır. Âşıklar, her bir kapıyı farklı şekillerde anlatarak manevi yolculuğun her aşamasına dikkat çekmiştir. Bu şekilde dört kapı, âşığın içsel dönüşüm sürecini zengin bir şekilde yansıtmış ve şiirlere derinlik katmıştır.

Makam; kişinin yaptığı ibadet, riyazet ve mücahede ile Allah katında çalışarak elde ettiği manevi yerdir (Kara, 2021: 96). Kırk makam ise şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat kapıları içindeki makamları içerir (Uludağ, 2005: 215-216). Her kapı içinde on makam vardır. Kişi, bu makamlardan geçerek manevi olgunluğa ulaşır. Âşıklar, şiirlerinde kırk makam tabirini yer yer kullanırlar. Bu tabir ile manevi yolculuğun aşamalarını ve kişisel deneyimlerini anlatarak insanlara manevi derinlik kazandırmayı amaçlar.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde kırk makam tabirinin dört kapı ile birlikte kullanıldığı görülür. Şiirlerde kırk makam tabirini en çok kullanan âşığın Âşık Selmanî olduğu tespit edilmiştir. Âşık Selmanî, manevi yükseliş yolculuğunun bir ilerleme ve derinleşme süreci olduğunu, bu süreci şeytana uymuş kişilerin anlayamayacağını ve elli yedi binlere inanmayacağını şu dizeleri ile ifade etmektedir:

Muhammed Ali'nin yolu erkânı
Sürenindir sürmeyenin değildir
Dört kapıdan kırk makamdan içeri
Girenindir, girmeyenin değildir (Avşar, 2010: 540).

Nefsi ile cenk etmeyen merdi meydan anlamaz
Mirşide biat etmeye edep, erkân anlamaz
Muhammed Ali den miras kaldı bize tarikat
Dört kapıyı kırk makamı kavmi şeytan anlamaz (Avşar, 2010: 607).

Kin kibiri atıp kalbin silmeyen
Ölmeden evvela nefsi ölmeyen
Dört kapıyı kırk makamı bilmeyen
Elli yedi binlere de inanmaz (Avşar: 2010: 620)

Âşık Mahzunî Şerif, manevi yükselişin ciddi bir çaba ve eylem gerektirdiğini vurgular. "Dört kapı kırk makam haktır" diyenlerin, bu iddialarını somut bir şekilde göstermeleri gerektiğini ifade eder. Yani ona göre manevi yükseliş sadece sözle iddia etmekle değil, bu iddiaları eyleme dönüştürmekle mümkündür:

Dört kapı kırk makam haktır diyenler
Kırkından birine girsin de görelim
Hak'tan gayrı nesne yoktur diyenler
Hak yolunda başın versin görelim (Zaman, 1999: 185).

3.2.1.1 Şeriat

Dinin zahiri hükümleri, fıkıh kaideleri, hukuki kuralları, insan bedeni ve dünyasıyla ilgili hususları; peygamberler aracılığıyla Allah tarafından konulan kanunlar demektir (Uludağ, 2005: 332). Şeriat, kulluğa ve ibadete sımsıkı sarılmayı gerektiren ilahi bir emirdir (Abdülkerim Kuşeyrî, 2013: 166). Bu kapıda âşıklar, Allah'ın emirlerine olan teslimiyetlerini ve doğru yolu takip etme çabalarını dile getirmiştir.

Şeriat ve din, eş anlamlı kelimelerdir; hangisi söylenirse bir diğeri anlatılmış olur. Şeriat, kaynağını Allah'tan alan peygamberler aracılığıyla insanlara bildirilen insanın hayatını tanzim eden dinî değerlerdir. Bu nedenle şeriat, İslam'ı nitelendiren bir kavramdır (Eraydın, 2008: 308). Müslümanlar, Allah'ın Hz. Muhammed aracılığı ile insanlara gönderdiği şeriata tabi olmuştur. Bu bağlamda Âşık Müdâmî, Hz. Muhammed'i şeriatın sultanı olarak niteler. Başka yollara sapmadan şeriatın öğretilerinin izinden yürünmesi gerektiğini ifade eder:

Ey şair Müdâmî Ceddine rahmet
Şeriat Sultanı Hazreti Ahmed
İnişte çekersin zahmet
Şeri'atin asvalt düzünden yürü (Aydın, 2012: 523).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde ise şeriatta disiplinin ve düzenin bulunduğunu (Aydın, 2012: 542) belirtir ve şeriat nazırının Azrâil olduğunu (Aydın, 2012: 782) ifade eder.

Âşık Mahzunî Şerif, ilk kapı olan şeriatın doğruyu takip ederek Allah yolundan gitmek olduğunu ve kötüyü düzelten bir rol üstlendiğini vurgular. Şeriatın yanlış bir şekilde yorumlanmasına veya kötüye kullanılmasına karşı olduğunu dile getirir:

Şeriat ilk kapı doğru gitmektir
Şeriat hak ile yolu gütmektir
Şeriat kötüyü islah etmektir
Yoksa her an şeriata karşıyım (Zaman, 1999: 311).

Âşık Mahzunî Şerif, şiirinin diğer dörtlüklerinde başa vuran, kök koparan, bilme karşı çıkan, birkaç şeyhin ve şahın elinde hüküm süren şeriata karşı olduğunu söyler.

Âşık Mahzunî Şerif, başka bir şiirinde ise "Şeriat'ı sevdim, yere yatmadım" (Zaman, 1999: 150) diyerek şeriata karşı sevgisini dile getirmiştir.

Bardızlı Âşık Nihânî, şeriatta sevgilinin (Hz. Peygamberin) muhabbete layık olduğundan söz eder:

Eh-li hakikat'da ilm-i hikmete
Adalet lâyıktır sevdiğim sana
Evvel şerîat'da hakk tarikat'da
Muhabbet lâyıktır sevdiğim sana (Gedik, 1995: 135).

Âşık Divanî, "Muhammet Mustafa nesli şeriat" (Divani, 1962: 55) dizesi ile Hz. Muhammed neslinin şeriatı (İslam kanun ve hükümleri) benimseyen bir nesil olduğunu ifade eder.

3.2.1.2 Tarikat

Allah'a kavuşmak için tutulan birtakım kuralları ve ritüelleri bulunan yol anlamına gelir. Tarikatlar VI./XII. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamış daha sonra müesseseleşmiştir (Uludağ, 2005: 343). Tarikat, şeriatın esaslarını dikkate alarak dinin özüne varma riyazetinin belli bir disiplin içinde gerçekleştirilmesini hedefleyen kurumlardır (Eraydın, 2008: 312). Tarikat kapısı, âşıkların tasavvuf yolunda ilerlemesini ve dinin özüne varma duygusunu ifade eder. Âşıklar, tarikat şeyhleri rehberliğinde manevi yükselişe doğru adım atar ve içsel dönüşüm yaşar.

Âşık Müdâmî, tarikatların dört veliden geldiğine, Hak tarikatların on iki tane olduğuna ve pek çok tarikatın pîrinin Hz. Ali (şah-ı necef) olduğuna değinerek tarikatların kökenleri ve manevi mirasları hakkında bilgi verir. Nakşibendi, Kadiri gibi tarikatların varlığı hakkında bilgiler sunar. Her tarikatın, kendi meşrebine göre mirasını aldığını ve manevi yolda ilerlediğini vurgular. Halid-i Bağdağdi'ye atıfta bulunarak onun da bir tarikat meşrebine mensup olduğunu ifade eder. Son olarak, tarikatların Hz. Peygamber'in öğretilerine dayandığını ve onun izinden giderek manevi yükselişe ulaşmayı amaçladığını belirtir:

Bu tarikatlar ki geldi dört veliden geldiler
On ikidir cümlesi şahı Necef'te buldular
Kimi nakşi kadir hem rufa'i oldular
Herkesi halince nasbın on ikiden aldılar
Anlardan ayrı değildir hem "müd'î halidin"
Biz diyarız Rasullüllah aleyhim ecmâ'în (Aydın, 2012: 729).

Âşık Müdâmî (Aydın, 20112: 523), diğer bir şiirinde ise tarikatın ayrılmış on iki yolu olduğunu, içinde gizem ve engellerin bulunduğunu, pek çok insanın bu yolları izlediğini, hedefe yani Allah'a ulaşmak için bu yollarda yürümeye devam etmek gerektiğini dile getirir.

Murat Çobanoğlu, sözünün hakikat olduğunu, tarikat yolunun on iki ilimden oluştuğunu, bu yola ruh ile bağlananların ve kalp ile doğrulananların ise sadakat ve huzur bulduğunu ifade eder.

Çobanoğlu sözün oldu hakikât
On iki ilimdir yolu tarikat
Ruh ile bağlanan bulur sadakat
Kalp ile doğrulan selimdâr olur (Kafkasyalı, 1998: 251).

Bardızlı Âşık Nihânî, tarikat bağına ayak basanların Allah'ın isimlerinin varlıklardaki izlerini keşfetmeye başladıklarını, var oluşlarının farkına varıp tüm âlemi kucaklayan bir bütünlük bilincine eriştiklerini, kendilerini ve dünyayı anladıklarını söyler:

Tarîkat bağına basanlar kadem
Vücûdta-ellem-el esmâyı görür
Onsekizbin âlemde mislî bir âdem
Kendini seyreder, dünyayı görür (Gedik, 1995: 196).

Bardızlı Âşık Nihânî, diğer şiirlerinde ise tarikatta Hz. Peygamber sevgisinin gerekli olduğunu (Gedik, 1995: 135), tarikat yolunda bazı engellerin ve zorlukların olduğunu (Gedik, 1995: 200, 207), tarikat yolundaki kişilerin Allah'a olan sevgi ve bağlılıklarını kusursuz bir şekilde yaşamaları gerektiğini (Gedik, 1995: 236) dile getirir.

Âşık Daimî, mümin insanın tarikatta menzil almasının önemine "Mümin olanlarda nişan bilinir/Tarikat babında menzil alınır" (Zaman, 2008: 52) sözleri ile dikkat çeker. Âşık Divanî ise İslam tarikatının Hz. Muhammed yolu olduğunu, tarikat öğretilerinin önemli bir kaynağının Hz. Ali'nin ilminden alındığını "Dinimiz Muhammet yolu tarikat" (Akgün, 1971: 59); "Aliyyel Murtaza ilmi tarikat" (Akgün, 1971: 55) dizeleri ile ifade eder.

3.2.1.3 Mârifet

“Sufilerin ruhani haller yaşayarak, manevi ve ilahi hakikatleri tadarak elde ettikleri bilgi, irfan” demektir (Uludağ, 2005: 236). İnsanın idrak hâllerinden biri “mârifet-i Hak”tır. Bu mârifet türü, Allah Teâlâ’ya Allah ile arif olmak anlamına gelir. Bu mârifet hâli daha çok aşk yoludur (Eraydın, 2008: 316). Mârifet kapısı, âşıkların Allah’ı tanıma ve O’nu anlama sürecini temsil eder. Âşıklar, manevi bir derinliğe erişerek hakikati anlama gayretinde olurlar ve bu yolda içsel bir aydınlanma yaşarlar.

Âşıklardan Murat Çobanoğlu, mârifetin ilimli insanda olduğunu ve her kula lazım olduğunu “İlimli insanda olur marifet” (Kafkasyalı, 1998: 435), “Görünen bir kula mârifet lazım” (Kafkasyalı 1998: 437) sözleri ile ifade eder.

Âşık Divanî ise Allah’ı bilmenin, nefsi öldürmenin, İmam Cefer’in sırrını bilmenin mârifet olduğunu “Seni bilmek mârifet (Akgün, 1971: 33), “Nefsinizi öldürmektir mârifet” (Akgün, 1971: 20), “İmam Cafer sırrın bilmek mârifet” (Akgün, 1971: 55) sözleri ile dile getirir.

3.2.1.4 Hakikat

“Gerçek; var olduğu kesin ve açık olarak bilinen şey” (Uludağ, 2005: 153) demektir. Hakikat, rubûbiyyeti müşahede etmek olup Allah’ın takdirini, gizlediği ve açıkladığı şeyi müşâhede etmektir (Abdülkerim Kuşeyrî, 2013: 166). Hakikate ârif olanlar, kâinatta olan tüm ilim ve suretlerin, Allah’ın isim ve sıfatlarının dâimi tecellilerinden olduğunu ve bu tecellilerin sonunun bulunmadığını gözler (Eraydın, 2008: 315). Hakikat kapısında âşıklar, bireysel benlikten sıyrılır ve Allah’ın varlığında erimeye başlar.

Âşık Mahzunî Şerif, hakikat kapısının diğer kapıları kuşattığını, bu kapıya ulaşmak için şeriat, tarikat ve mârifetten geçildiğini “Şeriat, Tarikat, Marifet derken/Hakikatın içindeki de dördümüş” (Zaman, 1999: 260) diyerek ifade eder.

Âşık Müdâmî, hakikat yoluna adım atan bir âşığın odaklanması gereken noktaları vurgular. Bu noktalar; Allah'ın iradesine uyum sağlamak, doğru yolu takip etmek ve müstakim olanların bakış açısını benimsemektir:

Râh-i hakikate yeltenen âşık
Birkaç nokta üzerinde olmalı
Hak ile olmalı ta'ba muvafık
Müstakimin gözlerinde olmalı (Aydın, 2012: 434).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde ise hakikat yolunda pek çok fedakârlık yaptığını (Aydın, 2012: 529) ve hakikat denizi içinde yüzdüğünü (Aydın, 2012: 529) ifade eder.

Âşık Veysel, hakikati arayan insanların bu hakikati kendilerinde bulabileceğine "Hakikat ararsan açık bir nokta/Allah kula yakın kul da Allah'ta" (Kaya, 2004: 267) deyişi ile değinir. "Açık bir nokta" ifadesi Allah'a yakın olan kulların kalplerinde bulunan tecelliyi ifade etmek için kullanılmıştır. Hakiki birlik; zatın tecellisi (Uludağ, 2005: 279) gibi anlamlara gelen nokta, insanın içindeki hakikatin mevcudiyetiyle ilgilidir ve hakikati bulmak için o noktaya odaklanmak gerekir.

Âşık Selmanî, hakikat kapısının doğru bir yol olduğunu, seven bir insanın Hak'tan inayet görmesi halinde hakikate ulaşabileceğini "Doğru yoldur hakikatin kapısı" (Avşar, 2010: 671), "Hak inayet etse seven bir zata/Ulaştırır onu Hak hakikate" (Avşar, 2010: 433) sözleri ile ifade eder.

Abdülvahap Kocaman, hakikati bulmak için çaba göstermek gerektiğini, ömrünü hakikati aramak için adadığını "Çalışırsan hakikati bulursun" (Kayırhan, 2007: 197); "Hayat boyu hakikati ararım" (Kayırhan, 2007: 198) sözleri ile ifade eder.

Âşık Divanî, kendisinin hep hakikatten bahsettiğini, Hakk'a sahip olmanın hakikat olduğunu, hakikat yolundan geri durulmaması gerektiğini ve ehli beyt yoluna hakikat denildiğini "Divani Zülfikar bahsi hakikat" (Akgün, 1971: 59) "Hakka sahip olmak bizde hakikat" (Akgün, 1971: 20), "Hakikat yolunda var geri durma" (Akgün, 1971: 27), "Hakikat ehlibeyt yoluna dendi" (Akgün, 1971: 55) sözleri ile dile getir.

Âşık Daimî, hakikat yolunda hilenin bulunmayacağını, hakikat yolunda ilerlemek için ise pîrinin etrafında pervane gibi döndüğünü "Hakikat yoluna hile katılmaz" (Zaman, 2008: 171), "Hakikat rahının pirdir pörşengi/Ol nazlı pirimin pervanesiyem" (Zaman, 2008: 174) sözleri ile ifade eder.

Davut Sularî, İmam Hasan'ın hakikat kapısında bulunduğunu, hakikati görenlere ise er denildiğini "Hakikat kapısında var İmam Hasan" (Yalsızuçanlar, 2018: 132), "Şu hakikat göz önünde görenlere er denilirdi" (Yalsızuçanlar, 2018: 141) sözleri ile ifade eder.

Davut Sularî, hakikat ile ilgili düşüncelerini "Bugün bende bir hakikat aşkı var" (Yalsızuçanlar, 2018: 80), "Bugün hakikate doğru giderim" (Yalsızuçanlar, 2018: 130), "Hakikatın kapısında var İmam Hasan" (Yalsızuçanlar, 2018: 141), "Şu hakikat göz önünde görenlere er denilirdi" (Yalsızuçanlar, 2018: 141) dizeleri ile ifade eder.

3.2.2 Yakîn

Yakîn, şüphe ve tereddüde mahal olmayan doğru ve gerçek bilgidir. Kesinlik ve sağlamlık söz konusudur (Uludağ, 2005: 386). İlm'el-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakk'al-yakîn olmak üzere çeşitleri vardır. İlme'l-yakîn, burhan ve deliller ile sahip olunan bilgidir, ayne'l-yakîn beyan hükmünde olan bilgidir, hakka'l-yakîn ise mârifet sahibi olanlara mahsustur (Abdülkerim Kuşeyrî, 2013: 170).

Âşık şiirinde yakîn kavramları kullanarak Allah'a olan inançların kesinliği ve sağlamlığı dile getirilir. Yakîn, âşıkların ruhsal yolculuğunun bir aşamasını temsil eder ve manevi bir aydınlanmayı ifade eder. Şiirlerde, yakîne ulaşarak Allah'ın hakikatine ulaşmanın önemi vurgulanır. Bu şekilde âşıklar, insanlara gerçek bilgiye ulaşmanın yollarını gösterir ve yakîn ışığında insanın ilahi varlığa olan bağını güçlendirir.

Cumhuriyet Dönemi eser veren âşıklardan Âşık Selmanî'nin şiirlerinde görme yolu ile elde edilen yakîn türlerinden "ayne'l-yakîn"in işlendiği görülmektedir. "Hakk"ın gizli sırrı" ifadesi ile doğrudan Allah ile bağlantıyı ifade eden "ayne'l-yakîn" seviyesindeki bilgiye atıfta bulunur. Bu seviyeye ulaşanların, kendilerini "âşık" olarak tanımladığını ve Allah'ın sırlarını doğrudan anlayabildiklerini dile getirir:

Hakiki insandır, insanı sayan
Hakiki yolcudur, yürürse yayan
Hakk'ın gizli sırrı olursa ayan
Aynel yakin âşıklara yetişir (Avşar, 2010: 553).

Âşık Selmanî, bir başka şiirinde ise "ayne'l-yakîn" seviyesinde olan kişilerin Allah'ın her zaman yanında olduğunu bildiğini ve O'nun sırlarını görebildiğini "Aynel yakin görenlerin her vakit aynındasın" (Avşar, 2010: 476) dizesi ile ifade eder.

3.2.3 Terk

Terk, tasavvufta zühd ile eş anlamlı olarak dünyevilikten kaçınmayı ve kurtulmayı ifade etmek için kullanılır (Şimşek, 2017: 552). Terkin dört türlüsü vardır: Terk-i dünya; dünya malını ve mülkünü ahiret için terk, terk-i ukbâ; cenneti ve oradaki ilahi cemâli temaşa için terk, terk-i hestî; kendi varlığını terk edip Hak'ta fâni olma, terk-i terk; terki terk etme, zihinde terk diye kavram kalmamaktır (Uludağ, 2005: 353).

Âşık şiiri geleneğinde terk, dünyevi bağlardan kopmayı, zahiri güzelliklere meyletmemeyi ve hakikate yönelmeyi ifade eder. Âşıklar, terki terk ederek yüreklerini aşkla doldurur ve gerçek sevgiliye ulaşma gayretinde olurlar. Âşıklar, nefislerini terk ederek dünya malından ve dünyevi tutkulardan uzak durarak manevi yükselişlerini tamamlamaya çalışırlar. Terk onlar için bir yoldur, bir disiplindir ve Allah'a ulaşma çabalarının bir parçasıdır. Bu yolda ilerleyen âşıklar, terkin tüm safhalarını deneyimleyerek, manevi zevklere ulaşmanın hazzını yaşarlar ve gerçek aşkı bulurlar.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde terk, Allah'a olan bağlılık ve aşkın bir ifadesi olarak vurgulanır. Âşıklar, terk ile dünyevi bağlardan uzaklaşmanın gerekliliğini ve önemini dile getirir. Terkin Allah için yapılması gerektiğine ve terk eden insanın nasıl bir yol olması gerektiğine değinilir.

Allah'a derin bir aşkla bağlananlar, dünyevi bağlardan arınarak yüce hedeflerine odaklanır. Onlar, maddi dünyanın geçici cazibesinden ve sınırlılıklarından uzaklaşarak, Allah'ın yolunda adanmış bir hayat sürerler. Bu adanmışlık, onların en değerli varlıkları olan canlarını bile O'nun yolunda feda etmeye hazır olmalarını sağlar.

Çünkü onlar için en önemli amaç, Allah'a olan sevgilerini ve bağlılıklarını en üst seviyede yaşamaktır. Bu bağlamda Âşık Efkârî, ilahi aşk ile yanıp tutuşan bir insanın dünyevi zevklerden vazgeçerek Allah'ın yolunda kendisini adamasını ve kurban etmesini anlatır.

Terk-i dünya eder gide aşka müptela olan
Cananın yoluna ol canını kurban olur (Rayman, 1998: 302).

Âşık Efkârî, diğer bir şiirinde ise terk-i dünya etmeyip dünya malına bağlanmış bir kişinin manevi gelişim gösteremeyeceğini ve Allah'a yakın olan kişilere ulaşamayacağını (Rayman, 1998: 296) anlatır.

Allah için dünya malını ve mülkünü terk ederek yaşamanın en önemli örneği İbrâhim b. Edhem'in hayatıdır. İbrâhim b. Edhem, dünyevi zenginliklere olan ilgisizliği ve manevi değerlere verdiği önemle tanınan bir mutasavvıftır. Hayatı boyunca tacını, tahtını, şanını ve şöhretini terk ederek sade bir yaşam sürmüş ve Allah'a ulaşmak için çaba harcamıştır. Onun yaşamı, dünya nimetlerinin geçici olduğunu ve asıl önemli olanın ahiret hazırlığı olduğunu öğretmiştir. Bu bağlamda Âşık Mevlüt İhsanî, İbrâhim b. Edhem'i örnek göstererek onun Allah rızası için dünya nimetlerini terk ettiğini vurgular. Bu terkin, onu Allah'a yaklaştırdığına ve manevi gelişimine katkı bulunduğuna dikkat çeker:

Kaf'tan Kaf'a hükmeylesen Sultan Süleyman gibi
Bin yaşasan bu dünyada gelir geçen an gibi
Allah için terk eyleyen İbrahim Ethem gibi
Bırakıp tahtı tacını şöhret ü şandan geçer (Düzgün, 2015: 52).

Gerçek mutluluğu bulmak, sürekli bir arayış içinde olmayı gerektirir. Bu arayışın yolu, dünya hayatındaki maddi varlıklara olan bağlılıktan vazgeçmek ve onları terk etmekten geçer. Çünkü gerçek mutluluk, maddi zenginliklerin ötesinde yükselen manevi değerlerde ve ruhsal huzurda bulunur. Bu bağlamda Âşık Daimî, terk-i dünya için Muhammed Ali'nin öğretilerine göre yaşamanın önemine dikkat çeker:

Bulmak istersen eğer diadı

Şermine çarh vurup pervanesi ol
Terk eyle dünyada can ile varı
Muhammet Ali'nin üryanesi ol (Zaman, 2008: 185).

Sade bir hayat tarzını benimsemek ve lüks ile gösterişten kaçınmak dünyayı terk için önemli adımdır. Derdi Allah olup dünyaya tamah etmeyen insan, bu adımı giyimi ve kuşamında da atar. Bu konuda Âşık Selmanî, dünya hayatını terk eden kişinin al yeşilli libası bırakıp karalar giydiğini ve hırka, şal tercih ettiğini dile getirir. "Al yeşilli libas" zenginlerin giydiği lüks kıyafetin simgesidir. "Hırka" ise tasavvufî öğretilere uygun sade giyim tarzını yansıtır:

Terki dünya olan elbet yas çekip kara giyer
Al yeşilli libas giymez hırka şaldan ziyade (Avşar, 2010: 227).

Âşık Selmanî, diğer bir şiirinde ise "Dünyayı terk edip derviş olanın/Aba derdi, hırka derdi, şal derdi" (Avşar, 2010: 294) sözleri ile dünyayı terk eden dervişlerin sade giyim tarzlarına gönderme yapar. Allah için terkin yanında Allah'ı terk etmenin küfre yol açıp gaflete düşürdüğünü "Lâ'yı terk etmeyip küfürde kalma/Gaflet deryasına daldıkça dalma" (Avşar, 2010: 469) sözleri ile vurgular.

Kişinin kendi benliğini terk ederek kendini Allah'a adamış olması, nefsi arzularla mücadele etmek ve onları kontrol altına almak anlamına gelir. Benliğin kontrol altına alınması, manevi bir yolculuğun temelidir ve iyi bir insan olmanın ön koşuludur. Bu terk, kişiyi içsel bir arınma ve ruhsal yükselişe doğru yönlendirir, böylece Allah'a yakınlık duygusunu güçlendirir. Bu bağlamda Âşık Müdâmî, benliğini terk etmeyen insanın güzelliği anlayamayacağını ifade eder:

Tutu habla etme şu serine mazhar bilir
Benliğin terk etmeyince yahşi yaman anlamaz (Aydın, 2012: 758).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde ise terk-i dünya için ibadetlerin önemine (Aydın, 2012: 678) ve dünyevi güç sembollerinden vaz geçilmesine (Aydın, 2012: 716) dikkat çeker.

Bardızlı Âşık Nihânî, dünyaya bağlı olanların manevi açıdan yüksek mertebede olmadıklarını söyler. Dünya ile beraber kendi varlığını terk edenlerin ise deli olmadığını aksine daha bilinçli olduğunu belirtir. İnsanların birçok duygu ve düşünceyi kendi iç dünyalarında barındırdığına dikkat çeker:

Dünyayı sevenler velî değildir
Terk-i cân edenler deli değildir
İnsanoğlu gâmdan hâli değildir
Herbirini bir efkâra yazdılar (Gedik, 1995: 201).

Davut Sularî, bir şiirinde terk-i hestî yani kendi varlığını da terk ederek Hak'ta fani olduğunu "Davut Sularî terkeyledi kendini" (Yalsuzuçanlar, 2018: 80) dizesi ile belirtir.

Âşıklar, her türlü terki zorlaştıran ve Allah'a ulaşmayı engelleyen nefsin kötü arzularının terk edilmesi gerektiğini savunur. Bu bağlamda Âşık Sefil Selimî "Terk eyle kini" (Özdemir, 2003: 109), "Nizahı terk eyle sen seni yetir" (Özdemir, 2003: 366), "Çirkin yönlerini terkledim kovdum" (Özdemir, 2003: 444), "Aramızda terk edelim zulümü" (Özdemir, 2003: 450), "Kötü yönlerini terk eyle, boşa" (Özdemir, 2003: 581); Âşık Divanî, "Eğri yolu terk edelim çıkalım bugün düze" (Akgün, 1962: 50) dizelerini söyler. Bu sözlerle âşıklar manevi yükselişte engel teşkil eden kötü arzuların terk edilmesinin önemini vurgular.

3.2.4 Sabır

Sabır; başa gelen her türlü musibetten dolayı Allah'tan başka hiç kimseye şikâyetçi olmamak, sızlanmamak, yakınmamak ve kendini acındırmamak anlamına gelir (Uludağ, 2005: 302). Kulun kendi kazandığı şeyler ve kazanmadığı şeyler ile ilgi olmak üzere sabrın iki çeşidi vardır. Kulun kendi kazandığı şeyler ile ilgili sabır; Allah'ın emrettiği hususlarda ve yasakladığı hususlarda sabır olmak üzere ikiye ayrılırken kulun kendi kazanamadığı şeylerle ilgili sabır ise kulun Allah tarafından takdir edilen meşakkatlere sabretmesidir (Abdülkerim Kuşeyrî, 2013: 313). Kur'an-ı Kerim'in "Ey iman edenler! Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Çünkü Allah

muhakkak sabredenlerle beraberdir" (Bakara 2/153) gibi pek çok ayetinde musibetleri sabır ile karşılayanların O'nun lütfuna ve rahmetine erecekleri bildirilmektedir.

Âşık şiiri geleneğinde sabır, âşık tarafından sıklıkla dile getirilen bir unsurdur. Şiirlerde sabır, âşığın sıkıntılar karşısında direnç göstermesi, teslimiyetle karşılaştığı zorlukları aşması, Allah'a bağlılığını sürdürmesi ve sabır dolu bir ruh haliyle yaşamını sürdürmesi üzerine odaklanılır. Bu şekilde sabır, hem manevi bir erdem hem de Allah'a olan yakınlığın bir göstergesi olarak işlenir. Âşık, sabır vasıtasıyla sıkıntılara katlanır, sebat gösterir ve Allah'ın takdirine rıza gösterir. Çünkü başa gelen her musibetin altında bir imtihanın yattığını bilir. Bu yolla olgunlaşır, manevi gelişimini sürdürür.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde âşıkların yaşadıkları sıkıntılar ve belalar karşısında büyük bir sabır örneği sergiledikleri görülür. Âşıklar, üzüntülerini sadece Allah'a arz eder ve O'ndan yardım diler. Şiirlerde sabrın önemine sürekli vurgu yaparlar çünkü sabrın sonucunun selâmet olduğunu bilirler. Sabırla karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmeye çalışırlar ve her daim Allah'a güvenerek yollarını sürdürürler. Bu özellikleriyle, âşıklar sıkıntılara dünyevi çözümler aramanın yanında Allah'a sığınarak içsel bir dinginlik ve huzur bulmaya çalışırlar.

Sabredenler, hayatta karşılaştıkları zorluklara metanetle direnerek hedeflerine ulaşmayı başarırlar. Sabır, insanın yolculuğunda bir menzil gibidir; sabırla ilerleyenler, nihayetinde istedikleri noktaya ulaşırlar. Diğer yandan, sabırsız olanlar, yolculuklarında takılıp kalır ve hedeflerine erişemezler. Bu bağlamda Âşık Daimî gönlüne sabretmesi için telkinde bulunur:

Sabredenler menzil alır
Sabretmeyen yolda kalır
Sabreden maksudun bulur
Gönül sabreyle sabreyle (Zaman, 2008:187).

Sabır, insanın içinde bulunduğu zorluklara karşı direnç göstermesini ve Allah'tan aldığı güçle yoluna devam etmesini sağlayan önemli bir erdemdir. Bu nedenle sabır gösterenler, tek başına bu özellikleri sayesinde bile hedeflerine ulaşabilirler. Bu

konuda Âşık Selmanî, sabrın tek başına menzile ulaşmak için yeterli olabileceğine dikkat çeker:

Selmani bulmuştu böyle bir eşi
Hoşgörülü olmak mert insan işi
Sabırlı olursa eğer bir kişi
Sabırla menzile yeter mi yeter (Avşar, 2010: 496)

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise sabrın Allah'tan istenilmesine (Avşar, 2010: 280), nefis terbiyesindeki önemine (Avşar, 2010: 288), çok aceleciliğin sabırsızlık yarattığına (Avşar, 2010419), çok kişinin sabra ihtiyacı olduğuna (Avşar, 2010:669) dikkat çeker.

Sabır, insanın iç dünyasında bir devlet gibi işlev görür; güçlü bir yapı oluşturup ve insanı zorluklara karşı korur. Bu özellik, kişiyi güçlü kılar ve hayatta karşılaşılan her türlü sıkıntıya karşı dayanıklı hale getirir. Sabır sayesinde güçlü kalıp kendisine yapılan kötülüklere iyilikle cevap verdiğini belirten Ali İzzet Özkan, sabrın uzun soluklu bir süreç olduğunu, aşkla sabır gösteren kişinin nihayetinde dil tahtında sultan olacağını ifade eder:

Sabır gibi devlet yoktur her halde
Taş atana lokma attım bu yolda
Yedi kale yıktım kırk iki yılda
Dil tahtında sultan etti aşk beni (Başgöz, 1979: 94).

Güzel ve değerli bir şey zorluklarla çevrili ortamlarda gelişir ve bu süreçte sabır önemlidir. Bir gül, dikeniyle birlikte sabrıyla zorlu koşullarda büyüyebilir ve güzellik sergileyebilir. Benzer şekilde, arı sabrıyla çalışarak her türlü çiçekten bal yapar. Bu durum, yaşamın zorluklarına karşı sabırlı olmanın, sonunda güzellik ve değere ulaşmanın anahtarı olduğunu gösterir. Bu bağlamda Âşık Veysel, kişinin sabır ile kemâli bulacağını, sabretmeyen insanın ise maksadına ulaşamayacağını söyler:

Gülü yetiştirir dikenli çalı
Arı her çiçekten yapıyor balı

Kişi sabır ile bulur kemali
Sabretmeyen maksudunu bulamaz (Kaya, 2004: 304).

Âşık Veysel, diğer şiirlerinde ise sabrın ve hırsın önüne geçmesi gerektiğini, sabrın kötü arzular emreden nefse bir bağ oluşturduğunu, kendi özünü sabır ile yoğurduğunu "Çokça sabır hırs az olsun" (Kaya, 2004: 227); "Yoktur diyeceğim emmare elde/Çamuruma karışmıştır temelde/Sabır bunun cümlesine bağ idi" (Kaya, 2004: 255); "Sabır ile teskin ettim özümü" (Kaya, 2004: 301) sözleri ile dile getirmektedir.

Âşıklar, zorluklarla dolu yaşamlarında ayakta kalmak ve Allah'tan güç almak için dua ederler. Dualarında, sabrın kendilerine verilmesini ve her türlü zorluğa karşı dirençli olmalarını niyaz ederler. Çünkü sabır, onların manevi yolculuklarında önemli bir destek ve güç kaynağıdır. Bu bağlamda Şeref Taşlıova, hissettiği derin bir acı ve sızı karşısında Allah'a sabır vermesi için yakarışta bulunur. Çünkü bu acıları ve sızıların neden olduğu yaraları Allah'tan başka kimsenin saramayacağını bilir:

Bu ne acı bu ne sızı?
Sabır ver Mevl'am sabır ver
Kimse sarmaz yaramızı
Sabır ver Mevla'm sabır ver (Taşlıova, 2012: 298).

Şeref Taşlıova, diğer şiirlerinde ise en büyük çaresinin sabır olduğunu (Taşlıova, 2012: 240) ve her ilmin başının sabır olduğunu (Taşlıova, 2012: 797) ifade eder.

Hayatta karşılaşılan her türlü engel ve zorluk, sabırla aşılabilir. Bu süreçte sabırlı olmak, selâmete giden yolda en temel unsurdur. Âşık Müdâmî, kişinin zorlu işler karşısında sabırlı olması durumunda selâmete ulaşacağını söyler:

Sağlık sıhhat veren o pervedigâr
Halıktan mahlukâ şikâyet olmaz
Sabrıyla mihnefe düşersen eğer
Sonu selamettir hilafın olmaz (Aydın, 2012: 525).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde ise "Elli gram ekmek bir yumurtayla/Sabreyle Müdâmî ihtişamı bekler" (Aydın, 2012: 505); "Sabret talihinden küsme Müdâmî" (Aydın, 2012: 514); "Müdâmî sabreyle sonu hayırdır" (Aydın, 2012: 664); "Müdâmî sabret bu hale" (Aydın, 2012: 810); "Sabreylemekti her ilmin başı" (Aydın, 2012: 565) dizeleri ile kendisine sabretmesinin gerektiğine dair telkinlerde bulunup sabrın önemine dikkat çeker.

Âşık Sefil Selimî, sabrın bal, hazine, sermaye olduğunu; sabredenlerin her zoru yendiğini görüp ondan ibret alınmasını gerektiğini ve dindar insanların sabretmesi gerektiğini "Sabır sızma bala benzer" (Özdemir, 2003: 75), "Sabır hazine" (Özdemir, 2003: 106), "Sermaye sabır" (Özdemir, 2003: 114), "Sabreden her zoru yendi ibret al" (Özdemir, 2003: 308), "Dindar isen sabret hele dararma" (Özdemir, 2003: 314) dizeleri ile vurgular.

Murat Çobanoğlu, her şeyin başında sabır olduğuna, insanların sıkıntılarının üstesinden gelmek için sabrın güç verdiğine, hırstan ziyade sabırlı olunması gerektiğine, sabır konusunda Hz. Eyyûb'ün örnek alınmasına, Allah'ın sabreden insana ihsan ve derman vereceğine "Her şeyin başında sabır" (Kafkasyalı, 1998: 142), "Bekler sabır ile zaman olacak", (Kafkasyalı, 1998: 218)"Sabır edenlere derman olacak" (Kafkasyalı, 1998: 243), "Sabır et efendim boşa hırslanma" (Kafkasyalı, 1998: 302), "Eyüp gibi sabredersen dermanını verir Hüda" (Kafkasyalı, 1998: 342), "Yeter ki sen sabreyle ihsanını yetirir" (Kafkasyalı, 1998: 343), "Ne yaparsan yap sabret derman olur" (Kafkasyalı, 1998: 345) dizeleri ile değinir.

Âşıklardan Âşık Hüdaî "Hüdâî'yim işim gücüm sabırdır" (Hüdaî, 2001: 50); Âşık Gülhanî, "Gülhanî'yim sabır ile yürüdüm" (Gülhani, 1990: 36); Davut Sularî, "Se sabır bağına da girdim eylendim/Sin sabır bağına da gir bir kerre gör" (Yalsızuçanlar, 2018: 126); Âşık Divanî, "Sabır eyle Yusuf gibi" (Akgün 1971: 29), "Gelen belâlara sabreyle" (Akgün, 1971: 57); Âşık Deryamî, "Sabır ve kanâat en büyük ışık" (Deryamî, 1990: 24), "Sabır ede ede veliye döndüm" (Deryamî, 1990: 29), "Biraz sabırlı ol isyan eyleme" (Deryamî, 1990: 54); Âşık Hasretî, "Zehire panzehir belâya sabır/Etmeyi bil meleklen de öyle gel" (Hasretî, 1989: 31), "Gizli düğüm oldu derd-i esrarım/Yıllar yılı sabır ile ısrarım" (Hasretî, 1989: 37), "Der Hasretî sabır ile

gözleriz/Bunun için Hak yolunu izleriz (Hasretî, 1989: 58); Âşık Efkârî, "Sabredenler bulur elbet selâmet" (Rayman, 1998: 260), "Mihnet-i sevdaya düşen her cefaya sabreder" (Rayman, 1998: 296); Âşık Talibî Coşkun, "Sabır eden azımıza" (Kaya, 2013: 406); Abdulvahap Kocaman, "Belki kavuşuruz sabır eyliyek" (Kayırhan, 2007: 72); "Sabırın sebatın kıymetini bil" (Kayırhan, 2007: 132); "Sabır verde selamete erelim" (Kayırhan, 2007: 196) "Sermişim altıma sabırdan döşek" (Kayırhan, 2007: 260), "Sabret bir felaket gelince başa" (Kayırhan, 2007: 131), "Sabrı kalkan eyle şeytana uyma" (Kayırhan, 2007: 132); Âşık Mahzunî Şerif, "Saburla oturan Hak'ka kavuşur" (Zaman, 1999: 213) sözleri ile sabır hakkında düşüncelerini ifade etmiştir.

3.2.5 Sıdk

Sıdk, doğruluk anlamına gelir. İnsanın itikadında ve halinde doğru olması, eylemlerinde kusur bulunmamasıdır. Mahvolmanın söz konusu olduğu zamanlarda bile hak olanı dillendirmek, doğruluktan ayrılmamaktır (Uludağ, 2005: 317). Sıdk, helak olma tehlikesinin olduğu hâllerde bile hakkı söylemek olup özün söz ile bir olmasıdır (Abdülkerim Kuşeyrî, 2013: 355).

Âşık şiirinde sıdk, Allah yolunda doğruluğun ifadesidir. Âşık, sıdkıyla Allah'a olan sevgisini, saygısını ve bağlılığını yansıtır. İç dünyasında samimiyetle Allah'a yönelir ve her an O'nun huzurunda olduğunu bilir. Aşkının içinde doğruluk ve dürüstlük egemendir. Sıdk ile Allah ile arasındaki bağı güçlendirir, kalbini temizler, Allah'a olan teslimiyetini arttırır ve marifet derinliklerine ulaşır. Sıdk, âşığın içsel yolculuğunda bir pusuladır ve ona doğru yolu gösterir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde insanın doğruluk, dürüstlük ve samimiyetle hareket etmesi vurgulanır. Âşıklar, sıdkı değerli bir erdem olarak yüceltir ve şiirlerde doğruluğu ve samimiyeti dile getirir. İnsanların sıdk ile kalmalarına dair nasihatlerde bulunur.

Âşık Müdâmî, insanın sıdk ile Allah'a yönelmesi ve bağlılık göstermesi durumunda O'na daha yakın olabileceğini, sıdk ile üstesinden gelemeyeceği hiçbir şeyin olamayacağını "Sıdkın bütün eyle şahlar şahına" (Aydın, 2012: 379); "Ey gönül sıdkın

bütün kıl Hazret-i Mevlaya sen", "Müdâmî sıdkınan Hakka tapar-a" (Aydın, 2012: 524), "Sıdkıyla ah etse âşık, dağı taşı eridir" (Aydın, 2012: 687) dizeleri ile dile getirir.

Bardızlı Âşık Nihânî, Allah'a sıdkıyla sığındığını "Sıdk ile sığındım Rabb-i Râhmana" (Gedik, 1995: 144) dizesiyle belirtir. "Döner mi ikrârdan hiç sıdk-ı sâdık" (Gedik, 1995: 212) dizesi ile ise kâlû belâda verilen ikrara telmihte bulunup sadıkların sıdktan dönemeyeceğini ifade eder.

Davut Sularî, "Sıdk ile erin gaziler/Sıdk-ı sadakatle varın gaziler" (Yalsızuçanlar, 2018: 105), "Sıdk ile birliğe giri de gaziler" (Yalsızuçanlar, 2018: 106) dizeleri ile Allah'a ulaşmada sıdkın önemini vurgularken Âşık Selmanî ise "Sıdk ile sevenler cefakâr olur" (Avşar, 2010: 643) dizesi ile Allah'ı sıdk ile sevenlerin tüm zorluk ve sıkıntılara dayanabilecek güçte olduğuna değinir.

3.2.6 İhsan

İhsan, "lügatte iyilik etme, bağışlama, lütuf" (Develliođlu, 2013: 499) olarak tanımlanır. İhlas, İslam dininin ruhani/derunu boyutunun karşılığıdır. Dinin en mücerret tarafını oluşturur. Tasavvufta kulun hal ve eylemlerinde sadece Allah'ın rızasını gözetmesi, gösterişten ve riyadan uzak kalması, sözüyle özünün bir olması manasına gelir (Gürer, 2018: 28; Konur: 2018: 389). İhlas, Allah'ı görüyormuş gibi ibadet edip, huzur-ı Hak'ta olmanın şuuruna sahip olup kulluğunu yerine getirmektir (Uludağ, 2005: 181).

Âşık şiirinde ihsan, âşığın manevi yolculuğunda önemli bir unsurdur. İhsan, âşığın kalbindeki Allah sevgisini, bağlılığını ve samimiyetini yansıtır. Âşık, ihsanıyla Allah'a olan sevgisini dile getirirken, kulluk bilincini ve huzur-u Hak'ta olma şuurunu taşır. Âşık, ihsanıyla dünya görüşünü değiştirir ve sadece Allah'ın rızasını gözetir. Gösterişten, riyadan ve dünya sevdasından uzak durarak yalnızca Allah'ın hoşnutluğunu arar.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde ihlas; bağışlanma, lütuf, yardım ve cömertlik anlamlarında kullanılır. Âşıklar, Cenab-ı Hak'tan ihsan isteyerek O'na olan sevgilerini, bağlılıklarını ve samimiyetlerini gösterir. Bu sayede kulluk bilincini ve

Allah'ın huzurunda olma şuurunu taşır. Bu bağlamda Bardızlı Âşık Nihânî, kimi kulların seher vaktinde Allah'tan ihsanı için niyazda bulunduğunu söyler:

Ne yatarsın hâb-ı nâzda
Uyan cânân seher vakti
Niceleri var niyâzda
Diler ihsân seher vakti (Gedik, 1995: 167).

Bardızlı Âşık Nihânî diğer şiirlerinde "Kerem-i Mevlâdan ihsânımız var" (Gedik, 1995: 222), "Hudâ'nın ihsânı İslâm'a damlar" (Gedik, 1995: 232) sözleri ile Allah'ın İslam dini ile kullarına ihsanda bulunduğunu dile getirir.

Âşık Müdâmî, Allah'ın lütfunun her şeyde yansıdığına ve O'nun sırlarının her şeyin ardında olduğuna işaret ederek kullarına Kur'an-ı Kerim ve ihsan bahşettiğini ifade eder:

Zaman ile makan ile hâlıkım ögdü seni
Cânân ile güman ile hâlıkım öğdü seni
Kur'an ile ihsan ile hâlıkım öğdü seni
Lütfunun mazharının esrârın nigarısın (Aydın, 2012: 682).

Âşık Müdâmî diğer şiirlerinde ise kulların Allah'ın verdiği ihsanın kıymetini bilmelerini, O'na ihsanından dolayı şükretmek gerektiğini ve O'ndan başka ihsan kaynağının olmadığını "Akıl haya iman Hüda'dan ihsan/Kadrini bilmesi de evvela lazım" (Aydın, 2012: 467), "Hamiyetim yine uzundur halikin ihsanına" (Aydın, 2012: 685), "İş bir ilaha kalmıştır başka ihsan kalmadı" (Aydın, 2012: 713), "Bize ihsanın ita kıl eyle Yarab feth-i bâb" (Aydın, 2012: 714), "Ya ilâhi bir sailmem gelmişim ihsanına" (Aydın, 2012: 722) dizeleri ile ifade eder.

Murat Çobanoğlu, Allah'ın ihsanının çalışan ve sabreden insanlara verileceğini dile getirir:

Çalış dedi Hak'tan ihsan olacak
Sabır edenlere derman olacak

Yüz çalışsan yerin yeksan olacak
Bu dünyada bina kırma dediler (Kafkasyalı, 1998: 241).

Murat Çobanoğlu, diğer bir şiirinde ise "Ey ilahi yardım eyle/Dergâhından ihsan eyle" (Kafkasyalı, 1998: 170) diyerek Allah'tan ihsanı için yakarışta bulur.

Âşık Selmanî, Allah'ın ihsanı neticesinde kâinatı yaratmasına ve kullarını gözetmeden bakıp görmesine değinir:

Bir katreden bizi insan eyleyip
Bize bu varlığı veren Allah'tır
Mimar olup lütfü ihsan eyleyip
Gözlemeden bakıp gören Allah'tır (Avşar, 2010: 514).

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde aşk badesini içmek Allah'ın ihsanının bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Âşık Selmanî ve Murat Çobanoğlu aşk badesini Allah'ın ihsanının bir parçası olarak görür:

Badeyi içtikçe af olsun isyan
Aşk meyi içene şah eder ihsan
Geç kulun suçundan kalmasın noksan
Hünkâr'ın ol yeşil eli aşkına (Avşar, 2010: 210).

Çobanoğlu yok mu derdi güdenler
Dertlinin derdine derman edenler
Bana aşkın bâdesini verenler
Yetiştir derdime ihsan Yaradan (Kafkasyalı, 1998: 232).

Âşık Veysel, kırk yaşından sonra kalbine inen ilhamın Allah'ın ihsanının bir parçası olduğunu "Kırk yaşımdan sonra kalbime ilham/Erişti Mevlâ'dan ihsan oldu" (Kaya, 2004: 295) sözleri ile ifade eder.

Allah'ın kullarına olan ihsanının çokluğunu Habip Karaaslan, "Cümleyi yaratan bir yüce Hak'tır/Kuluna ihsanı gayetle çoktur" (Yılmaz, 2011: 208); Âşık Efkârî,

"Mevlası kuluna ihsan eylemiş" (Rayman, 1998: 290); Abdulvahap Kocaman, "Ne yarattın ne emrettin hep haktır/Lufi ihsanında keramın çoktur" (Kayırhan, 2007: 195) sözleri dile getirir:

3.2.7 Velâyet

Velâyet; velilik, ermişlik, Allah'ın kulunu, kulun Mevla'sını dost edinmesi, Allah ile kulu arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk anlamlarına gelir (Uludağ, 2005: 378).

Âşık şiirinde velâyet, Allah ile âşık arasındaki sevgi ve dostluğu anlatan önemli bir kavramdır. Âşık, velâyeti aracılığıyla Allah'ın sevgisine ve yakınlığına erişmeyi hedefler. Velâyeti lütuf olarak kabul eder. Velâyetin bir hazine olduğunu bilir ve bu hazineyi elde etmek için içten çaba gösterir. Velâyetin güzelliklerini ve manevi derinliklerini şiirlerinde ifade ederken, Allah'ı dost edinme arzusuyla yanar ve O'na sevgisini dile getirir. Şiirlerinde velâyetin güzelliklerini dile getirir ve bu yüce bağa erişmek için samimiyetle yola çıkar.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Allah'ın gönüllere dostluğu ve muhabbeti tahsis ettiği velâyet makamının işlendiği görülür. Velâyet sahibi kişiler üzerinde durularak onların ermiş hâlleri anlatılır. Âşıklara göre velâyet sahibi kişiler, Allah'ın lütfuna mazhar olmuş ve O'nun sevgisini kazanmış kullarıdır. Âşık, velâyet sahibi kişileri örnek alarak Allah'a yakınlaşmayı ve O'nun rızasını kazanmayı hedefler. Şiirlerde, velâyet sahibi kişilerin derin mârifetlerini, kulluğunun makamını ve Allah ile özel ilişkilerini anlatır. Âşık, bu kişilerle birlikte olup onlardan feyz alarak Allah'a yakınlaşmayı arzular.

Âşık Selmanî, "velâyet sofrası" olarak adlandırılan manevi bir ortamdan bahseder. Bu sofrada her zaman bereket ve bolluk vardır ve sadece seren (yani hakikati gören, mârifet sahibi olan) kişilerin erişebileceği bir yerdir. Sermeyen ise manevi aydınlanmaya henüz ulaşamayan kişidir:

Canın feda eden ehli irfana
Sıtkı ile kul olur sübhânâ
Velayet sofrasın her dem meydana

Serenindir, sermeyenin değildir (Avşar, 2010: 541).

Âşık Müdâmî, manevi aydınlanmaya ulaşmış, yüce kişilerin liderliği ve rehberliğinin önemine vurgu yapar. Bu manevi liderliğe erişmek için yapılması gereken zorlu yolculuğa dikkat çeker.

Bizimle serveri kâinat gelir
İbrida ervahi temamet gelir
Evliyalar şâhı velayet gelir
Müdâmî siz âsân kalın ben gidem (Aydın, 2012: 454).

Tasavvufi düşünceye göre, vuslat ve velâyet kişinin Allah'a olan yolculuğunda birbirini tamamlayan önemli adımları ifade eder. Velâyet, kişinin vuslata erdiğini gösteren bir durumdur. Allah'a kavuşan kişi Allah'ın dostluğuna nail olur. Allah'ın dostluğuna nail olan kişi ise vuslata ermiş olur. Bu bağlamda Âşık Reyhanî, vuslat ve velâyetin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu ifade eder:

Vuslat velayet varı
Yarısı yarı yarı
Zulüm zalimin zarı
Reyhanî bir er dedi (Aşır, 2009: 36).

Âşık Sefil Selimî, tasavvuf geleneğinde "şah-ı velâyet" olarak anılan makam sahibi kişinin kıblegahına ant içtiğini ve baş koyduğunu anlatır. "Şah-ı velâyet" olarak kastettiği ise Hz. Ali'dir:

Şâh-ı velâyetin kıblegâhına
And içtim baş koydum vurmalı beni
Oniki imamın girdim rahına
Göz açtım ses duydum yermeli beni (Özdemir, 2003: 74).

Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde ise velâyet makamına ulaşan kişinin manevi bir olgunluğa eriştiğini ve ruhani bir varlık haline geldiğini, okuyup öğrenmek ile bu makamın kazanılmayacağını ve Hz. Ali'nin bu makamda olduğunu "Evliyalar şahı,

şahı velâyet/Bedenin güneşli, tenin güneşli" (Özdemir, 2003: 265), "Okuyup öğrenmek velayet değil" (Özdemir, 2003: 315), "Velayet Ali'nin bir bölümüdür" (Özdemir, 2003: 516) sözleri ile ifade eder.

Âşık Davut Sularî, Hz. Muhammed'in temiz soyuna atıfta bulunurken Hz. Ali'nin yüceliğini belirtir. Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'in soyundan gelerek velâyeti devralması ve onun yolunda ilerlemesini vurgular:

Cedd-i Pakimdir Muhammed bab-ı zişanım Ali
Benden eyler aksi eser velayet perveri
Cephe-yi pakimdir envar-ı ilahi münceyli (Yalsuzuçanlar, 2018: 133).

3.2.8 Kanaat

Kanaat; tutumlu, gönlü zengin ve tok gözlü olma, hırslı ve aç gözlü olmama anlamına gelir (Uludağ, 2005: 206). Kanaat, insanın alıştığı şeylere sahip olmadığı zaman huzur ve sükût içinde olmasıdır (Abdülkerim Kuşeyrî, 2013: 280).

Âşık şiiri geleneğine kanaat, insanın iç dünyasını ve manevi zenginliğini yücelten bir unsur olarak işlenir. Şiirlerde kanaat; özgürlük, huzur ve manevi tatmini simgeler, insanın gerçek mutluluk arayışını yansıtır. Âşıklar, kanaatin güzelliğini anlatarak insanları dünyevi hırslarından ve aç gözlülükten uzak durmaya teşvik eder. Kanaatin insanı huzur ve sükûtun içinde tuttuğunu dile getirerek sahip olunmayan şeyler için isyan etmeden memnun yaşamanın erdemini anlatır.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri geleneğinde kanaat ile ilgili söylenen şiirler, genellikle öğüt verici ve öğretici niteliktedir. Âşıklar, zenginliğin ve mülkiyetin geçici olduğunu, asıl zenginliğin iç huzur ve manevi değerler olduğunu dile getirir. Şiirlerde, kanaatkâr olanın mutluluğu ve huzuru bulduğu, içsel dinginlik ve memnuniyetle yaşadığı anlatılır.

İnsanın başkalarına imrenmemesi ve kanaatle yetinmesi önemlidir. Çünkü insanın sahip olduğu her şey geçicidir. Varlık, kanaatle sıhhat bulunur. Kanaat, yeterli olma hissinin içsel huzurun kaynağıdır. Maddi zenginlik ve statü, içsel huzuru sağlayamaz;

çünkü gerçek mutluluk, kanaatle elde edilir. Halil Karabulut, bu durumu şöyle ifade eder:

İmrenme kimseye fani dünya bu
Varlık sıhhat ile kanaat yahu
Nice zengin olsan rızkın ekmek, su
Nur içmiyor ağa, paşa be gönül (Karabulut, 1988: 62).

İnsanın kanaatkâr olabilmesi için, öncelikle Allah'a razı olması gerekir. Bu durum, kişinin yaşamında karşılaştığı olayları Allah'ın takdiri olarak kabul etmesiyle gerçekleşir. Aynı zamanda, insanın kendi öz hakkına sahip çıkması da önemlidir; çünkü kişi, hak ettiği değeri görerek içsel huzura ulaşır. Âşık Hasretî'ye göre insanın kanaatkâr olması, öz hakkını koruması ve ona sahip çıkmasıyla ilişkilidir:

Kanaat ederiz biz Hakk'ımıza
Her zaman sahibiz öz hakkımıza
Dil uzatılmazsa söz hakkımıza
Hiç kimseye olmaz hakaretimiz (Hasretî, 1989: 57).

Âşık Hasretî, diğer bir şiirinde "İrfan soframızın baş köşesine/Hakk'a kanaatı olanlar gelsin" (Hasretî, 1989: 42) diyerek manevi bir meclis ve arayışın sembolü olan irfan sofrasında bulunanların ortak özelliğinin kanaatkârlık olduğunu belirtir. Çünkü, insanın manevi yolculuğunda kanaatkâr olması Allah rızasını kazanmak için gerekli bir adımdır.

Allah yolunda doğru adımlar atmanın temel şartlarından biri kanaatkâr olmaktır. Kanaat sahibi olmayan kişi, yanlış yollara sapıp huzura erişmede zorlanır. Dolayısıyla, kanaatkâr olmak, Allah'a yakınlık ve doğru yolda ilerlemenin anahtarıdır. Bu bağlamda Bardızlı Âşık Nihânî, Allah yolunda doğru yürünebilmesi için kanaatkâr olunmasını tavsiye eder. Kişinin kanaatle yoluna devam etmesi ve Allah'a yönelmesi onu koruyacak doğru yolda tutacaktır:

Dedim: kâr yok oğul sonunu gözle
Çoklar ikâz oldu münevver sözle

Ehl-i kanaat ol, yürü bu izle
Seni setr edecek ara "Settar" (Gedik, 1995: 156).

Âşık Selmanî, Allah'a kavuşmak için çıkılan yolculuk sırasında rahat ve huzurlu bir şekilde yola devam edilmesinin sağlanması için eldeki imkânlarla yetinilmesi, fazlasının arzulanmamasının gerektiğini söyler. Yolculuk sırasında yaşanabilecek engeller veya zorluklarla başa çıkabilmek için kanaatin önemine dikkat çeker:

Kanaatle gidin bu yola ize
Bu sözlerim acı gelmesin size
Selmani der cemden yerin verin bize
Birisi pirindir biri zâkirin (Avşar, 2010: 440).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise kanaat sahibi olmanın her şeye yeteceğine ve kanaatkâr olmanın güzelliğine "Mert davranıp kanaatli olursa/O kanaat ona yeter mi yeter" (Avşar, 2010: 496), "Dedi kanaatle sebat güzeldir" (Avşar, 2010: 538) sözleri ile değinir.

Âşık Müdâmî, doğruluk ve kanaati birbirini tamamlayan kavramlar olarak ele alır. Doğruluğun Hak kapısı olduğunu belirtir. Kanaatin doğruluk gibi uzun bir süreç gerektirdiğini ve pişerek elde edildiğini vurgular. Kanaati büryaneye benzeterek yoksulluğun bir erdem olarak kabul edildiğini ifade eder. Büryane bir çeşit yoksulluk yemeği olarak bilinir ve tasavvufî öğretilerde yoksullukla birlikte anılır:

Maili dünya olanın kararır kalp şişesi
Gitmez ehl-i hâk olandan ahiret endişesi
Doğruluk Hak kapısıdır ol kanaat pişesi
Eğer zengin ölem dersen kanaat büryaneyiz (Aydın, 2012: 725).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde ise "Aza kanaat kıl çok ibadet kıl/Tarik-i rahmana gir yavaş yavaş" (Aydın, 2012: 517), "Kenzi kanaatten bulalım revaç" (Aydın, 2012: 543) sözleri ile Allah yolunda yapılan ibadetlerin kanaatle pekiştirilmesi gerektiğini, kanaat ile sahip olunan kaynakların daha verimli kullanılacağını ifade eder.

Âşık Sefil Selimî, "Kanaat eyle/Azdan aza git" (Özdemir, 2003: 122); Âşık Deryamî, "Sabır ve kanaat en büyük ışık" (Deryamî, 1990: 24) sözleri ile kanaatin önemine dikkat çeker.

Âşık şiirinde kanaatsizlik ve kanaat adı altında zenginlerin fakirliği övmesi eleştirilmiştir. Âşık Reyhanî, "Zengine doymak yok fakire sabır/Kanaatin anasını ağlattık" (Aşır, 2009: 104) diyerek kanaatkârlığın sadece fakir değil zengin için de geçerli olması gerektiğini vurgular. Kanaat söyleminin yanlış kişilerce yanlış kullanıldığına dikkat çekerek eleştirir. Aşık Deryamî, "İsrafın adını kanaat koyduk" (Deryamî, 1990: 33) diyerek ile kanaat adı altında yapılan israfları eleştirir. Âşık Hüdaî, "Kanaatsız doymaz her an gözü aç" (Hüdaî, 2001: 100) diyerek kanaatsiz kişilerin gözünün doymayacağına değinir. Âşık Veysel, "Kalmamış dünyada ehli kanaat/İnsanlar içinde çok fesat gördüm" (Kaya, 2004: 219) diyerek kanaatkârlığın azaldığının fesatlığın çoğaldığının altını çizer.

3.2.9 Şükür

Şükür; "ni'meti vereni düşünüp, ni'meti îtirâf ve ikrâr ederek, Hakk'ın bu lutfundan dolayı O'na teşekkür etmektir" (Eraydın, 2008: 168). İnsanın Allah'ın nimetlerini dil ile ikrar, kalp ile tasdik etmesidir (Abdülkerim Kuşeyrî, 2013: 300). Kulun sahip olduğu şeyleri nimet olarak görmesi, bildiğini ifade etmesi ve bu nimetler için Allah'a hamd etmesidir. Şükür, kulun kıymet bilmesini ve farkındalığını geliştirip Allah'a verdiği nimetler için teşekkür etmesini sağlar. Kur'an-ı Kerim'in "O halde siz beni anın, ben de sizi anayım. Bana şükredin ve sakın nimetlerime nankörlük etmeyin" (Baraka 1/152), "…Eğer yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin" Bakara 1/185), "Bu hayvanlarda onlar için nice faydaları ve içecek sütleri vardır. Hâlâ şükretmeyecekler mi?" (Yasin 36/73), "Öyleyse, yalnız Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol" (Zümer 39/66). "De ki 'Sizi yaratan, size kulaklar, gözler ve kalpler veren O'dur. Ne de az şükrediyorsunuz?" (Mülk 67/23) gibi pek çok ayetinde şükretmenin gerekliliği ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Âşık şiiri geleneğinde şükür, Allah'ın nimetlerine karşı duyulan minnettarlık ve kulluğun bir ifadesidir. Âşıklar, şükreden insanın Allah'ın lütuflarını kabul ettiğini,

nimetlerinin kıymetini bildiğini ve bu nimetlerin kaynağı olan Allah'a teşekkür ettiğini anlatır. Nimetlere şükretmenin sadece sözde kalmaması, aynı zamanda kalpteki samimi bir inançla da gerçekleşmesi gerektiğini vurgular. Şükretmenin Allah'a yaklaştırdığını, iç huzuru ve mutluluğu arttırdığını dile getirir. Allah'ın sunduğu güzelliklere şükretmenin yanı sıra Allah'ın sevgisini ve lütfunu ifade ederken şükür dilini kullanır.

Şükür unsuru, Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğini icra eden âşıkların üzerinde yoğunlaştığı tasavvufî konular arasında önemli bir yer tutar. Âşıklar, Allah'a olan minnettarlığı ifade etmek ve O'na nimet ve iyilikler için teşekkür etmek amacıyla şiirler söylemişlerdir. Bu şiirlerde Allah'ın lütfettiği nimetlerin büyüklüğü ve ihsanlarından bahsederek, başa gelen her olay ve durum karşısında şükür duygusunun önemi vurgulanmıştır. Âşıklar, Allah'ın inayetiyle sağlanan nimetlere karşı derin bir minnettarlık hissiyle dolup taşarken, yaşanan her anın bir hediye olduğunu ve şükretmenin gerekliliğini ifade etmişlerdir.

Besmele, Müslümanlar için her faaliyete başlarken Allah'ın adını anmak anlamına gelir. Besmele çekmek, Allah'ın verdiği nimetlere şükretmek için bir hatırlatıcıdır. Nimetlerin O'ndan geldiğini kabul etmenin bir göstergesidir. O'nun vermiş olduğu nimetlere şükretmeli, nankörlük edilmemelidir. Bu bağlamda besmelesiz ağzını açmak istemediğini belirten Âşık Hüdaî, Allah'ın verdiği nimetlerin en kötüsünden en iyisine kadar şükretmeyi öğütler; aksi takdirde şükürsüzlük küfre götürebilir:

Besmelesiz ben ağzımı açmam Allah etmesin
Ölene dek sevdiğimden geçmem Allah etmesin
Kuru ekmek duru suyu kısmet ederse şükür
Muhannetten bal şerbeti içmem Allah etmesin (Başaran 1980: 73).

Allah, insanı diğer varlıklardan ayırt etmiş ve ona üstünlük vermiştir. İnsan, yaratılmış olan varlıklar arasında en şerefli ve en değerli olanıdır. İnsan, akıl ve iradesiyle hayvanlardan ayrılmış ve bu özellikleri sayesinde düşünüp karar verebilen varlık olmuştur. Dolayısıyla, insana verilen bu ayrıcalıklı durum için şükredilmelidir. Bu

durumun farkında olan Âşık Halil Karabulut, insanı diğer varlıklardan ayırt ettiği ve onu ilim üstün kıldığı için Allah'a şükreder:

Şükür olsun sana ulu yaradan
İlim ile üstün kıldın sen beni
İnsan yapın ayırt ettin hayvandan
Halim ile üstün kıldın sen beni (Karabulut 1998: 46).

Hasan Salman, (Âşık Selmanî), özünü çürük değil de sağlam yarattığı için Allah'a şükreder. Şükretmenin neticesinde Allah'a sığınıp O'nun kelamı yolunda ilerleyeceğini ifade eder:

Şükür kim Bari Tâlâ'ya
Çürük değil özüm benim
Sığındım Rabbi'l Âla'ya
Hak kelâmı sözüm benim (Avşar 2010: 384).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise kimseye muhtaç olmadığı için (Avşar, 2010: 408); akı karadan ayırma becerisine sahip olduğu için (Avşar, 2010: 382); Allah'ın kelamına uyduğu için (Avşar, 2010: 182); tasavvuf ilmine yakın olduğu için (Avşar, 2010: 499) şükreder ve Allah'ın birliğine şükredilmesi gerektiğini (Avşar, 2010: 470) vurgular.

Allah'tan gelen her durum, insana verilen bir imtihandır ve içinde gizli bir hikmet barındırır. Bu sebeple, neşeyle karşılanan olaylar kadar dert olarak görülen durumlar da şükretme duygularının ifadesi olabilir. Derde karşı şikâyet edilmemeli şükür edilmelidir. Çünkü şikâyet, Allah'ın kararlarına sorgulayıcı bir tavırla yaklaşmak ve O'nun hikmetine güvenmemek anlamına gelir. Bu bağlamda Şeref Taşlıova, Allah'ın kendisine dert verdiği için hiç şikâyetinin olmadığını, hatta bunun için şükrettiğini ifade eder:

Bana bunu veren Allah
Şükrolsun elhamdülüllah
Şikâyetim yoktur vallah
Benim derdim bana kalsın (Taşlıova, 2012: 271).

Şeref Taşlıova, diğer şiirlerinde ise "Allah'a şükredelim" (Taşlıova, 2012: 185); "Yaratana şükreden/Söze kurbandır bu canım" (Taşlıova, 2012: 446); "Hiç kimseyi göreme hakir/Yaratana eyle şükür" (Taşlıova, 2012: 264); "Sana çok şükür olsun Allah'ım/Zaman yaratmışsın zaman içinde" (Taşlıova, 2012: 375), "Birliğine şükür ettim her zaman" (Taşlıova, 2012: 498) diyerek Allah'a olan şükrünü ve şükretmenin önemini dile getirir.

Allah'ın lütufları, insana dokunan, insanın varlığının her zerresine sinen kutsal dokunuşlardır. Gün ışığından, insanın içinde hissettiği huzura kadar her nimet, Allah'ın sonsuz lütfunun bir yansımasıdır. Dolayısıyla, Allah'ın nurlu nimetlerine karşı şükretmek, insanın yaşamının her anında yerine getirmesi gereken önemli bir görevdir. Âşık Müdâmî, ömrünü haşre kadar Allah'ı zikrederek sürdürse bile Allah'a karşı şükrün yeterli olmayacağını dile getirir. Allah'ın nurlu nimetinin bile şükretmek için yeterli bir sebep olduğu söyler:

Hikmetin sual olunmaz kimse bilmez fikrini
"Tasaddiki bi'l cenan" ile vird ederim zikrini
Haşra değin ömrüm olsa bituramam şükrümü
Kalem olmaz hesap olmaz nurlu nimeti yeter (Aydın, 2012: 700).

Âşık Müdâmî diğer şiirlerinde ise İslam dinini bahşetmesi, düşmanı korkuda bırakması, kendisini insan olarak yaratması, duasını kabul etmesi, celalinden cemâline kadar bütün yönleriyle kendisini göstermesi gibi nedenlerle Allah'a şükrettiğini "Müdâmî çok şükür dinîmiz İslâm"; (Aydın, 2012: 349) "Yerden göğe şükür ey bari Huda/Bıraktın düşmanı gayet korkuda" (Aydın, 2012: 549); "Çok şükürler olsun sana ey bari" (Aydın, 2012: 591); "Halince Halik'a şükür ederdik" (Aydın, 2012: 591); "Sâbit Müdâm insan olduğuna eyle şükür" (Aydın, 2012: 752); "Ben değil alam şad olalı icabı duam çok şükür" (Aydın, 2012: 752); Şükür Mevla'm kavuşturdu celâlinden cemâline" (Aydın, 2012: 762); "Müdâm kıblegâha şükret Allah'a" (Aydın, 2012: 470) sözleriyle dile getirir.

Âşıklar, şiirlerinde pek çok nedenden dolayı Allah'a şükreder ve bu nedenleri detaylı bir şekilde işlerler. Allah'a olan şükürlerini, yaşamın çeşitli yönlerinden aldığı

nedenlerle sunarlar. Bu şiirler Allah'a olan bağlılığı ve minnettarlığı ifade etmenin bir yolu olarak kabul edilir.

Davut Sularî, "Şükür aşkın katarına katıldım" (Yalsızuçanlar, 2018: 50); "Veren Allah gani verdi şükür/Kudretten binamı kurdu çok şükür/Muhabbette kadem kıldı çok şükür/Kör gözlerimi de gördüm çok şükür/Çekilip darına durdum çok şükür/Ezel beni kabul etti çok şükür/Kararım hakkıyla buldum çok şükür" (Yalsızuçanlar, 2018: 112); "Çok şükür mamur değilem viran" (Yalsızuçanlar, 2018: 132) sözleri ile Allah aşkı ile dolu bir hayata sahip olduğu ve O'nun verdiği nimetler sayesinde mutlu bir hayat sürdüğü için şükreder. Sahip olunmayan şeyler için şikâyet etmek yerine sahip olunan şeylere şükretmek gerektiğini vurgular.

Âşık Daimî, Allah'a karşı duyduğu muhabbet duygusu ve devletinin kalkınması nedeniyle "Çok şükür açıldı muhabbet gülü" (Zaman, 2008: 174); "Çok şükür bu iller ürüşan oldu" (Zaman, 2008: 175) sözleri ile Allah'a şükreder.

Âşık Gülhanî, Müslüman, Türk ve güçlü olduğu için "Şükür müslümanım Türk'üm güçlüyüm" (Gülhani, 1990: 58) dizesi ile şükreder. İsyan etmenin Müslüman bir insana yakışmayacağını şükrün her şeye yeteceğini "İsyan etmek müslümana yakışmaz/Şükürümüz bize yeter arkadaş" (Gülhani, 1990: 63) dizeleri ile belirtir.

Âşık Sefil Selimî, "Duygu düşüncede sabır şükürde" (Özdemir, 2003: 253), "Geçmez bir akçedir umut ve şükür" (Özdemir, 2003: 315) dizeleri ile sabır-umut-şükür ilişkisine değinir. "Çok şükür olsun inkardan döndüm" (Özdemir, 2003: 512) dizesi ile geçmişte yaptığı hatalardan döndüğü için şükrettiğini dile getirir.

Âşık Divanî, Hz. Eyyûb gibi şükredilmesi gerektiğini, şükrün bir nimet olduğunu "Şükür eyle Eyüp gibi" (Akgün, 1962: 29); "Şükür dünya nimetidir bilelim" (Akgün, 1962: 58); "Mevlananın nimetidir şükret eğil" (Akgün, 1962: 58) dizeleri ile ifade eder.

Habip Karaaslan, Türkiye'de yetiştiği için, yurdun düşmanlardan kurtarıldığı için, milletin bugüne kadar huzur ve güvende yaşadığı için "Şükür olsun Türkiye'de yetiştim" (Yılmaz, 2011: 79); "Çok şükürler olsun kalmadın yasta/Düşmanlar sarmıştı

Türkleri hasta" (Yılmaz, 2011: 121); "Şükür olsun biz bu güne ulaştık" (Yılmaz, 2011: 192) dizeleri ile şükreder.

Âşık Deryamî, kötü insanların şerrinden korunduğu için, vatanının her yanında bolluk olduğu için şükrettiğini "Kötülerin ateşinde/Çok şükür pişmeden geçtik" (Deryamî, 1990: 13); "Çok şükür vatanın her yanı bolluk" (Deryamî, 1990: 54) dizeleri ile ifade eder. Kendisinin şükre âşık olduğunu ve insanın ahlakı ile şükrünün denk olması gerektiğini "Deryamî şüküre olmuştur âşık" (Deryamî, 1990: 24); "Ahlâkını şükürüne ayar et" (Deryamî, 1990: 54) dizeleri ile vurgular.

Bardızlı Âşık Nihânî, Allah'a selâmet gösterdiği için, kötü niyetli insanları ortadan kaldırdığı için "Şükür sağ gösterdi selâmet bize" (Gedik, 1995: 151); "Şükür içimizden tarandı şomlar" sözleri ile şükreder. Gece gündüz şükredilmesi gerektiğini, namuslu insanların şükrettiklerini "Gece gündüz devam edin şüküre" (Gedik, 1995: 162); "Şükür ele girdi erbâb-ı nâmus" (Gedik, 1995: 222) sözleri belirtir.

Abdulvahap Kocaman, "Başımızda şanlı ordu çok şükür/Mesut Yılmaz Ecevit'le bir olup/Güzel bir hükümet kurdu çok şükür" (Kayırhan, 2007: 112); "Partizanlık sona erdi çok şükür/Kısır çekişmeler durdu çok şükür/Kuzuyla bir etti çok şükür/Terörün belini kırdı çok şükür/Milletimiz bunu gördü çok şükür/Eşek cennetine girdi çok şükür/Bir oldu Çerkez'i Kürt'ü çok şükür/Adalete hesap verdi çok şükür/Kaçtı dış devlete ürdü çok şükür" (Kayırhan, 2007: 112-113) sözleri ile dönemin sosyal ve siyasi gidişatına şükreder. "Allah kitap bayrak aynı çok şükür" (Kayırhan, 2007: 124); "Şükür dinim İslâm soyum asil Türk" (Kayırhan, 2007: 140); "Şükür hürriyete düştü Kadirli" (Kayırhan, 2007: 166); "Türk'üm Müslümanım Allah'a şükür" (Kayırhan, 2007: 182); "Şükür yenilmedik hiçbir savaşta" (Kayırhan, 2007: 186); "Şükür eyle birliğimi bil demiş" (Kayırhan, 2007: 197) dizeleri ile pek çok nedenden dolayı Allah'a şükreder ve Allah'ın insana şükretmesi gerektiğini bildirdiğini ifade eder.

Âşık Reyhanî, "Şükür ile kandırdılar" (Aşır, 2009: 70) diyerek bazı kötü insanların şükür bahanesi ile insanları kandırdıklarını; "Unutma haline şükret" (Aşır, 2009: 63) diyerek insanların haline şükretmesi gerektiğini ifade eder. "Senin birliğine

şükretmeyen/Kamburuna kambur ekle ya Rabbi (Aşır, 2009: 146) sözü ile de Allah'ın birliğine şükretmeyenlere beddua eder.

Âşıklardan Âşık Veysel, amentüye iman ettiği için şükrettiğini "Şükür Amentü'ye etmişiz iman" (Kaya, 2004: 279) dizesi ile ifade eder. Âşık Efkârî, şükrün çokça yapılamasının gerekliliğine "Çok şükür et Yaradan'a" (Rayman, 1998: 292) dizesiyle dikkat çeker. Murat Çobanoğlu, ülkesinde birlik beraberlik ve dirliğin sağlanmasına, kısmetine ve haline "Millî birlik, beraberlik/Çok şükür getirdi dirlik" (Kafkasyalı, 1998: 176); "Şükür ettim kısmetimin aşına" (Kafkasyalı, 1998: 203); "Çok şükür Mevlâ'ya hâlim hoş benim" (Kafkasyalı, 1998: 227) sözleri ile şükreder. Âşık Mahzunî Şerif, şükrün her konumdaki insan için gerekli olduğunu "Hep şükürü biz öğrendik/Bir bey'de şükür göreydim/Göreydim mutlu olurdum" (Zaman, 1999: 82) diyerek ifade eder. Âşık Talibî Coşkun ise "Talibî şükür et gün de kalmaz" (Kaya, 2013: 113); "Talibî katlan cefaya/Şükür et bari Hüda'ya" (Kaya, 2013: 164) sözleri ile kendisine şükretmesi için seslenir.

3.2.10 Selâmet

Selâmet; sâlimlik, eminlik, korku ve endişelerden uzak olma, kurtulma, iyi netice olarak açıklanır (Devellioğlu, 2013: 1117). Tasavvufta ise emniyet makamı olup 'Oraya emniyetli olarak selam ile giriniz' (Hicr/46) mealindeki ayetle buna işaret edilmiştir (Uludağ, 2005: 312).

Âşık şiirinde selâmet unsuru ele alınarak korku ve endişelerden uzak olmanın, iç huzuru yakalamanın önemi vurgulanmıştır. Şiirlerde selâmet, Allah'a olan teslimiyet ve O'na sığınmanın sonucunda elde edilen bir güvence olarak işlenir. Âşıklar, Allah'a olan inançları ve O'na yönelişleriyle selâmet bulduklarını ifade etmiştir. Selâmet, manevi bir huzur ve iyi netice olarak kabul edilmiş ve âşıklar bu durumu Allah'ın lütfu ve ihsanı olarak görmüşlerdir. Âşıklar, selâmetin ruhani bir makam olduğunu ve bu makama erişmek için Allah'a olan teslimiyetin önemini vurgulamıştır.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde, selâmete nasıl erişileceğinin ve selâmete erişildiği için Allah'a olan şükranın vurgulandığı görülür. Âşıklar, şiirlerinde selâmete

erişmenin yolunu anlatırken Allah'a olan teslimiyetin ve yönelmenin önemini dile getirir.

Selâmet için üç şey önemlidir. Birincisi talihtir. Talih, insanın hayatında karşılaştığı Allah tarafından verilen fırsatlar ile ilgilidir. İnsanın selâmeti için doğru zamanda doğru fırsatları değerlendirmesi önemlidir. İkincisi, hayatta kazandığı birikim ve servettir. İnsanın mal ve servetinin doğru şekilde kullanılması ve başkalarına yardım etmesi önemlidir. Üçüncüsü zorluktur. İnsanın hayatta karşılaştığı zorluklar ve sıkıntılar onun manevi gelişimine katkı sağlar. Bu zorluklar karşısında sabırlı olması ve Allah'a sığınması gerekir. Bu bağlamda Murat Çobanoğlu, insanlara selâmet için şu nasihati söyler:

Seni bu âlemde tanımak için
Kudret gözesinden varın olmalı
Yaşamak istersen selâmet için
Talihin, yığbalın, zârın olmalı (Kafkasyalı, 1998: 210).

Tasavvuf yolculuğunda, Kur'an-ı Kerim, dua okumak gibi ibadetlerin bedenin ve ruhun selâmeti için önemli olduğuna inanılır. Okumak eylemi ile insanın kendi iç dünyasını anlaması ve nefsini kontrol altına alması önemlidir. Böylece selâmeti için gerekli olan iç huzur elde edilebilir. Âşık Selmanî, okumanın beden için faydalı olduğuna işaret eder:

Okursa selamet bulur bedenler
Anlaşılır ne içinde nedenler
Emanete ıyanetlik edenler
Önü harap sonu da haraptır (Avşar, 2010: 519).

İslam dini, insanlara manevi bir selâmet ve huzur sunar. İmanın rehberliğinde yaşayanlar, Allah'a teslimiyetin ve O'nun yolunda ilerlemenin sağladığı selâmetle hayatlarını şekillendirirler. İslam dininin insanlara saadet ve selâmet getirdiğini vurgulayan Âşık Müdâmî, selâmet için günahlardan arınmanın temiz bir kalple yaşamanın önemini dile getirir:

Saadet selamet din-i İslamda
İstiğfaret ziynet cem eyle şamda
Nihayet ulaşır bırakmaz gamda
Kurtarın o sadık yâra bağlandım (Aydın, 2012: 458).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise sabrın selâmet getirdiğini ve aşırı sıkıntılı kişilerin selâmete eremeyeceğini "Sabrın sonu selamettir" (Avşar, 2010: 243), Çok sıkı insanda aselet olmaz/Şüphesiz ki sonu selamet olmaz" (Avşar, 2010: 439) sözleri ile ifade eder.

Abdulvahap Kocaman, "Sabır verde selamete erelim" (Kayırhan, 2007: 196) dizesi ile Allah'tan selâmete ermek için sabır ister. "Türk yurduna selamet ver yarabbi" (Kayırhan, 2007: 198) dizesi ile Türk yurduna selâmet vermesi için Allah'a dua eder.

Âşık Sefil Selimî Allah'ın selâmetinin insanda olduğunu "İmalin mensubu selâmet sizde" (Özdemir, 2003: 201) dizesi vurgular. Halil Karabulut, birlik ve beraberliğin selâmet getirdiğini "Birlikte var selamet" (Karabulut, 1998: 7) dizesi ile ifade eder. Bardızlı Âşık Nihânî, "Şükür sağ gösterdi selâmet bize" (Gedik, 1995: 151), "İhsân olup, millet buldu selâmet" (Gedik, 1995: 222) dizeleri ile milletine selâmet gösterdiği için Allah'a şükreder. Âşık Veysel ise "Siz sağ olun biz selamet gidelim" (Kaya, 2004: 203) dizesi ile geriye bıraktığı kişilere sağlık dilerken kendisine selâmet diler.

3.2.11 Hicâp (Nikâb)

Hicap, perde ve örtü anlamına gelir. Sâlik ile Allah arasına giren engel, âşığı sevgilisinden ayıran perdedir. Sûfiler, maddi kirlerden nefsani pisliklerden temizlenen kalbin gayb âleminin bazı konularına vakıf olacağına inanırlar. Bu pas ve pisliklere hicap ve perde ismini verirler (Uludağ, 2005: 168).

Âşık şiiri geleneğinde hicap, âşık ile Allah arasındaki engeli temsil eder. Hicap ile ilgili şiirlerde genellikle bu perde ve örtünün kaldırılması, Allah ile yakınlaşma arzusu işlenir. Âşık, hicabı aşmak ve sevgiliye ulaşmak için bir gayret içeresidedir. Bu gayret, Allah'a aşk ve özlemle birleşir ve hicapların kalkmasıyla ruhani bir birlikteliğe erişilir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Allah ile kul arasında bulunan ve hakikatin anlaşılmasına mâni olan perdelerin ortadan kaldırılmak istenmesinin işlendiği görülür. Hicapların kalkmasıyla Allah'ın sırlarına ve hakikate ulaşmanın mümkün olduğu ifade edilir. Âşık Divanî'nin "Aramızdaki perdeyi kuluna kaldır aradan" (Akgün, 1962: 42) dizesi bu durumu yansıtır.

Âşık Daimî, âşıklığın acayip bir hal olduğunu belirtir. Çünkü âşıklık dünyevi arzulara yönelik bir duygu değildir aynı zamanda manevi bir yükseliş ve Allah'a yöneliş şeklidir. Bu nedenle âşıklığa talip olan insanın Allah ile arasında bulunan hicabı kaldırması gerektiğini söyler:

Bu âşıklık denen acayip haldir
Şirin muhabbettir şekerdir baldır
Eğer talip isen hicabın kaldır
Gardaş özün mürşüdüne bendeyle (Zaman, 2008: 172).

3.2.12 Rıza

Rıza; sızlanmama, yakınmama, hoşnut ve memnun olma halidir. Allah'ın kulundan razı olması ve kulların Allah'tan razı olması olarak iki çeşidi vardır (Uludağ, 2005: 295). Rızaya mazhar olmuş olan bir kul kâmil rahatlığına ulaşır ve Allah'a yakın dereceye nail olur (Abdülkerim Kuşeyrî, 2013: 320).

Âşık şiiri geleneğinde rıza, bir bağlılık ve teslimiyet ifadesidir. Âşıklar, Allah'ın iradesine uygun yaşamayı, O'nun hoşnutluğunu kazanmayı ve O'na teslim olayı hedefler. Zorluklar ve sıkıntılar karşısında sabır göstererek Allah'ın takdirine rıza gösterirler. Yaşadıkları her olayı Allah'ın takdiri olarak görürler ve O'nun hoşnutluğunu kazanmak için teslimiyetle hareket ederler. Hem Allah'ın rızasını almayı hem de Allah'a rıza görmeyi hedeflerler. Şiirlerde, Allah'ın rızasını kazanmanın önemini vurgularlar. Allah'ın hoşnutluğunu kazanmanın ve O'ndan razı olmanın selâmet ve huzur getireceğini dile getirirler.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Allah'a rıza göstermenin önemi ve Allah'ın rızasının nasıl kazanılacağı işlenmiştir. Allah'ın rızasını kazanmanın yüce bir hedef olduğu dile getirilmiştir.

İnsan, Allah'ın rızasını kazanmak için sürekli bir çaba göstermeli ve O'nun yolunda ilerlemelidir. Bu rızaya ulaşmak için, insanın nefsini terbiye etmesi, iradesini kontrol etmesi ve bu hedefe yönelik kararlılıkla hareket etmesi gereklidir. İnsanın bir seferlik rızaya ulaşarak hareket etmesi yerine, rızayı sürekli hale getirmesi ve bu hale ulaştıktan sonra tekrar eski davranışlarına dönememesi önemlidir. Bu durumu, Âşık Selmanî, "gerçek rıza" ve "rızadan çıkma" ifadeleri ile dile getirir:

Gönül Beytullah'tır gönülü yıkma
Elinden geldikçe kurmaya çalış
Gerçek rıza alıp rızadan çıkma
İkrarında sabit durmaya çalış (Aşır, 2010: 588)

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise Allah rızasını elde etmek için insanları sevmek gerektiğini, kulun eylemleri sonucunda Allah rızasını kazanacağını veya kaybedeceğini "Aynı cemde tesli rıza olarak/Hak sevgisi insanları sevmektir" (Aşır, 2010: 555); "Rıza pazarında hak lokmasını/Yutmak bilmez yutana da ön vermez" (Aşır, 2010: 630) sözleri ile ifade eder.

İbadet etmek, Hakk'ın rızasına ulaşma sürecinde önemli bir adımdır. İnsan, ibadetlerle Allah'ın hoşnutluğunu kazanır ve O'nun rızasına ulaşır. Namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve diğer ibadetler, insanın kalbini Hakk'a yönlendirir ve O'nun hoşnutluğunu arama yolunda ilerlemesini sağlar. Hakk'ın rızasını kazanmanın yolu olarak ibadet etmenin önemini vurgulayan Bardızlı Âşık Nihânî, abdest alıp Allah'ın divanına durmak, geceleri Yasin-i Şerif okumak gibi ibadetlerin rıza kazanmadaki rolüne dikkat çeker:

Kazanmak istersen Hakk rızâsını
Abdest al dîvan'a dur gecelerde
Geçenler ruha oku "Yasin"i
Çıkar mükâfatın gör gecelerde (Gedik, 1995: 147).

Bardızlı Âşık Nihânî, diğer şiirlerinde ise "Bu cümle âlemi bizi de bile/Mevlâm kendi rızasına kavuştur" (Gedik, 1995: 207); "Çıkma rızasından Rabb-i Rahman'ın" (Gedik, 1995: 161); sözleri ile Allah'a rıza gösterilmesi ve Allah'ın rızasından çıkılmamasına değinir.

Âşık Sefil Selimî, Allah'ın rızası olmadan yapılan işlerin ve yenilen yemeklerin kişiye zarar verdiğini "Rızasız lokmanın, rızasız aşın/Yenilmesi zarar, aş bir hasımdır" (Özdemir, 2003: 465) diyerek ifade eder. Âşık Hüdaî, Hakk'a kail olan (inanan, razı olan) insanın Allah'ın rızasına, isteklerine uygun olarak yaşaması gerektiğini "Rızaya razı ol Hakka kailsen" (Hüdaî, 2001:19) diyerek vurgular. Abdulvahap Kocaman, rızaya her koşulda razı gösterilmesi gerektiğine "Allah rızasından bıkma uzanma" (Kayırhan, 2007: 166) diyerek değinir. Âşık Müdâmî ise Allah'ın rızasına muhalif bir davranışta bulunmaktan kaçındığını "Rızana muhalif külfet istemem (Aydın, 2012: 411) diyerek dile getirir.

3.2.13 Himmet

Himmet, "Bir kemâl halini veya diğer bir şeyi elde etmek için bütün ruhani güçleriyle birlikte kalbin Hakk'a yönelmesi; halis ve iyi niyet; ermiş kişilerin maksadı hasıl eden, iş bitiren ve dilediklerini yerine getiren manevi güçleri" (Uludağ, 2005: 170); "Destek, bağış, niyet" (Şimşek, 2017: 164) olarak açıklanır. Tasavvufta himmet, genellikle olarak velinin teveccühü, tasarrufu ve olağanüstü işleri başarma gücü şeklinde anlaşılmıştır (Demirci, 1998: 18/57).

Âşık şiirinde himmet, âşıkların kemâle erişmek için ihtiyaç duyduğu manevi bir destek ve ilahi bir yardımı simgeler. Âşıklar, himmet aracılığıyla Allah'a yönelmeyi ve ilahi aşka ulaşmayı arzularlar. Bu bağlamda, Allah'tan veya velilerden istenen himmet, âşıkların manevi gelişimlerine destek olma ve istenilen hedefe ulaşma süreçlerinde önemli bir role sahiptir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde sonsuz kudretine güvenerek Allahtan ve mürşit, pîr gibi Allah dostu kişilerden himmet istenmesinin işlendiği görülür. Âşıklar, zorluklarla mücadele etmek, engelleri aşmak ve vuslata ermek için himmet isterler.

Allah'a olan inanç ve güvenin göstergesi olarak, insanlar kendilerine yardım etmesi için O'ndan himmet talep ederler. Ancak bu himmetin kabul olması, O'na olan bağlılığa, sadakate ve samimiyete bağlıdır. İmanla dolu bir kalp ve samimi bir niyetle yapılan dua, Allah'ın himmetini tecrübe etme fırsatı sunar. Allah'ın kudreti neticesinde her şeyin belirlendiğini belirten Murat Çobanoğlu, tüm himmetlerin Allah'tan geldiğini şöyle ifade eder:

Her bir işi tayin etmiştir Kudret
Ondan mahlukâta gelir her himmet
Arı her çiçekten alır bir kısmet
Acemi toplanır balda eylenir (Kafkasyalı, 1998: 248).

Murat Çobanoğlu, diğer şiirlerinde ise kulların Allah'ın himmetine muhtaç olduğunu ve O'nun her kula himmet sağlandığını "Kimisi dalmış gaflete/Muhtacız her an himmete" (Kafkasyalı, 1998: 172); "Her kula yetişir Hakk'ın himmeti" (Kafkasyalı, 1998: 387) diyerek ifade etmiştir.

Âşık Efkârî, "Yaradan'dan himmet yarın isterim" (Rayman, 1998: 299), "Söylemesi benden himmet Mevlâ'dan" (Rayman, 1998: 245); Âşık Müdâmî, "Senden gayrisinden himmet istemem" (Aydın, 2012: 412) "Ey biz yoktan var eden bârı Hüdâ himmet et" (Aydın, 2012: 757) diyerek Allah'tan himmet ister.

Allah, peygamberler aracılığıyla himmetini insanlara ulaştırmıştır. Peygamberler, Allah'ın lütfunu insanlara ileterek onlara rehberlik etmiş ve manevi destek sağlamışlardır. Bu himmet, insanların Allah'a olan bağlılığını pekiştirmiş ve O'nun yolunda ilerlemelerine yardımcı olmuştur. Bu bağlamda Âşık Divanî, Allah'ın Hz. Muhammed ile kullarına himmette bulunduğunu "Allah'ın son elçisi hak Muhammed/Kullarına olacak senden himmet" (Akgün, 1971: 28), "Her sözünde himmet ve hikmet var" (Akgün, 1971: 41) sözleri ile ifade eder.

Mürşitler, manevi bilgelikleri ve rehberlikleriyle, âşıkların ilahi aşka ve kemâle ulaşma sürecinde önemli bir role sahiptirler. Âşıklar, mürşitlerden aldıkları himmetle manevi yolculuklarında ilerler ve Allah'a yakınlık kazanırlar. Bu bağlamda Bardızlı Âşık Nihânî, mürşidinden himmet aldığını dile getirir. Mürşidinden aldığı himmet

sayesinde tükenmez bir devlet bulduğunu söyler. Bu devlet, Allah olup mürşidinin himmeti sayesinde kazanmıştır:

Mürşid'den aldık himmeti
Bulduk tükenmez devleti
Kimseye etmem minneti
Bir Melvâ'dır gümanımız (Gedik, 1995: 234).

İlim sahibi olmayan mürşit kimseye himmette bulunamaz. Bu nedenle doğru mürşitten himmet istenilmesi gerekmektedir. Âşık Reyhanî, himmet almak için mürşidin ilim derecesine vurgu yapar:

Kader üstümüze zimmet
Zalimden olmaz merhamet
İlimsiz mürşitten himmet
Dilene dilene bezdim (Aşır, 2009: 83).

Âşık Daimî'nin "Mürşidi kâmilden himmet istedik" (Zaman, 2008: 175); Âşık Sefil Selimî'nin "Himmet ehlinden himmet almışım" (Özdemir, 2003: 347); Âşık Efkârî'nin "Bir mürşidden alıp himmet/Dolem Mevlâ deyu deyu" (Rayman, 1998: 177); "Himmet aldınsa pirinden/Korkma ayrıl diyarından" (Rayman, 1998: 164), "Alır hocasının himmetlerini" (Rayman, 1998: 253); Âşık Selmanî'nin, "Pir himmetin alan pişer ateşte" (Aşır, 2010: 432), "Himmet etsin mürşidimiz pirimiz" (Aşır, 2010: 359), "Söyleyemem pirden himmet almazsam" (Aşır, 2010: 319) ifadeleri himmetin mürşit, hoca, pîr gibi himmet ehli kişilerce sağlandığını gösterir.

Âşık Müdâmî, "Koy himmetin üstümüze/Konar Hazreti Mevlâna" (Aydın, 2012: 537); "Himmetin serverisin rehberisin serdarısın" (Aydın, 2012: 682), "Mustafam himmet et, Şah-ı Murtazam himmet et, Hüseyin şah-ı kerbelam himmet et, Zeynel A'ba'm himmet et, İmam-ı Cafer-i Sadık nuru hüdam himmet et, Ali Musa el-Rızam himmet et, Ali el-Naki haki velam himmet et, Şah-ı Muhammed Mehdi Zaman sahib-i livam himmet et, Kadir-i Ahmed Rufa'i Gavsı a'zâm himmet et, Molla hünkar Nakşîbendi gavsı büdlam himmet et, Bakım Sultan Beyazıdı Bistam kızıldanem himmet et" (Aydın, 2012: 755-756) sözleri ile farklı dinî ve tasavvufî şahsiyetlerden himmet ister.

Âşık Mahzunî Şerif ise "Gül yüzlü sultanım Ali/Himmet eyle kula doğru" (Zaman, 1999: 313) sözleri ile Hz. Ali'den himmet ister.

3.2.14 Aşk[11]

Sevgi insanı bir şeye veya kişiye karşı bağlanma ve yakınlık kurmaya iten bir duygudur (Akalın vd., 2011: 2081). Aşk ise sevginin son hadde varmasıdır (Gölpınarlı, 2020: 89). İnsanın fıtratında var olma özelliği gösteren bu duygu karşımıza farklı şekillerde çıkar. Sevgi türlerinden biri insan, para, makam, şöhret vb. beşerî boyuta odaklı iken diğeri ilahi odaklıdır. İlahi olan, insanın kendisini yaratan ve var olma gücünü bahşeden Allah'a duyulan sevgidir. Bu şiddetli sevgiye Allah aşkı veya ilahi aşk denilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de kulun Allah'a, Allah'ın kullarına duyduğu sevgiyi anlatan pek çok ayet bulunmaktadır. Bunlardan biri Allah'a olan sevgi derecesi ile mümin olma derecesinin birbirine paralellik göstermesini bildiren "Gerçek müminlerin Allah'a olan sevgilileri ise, her şeyden daha sağlam ve daha kuvvetlidir" (Bakara 1/165) şeklindeki ayettir. Bu bağlamda bir kişi Allah'ı ne kadar çok severse o kadar çok mümin olur.

Mutasavvıflara göre, âlemler içinde ilahi aşka yabancı hiçbir şey yoktur. Ancak, her varlığın aşkı, kendi yetenek ve kabiliyetine göre farklılık gösterir. Nefsi kontrol altına almanın en etkili yolu ise, aşk yoludur. Allah'a olan aşkı kalbe yerleştirmenin iki temel yolu vardır. Birincisi, kalpten dünyevi sevgiyi temizlemekle olur, ikincisi ibadet sayesinde marifeti arttırmakla olur (Yılmaz, 2021: 236-238).

İlahi aşk, âşık şiiri geleneğinin oluşum ve gelişiminde merkezi unsur olarak yer alır. Bu aşk, âşık şiiri geleneğinde derin bir manevi tecrübenin ifadesidir. Aşkın en yüce ve en mükemmel hali olarak kabul edilir. İnsanın yaratılışındaki olan boşluğu dolduran ve ruhani birliği sağlayan bir güç olarak görülür ve âşıklar bu aşkı dile getirmek için şiirler söyler. İlahi aşkın anlatıldığı şiirlerde, insanın yaratılış gayesi ve Allah'a olan yönelişi vurgulanır. Bu şiirler insanın kalbindeki boşluğu dolduran, ona manevi bir rehberlik sunan, ruhu besleyen bir kaynak olarak kabul edilir. Şiirlerde, zaman ve

[11] Aşk unsuru, âşıkların birçok şiirinde yer almaktadır. Tüm şiirleri tek tek göstermek mümkün olmadığı için, incelemeler âşıkların birer şiiri üzerinden yapılmıştır.

mekân sınırlarının aşıldığı, ruhani bir atmosfer yaratılır. Âşıklar, kendilerini bu aşkın akışına bırakır ve ilahi sevgiyle dolu yolculuğa çıkar. Bu yolculukta, kalp yoluyla Allah'a ulaşmanın önemi vurgulanarak ilahi aşkın kalbi temizlediği, ruhu arındırdığı ve insanı hakikate götürdüğü belirtilir.

Âşık şiirlerde, âşık ile sevgilisi arasındaki aşk ilişkisi sembolik bir anlam taşır. Mâşuk (sevgili), Allah'ı temsil ederken, âşık ise insanı ve insanın ilahi aşka olan tutkusunu temsil eder. Âşıklar, sevgiliye olan aşklarını dile getirirken insanın varoluşsal bir bağlılıkla yaratıcısına yönelmesini vurgular. Kendisini var eden ve ayrı kaldığı sevgilisine özlem duyarak ona kavuşmayı arzular. Allah'ın sevgisiyle yanıp tutuşurken, aynı zamanda O'na teslimiyetini, bağlılığını dile getirir. İlahi aşkın insanı kemâle erdiren ve manevi yükselişi sağlayan bir yol olduğunu vurgular.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri geleneğinde âşıklar, Allah'ın varlığını ve birliğini her fırsatta dile getirirken O'na olan şiddetli sevgilerini açıkça dile getirmiştir. Şiirler, âşıkların ruhani bir bağlılıkla Allah'a yönelmesinin ve O'na olan sevgisinin ifade edilmesinde bir aracı haline gelmiştir. Bu şiirlerde âşıklar, Allah'a olan imanlarını, O'na karşı duydukları yoğun aşkı vurgulayarak dinleyicilerini de ilahi aşka çağırmıştır. Tek bir aşkın bulunduğu onun da ilahi aşk olduğu, varlığın meydana gelişinde aşkın önemli rol oynadığı, aşkın coşkulu olduğu kadar çileli ıstıraplı bir yol olduğu, beşeri aşktan ilahi aşka geçiş, gönlün ve aşk badesinin önemi, Allah aşkı için şiir söylemenin önemi gibi konular vurgulanmıştır.

Âşıklar öncelikle ilahi aşkın ne olduğunu anlatma çabası içine girmişlerdir. İlahi aşkın derinliklerini dizelerle ifade etmeye çalışırken, adeta birer rehber olmuşlardır. Şiirler söyleyerek insanların bu yüksek sevgiyi anlamalarına ve hissetmelerine yardım etmişlerdir. İmgelerle, benzetimlerle ve duygu yüklü sözlerle, ilahi aşkın sınırsız güzelliğini ve insan ruhunu derinden etkileyen gücünü yansıtmışlardır.

Âşıklar, aşkı Allah'ın sıfatı olarak görür. Türk İslam tasavvufuna göre Allah gizli bir hazine iken (Küntü kenz) mutlak bilgiyi ve mutlak güzelliği ile beraber mutlak aşkı da bünyesinde barındırmıştır. Bu mutlak bilgiyi, güzelliği ve aşkı ortaya koyup kendini açığa çıkartmak için evreni yaratmıştır. Evren, Allah'ın güzelliğini yansıtan bir ayna

görevindedir. Evrendeki güzelliklere âşık olan kişi aynı zamanda Allah'a da âşık olmaktadır. Çünkü görünen her şey Allah'ın yansımalarıdır. Bunun farkına varan kişi ister canlı olsun ister cansız olsun Allah'ın yarattığı her şeyi sevecektir. Bu nedenle onları sevmek bir anlamda Allah'ı da sevmektir. Bu bağlamda Davut Sularî, aşkın zuhurunu yaratılan her varlığın güzel oluşunu görerek farkına varır. Kâinatı seyr ü temaşa ederek baktığı her varlıkta bu aşkın tecellisini görmektedir. Aşkın özünün Allah olduğunu, aşkın bir olduğunu ve her şeyin nedeninin aşk olduğun ifade eder. Kendisinin gördüğü aşkın bu temaşasını göremeyip itiraz edenlere sitem edip utanması gerektiğini, kendisini aşka adadığını ve bu aşkın coşkun akan bir ırmak gibi akıp gittiğini söyler. Akan aşk suları ise en sonunda denizle ve okyanusla yani Allah ile birleşecektir:

Aşk cihanda tektir amildir inan
Aşka itiraz eyleyip de utan
Davut Sularî'dir aşka bir nişan
Coşar aşk suları akar da gider (Yalsuzuçanlar, 2018: 72).

Davut Sularî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise aşkı bir padişaha benzeterek vezirinin sevda olduğunu, aşkın uğradığı yerleri yakıp yıktığını, insanı bir deri bir kemik gibi eritip bıraktığını, kalbe mızrağını sapladığını ve aşka inanan insanların sözünün eri olduğunu dile getirmektedir.

Âşıklar; yaratılıştan dine, mezhepten inancına, imandan istikamete kadar her şeyinin aşk olduğunu düşünürler. Onlar için her detay, her eylem ve her düşünce, aşkın bir yansımasıdır. Âşık Hüdaî'nin dizeleri bu durumun önemli örneğini teşkil eder. Âşık Hüdaî; meşrebinin, mezhebinin, dininin, inancının, imanının, yönünün aşk olduğunu söyler. Dinî kavramları aşk ile özdeştirerek bunları aşk adı altında toplar. Dinim aşk derken, Hz. Muhammed'e Allah'ın sevgilisi manasına gelen "habibullah" denilmesi nedeniyle İslam dininin bir aşk dini olduğunu savunan görüşe katılır:

Ben aşığım meşrebimi sormayın
Meşrebim aşk mezhebim aşk dinim aşk
Aşkım inancımdır ayrı görmeyin

İnancım aşk imanım aşk yönüm aşk (Hüdaî, 2001:28).

Âşık Hüdaî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise aşk ile söylediğini, aşk ile sorduğunu, aşk ile aradığı, aşk ile yürüdüğünü, aşk ile baktığını, aşk ile gördüğünü, mürşidinin aşk rahmanının aşk canının aşk olduğunu, ruhun gıdasının aşk olduğunu, aşka âşık olduğunu, sohbetinde ülfetinde konumunda aşk olduğunu ifade etmektedir.

Ahmet Günbulut'a (Âşık Sefil Selimî) göre Hakk'a kul olmanın özünde aşk yatar; dünya ve ahiretin duaları da aşkla şekillenir. Mevla'nın çehresi ve yuvası ise aşkla doludur. Bu sebeple insanın ruhu, Hakk'a olan bu derin aşkla beslenir ve O'na yönelme isteğiyle dolup taşar:

Hakk'a kul olmanın nüvesi aşktır
Dünyanın ahretin duası aşktır
Mevlâ'nın çehresi, yuvası aşktır
Âdemi hak bilmeli kabahat değil (Özdemir, 2003: 58).

İlahi aşkın insan üzerindeki derin etkilerini sembolik bir dille anlatanlar arasında Âşık Deryamî öne çıkar. O, Allah aşkıyla yanıp tutuşan bir âşık olarak, Allah'ın güzelliği kendinden olan bir varlık olduğunu, bu mutlak güzelliğini insana tecelli ederek kendini gösterdiğinin farkındadır. Bu nedenle öncelikle insanı eşi benzeri olmayan güle benzetir çünkü bu gül ilahi güzelliğin yansımasıdır. Asıl gül, asıl güzel ise Allah'tır. Deryamî, daha sonra aşkın insanı bülbül yaptığını söyler. Allah'ın eşsiz güzelliğini temsil eden gül, insanı gülüne kavuşmak isteyen bülbüle döndürür. Allah aşkı ve O'na kavuşma arzusu ile yanıp tutuşan insan, tıpkı gülün eşsiz güzelliği etrafında ötüşen bülbül gibi olur. Gülün dikenleri nedeniyle bülbülün güle kavuşması zahmetli olduğu gibi Allah'a kavuşma da zahmetlidir. Âşık Deryamî, insanı daha sonra arıya benzetir. Arı da çiçeklerden topladığı nektarlar ile bal yapma gücüne sahip bir varlıktır. Arının çiçekler sayesinde bal yapması gibi tıpkı insan da Allah aşkı sayesinde gönlünde imanının inşasını yapar. Arının güzel olan bu özelliğinin yanında çirkin bir özelliği vardır ki o da zehirli olmasıdır. Önemli olan bu zehirden kurtulmaktır. Çünkü bal yapmak için çirkin şeyden kurtulmak yani zehrini bala bulaştırmamak gerekir. İnsanın da tıpkı arı zehri gibi çirkin bir özelliği bulunmaktadır o da sahip olduğu nefistir. Allah

aşkı ile imanını inşa eden insan, tıpkı arının bal üretirken zehrini bulaştırmadığı gibi nefis denilen zehrinden kurtulmaya çalışır. Çünkü zehir arının ürettiği bala nasıl zarar veriyorsa nefis de imana zarar verir. İnsanın nefis denilen zehir ile mücadelesi zorlu bir süreçtir. Bu zorlu süreci tamamlayan insan meleklerin olduğu mevkiye yükselip melekler ile eş olur:

Aşk insanı gül yapar
Dalında bülbül yapar
Zehrini bal yapar
Meleklere eş olur (Âşık Deryamî, 1990: 8).

Âşık Deryamî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise aşk duygusu olmayan insanların kalbinin kara taş olduğunu âşık olan insanların kalbinin ise ateş olduğunu, aşk ateşinin insanı yüksek makamlara çıkarttığını, karanlık gecelere güneş gibi ışık saçtığını, gerçek aşk sahibinin sözünde yalan olmadığını zikirlerle içinin dolduğunu iki gözünün yaşlı olduğunu, aşk sayesinde sıratta yolunun genişleyeceğini dünyada ve ahirette ruhunun hoş olacağını söylemektedir.

Âşıklar, şiirlerinde sadece aşkın güzelliklerini değil aynı zamanda onun zorluklarını ve mücadelelerini dile getirir. Aşkın ıstıraplı, sıkıntılı ve çileli bir süreç olduğunu anlatır. Aşkın zorlu ve mücadeleli doğasının onun değerini ve anlamını arttırdığından bahseder. Âşıklar bu zorluklarla yüzleşirken, aşkın gücüyle ayakta kalmanın ve onunla büyümenin önemini vurgular.

Aşk insanın kaybettiği şeye kavuşmasına dönük eylemin adıdır. Kavuşmanın gerçekleşme süreci ne kadar uzarsa çekilen acı ve keder de bir o kadar daha uzar. Bu bağlamda aşkının tıpkı bir kan gibi vücudunun en küçük zerresine kadar ulaştığını belirten Âşık Daimî; Allah'tan, kendi öz yurdundan kopup ayrı kalmasının ona büyük acı ve keder getirdiğini vurgulayarak annesinden doğduğu anda ruhunun aşk ateşi ile yandığını söylemektedir:

Öyle bir âşık oldum ki
Bütün azalarım yandı
Anamdan doğduğum anda

Ruhum aşk ile uyandı (Zaman, 2008: 49).

Âşık Daimî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise aşkın onu derbeder ettiğini, görenin onu Mecnun sandığını, aşk ateşi ile kül olduğunu, göz yaşlarının aktığını, aşkından vazgeçemeyeceğini, aşkı nedeniyle ettiği feryatların arşa kadar dayandığını ifade etmektedir.

Canan, Türk tasavvuf literatüründe Allah'tır. Can ve canan aynı olup can cananın yansımasıdır. Can bir bedene girdiği zaman cananından ayrı kalmıştır bu ayrılık cana çok ıstırap verir. Can, cananına kavuşmak için birtakım fedakarlıklar yapmak zorundadır. Çünkü aşk fedakârlık ister. Aşk için gerekirse dünyadan vazgeçmek gerekir. Bu bağlamda Âşık Eyyübî, çıktığı aşk yolculuğunda dünya ve içindekilerden hatta kendi benliğinden vazgeçerek fedakârlık yapar. Çünkü ona göre aşk, kendi canı dâhil canandan başka her şeyi yakar. Bir kalpte hem dünyevi sevgi hem de ilahi sevgi eşit şekilde barınamaz. Biri diğerine galip gelmek zorundadır. Âşık Eyyübî de canana kavuşmak için dünyevi sevgiyi içinden söküp atarak canının tamamını canan aşkı ile doldurur. En sonunda gerçekliği örten perdelerin kalkmasıyla eşyanın hakikatini görmeye başlar ve hayret makamına ulaşır:

Eyyûbî'yim çektim senden
Aşkın ile bıktım candan
Vazgeçtim gayri dünyamdan
Hayretlik olur hayretlik (Çopuroğlu, 1998: 212).

Âşık Eyyübî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise güzeli gören âşığın cennetlik olduğunu güzelden ayrı duran âşığın ise rahmetlik olduğunu, aşk yolunun uzun olduğunu bu yolda gurbete çıkılacağını, aşkın ıstırabı ile zulme uğradığını dile getirmektedir.

İlahi aşkla yanan âşık, kavuşacağı sevgiliyi hak etmeden önce ıstıraplı ve zahmetli birtakım aşamalardan geçmektedir. Ona gelen bu sıkıntılar ve zahmetler aslında kötü bir şey değildir. Kendi nefsini temizleyici arındırıcı mahiyettedir. Bu arınma, Allah'a ulaşılmasına engel olan ruhuna sarılmış zincirlerden başka bir şey değildir. Bu zincirlerden kurtulmak zahmetlidir. Zahmet olmadan aşk, aşk olmadan zahmet olmaz. Bu yönden aşk ve zahmet tıpkı birbirinden ayrılmaz parça gibidir. Çekilen acılar ve

zahmetler kişiyi hamlıktan kurtarıp benliğinden sıyırır. Âşığın aşkının şiddeti ne kadar çoksa çektiği ahın şiddeti de o kadar çoktur. Bu bağlamda Hakk'a duyduğu sevdanın tıpkı bir hastalık gibi vücuduna yayıldığını belirten Âşık Gülhanî, vücudunda yaralar bağladığını ve bu yaraların ah ettikçe oyulduğunu söylemektedir. Bu ıstırabı dindirecek tek şey ise ölümdür. Çünkü ölüm, sevgiliye kavuşma günü olduğu için müminlere bayram sayılmaktadır:

Hak sevdası vücuduma yayılır
Ah ettikçe yaralarım oyulur
Müminlere ölüm bayram sayılır
Hak yoluna kurban serim de vardır (Âşık Gülhanî, 1990: 58).

Cesetten çıkan can ölmez beden ölür. Beden, canın fiziki âlemde yerini alması için var olan bir araçtır. Can bu beden aracının içinde hapsolmuştur. Ölüm ile can, hapsolunan bedenden ayrılır ve kaynağına yani Allah'a döner. Ölüm bu nedenle Allah'a kavuşma günüdür. Bu bağlamda içindeki Allah aşkını gizleyip belli etmediği için gizli, saklı, görünmeyen, saklanmış anlamındaki "Nihânî" mahlasını aldığını vurgulayan Bardızlı Âşık Nihânî, ölüm anında Allah'a kavuşacağı için mutlu olacağını bu mutluluğu Allah'ı zikrederek dışa vuracağını belirtmektedir:

İzhar olmadım "Nihânım"
Hak yolunda râh-ı revanım
Cesedden çekilse cânım
Ölüm "Allah" diyer, gider (Gedik, 1995: 196).

Bardızlı Âşık Nihânî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise her durumda Allah'ı zikrederek Allah'a duyduğu aşkı dile getirdiğini ifade etmektedir.

Canan, aşk ocağını eğer yakmazsa can canana kavuşamaz yakarsa da aşk ateşi beraberinde hasreti getirir. Hasret, insana hem Allah'tan ayrı kalındığını O'na kavuşmanın gerekli olduğunu idrak ettirir hem de insanın boynuna bağını dolayıp onu aşk kapısına götürür. Bu kapının baş ucunda insanı acı ve ıstırap bekler. İnsan aşk kapısının önünde bekleyen acı ve ıstıraba katlanmadıkça ve onu yenemedikçe kapıdan

içeri giremez. Âşık Müdâmî, aşk ocağının yakılıp yakılmaması, hasret bağının takılıp takılmaması hakkındaki düşüncelerini dörtlüğüne yansıtmıştır:

Cânan canda kurmuş aşk ocağını
Yakma desem değil yak desem değil
Hazırlar boyunum hasret bağını
Takma desem değil tak desem değil (Aydın, 2012: 448).

Âşık Müdâmî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise gönlünün tek gerçek güzeli (Allah'ı) istediğini, o güzelin diğer varlıklarda tecellilerini gördükçe boynunu büktüğünü, gönlünün aşka müptela olduğunu fakat aşkın da katlanılmaz bir dert olduğunu dile getirir.

Saz, âşıkların ilahi aşklarını dile getirmek için en büyük ve etkili araçlardan biridir. Âşıklar, sazın telleri aracılığıyla duygularını, düşüncelerini ve ruh hâllerini ifade eder. Sazın nağmeleri, aşkın derinliklerini ve yüceliğini en hassas şekilde aktarırken, âşıkların iç dünyasını insanlara aktarır. Saz, âşıkların ilahi aşkı anlatmada bir nevi bir ses yolu haline gelir; çünkü onlar, duygularını ve aşklarını sözlerle ifade etmenin yanı sıra, sazın nağmeleriyle de bu yüce sevgiyi anlatma arzusundadırlar.

Kendini Allah'a adayan âşıklar, attığı her adımı Allah aşkına atar. Söyledikleri her sözü, Allah aşkına söyler. Sazlarını ise Allah aşkına çalar. Aşk için sazıyla konuşur, sazıyla cevap verir. Dolayısıyla saz, sadece bir enstrüman değil, aşkının ve ruhunun ifadesinin bir aracıdır. Bu açıdan Âşık Efkârî, Allah'a olan derin aşkını dilinden ve sazından dökülen sözlerle ifade eder.

Âşık oldum dilim Allah aşkına
Sazım söyler telim Allah aşkına
Dolandığım yolum Allah aşkına
Soranlara cevap ver benim sazın (Rayman, 1998: 130).

Âşık Reyhanî, teli Allah için ses çıkartırsa sazının düzen tutacağına, yolunun Allah olduğunu söylerse o zaman canının canana kavuşacağını belirtir. Âşık Reyhanî'nin bu dörtlüğü, onun Allah aşkı için çalıp söylediğinin kanıtı niteliğindedir. O, sazının

düzenini sağlamak ve canının canana kavuşması için yalnızca Allah'a yönelir, bu da onun ilahi aşkının en saf ve içten ifadesidir:

Sazım düzen tutmaz olsun
Telim Allah demeyince
Can canana gitmez olsun
Yolum Allah demeyince (Aşır, 2009: 59).

Âşık Reyhanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise Allah sevgisinin hayat üzerindeki derin etkilerini yansıtır. Gülü Allah demeyince uyku kaçar gözünden, geceleri rahat uyuyamaz, bülbüller ötmez, çünkü onun için her şeyde Allah'ın adının anılması önemlidir. Kolu Allah demeyince rüzgâr esmez, düşmanlar susmaz, kılıcı kesmez, çünkü Allah'ın gücü ve himayesi olmadan hiçbir şey gerçekleşemez. Dalı Allah demeyince ömür tükenir, gülşen dikenlerle dolup ağaç kökten kurur, çünkü Allah'ın rızası olmadan hayat bereketli ve anlamlı olmaz.

Âşıklar, ilahi aşk ile gönül arasında sıkı bir bağın olduğunu vurgular. Gönül, aşkın merkezi unsuru olarak görülür; çünkü aşk, gönülde filizlenir ve ruhu sarar. Âşıklar, gönüldeki bu ilahi aşkın insanı derinden etkilediğini ve ruhsal bir dönüşüme yol açtığını ifade eder. Gönül, ilahi aşkın yuvası ve kalbidir; bu nedenle, aşkın gücü ve etkisiyle dolduğunda, gönülde sonsuz bir coşku ve huzur hissedilir. Âşıklar, gönül ile ilahi aşk arasındaki bu derin ilişkiyi anlatırken, insanın ruhsal yolculuğunu ve aşkın insana olan etkilerini detaylı bir şekilde aktarır.

İlahi sevdaya tutuşan her insanın gönlü parlamaktadır. Çünkü Allah, gönül âleminin güneşidir ve bu güneş insanın gönlüne tecelli eder. Bu tecellinin zuhuru, insandaki Allah aşkının şiddeti oranında ortaya çıkar. Tasavvufta beden kafesine hapsedilmiş kuş olarak tasavvur edilen gönül, “ben göklere ve yere sığmam fakat, mümin kulunun kalbine sığarım” (URL-12: 2023) şeklinde rivayet edilen hadis bağlamında Allah’ın tecelligâh yeridir. Bu bakımdan gönül Allah’ın evi olarak kabul edilip Kabe’ye benzetilmektedir. Bu evi yakıp yıkmak son derece tehlikeli iken temizleyip parlatmak bir mümin için yapılması gereken bir iştir. Parlatmak için ise aşk önemli bir unsur sayılmaktadır. Gönül ile beraber akan suda, esen yelde bile aşkın zuhur gösterdiğini

belirten Âşık Mevlüt İhsanî, aşkın başlangıç noktası nasıl Allah olduysa aşkın sonunun da Allah olduğunu söyler:

Mevlüt Şafak söyler dilde
Sevda parlar her gönülde
Akan suda esen yelde
Aşkın Sonu Süphandadır (İhsani, 1990: 16).

Âşık Veysel, gözünde Allah'ın güzelliğini sakladığını, her neye baksa Allah'ı gördüğünü, Allah'a duyduğu aşkı kalbinde gizlediğini ve gönlüne Allah'tan başka kimseyi sokmadığını dile getirir. Allah'a karşı sevgi ve samimiliğinden dolayı "sen" zamiri kullanan âşık, sonradan gözlerini kaybetmiştir. Allah'ın mutlak güzelliğini her bir varlıkta tecelli ettiğini idrak etmiş, görme kabiliyetini kaybetmeden önceki gördüğü bu güzel tecellileri gözünde saklamıştır. Fiziki dünyayı görmeyen gözlerini bir kenara bırakarak Allah aşkı ile kalp gözünü açmıştır. Kalp gözü, "Doğu da Allah'ın batı da Allah'ındır. Artık nereye dönerseniz dönün, orası Allah'a çıkar" (Bakara 2/115) ayeti ışığında artık neye bakarsa baksın her nereye dönerse dönsün Allah'ı göstermektedir:

Saklarım gözümde güzelliğini
Her neye bakarsam sen varsın orda
Kalbimde gizlerim muhabbetini
Koyamam yabancıyı sen varsın orda (Kaya, 2004: 104).

Âşık Veysel, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise aşkın özünün Allah olduğunu ve âlemdeki her şeyde kendini gösterdiğini anlatır.

Murat Çobanoğlu, dünyevi hayatı önemsemez, çünkü kalbi ve ruhu Allah'ın aşkıyla doludur. Üç günlük dünya hayatında geçici zevklerin peşinde koşmayı reddeder, çünkü gerçek hazine ve huzurun, gönül sarayının sevda köşkünde, yani Allah'ın aşkında olduğunu bilir. Bu nedenle dünyevi arzulardan sıyrılarak, Allah'ın huzurunda kul olmayı diler:

Çobanoğlu Yaradan'ın aşkında
Ben feleğe minnet etmem üç günde

Gönül sarayında sevda köşkünde (Kafkasyalı, 1998: 206).

Murat Çobanoğlu, şiirinin diğer dörtlüklerinde dünyayı istemediğini, aşk ile yanıp tutuştuğunu belirtip Allah'a onu kabul etmesi için dua etmektedir.

Âşıklık geleneğinin merkezi unsurlarından biri olarak kabul edilen rüyada bade içerek âşık olma motifi ilahi aşkla bağlantılı bir durumdur. Rüyada pîr elinden bade içilmesi, âşıkların manevi bir yolculuğa çıkması ve ilahi aşka adım atması anlamına gelir. Âşıklar, badeyi içerek ruhlarını arındırır ve böylece gönüllerindeki ilahi aşk ateşini canlandırır. Badenin içilmesiyle, âşıkların iç dünyaları, ilahi aşkın etkisiyle coşar ve ruhsal bir zenginlikle dolup taşar. Bade, âşıkların ilahi aşkla dolu bir yaşam sürmelerine ve bu yüce sevgiyi içselleştirmelerine yardımcı olur.

Âşıklara bade sunulması, Allah'ın bir lütfudur. Bade, âşığın kendi gerçekliğini anlamada ve âşıklık kabiliyeti kazanmada önemli bir görev üstlenir. Âşık, maşukunun nazik elleri ile sunduğu badeyi içtiğinde kendini tamamlar ve şiirlerini icra etme gücü kazanır. Kendisine sunulan bade ile âşık olduğunu belirten Âşık Selmanî'ın gönlü Allah aşkı ile yanıp eriyen bir mum gibidir. Bu mum yanarak etrafı aydınlatır. Mumun verdiği ışık sayesinde aşkının peşinden gider ve aşk ile yanmak için kendini âşık olduğu Allah'a yöneltir:

Dedim sensin canı cenan
Kalbimde şeması yanan
Âşıklara bade sunan
Nazik elin âşığıyım (Avşar, 2010: 372).

Âşık Mahzunî Şerif, bade içtiğini ve bu badenin ilahi aşka doğru bir yolculuğa çıkartarak iç dünyasında bir dönüşüme yol açtığını belirtir. Bade ile canana (Allah'a) yaklaştığını ve onunla birleşmeye doğru bir yolculuk yaptığını ifade eder. Gönlüne bu ilahi aşk yolculuğunda gamı bırakması gerektiğini söyler:

Mahzuni bade içerim
İçer serimden geçerim
Alır cananı göçerim

Gam yeme gönül gam yeme (Zaman, 1999: 235).

Âşıkların ilahi aşkı anlattıkları şiirlerinde, Leyla ile Mecnun gibi klasikleşmiş Kerem ile Aslı gibi halk anlatısı haline gelmiş hikayelere değinildiği görülür. Bu hikayeler, âşıkların kendi aşk deneyimlerini ve ilahi aşkı ifade etmek için kullandıkları önemli bir kaynaktır.

Tasavvuf anlayışında beşerî aşk, ilahi aşka götüren bir vasıta olarak görülmektedir. Beşerî aşk yolunda olumlu sıfatlar kazanan insan tıpkı Leyla'ya olan aşkı ile yola çıkan Mecnun'un sonunda ilahi aşka ulaşması gibi beşerî aşktan ilahi aşka yükselir. Mecnun'un Leyla'ya olan aşkı kendisindeki eksikliği gidermeye dönük eylemin ismidir. Mecnun, Leyla'yı ararken kendisindeki asıl eksikliğin Allah olduğunu fark eder. Leylasını aramaya çıktığı yolun sonunda Allah aşkına kavuşur. Bu aşkın lezzetini sadece tadan anlayabilir. Bu tat, yaşama sevincini oluşturup bir alıp yüz verir. Şeref Taşlıova, beşerî aşktan ilahi aşka geçişi Leyla ile Mecnun hikâyesine atıfta bulunarak sunar:

Aşk Leyla'dan gider Mevla'ya kadar
Aşk lezzettir anlayan tadar
Aşk bir alır amma yüz geri öder
Yaşamanın tadı bol aşka bağlı (Taşlıova, 2012: 406).

Şeref Taşlıova, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise baldan ateşe, havadan ışığa, tarihten yıla, ağaçtaki yapraktan dala, var olmaktan yaşamağa, Kerem'i yandıran külden Mecnun'u gezdiren çöle, açılan kırmızı gülden sazındaki tele kadar her şeyin aşka bağlı olduğunu dile getirmektedir.

Ali İzzet Özkan, aşkın etkisi altında dağlara komşu kuşlara yuva olduğunu, aşkın kendisini Mecnun gibi hayran bıraktığını ve Kerem gibi yalın ayak yollara düşürdüğünü ifade eder. Dağlara komşu kuşlara yuva olması, aşkın onu doğanın büyüleyici güzelliğiyle bir araya getirdiğini ve doğayla iç içe bir yaşam sürdüğünü simgeler. Mecnun gibi hayran olması, aşkın onu derin bir tutkuya ve hayranlığa sürüklediğini gösterir. Kerem gibi yalın ayak yollarda olması, aşkın onu basit bir yaşama yönlendirdiğini ve maddi dünyanın ötesindeki ruhsal arayışlara daldığını ifade

eder. Son olarak, aşkın ateşinin onu yakıp yıktığını belirtmesi ise aşkın yoğun ve yıkıcı bir güç olduğunu ve ruhunu derinden etkilediğini gösterir:

Dağlara komş'oldum kuşlara yuva
Mecnûn gibi hayran etti aşk beni
Kerem gibi yalın ayak yollarda
Yaktı yaktı büryan etti aşk beni (Başgöz, 1979: 94).

Ali İzzet Özkan, şiirinin diğer dörtlüklerinde âşık olduğu için etrafındakilerin kendisini deli olarak gördüğünü, bazılarının onun doğru yola girdiğini düşündüğünü, bazılarının ise ona hain, hırsız, sarhoş gibi sıfatlar yakıştırdığını dile getirmiştir. Buna rağmen, sabırlı olmayı seçtiğini ve bu yolda ona taş atanlara lokma attığını ifade etmiştir.

3.2.15 Tövbe

Tövbe; kalpteki kötülükte ısrar düğümünü çözüp Allah'a dönme ve Rabb'in hukukunu gözetme, yapılan günahlara pişman olup Hakk'a yönelme gibi anlamlara gelir (Uludağ, 2005: 356). Tövbe eden insan ise Hakk'a dönmüş ve dua edip yalvarmış olur. Kur'an-ı Kerim'de "Öyle ise O'ndan bağışlanma dileyin; sonra da O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır ve dualara cevap verendir" (Hûd, 11/61), "Ey mü'minler! Hepiniz topluca Allah'a tövbe edin. Umulur ki kurtuluşa erersiniz" (Nur, 24/31) buyrularak bağışlanma dileyip tövbe eden insana Allah'ın yakın olduğunu, tövbe etmenin kurtuluşa erdirdiğini ve Allah'ın tövbelere cevap verdiği bildirilmektedir.

Allah ile kulun arasındaki hicapların kalkmasına vesile olan ilk makam tövbedir. Allah, tövbe kapısını her zaman açık bırakmıştır. Geçmiş günahlarından pişman olup Allah'a sığınmak isteyen kişi tövbe ederek mutlaka huzura kavuşmaktadır (Eraydın, 2008: 156).

Âşık şiirinde tövbe eden insanın Allah'a dönüşü işlenir. Bu şiirlerde, tövbenin ruhsal bir temizlenme ve manevi bir yükseliş olarak değerlendirildiği görülür. Âşık, günahların ağırlığı altında ezilir, yüreğinde pişmanlıkla kavrulur ve tövbe edip rahmetine sığınarak Allah'ın kapısına yönelir. Tövbe eden âşık, geçmişin yükünü

taşırken gönül aynasını arındırma gayretindedir. Tövbeyle kurtuluş arar ve tövbe ederek günahlarından arınır.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde, işlenen günahlardan ve hatalardan dolayı pişmanlık duygusu ve Allah'a yalvarıp affına sığınma talebi bulunmaktadır. Şiirlerde insanların tövbe etmesi için nasihatte bulunur. Âşıklar o kadar erdeme sahiptir ki günah işlediğini açıkça belirtip Allah'a tövbe ederler. Şiirlerde günahkâr olduklarını, kusurlu olduklarını, aciz olduklarını açıkça beyan edip Allah'a tövbe ederler. Çünkü âşıklar için Allah'tan başka çalınacak hiçbir kapı yardım isteyecek hiçbir dost yoktur.

Tövbe etmek, kişinin mümin olduğunun bir göstergesidir. Mümin, tövbe istiğfar ederek günahlardan, dertlerden sıkıntılardan kurtulmak için Allah'tan mârifet talep eder. Tövbe için en çok seher vakti tercih edilir çünkü bu vakit yapılan dua ve ibadetlerin kabul şansı daha çoktur. Bu bağlamda Âşık Efkârî, ebedi yâre kavuşmak ve rızasını kazandırmak için müminleri seher vaktinde tövbe istiğfara çağırır:

Müminisan seher vakti tövbe istifara gel
Yanında yârina bakma sen ebedi yâra gel (Rayman, 1998: 295).

Tövbe etmenin gerekli şartı, kulun günahlarından içtenlikle pişmanlık duyması ve bu günahları bir daha işlememe konusunda Allah'a karşı kesin bir karar almasıdır. Bu kararlılıkla birlikte, kul günahlarının bilincinde olmalı ve onlardan uzak durmaya azmetmelidir. Çünkü tövbe, sadece geçmiş hataları telafi etmek değil, aynı zamanda gelecekteki günahtan kaçınma niyetinin de bir ifadesidir. Allah'ın affedici olduğunu belirten Abdulvahap Kocaman, günahlardan pişman olup tövbe için Allah'a yalvarmak gerektiğini söyler:

Affını büyük bilerek
Kesin tövbeye gelerek
Günahdan pişman olarak
Bir Allah'a yalvaralım (Kayırhan, 2007: 189).

Allah'a tövbe etmek için yapılan faaliyetlerden birisi tövbe namazı kılmaktır. Tövbe namazı günah işleyen bir kulun kıldığı nafile namazıdır. Kul, önüne bakıp yönünü

kıbleye çevirmeli namaz kılarak Allah'a tövbe etmelidir. Namazın tövbe için önemine dikkat çeken Habip Karaaslan, amel defterlerinin günah ile dolduğunu bu nedenle Allah'a her gün tövbe etmek gerektiğini söylemektedir:

Der Habib Kar'aslan bak önümüzde
Namaz için kıble var yönümüzde
Tövbe eyleyelim her günümüzde
Defterimiz günah ile dolmuştur (Yılmaz, 2011: 197).

Tövbe, günahtan arınıp Allah'a yönelme adımıdır ve bu adım, insanı Allah'a yaklaştırır. Allah, insanlara daima tövbe etme fırsatı sunar ve bu fırsatları değerlendirmek önemlidir. Bu konuda Âşık Selmanî, insanın tövbe fırsatlarını kaçırmaması, Allah'a yönelip iyi işler yapması, günahlarından dönmesi ve hatalarını kabul etmesi gerektiğini vurgular:

Günahtan arınıp yola gitmedin
Hakk'a yarayacak bir iş tutmadın
Fırsat elde iken tövbe etmedin
Kebâir günahı kendin işledin (Avşar, 2010: 431).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise Allah'ın tövbe edenleri cennet ile müjdelendirdiğini (Avşar, 2010: 329) ve tövbelerin kabulünün Allah'ın taktirine bağlı olduğunu (Avşar, 2010: 550) ifade eder.

Âşık Sefil Selimî, tövbe kapısının herkese açık olduğunu (Özdemir, 2003: 125) ve günahların Allah'ın rahmeti ile bağışlanabileceğini (Özdemir, 2003: 603) ifade eder. Âşık Deryamî, ise insanların yanıltıcı yollar yerine tövbe ederek Allah'ın yolunda ilerlemesi gerektiğini (Deyami, 1990: 7) dile getirir.

3.2.16 Halvet

Halvet; tek başına yaşamak, topluma karışmamak, mâsivâyı terk edip tamamen Allah'a yönelmek ve kendini ibadete vermektir (Uludağ, 2005: 156).) Halvet, yolun

son durağındaki ihlâs ve saflığa ulaşmış kişilerin özelliğidir (Abdülkerim Kuşeyrî, 2013: 194).

Âşık şiiri geleneğinde halvet ile ilgili söylenen şiirler, aşkın ve maneviyatın derinliklerini yansıtan bir unsurdur. Halvet, âşık için yalnızlık ve manevi bir izolasyon anlamına gelir. Âşık, toplumdan ayrılıp, mâsivâyı terk ederek tamamen Allah'a yönelir ve kendini ibadete adar. İç dünyasındaki sessizlik ve yalnızlık ile birlikte Allah ile derin bir bağ kurar. İç sesini dinler, Rabbinin huzurunda huzur bulur. Bu süreçte âşık, kendi varlığının sınırlarını aşar ve Allah'ın huzurunda erimeye başlar.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde, halvetin Allah'a yaklaştırıcı özelliği vurgulanır. Âşıklar, halvet anlarında Allah'ın varlığını daha derinden hissettiğini ve manevi bir bağ kurduğunu dile getirir. Bu bağlamda Allah'tan ayrı düştüğünü vurgulayan Bardızlı Âşık Nihânî, Allah'ı havet-hânede bulduğunu şöyle ifade eder:

Bu nasıl sevdâdır bu nasıl oyun
Yârdan cüdâ düştüm işidin, duyun
Herkes sevdiğiyle olmuş kol koyun
Yâr halvet-hânede lâl görünüptür (Gedik, 1995: 215).

Ahmet Günbulut, (Âşık Sefil Selimî), insanın halvet ile dış dünyadan ve maddi arzulardan uzaklaşarak içsel bir birliğe ve derinlikli bir anlayışa ulaşabileceğini (Özdemir, 2003: 311) ifade eder.

3.2.17 Hâl

Kişinin herhangi bir kastı, gayreti ve ameli olmadan sırf Allah'ın bir lütfu olmak üzere kalbe gelen manalardır (Uludağ, 2005: 154). Bu hâller Allah vergisidir ve O'nun cömertlik ve lütfundan neşet eder (Abdülkerim Kuşeyrî, 2003: 125). Hâlin geçici olduğunu kabul eden bir görüş olup devamlılığını öne sürenler de vardır (Yılmaz, 2021: 177).

Âşık şiiri, âşıkların hâllerini dile getirmek için en önemli araçtır. Âşıklar, söyledikleri şiirler ile kalplerinde meydana gelen sevinç, hüzün, şevk, heyecan gibi hâlleri dışa

vururlar. Şiirler, onların iç dünyalarını, hissettiklerini ve manevi deneyimlerini ifade etmek için yol sunar. Hâl, âşığın kalbine Allah'ın bir lütfu olarak gelen manalardır. Âşık, bu manalardan etkilenir, kalbinde bir dönüşüm yaşar ve bunu şiirleriyle dile getirir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde hâlden anlamak önemli bir kavramdır. Şiirlerde âşıklar, deneyimleri ve manevi hâlleri anlatırken, bu hâllerin sadece yaşayanlar tarafından anlaşılabileceğini vurgularlar. Âşıklar; hâli yaşamadan, ona dokunmadan, onunla bütünleşmeden hâlden anlamanın mümkün olmadığını belirterek ehl-i hâl olmanın önemine dikkat çeker:

Hüdâi konuşur bir ince dilden
Hal ehli olmayan bilir mi halden
Bilgisiz görgüsüz duygusuz kuldan
Ölülerin mezar taşı makbuldür
Âşık Hüdaî (Hüdaî, 2001: 17).

Aşk ehlini istemeyen hor olur
Hal bilmeze hal anlatmak zor olur
Oturduğun post bir ateş kor olur
Sende hiddet gönül kırmak oldukça
Âşık Selmanî (Avşar, 2010: 196).

Gülhanî'yim gülebilsem
Birgün rahat olabilsem
Hal bileni bulabilsem
Ona derdimi açarım
Âşık Gülhanî (Gülhani 1990:21).

Davut Sularî, hâlden anlamayanların elinden çok çektiğini, hâllerin ise sürekli olmayıp gelip geçici olduğunu "Hal bilmez elinden çektik erenler" (Yalsızuçanlar, 2018: 43), "Hal bir kerre dol bir kerre" (Yalsızuçanlar, 2018: 58) dizeleri ile ifade eder.

Âşık Daimî, âşıklığın bir hâl olduğunu "Bu âşıklık denen acayip haldir" (Zaman, 2008: 172), "Bu âşıklık hal içinde hal oldu" (Zaman, 2008: 193) dizeleri ile dile getirir.

Âşık Sefil Selimî, hâlin Allah'tan geldiğini, yaşadığı hâlleri bölüşmek istediğini, hâl bilmeyenlerin kendisini susturduğunu, ehl-i hâl olanların hâlden anlayacağı olmayanların ise anlamayacağı için şoka gireceğini "Cenab'ından hal getirdim sizlere" (Özdemir, 2003: 125), "hal bölüşek, hal bölüşek" (Özdemir, 2003: 144), "Hal bilmez kimseler lal etti beni" (Özdemir, 2003: 274), "Ehl-i hal olana hal bizden gider" (Özdemir, 2003: 445), "Hal ehli değilsen girersin şoka" (Özdemir, 2003: 521) dizeleri ile dile getirir.

Âşık Hasretî, manevi hâlini olgunlaştırıp bu hâlini başkalarına rehberlik etme potansiyeline dönüştürmek istediğini ve hâl ehli olanlara iyi bir şekilde yaklaştığını "Hasretî'yem çok isterdim gülmeyi/Bir gönülde hâl ehli hâl olmayı" (Hasretî, 1989: 18), "Hal ehli hal dosda yoktur garazım" (Hasretî, 1989: 42) dizeleri ile ifade eder.

Âşıklardan Âşık Müdâmî, "Ehl-i hal olanın çeşmi ayıktır" (Aydın, 2012: 467) diyerek ehl-i hâl olan kişilerin derin bir farkındalığa sahip olduklarını belirtir. Bardızlı Âşık Nihânî "Ehl-i hâl olanın hâline bakın" (Gedik, 1995: 213) diyerek ehl-i hâl olan kişilerin içsel durumuna dikkat çeker. Âşık Veysel, "Anlaşılmaz böyle bir hâl var bende" (Kaya, 2004: 121) diyerek hâlinin anlaşılmaz olduğunu ifade eder. Murat Çobanoğlu ise "Cümlemizde doğru hâl ver Allah'ım" (Kafkasyalı, 1998: 225) diyerek herkese doğru bir hâl vermesi için dua eder.

3.2.18 Can Gözü/Can Kulağı

Allah'ı tanıyan, eşyanın hikmetine vâkıf olan kişi, O'nun lütfuna mazhar olur ve batını gözle (can gözü) Hakk'ın cemâlini görür. Can gözüne gönül gözü de denilir. Can kulağı tabiri ise mârifet sırrını duyan kulak için kullanılır.

Can gözü ve can kulağı unsurları, âşık şiirinde kullanılan metaforik ifadelerdir. Can gözü, Allah'ı tanıyan âşığın içsel bakış açısını temsil eder. Bu ifadeyle âşık, Allah'ın lütfuna ve hikmetine vakıf olduğunu ve bu sayede batında yani iç dünyasında ilahi

gerçekleri görebildiğini ifade eder. Âşık, can kulağıyla ise ilahi aşkın nameleri duyar ve içsel olarak sevgilisine olan duygularını ifade eder.

Cumhuriyet Dönemi geleneği icra eden âşıklar, kendilerine ve dinleyenlerine can gözüyle görülmesine, can kulağı ile duyulmasına dair nasihatlerde bulunur.

Tabiatın inceliklerini görebilmek için, insanın can gözüyle bakması gerekir. Bu gözler, zihnin ötesine geçer, duygularla birleşir ve varlığın derinliklerinde gizlenmiş olan hakikati keşfeder. İç gözler kapalı olduğunda, insan sadece dışsal formları görür, ancak onları anlamaz; bu, bir ağacın kuru dallarını görmek gibidir. Ancak iç gözler açıldığında, insan evrenin büyük resmini sezer, her bir detayıyla birlikte canlanır. O zaman, Allah'ın varlığında yeşeren bir filiz, açılan bir yaprak ve ona bağlı bir dal gibi olur. Bu bağlamda Âşık Hüdaî, can gözünü açarak Allah'a ulaşma isteğini dile getirir:

Hüdaî, cânan bu, can gözünü aç
Ne kadar seyretsem gözüm yine aç
Sensiz hayat tıpkı kuru bir ağaç
Filizim, yaprağım, dalımsın benim (Hüdaî, 2001: 24).

Can kulağı ve can gözü, dinin öğretilerini anlama ve yaşatmada merkezi bir role sahiptir. Can kulağı, kalbin derinliklerine nüfuz ederek manevi gerçekleri işitir ve anlar. İnsanı ilahi bilgelikle dolu bir hayata yönlendirir. Can gözü ise, görmekten çok daha fazlasını ifade eder. İç gözlerin açılması, sadece fiziksel dünyayı değil, aynı zamanda ruhun derinliklerini de görmeyi sağlar. Bu şekilde, insanın Allah'ın varlığını ve iradesini her yerde hissetmesine ve yaşamasına olanak tanır. "Can kulağı" ile mârifet sırrını duyduğunu, "can gözü" ile de Allah'ın varlığını, hikmetini ve manevi gerçekleri görme yetisine kavuştuğunu belirten Âşık Sefil Selimî, can kulağının ve can gözünün dinin öğretilerini anlama ve yaşatmadaki rolüne "din kulağım, din gözüm" ifadeleri ile dikkat çeker:

Öğünmüşlük etmiyorum
Can kulağım, can gözüm
Ehl-i kamil için vardır
Din kulağım, din gözüm (Özdemir, 2003: 115).

Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde ise dileyen insanın can gözüyle görebileceğini (Özdemir, 2003: 115), can gözünün kalp olduğunu (Özdemir, 2003: 122), can gözü parlaklığını ahiretin ışığından aldığını (Özdemir, 2003: 161), Allah'ı can gözüyle görmek gerektiğini (Özdemir, 2003: 309) ve Allah'ı can gözüyle görenin gerçek dost olduğunu (Özdemir, 2003: 457) dile getirir.

Zahiri gözler, bu dünyaya meyil eder. İnsanın bu gözleri çok açtır. Batıni gözler ise bu dünyanın geçici olduğu bilir ve gözlerini dünyadan çevirir. İnsanın ruhu hayvani değildir bu yüzden gönül gözünü açması gerekir.

Zahiri gözler, insanı dünyevi arzulara ve geçici zevklere doğru çeker. Bu gözler, dünyevi varlıkların cazibesine kapılıp kalır. Ancak can gözü, dünyanın geçici ve illüzyon olduğunu bilir ve bu nedenle maddi arzulara bağlılığı azaltır. İnsanın ruhu hayvani olmayıp yüce bir varlık olduğundan, gerçek aydınlanmayı ve manevi zenginliği bulmak için gönül gözlerini açması gerekir. İşte o zaman, dünya ile olan ilişkisini derinleştirir ve asıl gerçekliği görebilir. Âşık Müdâmî, dizelerinde bu durumu şöyle ifade eder:

Zahiri gözün değildir açmalı canın gözün
Ruhu hayvani değildir aç o sultanın gözün
Bir avuç toprak doyurur ancak insanın gözün
Talib-i dünya olur mu zahir göz aç olmadan (Aydın, 2012: 678).

Âşık Müdâmî, başka bir şiirinde ise gaflete düşmemesi için can gözünün ve can kulağının sürekli açık olması gerektiğini (Aydın, 2012: 419) dile getirir.

3.2.19 Havf u Recâ

Havf, Allah korkusudur. Allah korkusu, insanın dünyada veya ahirette Allah tarafından cezalandıracak olmaktan korkmasıdır. (Abdülkerim Kuşeyrî, 2003: 228). Recâ ise ümittir. İnsanın iyi amel işleyip daha sonra bunun kabulünü ümit etmesidir. (Abdülkerim Kuşeyrî, 2003: 238-239). Tasavvufta havf ve recâ genel itibariyle "hal" olarak kabul edilir. Bu hâller sûfîyi maksadına ulaştıran iki kanat gibidir (Uludağ, 2021: 354).

Âşık şiirinde Allah korkusu ve Allah'tan ümit, insanda hiç eksilmeyen duygular olarak karşımıza çıkar. Şiirlerde havf, Allah'a olan korkuyu ve O'nun hükümlerine uyma arzusunu ifade eder. Recâ ise Allah'a olan sevgi ve umut dolu beklentiyi yansıtır. Âşıklar, havf ve recâ duygusunu kullanarak insanın dünyada ve ahirette Allah'ın huzurunda nasıl bir duruş sergilemesi gerektiğini, Allah'a olan güvenini ve O'ndan beklediği lütufları dile getirir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde havf ve recâ duygularının birbirini tamamlayan unsurlar olduğu ve bunların dengeli olması gerektiği vurgulanır. Bu denge âşık şiirinin temel ögelerinden biri olarak görülür ve âşıkların manevi yolculuklarında önemli bir rol oynar. İncelediğimiz şiirlerde havf ve recâ, yalnız Âşık Müdâmî'nin dörtlüğünde tespit edilmiştir. Âşık Müdâmî, recâ ve havf kavramları ile insanın dengeli bir ruhsal durumda olması gerektiğini vurgular. İnsanın samimi bir şekilde Allah'tan korkması, O'nun rahmetini ümit etmesi, tevbe ve sadakatte durması gerektiğini belirtirken aynı zamanda düşüncesizce davranarak belirsiz bir konumda kalmanın ve kaybolmanın risklerine dikkat çeker:

İnsan olmalıdır recada havfta
Sadık ol tevbende kalma hilafta
Altı türkü mahluk kalır A'râfta
Bunlar yoz mal gibi araya gider (Aydın, 2012: 623).

3.2.20 Melâmet

Melâmet; kınama, ayıplama, kötüleme ve karalama anlamlarına gelir. Kınayanların kınamasından çekinmeden Allah yolunda yürümektir. Allah yolu öyledir ki kim halkı bu yola davet etse herkes onu kınar (Uludağ, 2005: 241).

Âşık şiiri geleneğinde melâmet, âşıkların toplumun sınırlayıcı normlarına, yargılarına ve kınamalarına aldırmadan Allah'a bağlılığını ifade etmek için kullanılır. Âşık, bu yolda ilerlerken, toplumun olumsuz tepkilerini göze alır ve hedefine doğru ilerler. Melâmet, âşığın içsel duruşunu, toplumsal baskılara meydan okuyuşunu ve Allah'a olan bağlılığını yansıtır.

Cumhuriyet Dönemi geleneği icra eden âşıklar, toplumun kınayıcı normlarına meydan okuyarak Allah'a olan bağlılıklarını ve manevi değerlerini korur. Onlar için önemli olan, kınanmalardan ve aşağılanmalardan daha fazla Allah'ın rızasını kazanmaktır. Bunun için her türlü kınanmayı ve karalamayı göze alırlar.

Âşık Daimî, ar namus şişesini taşa çalarak melâmet hırkasını giydiğini Allah aşkı yolunda her türlü kınamayı göze aldığına dikkat çeker. Ar namus şişesini taşa çalması meselesi "zahirin batını kınaması" ilkesinin bir belirtisidir. Şan, şöhret veya ar u namus nefsin hoşuna giden ve ona itibar kazandıran şeylerdir. Bunları taşa çalmak, tepki çeker ve eleştirilere neden olur:

İkrar verdim Pir'e dönmezem hâşâ
Gör ki neler geldi bu garip başa
Ar namus şişesin çalmışam taşa
Melâmet hırkasın giydim vallahi (Zaman, 2008: 177).

Âşık Mahzunî Şerif, "Ben melamet Mahzuni'yim, namusum sevda benim" (Zaman, 1999: 505) diyerek kendisini sevda yolunda melâlmet Mahzunî olarak tanımlar.

Âşık Selmanî, düşüncelerin insanın iç dünyasını ve karakterini yansıttığını, doğru düşüncenin melâlmet yolunda ilerlemeyi sağladığını "Düşünce bir alamettir/Kapılırsan melâmettir" (Avşar, 2010: 242) diyerek ifade eder.

3.2.21 Tevekkül

Tevekkül; dayanmak, güvenmek anlamına gelir. İnsanın bir işinde gereken şeyleri yaptıktan sonra sonucunun hayırlı ve dileğe uygun olması yolunda Allah'a güvenmek ve dayanmaktır (Gölpınarlı, 2017: 313). Tevekkül, sadece tasavvuf ehlinin değil, tüm müminlerin kendilerinde bulundurmaları gereken dinî, ahlakî ve insanî değerdir. Bu değer, bazı sûfîlere göre bir makam, bazı sûfîlere göre ise gönül halidir (Uludağ, 2021: 274).

Âşık şiiri geleneğinde tevekkül, âşıkların içsel yolculuklarında önemli bir unsur olarak yer alır. Âşıklar, insanın elinden gelen çabayı gösterdikten sonra sonucun Allah'ın

iradesine bağlı olduğunu vurgular. Tevekkülle birlikte Allah'a sarsılmaz inançlarını, O'na dayanışlarını, O'na olan bağımlılıklarını dile getir. Her türlü zorluğa rağmen Allah'a sığınır ve O'na güvenir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde tevekkül şuurunda olmanın üzerinde durulduğu görülür. Nefisten gelen her türlü kötü davranışın tevekkül şuurunu engellediği vurgulanır.

Riya, tevekkülün doğasına aykırı bir durumdur. Tevekkül sahibi tamamen Allah'a güvenerek O'na yönelmeye çalışmalı iki yüzlülükten kaçınmalıdır. Tevekkül şuuruna sahip bir kişide riyanın bulunmayacağına dikkat çeken Âşık Daimî, tevekkülün samimiyet ve içtenlik gerektiren bir tutum olduğunu anlatır:

Hünkar Hacı Bektaş Şah'ı evliya
Görüldü bizlere nuri Kibriya
Tevekkül babında olur mu riya
Ol cemalullahın pervanesiyem (Zaman, 2008: 169).

Kişi gururun esaretine kapılmadan tevekkül bilincine erişmeli ve Allah'a olan güvenini tamamlamalıdır. Tevekkül, kişinin kendi gücüne değil, Allah'ın gücüne güvenmeyi gerektirir. Abdulvahap Kocaman, gururun tevekkül önünde engel teşkil ettiğini vurgular:

Esir olma gururuna
Er tevekkül şuuruna
Her gün Hakk'ın huzuruna
Dur Allah'a ibadet et (Kayırhan, 2007: 201).

3.2.22 Enelhak

Tasavvuf ehli için "vücut" birdir. Sûfîler eşyaya nisbet edilen vücudun gerçek vücut olmadığını, Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellileri olduğunun inancındadırlar. "Hakk halktır, halk Hakk'tır" ifadeleri bu düşüncenin ifadesidir. Sâlik Allah'ın vücudundan ayrı vücut kabul etmez. Var olan varlıklar vücut itibari ile Hak'tır. Bu görüş "Enelhak"

ifadesi ile dile getirilmiştir (Yücel Çetin, 1994: 191). "Ben Hakk'ım" anlamına gelen bu ifade ilk olarak Hallâc-ı Mansûr tarafından kullanılmıştır. Bu sözü yüzünden asılmıştır. Bu sözün çeşitli yorumları vardır; bir görüşe göre Hallâc bu sözü sekr, başka bir görüşe göre fenâ halinde söylemiştir. Diğer bir görüşe göre ise Hak'tan hikâye ederek söylemiştir (Uludağ, 2005: 125).

Âşık şiiri geleneğinde enelhak, âşıkların Allah ile olan birlikteliklerini ve varlık bütünlüğünü ifade eden önemli bir kavramdır. Enelhak ifadesiyle âşık, kendini sınırlayan ve geçici olan varlığını aşarak hakikate ulaşır ve birlik bilinciyle şiir söyler. Kendini, Allah'ın bir parçası olarak görür, her şeyin aslında Allah'ın tecellisi olduğunu ifade eder.

Cumhuriyet Dönemi geleneği icra eden âşıklar, Mansur'un enelhak sözünden etkilenmiş ve şiirlerde Hak ile olan birliği anlatmak için yer vermiştir. Şiirlerde bu sözün genellikle Mansur'un ismi ile beraber zikredildiği görülür.

Âşık Daimî, "Enelhak" denilen sırrı çözüp mana özünü anladığını, bütün varlıkların vücut itibari ile bir ve Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellileri nispeti ile var olduğunu dile getirir:

Enelhak denilen mana özünü
Anladık sırrını ayana geldik
Hep bir idik iptidada mekanda
Serpile serpile bu yana geldik (Zaman, 2008: 200).

Âşık Daimî, diğer şiirlerinde ise Mansur gibi kendi varlığının vücut itibari ile Hak olduğunu "Ene'l Hakk"ım ismim ile/Hakk'a erdim cismim ile" (Zaman, 2008: 189) diyerek ifade eder. Bu sırrın onu anlamayacak olanlardan saklanması gerektiğini "Çözme metahını sakla cahilden/Faşetme sırrını gizli pahilden/Enel Hak darına durduğum bu dem" (Zaman, 2008: 175) diyerek vurgular. Bu sırrı anlamayan insanların haksız yere Hallâc'ı cezalandırdığını "Hallac'ı mansur'un ne idi suçu/Enel Hak diyenler dara dolaştı" (Zaman, 2008: 215) diyerek dile getirir.

Ali İzzet Özkan, Mansur gibi enelhak davasını sürdürdüğünü belirtip kendi varlığıyla Allah'a benzediğini, O'nun niteliklerini yansıttığını dile getirir:

Mansur gibi Enel hak davasında
Allah'ın rengine benzedim yeter
Nesimî misali Hak meydanında
Yüzüldüm canıma özendim yeter (Başgöz, 1979: 169).

Âşık Sefil Selimî, Mansur'un öldürülmesine neden olan enelhak sözünü "Enelhak dedirtip dara götüren/Faciada rekor kıran sevgidir" (Özdemir, 2003: 475) diyerek onun Allah'a olan aşkına bağlar. ""Enelhak" diyen insanın kâmil insan olduğunu "Eğer dostum sen Enel Hak dediysen/Kamilsin demektir irşat et beni" (Özdemir, 2003: 278) diyerek belirtir.

Murat Çobanoğlu, "Mansuru 'ene'l Hak' düşürdü dara/Ne bilsin vücudu ezilir gider" (Kafkasyalı, 1998: 287), "Mansur'un dilinde sözü evvel 'Ene'l hak" ile/Ne bilsin vücut çekilir Mansur'u dâr ağlatır" (Kafkasyalı, 1998: 343) sözleri ile Mansur'un enelhak dediği için öldürüldüğüne telmihte bulunur.

Âşık Mahzunî Şerif, âşıkların enelhak çizgisi içinde sözler söylediğini "Aşıkların sözü hep enel haktır" (Zaman, 1999: 283) diyerek; bu lokma ile Nesîmî gibi pek çok insanın canının kıyıldığını "Nesimi'ler püryan oldu, ene-l hak lokmasından" (Zaman, 1999: 504) diyerek ifade eder.

3.2.23 İhlas

İhlas, samimiyet ve içtenlik demektir (Uludağ, 2005: 181). İbadeti yalnız Allah rızası için yapmak ve O'na yaklaşmak için ibadet etmeyi istemektir (Abdülkerim Kuşeyrî, 2003: 350). İhlas, tevhit inancının özü olduğu için Allah'ın birliğini en güzel bir şekilde anlatan sureye "İhlas" adı verilmiştir (Yılmaz, 2021: 183).

Âşık şiirinde ihlas, âşıkların samimiyet ve içtenlikle Allah'a yönelmelerini ifade etmek için ele alınan unsurdur. İhlas, aşk yolunda yürüyenlerin temel prensiplerinden biridir ve âşıklar bu prensibi şiirlerinde sıkça dile getirir. Âşıklar, Allah'a yönelmek ve O'nun

rızasına nail olmak için samimi ve içten yapılan amellerin önemi vurgular. İhlası; aşk, bağlılık, dua gibi unsurlarla birleştirerek şiirlerinde dile getirirler.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğini icra eden âşıklar her davranışta ihlas sahibi olmayı nasihat eder. İnsanları ihlasla hareket etmeye teşvik ederek içtenlikle yapılan her eylemin insanı derinden etkilediğini anlatırlar.

İhlas, duaların ve isteklerin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynar çünkü samimiyetle yapılan dualar, Allah'ın rahmet ve lütfuna daha yakın olma imkânı sunar. İçtenlikle dile getirilen dualar, kalpten yükselen bir yakarışla doludur ve bu da Allah'ın kuluna olan yakınlığını artırır. Âşık Efkârî, ihlasın dua ve isteklerin gerçekleşmesinde önemli rol oynadığını şu dizeleri ile ifade eder:

Bir defa yara bağlanmış isteyer Mevlâ'sından
İhlas ile istedisi murad almak tiz ola (Rayman, 1998: 291).

İhlas sahibi olan ve ona sadık kalan bir kişi, doğruluktan ve dürüstlükten ödün vermez. Onun kalbi, hileli ve yanlış olan şeylere karşı hassastır ve bu tür tuzağa düşmez. İhlasıyla şekillenen karakteri, güvenilirliği ve doğruluğuyla tanınır, böylece etrafındakilerin de ona güveni artar. İhlasın bu özelliğini Bardızlı Âşık Nihânî, dizelerine şöyle yansıtır:

Yüzyürmidörtbin Nebî'ye server
Benî sermest eden lebleri kevser
İhlâsına sebât eden rencber
Hileli tohumu bozana koymaz (Gedik, 1995: 235).

Bardızlı Âşık Nihânî, başka şiirlerinde ise gerçek ihlasın din ve iman temelli olduğuna "Doğru ihlâs, din ü îmân olacak" (Gedik, 1995: 170) diyerek vurgu yapar. İhlasın kalp aynasını temizlediği ve bireyin ilahi gerçeklere ulaşmasını sağladığını "İhlâs ile silen kalb aynasını/Seyr eder zemîni semâyı görür" (Gedik, 1995: 196) diyerek ifade eder.

Âşık Reyhanî, ihlasın günahları aşma gücüne vurgu yaparken aynı zamanda bireyin içsel uyanışına ve gerçek haline dikkat etmesi gerektiğini vurgular:

Düğün olur baylar olur gülerdik
Bir sofrayı kırk kişiye bölerdik
Günah setin ilhâs ile delerdik
Uyan talih uyan halimize bak
Âşık Reyhanî (Aşır, 2009: 114).

3.2.24 Firâk, Vuslat

Firak; ayrılık, vahdet makamından uzak kalmak anlamlarına gelir (Uludağ, 2005: 138). Vuslat ise ulaşmak, Hakk'a ermek, kemâle ermek, seyr ve süluku tamamlamak anlamına gelir (Uludağ, 2005: 382).

Âşık şiiri geleneği içinde âşıklar, aslından yani Allah'tan ayrılmanın hasretini dile getiren şiirlerle duygusal bir yolculuğa çıkar. Bu hasret, âşık ile Allah arasındaki birliği ve yakınlığı hissetmenin özlemiyle doludur. Âşık, aşkın yoğunluğuyla hem ayrılık hem gurbette bulunmanın verdiği hali yaşar. Ancak âşık, Allah'a ulaşma yolculuğunda bir dönüm noktasına ulaştığında hasret sona erer ve vuslat başlar. Bu noktada âşık, Allah'a ulaşmanın mutluluğunu, huzurunu ve sevincini dile getirir. Vuslat, aşk yolculuğunda bir mükâfattır ve âşık için özlem dolu bir bekleyişin sonudur.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde, âşıkların genellikle firaktan kurtulup vuslata erme arzusu üzerinde yoğunlaştığı görülür. Âşıklar, ilahi aşk yolculuğunda ayrılığın ve özlemin acısını dile getirirken aynı zamanda vuslata erişme umuduyla şiirlerini şekillendirir. Bu bağlamda Allah'tan ayrılmanın acısıyla dolu olduğunu ve O'na kavuşmayı arzuladığını belirten Âşık Sefil Selimî, Allah'a kavuşmayı umutla beklerken içindeki ateşin söndürülmesini ister:

Sefil Selimî'yi sardı bir merak
Galiba biz bizden değiliz ırak
Kurtar aşığını nedir bu firak
Bedenimde yanan köz müsün nesin (Özdemir, 2003: 410).

Âşık Sefil Selimî, diğer bir şiirinde ise Kur'an-ı Kerim'in Allah'a ulaşmayı sağlayan bir araç olduğunu "Süphan 'Oku' dedi, okudu Resül/Vuslattır evlâdım, kitap okumak" (Özdemir, 2003: 286) diyerek vurgular.

Bardızlı Âşık Nihânî, Allah'tan ayrı olmanın acısını dile getirir. Âşık kendisini bir pervane gibi ateşin etrafında dönerken bulur. Aşkın ateşiyle yanarken içsel bir figan ve haykırış içindedir. Bu ateş, gece gündüz vuslatın özlemi ile yanar:

Bir nevreste için gönül bîgâne
Firâk-ı vuslâtın kâr etti cana
Pervâneveş düştüm âh, vâh figâna
Rûz u şeb yanarım; yâr garîb, garîb (Gedik, 1995: 147).

Bardızlı Âşık Nihânî diğer şiirlerinde ise "Neylesin 'Nihânî' çektiği firâk" (Gedik, 1995: 151), "Yüreğimde yanar firâk-ı hasret" (Gedik, 1995: 175), "Yaktı derûnumu firâk-ı hasret" (Gedik, 1995: 228), "İşledi bağrıma firâk u hasret" (Gedik, 1995: 238) diyerek Allah'tan ayrı kalmanın acısını dile getirir.

Âşık Mahzunî Şerif, yüreğindeki kor halindeki meselelerden birinin vuslat olduğunu "Benim yüreğimde üç mesele kor/Biri hasret, biri vuslat, biri dert" (Zaman, 1999: 329) diyerek dile getirir.

3.2.25 Sohbet

Sohbet; hasbihal, söyleşi ve dostluktur. Sûfîler için sohbet eğitim ve terbiyede araçtır. Tasavvufî bilgiler sohbet yolu ile aktarılır (Uludağ, 2005: 322). Sohbet üç türlü olup birincisi; üst mertebede olanlarla sohbet, ikincisi alt mertebede olanlarla sohbet üçüncüsü ise akranlarla sohbettir (Abdülkerim Kuşeyrî, 2003: 475).

Âşık şiirinde sohbet unsuru, âşıklar arasındaki derin bağın ve anlayışın ifadesidir. Sohbet; şiirlerde bilgelik, hikmet ve manevi öğretilerin paylaşıldığı ortam olarak görülür. Âşıklar sohbetin dostluk, paylaşım ve eğitim aracı olduğunu vurgular. Bu yolla âşık diğer âşıklarla bir araya gelerek deneyimlerini paylaşır, manevi ilerlemeyi teşvik eder ve birlikte ilahi gerçeklere yönelir. Sohbetin gücünü ve etkisini şiirleri

aracılığıyla anlatarak, insanlara içsel bir deneyim sunar ve onları manevi bir yolculuğa davet eder.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri geleneğinde sohbet konusuyla ilgili çeşitli nasihatlerde bulunulur. Âşıklar, sohbetin yapılacağı kişilerin seçimine önem verir ve bu konuda dikkatli olunması gerektiğini vurgular. İyi bir sohbet için samimiyet, içtenlik ve bilgelik dolu bir ortamın oluşması gerektiği ifade edilir.

Âriflerin sohbetine katılmak, insanın içsel yolculuğuna ışık tutan bir mum gibidir. Bu sohbetler, ruhu besler, zihni aydınlatır ve kalbi doldurur. Âriflerin öğretilerinden faydalanmak, kişinin içsel derinliklerine inme ve ruhsal anlamda büyüme fırsatı sunar. Bu yolla, kötülüklerden uzaklaşmak ve manevi olarak zenginleşmek mümkün olur. Âşık Sefil Selimî, âriflerin sohbetine katılmayı şu şekilde tavsiye eder:

Arif ol arifle sohbete otur
Unut kötülüğü, noş eyle hatır
Gel Sefil Selimî, sözünü bitir
Bütün bildiğini diyeyim deme (Özdemir, 2003: 210).

Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde ise sohbet meclisine katılanların ince düşüncelere, zarafete ve hassasiyete sahip olduklarını ifade eder (Özdemir, 2003: 84). Sohbetlere aktif şekilde katıldığına değinir (Özdemir, 2003: 141). Sohbet etme arzusu içinde olduğunu belirtir (Özdemir, 2003: 404, 443). Kâmil bir sohbetten uzak kaldıkça, cehalete düşüp bilgisizliğe doğru yol alındığını söyler (Özdemir, 2003: 446).

Âriflerin ve âlimlerin sohbetleri, aşk ve sevgiyle yoğrulmuş manevi bir atmosferde gerçekleşir. Aşk ve sevgi, bu sohbetleri besleyen bir güçtür ve katılımcıları bir araya getirerek manevi bir birliktelik oluşturur. Bu sohbetler, kalpler arasında bir köprü kurar ve ruhları besler. Bu durum Mehmet Kargı'nın (Âşık Gülhanî) dizelerinde şöyle yansıtılır:

Arifin sohbeti âlimin sözü
Aşk-ı sevda ile bağladı bizi
Ben beni bileli çalarım sazı

Tele muhtaç oldum çare olmadı (Gülhani, 1990: 33).

Cahillerle sohbet yerine âriflerle sohbet etmek gerekir. Çünkü cahillerle sohbet etmek zorlu bir deneyimdir. Onlar, genellikle kendi doğrularına sıkı sıkıya bağlıdırlar ve yeni fikirleri kabul etmeye isteksizdirler. Körü körüne inandıkları düşünceleri sorgulamazlar ve herhangi bir eleştiriye açık değillerdir. Bu nedenle, iletişimleri genellikle anlaşmazlık ve gerginlikle doludur. Bu konuda Âşık Veysel, cahil kişiler ile sohbet etmenin zorluklarına dikkat çeker:

Cahil ile sohbet etmek zor olur
Kulağı sağırdır gözü kör olur
Her sözünde kavga niza var olur
Cahiller dikenli çalı sayılır (Kaya, 2004: 279).

Âşık Veysel, başka bir şiirinde ise (Kaya, 2004: 115) kötü bir kişi ile sohbet etmenin sakıncalı olduğunu ifade eder.

Karşılıklı etkileşimin kurulduğu sohbet ortamları, öğrenme ve gelişme için birer fırsattır. Bu ortamlar, katılımcıların deneyimlerini paylaşmalarını ve birbirlerinden öğrenmelerini sağlar. Bu nedenle cahil kişiler yerine olgun kâmil kişilerle zaman geçirilip sohbet edilmesi gerektiğini ifade eden Âşık Selmanî, sohbette fikirlerin buluştuğunu vurgular:

Selmani sohbet et babalar ile
Geçirme günlerini kabalar ile
Bu yolda yapılan çabalar ile
İki vardan karlaştırsak olmaz mı (Avşar, 2010: 281).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise doğru yolda olan insanın irfan sohbetinden faydalanacağını (Avşar, 2010: 198); âriflerin sohbetlerinin tatlılığının ve keyfinin, samimi ve anlamlı konuşmalardan kaynaklandığını (Avşar, 2010: 461); cahillerin ârif kişilerin sohbetinden anlam ve değer çıkaramayacağını (Avşar, 2010: 525) dile getirir.

Âşık Divanî, bir divan kurarak insanları sohbet ortamına katılmaya ve etkileşimde bulunmaya davet eder. Derinlikli bir sohbetin kalpleri yedi kat göklere ulaştırabileceğini ve dünyanın sınırlarını genişletebileceğini ifade eder. Sohbete bu sırrı anlamış kişilerin gelmesini ister:

Geliniz kardeşim şöyle bir divan
Kuralım sohbete gelenler gelsin
Yedi kat göklerin dünyaya tavan
Olmanın sırrını bilenler gelsin (Akgün, 1995: 23).

Sohbetin kendi içinde bir adabı vardır. Sohbete katılanların hepsi bu adaba uymak zorundadır. Her katılımcının bu adaba uyması, sağlıklı ve verimli bir iletişim ortamı oluşturur. Bu konuda Halil Karabulut, dizelerinde sohbet ortamının adabını teşvik ederek öğretir. Sohbetlerde sözlerin anlamlı, öz ve etkileyici olmasını, uzatmalardan kaçınılmasını ve içtenlikle ifade edilmesini önerir:

Konuşursan bir sohbette
Söz söyle oğul söz sözle
Kısa kes, çok uzun etme
Öz söyle oğul, öz söyle (Karabulut, 1998: 11).

Âşık Hüdaî, Allah'ın sevgili olduğu bilinciyle gerçekleştirilen sohbetlerin insana huzur ve mutluluk sağladığını (Hüdaî, 2001: 87); dostu olmadığı için sohbet etme imkânına sahip olmadığını (Hüdaî, 2001: 48); sohbetin aşkla birleştiğini, sevginin samimiyetin ve derinliğin sohbetin temelinde olduğunu (Hüdaî, 2001: 28); Allah'tan korkmayan kişilerin sohbetinden uzak durmak gerektiğini (Hüdaî, 2001: 100) ifade eder.

Abdulvahap Kocaman, sohbet ortamlarında konuşmalarıyla dikkat çeken, insanlara keyifli anlar yaşatan biri olduğunu (Kayırhan, 2007: 121) dile getirir. Âşık Reyhanî ise sohbete katılmayan insanların değersiz ve önemsiz kılındığını (Aşır, 2009: 94) ifade eder.

3.2.26 Dünya

Dünya; görünen-görünmeyen tüm varlıkların belirli bir zaman dilimi için var edildiği, geçiciliğin hâkim olduğu bir alemdir. Bu alem, yaratılanların ebedi hayata hazırlanmaları için bir sınama yeri olup, kısıtlı bir yaşamın ifadesidir (Yücel Çetin, 2021: 1). Tasavvuf terminolojisinde dünya; insanı Allah'tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey, mal ve menfaat, itibar, mevki, hırs, şan ve şöhret (Uludağ, 2005: 146) olarak tanımlanır. Bu bağlamda dünyayı gerçek anlamda tanımanın işareti, dünyaya bağlanmış, onu sevmiş, tercih etmiş ve değerini yüksek tutmuş kişilerden uzaklaşıp, dünyevi olanaklardan feragat ederek zühd ile yaşamayı benimsemektir (Erginli, 2006: 188). İnsan için önemli olan, dünyaya ve dünya nimetlerine bağlılık noktasında şuurlu davranmak ve mücadele etmektir (Yücel Çetin, 2023b: 48).

Âşık şiirlerde genellikle dünyanın mükemmel yaratılışı, geçici ve fani oluşu üzerinde durulur. Âşıklar, dünyanın mucizevi işleyişine ve uyumuna dikkat çekerken dünyanın güzelliklerini Allah'ın yaratma sanatının bir eseri olarak görür. Dünya, âşık için bir hayranlık ve sevgi kaynağı olup Allah'ın yaratıcı gücünün bir göstergesidir. Âşıklar, dünyanın cazibesine kapılmadan ve maddi zenginliklere bağlanmadan dünya nimetlerinin geçici olduğunu hatırlayarak içsel bir arayışa yönelirler. Şiirlerde âşık, manevi yükselişe odaklanır ve dünyevi arzuların sınırlarını aşarak hakikati ve ebediyeti arar. Dünyanın zevklerine aldanmadan, ahiret hayatına yönelik hazırlık ve manevi yükselişi vurgular.

Cumhuriyet Dönemi geleneği icra eden âşıklar, ilk olarak dünyanın mükemmel yaratıldığını vurgulayan dünyaya neden gelindiğini sorgulatan ve dünyada nasıl yaşanılması gerektiğini anlatan şiirler söylemiştir. Bu şiirlerle insanı varoluşsal yolculuğunu anlamaya ve dünyayı nasıl anlamlandırması gerektiğini düşünmeye yönlendirmiştir.

Dünya, doğanın incelikleriyle bezenmiş bir sanat eseridir. Bir elma ağacının sarı dallarında yeşeren yapraklar ve bu yapraklar arasından beliren al kırmızı ve mor elmalar, evrenin eşsiz bir güzellikle yaratıldığının birer kanıtıdır. Doğadaki farklı renkler ve yapılar, bir araya gelerek muhteşem bir uyum ve denge oluşturur. Her bir

detay, Allah'ın yaratıcılığının ve hikmetinin birer yansımasıdır. Bu kusursuz düzen, insanın hayranlıkla seyredebileceği bir manzara sunar ve evrenin derinliğinde gizlenmiş olan sonsuz güzellikleri açığa çıkarır. Bu konuda Ali İzzet Özkan, tabiata bakarak Allah'ın yaratıcılığındaki güzelliğe dikkat çeker:

Allah ne güzel yaratmış
Sarı dalda bir elmayı
Yeşil yapraklara katmış
Al kırmızı mor elmayı (Başgöz, 1979: 78).

Dünya, sonsuz güzelliklerin muhteşem bir sahnesidir. Çiçeklerin rengarenk açması, farklı kokular yayması gibi doğanın mucizeleri, insanı derin düşüncelere sevk eder. Bu doğal güzellikler, Allah'ın varlığının ve yaratıcılığının birer işaretidir. Her bir varlık, mutlak güzelliği yansıtan birer parçadır ve bu güzelliklerin kaynağı Allah'tır. Renkler, kokular ve diğer formlar, bu mutlak güzelliğin izdüşümleridir ve insanı şaşırtan bir estetik deneyim sunarlar. Bu güzellikleri gösteren ve insanın gönlünde bir hayranlık uyandıran güç, yaratıcı olan Allah'tır. Doğadaki tüm güzelliklerin nasıl göründüğünü nasıl gösterildiğini ve onlara nasıl bakılması gerektiğini Âşık Veysel, şu şekilde sorgulamaktadır:

Dalgın dalgın seyreyledim âlemi
İrenkler ne çiçekler ne koku ne
Bir arama yaptım kendi kafamı
Görünen ne gösteren ne görgü ne (Kaya, 2004: 129).

Âşık Veysel, şiirinin diğer dörtlüklerinde Allah'ın yarattığı her bir varlıkta hikmetinin bulunduğunu, yaratılan her bir varlığın sırrı olduğunu, O'nun tecellilerinin kâinatta var olan somut ve soyut her şeyde göründüğünü dile getirir.

İnsanın varoluşuyla ilgili sorgulamalar, derin düşünce ve anlam arayışının bir parçasıdır. Dünyaya gelişin nedenini sorgulamak, hayatın anlamını keşfetmek için önemli bir adımdır. Bu sorgulamalar, kişinin kendi varoluşunu anlaması ve yaşam amacını bulması için gereklidir. Bu bağlamda dünyanın yalan olduğunu vurgulayan Âşık Eyyübî, yaratılışın sırrının cevabını bulmaya çalışır. İnsanlara dünyaya geliş

amacının ıstırap çekmek mi sefa sürmek mi yoksa intihan mı olduğunu sorarak bu dünyaya geliş amacını sorgulatmak ister:

Şu yalan dünyaya neden gelmişiz
İmtihan mı ızdırap mı sefa mı
Tabiata göre hayat bulmuşuz
İmtihan mı ızdırap mı sefa mı (Çopuroğlu 1998: 347).

Âşık Eyyübî, şiirinin diğer dörtlüklerinde insanların dünyada farklı yaşamlar sürdüğünü, bu yaratılmış dünyanın ne ıstırap ne de sefa dünyası olduğunu, aslında bir imtihan dünyası olduğunu vurgulamaya çalışır.

İnsanın dünyaya gönderilmesi, bir imtihan sürecinin başlangıcıdır. Dünya, her bir köşesiyle bir imtihan yeridir ve insanın hayatı boyunca karşılaştığı her durum, birer sınavdır. Her an, bir ibret vesilesidir ve her olayda bir ders vardır. İnsan, bu imtihanı başarıyla tamamlayabilmek için, yaşadığı her olaya ibretle bakmalı ve içinde gizli olan manevi dersleri çıkarmalıdır. Âşık Müdâmî, dünya imtihanını "Âşık karşılaşmalarında, âşıkların biri tarafından ilk dörtlüğün ikinci mısrasında şiire ayak olabilecek kafiyeli söz söyleme" (Kaya, 1999: 6) olarak açıklanan ayak açma geleneği ile bağdaştırarak dünyaya bağlanan insanlara şu tavsiyelerde bulunur:

İmtihandan açıktık ayak
Dünya dar-ı imtihandır
İbret ile her yana bak
Çar duvarı imtihandır (Aydın, 2012: 397).

Âşık Müdâmî, şiirinin diğer dörtlüklerinde dünyada yaşanılan her şeyin bir imtihandan ibaret olduğunu göstermek için açıklamalarda bulunmuştur.

Cenab-ı Mevla'yı önemseyen insanın maddiyat ile maneviyatı eşit şekilde yaşaması gerekir. Çünkü maddiyat ve maneviyatı dengede yaşayan insan hem dünyadaki hayatına hem de ahiret hayatına yatırım yapar. Bu durumu vurgulamak isteyen Âşık Selmanî, dünyanın nimetlerine aldanan insana şöyle seslenir:

Dünyanın varına aldanan insan
Maddi ile maneviye bir yürü
Cenabı Mevla'yı umursar isen
İkisini bir ayarda yürü (Avşar, 2010: 605).

Hemen hemen tüm âşıklar dünyanın gelip geçiciliğini ve asıl hayatın ahiret hayatı olduğunu vurgulayan şiirler söylemiştir. Bu konuda Âşık Hüdaî (Hüdaî, 2001: 44); Âşık Daimî (Zaman, 2008: 179); Âşık Hasretî (Hasretî, 1989: 7), Halil Karabulut (Yılmaz, 2011: 109); Âşık Veysel (Kaya, 2004: 287); Âşık Sefil Selimî (Özdemir, 2003: 367), Âşık Gülhanî (Gülhani, 1990: 19); Âşık Mevlüt İhsanî (Düzgün, 2015: 18); Âşık Eyyübî, (Çopuroğlu, 1998: 349); Şeref Taşlıova (Taşlıova, 2012: 336) gibi âşıklar dünyanın fani oluşunu sık sık dile getirmişlerdir. Şiirlerinde, dünyanın geçiciliğini ve faniliğini anlatarak insanları ahiret hayatına hazırlamayı amaçlamışlardır.

Âşıklara göre, bu fani dünyaya nice insan gelip gitmiş ve bu nizam sürüp gitmiştir (Kaya, 2004: 287). Dünyanın her zerresinde ibret vardır (Çopuroğlu, 1998: 349; Özdemir 2003: 66). Dünya üç günlük olup (Düzgün, 2015: 40; Özdemir 2003: 453) kimseye kalmaz (Rayman, 1998: 130). Çünkü insan bu dünyaya emanet olarak gelmiştir (Rayman 1998: 2004). Dünyaya konan göçer (Zaman, 1999: 328). Bugün dünya yarın ise ahirettir (Hasretî, 1989: 51). Dünya en sonunda kıyamet vakti yok olacaktır (Özdemir 2003: 165). Bu yüzden dünyaya gönül bağlamamak gerekir (Kafkasyalı, 1998: 132). Dünya Karun'a bile (Kafkasyalı 1998: 148) padişahlara bile baki olmamıştır (Zaman, 1999: 122). Dünyaya fani olduğu için güven duyulmaz (Özdemir 2003: 238). Dünya, insan yaşamına göre kısmen kalıcıdır (Yalsızuçanlar, 2018: 57).

Dünya fani, insanlar ise ölümlüdür. Bu gerçeklik, dünyanın kimseye kalmayacağını açıkça ortaya koyar. İnsanlar, dünyaya gelirler ve bir gün bu geçici dünyadan ayrılırlar. Bu nedenle, dünyanın geçiciliğini kabul etmek ve asıl hedefe, yani ahiret hayatına hazırlanmak önemlidir. Bu bakımdan Şeref Taşlıova, insanlara dünyanın fani oluşunun gerçekliği ile yüzleştirmek için "bizden evvelkiler hani?" sorusunu sorar:

Dünya fanidir fani
Sana kalmaz bana kalmaz
Bizden evvelkiler hani
Sana kalmaz bana kalmaz (Taşlıova, 2012: 336).

Bu geçici dünyadan gençten yaşlıya, yolcudan hancıya kadar herkesin bir gün ayrılacağı gerçeği, insanın yaşam serüvenindeki kaçınılmaz bir hakikattir. Her mevsimin sonunun olduğu gibi, dünya ve içindeki yaşamın da bir sonu vardır. Dünya hayatı, insanı sınırlı bir süre için misafir eder ve her misafir bir gün buradan ayrılır. Bu durum Şerif Cırık'ın (Âşık Mahzunî Şerif) dizelerinde şöyle anlatılır:

Buna fani dünya derler
Yolcu da hancı da gider
Her mevsimin sonu vardır
Kocası gencide gider (Zaman, 1999: 98).

Âşık Talibî Coşkun (Kaya 2013: 110,127); Âşık Eyyübî (Çopuroğlu 1998: 347); Âşık Eyyübî (Rayman 1998: 203) gibi âşıklar dünyanın fani oluşunu "yalan dünya" deyimi ile vurgulamışlardır. Bu deyim ile insanları dünya nimetlerine fazla güvenmemeleri konusunda uyarmışlardır. Bu bağlamda Âşık Hasretî, dünyanın insanları kandırıp oyaladığını (Hasreti 1989: 55); Murat Çobanoğlu, dünyaya yalan olduğu için güvenmediğini (Kafkasyalı, 1998: 132), dünyaya aldanılmaması gerektiğini (Kafkasyalı, 1998: 148), yalan dünyanın gün gelip bir günde yalan olacağını (Kafkasyalı, 1998: 339), dünyanın bir aldatmacadan ibaret olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 354) söyler. Âşık Mahzunî Şerif, yalan dünyanın geniş olduğunu (Zaman, 1999: 81), yalan dünyanın ipini eline dolayıp gittiğini (Zaman, 1999: 86), bu yüzden dünyaya boşuna aldandığını (Zaman, 1999: 98), yalan dünyada sefa süremediğini (Zaman, 1999: 135), yalan dünyadan usandığını (Zaman, 1999: 136), yalan dünyanın bomboş olduğunu (Zaman, 1999: 177) söyler. Âşık Selmanî ise Âşıklardan farklı olarak aslında dünyanın yalan olmadığını (Avşar, 2010: 504) bu nedenle dünyada çekilen cefaların ahirette mutlak sefayı getireceğini (Avşar, 2010: 573) söylemektedir.

Dünya malına olan aşırı bağlılık, insanı gerçek hedeflerinden uzaklaştırabilir ve sonuç olarak cehenneme sürükleyebilir. İnsanın, dünyada sonsuza kadar kalacağını düşünmemesi önemlidir; zira dünya geçicidir ve gerçek hayat ahirettedir. Dünya, yalancı ve aldatıcıdır; bu nedenle, insanların gerçek saadeti ve huzuru dünya malında değil, Allah'a olan bağlılıkta aramaları gerekir. Habip Karaaslan, bunu şöyle izah eder:

Mala, mülke hiç aldanma
Yarın cehennemde yanma
Böyle kalırım sanma
Yalan dünya fenadır bu (Yılmaz, 2011: 230).

Habip Karaaslan, şiirinin diğer dörtlüklerinde dünyanın bir misafirhane olduğunu insanların konup göçtüğünü, zehirli bir ok olup zulmü meşakkati çok olduğunu, hiçbir hükmü olmayıp gâfilleri aldattığını, her şeyin ölümlü olduğunu dile getirir.

Âşıklar, dünyanın fani ve geçici doğasını dile getirmek için sık sık benzetmeler yapmışlardır. Dünyanın bir eşik olduğunu (Özdemir, 2003: 143); pazar yeri olduğunu (Karabulut, 1998: 26); dükkân olduğunu (Özdemir 2003: 297); iki kapılı bir han olduğunu (Kaya, 2004 119), (Divani, 1962: 74), (Çoğuroğlu, 1998: 346), (Düzgün, 2015: 56), (Kafkasyalı 1998: 179-340-389), (Kaya, 2013: 246), (Zaman, 1999: 232); dolap çarkı olduğunu (Kaya, 2004: 219); değirmen olduğunu, kovan olduğunu, bahçe olduğunu, Allah'ın bir sofrası olduğu (Hasretî, 1989: 44); vitrin olduğunu (Özdemir, 2003: 217), son durak olduğunu (Rayman: 1998: 172), istasyon olduğunu (Karabulut, 1998: 26), süslü olduğunu (Avşar, 2010: 22-214-327); (Deryamî, 1990: 13) ela gözlü bir kız olduğunu (Düzgün: 2015: 48), sevgiliye ulaşmayı engelleyen düşman olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 141); ziyaret yeri olduğunu (Özdemir, 2003: 420); değirmen olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 302); kovan olduğunu (Taşlıova, 2012: 285); bahçe olduğunu (Hüdaî, 2001: 100), (Zaman, 1999: 471); mezarlık olduğunu (Zaman, 1999: 109) söylemişlerdir. Bu benzetmeler aracılığıyla âşıklar, dünyanın geçiciliğini, değişkenliğini ve insanın hayat yolculuğundaki rolünü vurgulamışlardır.

Ahiret, sonsuzluğun ve kalıcılığın simgesidir, dünya ise geçici ve kısa bir anın ışığı gibidir. Dünya, insanın ruhunu Hakk'a katması için bir fırsat penceresidir, ancak bu

geçici dünya, ahiret hayatına giden bir eşik niteliğindedir. Bu nedenle, insanlar dünya hayatını bir eşik gibi görmeli ve gerçek manada kalıcı olan ahiret hayatına hazırlanmalıdır. Bu konu Ahmet Günbulut'un (Âşık Sefil Selimî) dizelerine şöyle yansır:

Sefil Selimî bir aşık
Ahret bakî dünya bir ışık
Çabuk geçilir bu eşik
Ruhu hakka katmaya bak (Özdemir, 2003: 143).

Dünya, metaforik bir şekilde insanlık için bir durak gibi görülebilir. İnsanlar, bu dünyaya doğarlar, bir süre burada yaşarlar ve sonunda bu dünyadan ayrılırlar. Bu anlamda, dünya bir tür insan pazarına benzeyebilir; insanlar gelip geçerler, bir dönem etkileşim içinde bulunurlar, ardından yaşam döngüsünün bir parçası olarak dünyadan giderler. Bu durum, insan varoluşunun evrensel gerçekliğini yansıtır. Kendisinin de bir yolcu olduğunu ve bir noktada durduğunu belirten Halil Karabulut, durduğu bu yerde dikkatlice etrafa baktığında, beklenmedik bir manzara olan bir pazar gözlemler:

Yolcuyum bir yerde durdum
Dikkat ettim, kulak verdim
Bir acayip Pazar gördüm
Biri gider, biri gelir
Ölü gider, diri gelir (Karabulut, 1998: 26).

Halil Karabulut, şiirinin diğer dörtlüklerinde, dünya ister pazara ister hana benzesin gelen insanın kuzu giden insanın ise kurban olduğunu, dünyanın bir istasyon olduğunu, dünyanın oyundan ibaret olduğunu ve bu oyunun kurallarının olduğunu, dünyaya hem gelenin hem gidenin ağladığını, dünya trenini getirip götüren mutlak yaratıcının olduğunu söylemektedir.

Dünya, Allah'ın lütfunun ve cömertliğinin bir sofrasıdır. Hayatın tüm nimetleri ve bereketi O'na aittir. Bu nedenle, yaşamın sunduğu her türlü nimet ve güzellik için şükretmek önemlidir. Çünkü şükretmek, yaratıcıya olan minnettarlığı ifade etmenin

bir yoludur. Dünyanın Allah'ın sofrası olduğunu vurgulayan Âşık Hasretî, sofradaki nimetler için şükür edilmesinin önemini şöyle ifade eder:

Bu dünya Allah'ın sofrasıdır
Nimet onun ekmek onun aş onun
Gelmemiz şükrünün hülâsasıdır
Yedi onun sekiz onun beş onun (Hasretî, 1989: 44).

Âşık Hasretî, şiirinin diğer dörtlüklerinde dünyayı bahçeye insanı da bu bahçede yetişen bir fidana benzeterek hem bahçenin hem fidanın sahibinin Allah olduğunu vurgulamaktadır.

Dünya, insanların yaşamlarındaki son durağıdır. Son durağın kapıları doğumla açılır ölümle kapanır. Ölüm ile dünya durağından inen insan ise sonsuz hayatın başlangıcına doğru yürür. Dünyayı son durak olarak niteleyen Âşık Efkârî, dünyadan uzaklaşmanın ve ahireti düşünmenin önemine vurgu yapar:

Olalım dünyadan uzâk
Bugüne etmeyin merak
İnsanlara bu son durak
Yuvanıza selam olsun (Rayman: 1998: 172).

Âşık Mevlüt İhsanî, dünyanın güzel oluşunu sürmelenmiş ela gözlü kıza benzeterek anlatır. İçinin karanlık olduğunu fakat üstünün ay ve yıldızlarla bezenerek aydınlandığını söyler. Dünyayı önü görünmeyen dalgalı bir denize benzeterek inişli çıkışlı bir yer olduğunu ve içinde yaşayan insanları nereye götürdüğünün bilinmediğini ifade eder. Ona göre dünya denizi öyle bir denizdir ki ne denizde yüzen yüzdüğünü anlar ne de batan battığını anlar:

Dünya sürmelenmiş ela gözlü kız
İçi pek karanlık üstü ay yıldız
Önü görünmeyen dalgalı deniz
Ne süren hisseder ne batan anlar (Düzgün: 2015: 48).

Âşık Mevlüt İhsanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde, dünyanın kâinatın içinde yer alan bir zerre olduğunu ve bir gün yok olacağını söylemektedir.

Bülbül âşığı gül de sevgiliyi temsil eder. Hakiki sevgili, Allah Teâlâ'dır. Dünya ise gül ile bülbülün kavuşmasını engelleyen dikenli düşman olarak karşımıza çıkar. Bu düşman, insanı Allah'tan uzaklaştırmaya ve O'nunla olan bağını zayıflatmaya çalışır. Dünya bağlamında bülbül-gül metaforunu Murat Çobanoğlu, dizlerinde şöyle işler:

Dostum gelir güle güle
Yüzü benzer baksan güle
Bülbül âşık tek bir güle
Diken olmuş düşman dünya (Kafkasyalı, 1998: 141).

Ahmet Günbulut'a (Âşık Sefil Selimî) göre dünya, adeta bir dükkandır ve Allah, bu dükkânda herkesin ihtiyacına göre her şeyi sağlamıştır. Dükkânda, herkes eşit koşullarda bulunur ve ölüyle diri arasında bir ayrım yoktur. Herkesin payına düşen, bu dükkânda eşit bir şekilde sunulmuştur:

Dünya adı takmış bir dükkân kurmuş
Kim ne istediyse gönlünce vermiş
Ölü diri ayırmamış bir görmüş
Mağzasında ufak yoktur iri yok (Özdemir, 2003: 297).

Dünya, âşıklara göre süsten ibarettir. Süsü ve gösterişi nedeniyle insanları kandırır. Bu nedenle dünyanın süsüne aldanmamak gerekir (Avşar, 2010: 22-214-327). Dünyanın süsü bir tuzak olup (Özdemir, 2003: 204, 294), gâfil kişilerin gözlerini boyar (Özdemir, 2003: 488). Dünya toz pembe gözükürken bir gün sırtını dönecektir (Özdemir, 2003: 604). Dünyanın süsünden vazgeçmek daha hayırlıdır (Avşar, 2010: 227). Süslü olan dünya kimseye kalmaz (Deryamî, 1990: 13).

Dünya iki kapılı bir handır. İnsan bu hanın giriş kapısını doğumu ile açmış ve içeri girmiştir. İçeride bir süre durarak en sonunda çıkış kapısından çıkar. Çıkış kapısı ise

ölümdür. Veysel Şatıroğulu (Âşık Veysel), han metaforuyla kendisinin hayat döngüsünü şöyle anlatır:

Dünyaya geldiğim anda
Yürüdüm aynı zamanda
İki kapılı bir handa
Gidiyorum gündüz gece (Kaya, 2004: 119).

Dünyayı iki kapılı hana benzeten âşıklardan Talibî Coşkun, dünyanın bir han olup insanların da misafir olduğunu (Kaya, 2013: 246); Âşık Mevlüt İhsanî, iki kapılı bu hana gelenlerin mutlaka göçtüğünü (Düzgün, 2015: 56); Âşık Eyyübî, hanın her gün boşaldığını (Çopuroğlu, 1998: 346); Murat Çobanoğlu, dünya hanına gelenlerin bir yolcu olduğunu, gitmek için ise zamanını beklediğini (Kafkasyalı, 1998: 179,340-,89), dünya hanından gidenlerin asla geri dönemeyeceğini (Kafkasyalı, 1998: 186) söyler. Şeref Taşlıova ise dünya hanından ayrılan insanların artık dönemediğini belirtirken (Taşlıova, 2012: 557), hanın Hz. Âdem'den beri bugüne kadar dolup boşaldığını (Taşlıova, 2012: 711) ifade etmektedir.

Dünya ile ilgili yapılan diğer benzetmelere bakılacak olunursa Âşık Veysel, dünyanın bir dolap çarkı gibi belirsizce döndüğünü (Kaya, 2004: 219); Âşık Sefil Selimî, dünyanın kutsal bir vitrin olduğunu (Özdemir, 2003: 217), bir ziyaret yeri olduğunu (Özdemir, 2003: 420); Murat Çobanoğlu, dünyanın bir değirmen olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 302); Şeref Taşlıova, dünyanın bir kovan gibi olup hayatın ise merdiven gibi olduğunu (Taşlıova, 2012: 285); Âşık Hüdaî, dünyanın bir bahçe olup insanın ise bu bahçede yetişen ağaç olduğunu (Hüdaî, 2001, 100); Âşık Mahzunî Şerif, dünyanın cimri olduğunu (Zaman, 1999: 132), dünyanın üç günlük ömrün ise bir demlik oluğunu (Zaman, 1999: 148), dünyanın kanatlarının olduğunu bu kanatların yorulmadığını (Zaman, 1999: 123) söylemiştir.

Âşık şiirinde dünyanın sıkıntı ve üzüntü veren bir yer olduğu dillendirilir. Bu dönem âşıklarından Habip Karaaslan, dünyanın zulüm yeri olduğu için gün yüzü görmenin zor olduğunu (Yılmaz, 2011: 54); Âşık Hasretî dünyanın lezzetinin ve tadının olmadığını (Hasretî, 1989: 7), nimetlerinin saadeti getiremeyeceğini (Hasret,1989:

49); Âşık Mevlüt İhsanî, dünya için sıkıntı çekilmemesi gerektiğini (Düzgün, 2015: 70), Murat Çobanoğlu, dünyanın bütün aşklara engel teşkil ettiğini ve dert verdiğini (Kafkasyalı, 1998: 132), dünyanın zalim olup herkesi aldığını (Kafkasyalı,1998: 189), Âşık Talibî Coşkun, dünyanın hiçbir lezzetinin olmadığını (Kaya, 2013: 162); Âşık Veysel, dünyaya gelenlerin yüzünün gülmediğini (Kaya, 2004: 288) söylemiştir.

Dünya ile ilgili söylenilen diğer ifadelere bakılacak olunursa Âşık Eyyübî, dünyanın içinde ve üstünde yaratılan her şeyin Allah'ı zikrettiğini (Çopuroğlu, 1998: 348) ve dünyanın içinde nimetlerinin barındırdığını (Çopuroğlu, 1998: 213); Şeref Taşlıova, dünyanın gizli bir eğitim yeri olduğunu içinde pek çok âlimin ve cahilin barındığını (Taşlıova, 2012: 386); Talibî Coşkun, dünya malının fayda getirmeyeceğini (Kaya, 2013: 251), dört günlük dünyanın zevkini bir kenara koyup Allah yolunda gitmek gerektiğini (Kaya, 2013: 246); Âşık Divanî, Allah'ın cemâlinin dünyayı nurlandırdığını (Divani, 1962: 25), dünyanın Allah'ın bir nimeti olduğunu (Divani, 1962: 58); Âşık Daimî, âlemin gerçek hükümdarını bulmak isteyenlerin dünyayı terk etmesi gerektiğini (Zaman, 2008: 185) ve Allah aşkı ile pişenlere artık bu geniş dünyanın dar geldiğini (Zaman, 2008: 195); Âşık Gülhanî, dünyanın basit bir çatı olmadığını her şeyin bir anlamı olduğunu (Nasrattınoğlu, 1976: 12); Âşık Deryamî ve Âşık Hasretî, dünyanın hikmetine akıl erdirilemeyeceğini (Deryamî, 1990: 35; Hasreti, 1989: 18) söylemektedir.

3.2.27 İrşad

İrşad; doğru yolu göstermek, uyarmak anlamına gelir. Tasavvufta, ham olanı olgunlaştırmak, boş olanı doldurmak, nefsin bataklığında açan hevâ ve hevs çiçeklerini soldurmak demektir (Şimşek, 2017: 179).

Âşık şiirinde irşad, âşıkların manevi yolculuklarında bir kılavuz, bir destektir. Bu desteği ise mürşit edinilen kişiler sağlar. Âşıklar, mürşitleri tarafından irşad edilerek hakikat nuruna ulaşır. Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde irşadın mürşitlerce yapıldığı vurgulanır. Âşıklar, irşada ermek için kâmil bir mürşit bulunması gerektiğini dile getirir.

Âşık Daimî'nin "Mürşide varanlar olurlar irşat" (Zaman, 2008: 169); "Âşık Efkârî'nin, "Mürşidden olam irşad" (Rayman, 1998: 177), Âşık Talibî Coşkun'un, "Mürşidin arabul irşada eriş" (Kaya, 2013: 194); Âşık Müdâmî'nin, "Mürşid lazım irşadına yetürsün" (Aydın, 2012: 440); Âşık Sefil Selimi'nin, "Kâmilsin demektir irşat et beni" (Özdemir, 2003: 278) dizesi irşat için bir mürşidin gerekli olması durumunu yansıtır.

3.2.28 Zikir

Zikir; Allah'ı anmak ve hatırlamak, onu unutmayıp gaflet halinde olmamak, Allah lafzını veya 'lâilahe illallah' cümlesini söylemek ve tekrarlamak anlamlarına gelir (Uludağ, 2005: 393). Tasavvufun esma ile sülûkü kabul eden tarikatlarında, Allah isimlerinden birini, sayılı yahut sayısız olarak devamlı bir şekilde belli bir usulde ayakta veya oturarak anmaya zikir denir (Gölpınarlı, 2017: 340). Zikir, Allah'a giden yolda temel bir vazifedir. Kişi, ancak zikir ile Allah'a ulaşabilir. Nitekim, Allah Kur'an-ı Kerim'de "Ey İman edenler! Allah'ı çokça zikrediniz" (Azhab, 33/41) buyurmuştur. Bu buyruğu yerine getirmek için ise zikir hem kalp ile hem de dil ile yapılır (Abrulkerim Kuşeyrî, 2013: 367-368).

Âşık şiirinde Allah'ı zikretmek, âşıkların ilahi aşka olan derin bağlılıklarının ifadesidir. Bu şiirlerde Allah'ın isimleri ve sıfatları, ilahi aşk ateşinin yüreklerinde alevlenmesini yansıtan sazlarının notları gibidir. Allah aşkı ile yanıp tutuşan âşık, O'nun adını anarak O'na bir adım daha yaklaşır. Kelimelerin sınırlarını aşarak Allah'ı anar ve O'na duyduğu sevgiyi dile getirir. Allah'ı zikretmek, âşık için bir yükseliş ve aşkın doruklarında kaybolma halidir. Allah'ı zikrederken O'nun güzelliklerini ve kudretini yüreğinde hisseder. O'nun adını anarak aşkın ışığında erir, kendi yokluğunu hisseder ve O'nun huzurunda kaybolur.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğinde âşıkların Allah'ı sık sık zikrettikleri görülür. Âşıklar, söyledikleri şiirler ile dillerinin ve kalplerinin her daim Allah ile birlikte olduğunu dile getirir. Âşıklar, Allah'ı zikretmek sureti ile ruhlarını besler, kalplerini arındırır ve O'na bağlılıklarını güçlendirirler. Bunun yanında zikrin önemini ve gerekliliğini vurgulayıcı dizelere de yer verirler. Zikrin insanın kalbine huzur

getirdiğini, ruhu coşkuyla doldurduğunu ve Allah'ın rızasına ulaşmanın bir yolu olduğunu ifade ederler.

Sûfîlere göre zikrin en faziletlisi Allah'ı bir şey isteme anlamı taşımayan bir ifadeyle anmaktır. Bu nedenle talep anlamı olmayan ve Allah'ın zatına işaret eden "Hû" ismi en faziletli zikir telakki edilmiştir (Türer, 1998: 18/260-261). Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde "Hû" ismi ile zikir örnekleri görülmektedir: (Yalsızuçanlar, 2018: 118, 120); (Zaman, 2008: 192); (Hasretî, 1989: 31); (Gedik, 1995: 138, 195), (Başgöz, 1979: 138). Bardızlı Âşık Nihânî, "Hû" zikri ile inlediğini, gece gündüz şiddetli bir biçimde dilinin "Allah" dediğini vurgular. Kendisinin her nefesinde ve her anında Allah'ı anma arzusunu taşıdığını ve O'nun ismini dilinden düşürmediğini söyler:

"Hû" derim, âh figânımda
"Dîdârı ârzûmânımda
Ley ü nehâr dehânımda
Dilim; "Allah" diyer, gider (Gedik, 1995: 195).

Bardızlı Âşık Nihânî diğer şiirlerinde ise gece gündüz Cenab-ı Nur-u Kudreti zikr etmek gerektiğini (Gedik, 1995: 138), zikirden ayrılmamak gerektiğini (Gedik, 1995: 148) ve mümin olanın zikre dikkat etmesi gerektiğini (Gedik, 1995: 207) belirtir.

Art arda Allah'ı zikretmek, bir âşık için derin bir manevi bağın ve içsel huzurun anahtarıdır. Manevi yolculuğunda ilerlemesine ve Allah'ın birliğini idrak etmesine katkı sağlar. Allah'ı art arda zikreden Âşık Davut Sularî, Allah'ın birliğini anlamak için zikrin önemine dikkat çeker:

Allah Allah Allah da diyelim hele
Hünkara rahmeti de verelim hele
Allah Allah Allah da diyelim hele
Allah birliğine de varlım hele (Yalsızuçanlar, 2008: 101).

İnsan, hayat yolculuğunda Allah'a doğru ilerlerken, kalbinin pusulası ve rehberi Allah'ı zikretmelidir. Bu yolda, zikir insanı Allah'ın sevgisi ve lütfuyla donatır, manevi

yolculuğunda ilerlemesine yardımcı olur. İnsanların Allah yolunda bir yolcu yolduğunu belirten Âşık Divanî, bu yol aşkına Allah'ı zikretmek gerektiğini vurgular:

Bizler senin bir zerreniz bağışla bizi yaradan
Aramızdaki perdeyi kuluna kaldır aradan
Hava deniz şöyle dursun yolcuyuz bizler karadan
Bildiğimiz yol aşkına söyleyelim Allah Allah (Akgün, 1962: 42).

Âşıklar, kalplerindeki derin sevginin ifadesi olarak sürekli olarak Allah'ı zikreder. Onların dilleri, her nefes aldıklarında Allah'ın adını anar. Âşıkların daima Hakk'ı zikrettiğini vurgulayan Âşık Selmanî, İmam Zeynel Aba'nın da bir zâkir olduğunu belirtip zikrin Allah yolundaki önemini ifade eder:

Yok mu sizde akıl fikir?
Âşık Hakk'ı eder zikir
İmam Zeynel Aba zâkir
Yola layık görmez misin? (Avşar, 2010: 449).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde şiirinde ise gerçek zâkirlerin ak ilimden haberdar olduğunu (Avşar, 2010: 379), pîrin ve zâkirin kudret topunu zikirler ile attığını (Avşar, 2010: 439), oturup kalkarken Allah'ı zikretmek gerektiğini (Avşar, 2010: 469) söyler.

Kelime-i tevhit, insanların Allah'a olan derin sevgi ve bağlılıklarını ifade etmek için kullandıkları kutsal bir tabirdir. Âşıklar için kelime-i tevhit, Allah'ı zikretmenin önemli bir yolu ve ifadesidir. Bu konuda lisanında sürekli olarak tevhit olduğunu belirten Âşık Efkârî, O'nun yüceliğine duyduğu hayranlıkla daima Allah'ı anladığını dile getirir:

Durmadan tevhid lisanım
Dilim Mevlâ der giderim
Eyi benim ulu Suphanım
Bana fırsat ver giderim (Rayman, 1998: 167).

Âşık Efkârî, bir başka şiirinde ise (Rayman, 1998: 171) her zaman Mevla'yı zikretmek gerektiğini vurgular.

Toplu zikir, bir araya gelen Müslümanların birlikte Allah'ı anması ve O'nu yüceltmesidir. Bu zikir türü, manevi bir deneyim sunarken aynı zamanda topluluk içindeki bağları güçlendirir. Bu bağlamda Allah'ın kâinatı ve insanları yaratmasındaki kudretini hatırlatan Âşık Müdâmî, insanları birlikte zikre davet eder:

Ey arkadaş gel seninle yaradanı zikredek
Altı günde halk eyledi şu cihanı zikredek
Yedi kat yedi kat gök yedi can üstündedir
Kendince halk eyleyen o sultanı zikredek (Aydın, 2012: 365).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde insanın özünü zikre bağlaması gerektiğini (Aydın, 2012: 623) ve yaratanı zikretmenin önemini (Aydın, 2012: 675) ifade eder.

Abdulvahap Kocaman, Allah'a zikir ile yalvarmak gerektiğini, müminin işinin zikir olduğunu, doğru yolun zikir ile sağlandığını ifade etmektedir:

Müminin zikirdir işi
Doğru yoladır gidişi
Ey günahkâr şaşkın kişi
Bir Allah'a yalvaralım (Kayırhan, 2007: 191).

Âşıklardan Âşık Sefil Selimî, zikrin imanı kuvvetlendirdiğini (Özdemir, 2003: 253); Âşık Deryamî, zikir ile içi dolan insanın iki gözü yaşlı olduğunu (Deryamî, 1990: 8); Âşık Daimî, bayram gecelerinde Allah'ı zikretmenin önemini (Zaman, 2008: 192); Şeref Taşlıova, her zaman dilinde Allah'ın olduğunu (Taşlıova, 2012: 949) ifade eder.

İslamiyet'e göre yaratılan canlı ve cansız her varlık hal dilleri ile Cenab-ı Hakk'ı zikredip tesbih etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de "Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih eder. Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız." (İsra, 17/44), "Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tespih etmektedir." (Hadid 57/1), "Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra sıra

kuşların Allah'ı tespih ettiğini görmez misin?" (Nur 24/41) gibi pek çok ayette yaratılmış olan tüm mevcudatın Allah'ı zikir ettiğine, Allah'ı tesbih ettiğine, Allah'a dua ettiğine dair bilgiler bulunmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğini icra eden âşıklar, kâinatta yaratılan varlıkların kendi dilleri ile konuşup Allah'ı tesbih ve zikretmeleri ile ilgili şiirler söylemiştir. Bu dönem âşıklara göre yaratılmış olan bütün varlıklar Allah'ın emri altında hareket eder. Allah, kâinattaki bütün varlıklara hükmedip varlıklar da O'nun hükmünün altında teslimiyet gösterir. Kâinattaki varlıkların Allah'ı tesbih ve zikirleri ise bu teslimiyetin yansıması olarak düşünülebilir.

Abdulvahap Kocaman, kuşların Allah aşkı ile ötüştüğünü ve rüzgârın esmesi ile dağların, yaprakların, dalların zikre başladığını söylemektedir:

Sevgisiyle akar gözden yaşalar
Onun aşkı ile ötüşür kuşlar
Rüzgâr eser dağlar zikre başlar
Yapraklar zikreder dallar zikreder (Kayırhan, 2007: 212).

Abdulvahap Kocaman, şiirinin dörtlüklerinde ise canlı ve cansız varlıkların Allah'ı gizlice andığını, tabiatın Allah'a boyun eğdiğini, çiçeklerin Allah sevgisi ile açtığını ve bülbüllerin, güllerin, yağmurların, ovaların, çöllerin, nehirlerin, denizlerin, meleklerin, kulların Allah'ı zikrettiğini söylemektedir.

Mevla'nın yarattığı varlıklar üzerindeki sırrına aklın ermediğini vurgulayan Murat Çobanoğlu, kuşların uçtuğu zaman Allah'a niyaz ettiğini, suların da coştuğu zaman Allah'ı zikrettiğini söyler. Bu varlıkların zikir ve niyazını Hakk'ın cemâlini gördüklerine bağlar:

Mevlâ'nın sırrına hiç akıl ermez
Kuşlar niyaz eder uçtuğu zaman
Hakk'ın cemalini görmüştür durmaz
Sular da zikreder coştuğu zaman (Kafkasyalı, 1998: 282).

Murat Çobanoğlu, diğer bir şiirinde ise dağların ve sahraların Mevla'yı zikrettiğini söyler (Kafkasyalı, 1998: 265).

Âşık Eyyübî, baykuşların viranelerde Hak Hak dediğini ve her an Allah ile bir durduğunu, suların secde ettiğini, yellerin hû çektiğini, bülbüllerin Mevlâ diyip figan eylediğini söyler:

Baykuşlar Hak Hak der virânelerde
Her an için dostu ile bir durur
Sular secde eder, yeller hû çeker
Bülbül figanında Mevlâ der durur (Çopuroğlu 1998: 348).

Âşık Eyyübî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise taşların kendi lisanıyla Allah'ı zikrettiğini, ağaçların Hüdâ diye uğuldaştığını, cırcır böceğinin Allah diye öttüğünü, dalların meyvesini Allah için sunduğunu ve insanoğlunun bunları görmeyecek kadar gözünün kör olduğunu söyler.

Âşık Mahzunî Şerif, kuşların gökyüzünde Allah zikri ile dolaştığını "Gökyüzünde kuşlar döner Hak diye" (Zaman, 1999: 256) diyerek ifade eder. Âşık Talibî Coşkun ise suların Allah diye çağladığını kuşların ise Allah'ı zikrederek öttüğünü şu şekilde dile getirmektedir:

Dağ taş göz göz hem coşar kaynar
Sular Allah diye çağlar sabahtan
Her seher vaktinde ayrılır yollar
Cümle kuşlar öter zikreder diller (Kaya, 2013: 161).

3.2.29 Hırka, Taç, Aba, Şal

Hırka; tarikat ehlinin giydiği geniş, önü açık, yakasız, kollu ve uzun giysiye denir. Hırka giymenin, tarikata girmek gibi bir anlamı vardır. Taç; başa giyilen yünden yapılmış şerpuş olup rengi ve şekli tarikatlara göre değişir. (Türer, 2013: 149-150). Aba; dervişlerin ve müritlerin giydikleri kalın ve kaba kumaştan yapılmış elbisedir (Uludağ, 2005: 17). Şal ise başı ve belden yukarısını örten, "çar", "rida", "füta" gibi

çeşitli isim şekilleri bulunan kıyafete denir. Bu kıyafetler, tasavvuf yolunda manevi değerleri ve içsel dönüşümü sembolize eder. Hırka, sade bir giysi olarak tasavvufun sade ve mütevazi yaşam tarzını temsil ederken, şal ve aba gibi giysiler içsel derinliği ve manevi yükselişi ifade eder. Taç ise manevi saadetin ve Allah'ın verdiği lütufların bir işaretidir.

Âşık şiirinde tarikatta giyilen bazı kıyafetlerin işlendiği görülür. Âşıklar, Allah yoluna giren insanların nasıl giyindiğine dair bilgiler verir. Bu bilgiler ile hem manevi bir rehberlik sunar hem de manevi değerleri anlatır. Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde en çok üzerinde durulan giysi ise hırkadır.

Sade bir yaşam tarzını benimsemek ve gösterişten kaçınmak, tasavvufî yola girmek için önemli bir adımıdır. İnsan, Allah'a odaklanıp dünya nimetlerine düşkün olmadığında, bu duruşunu giyimine de yansıtır. Bu konuda Âşık Selmanî, dünya hayatından feragat eden kişinin al yeşil giysilerini terk edip sade kıyafetler giydiğini, hırka ve şal gibi mütevazı giysileri tercih ettiğini ifade eder. "Al yeşil giysiler" zenginlik ve lüksün sembolüyken, "hırka" tasavvufî öğretilere uygun bir sade giyim tarzını temsil eder:

Terki dünya olan elbet yas çekip kara giyer
Al yeşilli libas giymez hırka şaldan ziyade (Avşar, 2010: 227).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise dünyayı terk edip derviş olanların tek dertlerinin aba, hırka ve şal olduğunu (Avşar, 2010: 293), abdal hırkasının ve şalının atılmaması gerektiğini (Avşar, 2010: 482), taç, hırka ve kemerin birer emanet olduğunu (Avşar, 2010: 265) ifade eder.

Hırka giymenin tarikata girmek gibi bir anlamı vardır. Hırka giymek, mürid adayının şeyhini kabul ettiğini gösterir. Hırka müride çeşitli törenlerle giydirilir. Bunun yanında hırka giymek, çeşitli tarikatlarda birine şeyhlik veya halifelik vermek anlamında da kullanılır (Özköse, 2018: 233). Bu bağlamda Âşık Sefil Selimî, tarikatlarda çeşitli hırkaların giyilmesini anlatır. Hırka giyip tarikata girenlerin manevi yolculuk için tecrit anlayışı içine girdiklerini belirtir:

Giyiniriz, türlü hırka
Karışırız, sahi kırka
Bağlıyız, Kur'anda çarka
Böyle kıldı, zülâl bizi (Özdemir, 2003: 141).

3.2.30 Tasavvufî mertebe ve kavramların oranı, işlevleri ve değerlendirme

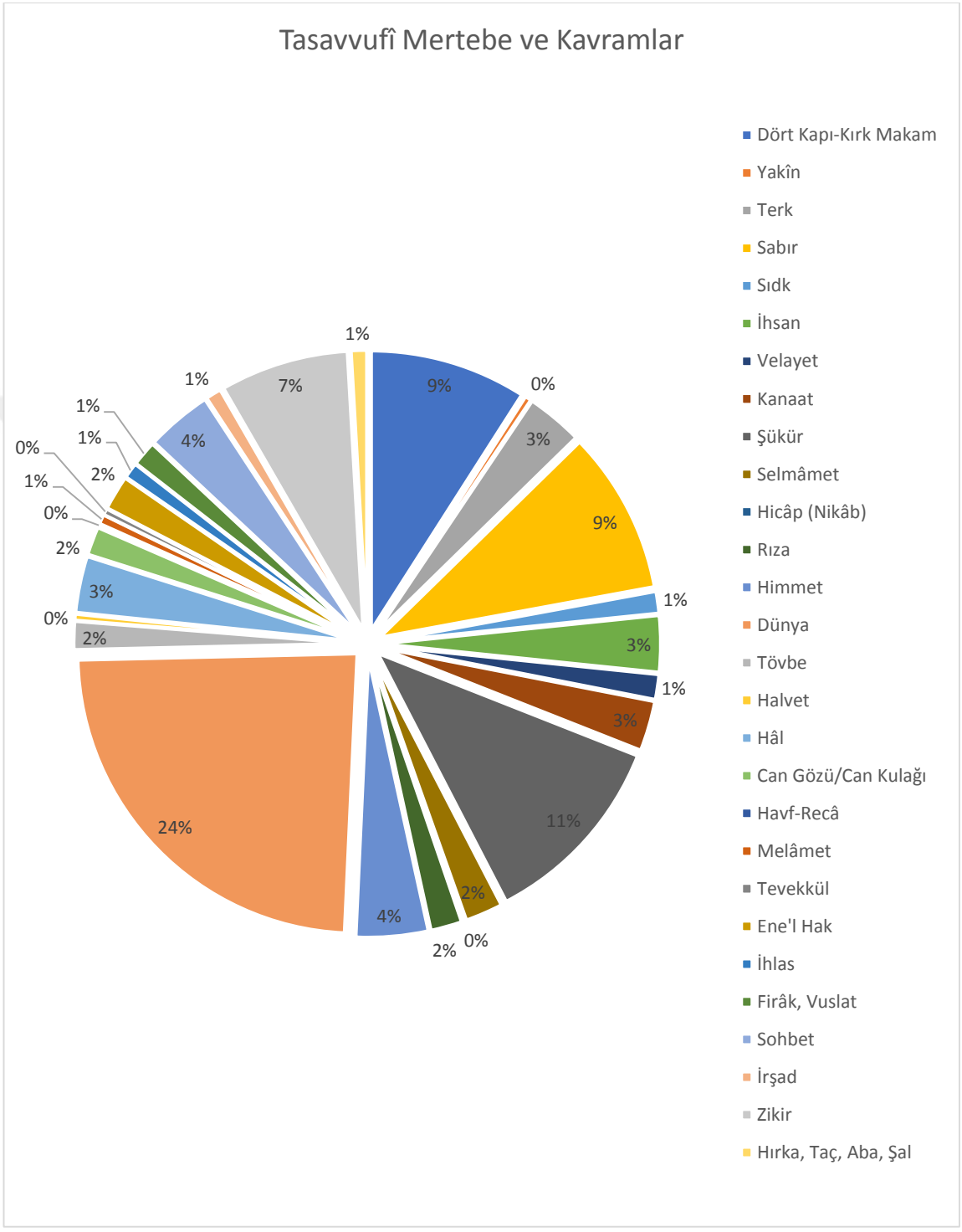

Şekil 3.31 Tasavvufî mertebe ve kavramların oranı[12]

[12] Aşk unsuru, âşıkların tek şiiri üzerinden ele alındığı için grafiğe eklenmemiştir.

Bu grafik, incelenen 553 şiir üzerinden oluşturulmuş olup Cumhuriyet Dönemi âşık şiirindeki tasavvufî mertebe ve kavramların yüzdelik oranlarını göstermektedir. Âşık şiirlerinin büyük bir kısmının %24'lük oranla "dünya" kavramına odaklandığı görülmektedir. Bu yüksek oran, dünyanın âşık şiirinde merkezi bir tasavvuf unsuru olduğunu göstermektedir. Âşıklar bu şiirlerde dünya yaşamının faniliğini vurgulayıp nasıl yaşanması gerektiğine dair öğütlerde bulunur. Âşık şiirlerinde en çok geçen tasavvufî kavramlar içinde ikinci sırayı %11'lik oranla "şükür" unsuru yer alır. Bu oran, âşıkların minnettarlık ve şükretme duygusunu önemsediğini gösterir. Tasavvufî yolda, kişinin Allah'ın lütuflarını ve nimetlerini takdir etmesi ve şükretmesi öğütlenir. En çok geçen kavramlardan üçüncü sırada ise %9'luk olanlarla "sabır" ve "dört kapı-kırk makam" vardır. Şiirlerde sabır, başa gelen türlü duruma karşı başa çıkmak ve şikâyette bulunmamak yaklaşımı yansıtırken dört kapı-kırk makam kişinin manevi yolculuğu esnasındaki aşamaları yansıtır. Grafikte verilen diğer unsurların ise daha az bir oranla âşık şiirinde işlendiği görülür.

Âşıkların tasavvufî mertebe ve kavramlar hakkında söyledikleri şiirlerin çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Bu şiirler; insanlara manevi olarak yol gösterir, içsel keşifleri teşvik eder ve Allah'a yaklaşmaya yardımcı olur. Âşıklar sabır, tevekkül, şükür ve terk gibi unsurlarla manevi olgunluğa ulaşma yolunda rehberlik eder. Dünya unsuru ile dünyevi arzuların geçici olduğunu ve gerçek mutluluğun ahirette olduğunu hatırlatır. İnsanları dünya ile olan aşırı bağlardan uzaklaştırarak içsel huzura yönlendirir. İhlas, tevekkül gibi unsurlarla, insanların Allah'a olan bağlılıklarını ifade eder. Sohbet, himmet, irşad gibi unsurlarla insanların manevi rehberlik arayışını yansıtır. İnsanların daha bilge ve manevi rehberlerden ilham almasına katkı sağlar. Halvet, hâl gibi unsurlarla içsel deneyimleri ve manevi keşifleri ifade eder. İnsanların iç dünyalarını derinlemesine anlamalarına ve manevi gelişimlerini izlemelerine yardımcı olur. Tövbe unsuruyla insanların hatalarını kabul etmeleri, affedilme ve yeniden doğma fırsatı bulmaları konularında rehberlik eder. İnsanların geçmiş hatalarından ders çıkarmalarına ve manevi olarak iyileşmelerine yardımcı olur. Zikir unsuru ile Allah'ı anma coşkusunu dile getirip insanların ruhsal olarak dinginlik bulmasını ve iç huzurlarını artırmasını sağlar.

Bu unsurlar, âşık şiirinde tasavvufî bir perspektif sunar ve insanların manevi yolculuklarını anlamalarına yardımcı olur. Şiirler, içsel bir deneyim ve Allah'a daha yakın bir ilişki arayışı içinde olanlar için bir kaynak olarak hizmet eder.

Sonuç olarak tasavvufî mertebe ve kavramlar, âşıkların manevi içsel yolculuğa olan ilgilerini yansıtan önemli unsurlardır. Âşıklar, bu kavramları işleyerek tasavvufun derin anlamlarını ifade etmiş, aynı zamanda insanın manevi olgunluğuna (insan-ı kâmile) ulaşma çabasını resmetmişlerdir. Şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat kapıları ile Allah'a ulaşma süreci anlatılırken, kırk makam ile bu kapıların aşamalarının olduğu ifade edilmiştir. Yakîn, terk, sabır, sıdk, ihsan, velâyet, kanaat, şükür, selâmet, hicâp, rıza, himmet, aşk, dünya, tövbe, halvet, hâl, can gözü/can kulağı, havf-recâ, melâmet, tevekkül, enelhak, ihlas, firâk, vuslat, sohbet, irşad ve zikir gibi unsurlar ise âşıklara insanın manevi gelişimini, ilahi aşkın ve birliğin derinliklerini anlatma aracı olmuştur. Bu unsurlar, âşıkların kendi içsel yolculuklarını ifade ederken aynı zamanda dinleyici veya okuyuculara da manevi bir keşif yapma ve derin anlam arayışında bir rehberlik sunma amacını taşımaktadır. İncelenen unsurlar arasında ilahi aşk ve dünya unsuru, âşıkların tasavvufî söylemlerinde önemli bir yeri teşkil etmiştir. İlahi aşk ve dünya unsurunun diğer unsurlara göre daha fazla işlenmiş olması, âşıkların Allah'a olan şiddetli sevgilerini ve dünya hayatına dair düşüncelerini yoğun bir şekilde ifade etme arzusunu yansıtmaktadır. Âşıklar, ilahi aşka dair şiirlerinde her şeyinin özünün aşk olduğunu, aşkın ıstıraplı bir yol olduğunu anlatmış sazlarını Allah'a kavuşma isteklerini dile getirmek için çaldıklarını ifade etmiştir. Dünya hayatının ise faniliğini vurgulayıp nasıl yaşanması gerektiğine dair öğütlerde bulunmuştur.

3.3 İnsan Tipleri

Tip, ayırt edici vasıflarıyla toplumsal bellekte yaşatılan karakterler olarak tanımlanır. Tipler, genel yaşam özellikleriyle benzerlik gösteren ancak kişisel özellikleriyle bireyleri ayıran kişilerdir (Karataş, 2001: 436). Âşıklar şiirlerde Allah'a ulaşma sürecinde farklı manevi evreleri, erdemleri ve zorlukları bazı insan tiplerine yer vererek dile getirmişlerdir.

3.3.1 İnsan-ı kâmil

İnsan-ı kâmil, olgun ve yetkin kişi anlamına gelir (Uludağ, 2005: 188). İnsanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olması itibariyle, tüm isim ve sıfatların mazharı olan "hazarât-ı hams" ve "meratib-i vücûd"u kendinde toplayan kişiye insan-ı kâmil denir (Yılmaz, 2021: 351). İnsanın vazifesi, dünyaya gelinceye kadar yedi perde ile perdelenmiş olan ruhunu, nefsin yedi mertebesinden tümünü geçmek itibari ile bu perdeleri kaldırıp insan-ı kâmil olmaya çalışmaktır (Türer, 2013: 212).

Âşık şiiri, ilahi aşkı ve manevi birliği temsil eden bir edebiyat geleneğinin parçasıdır. Bu geleneğin içinde insan-ı kâmil, yani manevi olgunluğa ermiş insan, önemli bir tip olarak yer alır. Manevi olgunluğa ermiş insan tipi, âşık şiirinde aşkın ve bilgeliğin simgesi olarak işlenir. Şiirlerinde, insan-ı kâmilin deneyimleri ve öğretileri, insanlara manevi bir ilham kaynağı olur ve onlara kendi ruhsal yolculuklarında rehberlik eder.

Her insanın içindeki kabiliyeti farklıdır ve kişinin manevi gelişimi de bu kabiliyetin ortaya çıkmasıyla şekillenir. Dolayısıyla, herkesin kendi özüne ve ruhsal ihtiyaçlarına uygun bir şekilde ilerlemesi önemlidir. Manevi yolda ilerlemek, kişinin içsel deneyimlerine, yaşam koşullarına ve ruhsal rehberliğe bağlı olarak değişir. Bu konuda insan-ı kâmil mertebesine ulaşmak için her bireyin aynı potansiyele sahip olmadığını belirten Âşık Müdâmî, doğruyu yanlıştan ayırt etmede içgörüye sahip olmayan kişilerin de bulunduğunu belirtir:

Her âlim ilminde amil olamaz
Umur-u zamiri şamil olamaz
Her ferdde insanı kâmil olamaz
Akı karasından seçmeyen de var (Aydın, 2012: 499).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde ise kâmillerin meclisinde bulunduğunu, onlardan ders aldığını (Aydın, 2012: 112), hakiki müminin kâmil olması gerektiğini (Aydın, 2012: 409) ve insan-ı kâmillerin dostu düşmanı bildiklerini dile getirir.

Âşık Sefil Selimî, "Enel Hak" diyen bir insanın kâmil olduğunu (Özdemir, 2003: 466), ilahi bilgi ve hakikati kâmil insanların öğretebileceğini (Özdemir, 2003: 576); Âşık

Gülhanî, kâmil bir insanın cahil ile çekişmeyeceğini (Gülhani, 1990: 63); Âşık Selmanî, kâmillerin meclisine cahillerin ulaşamayacağını (Avşar, 2010: 578); Âşık Reyhanî, kâmil insanların cahillere küsmeyeceğini (Aşır, 2009: 83), aksine cahillere yardım etmesi gerektiğini (Aşır, 2009: 108), onların sözünün kendisine bal gibi geldiğini (Aşır, 2009: 135); Âşık Efkârî, aşk kime ihsan olursa onun kâmil insan olacağını (Rayman, 1998: 302), mürşid-i kâmillerin eteğine yapışmak gerektiğini (Rayman, 1998: 296), ehl-i kâmillerin şanına varmak istediğini (Rayman, 1998: 240); Bardızlı Âşık Nihânî, kâmil insanların kelamlarına kulak verilmesi gerektiğini (Gedik, 1995: 231); Abduvlahap Kocaman, daima kâmillerle hasbihal edilmesi gerektiğini (Kayırhan, 2007: 124), onların gönül kırmadığını (Kayırhan, 2007: 131), kelamlarının ruhlara ilaç gibi geldiğini (Kayırhan, 2007: 139); Murat Çobanoğlu, kâmil insanların adaletli olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 240), sohbetlerinin tatlı olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 244), Allah'ın huzurunda özel bir yerleri olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 249); Şeref Taşlıova, kâmil insanda kinlik olmayacağını (Taşlıova, 2012: 778); Âşık Veysel, kâmilin ilminin herkese nasip olmayacağını (Kaya, 2004: 264); Âşık Mahzunî Şerif, kâmillerin sözünden âriflerin anladığını (Zaman, 1999: 168) söyler.

Âşıkların eserlerinde işlenen insan-ı kâmil tipi, yüksek ahlakî ve manevi değerlere sahip, bilgeliği ve derin anlayışı olan ideal bir insan modelidir. Bu tip, doğruyu yanlıştan ayırt edebilme yeteneğine sahip olup, hakikati ve ilahi bilgiyi kavrayabilen bir yapıya sahiptir. Kâmil insan, adaletli, yardımsever, kin tutmayan ve cahillerle çekişmeyen bir karakter sergiler. Onun sohbetleri tatlı, sözleri ruhlara şifa gibidir ve gönül kırmaktan kaçınır. Kâmil insanın bilgi ve hikmeti herkese nasip olmayacak kadar derin ve özeldir. Manevi olgunluğa erişmiş bu kişiler hem kendi iç dünyalarında hem de toplumsal ilişkilerinde dengeyi ve huzuru sağlarlar. Onlar, toplum için rehberlik eden, doğru yolu gösteren ve ilahi hakikatleri öğreten önderlerdir. Bu tip, âşıkların gözünde en yüce insan modelini temsil eder.

3.3.2 Evliya-Veli-Eren

Evliya; veliler, dostlar anlamına gelir. Evliyalar, Allah'ın özel olarak ilgisine, sevgisine ve yardımına erişen kişilerdir. (Uludağ, 2005: 130). Âşık şiiri geleneğinde âşıklar, manevi yolda ilerlerken ilham aldığı ve takip ettiği evliyaları anlatır.

Evliyaların ermişliklerine, manevi yeteneklerine ve insanlara yol göstermelerine vurgu yapılır. Allah'a olan bağlılıkları, ihlasları methedilir. Manevi makamlarına ve ilahi sırlara erişmelerine hayranlık besleyen şiirler söylenir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde evliyaların insanlara yol göstericilik yaptığı ve onların derin sırlara sahip olduğu düşüncesi işlenir. Evliya sırlarının sıradan yabancı kişilere aktarılmasının uygun olmadığı belirtilir.

Dünyaya nice evliya gelip gitmiştir. Bu kutsal kişiler, manevi yolda ilerlemiş ve yüksek ahlaki değerlere sahip olmuşlardır. Onlar, sadece kendi kişisel kurtuluşlarına değil, aynı zamanda toplumlarını da aydınlatmak için çaba göstermişlerdir. Yoldan çıkmış insanlara rehberlik ederek, onları doğru yola yönlendirmişlerdir. Bu durum, Zülfikar Akgün'ün (Âşık Divanî) dizelerinde şöyle aktarılır:

Evliyalar gelip geçti cümle insanlar aşkına
Yol gösterdi yoldan çıkmış seller gibi taşkına
Bu gün dahi medet sizden biz kullar gibi şaşkına
Ruhumuzu kıyamette bağışlat Pir Hacıbektaş (Akgün, 1962: 47).

Evliyalar, derin manevi bilgileri ve sırları içlerinde barındırır. Ancak, bu sırların önemini ve hassasiyetini bilerek, bilgisiz ve hazır olmayan kişilerden saklamak gerekir. Cahillerden saklanması, bu manevi bilgilerin yanlış anlaşılmasını ve yanlış kullanılmasını engeller. Âşık Selmanî, evliyaların sırlarını korumanın ve cahillere açıklamamanın önemini vurgular:

İrfan meclisinden uzak kaçmayıp
Bilinmeyen yerde cevher kaçmayıp
Evliya sırrını yâda açmayıp
Cahilden saklayıp sır etmeliyiz (Avşar, 2010: 642).

Âşık Selmanî; diğer şiirlerinde ise, evliyaların yolundan herkesin yürüyemeyeceğini (Avşar, 2010: 463), evliya sırlarını anlamanın sadece evliyaların yolunda ilerleyenler için mümkün olabileceğini (Avşar, 2010: 620), evliyaların Hızır elinden ab-ı hayat

içtiğini (Avşar, 2010: 645) ve evliyaların pîrinin Hz. Ali olduğunu (Avşar, 2010: 566) dile getirir.

Abdulvahap Kocaman, evliyaların içinin dışının namaz olduğunu (Kayırhan, 2007: 205); Âşık Reyhanî, geçmiş dönemlerde Anadolu'da pek çok evliyanın yaşadığını (Aşır, 2009: 121); Âşık Mahzunî Şerif, Anadolu'nun evliyasının bitmeyeceğini (Zaman, 1999: 175); Âşık Müdâmî, evliyaların gözünde değer kazanmak gerektiğini (Aydın, 2012: 433); Murat Çobanoğlu, evliyaların akşam zikre daldığını (Kafkasyalı, 2012: 265); Âşık Sefil Selimî, evliyaların kendisini cezbettiğini (Özdemir, 2003: 201), manevi gelişim yolunda ilerlemek isteyen kişinin kalbinde evliya sevgisinin olması gerektiğini (Özdemir, 2003: 319) ifade eder.

Allah dostu anlamında gelen veli, evliya kelimesinin tekilidir. Âşıklar, evliyanın yanında veliyi kelimesini kullanarak manevi alemde yüksek derecelere ulaşmış kişileri ifade ederler. Bu bağlamda Âşık Nihânî, dünyayı sevenlerin veli olmadığını (Gedik, 1995: 201); Âşık Sefil Selimî, velilerin ölmeyip evrensel olduğunu (Özdemir, 2003: 228), kadın velilerin bulunduğunu (Özdemir, 2003: 228); Murat Çobanoğlu, velilerin kalp ile çalıştığını (Kafkasyalı, 1998: 206); Âşık Gülhanî, velilerin yiğit olup haksızlığa boyun ermediğini (Gülhani, 1990, 27); Ali İzzet Özkan velilerin güzellikler için çabaladığını (Başgöz, 1979: 125); Davut Sularî, ahir zaman velilerinin insanlara yol gösterdiğini (Yalsızuçanlar, 2018: 128); Halil Karabulut, velilerin zahmetlere katlandığını (Karabulut, 1998: 9); Âşık Deryamî, velilerin sabırla hareket ettiğini (Deryamî, 1990: 29); Âşık Mahzunî, velilere dert dökülebileceğini (Zaman, 1999: 253) ve velilerin anlayışlı olduğunu (Zaman, 1999: 343) ifade eder. Bunun yanında bazı şiirlerde veliyullah gibi nitelemelerle Hz. Ali'nin ve Hacı Bektâş'ın veli olduğu vurgulanarak örnek veli tipi çizilmiştir: (Divani, 1962: 36), (Özdemir, 2003: 166, 423, 516), (Avşar, 2010: 283, 469, 482, 645), (Aydın, 2012: 413).

Âşık şiirinde evliya ve veli tipi, manevi olgunluğa erişmiş, Allah'ın özel ilgisine, sevgisine ve yardımına mazhar olmuş kişiler olarak betimlenir. Bu kişiler, yüksek ahlakî değerlere sahip olup, ilahi sırlara erişmiş, derin manevi bilgi ve yeteneklerle donatılmışlardır. Hayatlarını namaz, zikir gibi ibadetlerle geçişmişlerdir. Evliya ve veliler; topluma rehberlik eden, insanlara doğru yolu gösteren ve onları manevi yolda

ilerlemeye teşvik eden önderlerdir. Onlar, Allah'a olan bağlılıkları ve ihlaslarıyla tanınır, sabırlı, adaletli ve yardımseverdirler. Evliya ve veliler, ilahi bilgilere ve sırlara sahip olup, bu bilgileri ancak manevi olgunluğa erişmiş kişilere aktarırlar. Haksızlığa boyun eğmeyen, cesur ve erdemli kişilikleriyle toplumu aydınlatır, doğru yola yönlendirirler. Ayrıca, kadın velilerin de bulunduğu, onların da yüksek manevi derecelere ulaşabildiği vurgulanır. Bu kişiler, zorluklara göğüs gerer, metanetle hareket eder ve sabırla hizmet ederler.

Eren; ulaşan, varan, vuslatı gerçekleştiren, veli, ermiş, kâmil insan olarak açıklanır (Uludağ, 2005: 125). Âşık şiiri geleneğinde erenler, manevi yolculuğun kılavuzları, manevi yükselişin sembolik temsilcileridir. Onların sözleri ve tavsiyeleri, âşıkları daha derin bir anlama ve manevi gerçeklere yönlendirir. Âşık olma sürecinde âşıklara yol göstererek onların Allah'a yakınlaşmalarını sağlarlar.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde erenler, âşıkların manevi yolculuklarına ışık tutan, ilham veren ve yol gösteren kişilerdir. Erenler, özgünlükleri derin bilgileri ve manevi tecrübeleriyle âşıkları etkilemiştir. Buna bağlı olarak şiirlerde, âşıkların erenlere duydukları hayranlık ve onların yolundan ilerleme arzusu dile getirilmiştir.

Erenler, Hak için canını feda edip mücadele eden, kâinatın derinliklerindeki gerçekleri görebilen ve kendi varoluşlarının özünü anlayabilen kişilerdir. Kendilerini dış dünyanın yansımalarıyla değil, içsel keşifleriyle tanır ve bu yolculukları sırasında hakikatin derinliklerine inerler. Bu konuda Murat Çobanoğlu, erenlerin gerçek güzelliklerini ve içsel derinliklerini kendi öz aynalarında bulduklarını ifade eder:

Mutlâka konuşur Hakk'a erenler
Hak için canını fedâ edenler
Kendini âlemde güzel görenler
Mutlâka bakmıştır öz aynasına (Kafkasyalı, 1998: 201).

Murat Çobanoğlu, diğer şiirlerinde ise erenlerin eşiğinin açık olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 263), akşam olunca zikre daldıklarını (Kafkasyalı, 1988: 265) dile getirir.

Erenler, âşıkların âşk yoluna adım atmalarını sağlayan manevi kişilerdir. Âşıklar, erenlerin rehberliğiyle aşkı tatma ve içselleştirme deneyimini yaşarlar. Erenler, manevi derinliklerde yol göstererek âşıkların kalplerini Allah'a olan sevgiyle doldururlar, böylece âşıklar da kendi içlerindeki sevginin gerçek kaynağını keşfederler. Bu bağlamda Âşık Efkârî, erenlerin yanına geldiklerini, gerçekleri gösterdiklerini, sevgiliyi kendisine muamma (bilmece) ettiklerini, bu muammayı çözmek için çaba sarf ettiğini ifade eder:

Yatarken erenler yettiler bana
Endam aynasını tuttular bana
Yâri bana muamma ettiler bana
Çalıştım çözdüm de indiremedim (Rayman, 1998: 131).

Âşık Efkârî, diğer bir şiirinde (Rayman, 1998: 142) erenlerin pîrinin Anadolu'da yaşadığını dile getirir.

Âşıklar, kendilerini Allah aşkıyla yanıp kavrulan erenlerin topluluğuna katılmayı arzularlar. Onlar, bu yolda Allah'a olan aşkla yanıp tutuşur, erenlerle birlikte olmanın derin manevi deneyimini ararlar. Bu konuda Abdulvahap Kocaman, erenlerin arasına katılıp onlar gibi Allah aşkı ile yanıp tutuşmayı, insanların imdatlarına yetişmeyi ve yaralarını sarmayı diler:

Allah aşkı ile yanıp tutuşsam
Erenlerin arasına katışsam
İmkânsızın imdadına yetişsem
Yarasını sarsam ne mutlu bana (Kayırhan, 2007: 2006).

Erenlerin mücadelesi yüce bir amaç içindir. Bu nedenle, onların içindeki bilgeliği ve ilhamı anlamak için derinliklere inmek gerekir. Erenlerin deneyimlerinden beslenmek ve onların öğretilerini sindirmek âşıklar için önemlidir. Âşık Mahzunî Şerif, erenlerin yolundan gitmeyi, onların davasının yüce bir dava olduğunu bu nedenle bu davada Allah'ı zikrederek harekete geçmek gerektiğini şu şekilde dile getirir:

Erenler lokmasını

Yudalım hak hak diyerek
Bu dava ulu davadır
Güdelim hak hak diyerek (Zaman, 1999: 246).

Âşık Mahzunî Şerif, diğer şiirlerinde, erenlerin sırrının serden geçmediğini (Zaman, 1999: 137), erenlerin konup erlerin göçtüğünü (Zaman, 1999: 178), erlerin semada özü pak dolaştığını (Zaman, 1999: 250) ifade etmiştir.

Âşıklardan Davut Sularî, bir ere tabi olduğunu (Yalsuzuçanlar, 2018: 44); Âşık Daimî, erenler katına çıkılması gerektiği (Zaman, 2008: 185); Âşık Sefil Selimî, erenlerin görülmesi gerektiğini (Özdemir, 2003: 134), onları kalpte yaşatmak gerektiğini (Özdemir, 2003: 319); Bardızlı Âşık Nihânî, erenlerle gezdiğini (Gedik, 1995: 202); Âşık Reyhanî, erenleri unutmamak gerektiğini (Aşır, 2009: 41); Âşık Müdâmî, erenlerin Allah'a aşk ile erdiğini (Aydın, 2012: 667) ve onların kendisini âşık ettiğini (Aydın, 2012: 684) dile getirmiştir.

Âşık şiirinde eren tipi, ruhanî bir olgunluğun ve Allah'a bağlılığın sembolüdür. Erenler, kendi varoluşlarının esasını anlamış ve içsel bir keşif yolculuğundan geçmişlerdir. Allah sevgisiyle tutuşmuş ve bu aşkı âşıklara kendi rehberlikleriyle tattırmışlardır. Kalplerini, Allah sevgisiyle doldurarak âşıkların manevi gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Erenlerin bir dava ve hedefi vardır; bu dava Allah'a olan sadakatleri ve O'nun yolunda ilerleme arzularıdır. Onlar, derin manevi bilgelik ve sırlarla donanmışlardır, bu yüzden âşıklara manevi yükselişlerinde örnek oluşturmuşlardır.

3.3.3 Ârif-Âlim

Ârif; bilen, vakıf, aşina, tanıyan, anlayışlı, irfan ve mârifet sahibi anlamlarına gelir. Ârifler, Allah'ın kendi zatını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşahede ettirdiği kimselerdir (Uludağ, 2005: 44). Âşık şiirinde ârifler, ilahi aşkın yüceliğini ve manevi derinliklerini temsil eder. Âşıklar ârifleri, aşkın sırlarını anlayan, sevgilinin (Allah'ın) güzelliğini gören ve O'na olan yakınlığın tadını yaşayan insan olarak görür. Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde âriflik, insanın manevi bir hedefi olarak görülür. Âriflerin sıradan insanların göremediği derinlikleri sezdiği, olağanüstü bir sezgiye

sahip oldukları vurgulanır. Ârifler ile cahiller karşılaştırılır. Ârif olmak isteyen insanlara birtakım nasihatlerde bulunulur.

Ârif olmak isteyen insan, insanı sevip Hüda'yı görme yolunda ilerler. İnsanı sevmek, yaratıcının yaratılmışa olan yansımasını ve birliğin anlamını kavramak için bir adımdır. Böylece, insanı sevmek, ârifin Hakk'ı sevmesi ve gerçeği görmesi için bir araç haline gelir. Bu durum Ahmet Günbulut'un (Âşık Sefil Selimî) dizelerine şöyle yansır:

İlim, bilim, eyler tarif
Şu husus her şeyden zarif
Olmak istiyorsan arif
Sev insanı gör Huda'yı (Özdemir, 2003: 138).

Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde ise ârifle sohbete oturulması gerektiğini (Özdemir, 2003: 211), âriflerin hatır bilmek ile menzil aldığını (Özdemir, 2003: 319), âriflerin kuşların dilinden anladığını (Özdemir, 2003: 430) ve âriflerin mana hocası olduğunu (Özdemir, 2003: 458) ifade eder.

Delikli bir kaba su doldurmak, suyun hızla akmasına rağmen kabın dolmaması anlamına gelir. Cahiller delikli bir kap gibidir ve âriflerden aldıkları bilgiler ile zihinlerini dolduramaz. Bunun yanında ârifler, cahillerden aldıkları ibretle kendilerini geliştirirler ve manevi anlamda yüksek bir seviyeye ulaşırlar. Bu bağlamda Âşık Selmanî, âriflerin cahillerle olan etkileşimine dikkat çeker:

Cahillere, ariflerin sohbeti
Delik kaba su doldurmuş gibidir
Arifler, cahillerden alır ibreti
Yüksek tahsillerden almış gibidir (Avşar, 2010: 525).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise âriflerin hayatın manasını çözdüklerini (Avşar, 2010: 265) ve ilmin her çeşidinden anladıklarını (Avşar, 2010: 287) dile getirir.

Davut Sularî, âriflere teslim olmak gerektiğini (Yalsızuçanlar, 2018: 147); Âşık Hasretî, ârif kişilerin hatalarından arındığını (Hasretî, 1989: 45); Âşık Reyhanî, âriflerin kalbinin aya benzediğini (Aşır, 2009: 62), ilim ile ilgilenen insanların ârif olacağını (Aşır, 2009: 69), delilerin huzurlu âriflerin üzgün olduğunu (Aşır, 2009: 96); Âşık Müdâmî, âriflerin olaylardan kıssadan hisse çıkardığını (Aydın, 2012: 490), her işe hikmetle baktıklarını (Aydın, 2012: 502), bir harften bile mana çıkardıklarını, aşk kelamından anladıklarını (Aydın, 2012: 532), Allah'tan gelen dersleri anlayanların ârif olacağını (Aydın, 2012: 715); Âşık Daimî, insanların âriflerin yanında hadlerini bilmesi gerektiğini (Zaman, 2008: 213), âriflerin mütevazi bir tavır sergilediklerini (Zaman, 2008: 220), onların sözlerine uymak gerektiğini (Zaman, 2008: 220); Âşık Hüdaî, âriflerin sözlerinin anlamlı olduğunu (Hüdaî, 2001: 10), onların meclislerine girilmesi gerektiğini (Hüdaî, 2001: 105); Âşık Veysel, âriflerin âşık olan kişilerin ehl-i kemâl olduklarını bildiklerini (Kaya, 2004: 243); Şeref Taşlıova, âriflerin sözünün insanlara küpe olması gerektiğini (Taşlıova, 2012: 216), kendisinin âriflerden öğüt aldığını (Taşlıova, 2012: 242); Âşık Mahzunî Şerif, âriflerin kâmillerin sözünden anladığını (Zaman, 1999: 186), âriflerin insanı sözüyle tarttığını (Zaman, 1999: 203), âriflerin güzel huya baktığını (Zaman, 1999: 250) ve âriflerin kılı kırktan süzdüğünü (Zaman, 1999: 343) ifade eder.

Âşık şiirinde âlimler, evrenin sırlarını çözebilen ve ilimle donanmış kişiler olarak yüceltilir. Bu âlimler, âlemi ölçüp biçer ve kâinatın işleyişini derinlemesine anlarlar. Her ilimde yetkin olan bu bilge kişiler, bilgi ve hikmet sahibi olarak tezata düşmeden, nefislerini kontrol altında tutarlar. Kendilerini bilip, manevi olgunluğa ulaşırlar. Halden anlayan ve insanlara rehberlik eden âlimler, sadece bilgiyle değil, aynı zamanda erdem ve ahlakla da örnek olurlar.

Âlim; bilgin anlamına gelip Allah'ın kendi zatını, sıfatlarını, fiillerini ve isimlerini ilme'l-yakîn yolu ile temaşa etme mertebesine çıkarttığı kimselere denir (Uludağ, 2003: 36).

Âlimler, âşık şiirinde sıkça yer alan ve saygı duyulan kişilerdir. Âlimlere duyulan sevgi, hayranlık ve saygı âşık şiirinde sıkça dile getirilir. Onların bilgeliği, erdemi ve topluma sağladıkları rehberlikleri, âşıklar tarafından övülür. Manevi değerlere sahip

çıkan, insanlara rehberlik eden ve içsel aydınlanma yolunda ilham veren kişiler olarak anılır. Onların hikmet dolu sözlerinin kalplere nur saçtığı, karanlık gönüllere güneş gibi doğduğu ifade edilir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirlerinde âlimler ile ilgili bazı nitelikler dile getirilir. Âlimler ile oturup kalkılması, onlardan bir şeyler öğrenilmesi gerektiği, cahillerden uzak durulması gerektiği vurgulanır. Âlimlerin öğretici ve ilham verici rolleri ön plana çıkarılarak gerçek bilginin kaynağına erişmek amaçlanır.

Âlimler, bilgi birikimleri, gözlem yetenekleri ve derin analizleri sayesinde evrenin doğasını anlamlandırabilirler. Gözlemleri ve araştırmalarıyla evrende var olan düzeni ve işleyişi çözümleyerek, insanlığın merakını ve bilgisini artırırlar. Bu konuda Âşık Veysel, şu dizeleri söyler:

Âlimler âlemi ölçer biçerler
Hanını hasını eler seçerler
Bu dünya fanidir konar göçerler
Veysel der ki gel barışak küslerim (Kaya, 2004: 211).

Âşık Veysel, bir başka şiirinde (Kaya, 2004: 264) cahillerin çok okusa da âlim olamayacağını dile getirir.

Âlimler, kâinatı anlamak için zihinlerini ve kalplerini açarlar, evrenin sırlarını çözümlemeye çalışırken bilimin ışığını kullanırlar. Bu sayede, âlimler, insanlığın bilgi dağarcığını zenginleştirir ve evrenin derinliklerindeki gerçekleri aydınlatırlar. Bu konuda Murat Çobanoğlu, insanın bilgi sahibi olmadan gerçek insan olmayacağını belirtir. İlim için ise âlimlerden faydalanmak gerektiğini söyler:

Bilmediğin şeyi hemen yaz öğren
Türkçe konuş, Türkçe oku öz öğren
Âlim kişilerden güzel söz öğren
İlimsiz bir kimse insan olamaz (Kafkasyalı, 1998: 259).

Murat Çobanoğlu, diğer şiirlerinde âlimlerin etrafında geride oturmak ve onlara baş kaldırmamak gerektiğini, âlimlerin meyhaneye değil camilere giden kişiler olduğunu (Kafkasyalı, 1998: 267) dile getirir.

Cahillik, karanlıktır; bilgi ise aydınlıktır. Dolayısıyla, âlimlerin yanında olmak, karanlığın içinde kaybolmak yerine ışığa doğru bir yolculuğa çıkmaktır. Âlimler, bilgi ve bilgelikleriyle insanlığın yolunu aydınlatırken, cahillik ise sadece karanlık bir bilinmezlik bırakır. Bu bağlamda Abdulvahap Kocaman, âlimin yanında olmanın cahilin sözünü dinlemekten daha iyi olduğunu vurgular:

Cahilin sözünü dinlemedense
Alimin yanında ol daha iyi
Üç beş gevezeye dost demedense
Gerçek bir arkadaş bul daha iyi (Kayırhan, 2007: 134).

Abdulvahap Kocaman, bir başka şiirinde (Kayırhan, 2007: 221) âlimlerin sözünün baldan tatlı olduğunu ifade eder.

Âlimler, bilgi ve anlayışlarıyla dünyayı bir noktadan seçerler. Tasavvufta bu nokta, hakiki birliği temsil eder; yani evrenin özündeki birliği ve bütünlüğü keşfetmeye yönelik derin manevi bir arayışı ifade eder. Bu konuda Âşık Müdâmî, âlimlerin dünyayı noktadan seçerek manayı anladıklarını ifade eder:

İyi anla dostum iş bu manayı
Âlimler noktadan seçer dünyayı
Kays Leyla yüzünde gördü Mevlâ'yı
Bilmeyenler sanar aşkı Leyla'dır (Aydın, 2012: 848).

Âşık Müdâmî, diğer bir şiirinde âlimlerin her ilimde âmil olamayacağını (Aydın, 2012: 499) dile getirir.

Âşık Hüdaî, âlimin hayalinin ve düşünün makbul olduğunu (Hüdaî, 2001: 17); Âşık Sefil Selimî, âlim olunması gerektiğini (Özdemir, 2003: 106), âlimleri araştırmak gerektiğini (Özdemir, 2003: 353), ilim bilen âlimin tezata düşmeyeceğini (Özdemir,

2003: 529), âlimlerin nefislerine düşmediklerini (Özdemir, 2003: 597); Âşık Divanî, pîr olanların âlim olduğunu (Divani, 1962: 56); Âşık Selmanî, âlimin işinin men arafı bilmek olduğunu (Avşar, 2010: 401), âlim olanların her hesaptan anlayacağını (Avşar, 2010: 411), âlimlerin halden anladığını (Avşar, 2010: 546), cahil sözlerinin âlimlere hoş gelmediğini (Avşar, 2010: 525); Âşık Efkârî, Anadolu'da nice âlimlerin yetiştiğini (Rayman, 1998: 228); Âşık Talibî, her âlimin rahmet göremediğini (Kaya, 2013: 406) ifade eder.

Âşık şiirinde ârif tipi, ilahi aşkın yüceliğine sevgi ile ulaşan, bu aşkın derinliklerini keşfetmiş ve manevi bir olgunluğa erişmiş bir bilgin olarak öne çıkar. Onlar, Allah'ı sevgiyle kucaklayarak O'na yakınlaşırlar ve bu yakınlaşma sürecinde bilgelik sunarlar. Ârifler, hayatın manasını çözmüş, tüm ilimlerden anlayan ve hatalardan arınmış kimselerdir. İlahi aşkın sırlarını kavrayan, mütevazi bir tavır sergileyen ve olgun kişiler bilinenler. Bu nedenle şiirlerde, âriflerle sohbete oturmanın önemi vurgulanmış ve onlardan ders almanın manevi bir zenginlik olduğu ifade edilmiştir.

3.3.4 Âşık

Âşık; tutkun, düşkün, vurgun, haddinden çok fazla ve aşırı boyutta seven, Allah'ı son derece ve azami mertebede seven kişiler anlamına gelir (Uludağ, 2005: 48). Âşıklık geleneğinde dinî konularda şiir söyleyen kişilere "Hak Âşığı" denilir (Sakaoğlu, 2014: 101).

Âşık şiirlerinde "Hak Âşığı" tipi, manevi bir deneyim yaşayan, Allah'a yönelen ve O'nun sevgisini arayan kişiyi temsil eder. Âşık, maddi dünyanın sınırlarını aşarak içsel bir yolculuğa çıkar ve gerçek varlık olan Allah'a ulaşmaya çalışır. İlahi aşkı yaşamak için dünyevi arzulardan arınmayı ve Allah'a yönelmeyi hedefler.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri geleneğinde âşık olmanın gerektirdiği birtakım vasıflar işlenir. Şiirlerde daha çok âşıkların Allah'a yönelmeleri, nefislerini kontrol altına almaları ve mürşitlerine bağlı kalmaları üzerinde durulur. Bir taraftan âşıklığın zor bir süreç olduğu söylenirken bir taraftan da âşığın halinin anlaşılmasının güç olduğu dile getirilir.

Âşıklar, pîrin elinden içtikleri içecekle manevi bir tecrübe yaşar. Bu deneyim, kalplerinde ilahi aşkın ve tutkunun kıvılcımını alevlendirir. Aşk ateşi, onları meclislerde buluşturur, bir araya getirir. Kendilerini tamamen aşka teslim ederek nefislerini öldürürler. Bu ölüm, aşkın sonsuzluğuna ve birlik bilincine ulaşmak için bir adımdır. Âşıkların bu özellikleri Âşık Davut Sularî'nin dizelerinde yer bulur:

Benden sorulursa âşık olanlar
Manen pir elinden içen âşıktır
Meclis olup değerini bulanlar
Kendi cenazesini kılan âşıktır (Yalsızuçanlar, 2018: 103).

Âşıklık, Allah'ın kullarına bahşettiği nadir bir lütuftur. Bu derin ve kutsal duygu, insanın kalbine Allah'ın rahmetiyle yerleşir. Âşıklık, insanı ilahi aşkla doldurur ve O'na olan bağlılığı güçlendirir. Allah'ın hediyesi olan bu yüce duygu, insanın ruhunu yüceltir ve manevi bir aydınlanma sağlar. Âşıklar, bu lütfa erişen kullar olarak, sevgilerini ve bağlılıklarını Allah'a olan derin şükranlarıyla ifade ederler. Âşıklığın Allah'ın hediyesi olduğunu vurgulayan Âşık Mevlüt İhsanî, âşıklığın ruhun arzusunu ve kalbin sesini yansıttığını, bunun ölçülmez ve tartılmaz bir değer olduğunu ifade eder:

Sorma âşıkları kimin nesidir
Aşıklık Mevla'nın hediyesidir
Ruhun arzusudur kalbin sesidir
Ne ölçen hisseder ne tartan anlar (Düzgün, 2015: 48).

Âşık Mevlüt İhsanî, diğer şiirlerinde ise âşıkların ahının mermerleri delebileceğini (Düzgün, 2015: 24), âşık olanın maşukun kapısında köle olacağını (Düzgün, 2015: 46) ifade eder.

Âşık Efkârî, âşıkların aşkın bülbülü olup Allah aşkı için öttüklerini (Rayman, 1998: 150), mürşidin elinden mey içerek uyandıklarını ve bin türlü renge boyandıklarını (Rayman, 1998: 180), ilahi sanat icra ettiklerini, halkın derdini bildiklerini, divan, koşma, destan hikâye söylediklerini, saz çaldıklarını (Rayman, 1998: 139-140) ve âşıklığın Hz. Âdem'den miras kaldığını (Rayman, 1998: 284) dile getirir.

Âşık olanlar, aşklarını dile getirirken sözleri birer mücevhere dönüşür. Her bir sözcük, derin bir anlam taşır ve bu anlamı sadece aşkın içinde yüzenler anlayabilir. Onları anlamak için onların alemini tatmak, sözlerinin derinliğini tartmak gerekir. Bu durum Âşık Hüdaî'nin mısralarında şöyle yankı bulur:

Aşık olmak ne alemdir
Tatmayanlar anlamaz ki
Her sözü bir mücevherdir
Tartmayanlar anlamaz (Hüdaî, 2001: 40).

Âşık Hüdaî, diğer bir şiirinde fani dünyada âşıkların gülmeyeceğini, gerçek âşık olanların ölmeden önce öldüğünü (Hüdaî, 2001: 44) dile getirir.

Gerçek âşıklar, manevi uyanıklıklarını korur ve gafletin esaretine düşmezler. Onlar, dikkatli bir şekilde manevi yönde ilerlemek için yüksek dereceli kişilerle birlikte olmayı tercih ederler. Çünkü bu kişiler, onların manevi gelişimine rehberlik eder ve aşkın gerçek anlamını kavramalarına yardımcı olur. Bu konuda Ahmet Gübulut, (Âşık Sefil Selimî), gerçek âşık olan kişilerin uyanık ve bilinçli bir halde olduklarını, manevi rehberlerine yönelerek onların bilgeliğinden istifa ettiklerini vurgular:

Ehli irfan kişi her lafı yutmaz
Birkaç boş satırla bu dava bitmez
Gerçek aşık olan gaflette yatmaz
Pir yanına gider tez dikkat eyle (Özdemir, 2003: 205).

Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde ise âşık olanların ışık saçtığını (Özdemir, 2003: 158), belalı ve çileli bir hayat yaşadıklarını (Özdemir, 2003: 198), şiir yazarak âşık olunmadığını (Özdemir, 2003: 204), âşığın göz yaşlarının mermerleri deldiğini (Özdemir, 2003: 225), âşıkların yapılan sohbetlerden ibret alması, kazancını zay etmemesi, mucizeleri kerametleri duyması gerektiğini (Özdemir, 2003: 294), âşıkların aşk yolunda dost aradığını (Özdemir, 2003: 319), âşıkların halinden âşıkların anlayacağını (Özdemir, 2003: 353), âşık olanların mert olup ak giydiklerini (Özdemir,

2003: 488) ve maşuğun yerinin âşıkların gönlü olduğunu (Özdemir, 2003: 520) dile getirir.

Âşıklar, birbirlerini derinlemesine anlarlar; zira kalpleri aynı yolda yol alır. Hakk'ın yolunda arınmış olan bu âşıklar, dünya malına olan taleplerden uzak dururlar. Onların kalplerindeki aşk, zamana meydan okur ve daimidir. Bu durumu Âşık Selmanî, şöyle ifade eder:

Âşık bilir âşıkların halını
Âşıklar pak eder Hakk'ın yolunu
Verseler istemez dünya malını
Her zaman gönlümün gözü Bengisu (Avşar, 2010: 599).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise âşıklığın saadet getirdiğini (Avşar, 2010: 292), âriflerin âşıkları anlayacağını (Avşar, 2010: 272), âşıkların her söze darılmayacağını (Avşar, 2010: 221), âşıklığın gizli bir ilim olduğunu (Avşar, 2010: 245), âşıkların sözlerinin zârif ve gerçek olduğunu (Avşar, 2010: 247), Mevlâ derdinin âşıkları halden hale düşürdüğünü (Avşar, 2010: 293), âşıktaki sevdanın gizli bir hikmeti olduğunu (Avşar, 2010: 318, 461), âşıklara çile çekmenin kar olduğunu (Avşar, 2010: 318, 567) ve âşıkların bahtının ezelden kara olduğunu (Avşar, 2010: 600) ifade eder.

Âşıkların en büyük arzusu Allah'ın sonsuz güzelliğidir. Ârifler, bu arzuyu kalplerinde taşıyan gerçek âşıklardır ve onlar, Allah'a olan sevgi ve bağlılıklarında derin bir içsel anlayışa sahiptirler. Bunun yanında âşıklık, sabır ve sürekli çaba gerektiren uzun bir süreçtir. Âşıklar, bu yolculukta sürekli olarak nefislerini ve dünyevi arzularını aşmalı, manevi gelişimlerini ilerletmek için çaba göstermelidirler. Bu durumu Âşık Veysel, mısralarında şöyle ifade eder:

Asıl âşıkların arzu cemâldir
Arifler bilirler ehl-i kemâldir
Aşıklık bizlere yüz yıllık yoldur
Koşsak da peşinden hemen âşıklar (Kaya, 2004: 243).

Âşık Veysel, diğer şiirlerinde ise âşıkların âlemde gülmediklerini (Kaya, 2004: 173), her zaman ah çekip ağladıklarını (Kaya, 2004: 304), sevda ile savaştıklarını (Kaya, 2004: 265), ezelde aşk meyini içtiklerini, sevgiliye kavuştukları anda coştuklarını (Kaya, 2004: 248), gerçek âşık olanların kendinden geçip derdini âleme yaydığını (Kaya, 2004: 263) dile getirir.

Âşık Müdâmî, hakikate ulaşma yolunda olan âşığın halk ile uyum içinde olması ve Hak yolunda ilerlemesi gerektiğini dile getirir:

Râh-ı hakikate yeltenen âşık
Birkaç nokta üzerinde olmalı
Halk ile olmalı tab'a muvafık
Müstakimin gözlerinde olmalı (Aydın, 2012: 433).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde hakikatleri söylemeyip aşk yolunda çile çekmeyen insanın âşık sayılamayacağını (Aydın, 2012: 434), âşıklar duygularını sazları ile ifade ettiğini (Aydın, 2012: 579), bağırlarının yıkık olduğunu (Aydın, 2012: 579), destan koşma bildiklerini (Aydın, 2012: 595), gerçek âşıkların Allah'ı bilenler topluluğundan olduklarını (Aydın, 2012: 668), âşıkların kovana benzediğini maşuklarının da onların balı olduğunu (Aydın, 2012: 715), âşıkların bolca cefa, matem ve yas çektiğini, Allah yolundan çıkan âşıkların gönül aynalarının pas tutacağını (Aydın, 2012: 717), âşıkların ilhamının Allah'tan geldiğini (Aydın, 2012: 749), gerçek âşıkların az olduğunu (Aydın, 2012: 750) ve gerçek âşıkların Allah'a yakınlık kurma amacı taşıdığını (Aydın, 2012: 757) ifade eder.

Âşıklardan Âşık Gülhanî, âşık olanların gece olunca uyku uyuyamadıklarını (Gülhani, 1990: 40), aşkın çilesinin âşıklara şifa geldiğini (Gülhani, 1990: 57); Âşık Divanî, âşıkların Hakk'ı andığını (Akgün, 1971: 69); Bardızlı Âşık Nihânî, pîr elinden dolu içen âşıkların kötü söz söyleyemeyeceğini (Gedik, 1995: 235); Âşık Talibî, her âşığın zahmet çekmediğini (Kaya, 2013: 406); Abadulvahap Kocaman, âşıkların sözlerinde yalanın bulunmayacağını (Kayırhan, 2007: 133), gerçek âşıklara mihman denildiğini (Kayırhan, 2007: 230); Şeref Taşlıova, âşık olan insanların pîrinin dergahına bağlı olacağını (Taşlıova, 2012: 724), âşıkta benlik kavramının olmayacağını (Taşlıova,

2012: 778), âşığın yükünün dağdan ağır olduğunu (Taşlıova, 2012: 789); Âşık Mahzunî Şerif, kimsenin âşıkların derdini bilmediğini (Zaman, 1999: 109), âşık olanların dünyaya rağbet etmediğini (Zaman, 1999: 141), âşıkların tuzağa düşmeyeceğini (Zaman, 1999: 207) ve âşıkların bedesten tüccarı olduklarını (Zaman, 1999: 250) dile getirir.

Âşık şiirlerinde âşık tipi, Allah yolunda içsel bir yolculuğa çıkan, ruhunu derinlemesine arındıran, aşkın kudretiyle kendini bulan bir yolcu olarak tasvir edilir. Âşık, maşuğu için çeşitli hâllere girmekle kalmaz aynı zamanda bu hâllerle manevi bir olgunluğa ulaşır, nefsiyle mücadele eder ve özünü Allah aşkına adar. Âşık, dünya malından ziyade ahiret için çalışır, çünkü en büyük arzusu Allah'a kavuşmaktır. Onlar, gönlünde taşıdıkları sevdayla dünyada gülmezler, çünkü gerçek mutluluğu ahirette bulacaklarına inanırlar. Onlar, çileli bir hayat yaşar, çünkü aşkın çilesi onlara şifa gelir, onları olgunlaştırır ve yüceltir. Istırapları öylesine derindir ki, dertlerini sazının tellerine işler, halka seslenirken kendi derdinden de bir parça sunar.

Âşık tipinin âşık şiirindeki kutsal yeri, bir hediye olarak görülmesiyle başlar. Âşıklar, bu manevi armağanı Hz. Âdem'den miras aldıklarını kabul eder ve bu mirası en değerli varlıkları olarak korurlar. Pîrlerinin elinden dolu içtiklerini ve pîrlerinin dergahına bağlı olduklarını dile getirirler. Koşma, destan gibi şiirler söylediklerini hikâye anlattıklarını ifade ederler.

Âşıklar, halkın içindedir ve halkla uyum içinde olur. Çevrelerinde olanlardan haberdardırlar; çünkü onlar halkın sesidirler. Kötü söz söylemezler, çünkü onların dili sevgi ve hikmetle doludur. Onların sözleri, zarif bir dille örülüdür ve dinleyenlerin ruhuna dokunur. Bu sözlerle âşıklar, halkın ruhunu besler, onları yönlendirir ve en önemlisi, onlara ilahi sevginin gücünü hatırlatırlar.

3.3.5 Mürşit-Pîr

Mürşit; rehber, kılavuz, yol gösteren, sırat-ı müstakimi gösteren, dalâletten önce hak yola ileten anlamlarına gelir (Uludağ, 2005: 263). Mürşit, genellikle hekime benzetilir. Hekimler, nasıl kendisine gelen hastayı bünyesine ve direncine göre tedavi ederse, mürşit de kendisine gelen kimseleri tedavi eder. Nefs düşmanıyla savaşan kişinin

mücadele yolu mürşit tarafından tayin edilir (Yılmaz, 2021: 212). Tasavvuftaki yol, kitap okuyarak belgesel izleyerek kat edilebilecek yol değildir. Bu yolda ilerlemek için rehber olacak mürşidi aramak bulmak gerekir (Kara, 2021: 171).

Âşıklık geleneği içinde mürşit, manevi bir rehber ve öğretmendir. Âşıklar için bir ışık kaynağı, ilham veren bir figürdür. Mürşitler, âşıkların ruhani gelişimini destekleyen bir rol üstlenir. Mürşit, âşığın Allah'a olan sevgisini derinleştirmesine, nefsiyle mücadele etmesine ve hakikate ulaşmasına yardımcı olur. Âşıklar, mürşitlerinin manevi öğretilerini dinler, onların tecrübelerinden yararlanır ve onlardan ilham alarak derinlik kazanır. Âşık, mürşidinin izinden yürürken onunla birlikte manevi yüksekliklere doğru yol alır.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğinde mürşidin önemine dikkat çekilir. İnsanın doğru yola girmesi için mürşit edinmesi gerektiği vurgulanır. Âşıklar, mürşidin rehberliği altında ilahi gerçekliği deneyimleyerek kendi varlıklarını ve evrenin sırlarını anlamaya çalıştıklarını dile getirir.

İnsanlar bazen öğrenme süreçlerinde yanılgılara düşer ve bu yanılgılar, hedefe ulaşma yolunu uzatır. Ancak, bir mürşit bu süreci yönlendirerek yanlış yollara sapmayı engeller ve deneyimlerini paylaşarak öğrenme sürecini kolaylaştırır. Bu konuda Âşık Daimî, insanın mürşidin rehberliği doğrultusunda ilahi gerçekleri kavrayabileceğini, ilimle donanabileceğini ve manevi dönüşüm sağlayabileceğini vurgulayarak bir mürşide tabi olunması için öğüt verir:

Hak yüzünü görüp coşmak istersen
İlmin deryasına coşmak istersen
Yanıp bu kürede pişmek istersen
Gardaş özün mürşüdüne bendeyle (Zaman, 2008: 172).

Âşık Daimî, diğer bir şiirinde ise (Zaman, 2007: 207) mürşitsiz kalp tasfiyesinin mümkün olmayacağını ifade eder.

Mürşit, insanı Allah yolunda karşılaştığı zorluklardan kurtararak huzura eriştirir. Kişi, tek başına bu zorlukları aşamayabilir ve mürşidin rehberliği önemli bir destek sağlar.

Mürşidin insanı müşküllerden kurtardığını ve içsel bir huzura kavuşturduğunu vurgulayan Ali İzzet Özkan, mürşidin rehberliği ve öğretileri neticesinde insanın irfan sahibi olup kendi gerçekliğinin farkına vardığını ifade eder:

Ölüm bize düğün bayram yol olur
Dostlar ile zehir yesem bal olur
Çok müşküller mürşit ile hallonur
Adam insan olmaz irfan olmadan (Başgöz, 1979: 131).

Kişi, mürşidine güvenmeli ve ona tamamen teslim olmalıdır. Bu, manevi rehberliğin etkili olabilmesi için önemlidir. Güven ve teslimiyet, kişinin mürşidiyle sağlıklı bir ilişki kurmasına ve rehberliğini içselleştirmesine yardımcı olur. Bu konuda Âşık Davut Sularî, "Melek" ve "neşter" metaforları ile kendisinin mürşidine olan güvenini ve onun rehberliğini kabul ettiğini dile getirir. Mürşidine her türlü deneyimi anlatacağını söyleyerek ona teslim ettiğini olduğunu vurgular:

Bir meleğin yaktığını
Mürşidime diyeceğim
Bir neşteri çaktığını
Mürşidime diyeceğim (Yalsızuçanlar, 2018: 114).

Davut Sularî, diğer şiirlerinde ise mürşidinin Hz. Ali olduğunu (Yalsızuçanlar, 2018: 107, 108) ve Allah aşkı ile yanıp tutuşan insanların mürşit sayesinde yol alacağını (Yalsızuçanlar, 2018:109) ifade eder.

Muhabbet, derin bir sevgidir ve insanın maneviyata yönelip derinliklere inmesini sağlar. Muhabbet sayesinde insan manevi yolculuğunda daha derin bir anlayışa sahip olur. Âşık Selmanî, mürşide olan bağlılığın muhabbet getireceğini vurgular:

Bağlı olan mürşidine pirine
Muhabbet ehl'olur dalar derine
Gerçek erenlerin gizli sırrına
Erenindir, ermeyenin değildir (Avşar, 2010: 540).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise iki cihan mürşidinin Hz. Ali olduğunu (Avşar, 2010: 307), mürşitsiz yola çıkanların Hz. Muhammed'den şefaat beklememesi gerektiğini (Avşar, 2010: 423), kâmil bir mürşitten rehberlik almadan insanın manevi yolculuğunda ilerleme sağlamayacağını (Avşar, 2010: 483), sahte mürşitlerin bulunduğunu (Avşar, 2010: 578) ve nefsi ile mücadele girişimi olmayan insanın mürşide biat edemeyeceğini (Avşar, 2010: 607) ifade eder.

Bardızlı Âşık Nihânî, mürşidi sevmek ile değerli olanı takdir etmek, edep ve ahlaka önem vermek, manevi yolun erkanını benimsemek ve Allah'ı tanımak arasında sıkı bir ilişki olduğunu vurgular:

Der "Nihânî" mürşîdân'ı sevmeyen
Dost mu olur güher kânı sevmeyen
Edep alıp yol erkânı sevmeyen
Münkir gider bir "Allah'ı" tanımaz (Gedik, 1995: 237).

Bardızlı Âşık Nihânî diğer bir şiirinde ise (Gedik, 1995: 202) mürşidin öğretilerinin anne sütü gibi değerli olduğunu vurgular.

Âşıklardan Âşık Hüdaî, zorluk içinde olan kişilerin mürşit araması gerektiğini (Hüdaî, 2001: 19); insanın içinde mürşitlik rehberlik ve pîrlik gibi niteliklerin bulunduğunu (Hüdaî, 2001: 16) ifade eder. Âşık Gülhanî, cahillerden uzak durup mürşit edinilmesi gerektiğini (Gülhani, 1990: 56); kendisinin mürit, mürşit ve pîr edindiğini (Gülhani, 1990: 58) belirtir. Âşık Sefil Selimî, doğru ve gerçek mürşitliğin ilim olduğunu (Özdemir, 2003: 282, 287), mürşitlerinin hasının Hz. Ali olduğunu (Özdemir, 2003: 470) vurgular. Âşık Efkârî, kendi mürşidinin elinde def olduğunu (Rayman, 1998: 176), mürşidi hiçbir zaman bırakmamak gerektiğini (Rayman, 1998: 296) belirtir. Âşık Reyhanî, bir mürşidin elinden tutmak gerektiğine (Aşır, 2009: 79); ilimsiz sahte mürşitlerin bulunduğuna (Aşır, 2009: 83) dikkat çeker. Âşık Müdâmî, bir mürşid-i kâmile gidip müşerref olunması gerektiğini (Aydın, 2012: 503) ve mürşide bağlı olmak gerektiğini (Aydın, 2012: 433) dile getirir. Âşık Mahzunî Şerif, mürşit olmadan engellerin aşılamayacağını söyler (Zaman, 1999: 187). Şeref Taşlıova, mürşidin öğüdüne kulak vermeyen kişinin yaşamını boş geçireceğini (Taşlıova, 2012: 215) ve

insanın mürşidi olmadan doğru yola girip giremeyeceğinin belli olamayacağını (Taşlıova, 2012: 338, 339) ifade eder.

Mürşitler, âşık şiirinde ilahi aşkın rehberleri ve ışık kaynakları olarak görülürler. Onlar, âşıkların manevi yolculuğunda yön veren bilgelerdir; çünkü deneyimlerini ve derin bilgilerini paylaşarak âşıkların ruhsal gelişimine katkıda bulunurlar. Mürşitler, Allah'a ulaşma sürecinde âşıkları destekler, içsel yolculuklarında karşılaştıkları engelleri aşmalarına yardımcı olurlar. Onların özgün nitelikleri arasında, sevgi dolu bir yaklaşım, derin bir anlayış ve ilahi hikmetin ışığında rehberlik yapma yetenekleri bulunur. Mürşitler, sadece bilgeliği ve ilmiyle değil, aynı zamanda içlerindeki ruhani güçle de tanınırlar çünkü bu özellikler, onları âşıklar için güvenilir ve ilham verici birer rehber haline getirir.

Pîr, ihtiyar anlamındadır. Şeyh kavramı ile beraber kullanılır. Tarikat ehlince, o tarikatın kurucusu yahut en ulusudur (Gölpınarlı, 2017: 253). Pîr, âşık şiirinde önemli bir konuma sahip olup, âşıkların âşık olmasına vesile olan, manevi yolculuğunda rehberlik eden ve onlara ilham veren kişiyi temsil eder. Şiirlerde pîr, bilgeliğin, sevginin, bağlılığın sembolüdür. Pîr sevgisi ile dolan âşıklar, onun huzurunda derin bir aşk ve muhabbet deneyimi yaşar.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneği içinde pîr ile ilgili söylenen şiirlerde bağlılık ve teslimiyet temalarının sıkça yer aldığı görülür. Âşıklar, pîrlerine olan bağlılıklarını dile getirirken, onlara itaat edip, onların yolunda ilerlemekten bahseder. Şiirlerde pîrin yolunda hizmet etmek ve onun rızasını kazanmak için fedakârlık ve özveri gösterme vurgusu yapılır.

Pîre hizmet etmek, manevi büyüme ve tarikatın amacına hizmet etme arzusundan kaynaklanır. Bu hizmet, pîrin öğretilerini yaşamak ve Allah yolunda gidebilmek için fırsat olarak görülür. Bu konuda Ali İzzet Özkan, pîrinin öğretileri ve yolunda ilerleyerek şeref ve onur kazandığını dile getirir. Bir pîre yedi sene hizmet ettiğini ve karşılığında Ali İzzet ismini anladığını ifade eder.

Yedi sene hizmet ettim bir pire
Bir Al'izzet ismi kazandım yeter (Başgöz, 1979: 170).

Pîrlerine gönülden bağlananlar, içlerinde derin bir sevgi taşırlar, çünkü onlar, pîrlerinin rehberliği ve manevi önderliğiyle ruhlarını beslerler. Sadece kendi içlerindeki sevgi ile yetinmezler, aynı zamanda pîrlerinin sevgisini kazanmak için de çabalarlar. Bu konuda Âşık Daimî, pîrine olan bağlılığını ve ona olan sevgisini ifade eder. Aşkın yolunda yolcu olarak kendini pîrinin etrafında pervane gibi döndürdüğünü ve onun için sadakatle hizmet ettiğini ifade eder:

Hak Muhammet Ali ulu Hünkâr'a
Onbeş defa geldim yüz süre süre
Bir piri muğana kul oldum kaldım
Ol nazlı pirimin pervanesiyem (Zaman, 2008: 174).

Âşık Daimî, diğer şiirlerinde bir pîr'i müğana uyduğunu (Zaman, 2008: 177), pîrine verdiği ikrardan dönmeyeceğini (Zaman, 2008: 177), pîrinin kendisine telkin ettiğini (Zaman, 2008: 177) söyler.

Âşık Selmanî, pîrine bağlı olanların derin bir sevgiye sahip olduğunu ve bu sevgiyle derinliklere daldığını dile getirir:

Bağlı olan mürşidine pirine
Muhabbet ehl'olur dalar derine
Gerçek erenlerin gizli sırrına
Erenindir, ermeyenin değildir (Avşar, 2010: 540).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde pîrinin gizli gizli ilham verdiğini (Avşar, 2010: 312), pîrinden himmet almazsa söyleyemeyeceğini (Avşar, 2010: 320), pîrinin himmet etmesini (Avşar, 2010: 433), pîrlerin on iki hizmette postu olduğunu (Avşar, 2010: 439), pîre hürmet edilmesi gerektiğini (Avşar, 2010: 465), talibin pîri anmadan talip olamayacağını (Avşar, 2010: 466), pîrler arasında ayrım yapılmaması gerektiğini (Avşar, 2010: 483), âşıkların pîrinin Zeynel Abidin olduğunu (Avşar, 2010: 593) söyler.

Bir pîre bağlanmış kişiler, sürekli olarak onların yanında olma arzusunu taşırlar. Onların rehberliği ve manevi öğretileriyle bütünleşme isteğiyle dolup taşarlar. Onların

yanında olmak ve hizmet etmek için içlerinde derin bir özlem duyarlar. Bu bağlamda Âşık Hüdaî, pîrinin huzurunda bulunma arzusunu ve ona olan bağlılığını dile getirir:

Hüdaî varayım pirin yanına
El bağlayıp duram ben divanına
Aşıklar çağrılmış er meydanına
Sen de al curanı çal vara vara (Hüdaî, 2001: 105).

Âşık Hüdaî, diğer şiirlerinde ikrarsız ve pîrsiz olunamayacağını (Hüdaî, 2001: 31) ve Allah'ın ve pîrin kendisine yardım ettiğini (Hüdaî, 2001: 80) dile getirir.

Pîr olmak, sadece yaşlılık ve ak saçlarla değil, derin bir bilgelik ve manevi olgunlukla ilişkilendirilir. Herkesin pîr olması için belli bir süreç ve kaidelerden geçmesi gerekir. Bu süreçte yanılgıya düşenler, kendi kendilerini pîr olarak görme yanılgısına kapılırlar ve bu, din yolunda sapmalarına neden olabilir. Bu konu Ahmet Günbulut'un (Âşık Sefil Selimî) dizelerinde yer bulur:

Açtığın bu yaprak yüz binlerde bir
Edebin hayanın külhanına gir
Her yaşlı ak saçlı olamaz ki pir
Ben oldum zannıyla dini irdeler (Özdemir, 2003: 449).

Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde pîre gidilmeden başarının sağlanamayacağını (Özdemir, 2003: 204), gerçek âşığın pîr yanına gittiğini (Özdemir, 2003: 205), pîrinin hayranı olduğunu (Özdemir, 2003: 250), pîrinden vazgeçmeyeceğini (Özdemir, 2003: 275), pîrine canını bile verebileceğini (Özdemir, 2003: 324), pîrlerin şahından hikmet aldığını (Özdemir, 2003: 348), kibrini ve benliğini ezip pîre teslim olduğunu (Özdemir, 2003: 427), pîrini aradığını (Özdemir, 2003: 536), pîrinin Hz. Muhammed olduğunu (Özdemir, 2003: 543) ve aşkını pîrden aldığını (Özdemir, 2003: 558) ifade eder.

Âşıklardan Davut Sularî, bir pîre bağlı olmak gerektiğini (Yalsızuçanlar, 2018: 101), kendisinin pîr elinden dolu içtiğini (Yalsızuçanlar, 2018: 122), pîrin elinden manevi içki içen kişinin âşık olacağını (Yalsızuçanlar, 2018: 103); Âşık Divanî, kişiye pîrinin yetebileceğini (Akgün, 1971: 43), pîr olanların âlim olduğunu (Akgün, 1971: 56); Âşık

Efkârî, pîrinin gizli olduğunu (Rayman, 1998: 232), pîrlerin kendisine destur verdiğini (Rayman, 1998: 134,142); Bardızlı Âşık Nihânî, pîrine hasret çektiğini (Gedik, 1995: 147); Abdulvahap Kocaman, pîrinin Hacı Bektâş olduğunu (Kayırhan, 2007: 130), âşıkların pîrlerle bütünleştiğini (Kayırhan, 2007: 112), âşıkların pîrinden ayrı kalmayacağını (Kayırhan, 2007: 121); Âşık Gülhanî, cahillerden kaçıp pîre yaklaştığını (Gülhani, 1990: 40), bir pîrinin olduğunu (Gülhani, 1990: 58); Âşık Reyhanî, pîrleri unutmamak gerektiğini (Aşır, 2009: 41); Şeref Taşlıova, âşık olanların pîrin dergâhına bağlı olacağını (Taşlıova, 2012: 724); Murat Çobanoğlu, pîr elinden âşık olan insanın her yolda yâri (Allah'ı) gösterdiğini (Kafkasyalı, 1998: 249), Âşık Mahzunî Şerif, bir pîre varıp ondan şehri köyü öğrendiğini (Zaman, 1999: 135), pîrlerin mürşitlerine güvendiğini (Zaman, 1999: 175) ve pîrin yardımına ihtiyaç duyduğunu (Zaman, 1999: 231) ifade eder.

Âşık şiirinde pîr tipi, manevi bir rehber ve ilahî bir önder olarak kabul edilir. Pîrlere hizmet edilir ve onların yolunu takip etmek, âşıklar için bir onur ve ayrıcalıktır. Pîrler, âşıkları âşık yaparlar ve onlara manevi içki olan "dolu"yu içirirler, böylece derin bir aşkla dolmalarını sağlarlar. Ayrıca pîrler, âşıklara kendilerine uygun mahlaslar verir. Sevilen ve saygı duyulan kişiler olarak bilinen pîrler, âşıklara Allah yolunda söz verdirir, onlara telkinde bulunurlar. Pîrler, âşıklara ilham verir ve onlara manevi güç sağlarlar. Onlar âlimdirler ve Allah yolunda yardım etmek için ellerinden geleni yaparlar. Âşıkların gözünde pîrlerin hepsi eşittir. Dış görünüş pîrlik için önemli değildir. Her yaşlı, ak saçlı pîr olamaz. Pîr olmak için hikmet gereklidir.

3.3.6 Derviş

Derviş; yok-yoksul anlamına gelmekte olup tasavvufta terim olarak tarikata intisap eden kişiye denir (Gölpınarlı, 2017: 86). Âşık şiirinde derviş, içinde bulunduğu yokluk ve yoksulluk durumlarıyla dünyevi bağlardan arınmış bir şekilde ilahi aşkı arayan bir tiptir. Âşıklar, derviş tipini kullanarak ilahi aşkı ve manevi arayışı temsil etmeye çalışırlar. Dervişin sade yaşamını ve içsel yolculuğunu anlatarak yokluk içinde zenginlik yaşamayı, gerçek aşkın maddi olmayan ve dünyevi sınırlarla kısıtlanmayan bir hazine olduğunu gösterirler.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde dervişlerin özellikleri giydiği giysiler üzerinde durularak vurgulanır. Âşıklar, bu vurgu ile dervişlerin dış görünüşünün yanı sıra iç dünyasını da yansıtmayı amaçlar.

Hat, İslam sanatında yazma sanatıdır. Dervişin derinlikli düşünce ve içgörü ile donanmış olduğunu gösterir. Nokta, hakiki birlik olup dervişin birliği kavrama yeteneğini gösterir. Hırka dervişin giysisini temsil eder ve dervişin sade bir yaşam benimseyerek maddi bağlardan arınmış olduğunu gösterir. Yeşil renk, manevi olgunluğu, doğruluğu ve bereketi simgeler. Destur ise bir mürşidin öğrencisine manevi rehberlik için verdiği izin belgesidir. Âşık Sefil Selimî; hat, nokta, hırka, yeşil imgelerini kullanarak dervişin bu imgeler ile bağlantısına değinir:

Hat ile noktada karar kıldıysan
Bir tek hırka ile derviş olduysan
Yeşil elden desturunu aldıysan
Âriflerin meclisinde sat beni (Özdemir, 2003: 279).

Dervişlerin manevi yolculuklarında giyim kuşamları sembolik bir anlam taşırken, asıl amaçları Allah'a yakınlaşmaktır. Cübbe, hırka, aba, şal gibi sade gösterişsiz kıyafetleri giymeye çalışırlar. Bu giysiler ilk aşamada dünyayı terki, son aşamada gelinen mertebeleri temsil eder. Aba, dervişlerin giydiği kalın kumaştan yapılmış cübbe, hırka üzerine giydikleri uzun geniş kollu giysi, şal ise başlarına sarılan veya omuzlarına örtülen giysidir. Dervişliğin esasının dünya arzularını ve maddi bağları terk etmek, manevi bir arayışa yönelmek ve içsel dönüşümü gerçekleştirmek olduğunu vurgulayan Âşık Selmanî, dervişin tek derdinin üzerlerine giydiği giysiler olduğunu söyler:

Selmani der, aşkla gönlü dolanın
Hakk'ı, halkı sevip rengi solanın
Dünyayı terk edip derviş olanın
Aba derdi, hırka derdi, şal derdi (Avşar, 2010: 294).

Âşık Müdâmî, dervişlerin giyim kuşamlarının önemsiz olduğunu asıl önemli olanın maneviyat olduğunu anlatır. Dervişinin giydiği külahın varlığı veya yokluğunun bir

önemi olmadığını vurgulayarak onların dış görünüşüne değil içsel birliğe ve manevi derinliğe odaklanılması gerektiğini ifade eder:

Biz ki bu tekkenin dervişanıyız
Külah olsa da bir olmasa da bir
Kader meydanının pehlivanıyız
Silah olsa da bir olmasa da bir (Aydın, 2012: 299).

Dervişlerin yaşamında öne çıkan bazı özellikler vardır; manevi olgunluğa eriştikleri için içtenlikle yaşarlar, dostlarına sadık ve dürüst davranırlar. Bu özellikler, onların ruhsal derinlikleri ve karakterlerinin sağlamlığını yansıtırken insanlara örnek yaşam sunar. Bu konuda Âşık Daimî, dervişin kemâlini, samimiyetini ve amelini vurgular. Derviş olanların riyadan uzak durması ve dostuna karşı sevgi dolu bir tutum sergilemesi gerektiğini ifade eder:

Bürünmez riya postuna
Bir dervişte kemâl olsa
Yoz davranır mı dostuna
Kemâlinde amel olsa (Zamani 2008: 218).

Âşık Daimî, şiirinin bir başka dizesinde "Her deliyi derviş sanma" diyerek derviş olmanın sadece görüntüye dayanan bir şey olmadığına değinir.

Âşık Efkârî, gerçek bir dervişin hem içsel hem de dışsal pratiklerde devamlı bir bağlılık ve sadakat göstermesi gerektiğini vurgular. Dervişin zahiri çizgisini koruması gerektiğini hatırlatırken Allah'a yöneliş ve manevi birliğe odaklanmasının gerekliliğine işaret eder:

Hakiki derviş olanda elde bir def farzi ola
Şaşirmasın tevhidinde tesbihinde yüz ola (Rayman, 1998: 291).

Murat Çobanoğlu, dervişin post sahibi olması gerektiğini (Kafkasyalı, 1998: 147, 190) ve gerçek bir dervişin manevi âlemleri dolaştığını hatırlatır (Kafkasyalı, 1998: 253).

Davut Sularî, kendisinin derviş olduğunu ve içsel bir yolculuğa çıktığını dile getirir (Yalsızuçanlar, 2018: 115). Yere serilen derviş postu olduğunu söyleyerek kendisini en alçak duruma indirir ve tüm egolardan kendini arındırır (Yalsızuçanlar, 2018: 149).

Aşık Mahzunî Şerif, sahte dervişlerin insanın ömrünü yediğini (Zaman, 1999: 146) ve dervişlik yolunun derdi tükenmeyeceğini (Zaman, 1999: 175) ifade eder.

Âşık Hasretî, manevi arayışta olan dervişlerin manevi âlemleri gözlemlediğini söyler (Hasretî, 1989: 31) ve kendisini dervişe benzetir (Hasretî, 1989: 47).

Âşık şiirinde dervişler, dünyevi bağlardan sıyrılmış ve manevi yolda ilerleyen tip çizerler. Dervişler, genellikle hırka, aba gibi giysiler giyerler, bir posta ve defe sahiptirler. Bu giysiler ve eşyalar, onların manevi yolculuklarının birer ifadesidir. Riyada bulunmazlar; zira dervişlik, samimiyet ve içtenlikle yaşanan bir ruhsal serüvendir. İnsan ilişkilerinde iyi olan dervişler, manevi alemleri keşfederken yeryüzündeki ilişkilerine de özen gösterirler. Ancak bu derinlikli yolculukları, dışarıdan bakıldığında bazen tuhaf görünebilir ve anlaşılmayabilir. Onların hayatına yabancı kişiler onlara deli diyebilir. Derviş olmak, zorlu ve uzun bir süreç gerektirir; çünkü manevi yolda derinliklere inmek ve ruhsal olarak olgunlaşmak zaman ve sabır isteyen bir deneyimdir. Bazen sahte dervişler de görülebilir; onlar, gerçek manevi yoldan uzaklaşarak insanların zamanını ve enerjisini tüketirler.

3.3.7 Tâlip-Sâlik

Tâlip, isteyen anlamına gelir (Gölpınarlı, 2017: 300). Tâlip, Allah'ı sevgiyle değil ibadet yoluyla arayan kişidir (Uludağ, 2005: 343). Âşık şiiri geleneğinde tâlip, manevi arayışın simgesidir. Şiirlerde tâlip, Allah yolunda yürüyen, ilahi aşk ateşi içinde yanıp tutuşan, gerçekliği bulma arzusu ile dolu bir kişidir. Allah peşinde koşarken içsel bir yolculuğa çıkar. Allah yolunda giderken zorluklarla, sınavlarla ve engellerle karşılaşır. Bunları ise rehber edindiği mürşitleri sayesinde aşar.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde tâliplerin özellikleri aşk ateşini yüreklerinde hissetme, sabır, sadakat, tevazu gibi erdemleri taşıma şekilde belirtilir. Tâliplerin manevi arayışları anlatılırken bir mürşide yönelmenin önemine dikkat çekilir.

Tâlip olan kişi, birlik bilincini yakalamalı, Allah dostu olan kişilerin öğretilerine kulak vermeli, manevi bilgilerini içselleştirmelidir. Ayrıca, alçak gönüllülük ve teslimiyetle yolculuğunu sürdürmeli, Hak kelamını kabul edip ona boyun eğmelidir. Âşık Davut Sularî, tâlip olmanın içsel bir dönüşüm gerektirdiğini vurgular:

Ben birim diyene selam söyleyin
Nutk-ı ehlullahı tutmaz mı talip
Bu yola yolcuysa hele eğleyin
Hak kelamı kabul kılmaz mı talip (Yalsızuçanlar, 2018: 116).

Davut Sularî şiirinin devamında tâliplerin sözlerinin eri olmaları, zorluklarla mücadele etmeleri ve mürşidin her sözüne uymaları gerektiği üzerinde durur.

Davut Sularî, bir başka şiirinde ise tâlip olan kişinin manevi yolculuğunda haberci olan sofuların rehberliğine ihtiyaç duyduğunu "Yola talip olup bağlandın ise/Peyik sofulara beyan eylesin" (Yalsızuçanlar, 2018: 109) diyerek ifade eder.

Tâlip olan kişi, Allah'ın huzurunda samimi ve doğru bir şekilde hareket etmeli, içsel dönüşümünde sıdkı gerçekleştirmeli, erenlerin tecrübelerinden yararlanmalıdır. Bu konuda Âşık Müdâmî, tâlip olmanın samimiyet, doğruluk ve örnek almak gibi unsurlarını vurgular:

Eğer talip isen hakkın rahınâ
Teşvik ne lazımdır özünden yürü
Sıdkın bütün eyle şahlar şahına
Gerçek erenlerin izinden yürü (Aydın, 2012: 523).

Tâlipler, manevi bilgi ve aşkı simgeleyen "engür" dolusunu içtiklerinde, Allah aşkıyla yanar ve derin bir manevi dönüşüm yaşarlar. Engür, üzüm (Kanar, 2011: 108), dolu ise manevî bir içki (Kaya, 2007: 130) demektir. Tâlipler üzümden yapılan bu manevi içkiyi içerek, ruhlarını ilahi aşkla doldurur ve manevi öğretileri içselleştirir. Dolu ile tâlipler, ruhsal bir temizlik ve gelişim sürecine girerler, tıpkı kalaylanarak parlayan bir kap gibi, içsel olarak saflaşır ve olgunlaşırlar. Tâlipler, bu süreçte pîrlerini sürekli anar, onların rehberliğinde kalplerini arındırır ve olgunlaşırlar. Böylece kendileri de

ileride başkalarına rehber olabilirler. Âşık Selmanî, tâlibin bu olgunlaşma serüvenini şöyle anlatır:

Talip talip olamaz piri anmadan
Engür dolusunu içip kanmadan
Yıldan yıla bir kez kalaylanmadan
Kendi kalaylanır öyle kalaylar (Avşar, 2010: 466).

Âşık Daimî, tâlip olan kişinin gerçekleri görmesine engel olan perdeleri kaldırması ve mürşidine sadık kalması gerektiğini "Eğer talip isen hicabın kaldır/Gardaş özün mürşüdüne bendeyle" (Zaman, 2008: 172) diyerek dile getirir.

Âşık Sefil Selimî, "Talip ol bel bağla bir yüzü aka" (Özdemir, 2003: 521) diyerek tâlip olunup bir mürşide bağlanılmasını önerir. "Sefil Selimî'dir garip bir talip" (Özdemir, 2003: 544) diyerek kendisinin de bir tâlip olduğunu ifade eder. Âşık Mahzunî Şerif ise "Talipler pir'e" (Zaman, 1999: 175) diyerek tâliplerin pîrlerine güvendiklerini ifade eder.

Sâlik, yolcu anlamına gelip hedefe ulaşmak için tasavvuf yolunu tutan, bu yolun gerektirdiği hususlara uygun yaşayan, tasavvufu meslek edinen insanlara denir (Uludağ, 2005: 306). Mürşidine teslim olan kişiye mürit denilirken bu yolda mesafe kat eden müritlere sâlik denir (Yılmaz, 2021: 212).

Âşık şiirinde sâlik, manevi yolculuğun temsilcisi olarak karşımıza çıkar. Şiirlerde sâlik, sevgilinin yoluna bağlanmış, mürşidinin rehberliği ile ilerleyen, aşkın derinliklerinde kaybolmuş bir yolcudur. Bu yolculukta sâlik, Allah'a olan aşkını yüceltirken, aşkın gerçek kaynağını bulma çabasına girer.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde sâliklerin mürşitlerinin rehberliği doğrultusunda ilim ile donanarak Hakk'a yönelişleri dile getirilir. Bu konuda Ahmet Günbulut, Mevlânâ'ya işaret ederek manevi yolculuğa çıkan sâliklerin manevi rehberlere ihtiyaç olduğunu ve her ilim dalının bu yolculuk sürecine ışık tuttuğunu anlatır:

Erenler coşup da Sema ederken

Mevlâna meyini sunar Konya'da
Salikler malikler önderler varken
Her ilmin ışığı yanar Konya'da (Özdemir, 2003: 167).

Âşık Müdâmî, sâlikin manevi yolculuğuna hafif ve özgür bir şekilde devam etmesi gerektiğini vurgular. Sâlikin çıktığı yolculukta Hakk'a yönelmesini ve bu yolda bağlılıklarını sürdürmesini tembih eder:

Ey Müdâmî başında bir tüy döksen malikun
Ölye ise râh-i Hak'dan olmalısın salikun
Kur'an'ından Hakk buyurdu "küllü şeyin halikun"
Bir gün fikrin olacak izmihlâlden konuşak (Aydın, 2012: 783).

Âşık şiirinde sâlik-tâlip tipi, Allah'a olan sadakati ve itaatiyle tanımlanır. Sâlik ve tâlip, Allah'ın sözüne uyar ve O'nun tüm kelamlarını kabul eder. Allah yolundaki zorluklarla mücadele ederler ve bu mücadelede mürşitlerinin her sözüne itaat ederler. Sözlerinin eri olan sâlik ve talipler, doğruluklarıyla Allah'ın huzurunda yola çıkarlar ve erenleri örnek alırlar. Pîrlerini her zaman anar, onların rehberliğini ve öğretilerini daima hatırlarlar. Engür dolusu içerek manevi bir sarhoşluk yaşarlar. Kalbini nefsin arzularından temizler, Allah'a yönelik bir ruh hâliyle yaşarlar.

3.3.8 Zâkir

Zâkir, zikreden; zikir meclisinde zikir ayinini idare eden, ilahiler okuyup zikredenleri coşturan kişiye denir (Uludağ, 2005: 389). Âşık şiirinde zâkirler, zikir ile kalbini Allah'a açan âşıkların temsilcisidir. Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri geleneği içinde Âşık Selmanî'nin şiirlerinde bu tipin işlendiği görülür. Âşık Selmanî, Allah'ı zikretmeyi sürdüren zâkirin muhabbet kapılarını açtığını belirtir. Zâkir, kalbinde Allah'a yönelik bir sevgiyle zikir yaparak Cenab-ı Hak ile manevi bir bağ kurar. Bu nedenle zâkiri susturup manevi bağı engellemenin günah olduğunu vurgular:

Hakk'a makbul olmaz yüceden uçan
Fakir gönüşlü insandan kaçan
Selmani der zâkir muhabbet açan

Zakiri susturmak günahtır günah (Avşar, 2010: 268).

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde zâkirlerin tarikat tellalı olduğunu (Avşar, 2010: 440), kendisinin zâkir olup zikrinin illallah olduğunu (Avşar, 2010: 458) dile getirir.

3.3.9 Garîb

Garîb; yurdundan uzaklaşan, seyru süluk ve tasavvufî terbiyeler için vatanlarını terk eden anlamlarına gelmektedir (Kara, 2021: 33). Mutasavvıflar için dünya gurbet, insan da garîbdir. Ruhun ana vatanı melekût âlemidir. Bu sebeple kişi dünyayı benimsememeli, vatan tutmamalıdır (Yücel Çetin, 1994: 225).

Âşık şiiri geleneğinde, insanın Allah'tan ayrı kaldığı, dünyanın bir misafirhane olduğu ve bu sebeple dünyaya tam anlamıyla bağlanılmaması gerektiği anlatılır. Âşıklar şiirlerinde dünyanın geçici cazibesine kapılmadan asli vatana ulaşma arzusunu işler. Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde ise yaratılmış tüm canlıların Allah'tan ayrı kaldığı için garîb olduğu vurgulanır. Bu konuda Âşık Divanî, insanın evrende var olan diğer canlılarla birlikte garîb olduğunu ifade eder:

Sen garip ben garip canlılar garip
Damarda yürüyen Hanlılar garip
Duygusu yerinde Şanlılar garip
Dilsizim aslımı Elimde dinle (Akgün, 1962).

Âşık Hasretî, garîblerin yolunun karışık olduğunu (Hasretî, 1989: 11); Âşık Talibî Coşkun, garîblerin kendisi gibi olduğunu (Kaya, 2013: 79), garîb ölmekten korktuğunu (Kaya, 2013: 154); Âşık Müdâmî ve Habip Karaaslan, garîblerin anlaşılmadığını (Aydın, 2012: 505; Yılmaz, 2011: 107) dile getirir.

3.3.10 Hoca

Hoca; efendi, ağa, muallim, profesör, öğretmen, müderris, molla gibi anlamlara gelir (Devellioğlu, 2013: 365). Âşık şiirinde hoca tipi, dinî kurallara uyması, doğru yolu göstermesi ve ahlakî değerlere bağlı olması gereken bir tip olarak betimlenir. Âşıklar,

hocaların bilge bir karakter olması gerektiğini vurgular. Çünkü hocalar topluma yön veren, toplumsal değerlerin korunmasında etkili olan ve toplumsal düzenin sürdürülmesine katkı sağlayan kişilerdir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde hoca tipinin menfi yönleri ile ele alındığı görülür. Âşıklar, dönemin bazı hocalarını dinî değerlere uygun olmayan davranışlarına eleştirel bir gözle bakarak, iyi bir hocanın nasıl olması gerektiği konusunda mesajlar vermiştir.

Âşıklar, hocalarından korkutarak değil, sevgiyle ve nezaketle rehberlik etmelerini arzu ederler. Çünkü korku, insanları engeller ve sınırlar, Allah ile sıkı bir bağ kurmamasına neden olur. Oysa sevgi, insanları özgürleştirir, içlerindeki potansiyeli açığa çıkarır ve Allah ile derin bir bağ kurmasına yardımcı olur. Bu konuda Ali İzzet Özkan, hocaların korku üzerine kurulu bir öğreti ile insanları etkilemeye çalıştıklarını belirtir. İnsanları cehennem gibi yerler üzerinden ahiret kavramıyla korkuttuklarını söyler. Ahireti daha önce kimsenin görmediğine dikkat çekerek hocaların insanları etkilemeye etmeye çalıştıklarını ifade eder:

Hoca' fendi bizi korkutup durma
Ahiret ejderha marhane midir
Nar-ı cehennemi bana gösterme
Kim görmüş kim yanmış narhane midir (Başgöz, 1979: 177).

Ali İzzet Özkan, şiirinin devamında hocaların dinde olmayan şeyleri varmış gibi gösterdiğine değinir. Bir başka şiirinde ise (Başgöz, 1979: 155) hocaların gaflete daldığını söyler.

Hocalar öğrettikleri dinî ilkeleri yaşayarak göstermelidirler. İnsanlara günah işlememeleri konusunda uyarırken, aynı zamanda kendilerinin de bu ilkelere uygun davranmaları beklenir. Beklentiye uygun davranışlar göstermeyenler ise toplum bakımından eleştirilir. Bu bağlamda Âşık Mahzunî Şerif, hocaların toplumda saygı gören bir figür olmasına rağmen, bazen kendi çıkarlarına veya başkalarını aldatmaya yönelik olarak davranabileceği ve gerçekleri gizleyebileceği konularına dikkat çeker. Tespih çekip yalan konuşan, haram deyip de gizli şarap içen bir hocayı şu şekilde eleştirir:

Bir hoca var idi tesbih çekerdi
Yalan koymaz yeryüzüne dökerdi
Gizli şarap içer haramdır derdi
Yalanıynan falıyınan kayboldu (Zaman, 1999: 116).

Toplum içinde, kendilerini hoca olarak tanıtan ancak aslında bilgisiz olan bireyler bulunmaktadır. Bazı hocalar, Kur'an-ı Kerim'de yer almayan kavramları veya yanlış yorumları dinin bir parçasıymış gibi sunarak insanları yanıltabilirler. Bu bağlamda Âşık Deryamî, Kur'an-ı Kerim'de kız kaçırmak gibi bir hükmün olmadığı örneğini vererek bazı hocaların yönlendirmelerinin gerçek dinî öğretilerle uyumsuz olduğunu ifade eder. Bazı hocaların uydurma ve dayanaksız rivayetlere dayanarak ahlakî değerler üzerine yanlış bilgiler vermeye çalıştığına dikkat çeker:

Kayıbı bulmaya kız kaçırmaya
Kur'anda yok böyle bir ayet hey hoca
Ahlak için Hak göndermiş dünyaya
Nerden çıktı bu rivayet hey hoca (Deryamî, 1990: 20).

Âşık Deryamî, şiirinin diğer dörtlüklerinde ise keramet sahibi olduğunu iddia eden hocalardan çaresizlere derman olmalarını, yer altındaki hazineleri bulmalarını söyler. Hocaların batıl itikadının dinde yeri olmadığını belirtir.

Hacı Bektaş Coşkun, hocaların doğru yolda istikamet etmesi gerektiğini vurgular. Hocaların, günahlardan uzak durması, şeytanın hilelerine kapılmaması, kalp kırmaması ve zorluklara karşı direnmesi gerektiğini söyler:

Hocam sen günaha girme
Kör şeytana aman verme
Kimsenin kalbini kırma
Yokuş çıkma düze yanaş (Kaya, 2013: 71).

Âşıklardan Abudlvahap Kocaman, bazı hocaların yanlış fetva verdiğini, yollarının doğru yolda olmadıklarını (Kayırhan, 2007: 107), bazı hocaların anlaşılmaz olduğunu, ne yaptıklarının belli olmadıklarını (Kayırhan, 2007: 101-103); Âşık Divanî, cahil

hocaların şeytanın kulu olduğunu (Akgün, 1971: 32), bazı hocaların kin ile baktığını, benlik tasladığını (Akgün, 1971: 90); Âşık Daimî, bazı hocaların Kur'an-ı Kerim'i ters okuduğunu (Zaman, 2008: 173) dile getirir.

Âşık şiirinde olumsuz hoca tipi, dinî öğretileri çarpıtarak insanları korkutmak ve aldatmakla karakterize edilir. Bu hocalar, cehennem korkusuyla insanları sindirir ve kendileri gaflet içinde yaşarlar. Riyakârlıklarıyla tanınan bu kişiler, söyledikleri yalanlarla dinî değerleri çiğner ve haram dedikleri şeyleri kendileri yaparlar. Kur'an-ı Kerim'de olmayan şeyleri dinin bir parçasıymış gibi göstererek insanları yanıltırlar. Kur'an-ı Kerim'i anlamaktan acizdirler ve yanlış fetvalar vererek insanları yanlış yola yönlendirirler. Doğru yolda olmayan bu hocalar, şeytanın kulu gibi davranır ve kin dolu bakışlarıyla insanlara tepeden bakarak böbürlenirler.

3.3.11 Softa- Sofu (Sofi)

Softa; bir inanışa körü körüne bağlanan kimse, yaşadığı çağın gerisinde kalmış geri kafalı kimse olarak açıklanır (Akalın vd., 2011: 2129). Âşık şiiri geleneğinde softaların dar görüşlülüğü ve dogmatik tutumları eleştirilir. Âşıklar, softaların düşüncelerini sorgular ve onların gerçekliğe ulaşmada engel olduğunu ima eder. Onları yanlış dinî düşüncelere sarılan, ilerlemeyi engelleyen kişiler olarak görür.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde softalardan uzak durulması gerektiği, onların nasihatlerinin dinlenmemesi gerektiği vurgulanır. Çünkü âşıklara göre onların söyledikleri yanıltıcı olup Allah yolunda yarar sağlamazlar. Yaşar Yılmaz, (Âşık Reyhanî), softaların ettiği nasihatlerin dinlenmemesi gerektiğini, onların gözlerinin kör olduğu için dediklerinin yalan olacağını ifade eder:

Sakın yapma bir cahilin methini
O bilmez bu işin hakikatini
Dinleme softanın nasihatini
Gördüğü yalandır körün aman ha (Aşır, 2009: 137).

Âşık Mahzunî Şerif, softalara seslenerek dinî konularda insanları kâfir ilan etmek yerine daha hoşgörülü ve anlayışlı olunması gerektiğini, insanları kınamanın ayıp

olduğunu, dinî değerleri kullanmamak gerektiğini, hak olanın açık olduğu şu şekilde ifade eder:

Bu kafirdir diye yol tefrik etme
Ademi kınamak ayıptır softa
Bildiğim mezatı mal diye satma
Hak aşikar köre kayıptır softa (Zaman, 1999: 156).

Âşık Mahzunî Şerif, diğer şiirlerinde yarım softanın dininin özünün kara olduğunu (Zaman, 1999: 193), ömürlerini boşa harcadıklarını (Zaman, 1999: 232) dile getirmiştir.

Âşık Sefil Selimî, softalar ne derse desin gerçeklerin bir olduğunu (Özdemir, 2003: 155), softaların kötülüklerinden kaçtığını (Özdemir, 2003: 326), softalardan sakınmak gerektiğini (Özdemir, 2003: 488) cahil softalar düşlerinde cennet peşinde koşup hûri gılman aradığını (Özdemir, 2003: 519); Abdulvahap Kocaman, ham softaların yaygara yaptığını (Kayırhan, 2007: 161); Âşık Daimî, softaların namazı bahane etmemesi gerektiğini (Zaman, 2008: 213) dile getirir.

Sofi, tasavvuf ehli olan kişi anlamına gelir. Halk arasında bu kelime "Sofu" tarzına dönüşmüştür (Gölpınarlı, 2017: 276). Sofiler, âşık şiirinde manevi yolda ilerlemiş kişiler olarak anılır. Onların dergâhlarına gitmek, sohbetlerine katılmak ve onlardan ilham almak âşıklar için önemlidir. Sofilerin sadece bilgi sahibi olmalarının ötesinde ahlakî değerleri benimsemiş olmaları ve Allah'a olan bağlılıklarıyla örnek olmaları vurgulanır. Onlar, manevi bir otorite olarak kabul edilir ve âşıkların Allah'a yaklaşma yolculuklarında önemli bir role sahiptirler.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde sofilerin nasıl olması gerektiği üzerinde durulur. Sofilerin, örneklik teşkil etmesi gerektiği ifade edilir. Bu nedenle sofilerin içsel olgunluğa sahip olmaları, insanlara bir şeyler öğretmeleri ve manevi gelişimlere katkıda bulunmaları beklenir. Daha olgunlaşmamış ham sofuların nitelikleri belirtilerek bir sofide bulunması gereken özellikler gösterilir.

Bardızlı Âşık Nihânî, deneyimsiz pişmemiş bir sofunun henüz tam manasıyla olgunlaşmadığını ve hedefine ulaşmak için daha çok yol kat etmesi gerektiğini ifade eder. Bu sofuların toplum içindeki sohbetlerinde sahte bir tavır takındığını, samimiyetten uzaklaştığını ve teslimiyet göstererek manevi gerçekliği tam olarak anlayamadığını dile getirir:

İnanma ham sofu fendine yâ hû
O nedendir doğru râhı tanımaz
Acep sohbet eyler riyâda kalır
Teslim olup hakk dergâhı tanımaz (Gedik, 1995: 236).

Âşık Müdâmî, mezhep itikadını bozma iddiasında bulunan bir kişinin sofu olamayacağını, İbni Sina gibi bir bilgini anlayamayacağını dile getirir. Gerçek sofu olmanın özünde bilge insanların değerini anlamanın ve içsel bilgeliği aramanın bulunduğuna değinir:

Mezhep itikadı bozmak güya taslar sofuluk
Eş olur İbn Sinâ'ya hakkı avâmdır sanur (Aydın,2012: 752).

Âşık Daimî, "Sofuyum demekle menzil alınmaz" (Zaman, 2008: 207) diyerek sofuluğun lafzen olmayacağını vurgular. "Ham sofunun gidişine/Bize bühtan edişine/Güler misin? Ağlar mısın" (Zaman, 2008: 211) diyerek ham sofuların suç yüklemelerini eleştirir. Ali İzzet Özkan, "Gökten kitap indirdiler/Kör sofular kandırdılar" (Başgöz, 1979: 172) dizelerindeki "kör sofular" tabiri ile inancın kötü niyetli sofular tarafından kullanıldığını belirtir. Âşık Mahzunî Şerif ise "Sofular duaya" (Zaman, 1999: 175) diyerek sofuların duaya güvendiklerini ifade eder.

3.3.12 Gâfil

Gâfil; nefsinin arzularına uyan, zamanını boşa harcayan, önemli bir şeyin önemini anlayamayan, değerli bir şeyin değerini takdir edemeyen kişiye denir (Uludağ, 2005: 141). Gâfil olan insan, arzularının perdesi ardına gizlenmiş, gerçek hedefini utmuş, dikkatsizlikle yoldan sapmış bir yolcu gibidir. Gaflet uykusuna dalmış insanlar, gözleri kapalı olarak dolaşırken gerçek varlığın ve anlamın farkında değildir.

Âşıklık geleneği içinde söylenen şiirlerde gâfillerin hâlleri dile getirilirken aynı zamanda uyanışın ve gerçek varoluşun yolu gösterilir. Âşıklar, gaflet içinde olan insanın içsel yolculuğuna dikkat çeker ve ona uyanması için çağrıda bulunur. Gafletten uyanmanın, gerçek hedefe yönelmenin, nefsi kontrol etmenin ve ilahi aşk ile dolmanın önemini vurgular.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğinde gaflete düşen insan tipinin özellikleri belirtilir. Âşıklar, gaflet içindeki insanlara nasihatlerde bulunarak uyanışın, içsel arınmanın ve ilahi aşka yönelmenin önemini hatırlatır. Dünyanın geçiciliğini ve aldatıcılığını vurgular. Nefse uymaktan kaçınmayı, gerçek var oluşun izini sürmeyi ve içsel bir uyanışla hakikate ulaşmayı öğütler.

Âşık Sefil Selimî, gaflet içinde olan kimselerin çeşitli hatalar yaptığını dile getirir. Kendi benliklerini hak olarak gören, küfürbazların etkisine kapılan, dedikodu edip kör şeytana uyan, özünde saklanan gerçeklikleri göz ardı eden kişilerin gâfil olduğunu söyler:

Benliğini hak sanarak bahse girmiş gafiller
Küfürbaza kanarak kafa yormuş gafiller
Kör şeytana yem olmuş dedi kodu edenler
Özündeki mihmanı dışa sürmüş gafiller (Özdemir, 2003: 599).

Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde ise, gâfillerin ilahi sırları çözemeyeceğini (Özdemir, 2003: 255), ışıklı yolların onlara karanlık geleceğini (Özdemir, 2003: 264), ağızlarından hep küfür çıktığını (Özdemir, 2003: 327), dünya için çalıştıklarını (Özdemir, 2003: 488), Allah'ın sıfatlarını göremeyeceklerini (Özdemir, 2003: 516) ve eremeyecek olduklarını (Özdemir, 2003: 575) dile getirir.

Âşık Müdâmî, insanların gâfil olmamaları gerektiğine vurgu yaparak dünyanın gelip geçici olduğunu, nefsine aldanıp bel bağlayanların yasta olacağını ifade eder:

Bitirir hâktan hububat Ademoğlu anı yer
Rahm-ı meşem sebze asıl lebin sükker nanı yer
Ey Müdâmî gafil olma bir gün dünya seni yer

Aldanıp bel bağlayanlar nefse uyan yastadır (Aydın, 2012: 710).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde ise yolunun nereye gittiğini bilmeyen insanın gâfil olduğunu (Aydın, 2012: 622), herkesin ölümlü olduğunu bu yüzden gâfil olmamak gerektiğini (Aydın, 2012: 760) dile getirir.

Âşıklardan Habip Karaaslan, dünyanın gâfilleri aldattığını (Yılmaz, 2011: 231); Âşık Hasretî, gâfillerin helal haram dinlemediğini (Hasretî, 1989: 42); Âşık Nİhani, gâfil olanların önemli değerleri gözden kaçırabileceğini; (Gedik, 1995: 236); Âşık Talibî, gâfillerin gaflete daldıklarını (Kaya, 2013: 404); Âşık Reyhanî, ibadete haram katan gâfillerin şeytana eş olacağını (Aşır, 2009: 94); Âşık Veysel, gâfile ne söylenilse söylensin anlamayacağını (Kaya, 2004: 177); Murat Çobanoğlu, gâfilden ümit beklenilmemesi gerektiğini (Kafkasyalı, 1998: 164), dünya hayatından dersini alan kişinin gâfil olmayacağını (Kafkasyalı, 1998: 249), gâfil olanların her şeyden anlamayacağını (Kafkasyalı, 1998: 252); Abdulvahap Kocaman, gâfillerin gözünü açması gerektiğini (Kayırhan, 2007: 116), gâfillerin ilim ile uğraşması gerektiğini (Kayırhan, 2007: 132), gâfillerin ateşlerde yanacak olduğunu (Kayırhan, 2007: 253) ifade eder.

Âşık şiirinde gâfil tipi, hakikati göremeyen ve benliğini hak zanneden kişiler olarak betimlenir. Bu kişiler küfürbazdır, körü körüne şeytana uyar ve sürekli dedikodu yaparlar. Allah'ı unutmuş olan gâfiller, ilahi sırları çözemez ve yolları karanlıktır. Dünya için çalışıp nefislerinin peşinden giderler. Dünyanın cazibesine kapılarak aldanırlar ve helal haram dinlemezler. Her şeyden anlamayan gâfiller, manevi gerçeklikten uzak, yüzeysel bir yaşam sürerler.

3.3.13 Zâhit

Zâhit; dinî emirlere tam olarak uyan, haram veya suç olup olmadığı konusunda şüphe duyulan her türlü davranıştan kaçınan, farz ibadetlerin yanı sıra sünnet ve nafile ibadetlere önem veren, az yiyip az uyuyan, her zaman Allah'ın buyruklarını korumaya çalışan bir kişidir (Gölpınarlı, 2020: 31).

Âşık şiirinde zâhit tipi, dünyevi zevklerden uzak duran ve içsel bir yolculuğa çıkan âşıkları temsil eder. Zâhitlik, âşık için bir disiplin ve sadakattir, çünkü onun amacı sadece dünyevi zevkleri terk etmek değil, aynı zamanda ilahi aşka ve hakikate ulaşmaktır.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde zâhitlerin dünyadan arınarak ibadet edişleri işlenir. Bu ibadetlerin altında yatan sebebin cennet olup olmadığı sorgulanır. Bu bağlamda Âşık Selmanî, zahide seslenip ibadetlerinin amacının sadece cennet kazanmak olmadığını, ahlakî değerlerin ve adaletin üzerinde durulması gerektiğini anlatır:

Ey zahit bize gerekmez cennet için ibadet
Hayrı şerri tartmaktayız mizan sırat ehliyiz (Avşar, 2010: 645).

Âşık Selmanî, diğer bir şiirinde ise (Avşar, 2010: 279) zâhidin dünyevi zevklerden geçerek dinî değerlere odaklandığını belirtir.

Âşık Müdâmî, âşığa, sevdiğine olan tutkusunu ve bağlılığını zâhid gibi dünya zevklerinden uzaklaşarak göstermeye hazır olup olmadığını sorar:

Âşıkı maşuka öyle kim zahid eyler misin
Mebde-i bahri muhabbet fahri ekvandan gelir (Aydın, 2012: 749).

Âşık Müdâmî, diğer bir şiirinde ise (Aydın, 2012: 700) zâhidin amacının cennete girmek olduğunu söyler.

Şiirlerde zâhidin olumsuz davranışlardan kaçınmaları gerektiği ve insanların kötü zâhitlerden uzak durulması gerektiği hususuna değinilir. Bu konuda Âşık Mahzunî Şerif; zâhitlerin yalan dolan ile gönül eğlememesi gerektiğini, insanları kandırmaması gerektiğini (Zaman, 1999 202) ve zâhitlerin sulbüne (soyuna) meyil göstermemek gerektiğini (Zaman, 1999: 250) dizelerinde işler.

3.3.14 Ağyâr

Ağyâr; sûfî olmayan, tasavvufî hayata yabancı olan kişilere denir (Uludağ, 2005: 26). Âşık şiiri geleneğinde ağyâr, sevgiliye giden yolda engel teşkil eden yabancı kişilerdir. Âşık, şiirlerinde ağyâra olan direncini, sevgiliye olan bağlılığını ve onunla birleşme arzusunu dile getirir. Ağyârın varlığına rağmen sevgilisine olan bağlılığını korur ve engelleri aşmak için sabır ve sebatla mücadele eder. Ağyâr karşısında sevgilisine olan tutkusunu ve sadakatini güçlendirir.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğinde âşıklar, ağyâr ile dostluk kurmak istemediklerini dile getirip Allah'tan ağyârın eline düşmemek için dua eder. Allah'a ulaşmak için çaba sarf edilirken, ağyârın yabancılığı ve engelleyici etkileri reddedilir. Ağyârın yanlış yollarına sapmadan sevgilinin yolunda ilerlemek arzulanır.

Âşık olan kişi, aşkının yabancı veya engel teşkil edecek herhangi bir şeyi gözünde yok sayar. Onun için aşk, sadece sevdiği Allah ile olan ilişkisidir ve başka herhangi bir şey, ağyârdır. Bardızlı Âşık Nihânî, arzusunun ağyâr değil Hakk'ın dergâhı olduğunu belirterek Allah'tan inayet ister. Allah'a olan bağlılığını ve güvenini ifade ederken yabancıların değil Allah'ın dergâhına yönelmeyi tercih ettiğini vurgular:

İnâyet eyle "ALLAH"
Ârzûm ağyâr değil dergâh
Mahsûdum verir inşâAllah
Eylemez bizi hacâlet (Gedik, 1995: 229).

Bardızlı Âşık Nihânî, diğer şiirlerinde ise ağyâra minnet etmeyeceğini (Gedik, 1995: 107), ağyâr ile dostluk kurmaktan korktuğunu (Gedik, 1995: 137), ağyâra aldanmayacağını (Gedik, 1995: 225) dile getirir.

Âşıklar, âğlar ile dost olmaktan kaçınırlar. Onlar için aşk, bir bağlılık ve sadakat ifadesidir. Bu nedenle bu duyguyu sadece Allah ile yaşamak isterler. Bu konuda Âşık Reyhanî, deli gönlünün yâre (seviliye) dost olmayı arzuladığını ve ağyâra dost olmaktan kaçındığını belirtir:

Olmak ister bu dünyada deli gönlüm yâre dost
Bu dünyada deli gönlüm olmuyor ağyara dost
Deli gönlüm olmuyor ağyara dost hünkara dost
Yâre dost ağyara dost hünkara dost yâre dost (Aşır, 2009: 44).

Âşık Efkârî, kendini aşka adayıp elinde saz ile şiirler söyleyen âşığın ağyârı gördükçe, üzülüp ağladığını ifade eder. Çünkü âğyar, onun için bir engeldir:

Kendini aşka mal eden elinde bir saz ola
Ağyari gördükçe ağlar işi itiraz ola (Rayman, 1998: 291).

Âşık Müdâmî, Allah'a yönelerek ağyâra muhtaç hale getirmemesi için dua eder. Allah'tan lütfu ve keremiyle kendisini muhtaçlık halinden kurtarmasını dilerken O'na olan bağlılığını ve güvenini ifade eder:

Ya ilahi sen beni ağyara muhtaç eyleme
Bab-ı lütfundan kerem kul kara muhtaç eyleme
Bin bir ismin hürmetine ey Hüdâ-yı lemyezel
Dün cihanda düşün edip vara muhtaç eyleme (Aydın, 2012: 779).

Âşık Mevlüt İhsanî, ağyâra dost olmamak gerektiğini söyler (Düzgün, 2015: 34). Hasreti, ağyârı iki yüzlü olarak tanımlar (Hasretî, 1989: 42). Âşık Mahzunî Şerif ise yar ile ağyârın kıyamette bir olup olmayacağı sorusunu sorar (Zaman, 1999: 202).

Âşık şiirinde âğyar, Allah'a ulaşma yolunda zorluk çıkaran ve âşıkları yoldan alıkoymaya çalışan bir tip olarak tasvir edilir. Şiirlerde âğyar şiirlerinde âğyar, ilahi aşkın ve hakikatin peşindeki âşıkların karşısında duran, aşılması gereken büyük bir sınav ve zorluk olarak anlatılır. Âğyar, âşıkları Allah yolundan vazgeçirmek ve hakikate ulaşmalarını engellemek için her türlü çabayı gösterir. Âşıklar için dost değil, aksine düşmandır; onların manevi yolculuklarına sürekli engel çıkarır ve bu engeller yüzünden âşıkları ağlatır. Âğyar, iki yüzlü ve samimiyetsizdir, bu yüzden âşıklar ona güvenmez.

3.3.15 İnsan tiplerinin oranı, işlevleri ve değerlendirme

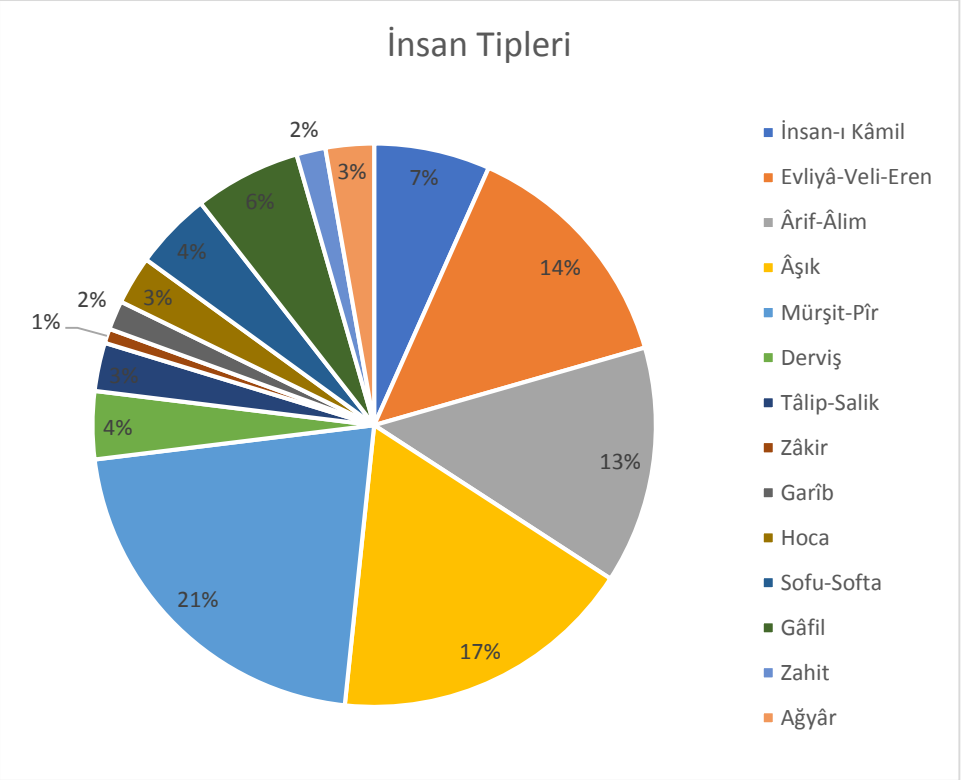

Şekil 3.32 İnsan tiplerinin oranı

Bu grafik, Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde farklı insan tiplerinin farklı oranlarda ele alındığını, âşıkların toplumun çeşitli kesimlerinden ve manevi seviyelerden ilham aldığını göstermektedir. Grafik, tiplere değinilen 360 şiirden hareketle yapılmıştır. Şiirlerde mürşit-pîr (%21), âşık (%17), evliya-veli-eren (%14), ârif-âlim (%13) insan-ı kâmil (%7) gibi olgun ve manevi derinliği yüksek olumlu tipler yüksek oranlarla işlenmiştir. Gâfil (%6), sofu-softa (%4), hoca (%3) gibi olumsuz tipler ise daha düşük oranlarla ele alınmıştır.

Âşık şiirinde ele alınan tipler, çeşitli işlevlere sahiptir. Olumlu tipler arasında mürşit-pîr tipi, kişilere manevi bilgeliği, hikmeti aktarır. Onları aydınlatıp ilham verir. Kişilerin dinî-tasavvufî rehberdir, içsel yolculuklarda kılavuzluk edip manevi gerçekliğe ulaşmaya yardımcı olur. Âşık tipi, manevi aşkı coşkuyla ifade ederken kişilere manevi bir yolculuk sunar. Evliya-veli-eren tipi, erdemlerle dolu yaşamları ve Allah'a yakınlıklarıyla örnek gösterilir. Ârif-âlim tipi, manevi bilgeliği simgeler ve kişinin ilahi derinliği anlamasını teşvik eder. Derviş tipi, kişinin dünyevi eğiliminden

kurtulmasını sağlayıp ahirete eğilimini sağlar. İnsan-ı kâmil tipi, en yüksek manevi seviyeye ulaşmış bir tiptir ve kişileri mükemmelliğe yönlendirir. Tâlip ve sâlik tipi ise Allah'a olan sevgiyi ve arzuyu simgeleyip Allah yolunda çeşitli zorluklarla karşılaşan kişinin en sonunda Allah'a kavuşacağını gösterir. Olumsuz tiplerden gâfil tipi, manevi uykusu içinde olanları temsil eder ve onları uyanmaya teşvik eder. Hoca tipi, dini kötüye kullanımın tehlikelerini eleştirirken, sofu-softa tipi, dinî gösterişe dayalı yaşamı eleştirir ve samimiyetin önemini vurgular. Bu farklı tipler, âşık şiirinin derinliğini yansıtır ve okuyuculara manevi dönüşümün, içsel bir arayışın ve dinî değerlerin sorgulanmasının kapılarını aralar.

Sonuç olarak âşıklar Allah'a ulaşma sürecinde farklı manevi evreleri, erdemleri ve zorlukları insan-ı kâmil, evliya-veli-eren, ârif-âlim, âşık, zâkir, garîb, hoca, softa-sofu (sofi), gâfil, zâhit, ağyâr gibi insan tiplerini ele alarak ifade etmiştir. İnsan-ı kâmil, mürşit-pîr, derviş, ârif-âlim gibi olumlu tipler aracılığıyla Allah'a yaklaşma yolunda ilerlemiş, manevi bir olgunluğa ulaşmış kişilerin niteliklerinden bahsedilirken hoca, softa-sofu (sofi), gâfil gibi olumsuz tipler aracılığıyla ilahi aşktan, hakikatten habersiz veya yanlış yolda olan kişilerin niteliklerinden bahsedilmiştir. Her bir tip ile insanın Allah'a olan yakınlık dereceleri ve özellikleri yansıtılmıştır. Bu tiplemelerle, kişilere insanı tanıma, manevi derinlikleri keşfetme ve Allah'a yakın olma sürecini anlama fırsatı sunulmuştur. İncelenen tipler arasında öne çıkan ve detaylıca ele alınan tip mürşit-pîr tipi olmuştur. Bu durum mürşit-pîr tipinin, manevi rehberlik ve irşat özelliği nedeniyle diğer tiplere kıyasla daha fazla üzerinde durulduğunu göstermektedir.

3.4 Bazı Ahlakî Unsurlar

Âşık şiiri, sadece aşkın ve sevginin anlatıldığı bir sanat dalı değildir; aynı zamanda ahlakî değerlerin, toplumsal sorumlulukların da yansıtıldığı bir sanattır. Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri, Türk insanının ahlakî değerlerini yansıtan bir özellik taşır. Bu dönemde âşıklar, ahlakî unsurlara ve toplumsal değerlere dair önemli temaları işleyerek topluma yol göstermeyi amaçlar. Bu şiirler, Türk kültürünün zengin bir parçasını oluştururken, aynı zamanda insanların daha bilinçli ve etik değerlere sahip bireyler olmalarına katkıda bulunur.

Âşıklar, yaşadıkları toplumda sorumluluklarının farkındadır. Şiirlerinde insanları ahlakî değerlere ve toplumsal sorumluluklarına dikkat çekerek daha iyi bir toplumun inşasına katkıda bulunmayı hedefler. Ahlakî ikazda bulunarak, ahlakî değerleri vurgulayarak insanları yanlış davranışlardan kaçınmaya ve doğru yolu seçmeye teşvik eder. İnsanların toplumsal ve manevi açıdan daha bilinçli ve ahlakî bireyler olmalarına katkıda bulunur ve bu değerlerin korunmasını savunur. Bu bağlamda ahlakî değerlere saygı, toplumun huzurunu ve uyumunu sağlar.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde ahlakî unsurlar konusu, oldukça derin bir araştırma gereken geniş ölçekli araştırma konusudur. Tek başına müstakil bir çalışma olarak ele alınması kanaatimizce daha doğru olur. Bu nedenle şiirlerde geçen tüm ahlakî unsurları ele almak yerine şiirlerde ahlakî unsurların varlığını temsil etmesi bakımından tespit ettiğimiz bazı unsurlar ele alınacaktır. Böylelikle Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde ahlakî unsurların varlığına dikkat çekmek, bu edebiyat geleneğinin ahlakî derinliğini ve çeşitliliğini anlamamıza yardımcı olacaktır.

3.4.1 Edep-Erkan

Kavram olarak edep; toplumda örf, âdet ve kural halini almış iyi, faydalı tutum ve davranışlar veya bunları kazandıran bilgi anlamında kullanılır (Karaman vd., 2006: 134). Edep; sevilen şey, övülmeye layık iş; nefsi gerektiği biçimde terbiye ederek güzel ahlâkla süslemek, güzelleştirmektir (Seyyar, 2003: 116). İnsanı her türlü hatadan koruyan bilgi ve prensiplere sahip olmaktır. Ahlakın her bölümünde iyilikte bulunmaktır. Olgunlaşmanın, ruhen yükselmenin birinci şartlarından sayılır. Aklı tamamlayan, ışıklandıran, imanı olgunlaştıran hayırlı bir sermayedir (Rıfat, 1894: 63-64).

Âşıklar saz ve sözleriyle duyguları ve düşünceleri dile getirirken izledikleri ahlakî kuralları ifade eder. Âşıklar edebe değer vererek ahlakî duyarlılıklarını ve toplumsal değerleri yüceltirler. Bu nedenle âşık şiirinde edep, şiirlerin temel taşlarından biri olarak kabul edilirken aynı zamanda bir yaşam biçimi ve kültürel mirasın bir parçası olarak kabul edilir. Bu bağlamda Davut Sularî, insanların edep ve erkanlarına uygun davrandıklarında daha sağlıklı, anlayışlı ve başarılı ilişkiler kurabileceklerini ve

zorluklarla daha iyi başa çıkabileceklerini anlatır. Muhabbetin ve dostluğun kapılarının edep ile açılacağını belirtir:

Fasl-ı muhabbeti bana getiren
Ulu divan kurup dosta götüren
Cümle müşkil işlerini bitiren
Edep erkan ile yol değil ya ne (Yalsızuçanlar, 2018: 60).

Âşık Daimî, edepsiz, erkansız ve yolsuz insanlardan kendisini uzak tutması için Allah'a şu şekilde dua eder:

Daimî der ki kalbini yokla
Arif ol arifin sözünü hakla
Kadir Mevla'm beni üç kuldan sakla
Edepsizden, erkânsızdan, yolsuzdan (Zaman, 2008: 220).

Âşık şiirinde âşıklığın edepli bir iş olduğu belirtilir. Âşıklar, sık sık edepli olduklarını zikreder. Âşık Daimî, "Edepli gezeriz vicdan bizdedir" (Zaman, 2008: 213), Halil Karabulut, "Edepli, erkanlı huyumdan geçmem" (Karabulut, 1988: 63) dizeleri bu duruma örnektir. Bu bağlamda Âşık Deryamî, kendisini terbiye, edep âşığı olarak tanımlar. Edep ve terbiyenin insanın karakterini ve ahlakını şekillendiren önemli unsurlar olduğunu ve bu değerlerin insanlara ışık tuttuğunu ifade eder:

Deryamî terbiye edep âşığı
Ahlâkın içinde buldum ışığı
Tırnağın ne güzel çorba kaşığı
Bu çeşit modadan ihracım dedim (Deryamî, 1990: 40).

Bardızlı Âşık Nihânî, insanlara kabirleri hatırlatan ve ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğunu anlatan dizelerinde insanların hayatlarında edebe, saygıya ve maneviyatlarına önem vermeleri gerektiği konusunda bir hatırlatma yapar:

Her gün kabrin bize var beş sadâsı
Bağırır ki edep erkân ile gel

Vefâsız dünyaya meyl eden nası
Sana mülk olacak mekân ile gel (Gedik, 1995: 172).

Âşıklar, toplumun edep ve ahlak kurallarına uygun davranmayan kişilere karşı duyarlıdır. Edepsizlikle mücadele, âşık şiirinde sıkça karşılaşılan bir tema olmuştur. Âşıklar, edep ve ahlaka aykırı davrananları eleştirirken, kendi edep anlayışlarını yüceltirler. Âşık Sefil Selimî'nin "Edep bilmeyenle konuşmam doydum" (Özdemir, 2003: 166), "Edepsize edebimden pay vermem" (Özdemir, 2003: 489), Edebin hayanın külhanına gir (Özdemir, 2003: 449) dizeleri edepsizlere karşı tavrın yansımasıdır. Bu bağlamda Murat Çobanoğlu, kendini bilmeyip edepten, erkândan, yoldan anlamayan kişilere karşı dikkatli olunması gerektiğine dair nasihatte bulunur:

Kendini bilmeze açma sırrını
Kayıp eder senin itibarını
Efsâne ne bilir hulüskârını
Edepteni erkândan, yoldan anlamaz (Kafkasyalı, 1998: 258).

Murat Çobanoğlu, başka bir şiirinde geçmiş nesillerden gelen değerlerine sahip olanların, edebe ve erkana uygun bir şekilde davranarak daha rahat bir hayat süreceğine "Eba-yı ecdattan temiz olanlar/Edepte erkanda yolda eğlenir" (Kafkasyalı, 1998: 258) diyerek değinir.

İman ve edep arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. İman, bir kişinin inançlarının temeli olup onun davranışlarını etkiler. Edep ise bu davranışların güzel, hoşgörülü ve saygılı bir şekilde ifade edilmesidir. Dolayısıyla, bir kişi ne kadar sağlam bir imana sahipse, genellikle o kadar edepli olma eğilimindedir. Bu bağlamda Âşık Divanî, Allah'a inanmayan insanların edeplerini bir kenara bıraktığını anlatır. Edepsizlere karşı düşman olmaya çağırır:

Edebini bir kenara atarlar
Çalıp çırpıo sana bana satarlar
İnsanlığı birbirine katarlar
Gel olalım Allahsızın düşmanı (Akgün, 1962: 44).

3.4.2 Fitne

Fitne; azdırma, baştan çıkarma, fesat, ara bozma, ihtilaf, sıkıntı, bela, kargaşa gibi anlamalara gelmektedir (Karaman vd., 2006: 188). İnsanların ve toplumların huzurunu kaçırıp anlaşmazlıklar, kavgalar türetmek için sözle ve davranışlarla çirkin teşebbüslerde bulunmaktadır (Rıfat, 1894: 74). Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde genellikle fitnenin insanlar ve toplumlar üzerindeki olumsuz etkileri vurgulanır. Âşıklar, fitnenin kötü bir şey olduğunu ve insanları zarara uğrattığını ifade ederek toplumsal huzurun ve ahlakî değerlerin korunmasına odaklanır. İnsanların her türlü fitneden uzak durması gerektiğine dair vurgular yapılır. Bu bağlamda Âşık Hasretî, fitnenin zarar getirebileceğine dikkat çekerek insanlara uygun davranışları benimsemeleri, çatışmalardan ve fitnelerden kaçınmaları gerektiği konusunda hatırlatma yapar:

Gelmesin fitnenin sesi bu yana
Mutlaka insanı salar ziyana
Bidayetten ağraşırlar isyana
Ulvi hak babında kalanlar gelsin (Hasreti 1989: 42).

Âşık Hasretî, diğer şiirlerinde fitne olan yerlerde kâmilin kerametinden bir şey alınamayacağını (Hasretî, 1989: 39), insanın bin fitne düşünse bile Allah'ın dediğinin olacağını (Hasretî, 1989: 48) anlatır.

Fitne, toplumlarda ciddi huzursuzluklara ve çatışmalara yol açabilen bir durumdur. Bu durum, toplumda genel bir huzursuzluk ve belirsizlik atmosferi oluşturur. Bu konuda Ali İzzet Özkan, fitnenin ne kadar zararlı ve tehlikeli olabileceğini vurgular:

Horladı fitneler çıktı gammazlar
Gayri durmaz döğüş kavga gürültü
Kara cahil kara yüzlü yobazlar
Kuduz olmuş tükenir mi hırıltı (Başgöz, 1979: 192).

Âşık Sefil Selimî, "Her zaman kâfirler fitnelik etti" (Özdemir, 2003: 252), "Çok kan olur fitnelerin yelinden" (Özdemir, 2003: 327), "Yastığını koyma fitneden yana"

(Özdemir, 2003: 488), "Fitne fitneliğin sana yüklüyor" (Özdemir, 2003: 500), "Şek şüpheye düşme ahbap fitne fesat çirkin şey" (Özdemir, 2003: Özdemir, 2003: 603) dizeleri ile fitneliğin kâfirlik alameti olduğunu, her zaman kötü sonuçlara yol açtığını ve insanları birbirine düşman ettiğini ifade eder. Ayrıca, insanları fitne çıkaranlara karşı dikkatli olmaya ve fitne yaymaktan kaçınmaya teşvik eder.

Âşık şiirinde fitnenin şeytandan kaynaklandığı ifade edilir. Âşıklar, insanların şeytanın tuzaklarına düşmemeleri için şeytanı iyi tanımaları gerektiğini tavsiye ederler. Bu şekilde, fitnenin ve kötü niyetin etkilerinden korunabileceğine inanılır ve insanlara manevi bir rehberlik sunulur. Bu bağlamda Âşık Divanî ve Halil Karabulut şu dizeleri söyler:

Mazihi hatırla neleri aldı
Namus hırkasının nişanı kaldı
Gönül bahçesine bir şeytan saldı
Fitne fesat kula vereni tanı (Divanî, 1971: 54).

Can yakmak, kan dökmek hayvana mahsus
Sevgi ve muhabbet insana mahsus
Fitne, fesat ancak şeytana mahsus
Azgın nefse dizgin vurulmalıdır (Karabulut, 1988: 80).

Âşık Divanî insanlara kalplerinden fitneleri söküp atmaları için "Kalbinden fitneyi silip dinlesin" (Akgün, 1962: 37) der. Âşık Halil Karabulut ise toplumun birlik ve beraberliğini sağlamak için fitneye karşı "Fitne kandırıp bizi yıkmadan evimizi/Daha sıkı tutalım gelin birbirimizi" (Karabulut, 1988: 7) ifadelerini kullanır.

Abdulvahap Kocaman, insanların her zaman doğru ve dürüst bir şekilde konuşmalarını teşvik eder. Fitne gibi kötü niyetlerden arınmaları ve içlerindeki olumsuz düşünceleri temizlemeleri gerektiğini belirtir:

Daim doğru söyle sözü
Fitneden temizle özü
Gidip Beytullah'a yüzü

Sür Allah'a ibadet et (Kayırhan, 2007:201).

Murat Çobanoğlu, ahlakî değerlere, bilgeliğe ve temizliğe sahip bir insanın, başkalarını fitne ve çatışmalara sürüklemediğini ifade eder:

Ahlâklı, münevver temiz bir insan
Kimseyi fitneye fele düşürmez
İsterse çevrilsin bu çarkı devran
Yersiz tekellümü dile düşürmez (Kafkasyalı, 1998: 261).

Âşık Mahzunî Şerif, fitne fikirlerin insanları yanıltabileceği ve dinî inançların bozulabileceği gerçeğini göz önüne alarak, insanların Allah'a ulaşma sürecinde dikkatli ve tutarlı olmaları gerektiğine dikkat çeker:

Mahzuni bulanır, niye durulmaz
Bulana, bulana akar, amma yorulmaz
Fitne fikirlerle, hak'ka varılmaz
Vardım desen, emin olamazsın sen (Zaman, 1999: 449).

Âşık Müdâmî, fitnenin İslam dinine zıt olduğunu söyler (Aydın, 2012: 713). Âşık Veysel ise fitnelik ve fesatlıkların ıslahının Allah'a kaldığını dile getirir (Kaya, 2004: 131).

3.4.3 Helal-Haram

Helal, dinen yapılması veya yenip içilmesi yasaklanmayan, serbest bırakılan şey demektir (Karaman vd., 2006: 252). Haram ise kesin bir delille, açık bir şekilde yapılmaması istenilen fiildir (Karaman vd., 2006: 231). Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde haramın kötülüğü sıkça dile getirilir. Âşıklar, haramın insanları manevi olarak zayıflattığını, ahlakî değerlere aykırı olduğunu ve haksız kazanca yol açtığını ifade ederler. Âşıkların gözünde haram, toplumları zehirleyen bir unsurdur ve insanları dürüst olmaktan alıkoyar. Bu konuda Ali İzzet Özkan, haram yiyen insanların kendi kötü niyetlerini başkalarına yansıtarak iftira atabileceklerini, böylece masum insanların itibarını zedeleyebileceğini anlatır:

Güzel sevmek günah ise suç bende
Affet gitsin şevketli yâr hak sende
Al'izzetî haramzâde insanda
İftirayla bühtan kara bulunur (Başgöz, 1979:184).

Şeref Taşlıova, "Haram katma helal mala/Başına getirir bela" (Taşlıova, 2012: 274); "Haram katma helal mala/Kârın elden gider bir gün" (Taşlıova, 2012: 282); "Haramı yiyip doyanlar/Ateşlerde korda yatar" (Taşlıova, 2012: 291); "Helal varken haram lokma tadanlar/İşlerini pek kolayda zanneder" (Taşlıova, 2012: 605); "Günahı vardır haram malın üstünde" (Taşlıova, 2012: 846) dizeleriyle haram mal yemenin olumsuz sonuçlar doğurduğu üzerinde durur. "Helal kazancıma haram/Katmadım katmak istemem" (Taşlıova, 2012: 240) diyerek harama karşı dik duruş sergilediğini anlatır.

Âşık Daimî, helal ve haram arasında doğru seçimlerde bulunamayan insanların Allah yolundan ayrıldığını ve O'na karşı sorumluluğu yerine getiremediğini ifade eder:

Marifet mülküne göçemeyenler
Helal haramını seçemeyenler
Gözünü gafletten açamayanlar
Hakkın dergâhından dür oldu gitti (Zaman, 2008: 212).

Âşıklar, helal kazancın ve dürüstlüğün önemine sıkça vurgu yaparlar. Helal kazanç, ahlakî bir değer olarak kabul edilir ve insanların temiz yollarla kazanç sağlamaları gerektiği sürekli hatırlatılır. Âşık Sefil Selimî, "Kör eyle gözünü harama bakma" (Özdemir, 2003: 371), "Helalına haram katma sen oku" (Özdemir, 2003: 552); Abdulvahap Kocaman, "Helal yolda çalış haram yeme" (Kayırhan, 2007: 118), "Helal kazanç iste bakma harama/Doğru söyle haram yeme mümkünse" (Kayırhan, 2007: 135), "Nefse ıyup haram yeme" (Kayırhan, 2007: 194); Âşık Reyhanî, "Oldukça haramdan kendini gizle" (Aşır, 2009: 137), Murat Çobanoğlu, "Helâlinden çalış malını bal eyle" (Kafkasyalı, 1998: 310), "Harama atma destini" (Kafkasyalı, 1998: 87), Şeref Taşlıova "Helal lokma varken haram yemeyin" (Taşlıova, 2012: 375), Âşık Veysel "Çalış kazan helâlinden" (Kaya, 2004: 222) dizeleriyle insanlara haram yerine helal kazanç kazandırmak için nasihatte bulunur.

Âşık şiirinde insanların helal ve temiz kazançlarına haram eklemelerinin ve kötü niyetli davranışlarda bulunmalarının sonunda hesap gününde yüzleşecekleri olumsuz sonuçlara dikkat çekilir. Ölüm ve mahşer hatırlatılarak bu kötü davranışın terk edilmesi beklenir:

Helal mala haram katma ağır hesabı vardır
Cevabını veremezsin sonu ateştir
Sağlam amel kazanırsan iman sönmeyen nurdur
Bunu bilmek için Allah akıl verdi dünyada
Şeref Taşlıova (Taşlıova, 2012: 711).

Hakkı koyup batıl işi tutanlar
Yalan sözü sahi yerine atanlar
Helal ekmeğine haram katanlar
Ehl-i mahşer cümle ordan kaçıyor
Habip Karaaslan (Yılmaz, 2011: 208).

Aslı yandı Kerem ile
Derde düştü verem ile
Mal kazanan haram ile
Ahırında sele gider
Âşık Talibî Coşkun (Kaya, 2013: 165).

Evvelâ acı hâline
Yürü Mevlâ'nın yoluna
Haramı katma malına
Ölümü hatırlasana
Murat Çobanoğlu (Kafkasyalı, 1998: 140).

Sapkın olma, ol ki ağır gölgeli
Âhirinde gidesin doğru yola
Haramdır, seyretme yâdların malı
Bir bir suâllerden sorulursun ha
Âşık Eyyübî (Çopuroğlu 1998:340).

Âşık Mevlüt İhsanî, insanların ticaret yaparken helal ve temiz kazançlara odaklanmaları gerektiğini vurgulayarak işleri düzgün bir şekilde yapmak ve amirlere sadakat göstermek gerektiğini anlatır:

Helal ticareten haramı katma
Dinle amirini nöbette yatma
Vatanını düşmanlara çiğnetme
Şehitlik en büyük fermanın oğul (Düzgün, 2015: 37).

Âşık şiirinde, harama bulaşanlar sıkça eleştirilir ve uygun davranışlar konusunda ikaz edilirler. Âşıklar, insanları haramdan ve kötü niyetli davranışlardan kaçınmaya teşvik ederler. Bu eleştiri, insanları daha bilinçli ve ahlakî bir yaşam sürmelerine katkıda bulunur. Bu bağlamda Âşık Reyhanî ibadetlerin kutsal ve temiz olması gerektiğini hatırlatırken ibadete haram katan kişileri eleştirir. Bu kişilerin şeytana hizmet ettiğini vurgular:

Dünyaya boş diyor bazı sefiller
Doluyu boş gören boş olsa gerek
İbadete haram katan gafiller
İğva-i şeytana eş olsa gerek (Aşır, 2009: 94).

Âşıklar, haramın dinî açıdan da yeri olmadığını vurgularlar. Dinî öğretilere göre, haramdan uzak durmanın önemi sürekli hatırlatılır. Haramın insanları dinden uzaklaştırabileceği ve manevi değerlere zarar verebileceği ifade edilir. Bu konuda Âşık Müdâmî, insanların helal ve haramı karıştırarak dinî değerlere aykırı davranışlarda bulunduklarında dinin itibarını zedelediklerini ve toplumu olumsuz etkilediklerini vurgular:

Helal haram boğazına atanlar
Geceleri genelevde yatanlar
Gündüz olup evliyalık satanlar
Din babında olan yolu lekeler (Aydın, 2012: 503).

Âşık Müdâmî, diğer şiirlerinde "Din asla emretmez haramı yedir" (Aydın, 2012: 515) ve "İman ehli haram lokma yemiyor" (Aydın, 2012: 577) diyerek İslam dininde haramın yeri olmadığını, itikat sahibi olanların haram lokma yemediğini vurgular.

Âşık Talibî Coşkun, "Müslüman olanlar bunu demeli/Haramı koyup da helâl yemeli" (Kaya, 2013: 65) diyerek Müslümanların haram yerine helale yönelmeleri gerektiğini ifade eder.

3.4.4 Rüşvet

Rüşvet, insanların haksız bir kazanç veya menfaat temini uğruna, karşılıksız mal veya para vermeleridir (Seyyar, 2003: 338). Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri, toplumsal adaletin önemini ve dürüstlüğün değerini vurgulayan güçlü mesajlar taşır. Şiirlerde rüşvet, adaletin ve dürüstlüğün düşmanı olarak tasvir edilir ve insanların bu tür davranışlardan kaçınmaları gerektiği vurgulanır. Âşıklar, rüşvetin ahlaka aykırı ve insanların adalet duygusunu zedeleme potansiyeline sahip bir eylem olduğunu sık sık dile getirirler. İnsanların rüşvet ve benzeri yolsuzluklardan uzak durmaları gerektiğini ve adaletin korunmasının toplumun huzuru için kritik olduğunu anlatırlar. Bu konuda Âşık Reyhanî, insanların rüşvet, iltimas, istismar gibi yasa dışı ve ahlaka aykırı yollarla değil, dürüstlük ve adaleti savunarak haklarını aramaları gerektiğini belirtir:

İstismar iltimas rüşvetten uzak
Arayıp nerde ise bulmalı hak
İzzetli iffetli olmalı mutlak
Türk'ü Müslüman'ı bilmeli gençlik (Aşır, 2009: 151).

Âşık Reyhanî, bir başka şiirinde "Allah'ın emrine rüşvet gerekmez" (Aşır, 2009: 163) diyerek insanların Allah'ın buyruklarına uymalarında rüşvetin yeri olmadığını ifade eder.

Âşık Veysel, yetim hakkı yememek, rüşvet almamak gibi adalet ve ahlakî değerlere bağlı kalmamanın iç huzur ve mutluluğu getireceği mesajını verir:

Ne bir yetim hakkı ne de bir rüşvet

Yanmazdı gönüller olurdu hep şad
Derdim anlatırken denmezdi kapat
İşte hile sözde yalan olmasa (Kaya, 2004: 115).

Âşık Sefil Selimî, insanlara, birlikte hareket etmelerini ve yardımlaşmalarını önerirken, rüşvet gibi yasa dışı yollarla kazanç elde etmekten vazgeçmelerinin önemine vurgu yapar:

Hep bir ağız olup kol kanat gersek
Rüşvet alıp iş yapmaktan vazgeçsek
Zınarmamak için sağlam söz versek
Göz çıkarıp kaş yapmaktan vazgeçsek (Özdemir, 2003: 291).

Habip Karaaslan, rüşvet alan kişilerin işlerinin ve davranışlarının ahlakî olarak lekeli olduğunu anlatır. Rüşvet alan kişilerin iyi davranışlarının az kötü davranışlarının ise çok olduğunu ifade ederek onları eleştirir:

Görünür başında keli
Rüşvete uzanır eli
Yaptığı işler lekeli
Ağından çok karası var (Yılmaz, 2011: 190).

Abdulvahap Kocaman, "Fetvasına rüşvet alanı sevmem" (Kayırhan, 2007: 139) diyerek dinî öğretilerin rüşvetle kirletilmemesi gerektiğini ve bu tür uygulamaları hoş görmediğini belirtir.

Âşıklar, toplumda örnek alınması gereken kişiler olarak kabul edilir. Bu nedenle âşıklar rüşvet gibi her türlü hukuka ve ahlaka uygun olmayan davranışlardan kaçınırlar. Bu bağlamda Ali İzzet Özkan, rüşvetten uzaklaştığını; Âşık Mahzunî Şerif bu çirkin davranıştan her zaman uzak durduğunu şu şekilde dile getirir:

Okuyup yazma bilmeyen hep memur oldu
Ne yapalım iş tâ baştan bozuldu
Al'izzet ürüşvet bir bardak aldı

İçmedim suyunu ben güle güle (Başgöz, 1979: 52).

Ne demek efendim bey ve amele
Fakir soymak yakışır mı kemale
Rüşveti hak bilip her dakka hile
Yapıp yapıp kafa çektim ise yuh (Zaman, 1999: 271).

3.4.5 Zina

Zina; ister evli ister bekâr kişinin bir başka kişiyle meşru olmayan bir cinsel ilişkiye girmesidir. Bu yönüyle haram ve büyük günah olarak kabul edilir (Seyyar, 2003: 455). Âşık şiirinde zina, evlilik dışı ilişkileri ifade eder ve ahlakî açıdan kabul edilemez olarak tasvir edilir. Âşıklar zinanın insanları ahlakî değerlerden uzaklaştırdığını, aile birliğini bozduğunu ve toplumu olumsuz etkilediğini dile getirirler. Zina, sadakatin ve ahlakî değerlerin ihlali olarak görülür. Bu konuda Âşık Divanî, helal yoldan ilişki yaşamasının önemi üzerinde durur. Cenneti kazanmak için zinadan uzak durmanın gerekliliğine dikkat çeker:

Kul hakkına el uzatma
İftirayı bize atma
Helalin var zina etme
Cennet senin bilir misin (Akgün, 1962: 57).

Âşık Veysel, aldatıcı ve dürüst olmayan davranışlar sergilemenin zinaya yol açtığını şu şekilde dile getirir:

İstemezdi alış verişte senet
Kafalara yerleşmezdi ihanet
Ne zina olurdu ne çapkın evlat
İşte hile sözde yalan olmasa (Kaya, 2004: 115).

Âşık Sefil Selimî, zina gibi ahlakî değerlere ve toplumsal normlara uygun davranışlar sergilemeyen kişilerin olgunlaşmamış olduğunu "Kumar, içki zina çiğ kişi işi" (Özdemir, 2003: 448) diyerek ifade eder.

3.4.6 Kibir

Kibir; kendisinde olmayan özellikleri varmış gibi göstermeye çalışarak büyüklenme, büyüklük taslama, başkalarını hor görme, insanın kendini beğenmesi, böbürlenmesi gibi anlamlara gelmektedir (Seyyar, 2003: 261). Hüner, şeref, servet ve başarıyı üstün bulup insanın kendini beğenmekten ibaret katı bir bilgisizliktir (Rıfat, 1894: 193). Âşık şiirinde kibir, olumsuz bir özellik olarak ele alınır ve âşıklar bu konuyu eleştirel bir perspektiften işlerler. Şiirlerde kibrin eleştirilmesi, insanların daha alçakgönüllü, saygılı ve mütevazı olmaları gerektiği mesajını taşır. Âşıklar, kibrin insanlar arasındaki ilişkileri bozduğunu, insanları alçakgönüllülükten uzaklaştırdığını ve olumsuz sonuçlara yol açtığını ifade ederler. Bu nedenle âşıklar, kibri eleştirmek ve insanları daha olumlu davranışlar sergilemeye teşvik etmek için şiirlerinde sıkça bu ahlakî unsur üzerine odaklanırlar. Bu konuda kibrin bir kişinin öz benliğine girdiğini ve bu durumun olumsuz sonuçlar doğurduğunu belirten Abdulvahap Kocaman, onun terbiye edilmesi gerektiğini şu şekilde vurgular:

Eğer kibir girmişse özüne
Terbiye sıfattır onun yüzüne
Kendi laf verirken kendi sözüne
Kahkaha atarak güleni sevmem (Kayırhan, 2007: 138).

Kibir, âşıkların aradığı ruhsal zenginliği ve hakikati engelleyebilecek bir duvar olarak görülür. Bu nedenle âşıklar, kibri düşman olarak algılar ve onunla mücadele eder. Kibrin insanın kendi içindeki bir düşman olduğunu ve bu düşmanı yenmek için içsel bir mücadele verdiğini belirten Âşık Sefil Selimî, kini kibir ile aynı yere koyup bu kötü huyları terk ettiğini dile getirir:

Bukelemun gibi değişmem renk
Olmak istiyorum temiz suya denk
Kendi kibirimle ediyorum cenk
Kin adlı düşmanı yıktım evlatlık (Özdemir, 2003: 293).

Âşık Sefil Selimî diğer şiirlerinde "Kibiri öldür" (Özdemir, 2003: 140), "Yık kibiri" (Özdemir, 2003: 148), "Kimse sevmez kibirlenip şişeni" (Özdemir, 2003: 367),

“Kendi kibrine karşı savaş aç” (Özdemir, 2003: 448), “Benliği kibiri nefsi kini at” (Özdemir, 2003: 576), “Yıkılacak düşman kibir/Yıkacaksan onu yık” (Özdemir, 2003: 604) dizeleri ile insanlara kibirlerini yok etmeleri için çağrıda bulunur. Kibri düşman olarak görerek ona karşı savaş açılması, yıkılması ve öldürülesi gerektiğini dile getirir. Kibirli kişileri kimsenin sevmeyeceğini vurgular. “Kibrim gönlümde mekân tutmasın” (Özdemir, 2003: 178), “Kibirimin boyunana yuları taktım” (Özdemir, 2003: 351), “Kibiri benliği ezdim bitirdim” (Özdemir, 2003: 427), “Kibiri benliği ezenlerdeniz” dizeleri ile de kendi kibrini ıslah ettiğini ifade eder.

Âşık Mevlüt İhsanî, kin ve kibri içinde barındıran insanların akıl ve mantık yoluyla düşünmediklerini ve nefislerine kurban olduklarını anlatır:

Kin ü kibre aldananlar akıldan efsanedir
Nefsine hammal olanlar ya deli divanedir
Gelen gider konan göçer akıbet bu dünyada
İki kapılı han gibi bir misafir hanedir (Düzgün, 2015: 56).

Âşık Veysel, kin ve kibir gibi olumsuz duyguların yanı sıra, insanın nefis ve tamah duygularını da ele alarak bu duyguların insanın peşini bırakmadığını dile getirir:

Tahammül babında etsem kararı
Soldurmam gülümü kondurmam hârı
Kin ile kibirden olaydım beri
Nefis var tamah var dördü bırakmaz (Kaya, 2004: 303).

Âşık Müdâmî, kibrin yüce ve büyük bir varlık olan Allah tarafından sergilenmesi gereken bir özellik olduğunu belirtir. Çünkü Allah’ın yaratılan her varlıktan üstündur:

Kibirlenmek kibriyaya yakışır
Çünkü mevcudattan süphan üstündür
Keremî kullara saye yakışır
Hem buyruğu emrü ferman üstündür (Aydın, 2012: 757).

Bardızlı Âşık Nihânî "Kibirlik âlemde şeytana mahsûs" (Gedik, 1995: 226) diyerek kibrin şeytanın karakteristik bir özelliği olduğunu belirtir. Âşık Divanî, "Büyüklüğün sonu kibirle gurur" (Akgün, 1962: 69) diyerek kendini büyük görmenin sonucunun kibir olduğunu vurgular. Âşık Hasretî "Zat-ı pak hüsnünde olur mu kibir" (Hasretî, 1989: 31) diyerek gerçek bir güzellik ve mükemmellik karşısında insanın alçakgönüllü olması gerektiğini söyler.

3.4.7 Dedikodu

Dedikodu; başkalarını çekiştirmek ve kınamak üzere yapılan konuşma; gıybet ve laf anlamlarına gelir (URL-13: 2023). Âşık şiirinde dedikodu, yapılmaması gereken davranış olarak ele alınır ve âşıklar bu konuyu eleştiri ve nasihatlerle işlerler. Âşıklar, söyledikleri şiirler ile dedikodu yapmanın yerine daha olumlu ve yapıcı davranışlar sergilemeye teşvik ederler. Dedikodu yapmanın insanlara zarar verdiğini ve toplumun huzurunu bozabileceğini vurgularlar. Bu konuda Âşık Divanî, yüze gülen kişilerin bile fitne saçabileceğine değinir. Fitne ve dedikodunun insanların ahiret hayatlarına zarar verebileceğine dikkat çeker:

Fitne fesat edip yüzüne güleni
Dedikodu yapmak için geleni
Söz ebesi fazla dırdır bileni
On arşınlık kefen bezine baksın (Akgün, 1962: 15).

Âşık Sefil Selimî, insanların başkalarının özel yaşamlarına karşı sorgulamalardan kaçınılması gerektiğini ve dedikodu yapmanın insanları yorucu ve olumsuz bir deneyime soktuğunu ifade eder:

Alt üst aramayın şu bu sormayın
Dedikodu edip insan yormayın
Benliğimden başka bir şey kırmayın
Küfürümü yıkan sevgi ver bana (Özdemir, 2003: 177).

Abdulvahap Kocaman, insanlara örnek oluşturacak bir ahlakî değere sahip olmak için dedikodu yapmaktan kaçınılması gerektiğini söyler:

Örnek ahlâklı ol kullar içinde
Dedikodu yapma eller içinde
Dünyada gidilen yollar içinde
Mantıka dayanan yol daha iyi (Kayırhan, 2007:135).

Abdulvahap Kocaman, başka bir şiirinde "Çekiştirme birbirini/Sil kalpten günah kirini" diyerek birinin arkasından çekiştirmenin günah olduğunu belirtir ve kalpten bu günah kirinin silinmesi için nasihatte bulunur.

3.4.8 Cimrilik

Cimrilik; servet para ve mal tutkusuyla, karşılıksız harcama ve hayır yapmaktan kaçınma temayülüdür (Seyyar, 2003: 80). Âşık şiirinde cimrilik konusu, insanları daha cömert ve paylaşımcı olmaya teşvik etmek için sıkça ele alınır. Âşıklar; cimrilikle mücadele etmeyi, cömertlik ve paylaşımın erdemlerini vurgularlar. Cimriliğin insan ilişkilerine zarar verdiğini ve toplumsal dayanışmayı zayıflattığını ifade ederler. Cimrilerin özelliklerini belirterek cimriliğin cömertlikle bir olmadığını vurgularlar. Bu konuda cimrilikten kaçınılması gerektiğini, özellikle fakir ve muhtaç insanlara yardım etmek konusunda cömert olunması gerektiğini belirten Abdulvahap Kocaman, veren elin alan elden daha iyi olduğunu söyler:

Boşa oyalanıp geçirme ömrü
Okumak çalışmak Allah'ın emri
Fakir fukaraya olma ha cimri
Alan elden veren el daha iyi (Kayırhan, 2017: 135).

Murat Çobanoğlu, sadık insanların Allah'a olan bağlılıklarını hatırlatırken cimrilerin dünya malına ve dünyevi zevklere aşırı düşkün olduklarını ifade eder:

Sadıklar yâd etmiş ulu Mevlâ'yı
Cimriler çok sever fani dünyayı
Nâmertler çok sürer zevki sefâyı
Amma bir ad elden ele düşürmez (Kafkasyalı, 1998: 261).

Âşık Hüdaî, “Cimrinin cömertle kaynar mı aşı” (Hüdaî, 2001: 21) diyerek cimrinin doğasının cömertlikle bağdaşmadığını ve cömert bir insanla aynı seviyeye ulaşamayacağını ima eder.

3.4.9 Riya

Riya, insanların açığına vurmak ve göstermek istediği taşıdıkları uhrevî işlerde söylenegelmiş bir kelimedir. İhlas’ın zıttıdır. (Rıfat, 1894: 259). Sırf Allah rızası için yapılması gereken ibadetleri ve güzel davranışları kendini beğendirmek ve insanlara göstermek amacıyla yapmak demektir (Karaman vd., 2006: 560). Âşık şiirinde riya, insanların samimiyetsiz davranışlarını ve dinî/ahlakî değerleri sadece gösteriş yapmak amacıyla kullanmalarını eleştiren bir tema olarak sıkça yer alır. Âşıklar, riyanın insanların içsel dürüstlüğünü ve samimiyetini kaybettirdiğini, toplumsal ilişkileri zedelediğini ve manevi değerleri yüceltme amacını bozduğunu ettiğini ifade ederler.

Âşıklar, riya ile mücadele etmenin önemini vurgularlar ve içsel samimiyeti teşvik ederler. Ayrıca, insanların sadece Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için davranmalarını önerirler, başkalarının takdirini kazanmaya odaklanmanın samimiyetin önündeki en büyük engel olduğunu belirtirler. Bu konuda Âşık Davut Sularî, insanların iman ve ibadet yolunda samimi olmaları gerektiğini anlatır. İbadetlerin veya manevi yaklaşımların gösteriş veya riyakârlık amacıyla yapılmasının itikadı zayıflatabileceğini vurgular:

Davut Sulari der eren evliya
Gün gibi cihana vermişsin ziya
Hakk’ın da birliğinde bulunmaz riya
Secdedip irfana gelin de gaziler (Yalsızuçanlar, 2018: 106).

Âşık Sefil Selimî gerçek inanç ve samimiyetle hareket eden bir kişinin, Allah'ın huzurunda riyadan kaçınacağını belirtir. Kişinin ahlakî değerlere sahip olmasının, riyayı önlemeye yardımcı olabileceğini ifade eder:

Hak katında duran eylemez riya
Ahlak sayesinde döner bir aya

Hakkın huzurunda erir taş kaya
O mekanda tutmaz diz dikkat eyle (Özdemir, 2003: 205).

Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde riya gibi negatif duyguları terk ederek kalbi temizlemek gerektiğini "Ne kin, ne garez, ne riya/Kemliği yürekten atmak kârımız" (Özdemir, 2003: 581) diyerek ifade eder. Bazı insanların dindar görünüşü altında aslında riyakâr davrandıklarını ve gerçek inançlarını sakladıklarını "Gösterişçilerde riya ve yalan/Kendisini saklar tam dindar olan" (Özdemir, 2003: 583) diyerek vurgular.

Zülfikar Akgün, riya ve samimiyetsizliği suya benzetir. İnsanların bu fani samimiyetsiz riya denizinde sıkışıp kaldıklarını, gerçek duygularını kaybettiklerini ifade eder:

Riya deryasına dalmış
Kalıbı fanide kalmış
Hissesini bolca almış
Kanı kaynar kanı bilmez (Akgün, 1971: 86).

Âşık Daimî, insanlara kibir ve riyadan kaçınmaları gerektiğine ve içlerindeki bu olumsuz özellikleri gidermeye yönelik bir çağrıda bulunur:

Kibirden riyadan arıt sineni
Yık bu kabalığı göreyim seni
Vücut bir gemidir fikir dümeni
Akıl denen büyük kaptan bizdedir (Zaman, 2008: 213).

Âşık Hasretî, riya yapan, yani samimiyetsiz ve yapay davranan insanların gelmemesini ve gölge etmemesini ister. İçtenlik ve dürüstlük olmayan insanların, yaşama olumsuz etkiler bıraktığına dikkat çeker:

Gelmesin riyakâr gölge etmesin
Ağız tadımıza zehir katmasın
Gelip bostancıya tere satmasın

Bize kılı kırka bölenler gelsin (Hasretî, 1989: 43).

Âşık Mahzunî Şerif, ibadetin riyasız bir şekilde yapılması gerektiğine "Riya ile hak'ka secde/Kılmak sana yakışır mı" (Zaman, 1999: 381) diyerek değinir. Âşık Müdâmî, iyi insanları övmenin, riyakârlık olarak kabul edilmemesi gerektiğini "iyilerim methetmek riya değildir" (Aydın, 2012: 631) diyerek ifade eder. İnsanların kibri ve riyayı iç dünyalarından silinmesi gerektiğini "Berü kıl kibrü riyadan silinsin gönül aynası" (Aydın, 2012: 736) diyerek vurgular.

3.4.10 Ahlakî unsurların oranı, işlevleri ve değerlendirme

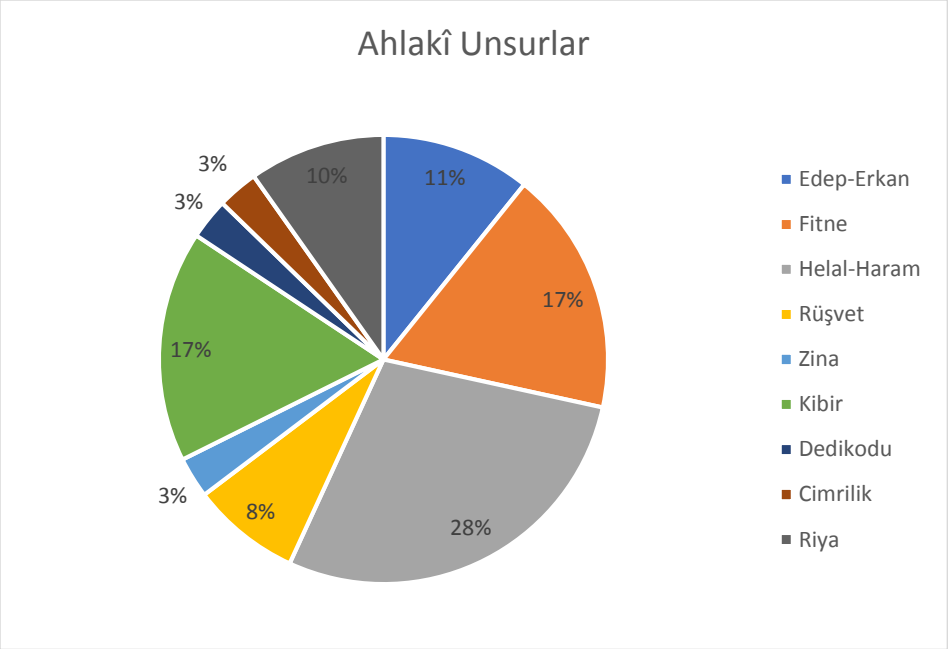

Şekil 3.33 Ahlakî unsurların oranı

Grafik, ahlakî unsurlara değinen 102 şiirden hareketle yapılmıştır. Grafikte, %28'lik oranla helal ve haram kavramlarının öne çıktığı görülmektedir. Bu durum, âşıkların temel ahlaklarını helal-haram çatısı altında şekillendirdiklerini gösterir. Diğer unsurlar ise bu çatı kavramın altında değerlendirilir. Âşıklar, fitne ve kibri %17'lik oranlarla ele alarak bu davranışların olumsuz etkilerinden bahsetmiştir. %11'lik oranla edep ve erkanın önemi üzerinde durulmuştur. Riya, rüşvet, dedikodu, zina ve cimrilik gibi ahlakî sapmalar daha düşük oranlarla ifade edilmiştir. Bu oranlar, âşıkların ahlaki değerlere duyarlı olduklarını ve toplumsal sorumluluklarını önemsediklerini gösterir.

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde yalan, hile, kin ve hırs, ayrımcılık ve hor görmek, yardımseverlik-cömertlik, çalışkanlık, adalet gibi çeşitli olumlu ve olumsuz ahlakî unsurların üzerinde durulduğu da görülmektedir. Bu unsurların atıfları şu şekilde gösterilebilir: Yalan (Başgöz, 1979: 171), (Hasretî, 1989: 43), (Rayman, 1998: 267), (Deyami, 1990: 27, 35, 47, 59), (Zaman, 1999: 150), (Kaya, 2004: 115, 133, 154, 264), (Kayırhan, 2007: 121, 126, 129, 133, 135, 137, 217), (Aşır, 2009: 163, 170), (Avşar, 2010: 366, 368, 431, 590), (Görkem, 2011: 100), (Yılmaz, 2011: 100), (Aydın, 2012: 409, 641); hile (Gedik, 1995: 235), (Rayman, 1998: 260), (Kafkasyalı, 1998: 136, 269), (Kaya, 2004: 132, 222), (Zaman, 2008: 171),), (Avşar, 2010: 228), (Yılmaz, 2011: 135), (Aydın, 2012: 663); kin ve hırs (Başgöz, 1979: 67, 133), (Hasretî, 1989: 51), (Zaman, 1999: 255, 356, 415, 430, 470), (Kaya, 2004, 144, 222, 303), (Kayırhan, 2007: 129), (Aşır, 2009: 108), (Avşar, 2010: 214, 276, 401, 443, 452, 538, 555, 588), (Yılmaz, 2011: 84, 91), (Aydın, 2012: 412, 502, 594, 622); ayrımcılık ve hor görmek (Başgöz, 1979: 133), (Kafkasyalı, 1998: 210), (Zaman, 1999: 251), (Kaya, 2004: 217), (Zaman, 2008: 213), (Avşar, 2010: 558, 600, 423), (Yılmaz, 2011: 64); yardımseverlik-cömertlik (Karabulut, 1998: 80), (Çopuroğlu, 1998: 341), (Kayırhan, 2007: 123), (Avşar, 2010: 391, 558); çalışkanlık (Gedik, 1955: 169, 216, 220, 235), (Kafkasyalı, 132, 136, 182, 186, 197, 211, 213, 244, 251, 255), (Karabulut, 1998: 64, 80), (Kaya, 2004: 122, 123, 130, 249, 136, 280), (Kayırhan, 2007: 119, 120, 129, 134, 197, 198, 237, 260), (Avşar, 2010: 335, 340, 536, 571), (Yılmaz, 2011: 85, 92, 135, 202), (Aydın, 2012: 397), (Düzgün, 2015: 52); adalet (Karabulut, 1998: 16, 64, 80), (Zaman, 1999: 303), (Kayırhan, 2007: 168), (Aydın, 2012: 462).

Âşıkların ahlakî unsurları ele alması toplumun temel değerleri üzerine düşündürerek ahlakî bir farkındalık kazandırmak ile ilgilidir. Edep-erkan, helal-haram, rüşvet, zina, kibir, dedikodu, cimrilik, riya gibi konular, âşıkların toplumsal sorunlara duyarlılık kazandıklarını ve bu konuları işleyerek insanları düşünmeye sevk ettiklerini gösterir. Âşıklar, bu ahlakî değerleri işleyerek kişilerin vicdanlarını sarsmayı ve düşündürmeyi amaçlar. Aynı zamanda, bu unsurlar üzerinden insan ilişkilerini, toplumsal normları ve kişisel sorumlulukları irdeleyerek toplumun daha sağlıklı bir şekilde gelişmesine katkıda bulunur. Âşıklar şiirlerinde bir tür ahlakî rehberlik sunarak hayatı daha etik bir perspektifle değerlendirmeye teşvik eder. Bu bağlamda, âşıklar sadece sanatsal ifade

aracı olarak değil aynı zamanda toplumun ahlaki yapısını şekillendiren birer rehber olarak da rol oynar ve insanların manevi zenginleşmesine katkıda bulunur.

Sonuç olarak ahlakî unsurların, Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri geleneğinde önemli bir rol oynadığı açıktır. Edep-erkan, fitne, helal-haram, rüşvet, zina, kibir, dedikodu, cimrilik, riya gibi unsurlar, âşıkların şiirlerinde insanın içsel yolculuğunu ve manevi gelişimini anlatma amacıyla kullanılmıştır. Âşıklar ahlakî değerlerin, toplumsal sorumlulukların ve manevi rehberliğin önemini vurgulayarak kişilere kılavuzluk etmiştir. Ahlakî unsurların işlenmesi, Allah'a ulaşma sürecindeki insanın karşılaştığı zorlukları ve ahlakî sorumlulukları anlama çabasını yansıtarak, kişilere manevi bir derinlik sunmuştur. Şiirlerde tespit ettiğimiz unsurlar arasında helal-haram unsurunun daha fazla işlendiği görülmekte olup bu durum bu unsurun diğer unsurları kapsayıcı bir nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır.

3.5 Mutasavvıflar

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde ilahi aşkın ve maneviyatın derinliğini anlatmak için mutasavvıfların öğretileri, yaşam tarzları ve manevi deneyimleri sıkça işlenir. Mutasavvıfların menkıbevi hayatları âşıkların manevi açıdan derinleşmesinde, Allah'a olan aşkı keşfetmesinde ve daha yüksek bir manevi anlayışa ulaşmasında önemli rol oynar.

3.5.1 Veysel Karanî

Veysel Karanî, Yemen'in Karen köyünde doğmuş ve bu nedenle Karenî olarak anılmıştır. Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemde bulunmuş, ancak onu görmeyi başaramamış bir din büyüğüdür. Hz. Muhammed'i görmek amacıyla Medine'ye gitmiş, peygamberi bulamamış, annesinin "bulamazsan geri dön" uyarısına uyarak geri dönmüş ve onunla görüşme fırsatını elde edememiştir. Ancak Hz. Muhammed, evine döndüğünde onun kokusunu almış ve hırkasının ona verilmesini vasiyet etmiştir. Veysel Karanî, Hz. Ömer döneminde tekrar Medine'ye gelmiş ve Hırka-i Saadet (Hz. Muhammed'in hırkası) Hz. Ömer tarafından ona verilmiştir. Veysel Karanî, Sıffîn Savaşı'nda şehit olmuştur. Söz konusu hırka günümüzde İstanbul'daki Hırka-i Şerif Camii'nde korunmaktadır (Tosun, 2005: 43/74-75). Veysel Karanî, tasavvufî hayatın

oluşmasına önemli katkıları olan sûfilerdendir. Onun hayatı, kendisinden sonra yetişen mutasavvıflar için ilham kaynağı olmuştur. Üveysîlik adı verilen tasavvuf akımı, ismini Veysel Karanî'den almıştır (Bars, 2018: 306).

Murat Çobanoğlu, Veysel Karanî'nin Hz. Muhammed için dişini çektirdiğini belirtir ve peygamberin ona bıraktığı hırka-i şerifin değerini vurgular:

Bilemezsin insanoğlu bu âlemin işini
Her yerde sakın vurma dertli olan başını
Veysel ol Habib için çekmiş idi dişini
Onun hırkasıyla tacı çobanın üstündedir (Kafkasyalı, 1998: 344).

Murat Çobanoğlu, başka bir şiirinde "Ben senin âşığın Veysel-i Karan/Çobanoğlu sizden bekliyor derman" (Kafkasyalı, 1998: 229) diyerek Veysel Karanî'ye olan sevgisini ve bağlılığını ifade eder.

Âşık Mevlüt İhsanî, Hz. Veysel Karanî'nin Allah'a olan yakınlığını ve dünyevi değerleri reddedederek çıktığı manevi yolculuğunu şu dizelerle ifade eder:

Mevlüt ihsan kimler sarar senin derin yareni
Ol Habib'in dostu Üveys odur Hakk'ın yareni
Bağdat Yemen ellerini gezdi Veysel Karanî
Bin deveyi bir akçeye gütmeyi ar etmedi (Düzgün, 2015: 28).

Âşıklardan Davut Sularî, "Pirimiz Veysel Karani" (Yalsızuçanlar, 2018: 139) dizesi ile Veysel Karanî'yi rehber olarak kabul ettiğini ifade eder. Âşık Hasretî, "Veysel Karanî'ydi bizim beyimiz" (Hasretî, 1989: 30) dizesi ile ona olan saygısını dile getirir.

3.5.2 İbrâhim b. Edhem

İbrâhim b. Edhem, Belh şehrinde bir prens olarak dünyaya gelmiştir. Rivayete göre bir gün avlanmak için ormanda gezinirken bir tilki ya da tavşanın peşine düşmüş, nişan alırken birdenbire kendini gafletten uyandıran bir ses işitmiştir. Bu deneyim

sonrasında her şeyini bırakarak Mekke'ye yolculuk yapmış ve çeşitli Allah dostları ile tanışmıştır. Şam'da 777 yılında vefat etmiştir (Abdülkerim Kuşeyrî, 2013: 36).

İbrâhim b. Edhem, dünya malını ve mülkünü terk ederek hayatını Allah'a adayan mutasavvıflardan biridir. O, dünyevi zenginliklerin cazibesine kapılmadan manevi değerlere odaklanan bir şahsiyettir. Hayatı boyunca tacını, tahtını, şanını ve şöhretini terk ederek sade bir yaşam sürmüş ve Allah'a ulaşmak için çaba harcamıştır. Hayatı, dünyevi nimetlerin geçici olduğunu ve asıl öneminin ahiret hazırlığı olduğunu öğreten önemli bir örnektir. Bu bağlamda Âşık Mevlüt İhsanî, İbrâhim b. Edhem'i örnek göstererek onun Allah rızası için dünya nimetlerini terk ettiğini vurgular. Bu terkin, onu Allah'a yaklaştırdığına ve manevi gelişimine katkı bulunduğuna dikkat çeker:

Kaf'tan Kaf'a hükmeylesen Sultan Süleyman gibi
Bin yaşasan bu dünyada gelir geçer an gibi
Allah için terk eyleyen İbrahim Ethem gibi
Bırakıp tahtı tacını şöhret ü şandan geçer (Düzgün, 2015: 52).

3.5.3 Hallâc-ı Mansûr

Asıl adı Hüseyin b. Mansûr el-Hallâc el-Beyzâvî olan Hallâc-ı Mansûr, 857 yılında İran'ın Beyza şehrinde doğmuştur (Eraydın, 2008: 252). Tasavvuf tarihinde yoğun tartışmalara konu olan bir mutasavvıf şahsiyettir. Tasavvuf ilmini Tüsterî, Cüneyd-i Bağdâdî gibi isimlerin öğretilerinden edinmiştir. Irak, İran ve Hindistan gibi farklı bölgeleri gezerek birçok bilgeyle görüşmüş ve bu deneyimler, ilahi aşk ve vahdet-i vücut düşüncelerinin gelişimine katkı sağlamıştır. İlahi sırrı açığa çıkarmakla suçlanmış ve pek çok eleştiriye maruz bırakılmıştır. "Enehak" (Ben Allah'ım) ifadesi nedeniyle idam cezasına çarptırılmış, trajik bir şekilde hayatını kaybetmiştir (Türer, 2013: 80).

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Hallâc-ı Mansûr'un kıssası, özellikle bazı âşıklar tarafından ilham kaynağı olarak kullanılmıştır. Hallâc-ı Mansûr'un idamı, ilahi gerçekleri ifade etme arzusunun sembolü olarak görülmüş ve bu tema âşık şiirine yansımıştır. Bu dönem âşıkları, Hallâc-ı Mansûr'un idamını, ilahi aşk ve vahdet-i vücut düşüncesi ile bağdaştırarak, aşkın derinliklerini ve insanın Allah'a olan özlemini dile

getiren şiirler söylemiştir. Bu şiirler mistik bir derinlik sunmuş, böylece Hallâc-ı Mansûr'un hikâyesi, âşık şiirinde zengin bir sembolizmin parçası haline gelmiştir.

Ali İzzet Özkan, "Mansur gibi berdar bağrı yanığım" (Başgöz, 1979: 80) "Mansur gibi Enelhak davasında/Allah'ın rengine benzedim yeter" (Başgöz, 1979: 169) mısraları ile Hallâc gibi Allah ile birliğe ulaşma davasında olduğunu ve bu deneyimle Allah'ın rengine benzediğini dile getirir.

Hallâc-ı Mansûr'un idamı, bazı âşıklara göre haksızlığa uğramış bir trajedi olarak görülürken, onun "Enelhak" ifadesi ise gerçekliğin derinliklerine işaret etmektedir. Hallâc-ı Mansûr'un enelhak sözü karşısında darağacında asılasına telmihte bulunan Âşık Daimî, onun üzerinden Allah ile birliğe ulaşmayı arayanların zorlu bir yolculukla karşı karşıya olduğunu ve bu yolda zulme uğradıklarını dile getirir:

Daimî'yim gitti dostların göçü
Elem oldu gönlümün içi
Hallac'ı Mansur'un ne idi suçu
Enel Hak diyenler dara dolaştı (Zaman, 2008: 2015).

Âşık Daimî, diğer şiirlerinde ise Mansûr'un öğretilerinin yolunda olduğunu (Zaman, 2008: 48), özünü Mansur eylediğini (Zaman, 2008: 201) ifade eder.

Mansûr'un kıssası, bir sırrın veya derin düşüncenin açığa çıkarılmasının beraberinde getirebileceği tehlikeleri somut bir şekilde gösterir. Bazen bir anlayışın cesurca ifadesinin bile yıkıcı sonuçlar doğurabileceğini vurgular, zira bazen bazı düşünceler toplum tarafından anlaşılamaz ve hoş karşılanmaz. Murat Çobanoğlu, Mansûr'un bu yaşadığını örnek göstererek içindeki bir sözü dile getirmek veya saklamak arasında bir çatışma yaşadığını belirtir:

Açma bendekini dara götürür
Mansur'un kaderi dara götürür
İçimde bir söz var dara götürür
Demesem bir türlü, desem bir türlü (Kafkasyalı, 1998: 419).

Murat Çobanoğlu, diğer şiirlerinde ise "Mansur'u ene'l Hak düşürdü dara/Ne bilsin vücudu ezilir gider" (Kafkasyalı, 1999: 287), "Mansur'un dilinde evvel "Ene'l Hak ile/Ne bilsin vücut çekilir Mansur'a dâr ağlatır" (Kafkasyalı, 1999: 343) mısraları ile Hallâc'ın söylediği sözler nedeniyle idam edildiğini vurgular.

Âşık Veysel, bazı huylarının Mansûr'a benzediğini söyler (Kaya, 2004: 236). Âşık Selmanî, Mansûr'u dost olarak niteler (Avşar, 2010: 571). Şeref Taşlıova, kaderinin Mansûr gibi olduğunu (Taşlıova, 2012: 234, 960), Mansûr gibi darda kaldığını (Taşlıova, 2012: 444, 887) ve Mansûr gibi kendisinde kaybolduğunu (Taşlııova, 2012: 507) ifade eder. Âşık Müdâmî ise enelhak sırrıyla Mansûr'un aşkın darına düştüğünü (Aydın, 2012: 300, 457) ve kendisinin Mansûr gibi dara yolculuk ettiğini (Aydın, 2012: 566) dile getirir.

3.5.4 Abdulkâdir Geylânî

Abdulkâdir Geylânî, 1077 yılında Hazar denizinin Gilân merkezine bağlı Nefy köyünde doğmuştur. Asıl ismi Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost el-Geylânî'dir. Kâdiriyye tarikatının kurucusudur. 1165-1166 yıllarında Bağdat'ta vefat etmiştir. Türk halk edebiyatında ve folklorunda önemli yeri vardır (Uludağ, 2005, 1/234-239).

Kutup, tasavvufta veliler zümresinin başkanı, dünyanın ve alemin manevi yöneticisi olduğuna inanılan veli anlamına gelir (Ateş, 2002: 26/498) Abdulkâdir Geylânî'nin bu dereceye ulaştığına inanılır. Abdulkâdir Geylânî'ye "kutb-ı âlem, pir" nitelemesi yapan Âşık Davut Sularî, onun yüksek bir makamda olduğunu, dinî bir rehber olduğunu, öğretilerinin ve sözlerinin gerçek olduğunu ve ışık saçtığını dile getirir:

Kutb-i âlem gerçek kişi
Pir Abdulkadir Geylani
Mübarek sözleri haktır
Nur Abdulkadir Geylani (Yalsuzuçanlar, 2018: 134).

Abdulkâdir Geylânî'nin Allah dostu olduğuna inanılır. O, insanları Allah'ın yolunda yürümeye davet eden öğretileriyle tanınır. Onun öğretileri, insanı Allah'a yaklaştıran

yolları öğrenmek ve yaşamak için bir rehber niteliğindedir. Abdulkâdir Geylânî'nin Allah'ın özel bir lütfuna ve dostluğuna sahip olduğunu dikkat çeken Âşık Efkârî, onun manevi rehberliğini ve öğretilerini takip etmeyi teşvik eder:

Mevlâ dost etmiştir onu
Bak sancak çekmiş Geylani
Hak yanında yüce sani
Bir ondan yana gidelim (Rayman, 1998: 199).

Âşık Efkârî, diğer şiirlerinde Abdülkâdir Geylânî'nin "Gavs" ünvanını taşıdığını, onun dergâhına sığınarak manevi rehberliği aradığını (Rayman, 1998: 162); ona ulaşmanın altında yatan gerçek amacın en yüksek manevi rehber olan Peygamber'e yönelmek olduğunu (Rayman, 1998: 184) vurgular.

Murat Çobanoğlu'nun "Abdülkadir Geylanî'dir ser sultan/Çobanoğlu sizden beliyor derman" (Kafkasyalı, 1998: 229) ve Âşık Müdâmî'nin "Abdülkadir Geylan Şirvan bizimdir" (Aydın, 2012: 634) ifadesi Abdulkâdir Geylânî'ye olan büyük sevgiyi ve bağlılığı yansıtır.

3.5.5 Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

Mevlânâ'nın asıl adı Muhammed Celâleddin'dir. 1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde doğmuş, 1273 yılında Konya'da vefat etmiştir. İlk eğitimini babası Bahaaddin Veled'den almıştır. Daha sonra Seyyid Burhaneddin Tirmizi'den dersler alarak kendisini çok iyi bir şekilde yetiştirmiştir. Mevlânâ, özellikle olgunluk döneminde Allah'a bilgi, düşünce, sanat ve hepsinden önce aşk yoluyla yönelen mutasavvıfların önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Hayatının önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen 1244 yılında Şems-i Tebrizî ile tanışması, onun düşünsel ve manevi yolculuğunda belirleyici bir etki yapmıştır (Güzel, 2021: 168).

Mevlânâ'nın yaklaşık 26 bin beyitten oluşan büyük eseri *Mesnevi,* Farsça yazılmış olmasına rağmen, Türk toplumu üzerinde uzun yıllar boyunca büyük bir etki yaratmış ve bu etki Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde de belirgin bir şekilde varlığını korumuştur. Bu bağlamda *Mesnevi*'nin içerdiği derin öğretilerin anlaşılması için bu

eserin okunmasının gerektiğine dikkat çeken Şeref Taşlıova, onun insanların künyesinde yaşayan bir rehber olarak var olduğunu dile getirerek ney ve gök kubbe üzerinde durur. Neyin sesi, insanın Allah'ın varlığını ve birliğini anlamasına yardımcı olurken gök kubbe evrenin sınırsızlığını sembolize eder:

Mesnevi'yi okuyunca anlarsın
Bünyede hazreti Mevlâna vardır
Gök kubbede ney sesini dinlersin
Künyede Hazreti Mevlâna vardır (Taşlıova, 2012: 622).

Şeref Taşlıova, şiirinin diğer dörtlüklerinde Mevlânâ'nın Allah'ın aşkını sevdiğini; dervişin zikrini, meşkini sevdiğini; hamı, çiği değil pişkini sevdiğini, her ne olursa olsun yeter ki Allah kapısına gelinmesi gerektiğini söylediğini ve onun Konya'da yaşamış olduğunu ifade etmiştir.

Şeref Taşlıova, diğer şiirlerinde ise Mevlânâ'nın ney kamışıyla Allah'ın nurlu yolunda olduğunu, gemisinin *Mesnevi* olduğunu, Şems'i bulması ve onun rehberliği altında ilerlemesiyle birlikte içsel bir huzura ve hoşnutluğa ulaştığını anlatır (Taşlıova, 2012: 169).

Mevlânâ'nın ruhani yolculuğunda en önemli rehberi, Şems-i Tebrîzî olarak bilinir. İkilinin arasındaki mistik bağ, Mevlânâ'nın hayatına derin bir anlam katarken, Tebrizi'nin öğretileri ve sevgisi, Mevlânâ'yı kendi iç dünyasında derinleşmeye ve ilahi aşkı daha da derinden hissetmeye yönlendirmiştir. Bu bağlamda Mevlânâ'nın mürşidinin Şems-i Tebrîzî olduğunu belirten Âşık Müdâmî, insanların onları rahmetle andığını söyler:

Mürşidin Şemsi Tebriz-i
Oldu bir ilham denizi
Duyan rahmetle sizi
Anar Hazreti Mevlâna (Aydın, 2012, 537).

Âşık Müdâmî, şiirinin diğer dörtlüklerinde Mevlânâ'nın aşk ve cezbeye olan bağlılığını, onun manevi yolculuğunun önemli bir parçası olarak ifade etmektedir.

Onun manevi öğretilerinin ve aşkının insanların hayatlarına anlam katan bir kaynak olduğunu söyler. Ledün ilmine sahip olduğunu, hırkasının içindeki nurun kandil gibi aydınlatıcı olduğunu belirtir. Manevi rehberliğine güvenerek onun vesilesiyle Allah'tan yardım talep eder. Mevlânâ'nın manevi yardımı ve sevgisiyle bir gün herkese bir muhabbetin sunulacağını anlatır. Kendini eksik bir kul olarak görerek Mevlânâ'dan doğru yolu bulmasını ve manevi aşkla dolmasını diler.

Mevlânâ'nın iman ve sevgi dolu bir şahsiyet olması, toplumun ihtiyaçlarına anlamlı bir şekilde cevap vermesi, eserlerinin içerdiği duygu lirizmiyle Anadolu'da yüzyıllar sonra bile sevgi, kardeşlik ve hoşgörüye ilham kaynağı olması, "Ne olursan ol, yine gel" sözleriyle herkesi her durumda kabul ettiğini vurgulamasıyla birlikte, engin sevgi ve hoşgörü anlayışını tüm dünyada yaymıştır. Mevlânâ'nın bu derin hoşgörüsünün etkileri, âşık şiirine yansımıştır. Bu bağlamda Abdulvahap Kocaman, onun herkesi kucaklayan "Gel" sözüne vurgu yaparak birlik çağrısında bulunur:

Gel gel demiş Hazreti Mevlâna
Gel de bir gör hakikati evlâdım
Bu gün ben de gel gel diyorum sana
Bu insanlık icabeti evlâdım
Abdulvahap Kocaman (Kayırhan, 2007: 110).

Mevlevilik, Mevlânâ'ya nisbet edilen tarikatın ismidir (Tanrıkorur, Ş. B., 2004: 29/468). Onun öğretileri ve yaşamı, tarikatın ruhunu ve prensiplerini derinden etkilemiştir. Mevlânâ'nın Mevlevi tarikatının pîri olduğunu vurgulayan Âşık Gülhanî, onun öğretilerinin insanlar üzerinde derin bir etki bıraktığını ifade eder. Nur, yâr, canan tabirlerini kullanarak ona olan sevgi ve bağlılığı dile getirir:

Mevleviler Piri sensin
Yüzlerinin nuru sensin
Aşıkların yâri sensin
Canan Mevlâna Mevlâna (Nasrattınoğlu, 1976: 46).

Âşık Gülhanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde Mevlânâ'nın sema yaptığını, aşkın şarabını içtiğini, gerçek bir âlim olduğunu, Allah'ın sevgili kulu olduğunu vurgularken onun kendisine dolu sunduğunu dile getirir.

"Mevlâ" kelimesinin sonuna eklenen ve "bizim" anlamına gelen "nâ" zamiri ile birleşerek oluşan "mevlânâ" ifadesi hem Allah hem peygamber hem de insanlar için kullanılan bir terimdir. Allah için "Mevlânâ" denildiği zaman "Rabbimiz, sahibimiz"; Peygamber (s.a.s.) veya insanlar için denildiği zaman ise "dostumuz" veya "efendimiz" anlamları kastedilmiş olur (URL-14). Bu terim ile hem Allah'ı hem de Allah dostunu ele alan Âşık Veysel, Mevlânâ'nın yolunu takip eden kişinin, hakikate doğru ilerlediği ve onun öğretilerinin merhamet denizi ile dolu olduğu ifade eder. Mevlânâ'nın yolunda yürümenin, insanın ruhsal bir aydınlanma ve Allah'a yakınlaşma yolculuğu anlamına geldiğini yansıtır:

Mevlâna Mevlânâ'nın kulu
Doğru Hakk'a gider yolu
Deryası irahmet dolu
Kabul et Allah aşkına (Kaya, 2004: 110).

Âşık Efkârî, Mevlânâ'nın mezar yerinin Anadolu'da olduğunu söyler (Rayman, 1998: 234).

3.5.6 Hacı Bektâş-ı Velî

Hacı Bektâş-ı Velî, XIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan önemli bir mutasavvıftır. Kaynaklara göre 1209-1248 yılları arasında Nişabur'da doğduğu, 1270-1337 yılları arasında ise vefat ettiği bilinmektedir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin asıl adı Muhammed Bektaş'tır. Onun hayat hikâyesi, büyük ölçüde menkıbeye dayanır. Bu menkıbeye göre, Hacı Bektâş-ı Velî, Hoca Ahmed Yesevî'nin öğrencisi ve halifesi olan Lokman Perende'nin yanında eğitim görmüş, zahir ve batın ilimlerinde derin bilgi edinmiştir. Olgunluk çağına geldiğinde irşad görevi için Anadolu'ya gönderilmiştir. Anadolu'ya geldiğinde, Hacı Bektâş-ı Velî çevresindeki insanlarla bir araya gelmeye başlamıştır. Onun etrafındakiler, Hacı Bektâş-ı Velî'nin kerametlerine tanık olmuş ve ona bağlanmıştır. Hacı Bektâş-ı Velî'nin ünü hızla yayılmış ve Anadolu'nun dört bir

yanından muhip ve müritler, onu ziyaret etmek ve ona bağlanmak için akın akın gelmiştir. Ona "Kutbu'l-Aktâb," "mesned-i ulu'l-elbâb," "Sultânu'l-evliya" gibi çeşitli sıfatlarla hitap edilmiştir (Güzel, 2021: 174-182; Eyuboğlu, 1998: 58-68).

Sâbit Ataman, Hacı Bektâş-ı Velî'nin yanındaki erlerle irşad görevi için Anadolu'ya gelişini "Hacı Bektaş Horasan'dan/Doksan bin er çar yandan" (Aydın, 2012: 648), "Hacı Bektaş Velî Emre muntazır/Doksan bin eriyle geliyor hazır" (Aydın, 2012: 634) sözleri ile ifade eder.

Âşık Selmanî, diğer şiirlerinde ise manevi yolculuğa girmeyen kulun Bektaş Veli'ye bağlanamayacağını söyler (Avşar, 2010: 197). Hacı Bektâş'ın şefaati ile Allah'ın günahlarını bağışlaması için dua eder (Avşar, 2010: 204). Hacı Bektâş'ı çok sevdiğini vurgular (Avşar, 2010: 210). Onun mucizevi bir er olduğunu söyler (Avşar, 2010: 289).

Âşık Veysel, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Horasan'dan Anadolu'ya olan yolculuğunu vurgular. Yaşamı boyunca gerçekleştirdiği mucizeleri ve olağanüstü olaylara işaret eder. Manevi büyüklüğünü ve eşsizliğini belirtir:

Horasan'dan ayak bastın Uruma
Mucizeler şahit oldu pirime
Bak şu vaziyete bak şu duruma
Eşin yok cihanda Hacı Bektaş (Kaya, 2004: 284).

Âşık Veysel, şiirinin diğer dörtlüklerinde Hacı Bektâş-ı Velî'den yardım ve lütuf talep ettiğini, onun kusurları örten bir pîr olduğunu ve kendisinin ona ruhen çok inandığını anlatır.

Karahöyük'e yerleşen Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî, manevi öğretileri ve olağanüstü deneyimleriyle müritlerinin sayısını hızla artırmıştır. Bu öğretiler, birçok kötü kişinin kalbini yumuşatmış ve etrafındaki birçok insanı etkilemiştir. Kısa bir süre içinde bu insanlar Hacı Bektâş-ı Velî'ye bağlanmışlardır. Onun kerametleri Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde sıkça yer bulmuş ve olağanüstü nitelikleri büyük bir hayranlıkla ifade edilmiştir. Bu bağlamda Hacı Bektâş-ı Velî'nin Horasan'dan ayrılıp o dönemde Rum

ili olarak isimlendirilen Anadolu'yu irşat etmek için gelişini anlatan Âşık Selmanî, onun kerameti ile don değiştirerek güvercin şeklinde Karahöyük'te dolaştığını şu dörtlüğü ile telmih eder:

Horasan şehrinden Rum'un ilini
Görensin Pir Hacı Bektaş-ı Veli
Güvercin donunda Karahöyük'te
Duransın Pir Hacı Bektaş-ı Veli (Avşar, 2010: 307).

Âşık Selmanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde Hacı Bektâş-ı Velî'nin Anadolu'da büyük bir saygı ve sevgi kazandığını, insanların ona niyazda bulunarak manevi yardım ve rehberlik talep ettiklerini, insanların manevi gelişimini şekillendiren bir güç olduğunu ve anlaması zor olan manevi gerçeklikleri anlamaya yardımcı olduğunu vurgular.

Bektaşîlik, Hacı Bektâş-ı Velî'den uzun bir zaman sonra ortaya çıkıp şekillenen bir tarikattır. Bektaşîlik, birçok akım ve kültürü sinesinde barındırdığı için, tarikatla ilgili örf, adet, adap-erkan ve merasimler çok zengindir (Kara, 2021: 223). Bu zenginlik, en yaygın olarak şiirler üzerinden dile getirilmiştir. Bektaşî tekkelerinde söylenen nefeslerle ilahi bir derinlik kazanan bu şiirler, günümüze kadar yaşatılmıştır. Bektaşî inancına bağlı âşıklar, Anadolu'nun farklı bölgelerinde sazları eşliğinde bu düşünceyi zengin bir şekilde dile getirmişlerdir. Aynı zamanda Bektaşî inancının yansımasını oluşturan bu şiirler, Türk halk şairliğinin en zengin ve önemli bölümünü meydana getirmektedir.

Âşık şiirinde Hacı Bektâş-ı Velî ile ilgili üzerinde durulan en mühim husus ona olan bağlılık ve sevgidir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin manevi liderliğini Âşık Efkârî, "Âşıkların piri erlerin eri/Hacı Bektaş Velî Anadolu'da" (Rayman, 1998: 233); Abdulvahap Kocaman, "Hacı Bektaş pirimiz" (Kayırhan, 2007: 130), Âşık Müdâmî, "Pirimiz'dir hünkâr Bektaşı Veli" (Aydın, 2012: 424) sözleriyle vurgulamıştır.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin öğretileri, birçok âşığı âşıklığa adım atmaya yönlendirmiştir. Bazı âşıklar, Hacı Bektâş'ın öğretilerinin etkisi altında olmalarının, onları âşık olmaya yönlendiren başlıca sebeplerden biri olduğunu dile getirmiştir. Kendisinin âşık olmasının altında Hacı Bektâş'ın öğretilerinin yattığını vurgulayan Âşık Daimî, birçok

insanın Hacı Bektâş sayesinde çevresindeki olup bitenleri farkına vardığını, uyandığını, verdiği sözü tuttuğunu şu şekilde dile getirir:

Gafil uyanık olmazdı
Ahdine sadık olmazdı
Daimî âşık olmazdı
Hacı Bektaş olmasaydı (Zaman, 2008: 101).

Âşık Daimî, diğer şiirlerinde Hacı Bektâş-ı Velî''nin pîrlerin pîri olduğunu (Zaman, 2008: 96), evliyaların şahı olduğunu (Zaman, 2008: 169) söyler. Kendi canının Hacı Bektâş yolunda feda olduğunu belirtir (Zaman, 2008: 47).

Bektaşîler, tarikatları on iki olarak kabul ederler. Diğer tarikatlar, bu on iki tarikatın kollarıdır. Bektaşîlerce gerçek tarikat, Bektaşî tarikatıdır (Gölpınarlı, 2017: 246). Hacı Bektâş'ın on iki tarikatta özel bir yerinin olduğuna dikkat çeken Âşık Sefil Selimî, onun manevi bilgeliği ve rehberliği ile nasıl bir rehberlik sunduğunu şöyle anlatır:

On iki deryanın bir tek gemisi
Veliyullah Hacı Bektaş-ı Veli
On iki ilmin bir yük gemisi
Veliyullah Hacı Bektaş Velî (Özdemir, 2003: 264).

Âşık Sefil Selimî, şiirinin diğer dörtlüklerinde Hacı Bektâş-ı Velî'nin sıfatının âdem, rütbesinin ise hakan olduğunu, yüzüne bakan insanların kendinden geçtiğini, nurunun mekânını olmadığını, İslam'ın kervan başı olduğunu, iman sahiplerinin gönlünde yeri olduğunu, gâfillerin yollarını aydınlattığını ve onun methedilemeyecek kadar ulvi bir kişi olduğunu ifade eder.

Âşık Sefil Selimî, diğer bir şiirinde ise Hacı Bektâş-ı Velî'nin manevi gücünün doğa olaylarına ve evrensel güçlere nasıl etki ettiğini anlatır. Onun buyruğu ve öğretilerini, doğayı ve evreni etkileyen bir güç olarak kabul eder. Öğretilerinin günün her anında ve yaşamın her aşamasında etkin olduğunu vurgular. Öğretileri sayesinde bilinmezlikleri aydınlattığını, manevi huzura ve bolluğa yol açtığını belirtir (Özdemir, 2003: 264).

Âşık Divanî, Hacı Bektâş-ı Velî'nin ilmine vakıf olduğunu, onun dünya üzerindeki değerini, Türk toplumunda yarattığı etkiyi ve onun öğretileri sayesinde kıyamet gününde bağışlanmasını umut ettiğini anlatan şu dörtlüğü söyler:

Divani Zülfikar ilmine vakıf olmuştur senin
Dervişane kıymeti vardır dünyada tenin
Türk ilinde kullarına bir nişan olmuştur yenin
Ruhumuzu kıyamette bağışlat Pir Hacı Bektaş (Akgün, 1962: 47).

Âşık Divanî, diğer şiirlerinde ise Hacı Bektâş'ın ilminden ders aldığını (Akgün, 1962: 50), onun öğretileriyle insanların manevi bir yolculuğa çıktığını (Akgün, 1962: 52) ve onun Hz. Ali'nin yolunda olduğunu (Akgün, 1962: 55) ifade eder.

Âşık Mahzunî Şerif, Hacı Bektâş-ı Velîsiz dünyanın tadının olup olmayacağını, onu bilmeyenlerin Hakk'ı bilip bilmeyeceğini sorar. Onu adı güzel bir dost olarak kabul eder:

Sensiz bu dünyanın tadı olur mu?
Adı güzel Hacı Bektaş Velî dost
Seni bilmeyenler hakkı bilir mi?
Adı güzel Hacı Bektaş Velî dost (Zaman, 1999: 299).

Âşık Mahzunî Şerif, şiirinin diğer dörtlüklerinde Hacı Bektâş-ı Velî sayesinde bilgi ile donatıldığını, dinî ahlakî konuları onun sayesinde öğrendiğini, herkesin onu sevmeye layık olmadığını, onu kapısında kurban olacak kadar çok sevdiğini anlatır.

Âşık Mahzunî Şerif, diğer şiirlerinde ise Hacı Bektâş-ı Velî'nin ne dediğini dinlemek gerektiğini (Zaman, 1999: 159), Hacı Bektâş'ta güzellik gördüğünü (Zaman, 1999: 440) ve derdinin dermanının Hacı Bektâş-ı Velî olduğunu (Zaman, 1999: 482) dile getirmektedir.

3.5.7 Yûnus Emre

Yûnus Emre, Anadolu'da Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nın kurucusudur. Onun fikirleri günümüze kadar ulaşmış, halen büyük bir etki ve önem taşımaktadır (Güzel, 2021: 188). Yûnus Emre'nin tarihi kişiliği, genellikle menkıbeler içindeki hikâyelerle çevrili olduğu için belirsiz kalmıştır. Onun hayatına dair bilgiler, Hacı Bektâş-ı Velî'nin "*Vilâyetname*"sinden ve İbrahim Has'ın "*Tezkiretü'l Has*" adlı eserinden öğrenilmiştir. *Vilâyetname*'ye göre Yûnus Emre, fakir ve okuma yazma bilmeyen bir köylüdür. İbrahim Has'ın rivayetlerine göre ise medrese eğitimi almış ve müftülük gibi dinî görevlerde bulunmuş bir kişidir (Tatcı, 2019: 9). XIII. yüzyılın sonlarından XIV. yüzyılın başlarına kadar yaşamış bir derviştir. *Divan*'ındaki eserlerinden anladığımıza göre, uzun bir süre boyunca Allah'a yaklaşmayı amaçlamış, ancak nihayetinde Tapduk Emre'nin müridi olduktan sonra bu amacına ulaşmıştır. Şiirlerinde, genellikle hece vezni ile oluşturulan en saf Anadolu Türkçesi kullanılmıştır (Köprülü, 1991: 261-293).

Köprülü'ye göre Ahmet Yesevî'nin XII. yüzyılda Orta Asya'da söylediği hikmetlerin o zamanın toplumuna etkisi ne olmuşsa, XIII. yüzyılda Yûnus Emre'nin söylediği ilahiler Anadolu'da benzer etkiye neden olmuştur (1991: 285). Mustafa Tatcı'nın ifadesi ile Yûnus Emre "önceki gelenlerin sonuncusu, sonraki gelenlerin ilkidir" (2019: 11). Halk şiirinin birçok öğelerini içeren yapıtlarıyla Türk şiirinin gücünü ortaya koyan bir ulus şairidir (Aksan, 2005: 29).

Yûnus Emre'nin şiirleri, tasavvuf ilkeleri ve içsel bir gelişim sürecini ifade eden tasavvufî eğitimle yoğrulmuştur, bu sayede hem kendini gerçekleştirme hem de manevi bir olgunlaşmayı temsil etmiştir (Küçükbasmacı, 2021: 60). O, şiirleri ile döneminde büyük halk kitlelerine seslenmiş, Türkçenin tasavvufî unsurlarını kurmaya vesile olmuş, kendinden sonra yaşayan şairlere de ilham kaynağı olmuştur. Onun şiirleri, insanın içsel yolculuğunu ve manevi arayışını yansıtmıştır. Yûnus Emre'nin mirası hem edebiyat hem de maneviyat alanlarında hâlâ canlılığını sürdürmektedir ve onun eserleri bugün bile okuyucuları etkilemeye devam etmektedir.

Âşık şiiri içinde Yûnus Emre'nin özel bir yeri vardır. Yûnus Emre şiirlerini sade Türkçe ile söylemesi, evrensel duyguları ifade etmesi, İslamî ve tasavvufî unsurları

işlemesi, insanlık değerlerini vurgulaması ve halk kültürüne bağlılığı gibi özellikleri sayesinde geçmişten günümüze kadar pek çok âşığı etkilemiştir. Onun şiirleri, insanların duygusal derinliklerine dokunurken aynı zamanda evrensel bir mesaj taşımıştır, bu nedenle âşık şiiri içindeki önemini hiçbir zaman yitirmemiştir.

Cumhuriyet Dönemi âşıklık geleneğini icra eden âşıklar Yûnus Emre'nin dizelerini şiirlerine taşımışlardır. Bu dizeler âşıkların manevi dünyalarını derinleştirmiş, insanlara verilmek istenen mesajların daha etkili bir şekilde iletilmesine yardımcı olmuştur. Âşıklar; Yûnus Emre'yi "Bizim Yunus" (Taşlıova, 2012: 538), "Derviş Yunus" (Taşlıova, 2012: 538), (Hasretî, 1989: 33), "Ermiş Yunus" (Taşlıova, 2012: 630), "Pir Yunus" (Taşlıova, 2012: 630), "Koca Yunus" (Deryamî, 1990: 50), "Dertli Yunus" (Kaya, 2004: 234) olarak nitelemişlerdir.

Yûnus Emre, vahdet-i vücut telakkisini benimseyerek bu düşüncelerini şiirlerinde yoğun bir şekilde dile getirmiştir. Yûnus Emre, çoklukta birliği, birlikte çokluğu görerek Allah'tan başka bir varlık ve bir vücut olmadığını idrak etmiştir (Aydoğan, 2022: 4). Bu bağlamda Âşık Sefil Selimî, Yûnus Emre'nin vadet-i vücut anlayışının belirgin olduğu "bir ben vardır benden içeri" sözüne telmihte bulunarak insanın iç dünyasının derinliklerine işaret etmiştir. Kişisel bir iç gözlem çağrısı yaparak insanların ayrı varlıklar olarak değil, birlikte bir bütünün parçaları olarak görülmesini istemiştir:

"Bende bir ben vardır benden içeri"
Yunus böyle demiş ondaki benim
Sen seni incele senden içeri
Sende bende, bende sende, sendeki de benim (Özdemir, 2003: 359).

Âşık Sefil Selimî, diğer şiirlerinde ise Yûnus'u Yûnus yapan şeyin çalışmak olduğunu vurgular (Özdemir, 2003: 359). Yûnus'u yazıp silmenin, konuşmanın ve söylemenin sürekli bir süreç olduğunu, insanı mest ettiğini, onu öncü ve danışman kabul edip özünde yaşattığını anlatır (Özdemir, 2003: 514). Yûnus Emre'nin sırlar barındırdığını, aşkın manasını taşıdığını, Molla Kasım'a pes dedirttiğini, Türkçe şiirler söylediğini, öğretileri ile etrafını aydınlattığını, Yûnus gibi olmak gerektiğini ifade eder (Özdemir,

2003: 523-524). Yûnus'un insanları kol kanat germeye, yan yana oturmaya, kendisinde olan aşktan vermeye, ermeye, gerçekliğin farkına varmaya, düşündürmeye, son durağa beraber varmaya, nefsi kırmaya, dost olmaya davet ettiğini dile getirir (Özdemir, 2003: 499). Yûnus gibi olan insanlara Taptuk Emre olduğu (Özdemir, 2003: 377) belirtir. Yûnus'un derdinin Allah derdi olduğunu (Özdemir, 2003: 130) söyler.

Yûnus Emre, vahdet-i vücut anlayışıyla insanları ve evreni bir bütün olarak görmüş ve hiçbir varlığı diğerinden ayırmamıştır. Evrenin derin sırlarını keşfetmek istemiş, kendi özünü aramış ve bulmuştur. Sonunda ise, aradığı her şeyi içinde kendini bulmuş, evrenin her parçasında Allah'ın varlığını görmüştür. Gerçek bilgelik ve maneviyatın Allah'ı bulma sürecinde olduğu vurgulamak isteyen Âşık Deryamî, Yûnus Emre'nin arayış sürecini şöyle anlatır:

Ayırmamış birbirinden birini
Kâinatın saçlarını taramış
Koca Yunus bilir onun sırrını
Kendisini kendisinde aramış (Deryamî, 1990: 50).

Yûnus Emre'nin hakikati arayış yolculuğunda Taptuk Emre'ye mürit olması yaşamında derin izler bırakmıştır. Yûnus Emre, Taptuk Emre'nin öğretilerinden feyiz almak için onun dergahında kırk yıl boyunca odun taşımıştır. Bu süreçte, Taptuk Emre'nin manevi yönlendirmesi ve öğretileri, Yûnus'un içsel yolculuğunda kritik bir rol oynamış, onun ruhani gelişiminde ve manevi derinlik kazanmasında büyük öneme sahip olmuştur. Şeref Taşlıova, Yûnus Emre'nin Taptuk Emre'nin dergahına girip yıllarca odun taşımasına değinir. Onun yıllarca taşıdığı odunlarını Hak olarak zikreder:

Hiç bakmamış ikisine üçüne
Hak yüklemiş katarına göçüne
Tapduk Emre dergâhının içine
Girmiş biri vardır o bizim Yunus (Taşlıova, 2012: 651).

Şeref Taşlıova, şiirinin diğer dörtlüklerinde Yûnus Emre'nin insanlık halinin gerçeklerini gördüğünü, nefes almak için er kapısına gidip gönlünü bağladığını, mürşidine bağlandığını, eğriyi hor görüp düze bağlandığını, adının her tarafa

yayıldığını, her insana ders verdiğini, herkesin gönlünde yer aldığını, şiirlerini duru bir Türkçe ile söylediğini anlatır.

Şeref Taşlıova, diğer şiirlerinde ise Yûnus Emre'nin dünyevi konulara fazla değer vermediğini, temel amacının Allah'a yakınlaşmak olduğunu, bu nedenle Taptuk Emre'nin dergâhına girip kapısına yaslandığını, sırtında heybesi elinde asası olduğunu, gönlünün Allah sevgisi ile dolu olduğunu, içinde bilinmeyen ve çözülmeyen bir sır taşıdığını, sevmek ve sevilmeyi öğrettiğini, ilim ve aklı birleştirdiğini (Taşlıova, 2012: 538-539); pîrden destur alıp bade içtiğini, insanlığa ışık tutuğunu, halkı Hakk ile birleştirdiğini, doğru yolu gösterdiğini, ilim yaydığını, Türkçeyi öğrettiğini, Anadolu'da yetiştiğini, tekkede yetişip derviş olduğunu, aşk ateşi ile yanıp kül olduğunu, insanları ayırmayıp bir gördüğünü, ilmi övüp cehaleti hor gördüğünü, pîrinin kapısına eğri ağaç sokmadığını, insanlığa örnek olduğunu, Türk dilinin öncüsü ve İslam bülbülü olduğunu, Hakk'ı candan söylediğini (Taşlıova, 2012: 630-631) ifade eder.

Âşık Mahzunî Şerif, "Yunus'a yarenden Taptuk Emre'ye/Kırık yıl dağda gezdi gönül vermeye" (Zaman, 1999: 300) diyerek Yûnus'un Taptuk Emre'ye kırk yıl boyunca dağlarda odun toplayarak hizmet etmesine telmihte bulunur.

Yûnus Emre, insanları birliğe, beraberliğe ve sevgiye çağıran bir şair olarak tanınır. Ne söylerse söylesin, incitmeden ve sevgiyle dile getirmiştir. Bu durumun nedenini Âşık Gülhanî, onun kırk yıl boyunca odun taşıdığına atıfta bulunarak hamurunu sevgi ile uzun bir süre boyunca yoğurmasına bağlar:

Birlik için insanları çağırmış
Diller incinmemiş Yunus Emre'den
Kırkyıl sevgi hamurunu yuğurmuş
Kollar incinmemiş Yunus Emre'den (Gülhani, 1990: 51).

Âşık Gülhanî, şiirinin diğer dörtlüklerinde Yûnus Emre sevgisinin sınırları aşan evrensel bir nitelik taşıdığını vurgulamak için onun sevgisi ve özleminin yaylalardan çayır çimenlere, Türkistan'dan Hindistan'a, Halep'ten Yemen'e kadar uzandığını ifade etmektedir.

Yûnus Emre, evrensel bir sevgi ve insanlık anlayışının güçlü bir savunucusudur. Onun öğretileri, sınırları aşan bir nitelik taşır ve tüm insanlığın ortak mirasıdır. Yûnus'un mesajları, ırk, dil, din veya kültür farkı gözetmeksizin herkesin kalbine dokunur ve herkesin hayatına ışık saçar. Yûnus Emre'nin tüm dünyanın ortak değeri olduğunu belirten Âşık Hasretî, onun her sözünde Allah yoluna girme çağrısının bulunduğuna değinir:

Derviş Yunus Emre yıldız nişanın
Her kelâmda Hakk'a çağrı lisanın
Senin benim insanlığın insanın
Tüm dünyanın malı Yunus'um benim (Hasretî, 1989: 33).

Âşık Hasretî, şiirinin diğer dörtlüklerinde Yûnus Emre'nin gönüllere mihman olduğunu, muhabbetle dolu olduğunu; on iki tarikat dört kitap ehlinin onun ismini zikrettiğini, özünde sır-ı aynayı barındırdığını; kılı kırka böldüğünü, bülbüllerin gülü, göz yaşının seli ve cezb-i aşkın kulu olduğunu ifade etmiştir.

Yûnus Emre, Anadolu'nun mürşidi olarak tanınmış ve bu toprakların insanlarını irşad etme görevini üstlenmiştir. Onun eserleri, Anadolu'nun derinliklerine nüfuz ederken, insanların gönüllerinde taht kurmuştur. Anadolu'nun her köşesine yayılan dizeleri, insanları bir araya getirip manevi değerlerde buluşturmuş, onlara sevgi, saygı ve birlik duygularını aşılamıştır. Yûnus Emre'nin Anadolu'da bir mürşit kabul edildiğini ve insanları irşad ettiğini vurgulayan Âşık Efkârî, onu kendisinin pîri olarak kabul eder:

Bana sordular ki nerye
Mürit irşad olan yere
O hazreti Yunus Emre
Pîrim Anadolu'da (Rayman, 1998: 219).

Âşık Efkârî, diğer şiirlerinde "Yunus Emre derler öğren pirini" (Rayman, 1998: 130) "Yunus derler üstadıma" (Rayman, 1998: 151), "Yunus Emre pîrim olur" (Rayman, 1998: 164) sözleriyle Yûnus Emre'nin manevi büyüklüğünü ve onun manevi öğretilerine olan saygısını ifade eder.

Yûnus Emre, tarih boyunca saygıyla anılan bir halk ozandır. Şiirleri, insanların duygularına dokunmuş ve derin izler bırakmıştır. Yûnus, dizeleriyle dillere destan olmuş ve insanların kalplerinde özel bir yer edinmiştir. Onu Allah tarafından güzel bir şekilde yaratılmış bir ozan olarak tasvir eden Murat Çobanoğlu, Yûnus Emre sevgisini vatan ve millet sevgisi ile birleştirir:

Yedi yüzyıl evvel doğan bir insan
Ne güzel yaratmış onu Yaradan
Dünyaya tanınmış büyük bir ozan
Vatan, Millet, Yunus Emre Sevgisi (Kafkasyalı, 1998: 217).

Murat Çobanoğlu, şiirinin diğer dörtlüklerinde Yûnus Emre sevgisinin cehaleti bitirdiğini, sevmeyi sevilmeyi öğrettiğini, Allah'ın sevgisine nail olduğunu, içinde ölmez bitmez bir sevgi bulunduğunu ve insanlara sevgi ve birlik getirdiğini söylemektedir.

Ali İzzet Özkan, Yûnus Emre'nin "Cennet cennet dedikleri/Birkaç köşkle birkaç huri/İsteyene ver anları/Bana seni gerek seni" dörtlüğüne atıfta bulunarak onun cenneti beğenmediğini söyler (Başgöz, 1979: 117).

Âşık Veysel ise "Dertli Yunus soyum var" (Kaya, 2004: 236) dizesiyle Yûnus Emre'nin "Benim adım dertli dolap" şiirine atıf yaparak Yûnus Emre'nin manevi mirasının ve dertlerle dolu iç dünyasının izinden gittiğini ifade eder.

3.5.8 Nesîmî

XIV. yüzyılda yaşayıp Hurûfiliği ile tanınmış olan bu mutasavvıf şair, inançlarını ve duygularını şiir aracılığıyla ifade etmekten kendini alamamış, coşkulu sözlerle eserler üretmiştir. Hallâc-ı Mansûr gibi, hayranlık duyduğu kişilerin izinden gitmeye hazır bir şekilde, kendi canını feda etmekten çekinmemiştir. Şairlik yeteneğini, düşüncelerini paylaşmak ve yaymak için kullanmıştır. Allah'ın insan yüzünde nasıl göründüğüne dair ve vücudun organlarının harflerle açıklanmasına dayalı fikirleri, Sünni topluluklarda tepkiyle karşılanmıştır. Halep'teki din bilginleri, onun görüşlerini İslam'a aykırı olarak

değerlendirerek ölüm fetvası vermiş ve sonunda bu fetva sonucu idam edilmiş, derisi yüzülerek öldürülmüştür (Bilgin, 2005, 33/3-5).

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Nesîmî'nin derisi yüzülerek öldürüldüğüne sıkça telmihte bulunulduğu görülür. Âşıklar, yaşadıkları zorlukları Nesîmî'nin hayatı ile benzerlik kurarak ifade etmiştir. Âşık Mahzunî Şerif, Nesîmî'nin "Enelhak" anlayışına sahip olması nedeniyle diğer insanlar gibi öldürüldüğünü, derisini yüzseler de bu anlayışından vazgeçmediğini "Nesimi yüzülür yolundan sapmaz/Nesiminin dersini yüzdüler" (Zaman, 1999: 201), "Nesimi'ler püryan oldu, ene-l hak lokmasından" (Zaman, 1999: 504) dizeleri ile ifade eder.

Ali İzzet Özkan, Nesîmî gibi Allah meydanında bulunduğunu ve bu yolda pek çok zorluklarla karşılaştığını "Nesimî misali Hak meydanında/Yüzüldüm canıma özendim yeter" (Başgöz, 1979: 169) sözleri ile ifade eder. Ahmet Günbulut, "Nesimî'yken deri verdim yüzüldüm" (Özdemir, 2003: 359), "Nesimî'yi yüzüp dize getiren" (Özdemir, 2003: 475) dizeleri ile Nesîmî'nin derisi yüzüldüğüne telmihte bulunur. Âşık Selmanî, "Nesimi gibi yüzülüp/Postun yere sermez misin?" (Avşar, 2010: 450) diyerek insanlara Nesîmî gibi bir şahsiyetin yolundan gidip gitmeyeceğini sorar.

Murat Çobanoğlu, vefasız yârin acı verdiğini "Nesimi gibi derimi/Yüzdü beni vefasız yâr" (Kafkasyalı, 1998: 170) dizleri ile benzetme yaparak dile getirir. Şeref Taşlıova; hayatının zorluğunu "Nesimî'yim tuza serildi derim" (Taşlıova, 2012: 517), "Talihim Nesimi" (Taşlıova, 2012: 234), "Kaderim Mansur'a benzer hayatımız Nesimi" (Taşlıova, 2012: 960) dizleri ile benzetme yaparak ifade eder.

3.5.9 Hacı Bayram-ı Velî

Hacı Bayram-ı Velî, 1352 yılında Ankara'da doğan bir mutasavvıftır. Asıl adı Numan olan Hacı Bayram-ı Velî, genç yaşlarda medrese eğitimi almış ve Ankara'daki "Kara Medrese" olarak bilinen medresede müderrislik yapmıştır. Sonraları, manevi arayışlarına yoğunlaşarak "Somuncu Baba" olarak da bilinen Hamidüddin Aksarayî'ye intisap etmiş ve tasavvuf yolunu seçmiştir.

Hacı Bayram-ı Velî, şeyhi Hamidüddin Aksarayî'nin vefatından sonra Halvetiyye ve Nakşibendiyye tarikatlarını birleştirerek Bayramiyye tarikatını kurmuştur. Ayrıca, dönemin tanınmış mutasavvıfları olan Akşemseddin ve Eşrefoğlu Rumî gibi birçok mutasavvıfı yetiştirmiştir. 1429-1430 yılları arasında Ankara'da vefat etmiştir. Onun öğretileri ve manevi mirası, Türk tasavvuf geleneğinde önemli bir yer tutmuştur (Durbilmez, 2019: 31).

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde Hacı Bektâş-ı Velî'nin ismi, Âşık Efkârî'nin bir mısrasında tespit edilmiştir. Âşık Efkârî, "Hacı Bayram Veli Cennet çiçeği" (Rayman, 1998: 233) diyerek onun manevi yönünü ve değerini vurgulamıştır.

3.5.10 Akşemseddin

Akşemseddin, XIV. Ve XV. yüzyıllar arasında Anadolu'nun çeşitli yerlerinde hayat sürmüş mutasavvıflardandır. 1414 yılında Şam'da doğduğu rivayet edilir. Asıl adı Muhammed Şemseddin'dir. Akşemseddin ya da Akşeyh olarak bilinip tanınır. Soyu Hz. Ebû Bekir'e dayandırılır. Fatih Sultan Mehmed'in hocası ve mürşidi olup onun manevi terbiyesinde önemli rol oynamıştır. İstanbul'un fethi için birçok müridi ile beraber orduya katılmıştır. 1459 yılında Göynük'te vefat etmiştir (Yücel Çetin, 1994: 8-37).

Abdulvahap Kocaman, Hz. Peygamber'in İstanbul'un fethedilmesine dair söylediği hadise atıfta bulunarak 29 Mayıs Salı gecesinde kazanılan zaferin Akşemseddin'in tekbir sesleri ile yankı bulduğunu dile getirir:

Buyurdu peygamberin bir mucizesi
Şemsettin Hoca'nın gür tekbir sesi
29 Mayıs Salı gecesi
Fethin şafağı söktü geliyor (Kayırhan, 2007: 162).

Âşık Sefil Selimî, Akşemseddin'in asil bir soydan geldiği "Akşemsettin/Talebesi oldu asil ceddin" (Özdemir, 2003: 2001); Âşık Efkârî, Akşemseddin'in Anadolu'da yaşadığını "Akşemsettin Bali Anadoluda" (Rayman, 1998: 233) sözleri ifade eder.

3.5.11 Diğer Mutasavvıflar

Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde pek çok mutasavvıfın ismi geçmektedir. Bu çalışmada, tüm bu şahsiyetlere yer vermek mümkün olmadığından, bu dönemin âşık şiiri içinde isimlerinin zikredildiği tespit edilen bazı mutasavvıflar "Diğer Mutasavvıflar"' başlığı altında verilmiştir:

Abdulvahap Gazi (Özdemir, 2003: 197); Ahî Evran (Özdemir, 2003: 287); Ahmed-i Hânî (Yalsızuçanlar, 218: 134), Ahmed-i Rifâî (Aydın, 2012: 634, 756) (Yalsızuçanlar, 2018: 134),; Ahmet Yesevî (Özdemir, 2003: 287); Aziz Baba (Özdemir, 2003: 197); Balım Sultan (Zaman, 1999: 405), (Avşar, 2010: 210, 512), (Aydın, 2012: 756); Ebu'l- Hasan Harakânî (Gedik, 1995: 171), (Kafkasyalı, 1998: 262); Emir Sultan (Özdemir, 2003: 201); Erzurumlu İbrahim Hakkı (Nasrattınoğlu, 1976: 27), (Rayman, 1998: 234); Mahmud Hayrânî (Yalsızuçanlar, 218: 139), Molla Fenârî (Özdemir, 2003: 200); Molla Câmî (Aydın, 2012: 404); Muhyiddin Arabî (Zaman, 1999: 201), (Özdemir, 2003: 307); Pîr Sultan Abdal (Özdemir, 2003: 359), (Avşar, 2010: 571); Sa'di-i Şirâzî (Yalsızuçanlar, 218: 134), Seyyid Ali Sultan (Avşar, 2010), Şeyh Çoban (Özdemir, 2003: 197); Şems-i Tebrîzî (Rayman, 1998: 234), (Aydın, 2012: 533, 537), (Taşlıova, 2012: 164); Şeyh Hamidî Veli- Somuncu Baba (Özdemir, 2003: 199) Taptuk Emre (Özdemir, 2003: 377, 550), (Taşlıova, 2012: 538, 651).

3.5.12 Mutasavvıfların oranı, işlevleri ve değerlendirme

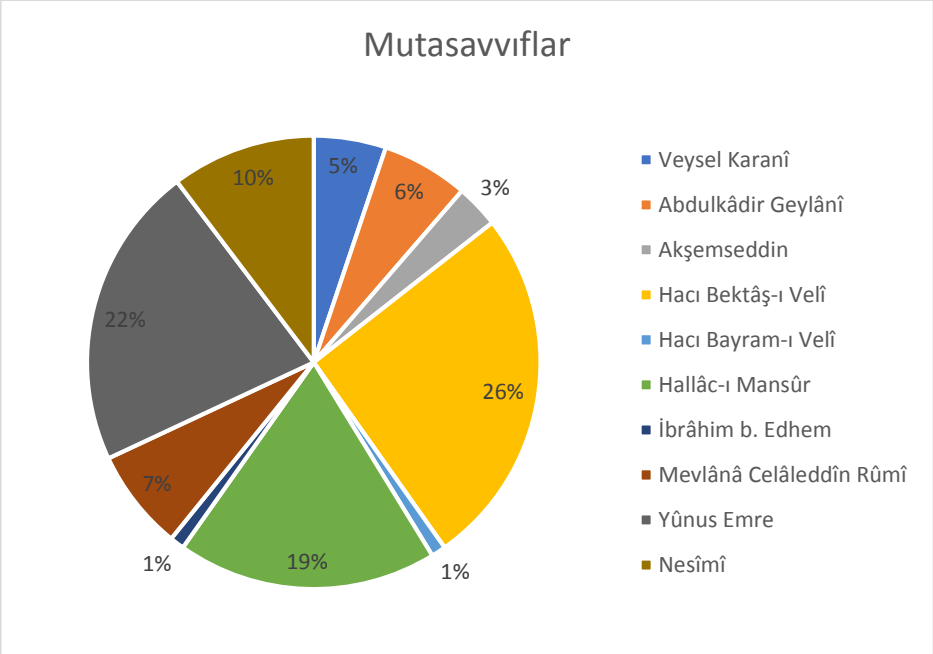

Şekil 3.34 Mutasavvıfların oranı[13]

Bu grafik, âşık şiirinde geçen mutasavvıfların yüzdelik oranlarını göstermektedir. Grafik, âşıkların mutasavvıflara değindiği 97 şiir ile oluşturulmuştur. Hacı Bektâş-ı Velî'nin yüksek oranı (%26), âşık şiirindeki önemini ve etkisini yansıtır. Hacı Bektâş-ı Velî'nin öğretilerinin, manevi hayatının ve ona olan sevginin bilhassa Bektaşî âşıklarının şiirleri arasında yaygın bir şekilde dile getirildiği görülür. Yûnus Emre'nin de yüksek bir orana sahip olması (%22), âşıkların Hakk'a ve halka dönük yüzlerini onun izinden giderek gösterdiklerini gösterir. Onun dinî-tasavvufî düşüncelerini halkın anlayabileceği şekilde sade Türkçe ile yansıtması, mesajlarının evrensel olması, güncelliğini koruması bu durumun başlıca sebepleri arasındadır. Hallâc-ı Mansûr'un oranı (%19) ise dikkate değerdir, çünkü onun manevi deneyimi ve varlığa bakışı âşıklar arasında büyük bir ilgi uyandırmıştır.

Âşık şiirinde mutasavvıfların işlevleri oldukça önemlidir. Âşıklar, mutasavvıf şairlerin tasavvufî öğretilerini şiirler aracılığıyla halka ulaştırır. Mutasavvıfların dinî ve tasavvufî öğretilerini basit ve anlaşılır bir şekilde ifade ederek, insanları manevi yolda ilerlemeye teşvik eder. Mutasavvıflar ile ilgili çeşitli telmihlerde ve teşbihlerde

[13] Grafiğe, "Diğer Mutasavvıflar" başlığı altında verilen mutasavvıflar dâhil edilmemiştir.

bulunarak tasavvufî vurgular yapar. Mutasavvıfların evrensel bir nitelik taşımaları, din, dil, etnik köken veya coğrafik sınırlamaları aşan bir evrensel mesaj sunmaları üzerinden insanların manevi yolculuklarına katkıda bulunur. Bu şiirler aracılığıyla insanların Allah'a yaklaşmalarını, manevi huzur ve anlayışa erişmelerini hedefler. Manevi rehberlik sağlanırken aynı zamanda ahlakî değerlere vurgu yapar; insanlara sabır, tevekkül, sebat, şükür gibi erdemleri hatırlatır.

Sonuç olarak Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri geleneğinde mutasavvıflar, Allah'a ulaşma arayışındaki insanın manevi rehberleri olarak öne çıkmaktadır. Âşıkların; Veyel Karanî, Abdulkâdir Geylânî, Akşemseddin, Hacı Bektâş-ı Velî, Hacı Bayram-ı Velî, Hallâc-ı Mansûr, İbrâhim b. Edhem, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Yûnus Emre gibi isimleri ele alarak onların öğretilerini anlama ve yorumlama çabasına girdikleri görülmektedir. Mutasavvıflar, âşıklar için hem Allah'ı tanıyıp O'nu bulma yolunda mürşit görevi görürken hem de söylediği şiirler için ilham kaynağı oluşturmuştur. Şiirlerde özellikle Hacı Bektâş-ı Velî ve Yûnus Emre sevgisinden bahsedildiği görülmektedir. Bu durum, Bektaşî anlayışına sahip âşıkların Hacı Bektâş-ı Velî'nin öğretilerini şiirlerde sıkça işleyerek onun evrensel mesajlarını geniş kitlelere taşımayı amaçlamasından ve Yûnus Emre'nin tasavvufî düşünceleri sade ve anlaşılır dil kullanarak anlatmasının âşıklarca örnek alınmasından kaynaklanmaktadır.

4. SONUÇ

Cumhuriyet Dönemi'nde hayata geçirilen reformlar, toplumun kültürel dokusunda değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler sadece toplumsal düzeni etkilemekle kalmayıp aynı zamanda toplumun dinî hayatını ve edebiyatını da etkilemiştir. Toplumsal ihtiyaçların değişmesi, sözlü geleneğin zayıflaması, yeni kitle iletişim araçlarının ortaya çıkması, sanayileşme gibi nedenlerle beraber âşıklık geleneğinin oluşmasına ve gelişimine zemin hazırlayan tekkelerin kapatılması, âşıklar zümresinin güç kaybetmesine neden olmuştur. Sayılan sebeplerle yetişme ve icra ortamı çerçevesinde beslenme kaynağı kaybolan âşıklık geleneği gerileme sürecine girmiş; bu gelenek bilimsel araştırmalar ve yayınların yapılası, âşık bayramlarının yapılması, âşık kahvehanelerinin açılması gibi birtakım faaliyetlerle canlandırılmak istenmiş, geleneksel şeklinin korunması için çalışmalarda bulunulmuştur. Âşıklar kahvehane, dernek, vakıf, konak gibi icra ortamlarının yanında teknolojiye ayak uydurarak radyo, tv, internet gibi platformlarda sanatlarını icra etmeye çalışmıştır. Bu açıdan âşıklar hem geçmişin mirasını sürdürmüş hem de yeni bir kültürel sentezin inşasına katkı sağlamışlardır. Şiirleri aracılığıyla, geleneği modern dünyanın dinamikleriyle birleştirerek, geçmişle geleceği harmanlamış ve kendine özgün kimliklerini korumuşlardır. Bu bakımdan âşıklar, kültürel zenginliği ve çeşitliliği destekleyen edebî geleneğin taşıyıcısı olmuşlardır.

Cumhuriyet Dönemi'nde toplum hayatında görülen değişiklikler, âşıkların şiirlerinde dinî ve tasavvufî unsurları kullanmalarına engel teşkil etmemiştir. Yüzyıllar boyunca sözün etkileyici gücünden yararlanarak düşüncelerini dile getiren âşıklar, bir taraftan toplumda görülen kültürel değişimlere karşı duyarlı bir tavır sergilemiş, bir taraftan da geleneğin dinî-tasavvufî unsurlarını korumuştur. Âşıklar, kültürel bellekteki dinî ve tasavvufî unsurları kullanırken, aynı zamanda kültürel belleğin sürekliliğini sağlamışlardır. Şiirleri, geçmişten günümüze uzanan bir köprü vazifesi görerek toplumun İslamî değerlerini gelecek nesillere aktarmışlardır.

Din, önceki dönemlerde olduğu gibi Cumhuriyet Dönemi âşıklarının temel manevi düşünce ve inanç kaynağını oluşturmuştur. Dönemin âşık şiirinin oldukça hacimli

bölümünü teşkil ettiği görülen din, İslam itikadını oluşturan Allah'a iman, peygamberlere iman, kitaplara iman, meleklere iman, ahirete iman ve kadere iman etrafında işlenmiştir. İbadetlere dair hususlar, ayetler ve hadisler, ölüm, şeytan, dua, mümin, münafık, kâfir gibi kavramlar, dinî şahsiyetler gibi unsurlar dönemin diğer dinî konularını oluşturmuştur. Âşıklar dinî kavramları ve bu kavramlarla ilgili geleneksel ve şahsi kabullerini genellikle "Telli Kuran" olarak adlandırdıkları sazı çalarak söyledikleri şiirler ile ifade etmişlerdir. Bu bağlamda dönemin âşıklarının halka dönük yüzleri olduğu kadar Hakk'a dönük yüzlerinin olduğu belirlenmiştir.

İncelenen âşık şiirlerine göre, Allah'ın zâtî sıfatları arasında "vücut" sıfatı ve subûtî sıfatları arasında "tekvin" sıfatı daha fazla işlenmiş olup, bu durum Allah'ın varlığı ve yaratıcı gücünün âşıklar tarafından sıklıkla vurgulandığını göstermektedir. Vücut sıfatının üzerinde durulması âşıkların dinin temelini Allah'ın varlığının üzerine inşa etmeye çalışmasından kaynaklanırken tekvin sıfatının üzerinde durulması ise âşıkların Allah'ın yaratıcı gücünü, özellikle yaratılışın nedenini ve sürecini bu sıfat üzerinden anlatmalarından kaynaklanmaktadır. Yaratıcının isimleri arasında "Allah" ve "Hakk" isimleri en çok ele alınan isimler olup bu durum, Allah'ın en genel ve kapsayıcı isimlerinin âşık şiirinde merkezi bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, Mevlâ ve Hüdâ gibi isimlerin yanında geçmişten bugüne yaratıcıyı ifade etmek için kullanılan Türkçe Tanrı ve Çalap gibi isimler de sıklıkla geçtiği görülmüştür. Melekler arasında en çok Azrail'in işlenmesi, ölüm ve ölüm sonrası hayatın âşık şiirinde önemli bir konu olduğunu yansıtmaktadır. Azrail, ölüm meleği olarak her insanın kaçınılmaz olarak karşılaşacağı bir melek olduğu için sıkça ele alınmıştır. Kutsal kitaplar arasında Kur'an-ı Kerim'in öne çıkması, İslam'ın temel kaynağı olan bu kutsal kitabın, âşıklar tarafından en çok referans alınan kitap olduğunu göstermektedir. Peygamberler arasında ise en çok Hz. Muhammed'in ve ikinci olarak da Hz. Âdem'in adı geçmektedir; Hz. Muhammed'in son peygamber ve İslamiyet'in merkezi şahsiyeti olması, onun şiirlerde sıkça anılmasının nedenidir. Bunun yanında âşıkların İslam coğrafyasında yaşamaları ve Müslüman olmaları şiirlerde Hz. Muhammed'in öne çıkmasında önemli bir etkendir. Hz. Âdem ise ilk peygamber ve insanlığın atası olarak başlangıcı temsil ettiği için en çok işlenen peygamberler arasında ikinci sırayı almıştır. Ahiret unsurları arasında cennet ve cehennemin öne çıkması, âşıkların cennet ve cehennem tasvirlerinde bulunarak dünya hayatında

yapılan her davranışın sonucu olduğunun üzerinde durması ile açıklanabilir. Âşıkların cehennemden çok cenneti daha fazla ele almaları, ahirete olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmalarının bir göstergesidir. Bu durum, âşıkların kişileri Allah'a yakınlığa ve cennetin güzelliklerine odaklayarak dinî inançları güçlendirme ve insanların manevi hayatlarını zenginleştirme çabası içinde olduklarını göstermektedir. Kader konusundaki şiirlerde kadere sitem ve kaderin önüne geçilememesi gibi temaların detaylı bir şekilde işlenmesi, âşıkların kader karşısındaki çaresizliğini ve bu duruma karşı duygusal tepkilerini yansıtmaktadır. İbadetler arasında hac ve namaz ibadetinin en çok işlenen ibadetler olması, Hac-Beytullah-Gönül telakkisinin yaygınlığını ortaya koymakta; namazın dinin direği, ibadetin temel taşı, müminin miracı olarak görülmesinin sonucudur. Ayetler arasında "Bir şeyi yaratmak istediğimiz zaman sadece 'Ol' deriz" (Yasin 36/82) şeklindeki ayetin en çok işlenen ayet olması, yaratılış ve ilahi kudret temalarının önemini vurgulamaktadır. Hadisler arasında "Ey habibim sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım" ve "Ölmeden önce ölünüz" hadislerinin en çok işlenen hadisler arasında yer alması, yaratılma sebebinin, peygamber sevgisinin ve nefsani isteklerden arınmanın şiirlerde yoğun bir şekilde yer bulduğunu göstermektedir. Dinî şahsiyetler içinde dört halife arasında en çok Hz. Ali'nin işlenmiş olması, Alevî-Bektaşî âşıklarının onu daha çok işlemesinden; ehli beyt içinde en çok Hz. Hüseyin'in işlenmesi, şiirlere Kerbelâ olayının yansıtılmasından; ashab içinde Hz. Hamza'nın işlenmesi ise onun kahramanlığı ve cesaretinin konu edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Tasavvuf, cumhuriyet öncesi âşık şiirinde olduğu gibi Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri için de önemli bir kaynaktır. Toplum içinde duygu ve düşünceleri ifade eden âşıklar, halkın dinî duygularına ek olarak tasavvuf anlayışına bağlı şiirler söylemiştir. Her âşık için aynı şeyi söylemek mümkün olmasa da Cumhuriyet Dönemi âşık tarzı şiir geleneğini icra eden âşıkların çoğunun Hak edasıyla şiirler söylediği, tasavvufî unsurları ârif edası ile kullandıkları görülmektedir. Dönemin âşıklarının hemen hemen her birinin tasavvuf ile doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantısının olduğu görülmektedir. Her ne kadar tasavvufun kurumsallaşmış şekli olan tekke, tarikat gibi müesseseler cumhuriyet ile birlikte kapatılmış olsa da tasavvufî unsurlar âşık şiirlerinde işlenmeye devam etmiştir. Bu şiirler, tekkenin ve edebiyatının etkilerinin bir uzantısı olduğu düşünülebilir. Dönemin âşıkları, ilahi aşktan nefis terbiyesine, dört

kapıdan vahdet-i vücut anlayışına kadar pek çok tasavvufî unsuru şiirlerinde işlemişlerdir. Bu süreçte, tasavvufî terminolojiyi kullanmaları şiirlere derinlik kazandırmıştır. Bu nedenle, Cumhuriyet Dönemi âşık şiirini tasavvufî düşünceden bağımsız olarak incelemek eksik bir yaklaşım olacaktır.

İncelenen şiirlere göre, vahdet-i vücut-tevhit dairesi içindeki unsurlardan en çok "gönül" unsuru işlenmiş olup, bunu sırasıyla sır, nefs, kendini bilmek gibi unsurlar takip etmektedir. Gönül üzerinde durulmasının sebepleri arasında; Allah'a ulaşma yolunda merkezi bir unsur sayılması, Allah'ın tecellilerini zuhur ettiği ayna olarak kabul edilmesi, manevi bir yolculuğun başlangıç noktası ve ruhsal bir keşif alanı olarak değerlendirilmesi, ilahi aşkın ve mârifetin kaynağı olarak görülmesi gibi nedenler bulunmaktadır. Âşıklar, gönül yıkmanın Kâbe yıkmaktan farksız olduğunu dile getirerek Beytullah'ın insan gönlü olduğunu, gönle giren insanın ise Hacı olduğunu belirtmişlerdir. Gönlün Allah'ın evi olarak kabul edilmesi ve bu sebeple gönül yıkmanın büyük bir günah olarak görülmesi, gönül unsurunun üzerinde durulmasının en büyük nedeni olmuştur. Sır, nefs, kendini bilmek gibi unsurların da sıkça işlenmesi, âşıkların varlığı tanıma ve anlama konusunda oldukça meraklı ve duyarlı olduklarını göstermektedir. Bu unsurlar, bireyin kendini tanıma, nefsi terbiye etme ve ilahi sırları keşfetme yolunda önemli adımları temsil etmektedir. Tasavvufî mertebe ve kavramlar dairesi içindeki unsurlardan en çok "dünya" unsuru işlenmiştir. Dünyanın faniliği ve geçici olduğunu vurgulayan tasavvufî öğretilerin âşık şiirlerinde sıkça yer bulması, âşıkların dünya hayatının geçici ve aldatıcı yönlerine dikkat çekmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, âşıkların tasavvufî bir bakış açısıyla dünya hayatını ele alarak insanları dünya nimetlerinin peşinde koşmak yerine manevi değerlere ve ahirete yönelmeye teşvik etme amacını taşımaktadır. Dünya unsurundan sonra şükür, dört kapı (şeriat, tarikat, marifet, hakikat) ve zikir de en çok işlenen unsurlar arasında yer almaktadır. Âşıklar, şükürle Allah'a duydukları minneti; dört kapıyla manevi yolculukta geçmeleri gereken aşamaları; zikirle Allah'ı anma isteklerini ifade etmiş, tasavvuf anlayışlarını bu temel kavramlarla ortaya koymuşlardır. İnsan tiplerinden en çok mürşit-pîr tipi işlenmiştir. Bu durum, âşıkların rehberlik eden, yol gösteren manevi liderlerin önemini vurguladığını ve bu tipin tasavvufî eğitimde merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Bunun yanında, sırasıyla âşık tipi, ârif-âlim tipi, evliya-veli-eren gibi tipler vurgulanmıştır. Âşık tipi, âşıkların Allah'a duydukları aşklarını

anlatma isteğinin, ârif-âlim tipi, bilgeliğe ve ilme verdikleri değerin, evliya-veli-eren tipi ise vuslatı gerçekleştirme arzularının yansımasıdır. İncelenen ahlakî unsurlar arasında en çok helal-haram kavramı işlenmiştir. Âşıkların bu unsuru sıkça işlemesi, temel ahlaklarını helal-haram çatısı altında şekillendirdiklerini gösterir. Ele alınan edep-erkan, fitne, rüşvet, zina, dedikodu, riya gibi diğer unsurlar ise şiirlerde bu çatı kavramın etrafında dile getirilmiştir. Mutasavvıflar içinde ilk olarak Hacı Bektâş-ı Velî'nin daha sonra Yûnus Emre ve Hallâc-ı Mansûr'ın diğer tasavvufî şahsiyetlere oranla daha sık işlendiği görülmektedir. Özellikle Bektaşî meşrebindeki âşıkların şiirlerde Hacı Bektâş-ı Velî'nin öğretilerini, manevi hayatını ve ona olan sevgilerini yaygın şekilde dile getirmesi, Yûnus Emre'nin dinî-tasavvufî düşünceleri halkın anlayabileceği sade Türkçe ile yansıtması, mesajlarının evrensel olup güncelliğini koruması; Hallâc-ı Mansûr'un manevi deneyimi ve varlığa bakışının âşıklar arasında büyük bir ilgi toplaması gibi nedenler bu mutasavvıfların şiirlerde daha fazla değinilmesine neden olmuştur.

Âşıklar, şiirlerinde sadece dinî ve tasavvufî unsurları kullanmakla kalmayıp aynı zamanda âşıklık geleneğinin din ve tasavvufa yönelik rüya görme, bade içme, mahlas alma gibi gelenek unsurlarını sürdürmüşlerdir. Rüyasında pîr elinden bade içerek âşık olan (Mustafa Gedik, Hacı Bektaş Coşkun, Âdem Şentürk, Mevlüt Şafak, Sâbit Ataman, Davut Akbaba, İsmail Aydın, Murat Çobanoğlu) ve mahlasını tasavvufî düşünce ve hâllerle alan (Âşık Hüdaî, Âşık Nihânî, Âşık Efkârî, Âşık Mevlüt İhsanî, Âşık İzzetî, Âşık Müdamî, Âşık Daimî) âşıkların olduğu görülmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde âşıkların din ve tasavvuf kaynaklı bu gelenekleri sürdürmeleri, âşık edebiyatının köklü geçmişine ve kültürel derinliğine olan bağlılıklarını gösterir.

Osmanlı Dönemi'nde Arapça ve Farsça kelimelerin sıkça kullanıldığı âşık şiiri dili, Cumhuriyet Dönemi ile birlikte Harf İnkılabı ve dilde sadeleştirme çabalarının etkisiyle önemli değişikliklere uğramıştır. Latin alfabesine geçiş ve Türkçenin yabancı dil etkilerinden arındırılma çabaları âşık şiirinin dilini sadeleştirmiştir. Bu değişikliklerin yanında âşıkların eserlerinde Arapça ve Farsça dinî ve tasavvufî kelimeler güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Bu unsurlar, sadeleştirilmiş sözlerle birlikte ifade edilerek toplumsal değerini ve manevi derinliğini yansıtmaya devam etmiştir.

Âşıklar, yaşadıkları toplumun inanç dünyasını, duygularını ve düşüncelerini şiirlerine yansıtmaktadır. Âşıkların şiirleri sadece bireysel ve duygusal ifade değil, aynı zamanda toplumsal bir belleği ve değerleri yansıtan bir aynadır. Şiirlerde işlenen dinî ve tasavvufî unsurlar ise bu yansımanın ürünüdür. Bu unsurlar karşımıza bazen öğüt mahiyetinde bazen ise eleştiri mahiyetinde çıkmaktadır. Bu bağlamda, dinî ve tasavvufî unsurların kullanımının bazı âşıklar için inançtan çok şiir geleneğine dayandığı söylenebilir.

Bu çalışma, Cumhuriyet Dönemi âşık şiirinde dinî ve tasavvufî unsurların önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu unsurlar, âşıkların duygusal ifadelerine ve düşünce dünyalarına derinlik katmış, dinleyici veya okuyuculara zengin anlam dünyaları sunarak manevi bir boyut eklemiştir. Ayrıca, çalışmada âşıkların dinî ve tasavvufî unsurları kullanarak bireysel ve toplumsal sorunlara odaklandığı, insanların manevi ihtiyaçlarını karşılayarak içsel bir huzur arayışını dile getirdiği belirlenmiştir. Bu unsurların âşıkların eserlerine kattığı değer, şiirlerin geniş bir yelpazede anlam taşımasına ve dönemin ruhunu yansıtmasına katkı sağlamıştır.

Çalışmada âşıkların, geleneksel dinî-tasavvufî düşüncelerini modernleşme sürecine uyum sağlayarak kendi dönemlerinin ruhunu yansıtan şiirler söylediği, geleneksel kültürle yenilik hareketleri arasında bir denge kurarak toplumsal değişimlere karşı duyarlı bir tutum sergilediği ve kendine özgün şiirlerle manevi anlayışlarını ortaya koyduğu görülmüştür. Bu durum maneviyatın, toplumsal değişimin ve dönüşümün ötesinde süregeldiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, Cumhuriyet Dönemi âşık şiiri dinî ve tasavvufî unsurların zenginliği ve derinliği ile önemli bir edebî gelenek içinde karşımıza çıkmaktadır. Bu şiirler, yalnızca dönemin tarihine ışık tutan belgeler olmakla kalmayıp aynı zamanda insanların duygusal ve manevi dünyalarına dokunan eserler olarak da değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

Abdülkerim Kuşeyrî (2013). *Tasavvuf ilmine dair Kuşeyrî risalesi.* İlk Harf Yayınevi.

Açа, M. (2019). Ölümle ilgili inanış ve uygulamalar. M. Açа (Ed.), *Halk Bilimi El Kitabı* (s. 388-401). Nobel Akademik Yayıncılık.

Açıkel, Y. (1998). "Nefsini bilen Rabbi'ni bilir" hadis mi, kelâm-ı kibar mı?. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* 5, 173-200.

Akalın, Ş. H. vd. (2011). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akman, E. (2018). Kastamonu'da âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı. M. Eriş. (Ed.), *81 İlde Kültür ve Şehir,* (s. 274-284). Kastamonu Valiliği Neşriyatı.

Aksan, D. (2005). *Halk şiirimizin gücü.* Bilgi Yayınevi.

Algül, H. (2005). "Hamza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/500-502. TDV Yayınları, 2005.

Algün, H. (2005). "Ebû Eyyûb el Ensârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 10/123-125. TDV Yayınları.

Alıcı, M. (2005). "Şefaat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/411. TDV Yayınları.

Alper, H. (2005). "Münafık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 31/565. TDV Yayınları.

Alptekin, A. B. ve Sakaoğlu, S. (2014). *Türk saz şiiri antolojisi (14-21. yüzyıllar).* Akçağ Yayınları.

Apak, Â. (2022). *Ana hatlarıyla İslâm tarihi (1. cilt)* [*Hz. Muhammed (s.a.v) dönemi*]. Ensar Neşriyat.

Arat, R. R. (1991). *Eski Türk şiiri.* Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Artun, E. (2001). *Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı.* Akçağ Yayınları.

Artun, E. (2008). *Âşık edebiyatı araştırmaları.* Kitapevi.

Artun, E. (2013). *Âşık edebiyatı metin tahlilleri.* Karahan Kitapevi.

Artun, E. (2018). *Türk halkbilimi*. Karahan Kitapevi.

Âşık Deryamî. (1990). *Gülme zârıma.* Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.

Âşık Divanî. (1962). *Âşık Zülfikar Akgün'ün dört kapı deyişleri sırrı hakikat.* Ertur Matbaası.

Âşık Halil Karabulut. (1988). *Damlada derya gizlidir.* Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

Âşık Hasretî. (1989). *Işıklı pınar.* Kültür Bakanlığı Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

Âşık Hüdaî. (2001). *Sevgi bizim dinimizdir.* Art Yayınları.

Âşık Zülfikar Divani. (1971). *Sen seni tanı.* Mayataş Yayınları

Aşır, A. (2009). *Âşık Yaşar Reyhanî – hayatı ve sosyal konulu şiirlerinin incelenmesi.* [Yüksek Lisans Tezi]. Celal Bayar Üniversitesi.

Ateş, S. (2002). "Kutup". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 26/498-499. TDV Yayınları.

Atnur, G. (2023). Dede Korkut'ta ozanlığın izleri. *Âşık Veysel ve Türk Dünyası Halk Şairliği Ulusal Sempozyumu Bildirileri*, (s. 99-106). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Avşar, M. (2010). *Tokatlı Âşık Selmanî'in âşıklık geleneğindeki yeri.* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Aycan, İ. (2005). "Ebû Süfyân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 10/230-232. TDV Yayınları.

Aydın, İ. H. (2022). "Kenz-i Mahfî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 25/258-259. TDV Yayınları.

Aydın, O. (2012). *Her yönüyle Âşık Sabit Müdâmî.* [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Aydınlı, A ve Çakan, İ. L. (1991). "Aşere-i Bübeşşere". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 3/547. TDV Yayınları.

Aydoğan, H. A. (2022). Yunus Emre'nin şiirlerinde vahdet-i vücûd inancı bağlamında evren, yeryüzü, insan ilişkisi. *Aydın Türklük Bilgisi*, *8* (1), 35-52.

Ayyıldız. E. (2012). *Türkçe-arapça arapça-türkçe cep lügati*. Ensar neşriyat.

Bal, E. (2019). *Âşık Sümmânî'nin şiirlerinde dinî ve tasavvufî motifler*. [Yüksek Lisans Tezi]. Yozgat Bozok Üniversitesi.

Bars. M. E. (2018). Türk tasavvufî Türk edebiyatında Veysel Karanî. *Sosyal Bilimler Dergisi,* 20, 306-324.

Başaran, Z. (1980). *Âşık Hüdaî yaşamı kişiliği sanatı ve şiirleri.* Emek Matbaacılık.

Başgöz, İ. (1979). *Âşık Ali İzzet Özkan yaşamı sanatı şiirleri.* İş Bankası Kültür Yayınları.

Başgöz, İ. (1986). *Folklor yazıları.* Adam Yayınları.

Başgöz. İ. (2012). *Türkülü âşık hikâyeleri (bir gösterim olarak).* Pan Yayınları.

Bayoğlu, A. (2009). *Âşık Sümmanî'nin deyişlerinde dini ve sosyolojik içerik.* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Baytop, T. (2020). "Misvak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 30/190-191. TDV Yayınları.

Bilgin, A. (2005). "Nesîmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 33/3-5. TDV Yayınları.

Bilmen, Ö. N. (2003). *Büyük İslam ilmihali.* Semerkand Yayınları.

Boratav, P. N. (1942). *Halk edebiyatı dersleri.* Uzluk Basımevi.

Boratav, P. N. (1969). *100 soruda halk edebiyatı.* Gerçek Yayınevi.

Boratav, P. N. (1982). *Folklor ve edebiyat.* Adam Yayıncılık.

Bulut, H. İ. (2005). "Mûcize". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/350. TDV Yayınları.

Çapraz, E. (2019). Ozanların âşıktan babaya dönüşüm serüveni: âşık tarzı şiir geleneğinin teşekkülünde bektaşîliğin rolü. *Uluslarası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, *5* (12), 1037-1063.

Çelebi, İ. (2010). "Şeytan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 39/99. TDV Yayınları.

Çelebi, İ. (2005). "Sıfat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/100-106. TDV Yayınları.

Çelikten, H. (2019). *Âşıklık geleneği ve kültür değişmeleri.* [Doktora Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.

Çerkezoğlu. E. (2015). *Âşık Veysel Şatıroğlu'nun şiirlerinde din ve dindarlık.* [Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Çetin, İ. (2017). Türk halk edebiyatı genel bilgiler. İ. Çetin (Ed.), *Âşık Edebiyatı* (s. 131-257). Nobel Akademik Yayıncılık.

Çığlık, H. (2014). *Yirminci asırdan günümüze âşıklık geleneğinin icra ortamları.* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü.* Akçağ Yayınları.

Çobanoğlu, Ö. (2007). *Âşık tarzı edebiyat geleneği ve İstanbul.* 3F Yayınevi.

Çopuroğlu. K. (1998). *Yukarı Çukurova'da âşıklık geleneği ve Âşık Eyyûbî.* [Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.

Demirci, M. (1998). "Himmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 18/56-57. TDV Yayınları.

Devellioğu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat.* Aydın Kitapevi Yayınları.

Doğan, M. (2011). *Doğan büyük Türkçe sözlük.* Yazar Yayınları.

Duran, Z. (2005), Türkiye'de islâmcılık düşüncesi ve siyaset. (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce, C. 6 (İslamcılık)* (s. 217-235). İletişim Yayınları.

Durbilmez, B. (2016). *Âşık edebiyatı ve Taşpınarlı halk şairleri.* Akçağ Yayınları.

Durbilmez, Bayram. (2019). *Derviş tarzı Türk edebiyatı ve Sıdkı Baba dîvanı*. Bilge Kültür Sanat.

Durmuş, T. I. (2021). Himaye ilişkileri bağlamında Osmanlının ozanları, âşıkları, saz şairleri, meddah ve kıssahanları. *Milli Folklor, 17* (132), 89-101.

Düzgün, D. (2015). *Erzurum'un yüzleri Âşık Mevlüt Şafak.* Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Efendioğlu, M. (2005). "Sahâbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 35/491*. TDV Yayınları.

Ekici, M. (2023). Unesco ve Türkiye'de günümüz âşıklık geleneği. *Âşık Veysel ve Türk Dünyası Halk Şairliği Ulusal Sempozyumu Bildirileri*, (s. 175-178). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Elçin, Ş. (2004). *Halk edebiyatına giriş.* Akçağ Yayınları

Eliot, T.S. (1987). *Kültür üzerine düşünceler,* (Çev. Sevim Kantarcıoğlu). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Eraydın, S. (2008). *Tasavvuf ve tarikatlar.* Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Erdener, Y. (2017). *Kars'ta Çobanoğlu Kahvesi'nde âşık karşılaşmaları âşıklık geleneğinin şamanizm ve sufizmle olan tarihsel bağları.* Yapı Kredi Yayınları.

Erginli, Z. (2006). *Metinlerle tasavvuf terimleri sözlüğü*. Kalem Yayınevi.

Ertürk, Göçer, F. (2018). *Günümüz âşık edebiyatında tasavvuf.* [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Eyuboğlu, İ. Z. (1998). *Bütün yönleriyle Hacı Bektaş Velî yaşamı düşünceleri çevresi etkisi.* Özgür Yayınları.

Fayda, M. (2005). "Hâlid b. Velîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 15/289-292. TDV Yayınları.

Fidan, S. (2016). *Âşıklık geleneği ve medya endüstrisi ilişkisi üzerine bir araştırması*. [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Gedik, Z. (1995). *Âşık Nihânî divanı.* Ajans Wesselam.

Gölpınarlı, A. (2017). *Tasavvuftan dilimize geçen deyimler ve atasözleri.* İnkılap Yayınevi.

Gölpınarlı, A. (2020). *Tasavvuf meseleleri sorular ve cevaplarla.* Kapı Yayınları.

Günay, U. (1993). Âşık Veysel ve âşık tarzı şiir geleneği. *Hacette Üniversitesi Dergisi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 10* (1), 21-42.

Günay, U. (2021). *Türkiye'de âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi.* Akçağ Yayınları.

Günay, U. (2011). Türk kültürünün iletişim, bilgi ve kültürel şifre taşıyıcısı olarak âşık edebiyatı, *Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Âşık Sanatı Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı* (Ed. M. Ö. Oğuz ve S. Gürçayır), (s. 11-16), Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları.

Günay, Ü. (2012). *Din sosyolojisi.* İnsan Yayınları.

Güngör, E. (1996) *Kültür değişmesi ve milliyetçilik.* Ötüken Yayınları.

Gürer, D. (2018). İslâm düşüncesi tarihinde tasavvufun yeri. K. Özköse. (Ed)., *Tasavvuf el kitabı* (s. 27-32). Grafiker Yayınları.

Gürünlü Âşık Gülhanî. (1990). *Gönül ağlayınca.* Kültür Bakanlığı Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.

Güvenç, B. (1979). *İnsan ve kültür.* Remzi Kitapevi.

Güzel, A. (2021). *Dini-tasavvufî Türk edebiyatı el kitabı.* Akçağ Yayınları.

Halıcı, F. (1992). *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şâirleri Güldeste.* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Harman, Ö. F. (1993). "Cehennem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 7/225. TDV Yayınları.

Hatipoğlu, İ. (2005). "Selmân-ı Fârisî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 36/441. TDV Yayınları.

Haviland, W. A. v.d., (2008). *Kültürel antropoloji.* Kaknüs Yayınları.

Işık, C. (2021). Âşıklık geleneğinin oluşumunda bâtini tekkelerinin önemi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, 97, 111-121.

İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün Şamanizm materyaller ve araştırmalar.* Türk Tarih kurumu Basımevi.

Kabaklı, A. (2006). *Âşık edebiyatı.* Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Kafkasyalı, A. (1998). *Âşık Murat Çobanoğlu hayatı, sanatı, eserleri.* Bilgisayar Yayıncılık.

Kalkan, E. (1991). *XX. yüzyıl Türk halk şairleri antolojisi.* Kültür Bakanlığı.

Kanar, M. (2011). *Farsça Türkçe sözlük*. Say Yayınları.

Kandemir, M. Y. (2005). "Hâdis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 15/27. TDV Yayınları.

Kara, M. (2021). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi.* Dergâh Yayınları.

Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü.* Perşembe Kitapları.

Karadayı, O. N. (2009). *XIX. yüzyıl âşık şiirinde tasavvuf.* [Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Karadayı, O. N. (2015). *Osmanlı dönemi âşık tarzı şiir geleneğinde tasavvuf.* [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Karadayı, O. N. (2017). Âşık tarzı şiir geleneği ve tasavvufî neş'enin âşık tavrına yansıması. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4* (1), 43-64.

Karagöz, İ ve Altuntaş, H. (2011). *Namaz ilmihali*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Karaman F.vd. (2006). *Dinî kavramlar sözlüğü.* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Karlılaya, H. B. (1991). "Anâsır-ı Erbaa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 3/149-151. TDV Yayınları.

Kaya, D. (1997). Edebiyatımızda âşık kolları ve şenlik kolu. *Türk Kültürü,* XXXV, *412* (8), 499–508.

Kaya, D. (1999). Âşık şiirinde ayakla ilgili problemler. *Türklük Bilimi Araştırmaları,* 8, 335-348.

Kaya, D. (2004). *Âşık Veysel.* Sivas: Sivas Valiliği.

Kaya, D. (2007). *Ansiklopedik Türk Halk edebiyatı terimleri sözlüğü.* Akçağ Yayınları.

Kaya, D. (2013). *Âşık Talibî Coşkun.* Buruciye Yayınları.

Kayırhan, F. E. (2007). *Abdülvahap Kocaman'ın hayatı ve şiirleri.* [Yüksek Lisans Tezi]. Celal Bayar Üniversitesi.

Kılıç, R. (2015). *Din-kültür ilişkisi Üzerine*. Ötüken Neşriyat.

Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189.

Kongar, E. (1995*). İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı cilt 1-2.* İstanbul: Remzi Kitapevi.

Konur, H. (2018). İhlâs-samimiyet. K. Özköse (Ed). *Tasavvuf el kitabı.* Grafiker Yayınları.

Köksal, A. M. (2004). *Peygamberler tarihi.* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Köprülü, M. F. (1914). Sâz şairleri 4. Âşık tarzı hangi şekl-i hayatın ifadesidir. *İkdam*. 16 Nisan 1914.

Köprülü, M. F. (1940). *Türk sazşairleri ııı antoloji xıx-xx. asırlar.* Kanaat Kitapevi.

Köprülü, M. F. (1980). *Türk edebiyatı tarihi.* Ötüken Neşriyat.

Köprülü, M. F. (1986). *Edebiyat araştırmaları.* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Köprülü, M. F. (1991). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar.* Diyanet İşleri Başkanlığı.

Köprülü, M. F. (2004). *Saz şairleri.* Akçağ Yayınları.

Küçükbasmacı, G. (2021). "Ben bir kitap okudum kalem onu yazmadı": Söz ve yazı bağlamında Yûnus Emre Dîvânı'nda "Okuma". *Millî Folklor,* 132, 51-62.

Malinowski, B. (1990a). *İnsan ve kültür,* (Çev. M. Fatih Gümüş). V Yayınları.

Malinowski, B. (1990b). *Büyü, bilim ve din* (Çev. Hüseyin Özkal). Kabalcı Yayınları.

Malinowski, B. (1992). *Bilimsel bir kültür teorisi,* (Çev. Hüseyin Portakal). Kabalcı Yayınları.

Muslu, R. (2018). Seyr u sülük metotları. K. Özköse (Ed). *Tasavvuf el kitabı.* Grafiker Yayınları.

Nasrattınoğlu. İ. Ü. (1976). *Gürünlü Âşık Sefil Gülhanî.* Esengür Matbaası.

Ocak, A. Y. (2021). *Türkler, Türkiye ve İslam.* İletişim Yayınları.

Oğuz, Ö. vd. (2013). *Türk halk edebiyatı el kitabı.* Grafiker Yayınları.

Ögke, A. (2018). Vahdet-i vücût. K. Özköse. (Ed). *Tasavvuf el kitabı.* Grafiker Yayınları.

Ögke, A. (2018). Hakikat-i Muhammediye. K. Özköse. (Ed). *Tasavvuf el kitabı.* Grafiker Yayınları.

Özarslan, M. (2001). *Erzurum âşıklık geleneği.* Akçağ Yayınları.

Özdemir, A. (2003). *Âşık Sefil Selimî "irfan okulu".* Sarkışla ve Çevresi Kültür Sanat ve Sosyal Dayanışma Derneği Yayınları.

Özdemir, C. (2011a). Âşıkların dilinden âşıklık geleneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4* (17), 130-146

Özdemir, C. (2011b). *Aşık tarzı Türk şiirinde Osmanlı toplum hayatı.* Kitapevi.

Özdemir, C. (2020). Âşık tarzı Türk şiirinde Hz. Süleyman algısı. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7* (12), 208-232.

Özdemir, N. (2017). *Kültür bilimi ve yöntemi.* Grafiker Yayınları.

Özdemir, N. (2015). *Medya kültür ve edebiyat.* Grafiker Yayınları.

Özek, Ali v.d. (1992). *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe açıklamalı meâli,* Medine-i Münevvere: Hâdimü'l-harameyni'ş-şerîfeyn Kral Fehd Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu.

Özervarlı, M. S. (2001). "Kadir Gecesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 24/124-125. TDV Yayınları.

Özköse, K. (2018). *Tasavvuf el kitabı.* Grafiker Yayınları.

Öztürk, Z. (2013). "Züleyha". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 552/553. TDV Yayınları.

Pala, İ. (1992). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. LM Yayınları.

Pala, İ. (2002). "Kün". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 26/552. TDV Yayınları.

Peker, H. (2011). *Din psikolojisi* (6. Baskı). Çamlıca Yayınları.

Rayman. H. (1998). *Ardanuçlu Âşık Efkârî.* Atatürk Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Rıfat, A. (1894). *Tasvîr-i ahlâk: ahlâk sözlüğü.* (Hzl. Hüseyin Algül). Tercüman Gazetesi.

Sakaoğlu, S. (2014). *Âşık edebiyatı araştırmaları.* Kömen Yayınları.

Serdar, M. (2008). Semavi dinlerde dört büyük melek (Cebrail, Mikail, İsrafil, Azrail). *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13* (2), 227-245.

Seyyar, A. (2003). *Ahlâk terimleri sözlüğü (ansiklopedik sözlük).* Beta Basım Yayın.

Sinanoğlu, M. (2000). "İman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 22/212. TDV Yayınları.

Sinanoğlu, M. (20005). "İbadet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 19/233-235. TDV Yayınları.

Sinanoğlu, M. (20005). "Küfür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 26/533-536. TDV Yayınları.

Sümer, M. (2022). *Âşık tarzı şiir geleneğindeki elifnâmelerde tasavvufî motifler*. [Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Şahin, M. S. (1993). "Cennet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 7/374. TDV Yayınları.

Şentürk, L. ve Yazıcı, S. (2005). *İslâm ilmihali.* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Tanrıkorur, Ş. B. (2004). "Mevleviye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 29/468-475. TDV Yayınları.

Şimşek, S. (2017). *Tasavvuf edebiyatı terimleri sözlüğü.* Litera Yayıncılık.

Taşlıova, M. (2012). *Âşık Şeref Taşlıova hayatı ve şiirleri.* Türkiye Diyanet Vakfı.

Tatçı, M. (1990). *Yûnus Emre dîvânı (inceleme metin).* [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Tatcı, M. (2019). *Yûnus Emre yorumları işitin ey yârenler.* H Yayınları.

Tezcan, M. (1997). *Kültürel antropoloji.* Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tikdemir, H. (2019). *Türk halk şiiri antolojileri bibliyografyası.* [Yüksek Lisans Tezi]. Kastamonu Üniversitesi.

Tikdemir, H. (2023a). Âşık şiirinde din: Murat Çobanoğlu örneği. *Kesit Akademi Dergisi*. *9* (36), 459-483.

Tikdemir, H. (2023b). Âşık Veysel'in şiirlerinde dinî ve tasavvufî bir unsur olarak toprak. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 12. 349-362.

Topaloğlu, B. (2002). "Kıyamet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 25/516*. TDV Yayınları.

Topaloğlu, B. (1995). "Esmâ-i Hüsnâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 11/404-418. TDV Yayınları.

Tosun, N. (2005). "Veysel Karanî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/74-75. TDV Yayınları.

Tuğlu, N. (2014). *Türk kültüründe hadis.* Rağbet Yayınları.

Turan, Ş. (2014). *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe.* Bilgi Yayınevi.

Turhan, M. (1987). *Kültür değişmeleri sosyal psikoloji bakımından bir tetkik.* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Tutkun, H. (2021). *Kastamonulu âşıkların şiirlerinde tasavvufî motifler.* [Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Türer. O. (1998). "Hû". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 18/260-261. TDV Yayınları.

Türer, O. (2013). *Ana hatlarıyla tasavvuf tarihi.* Ataç Yayınları.

Türkdoğan, O. (2008). *Osmanlı'dan günümüze Türk toplum yapısı.* Timaş Yayınları.

Uludağ, S. (2005). "Abdülkâdir-i Geylânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 1/234-239. TDV Yayınları.

Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf terimleri sözlüğü.* Kabalcı Yayınları.

Uludağ, S. (2006). "Nefis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 32/546. TDV Yayınları.

Uludağ, S. (2021). *Temel tasavvufî kavramlar.* Ketebe Yayınları.

URL-1. Sorularlaislamiyet. "Hz. İsmail'in, babası Hz. İbrahim tarafından kurban edilmek istemesi nasıl olmuştur? Bu olay Kur'an'da var mıdır?" https://sorularlaislamiyet.com/hz-ismailin-babasi-hz-ibrahim-tarafindan-kurban-edilemek-istenmesi-nasil-olmustur-bu-olay-kuranda Erişim Tarihi: 20.04.2024.

URL-2. Türk Dil Kurumu (2024). Türk Dil Kurumu Sözlükler Web Sitesi. “resul” ve “nebi” kelimesi. https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 20.03.2024.

URL-3. Sorularlaislamiyet. “Tufan’da gemiye binmeyen kadın hikayesi doğru mu?” https://sorularlaislamiyet.com/tufanda-gemiye-binmeyen-kadin-hikayesi-dogru-mu Erişim Tarihi: 29. 05. 2024.

URL-4. Diyanet İşleri Başkanlığı Web Sitesi. “Hadislerle İslam”. https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=6&SAYFA=433 Erişim Tarihi: 10.10.2023.

URL-5. Diyanet İşleri Başkanlığı Web Sitesi. “Hadislerle İslam”. https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=1&SAYFA=524&SRC=beni%20canından Erişim Tarihi: 10.11.2023.

URL-6. Diyanet İşleri Başkanlığı Web Sitesi. “Hadislerle İslam”. https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=7&SAYFA=618 Erişim Tarihi: 17.10.2023.

URL-7. Diyanet İşleri Başkanlığı Web Sitesi. “Cuma Hutbesi”. https://www.ditib.de/detail_predigt2.php?id=104&lang=en Erişim Tarihi: 14.04.2024.

URL-8. Diyanet İşleri Başkanlığı Web Sitesi. “Hadislerle İslam”. https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=2&SAYFA=173 Erişim Tarihi: 15.04.2024.

URL-9. Diyanet İşleri Başkanlığı Web Sitesi: “Hadislerle İslam”. https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=2&SAYFA=173 Erişim Tarihi: 15.04.2024.

URL-10.https://dinimizislam.com/detay.asp?Aid=14858#:~:text=Cevap%3A%20Kur%27ân%2Dı,olan%20derin%20âlimlere%20mezhep%20imamı Erişim Tarihi: 09.08.2023.

URL-11. Diyanet İşleri Başkanlığı Web Sitesi: “Hadislerle İslam”. https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=2&SAYFA=49 Erişim Tarihi: 26.10.2023.

URL-12. “Ben Göklere ve Yere Sığmam, Fakat Mumin Kulumun Kalbine Sığarım Rivâyeti Sahih Midir?”. “https://islam-tr.org/konu/ben-goklere-ve-yere-sigmam-fakat-mumin-kulumun-kalbine-sigarim-rivayeti-sahih-midir.59785/ Erişim Tarihi: 20.11.2023.

URL-13. Türk Dil Kurumu Sözlükler Web Sitesi. "Dedikodu" kelimesi. https://sozluk.gov.tr Erişim Tarihi: 26.11.2023.

URL-14. Diyanet İşleri Başkanlığı Web Sitesi. https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/5/mevlana-kelimesi-ne-anlama-gelir-allah-peygamber-ve-insanlar-icin-bu-ifadenin-kullanilmasi-dogru-olur-mu#:~:text=Buna%20göre%20"mevlâ"%20kelimesinin%20sonuna,sahibimiz"%3B%20Peygamber%20(s.a.s.) Erişim Tarihi: 01.05.2024.

Uzun, M. (2005). "Fâtıma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 12/217-224. TDV Yayınları.

Yakıcı, A. (2007). Dede Korkut Kitabı'ında görülen ozan tiplerinin Türkiye sahası âşıklık geleneğinin oluşumuna etkisi. *Milli Folklor, 19* (73) 40-47.

Yalçın, B. S. ve Gönül, İ. (1984). *Atatürk inkılâbı kanunlar-kararlar-tamimler-bildiriler-belgeler -gerekçe ve tutanaklarıyla.* Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Yalsızuçanlar, S. (2018). *Efendiler bağı Davut Sularî yaşamı ve şiirleri.* Mevsimler Kitap.

Yangın, A. S. G. (2021). *"Erzurum'lu Âşık Nihânî'nin eserlerinde dini-tasavvufi öğeler.* [Yüksek Lisans Tezi]. Kafkas Üniversitesi.

Yardımcı, M. (1998). *Başlangıcından günümüze halk şiiri âşık şiiri tekke şiiri.* Ürün Yayınları

Yardımcı, M. (2003). *Âşık edebiyatı araştırmaları.* Ürün Yayınları.

Yavuz, K. (1990). Yunus Emre'nin iç benine dini ve psikolojik yaklaşımlar. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 9, 12-21.

Yavuz, S. S. (2020). "Mi'rac". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 30/132-135. TDV Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. (1993). "Cebrâil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 7/202-204. TDV Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. (2003). "Levh-i Mahfûz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 27/151. TDV Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. (2005). "Bezm-i Elest". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 6/106. TDV Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. (2005). "Gılman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 14/50. TDV Yayınları, 2005.

Yavuz, Y. Ş. (2007). "Peygamber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 34/252. TDV Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. (2013). "Zebâni". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 44/164. TDV Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. ve Çetin, A. (2005). "Ayet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 4/242. TDV Yayınları.

Yenen, İ. (2017). Ziya Gökalp'i din sosyolojisi açısından anlamak. *İslami ilimler Dergisi*, *12* (1). 73-87.

Yıldırım, A. (2018). "Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" hadis-i kudsîsinin klasik şiire yansımaları. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi. 1* (1) 154-168.

Yıldırım, H. E. (2007). *Âşık Yoksul Derviş'inde dinî-tasavvufî unsurlar.* [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Yılmaz, D. (2011). *Kayseri'de âşıklık geleneği ve halk şairi Habip Karaaslan (İnceleme-Metin).* [Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi.

Yılmaz, H. K. (2021). *Ana hatlarıyla tasavvuf ve tarikatlar.* Ensar Neşriyat.

Yılmaz, M. (2013). *Kültürümüzde ayet ve hadisler ansiklopedik sözlük.* Kesit Yayınları.

Yücel, A. (1994). *Akşemseddin'in eserlerinin dinî-tasavvufî açıdan tahlili.* [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Yücel-Çetin, A. (2016). *Türk halk hikâyelerinde anlatıcı tipolojisi.* Kitapevi Yayınları.

Yücel-Çetin, A. (2021). Anadolu'nun üç ulu ereni: Yunus Emre, Hacı Bektaş Velî ve Ahi Evran. C. Özdemir (Ed.), Paradigma Akademi.

Yücel-Çetin, A. (2023a). Ozandan âşığa icra ortamları. *Contemporary Art Of Bakhshı: A New Sound Of The Golden Herıtage* (s. 12-18.). III. İnternational Scientific-Practical Conference Gulıston.

Yücel-Çetin, A. (2023b). Âşık Veysel'in yolculuğunda dünya algısı. *Âşık Veysel ve Türk Dünyası Halk Şairliği Ulusal Sempozyumu Bildirileri,* (s. 45-52). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Zaman, S. (1999). *Mahzuni Şerif yaşamı dünya görüşü şiirleri.* Yeniden Doğuş Matbaası.

Zaman, S. (2008). *Derinliklerin ozanı âşık daimî yaşamı, şiirleri, dünya görüşü.* Can Yayınları.

Ziya Gökalp. (1976). *Makaleler 1.* (Hzl. Şevket Beysanoğlu). Milli Eğitim Basımevi.

Ziya Gökalp (2018). *Türkçülüğün esasları.* Karbon Kitaplar.

EKLER

EK A Şiirleri İncelenen Âşıkların Hayatlarına Dair Bilgiler

A.1. Mustafa Gedik (Âşık Bardızlı Nihânî)

1884 yılında Kars'ın Sarıkamış ilçesine bağlı Bardız bucağının Göreşken köyünde doğmuştur. Mezarlıkta uyuyup rüyasında pîr elinden bâde içmesi sonucunda âşık olmuştur. Âşık Sümmanî'ye çıraklık edip onun etkisinde kalmıştır. İrticalen şiir söyleme yönü baskın olan Âşık Nihânî; çevresindeki Huzurî, İznî, Gedaî gibi tanınmış âşıklar ile atışmalar yapmıştır. Anadolu'yu ve Sovyet Azerbaycan'ı gezmiştir (Kalkan, 1991: 142).

Küçük yaşta iki yıl süren medrese eğitimi görmüştür. On üç yaşında hafız olmuştur. Kadiri ve Rufai tarikatlarından feyz almıştır. Şiirlerinde dinî-tasavvufî muhteva belirlin şekilde görülmektedir (Gedik, 1995: 13, 126). 1967 yılında vefat etmiştir (Sakaoğlu, 2014: 354).

A.2. Veysel Şatıroğlu (Âşık Veysel)

1894 yılında Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Sivralan (Söbüalan) köyünde doğmuştur. Sol gözünü yedi yaşında geçirdiği çiçek hastalığı nedeniyle kaybetmiştir. Sağ gözüne ise perde inmiş, ahırda dolaşırken öküzlerden birinin boynuzuna çarpıp oyulmuştur. İki gözünü de kaybeden âşık, babasının Mustafa Abadal tekkesinden aldığı üç telli kırık saz ile zamanını geçirmeye başlamıştır. Önceleri acemice saz çalarken Çamşıhılı Ali Ağa ve Molla Hüseyin'den ders alarak yavaş yavaş usta bir âşık olmuştur.

On dokuz - yirmi yaşlarına geldiğinde derin bir üzüntüye kapılmıştır. Çünkü akranları seferberlik nedeniyle askere çağırılmış, kendisi ise kadın ve yaşlı erkeklerle beraber kala kalmıştır. Vatana hizmet etmekten mahrum bırakılmasına çok üzülmüş ve teselliyi sazında bulmuştur. Hünerlerini önce yakın köylerde göstermiştir. Ahmet Kutsi Tecer'in 1931 yılında Sivas'ta düzenlediği 1. Sivas Halk Şairleri Bayramına katıldıktan sonra ün kazanmıştır. İstanbul'a giderek plaklar doldurmuş, radyoda konser vermiş, dergilerde şiirlerini yayımlatmıştır. Anadolu'nun çeşitli yerlerine gezerek türküler söylemiştir. Köy Enstitülülerinde musiki öğretmenliği yapmıştır. 1964'te

Sivas'ta yapılan 2. Sivas Halk Şairleri Bayramına ve 1967'de 2. Konya Âşıklar bayramına katılmıştır. Saz çalan fakat irticali olmayan bir âşık olarak bilinmektedir.

Âşık Veysel'in yetiştiği çevrenin tamamına yakını alevîdir. Âşık Veysel, bu kültürel çevrede yetişmiştir. Alevî Bektaşî âşıklar ile yetişmesi, köyündeki belli zamanlarda yapılan cem ayinlerine katılması, onun bu kültürü almasında ve zenginleşmesinde büyük rolü olmuştur. Şiirlerinde dinî inancını tasavvufî düşüncelerle yansıtırken insanlara örnek olarak nitelikte pek çok sözü dile getirmiştir. 1973 yılında vefat etmiştir (Kaya, 2004: 1-96).

A.3. Hacı Bektaş Coşkun (Âşık Talibî Coşkun)

Sivas'ın Altınyayla ilçesinde doğmuştur. Çeşitli kaynaklarda doğum yılının 1896, 1898, 1900, 1904 ve 1905 olduğu bilgisi bulunmaktadır. On üç yaşındayken babası vefat edince dört kardeşiyle beraber yetim kalmıştır. Bir taraftan çobanlık bir taraftan rençberlik yaparak annesinin ve kardeşlerinin geçimini sağlamıştır. Küçük yaşta bir müddet hocaya giderek Arap alfabesini öğrenmiş daha sonra kendi kendine Latin alfabesini öğrenmiştir. İmamlık görevi almıştır.

Kendi ifadesi ile badeli bir âşıktır. On dört – on beş yaşlarındayken rüyasında âlim kılığında kişiler tarafından şerbet içirilmiş arkasından da dayısının kızı Emine'yi gösterip âşık etmişlerdir. Beşik kertmesi olmasına rağmen dayısı kızını Talibî'ye vermekten vazgeçmiş başka biriyle evlendirmiştir. Emine'yi hiç unutamamış olsa da Talibî'nin başından birçok evlilik geçmiştir. Erkek kardeşlerinin öldürülmesi ve Emine'nin kocası Yusuf tarafından öldürülme korkusu nedeniyle kendini gurbete sürüklemiştir. Gurbette geçimini genellikle okullarda ve sinemalarda okuduğu şiirlerden kazandığı para ile sağlamaya çalışmıştır.

Âşık Talibî, hemen hemen tüm hayatını çile çekerek geçirmiştir. Zorlu hayatı onu intihara sürüklemiştir. Bir bardak zehir hazırlayarak uykuya dalmış, rüyasında Evliya Çelebi'yi görmüştür. Rüyasında Evliya Çelebi, Kur'an-ı Kerim okumuş daha sonra üzülmemesi ve hayatına kıymaması gerektiğini söylemiş, kendisi gibi seyahate çıkmasını önermiştir. Rüyasını Pertev Naili Boratav'a anlatmış ve ondan Evliya Çelebi'nin kim olduğunu öğrenmiştir. Bu rüyadan sonra seyahat dolu yılları

başlamıştır. Ömür boyu Türkiye'de her yeri gezmiştir. Kendisinden söz edilirken "İkinci Evliya Çelebi" veya "XX. yüzyılın Evliya Çelebisi" gibi sıfatlarla anılmıştır. Çeşitli âşık bayramlarına katılarak geleneği icra etmiştir. 1976 yılında evinin yakınlarındaki bir kahvehanede otururken vefat etmiştir (Kaya, 2013: 1-27).

A.4 Âdem Şentürk (Ardanuçlu Âşık Efkârî)

1900 yılında Artvin'in Ardanuç ilçesine bağlı Yolüstü köyünde doğmuştur. 7 yaşından itibaren medrese eğitimi görmeye başlamış, on iki yaşına kadar da bu eğitimini sürdürmüştür. Bu sırada annesi vefat etmiş ve 1. Dünya Savaşının başlaması ile bölge Rus istilasına uğramıştır. Babası da vefat edince yarım bıraktığı eğitimini tamamlamak için Kara Mustafa Paşa Camisinde müezzinlik yapmaya başlamıştır. 18 Mart 1915'te Çanakkale Savaşı çıkınca askere çağırılmıştır. Yaşının küçük olması nedeniyle komutanı onu mızıka bölüğüne göndermiştir. Mızıka eğitimi görmek için Almanya'ya gitmiş sağlık nedenlerinden dolayı bu okuldan ayrılarak Galiçya cephesine katılmıştır. Daha sonra Kazım Karabekir Paşa'nın isteği ile Tiflis'e doğru yola çıkmıştır. Bu sırada 1918'de Ruslar ile barış sağlanmıştır. Askerlik hizmeti bitince memleketine dönmüştür.

Âdem Şentürk bâdeli âşıktır. Öküzleri otlatmak için bir pınara gitmiş ve orada ceviz ağacının dibinde uykuya dalmıştır. Rüyasında ziyaret yeri görmüş, bu yerde bir pîrden elinin içini öptürerek mârifet almıştır. Daha sonra mevlit okunmuş, bir kızın elinden şerbet içmiş, iki rekât namaz kılmış ve eline bir defter verilip açması istenmiştir. Pîrler bu defterin dokuz numaralı sayfasına Âşık Efkârî ismini ve seveceği kızın ismini yazmışlardır. Uyandığında ise aradan kırk gün geçtiğini, hocaların başında Kur'an-ı Kerim okuduğunu görmüştür. Çevresindekiler, saz bulup getirince saz çalıp şiir söylemeye başlamıştır.

Âşık Efkârî, bir taraftan Ardanuç'ta arzuhalcilik yaparken bir taraftan fırsat buldukça âşıklar bayramına katılmıştır. Düğünlerde ve bayramlarda saz çalıp şiir söylemiş, diğer âşıklarla atışmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nin güçlü âşıklarından biri olmuştur. Hazır cevap, irtical gücü güçlü, atışma yapmayı seven bir âşıktır. Şiirlerinde dinî unsurlara büyük ölçüde yer verdiği görülmüştür. Yûnus Emre'yi pîr olarak kabul etmiş, onun

şiirlerinden etkilenmiştir. Fevzi Halıcı'ya "İnşallah bütün insanlık âlemini Hakk'ın birliğine davet eden büyük evliya Hz. Mevlânâ'nın dergahına sazımı da canımı da feda edeceğim" diyerek 1980 yılında vefat etmiştir (Rayman, 1998: 7-16).

A.5 Mevlüt Şafak (Âşık Mevlüt İhsanî)

1928 yılında Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlı Kaynak (Çermik) köyünde doğmuştur. İlkokul üçüncü sınıfa gittiği sırada savaş yıllarından kalma bir bomba kapsül ile oynarken kapsülün patlaması sonucunda gözlerini ve sağ elinin üç parmağını kaybetmiştir. 13-14 yaşlarındayken köy imamından Kur'an-ı Kerim dersleri almıştır. Gözlerinin görmemesi nedeniyle ezberleme tekniğiyle Kur'an-ı Kerim'in bazı surelerini öğrenmiştir. Komşusunun kızına âşık olması ve köyüne gelen âşıklardan etkilenmesi sonucunda saz şiirine olan ilgisi artmış ve âşık olmak istemiştir. Annesinin teşviki ile saz çalmaya başlamıştır. Rüyasında Alvar imamı Lütfi Efendi'den şeker aldığını gören Mevlüt Şafak, bu rüyayı bizzat Lütfi Efendiye anlatmış ve kendisine İhsani mahlası verilmiştir. İrticalen şiir söyleme yeteneği güçlü olan âşık, karşılaşmaların aranılan ismi haline gelmiştir. Başlangıcından itibaren Konya Âşıklar Bayramı olmak üzere ülkenin farklı yerlerinde birçok yarışmalara katılmış, çok sayıda ödüller almıştır. Mevlüt İhsanî, aynı zamanda hikâye musannifi ve anlatıcısıdır. 2010 yılında vefat etmiştir (Düzgün, 2015: 5-8).

A.6 Ali İzzet Özkan (Âşık İzzetî/Nefretî)

1902 yılında Sivas'ın Sarkışla ilçesine bağlı Höyük köyünde doğuştur. Babasının adı Musa, annesinin adı Kamer'dir. Palabıyık Mustafa adlı dedesi bir âşıktır. Babası köyün muhtarı olması nedeniyle alevî âşıkları evlerine sık sık ziyarette bulunmuştur. Yıllar boyunca onların saz çalışlarını ve türkü söyleyişlerini izleyerek büyümüştür. Evine yakın oturan Âşık Sabri ile Âşık Ali'den saz ve söz dersleri almıştır. Badeli âşık olmasına rağmen 1978 yılında bunu yalanlayarak halkın dikkatini çekmek için bunu uydurduğunu söylemiştir. İlk eşinin vefat etmesi nedeniyle ikinci kez evlenmiştir. Bu süre zarfında çiftçilik yaparak geçimini sağlamıştır. Bir taraftan çiftçilikle uğraşırken, bir taraftan da özellikle kış aylarında köy köy gezmiştir. Alevî geleneğini izleyerek Hacı Bektâş tekkesine girmiş, orada İzzetî mahlasını almıştır. Alevî ayinleri yapmak

ve gizli törenler yapmak nedeniyle tutuklanmış daha sonra serbest bırakılmıştır.

1940 yılında Âşık Hüseyin Gürsoy ile Ankara'ya giderek Halkevine konuk olmuştur. Orada Halk Partisi'nin önde gelen aydınları ile tanışmış, ülkü dergisine şiirleri basılmıştır. Okullarda, Halkevlerinde konserler düzenlemiş, şiirleri kitap olarak basılmıştır. Âşık Veysel ile beraber Köy Enstitülerinde saz öğretmenliği yapmıştır. Bunun yanında kısa bir zaman vergi toplama memurluğu yapmıştır. Sivas'ta komünist propagandası yapıyor diye tutuklanmış ve suçsuz bulunarak bırakılmıştır. Pek çok siyasi parti ile ilişkiler kurmuştur.

Ali İzzet Özkan, alevî olup diğer alevî âşıklar gibi dinî ve tasavvufî unsurlarla bezenmiş şiirler söylemiştir. Şiirlerinde "vahdet-i vücut" anlayışından açıkça izler görülür. 1940'lardan başlayarak git gide tarikat görüşlerinden uzaklaşmış, laik bir din anlayışına yönelmiştir. Şiirlerde yanlış olarak bilinen dinî tabulara yergilimeler yapmıştır. Bir dönem sonra Nefreti mahlasını kullanarak şiirler söylemiştir (Başgöz, 1979: 11-38). 1981 yılında vefat etmiştir (Alptekin ve Sakaoğlu, 2014: 348).

A.7 Sâbit Ataman (Âşık Müdâmî)

Nüfus kayıtlarına göre 1918 yılında Ardahan'ın Posof ilçesine bağlı Demirdöven (Varzına) köyünde doğmuştur. İlk tahsilini din adamı olan babası Molla Kahraman'dan almıştır. Altı yaşındayken Kur'an-ı Kerim ile tanışmıştır. İlköğrenimini Ardahan Yatılı Mektebi'nde tamamlamıştır. Âşıklığa ilk adımı on yaşında ve on dört yaşında aynı rüyayı görmesinin sonucunda olmuştur. Âşık Müdâmî'yi rüyaya götüren ve âşıklığa yönlendiren temel neden üç yaşındayken annesini kaybetmesi, üvey annesinin ona hiç rahat vermemesi ve basına karşı sürekli kışkırtmasıdır. Rüyasında Hz. Muhammed, Hz. Osman ve Hz. Ali ile karşılaşmıştır. Aynı rüyada âşık olacağı Şemsinur'u görmüştür. Bade olarak da şerbet içmiştir. Mahlasını ise Hz. Osman ve Hz. Ali bir kitabın üstündeki "Haza Divan-ı Âşık Müdâmî" yazısını göstererek vermiştir.

Âşık Müdâmî, babasının hoca olması nedeniyle pek çok hoca ve kanaat önderleriyle oturmuş, onlardan dinî ve beşerî konularda faydalanmıştır. Şiirlerinde Arapça ve Farsça ifadelere geniş ölçüde yer vermiş, hafız olması nedeniyle özellikle atışmalarda,

muammalarda sık sık ayet ve hadislerden iktibaslar yapmıştır. Dünyanın yaratılışı, peygamber kıssaları, ahiret, kulluk görevler gibi dinî-tasavvufî konuları sık sık dile getirmiştir. Çok yönlü özelliğe sahip olan Âşık Müdâmî, irticalen şiir söylemenin yanında halk hikâyesi tasnifi ve anlatıcılığı, köy hocalığı, imamlık, halk hekimliği gibi vasıflara sahiptir. Âşıklık geleneği içinde pek çok bayram, şenlik ve toplantıya katılmıştır. Konya'da ilk düzenlenen âşıklar bayramına katılarak ödül almış, ikinci âşıklar bayramına jüri olarak katılmıştır. 1968 yılında vefat etmiştir (Aydın, 2012: 23-35).

A.8 Habib Karaaslan (Âşık Habib)

1920 yılında Kayseri'nin Akkışla ilçesine bağlı Gömürgen köyünde doğmuştur. Kendisi babası gibi imam olmak istemiştir. Küçük yaşta Arapça ve Farsça dersleri almış, Kur'an-ı Kerim okumaya başlamıştır. İlkokulu bitirdikten sonra geçim derdi nedeniyle eğitimine devam etmemiş çiftçilik yapmaya başlamıştır. Daha sonra Ankara'ya gitmiş, Ahmet Kutsi Tecer, Behçet Kemâl Çağlar gibi aydınlarla tanışmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı'nda ambar memuru olmuştur. Bu sırada art arda küçük hacimli şiir kitaplarını yayınlamaya başlamıştır. Bir dönem siyasetle ilgilenmiştir. Âşıklığa başlamasında iki olayın etkili olduğunu söylemektedir. Birincisi bir kıza sevdalanması, ikincisiyse bir kağnının devrilmesi sonucunda baygın düşüp rüya görmesi ile şiir söyleme yeteneğine kavuşmasıdır. 1973 yılında vefat etmiştir. (Yılmaz, 2011: 10-16).

A.9 Davut Akbaba (Âşık Davut Sularî)

1926 yılında Erzincan'ın Çayırlı ilçesinde doğmuştur. Dedesi Kaltık Mehmet Ağa tasavvuf şairi olup torunu Davut'a saz çalma, şiir söyleme zevkini aşılamıştır. On sekiz rüyasında bade içerek âşıklığa adımını atmış, kırk beş yıl boyunca âşıklık geleneğini sazıyla, sözüyle yurt içinde ve yurt dışında icra etmeye çalışmıştır. Halk şiirinin her türünde başarılı örnekleri bulunmaktadır. Ankara ve İstanbul radyosunda dört yıl usta bölge sanatçısı olarak görev almıştır. 1955 yılından itibaren Konya'ya gitmiş orada programlar sunmuştur. Konya'da Âşıklar Bayram'ının düzenlenmesinde büyük emeği vardır. Türkü, atışma, güzelleme dallarında büyük yeteneği bulunmaktadır. Halk

arasında dilden dile aktarılan efsaneleri, menkıbeleri şiirselleştirerek sazıyla meclislerde sunmuştur. 1984 yılında Erzurum'da bir mecliste şiir söylerken vefat emiştir (Halıcı, 1992: 392).

A.10 Halil Karabulut (Âşık Halil)

1926 yılında Adana'nın Kadirli ilçesine bağlı Mehmetler köyünde doğmuştur. İki yaşında babasını kaybedince köyünde çobanlık çiftçilik yapmaya başlamıştır. "İlâhi kudretin hayranıyım. Tabiatın güzellikleri beni ozan yaptı" diyerek dine ve âşıklığa eğilimini dile getirmiştir. Çukurova'nın en ünlü kâlem şairlerindendir. Saz çalmasını bilmemektedir. Konya'da yapılan Türkiye Âşıklar Bayramı'na aralıksız katılmıştır. Deyişleri, her yıl seçilen yedi şiir içinde sürekli olarak yer almıştır. Şiirlerinde tasavvufî çizgiler görülmektedir. Tasavvuf, dünyasının derinliklerini farklı anlatımlarla ve sade kelimelerle etkili bir şekilde dile getiren aşığımızdır. Nitekim onun "Yeşil otta, beyaz ayran gizlidir" mısrası pek çok araştırmacının makale yazmasına sebep olmuştur (Halıcı, 1992: 275). 2010 yılında vefat etmiştir (Alptekin ve Sakaoğlu, 2014: 289).

A.11 Dursun Ali Erdoğan (Âşık Deryamî)

1926 yılında Artvin'in Şavşat ilçesine bağlı Armutlu mahallesinde doğmuştur. Geçimini büyük bir bölümünü rençberlik yaparak sağlamıştır. 1946 yılından sonra saz çalmaya başlamış, hicivleri ile meşhur olmuştur. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yapılan yarışmalara katılarak ününe ün katmıştır. Konya Âşıklar Bayramı'nda atışma, güzelleme, dudak değmez ve doğaçlama şiir dallarında birincilik ödülleri kazanmıştır. Özellikle kahramanlık şiirleri söylemesiyle ve atışmalarda kendine has üslubuyla dinleyicilerin takdirini kazanmıştır. 1987 yılında vefat etmiştir (Halıcı, 1992: 2002).

A.12 Zülfikar Akgün (Âşık Divanî)

1928 yılında Tekirdağ'ın Şarköy ilçesine bağlı Tepeköyü'nde doğmuştur. Hem kâlem şairi olup hem de halk ozanıdır. 1969'dan 1985'e kadar aralıksız Konya'da düzenlenen Türkiye Âşıklar Bayramı'na katılmış ve atışma, taşlama dallarında büyük başarılar göstermiştir. İstanbul'da ikamet ederek gazinolarda programlar sunmuştur. Âşıklığın

yanında sinema alanında büyük başarılara imza atarak pek çok filmde rol almıştır. Şiirlerini "*Sırr-ı Hakikat*", "*Ademin Sırrı*" gibi kitaplarda yayımlamıştır (Halıcı, 1992: 34).

Âşık Divanî'nin şiirlerinde dinî ve tasavvufî unsurların geniş ölçüde yer aldığı görülür. Bu yönünü "Dini ve meshebi kitaplar okudum, dini ve meshebi şiir ve dualar yazdım, ummumi şeriat ve tarikat ehline hitap ederim" (Akgün, 1962: 1) diyerek dile getirmiştir. 2010 yılında vefat etmiştir (Alptekin ve Sakaoğlu, 2014: 178).

A.13. Sadi Değer (Âşık Hasretî)

1929 yılında Kars'ın İncesu Köyü'nde doğmuştur. Soyu Karapapak Türklerine dayanır. Âşıklığa 1950 yılında gördüğü rüyanın etkisiyle başlamıştır. Konya'da düzenlenen Türkiye Âşıklar Bayramı'na 1968 yılından sonra katılarak dudakdeğmez ve atışma dallarında başarılar göstermiştir (Halıcı, 1992: 152). Hasreti mahlasının dışında Sadi mahlasını da kullanmıştır. 2000 yılında vefat etmiştir (Alptekin ve Sakaoğlu, 2014: 237).

A.14 İsmail Aydın (Âşık Daimî)

1932 yılında İstanbul'da doğmuştur. Ailesi, Erzincan'ın Tercan ilçesine bağlı Kara Hüseyin köyündendir. 4-5 yaşlarındayken ailesi ile önce memleketleri Tercan'a daha sonra Kangal'a yerleşmiştir. Babası bölgenin önde gelen Alevî dedelerindendir. Soy kütüğü İmam Rıza bağlatışıyla Hz. Ali'ye kadar dayanır. İki dedesi de saz ustasıdır. Yedi yaşındayken dedesi Dursun'dan ilk saz dersini almıştır. Bu derslerle kısa sürede saz çalan birisi haline gelmiş ve bu alanda ustalaşmıştır. Zaman içinde, yetiştiği bölgenin ve bulunduğu kültürel kalıntının zenginliğini özümsemiştir. Bağlı olduğu Alevî öğretisini ve öz kültürünü derinlemesine incelememiş, kendisini bu konuda yetiştirmiştir. Cumhuriyet sonrası Alevî-Bektaşî kültürünü iyi özümseyen, bu kültürü devam ettiren etkili âşıkların başında gelmiştir. Âşık kimliğiyle bilgisini ve birikimini halka yansıtmış, özellikle tasavvuf konusunda önemli eserler üretmiştir. Büyüklerinden aldığı tasavvuf ve batini eğitiminden sonra kendi şiirsel odağını bu alana kaydırmıştır.

İsmail Aydın, badeli âşıktır. Bir gece rüyasında pîr elinden bade içmiştir. Pîrin kendisine "Daimî" diye hitap etmesi sonucunda bu mahlası kullanmaya başlamıştır. Âşık Veysel, Ali İzzet Özkan, Davut Sularî gibi zamanının ünlü âşıklarıyla bir araya gelmiş, onlarla sohbetlerde bulunmuş ve âşık toplantılarında birlikte olmuştur. Pek çok radyo ve tv programına katılmıştır. İstanbul Radyosu'nda çalışmış, bağlama dersleri vermiştir. 1983 yılında vefat etmiştir (Zaman, 2008: 7-18).

A.15 Ahmet Günbulut (Âşık Sefil Selimî)

1933 yılında Sivas'ın Şarkışla ilçesinde doğmuştur. Ailesinin yoksulluğuna bağlı olarak ortaokul ikinci sınıfa kadar okuyabilmiştir. Terzilik, sebzecilik gibi işlerle meşgul olmuştur. Eşinin dermansız hastalığı onu şiir söylemeye itmiş ve ilk şiirini 1960 yılında söylemiştir. "Sefil Selimî" mahlasını pîri Çıban Mehmet Can vermiştir. Şiirleri, çeşitli isimler altında yayımlanmıştır. Konya başta olmak üzere çeşitli yerlerde âşık bayramlarına, şölenlerine, yarışmalarına katılmıştır. Eşinin ölümüyle birlikte "Ben sazımla, sanatımla evliyim" diyerek kendini tasavvufa vermiştir (Özdemir, 2003: 9-29).

1968 yılında çalışmak için Hollanda'ya gitmiştir. 1972 yılında kesin dönüş yaparak Sivas'a yerleşmiştir. Şiirlerini Yar Badesi, Yalın Kat, Kul Yanmasın adlarını taşıyan kitaplarda toplamıştır (Halıcı, 1992: 238). 2003 yılında vefat etmiştir (Alptekin ve Sakaoğlu, 2014: 272).

A.16 Yaşar Yılmaz (Âşık Reyhanî)

1934 yılında Erzurum'un Pasinler ilçesine bağlı Alvar Köyü'nde doğmuştur. Maddi imkânsızlıklar nedeniyle ilkokul üçüncü sınıfa kadar okuyabilmiştir. Doğduğu yer dolayısıyla küçükken âşıklık geleneği ile tanışmıştır. Doğu'da geleneğin ünlü isimlerinden Sümmanî, Emrah gibi âşıkların şiirlerini söyleyerek kendisini geliştirmiştir. Henüz on üç yaşındayken Görüşken Baba Türbesi civarında uykuya dalmış rüyasında ihtiyar biri tarafından kendisine bir şerbet sunuluş, fakat içme imkânı bulmadan uyanmıştır. Aynı rüyada Avlarlı Lütfi Edendi, Reyhanî'nin avucuna boncuk bırakmıştır. Gördüğü bu rüyanın etkisinde kalan Reyhanî, ağır bir hastalığa yakalanmış daha sonra sağlığına kavuşmuştur. Bu olaydan sonra şiire merak salmış ve

âşıklığa adım atmıştır. Onun âşıklık yolunda ilerleme göstermesinin en büyük nedeni ise babası tarafından kendisine verilmeyen asıl adı Zeynep'e (Hete Hatun) olan aşkıdır (Aşır, 2009: 15-16).

Yaşar Yılmaz'a "Reyhanî" mahlasını Âşık Hicranî vermiştir. Konya'da yapılan Türkiye Âşıklar Bayramı'na 1966'dan 1991 yılına kadar hiç ara vermeden katılmıştır. Atışma, türkü, türkülü hikâye, taşlama ve şiir dallarında peş peşe birincilikler elde edip altın madalyalar kazanmıştır. Üstün başarıları sayesinde çok sayıda kaset ve plâk çıkarmış, radyo ve televizyon programları yapmıştır. 1972 yılında İstanbul Gazeteciler cemiyetinin düzenlediği yarışmada birinci olarak Altın Saz ödülünü kazanmıştır. Diğer âşıklarla beraber yurt dışına çıkarak gurbetçilere konser vermiştir (Halıcı, 1992: 521-522). 2006 yılında vefat etmiştir (Alptekin ve Sakaoğlu, 2014: 434).

A.17 Abdulvahap Kocaman (Âşık Vahap)

Abdulvahap Kocaman, 1934 yılında Osmaniye'nin Kadirli ilçesine bağlı Avluk köyünde doğmuştur. Köylerinde okul olmayışı ve yoksulluk içinde yaşaması nedeniyle okula gidememiştir. Fakat kendi çabalarıyla okuma yazmayı öğrenmiş, 1955 yılında Nürfet Köyü İlkokulu'ndan diplomasını almıştır. 18 yaşına kadar babasının işlerine yardım etmiş, davar gütmüş, Çukurova'da ot kazar, pamuk toplamıştır. Bir taraftan bu işleri yaparken bir taraftan Karacaoğlan ve Dadaloğlu'nun şiirlerini ezberleyip söylemiştir (Kayırhan, 2007: 13-22).

Âşıklığa destan söyleyerek başlamıştır. Bu özelliği ile Çukurova bölgesinde "Destancı Vahap" ismi ile tanınmıştır. Konya'da yapılan Türkiye Âşıklar Bayramlarına ilk açılış yılı olan 1966'da katılarak şiir, atışma, yılın yedi şiiri yarışmalarında sayısız ödüller almıştır. Kendi yazıp söylediği hamasi şiirleriyle büyük ilgi toplamıştır. Zaman zaman Çukurovalı âşıklarla gruplar oluşturarak hem yurt içinde hem yurt dışında bayramlara, şölenlere ve festivallere katılmıştır (Halıcı, 1992: 309). Dinî konularda yobazlığa fırsat vermeyen, bazı hocaları imtihan edebilecek kadar dinî bilgiye sahip bir âşıktır (Kayırhan, 2007: 28). 2005 yılında vefat etmiştir (Alptekin ve Sakaoğlu, 2014: 318).

A.18 Hasan Salman (Âşık Selmanî)

Hasan Salman, 1934 yılında Tokat'ın Almus ilçesine bağlı Çambudak köyünde doğmuştur. Eğitimini örgün olarak yapmamış, ilkokul diplomasını açıktan sınavlara girerek almıştır. Âşık Selmanî, gerçek ilmin lâmekân ya da bîmekân ilmi olarak isimlendirilen ilim olduğunu, ledün ilmine önem verdiğini dile getirmiştir. Geçimini âşıklıktan ve çeşitli işlerden sağlamıştır. Amcası olan Âşık Mehmet ve Âşık Veli, onun âşık oluşunda etkili olmuştur. Mahlasını Konya Âşıklar Bayramı'nda almıştır. Âşık Selmanî, tarikat veya bir zümreye bağlılık açısından alevî geleneği âşıklarından olduğunu, Hacı Bektâş-ı Velî yolunda ve Nazenin tarikinde olduğunu dile getirmiştir. Âşık Selmanî, âşıklık yeteneğinin özünün din, Kur'an-ı Kerim ve tasavvuf olduğunu söylemiş, zahirden çok batından, dıştan çok içten biçimlenmiş şiirler yazıp söylediğini dile getirmiştir. Şiirlerinin ana kaynağını Kur'an-ı Kerim olarak göstermiş, âşıklık geleneği içinde daha çok dinî-tasavvufî şiirler söylemiştir (Avşar, 2010: 1-13).

A.19 Şeref Taşlıova (Âşık Şeref)

Şeref Taşlıova, 1938 yılında Kars'ın Çıldır ilçesine bağlı Gülyüzü köyünde doğmuştur. Gülyüzü ilkokulunu bitirdikten sonra Devlet Konservatuvarına gitmek istemiş fakat Cilavuz Köy Enstitüsü'nü kazanınca eğitimine burada devam etmiştir. Küçük yaşta evin sorumluluğunu üstlenmesinden dolayı enstitüyü yarıda bırakmıştır. Üç yaşında babasından duyduğu nağmeler ile türkülerle tanışmıştır. Zamanla kendi içinde âşıklığa karşı bir heves barındırmıştır. Âşık Şenlik'in oğlu Âşık Kasım'ın yanına çırak olmaya gitmiş ve bir yıl orada yetişmiştir. Köyüne döndükten sonra köylülerin ileri gelenlerinin beğenilerini ifadeye matuf olarak kullandıkları "Şen Söyler" sıfatı kullandığı ilk mahlas olmuştur. 1967 yılında Erzurum'da düzenlenen "Âşıklar Şöleni ve İbrahim Hakkı Hazretlerini Anma Töreni"nde Dursun Cevlani, Tahir Kutsi Makal ve Cevdet Savgar Kıratlı'nın ortak verdikleri "Natukî" mahlasını almıştır. Fakat şiirlerinde bu mahlası kullanmamış genellikle ismini bazen soy ismini bazen de isim ve soy ismini beraber kullanmıştır (Taşlıova, 2012: 31-39).

1964 yılında Kars Radyosuna girerek programlar yapmaya başlamıştır. Halkevi ve Halk Eğitimi Kültür ve yayın kolunda çalışmıştır. 1966 yılında Konya'da yapılan Türkiye Âşıklar Bayram'ına katılarak çeşitli dallarda birincilik ödülleri ve madalyaları almıştır. İstanbul Uluslararası Festivaline 15 yıl katılmıştır. 1971-1989 yılları arasında Avrupa'nın çeşitli yerlerine giderek programlar yapmıştır. Türkiye'de katıldığı yarışma ve festivallerden toplam 80 madalya, 30 plaket, 95 taktir ve teşekkür belgesi almıştır. 1981 yılında TRT'de yapılan yarışmada Türkiye birincisi olmuştur. TRT bünyesinde birçok programa imza atmıştır. Yurt dışında birçok festivale ve televizyon programına konuk olmuştur. Âşıklık Geleneği ve müziği üzerine bildiriler sunmuş ve yazılar yazmıştır. Antoloji ve edebiyat dergilerinde şiirleri ve yazıları yayımlanmıştır. Pek çok halk hikâyesi ve âşık havası bilmektedir. Türkiye ve Avrupa'da plak ve kasetleri basılmıştır (Halıcı, 1992: 440).

2008 yılında Somut Olmayan Kültürel Miras'ın korunması kapsamında Türkiye'de âşıklık geleneği dalında "Yaşayan İnsan Hazinesi" olarak seçilmiştir. 2010 yılında Ardahan Üniversitesi'nden fahri doktorluk ünvanı almıştır. Yine aynı yılda Harvard Üniversitesi'ne davet edilmiştir. (Taşlıova, 2012: 70-74). 2014 yılında Ankara'da vefat etmiştir.

A.20 Şerif Cırık (Âşık Mahzunî Şerif)

Şerif Cırık, 1940'ların başında Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesine bağlı Berçenek köyünde doğmuştur. Berçenek'te ilkokul bulunmadığı için, Kur'an-ı Kerim eğitimi ve Eski Türkçe dersleri almak amacıyla Elbistan'ın Âlembey köyündeki Lütfi Edendi Medresesi'ne gitmiştir. Köy ilkokulunu tamamladıktan sonra Mersin Astsubay Okulu'na kaydolmuş, 1960 yılında Ankara Ordu Donatım Teknik Okulu'nu başarıyla bitirmiştir. Halk edebiyatına ilgi duyduğu ve Alevî inancına sahip olduğu için ordudan çıkarılmıştır. Saz çalmayı, amcası Âşık Fezalî'den öğrenmiştir ve 12 yaşından itibaren bu geleneği yaşatmaya başlamıştır. 1961 yılından itibaren birçok plak ve kaset kaydı gerçekleştirmiştir. Kendisi uluslararası edebî tartışmalara konu olmuş ve yazdığı kitaplar hakkında büyük ilgi görmüştür. 1998 yılında, dünyanın yaşayan en büyük ozanlarından biri olarak kabul edilmiştir. Mahzunî Şerif, herhangi bir dine inanmasa da tüm inançlara saygı duyan bir yaklaşım sergilemiştir. Allah'a korkuyla değil

sevgiyle ulaşabileceğini söyleyen âşık deist bir anlayışa sahiptir. Şiirlerinde dinin ve tasavvufun etkilerini görmek mümkündür. Hacı Bektâş-ı Velî'yi önder olarak görmüş ve Bektaşîliği kendi için doğru bir yol olarak kabul etmiştir. Hümanizmi benimsemiş ve şeriatçılığı, dinsel bağnazlığı, dinin kötüye kullanılmasını, dinî manipülasyonları ve din adına işlenen şiddeti eleştirmiştir (Zaman, 1999: 7-48). 2002 yılında vefat etmiştir (Alptekin ve Sakaoğlu, 2014: 205).

A.21 Murat Çobanoğlu (Âşık Devranî/Âşık Yananî/Âşık Çobanoğlu)

Murat Çobanoğlu, 1940 yılında Kars'ın Kaleiçi mahallesinde doğmuştur. Kars'ın usta âşıklarından Âşık Gülistan'ın oğludur. Henüz bir buçuk yaşındayken annesini kaybetmiş, öksüz kalmıştır. Evin en küçük oğlu olması nedeniyle babası onu yanından ayırmamış, âşık toplantılarına götürmüştür. Babası ile sıkça vakit geçirmesi saza, söze ve âşıklık geleneğine olan merakını arttırmıştır. Kars Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlkokulu'nu bitirmiş, babasına çırak olmak istemesinden dolayı tahsilini yarıda bırakmıştır. Babasının yürüttüğü düğünlere gitmiş, okuduğu türküleri ezberlemiş onu model almaya çalışmıştır.

Murat Çobanoğlu bâdeli âşıktır. Bir gün Kars Yaylasına giderken su içmek için arabadan inmiş, su içip çiçekleri koklayayım derken orada uyuya kalmıştır. Rüyasında üç derviş görmüş, dervişlerden biri su vermiş onu içmiştir. Başka bir derviş, mühürlü bir ferman okutmuş daha sonra da hep beraber Kur'an-ı Kerim'den ayetler okumuşlardır. Uyandığında ise şiir okumaya başlamıştır. Âşıklığa adımını attığı ilk yıllarda Devranî mahlasını, daha sonra Yananî mahlasını kullanmaya başlamıştır. 1963 yılında Âşık Reyhanî'nin önerisiyle Çobanoğlu mahlasını kullanmıştır. Bazı şiirlerinde soyadı ile birlikte adını da mahlas olarak kullanmıştır. 1965 yılında Konya'da yapılan ilk Türkiye Âşıklar Bayramı'na davet edilmiştir. Âşıklar bayramında Âşık Müdâmî ile atışmış ve birincilik ödülüne layık görülmüştür. Bu bayramda "Kiziroğlu Mustafa Bey" türküsü ile türkü dalında bir birincilik ödülü daha almıştır. Yapılan bayramlarda atışma, en güzel memleket türküsü, taşlama, şiir, hikâye türkü, yılın yedi şiiri, dudak değmez ve muamma gibi dallarda sürekli üstün başarı göstererek birincilik ödülleri kazanmıştır.

Ülkenin pek çok yerinde yapılan âşık bayramlarının aranılan ismi olmuştur. Âşıklık geleneği hakkında yapılan radyo ve tv programlarında sazı ve sesi ile daima ön plana çıkmıştır. Onlarca gazete ve dergi onun şiirlerinden ve başarılarından söz etmiştir. Birçok araştırma eserinde, antolojide yer alan Çobanoğlu, ders kitaplarında da yer almıştır. Anadolu'nun yanında Avrupa'nın pek çok yerleşim yerinde çalıp çağırmış, hikâye anlatıp türkü okumuştur. Avrupa'daki vatandaşların arzularını, ıstıraplarını, mutluluklarını sazı ile dile getirmiştir.

Murat Çobanoğlu, rahle önünde diz çökerek ciddi bir dinî tahsil almamıştır. Dinî tahsil konusunda sözlü öğrenim geleneğinden istifade etmiştir. Pek çok hocanın dinî sohbetini dinlemiş, dinî geleneğin uygulanmasını izlemiştir. Bu yollarla iyi bir dinî bilgive ve deneyime sahip olmuştur. Kur'an-ı Kerim'i 1993 yılında öğrenmiştir. Şiirlerinde İslam diniyle ilgili pek çok unsura yer verdiği görülmüştür.

Tahsili yarıda bırakan Murat Çobanoğlu, eğitimine devam etme kararı almış, ortaokulu ve liseyi dışarıdan bitirmiştir. Daha sonra Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesine kayıt yaptırmıştır. İşlerinin yoğunluğu nedeniyle öğrenimini fazla devam ettirememiştir. Tüm hayatını âşıklık geleneğine adayan Çobanoğlu, Kars'ta "Çobanoğlu Halk Ozanları Kahvesi"ni kurmuştur. Burada pek çok aşığın yetişmesine olanak sağlamış, geleneği canlı ve sıcak tutarak yaşatmak istemiştir. (Kafkasyalı, 1998: 11-41). 2005 yılında vefat etmiştir (Alptekin ve Sakaoğlu, 2014: 233).

A.22 Mehmet Kargı (Âşık Gülhanî)

Mehmet Kargı, 1940 yılında Sivas'ın Gürün ilçesine bağlı Şeref köyünde doğmuştur. İlkokulu köyünde, ortaokulu Gürün'de bitirdikten sonra Emniyet Teşkilatı'nda çalışmıştır. Küçük yaştan beri âşık çevrelerinde yetişmesi âşıklığa karşı ilgisinin artmasına neden olmuştur. Tanıştığı âşıkların hepsinden ilham alarak ortaokul zamanlarında şiir yazıp söylemeye başlamıştır. Âşıklık yönünden kimseden ders almayıp kendi kendine âşıklık yolunda ilerlemiştir. Manevi yönden ise Kangallı Âşık Emsalî'ye bağlanmış, onu manevi usta edinmiştir. 1973 yılında Konya Âşıklar Bayramı'na, 1974 yılında ise İstanbul'da düzenlenene Âşıklar şölenine katılmıştır. Şiirlerinin bir kısmını "Perişan Hallerim" adlı kitapta toplamıştır (Halıcı, 1992: 291).

Şiirlerinde işlediği konular arasında din ve tasavvuf ön plandadır. 2014 yılında vefat etmiştir (Alptekin ve Sakaoğlu, 2014: 305).

A.23 Sabri Orak (Âşık Hüdaî)

Sabri Orak, 1940 yılında Kahraman Maraş'ın Göksun kazasına bağlı Yoğunoluk köyünde doğmuştur. On yaşında babasını kaybedince Adana ve çevresinde çobanlık yapmıştır. Belli bir okul eğitimi görmemiş olup okuma yazmayı askerde öğrenmiştir. Askerlik görevini yaptıktan sonra İstanbul'a taşınmış, gezmeyi âşıklık geleneğinin gereği olarak nitelendirip sık sık Anadolu gezilerine çıkmıştır. Âşıklığı bir meslek olarak görerek geçimini âşıklıktan sağlamıştır. Adana'nın Kadirli ilçesinde düzenlenen Âşıklar Gecesinde gösterdiği üstün performansın ardından Hüdâî (Allahçı) mahlasını almıştır. Tasavvuf yoluna girmiş ve bu yolda şiirler söylemiştir (Başaran, 1980: 9-12).

İki yıl Konya'da yapılan Türkiye Âşıklar Bayramına katılmıştır. 1968 yılında şiir dalında birinci çıkarak Fuzuli ödülünü, 1969 yılında atışma ve şiir dallarında ikinci çıkarak Dadaloğlu ve Yûnus Emre ödüllerini kazanmıştır. Şiirleri iç dünyasını yansıtmış, mistik şiire yönelmiştir (Halıcı, 1992: 341). 2001 yılında vefat etmiştir (Alptekin ve Sakaoğlu, 2014: 341).

A.24 Eyüp Todil (Âşık Eyyübî)

Eyüp Todil, 1955 yılında Adana'nın Feke ilçesine bağlı Gürümze köyünde doğmuştur. Önce Gürümze ilkokulunu bitirmiş daha sonra Develi İmam Hatip Lisesi'ne kayıt yaptırsa da çeşitli nedenlerden dolayı eğitimine devam edememiştir. Bu eksikliğini Kur'an-ı Kerim öğrenerek gidermeye çalışmıştır. Bununla birlikte itikat, ibadet, ahlak ve din büyüklerinin hayatını anlatan konularda araştırmalar yapmıştır. Geçiminin yarısını âşıklıkla yarısını da tarım, küçükbaş hayvancılık ve madencilikle karşılamıştır. Şölen, şenlik, toplantı vb. nedenlerle ülkenin pek çok yerini görme imkânına erişmiştir. Dinî konulardaki hassasiyeti onun olgun bir kişiliğe sahip olmasına zemin hazırlamıştır. Dünyanın fani oluşu, nefsin aldatıcılığı ve ahiretin kazanılması hakkında şiirler söylemiştir.

Âşıklığa, maddi-manevi sıkıntılar nedeniyle başlamıştır. Babasının ikinci kez evlenmesi; yollarının ayrılmasına ve önemli ölçüde psikolojik yapısını etkilemesine sebep olmuş, o da bu sıkıntılardan uzaklaşabilmek için âşıklığa eğilim göstermiştir. Çukurova âşıklık geleneğinde usta-çırak ilişkisi yaygın olmadığı için usta bir âşık elinde yetişmemiştir. Fakat Kör Ali (Ali Akçay) mahlası ile Karacaoğlan türlüleri söyleyen, hikâyeler anlatan âşıktan etkilenmesi onun âşık olma sürecini hızlandırmıştır. "Eyyübî" mahlasını ise ona Âşık Feymâni vermiştir. İrticalen şiir söyleme gücü onu atışmaların aranan simaları arasında yer almasına sebebiyet vermiştir (Çopuroğlu, 1998: 106-117).

1975 yılından beri Konya'da yapılan Türkiye Âşıklar Bayramı'na katılmış, farklı alanlarda ödüller almıştır. 1983 yılında Ankara'da yapılan Âşıklar Şöleni'nde atışma dalında ikinci ve destan dalında üçüncü olmuştur. 1985 yılında Kayseri'de düzenlenen şölende "Deyiş Birincisi" seçilmiştir (Halıcı, 1992: 430).